ספר

מערכת שלמת

סיכומים וביאורים על סדר הרמב"ם

בהלכות שביעית

ונלוה אליו טוש"ע תו"מ סי' ס"ז בהלכות פרוזבול

אשר חנני ה'

הצעיר באלפי ישראל

סלמאן שלמה דורי

מח"ס שו"ת אשר לשלמה ועוד

בלאאמו"ר הגאון רבי אברהם דורי שליט"א

מח"ס אדרת תפארת ז"ח ושא"ס

שנת "ובשנה השביעית שבת שבתון" [תשפ"ב] לפ"ק

מהדורה ראשונה

©
כל הזכויות שמורות למחבר

לתגובות הארות והערות ניתן לפנות:
טל' - 0583-287-280

a0583280280@gmail.com

עיצוב ועימוד: יוסף ביטון

תוכן עניינים

פרק א, העבודות המותרות והאסורות בשביעית ..... יז

הלכה א', במקור מצות שמיטה..... יז
הלכה ב', העובר באבות שביעית לוקה..... יז
הלכה ג', תולדות שביעית ..... יח
הלכה ד', מלאכות דרבנן..... יח
הלכה ה', מלאכות האסורות מדרבנן..... יח
הלכה ו', לעקור או להועיל ע"י שריפה..... כב
הלכה ז', תועלת לאילן בדרכים שונות..... כד
הלכה ח', השקאת בית השלחין ..... כד
הלכה ט', השקאה בגרמא..... כו
הלכה י', הטעם שהיקלו במלאכות אלו ..... כו
הלכה י"א, התירו לזרוע כאשר אנוסים..... כז
הלכה י"ב, הנוטע בשוגג בשביעית..... כח
הלכה י"ג, החורש בשביעית שנקנס..... כח
הלכה י"ד, מלאכות שאין קונסין עליהן..... כט
הלכה ט"ו, טמינת ירקות באדמה לשמרם..... כט
הלכה ט"ז, ליקוט אבנים ועצים משדהו..... ל
הלכה י"ז, להתיר ללקט שבהמתו איתו ..... לא
הלכה י"ח קיצוץ אילן לעצים ..... לא
הלכה י"ט, מבקע בזית ..... לב
הלכה כ', שאי"צ שינוי כאשר מותר..... לב
הלכה כ"א, דין קציצת בתולת שקמה ..... לג
הלכה כ"ב, דרך השינוי, ותיקון אילן שניזוק..... לג

פרק ב, באיזה אופנים אסור לנקות השדה ולהכין ובאיזה מותר .....לד

הלכה א', המוצא זבל בשביעית מביתו..... לד
הלכה ב', בגודל הערמה ובשדה של כמה סאים..... לו
הלכה ג', כאשר עשה שינוי ..... לו
הלכה ד', ביש לו דיר ..... לו
הלכה ה', דיור בשדה קטנה ..... לז
הלכה ו', פתיחת מחיצה בשדה ..... לז
הלכה ז', לפנות גדר אבנים משדהו ..... לח
הלכה ח', ההבדל בין עושה כן לזריעה או לא ..... לט
הלכה ט', אבנים שראויים לצאת או שנתגלו עכשיו ..... מ
הלכה י', היתרי סיקול בשביעית..... מ
הלכה י"א, למלאות גיא עפר ..... מ
הלכה י"ב, בגדר אבני כתף ..... מב
הלכה י"ג, לסגור פירצה בשביעית..... מב
הלכה י"ד, בניית גדר חדשה..... מג

פרק ג, דין תוספת שביעית ..... מד

הלכה א', מקור תוספת שביעית..... מד
הלכה ב', הגדרת שדה האילן ..... מה
הלכה ג', הדין בפחות מכך ..... מו
הלכה ד', כאשר יש ג' אילנות שעושין ובנוסף עד ט' אילנות..... מו
הלכה ה', בשדה שישבו יותר מי' אילנות..... מז
הלכה ו', עשר אילנות בצורות שאין מצטרפים ..... מח
הלכה ז', הגדרת נטיעה..... מט
הלכה ח', אילן שמתחדש ..... מט
הלכה ט', ההבדל בין בזה"ז לזמן ביה"ק..... נ
הלכה י', עוד בענין הנ"ל ..... נא
הלכה י"א, נטיעה האסורה בזה"ז ..... נא

פרק ד, דיני ספיחים והפקר, ואיפה נוהג שביעית..... נד

הלכה א', גידולי שביעית מותרים באכילה מדאורייתא ..... נד
הלכה ב', גידולי שביעית מדרבנן..... נד
הלכה ג', בהגדרת ספיחים..... נה
הלכה ד', ירקות וכד' הגדלים במקום שמוכח שלא זרעום כלל ..... נו
הלכה ה', ספיחין אסורים גם במוצ"ש..... נו
הלכה ו', עד מתי שייך דין ספיחי שביעית..... נז
הלכה ז', עד מתי ספיחין בשאר פירות..... נח
הלכה ח', דין הלוף ..... נט
הלכה ט', הגדרת פירות שביעית או שמינית..... נט
הלכה י', החילוק בין ירקות לפירות גבי ספיחין ..... ס
הלכה י"א, שזרע בשביל זרע ..... ס
הלכה י"ב, בענין ירקות ופרי האתרוג..... סא
הלכה י"ג, ביוצאים משביעית לשמינית ..... סא
הלכה י"ד, זריעה לזרע בער"ש..... סב
הלכה ט"ו, זריעה לזרע במוצ"ש ..... סב
הלכה ט"ז, דין בנות שוח..... סג
הלכה י"ז, בצלים וכו' הגדרתם לשמיטה ..... סג
הלכה י"ח, הגדרת זמן בדלועין ..... סד
הלכה י"ט, לוף ובצל שנשארו באדמה..... סד
הלכה כ', בצלים שצמחו בשביעית..... סה
הלכה כ"א, בצל של שביעית שנטע בשמינית..... סה
הלכה כ"ב, פירות האילן הספיחין בשביעית ..... סו
הלכה כ"ג, בענין הנ"ל בדרך השינוי..... סו
הלכה כ"ד, שהמצוה להשמיט ולהפקיר כל תוצרת הארץ ..... סז
הלכה כ"ה, שהשביעית נוהגת באר"י בכל זמן..... סח
הלכה כ"ו, בגבולות הארץ ..... סט
הלכה כ"ז, גזירת רבנן על סוריא..... ע
הלכה כ"ח, דיני עבר הירדן..... עא
הלכה כ"ט, יבול נכרי ..... עב
הלכה ל', שמירה בשדות בספר..... עג

פרק ה, קדושת שביעית בפירות שביעית .....עד

הלכה א', השימוש בפירו"ש..... עד
הלכה ב', דרך אכילה ושתייה ..... עה
הלכה ג', שלא לשנות מברייתן..... עה
הלכה ד', להימנע מחשש פסול..... עו
הלכה ה', פירות של אדם אין מאכילין לבהמה..... עו
הלכה ו', שסכין בראוי לסיכה..... עו
הלכה ז', שלא ישתמש בשימוש בזוי בשמן שבעית..... עז
הלכה ח', הדלקת הנר או מדורה בשמן שביעית..... עז
הלכה ט', צביעה בשביעית..... עז
הלכה י' כביסה בפירו"ש ..... עח
הלכה י"א, הכלל בפירו"ש..... עח
הלכה י"ב, מכירה בפירו"ש ..... עט
הלכה י"ג, שלא להוציא פירו"ש לחו"ל ..... עט
הלכה י"ד, אין פוסקין מזונות לאשה מפירו"ש ..... פ
הלכה ט"ו, לאסוף פירו"ש קודם זמנם..... פ
הלכה ט"ז, מאימתי נחשבים לפירות ואוכלין בהן..... פ
הלכה י"ז, לקצוץ אילן מאכל בשביעית ..... פא
הלכה י"ח, עוד בענין הנ"ל ..... פא
הלכה י"ט, להפסיד אוכלי בהמה ..... פב
הלכה כ', מרחץ שהוסק בראוי למאכל בהמה בקדו"ש ..... פב
הלכה כ"א, קליפין וגרעינין..... פג
הלכה כ"ב, פירות וירקות אחר שהשתמשו בהם..... פד
הלכה כ"ג, שימושים נוספים בתבן וקש..... פד

פרק ו, איסור סחורה בפירות שביעית ..... פו

הלכה א', איסור סחורה בפירו"ש ..... פו
הלכה ב', שלא יקח משדהו למכירה, ושלא ימכור הלוקט ..... פז
הלכה ג', שלא למכור כדרך המוכרים..... פז
הלכה ד', עוד בענין הנ"ל..... פח
הלכה ה', סחורה בפירות חו"ל..... פח
הלכה ו', חומר שביעית מהקדש ..... פט
הלכה ז', עוד בענין הנ"ל ..... פט
הלכה ח', דרך חילול שביעית ..... פט
הלכה ט', אין מחללין שביעית על בהמה וחייה חיים ..... פט
הלכה י', אין פורעין חוב מדמ"ש..... פט
הלכה י"א, תשלומי צריכה מפירו"ש..... צא
הלכה י"ב, סחורה בפירו"ש בתשלומים מראש..... צא
הלכה י"ג, שכר העוסקים בפירו"ש..... צב
הלכה י"ד, חילופיהן בפירו"ש ..... צב
הלכה ט"ו, אכילת פירו"ש בטובה ושלא בטובה, ובדין ירש פירו"ש ..... צב

פרק ז, דיני ביעור פירו"ש ..... צד

הלכה א', הגדרת זמן הביעור..... צד
הלכה ב', עוד בענין הנ"ל..... צה

הלכה ג', ביעור כשיש לו פירות מרובין ..... צה
הלכה ד', זמן ביעור צימוקין ..... צח
הלכה ה', אילן שעושה ב"פ פירות בשנה ..... צט
הלכה ו', הכובש ג' מינים בחבית אחת ..... צט
הלכה ז', ביעור דמים ..... קא
הלכה ח', כיצד מבערין כסף שביעית ..... קא
הלכה י', עוד בענין הנ"ל ..... קב
הלכה י"א, עוד בענין הנ"ל שאר"י לא נחלקת כלפי פירות מסויימים ..... קב
הלכה י"ב, להעביר פירות בין הארצות ולחו"ל ..... קב
הלכה י"ג, דברים שמתכלים יש להם ביעור ושאינם מתכלים אין להם ביעור ..... קג
הלכה י"ד, עצי הסקה יש לו שביעית ואין לו ביעור ..... קה
הלכה ט"ו, דוגמאות לענין הנ"ל ..... קו
הלכה ט"ז, זמן ביעור העלין ..... קז
הלכה י"ז, ליקוט וגיבוב עשבים ..... קח
הלכה י"ח, עד מתי עניים נכנסים לפרדסות ..... קח
הלכה י"ט, דין בשמים ושרף בשביעית ..... קח
הלכה כ', גבי אילן סרק ..... קט
הלכה כ"א, ורד שכבשו בשביעית ..... קי
הלכה כ"ב, חרובין שכבשו ביין ..... קיא

פרק ח, חיזוק עוברי שביעית והמסתעף ..... קיב

הלכה א', שאסור לחזק עוברי עבירה ..... קיב
הלכה ב', כלים האסורים והמותרים למכירה ..... קיב
הלכה ג', עוד בענין הנ"ל ..... קיב
הלכה ד', למכור בסתם ..... קיב
הלכה ו', למכור לחשוד פרה ..... קיג
הלכה ז', השאלת אשה לחבירתה החשודה ..... קיג
הלכה ח', מחזיקין ידי גויים ..... קיד
הלכה ט', בתלוש בסוריא ..... קטו
הלכה י', אסור לסחור בפירו"ש עם הע"ה ..... קטו
הלכה י"א, ליקח לולב מע"ה ..... קטו
הלכה י"ב, ליקח מע"ה ירקות שאין דרך לזורען ..... קטז
הלכה י"ג, ליקח מע"ה מה שאין חייב במעשרות ..... קטז
הלכה י"ד, ההבדל בין חשוד לע"ה ..... קיח
הלכה ט"ו החשוד על השביעית אין חשוד על המעשרות ולהיפך ..... קיח
הלכה ט"ז, בדין החשוד על הטהרות ..... קיט
הלכה י"ז, החשוד על הדבר האם מעידו או דנו ..... קיט
הלכה י"ח, כהנים חשודים על השביעית ..... קיט
הלכה י"ט, לצבעים מותר לקחת מן הע"ה ..... קיט
הלכה כ', שהגבאים לוקחים תרומות מ"מ ..... קיט

פרק ט, דיני שמיטת כספים, ודיני פרוזבול ..... קכא

הלכה א', מקור שמיטת כספים ..... קכא
הלכה ב', שמיטת כספים בזה"ז ..... קכא
הלכה ג', שמיטת כספים מדרבנן ..... קכב
הלכה ד', מתי הוא זמן ההשמטה ..... קכג
הלכה ה', שחט בר"ה וחילק, והתעבר החודש שמשמט החוב ..... קכג
הלכה ו', שמיטה בשטר באחריות ..... קכד
הלכה ז', עוד בענין שמיטת שבועה ..... קכז
הלכה ח', במלוה שכפר, ושוב הודה אחר השמיטה ..... קכח
הלכה ט', שקבע לזמן פירעון מאוחר מהשביעית ..... קכח
הלכה י', התנה שהשביעית לא תשמוט ..... קכט
הלכה י"א, הקפת החנות ושכר שכיר ..... קל
הלכה י"ב, מעמד קנסות ..... קלא
הלכה י"ג, דין הכתובה ..... קלב
הלכה י"ד, המלוה על המשכון ..... קלב
הלכה ט"ו, המוסר שטרותיו לבי"ד ..... קלג
הלכה ט"ז, תקנת הלל פרוזבול ..... קלג
הלכה י"ז, פרוזבול נכתב לבי"ד חכמים וגדולים ביותר ..... קלה
הלכה י"ח, נוסח פרוזבול ..... קלו
הלכה י"ט, שכותבין ע"פ קרקע ..... קלז
הלכה כ', עוד בדיני קרקע ..... קלח
הלכה כ"א, דין אחד חייב לחמישה, וחמישה לאחד ..... קלט
הלכה כ"ב, כתב פרוזבול ואח"כ הלוה ..... קמ
הלכה כ"ג, ביאור מוקדם או מאוחר ..... קמ
הלכה כ"ד, שנאמן לומר היה לי פרוזבול ..... קמ
הלכה כ"ה, ויכוח האם הפרוזבול היה מוקדם או מאוחר ..... קמב
הלכה כ"ו, טוען הלוה שהוא מלוה, והמלוה טוען שהוא הקפת חנות ..... קמב
הלכה כ"ז, ת"ח שהלוו זה לזה ..... קמב
הלכה כ"ח, המחזיר חוב אחר השביעית ..... קמג
הלכה כ"ט, כשהחזיר בלא לומר הנ"ל ..... קמה
הלכה ל', הנמנע מלהלות ..... קמה

הלימוד בספר זה מוקדש

לע"נ

הי"ה בא"ה, מוקיר ורחים רבנן אהוב לשמים ואהוב לבריות

ה"ה מו"ז רבי **דוד** בן תביבה **אוחיון** זצ"ל

נלב"ע ביום ט' באייר התשפ"א

לע"נ

ה"ה מ"ז

הרבנית מרת **בת שבע** בת טובה **ירוחם** ז"ל

בת למקובל האלוקי רבי **סלמאן מוצפי** זיע"א

נלב"ע ביום כ' באייר התש"פ

ת.נ.צ.ב.ה.

הקדמה

בויקרא (כ"ה, א'-ז') נאמר: וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה', שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, את ספיח קציריך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור שנת שבתון יהיה לארץ, והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושביך הגרים עימך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול וגו'.

ובפסיקתא (זוטרא ויקרא ע.) איתא, ושבתה הארץ שבת לה', להודיעך חומר השביעית, שהרי שבת בראשית נאמר בה שבת לה', ושביעית נאמר בה שבת לה'.

וכן במדרש אגדה (ויקרא פכ"ה) איתא, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לה' לקיים חידוש העולם, כשם שציוה לעשות מלאכה בששת ימים ולשבות בשביעי, כן ציוה לזרוע שש שנים ולשמוט בשביעית, ע"כ.

ובסנהדרין (לט.) איתא, אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי ע"כ, וכן ביאר החינוך (מצוה פ"ד) וז"ל, משרשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חדוש העולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ (שמות כ', י"א), וביום השביעי שלא ברא דבר הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונינו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמנינו יום יום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא יתפרד הענין לעולם מבין עינינו תמיד, והוא בענין שאנו מוציאין ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה. ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם. ועוד יש תועלת אחר נמצא בדבר, לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה האדם, שיוסיף האדם בטחון בשם ברוך הוא, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון, עכ"ל.

וא"כ יובן לך מהות הניתוק של האדם מהאדמות לגשמיות, אף שיש חובה לדאוג לפרנסתו בתורת השתדלות, עתה מצווה הוא להפסיק השתדלותו ולסמוך על ה' לבדו.

שו"ר מהאדמו"ר בעל השפע חיים מויזניץ זיע"א שהאריך בביאור ענין השמיטה, ע"פ הא דכתיב כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה' שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, והביא מספר ישמח משה (הכא, ד"ה וידבר ה'), שהביא מספר בנין אריאל (הכא, ד"ה שש שנים) על הפסוק ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ובמו"ק (ג.)

איתא, מכדי זמירה בכלל זריעה למאי הילכתא כתבניהו רחמנא וכו', ועוד דבפסוקי היובל נאמר רק לא תזרעו, ולא נזכר איסור מלאכת זמירה.

וביאר ע"פ רש"י הנ"ל, דושבתה הארץ לשם ה' בלבד, דהמכוין בזה, שלא יחשוב האדם ששביתת האדמה בשנת השמיטה היא משום מנהג עובדי האדמה שמניחים שנה אחת את הקרקע ללא פעולה כדי שלא תכחיש כוחה וחילה, וליתן לה מנוחה ע"מ שלשנה הבאה תשביח פירותיה, לכך נאמר לשם ה', רצה לומר ששנת השמיטה היא משום שכך ציוה אותנו השי"ת, ללא שום פניה אחרת, ואילו היינו מצווים רק באיסור שדך לא תזרע, היה מקום לומר שזהו לתועלת הקרקע שלא תכחיש ושטוב לה לנוח שנה אחת, אולם כיון שנצטוינו גם וכרמך לא תזמור, הרי אי אפשר לומר שזהו למען השבחת הארץ, דאי משום הא אדרבא היו צריכים להרים ולזמור את הענפים המקולקלים והיבשים שאין בהם תועלת, והזמירה מועלת להשביח את האילן ולהצמיח היטב, ועל כרחך מצות שמיטה היא לשם ה' ולא מחמת טעם אחר.

ובזה מיושב היטב, למה גבי יובל לא נצרך איסור זמירה בשביל להורות שהיא לשם שמים, דהתם מאיסור זריעה לבד כבר יכולים ללמוד זאת, דגבי יובל א"ש לומר הטעם להניחה כדי שלא תכחיש חיליה, כי הלא נחה כבר בשנה שלפניה שהיתה בלי זריעה, וכיון דמזריעה לבד שמעינן שהיא לשם שמים לכן אי"צ לכתוב איסור זמירה, ועי"ש עוד.

ולפי"ז ביאר, גבי אם צריכים לקיים המצוות רק מחמת שהקב"ה ציונו לקיימם, או גם יש למצוא בהם טעמים שכליים, וכבר מצאנו לצדיקים מדורות קדמוניים שנותנו טעם והסבר שכלי לכל מצוה, אומנם זה ברור דהעיקר עלינו לדעת לקיים מצותיו יתב"ש אפילו כשאין אנו יודעים טעם המצוה ועינינה, ושומה עלינו לקיים מצוות התורה אף בלא הבנה ובלא טעם, אלא משום שכך ציוה הבורא ברוך הוא. וגם באותן מצוות שאנו יודעים בהם טעמים ועינינם עדיין צריכים לקיימם מתוך כונה לקיים דברי השי"ת שציוונו בתורתו לקיימם, וכמו שהוא נוסח ברכת המצוות, אשר קדשנו במצוותיו וציונו וכו', היינו דכל מה שאנו מקיימים את המצוות הוא משום שהוא ציוה אותנו.

ולפי"ז נתן טעם לענין אמירת לשם יחוד לפני קיום המצוה (ואף שזקנו הקדוש מצאנו זיע"א הסכים לדברי שו"ת הנוב"י (מהדו"ק יור"ד סי' צ"ג ובעוד), שפקפק באמירת הלשם יחוד, מפני שרוצים להראות שמקימים המצוה רק לייחד שם י"ה בו"ה ולקיים רצון ה', ולא מפני הטעם המסויים שיודעים במצוה זו, ואף שאין אנו יודעים היאך נעשה ע"י מצוה זו יחוד קוב"ה ושכינתיה ויחוד שם י"ה בו"ה, מ"מ כונתינו הוא לקיים רצון ה'.

ועל דרך זו פירש הפסוק בתהילים (קי"ט, א'), אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', שאותם תמימי דרך, ההולכים בתמימות ומבלי לחקור בכל דבר אחר טעמו ועינינו, המה הולכים בתורת ה', ורצ"ל, שמקיימים המצוות רק בגלל שכך ציוה ה' לעשות, ומפני שהוא תורת ה', ואף שאינם יודעים את טעמה.

וע"ע בבאר מים חיים (פרשת בהר, ד"ה וכי תאמרו) שכתב, דהנה זרע ישראל קודשו הנקראים מאמינם בני מאמינים, ויודעים כי חקר אלוקי תמצא, ואין חקר לתבונתו, וע"כ גם אלה החוקים אשר לא נודע עינינם וטעמם לפי שכל אנושי, עושים אותם באהבה ויראה ושמחים לקראתם לעשות רצון קונם בשמחה, כי מאמינים אשר אל דעות ה', ולו נתכנו עלילותו, ואין כח בשום נברא בעולם מן הצורה הראשונה אשר בעולמות העליונים בכל מיני המלאכים ושרפים ואופנים וחיות הקודש, לעמוד על אפס קצהו מדעתו ותבונתו כביכול

ברוך הוא, שאין לה קץ ותכלית, ומכ"ש אדם קרוץ מחומר שאין לו שום מבוא כלל להבין דת וטעמי התורה אף בקוצו של יוד ממש וכו'.

והגם שחז"ל נתנו טעם לשבח בקצת מצוות, הם אינם אפילו אחד מאלפי אלפים וכו' עד אין שיעור לכוונות וטעם תמים דעות ברוך הוא וברוך שמו בהם, כנאמר בדברים (ל"ב, ל"ד), הלא הוא כמום עמדי חתום באוצרותי, וחז"ל לא דרש קצת הטעמים האלה, כי אם כדי שיעשם האדם ביתר שלימות אהבה ויראה כשידע קצת טעם אשר בהמצוה, וגם כל רמזי השמות והסודות והכוונות שנתגלו בטעמי המצוות ע"י רבי שמעון בר יוחאי וחבירו ז"ל, וכוונות האר"י ז"ל, כלום אינם אחד מני אלף עד אין שיעור להסודות הרמוזין בהם בדעתו של אל דעות ברוך הוא, וכמש"כ בסידור שער השמים בהקדמה, ולא נתגלה זה המעט כי אם בכדי שעל ידי זה יעשם האדם ביתר שלימות בדקדוק רב ובשמירה יפה, ובגודל אהבה ויראה ושמחה וכו'.

אבל כל חכם לב, מבין ויודע שאי"ז טיפה מים הגדול בטעמיהם וכוונותיהם, ועד הנאמן רבי עקיבא שדרש על כל קוץ וקוץ תלי תילין וכו', כמו שאיתא במנחות (כט:) ועי"ש, וע"כ עיקר עשית כל מצוותיהם ושמירת התורה והמצוות הוא רק מחמת אהבתם ויראתם את ה', לעשות נחת רוח לפניו שאמר, ונעשה רצונו יתברך במחשבה דיבור ומעשה, ויראה ואהבה ושמחה בכדי לעשות נחת רוח לפניו, שנאמר ונעשה רצונו וכו' עכ"ל, ועיש"ב עוד.

ועו"ש הוסיף, ובזה יש מוסר השכל אל אלו החכמים בעיניהם ודוברים על צדיקי עמך בגאוה ובעוז, אם רואים איזה דבר בהצדיק יסוד עולם מצדיקי דורם וזמנים שנראה להם לעוול, אז ימלא פיהם שחוק בדברי נבילה ולשה"ר וליצנות ולדבר עליו בשער בת רבים בדברי היתול. ואפילו בכשרי ישראל נמצא לפעמים מדה גרועה זו, שהוא חכם בעינו ומבין ועומד על דעתו, שכאשר נראה לו שלא טוב דרך הצדיק הזה, ימלא פיהו מרמה בלשון מדברת גדולות לדבר עליו דברים אשר לא כן, ואינו נותן על ליבו לומר, אולי השגת שכל וחכמת הצדיק הזה גדול מחכמתו ושכלו, ומבין יותר ממנו, ויודע אשר כזה נכון והוי לעשות, לא כמו ששכלו סובל ומבין.

וע"כ אמרו חז"ל בסנהדרין (קו:), כל המהרהר אחרי רבו כאילו מהרהר אחר השכינה, ולכאורה איך דימו חז"ל בשר ודם אל אלוקינו ברוך הוא, לומר שהמהרהר אחר זה כאילו אחר זה, ואומנם באמת הכל אחד, כי מיד שאדם עומד על דעתו וחכמתו וסובר שאין שכל אחר מבלעדיו, ועוד שהוא אינו מבין ודאי ששום אחר לא יבין את זאת, ודאי קרוב הוא להרהר אחר הנהגות האל יתברך ברוך הוא ג"כ, שמיד כאשר ידמה לו שזה אינו נכון לפי כח שכלו, לא יאמר כי חכמת אלוקים גדול מחכמתו, רק ידמה לו ח"ו ח"ו שזה עוול בחיקו יתברך, חלילה וחלילה, עכ"ל.

והנה ענין זה הוא כלל גדול בתורה לשעבד תאוות ומחשבות ליבנו, לעבודתן יתב"ש, וגם ענין התלוי במחשבת הלב שאין אנו זוכים להבינו ולהשיגו בלב אבן שלנו ולפי קט שכלנו, גם זאת נעשה בתמימות ונאמנות, מתוך שיעבוד לעשות רצון ה' רק מחמת שכך ציוונו לקיימם, וגם בלי להבין טעמיהם ועניניהם.

וכעי"ז כתב רע"ב, על הא דבאבות (א', א') תנן, משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה וכו'. וז"ל, אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת ע"פ מצוה ממצוות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולם מוסרים ומדות, וחכמי העולם ג"כ חיברו ספרים כמו שהמציאו מליבם בדרכי המוסר, כיצד יתנהג האדם עם חבירו, לפיכך התחיל התנא

במסכת זו, משה קיבל תורה מסיני, לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכת, לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני וכו', ועי"ש.

שו"ר ממש"כ מרן האדמו"ר מצאנז שליט"א (גליון שפע חיים בהר תשפ"ב, גליון ב' אלפים י"א) שביאר הפסוקים בפרשת בהר, וז"ל: וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור ומה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כלולותיהן ודקדוקיהן, הוא מחמת שהם כללם נתנו לנו בסיני ע"י הבורא כל עולמים, ואמר, דבר אל בני ישראל, דענין זה אמור לבני ישראל בלבד מאמינים בני מאמינים, ששמעו מפי הגבורה ומבינים שצריכים לקיים מצוות התורה רק מחמת שנצטוו ולא מחמת שמבינים פשר דבר, שזהו דרך הגויים שבגאותם סבורים שצריכים להבין טעמו וענינו של כל דבר שעושים, ובלא זאת אין הם מוכנים לשמוע.

ואמר הכתוב, כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, דלכאורה יש מקום לומר, שזהו מן הדין ומן הסברא שיהיה לנו ארץ כמו כל אומה ולשון שיש לה מדינה משלה, ולכן אמר אשר אני נותן לכם, דגם זה אין לתלות בסברא שכלית ואנושית, אלא רק משום שהשי"ת נתן לנו את הארץ, לכן יש לנו אותה, ואלמלא היה לנו מצוה בישוב אר"י לא היינו מתאווים לה כלל.

ולכן דייקא באר"י נצטווינו ושבתה הארץ שבת לה', לשם ה', וכנ"ל שלא לתלות את טעם מצות שמיטה בענין שכלי של השבחת הקרקע ושלא תכחיש הארץ חילה, אלא לשם ה' וכתב רש"י, כשם שנאמר בשבת בראשית, כי גם במצות שבת היה מקום לומר טעם שכלי כעין מצות שמיטה, דכיון שבכל ימות השבוע עובדים וטורחים קשה ועמלים על הפרנסה, לכן מן הדין הוא שיהא יום השביעי כיום חופש ושבתון ר"ל, ובאמת ח"ו לומר כן, אלא יודעים אנו שיום השבת הוא אות ביני ובינכם, וכן נאמר בו בשמות (ל"א, י"ג), כי אני ה' מקדשכם, ואנו מוזהרים על יום השבת קודש רק משום שציוונו השי"ת זכור את יום השבת לקדשו (שם כ', ח') ורק מחמת כן אנו שומרים את השבת, ועי"ש.

ולכאורה עפי"ז לכאורה תמוה דברי הפסוק וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע וגו' וציותי את ברכתי לכם לשלשת השנים (ויקרא, כ'-כ"ב), היתכן אחר שנאמר שמטרת המצוה היא בכדי להעלות את הביטחון בה' יתברך לבדו, ושלא ידאוג לפרנסה בשנה זו, והיה מי שישאל מה נאכל בשנה השביעית, והיאך בכלל יעלה על הדעת כזאת שאלה.

ותירוץ התורה לשאלה זו, היא וציותי את ברכתי לשלוש השנים, שתוציא האדמה תוצרת בשנה השישית לשלושת השנים קדימה, ובכך יהיה מה לאכול.

ועוד תימה, דהא מי שכבר מפקפק במצות התורה, ואין מאמין בחסדו וכבר שואל מה יאכל בשנה השביעית, אמאי תנוח דעתו עתה שהתורה אומרת שיהיה לו לשלושת השנים.

ונראה לבאר, עפ"ד הספרא (אמור פ"ט) דאיתא, המוסר עצמו ע"מ שיעשו לו נם, אין עושין לו נם, ומבואר ע"פ הגמ' בברכות (כ.) דאיתא, מאי שנא ראשונות דמיתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מיתרחיש לו ניסא, קמאי דקא מסרי נפשייהו אקדושת השם, אנן לא מסרי נפשין אקדושת ה' וכו'.

ובעין יעקב (שם) מובא, דקמאי דעשו שלא כדרך הטבע שמסרו נפשם, כמו"כ נעשה לו נם שלא כדרך הטבע ע"כ, ולכן המוסר עצמו ע"מ שעושין לו נם, אין עושין לו נם כי גם הוא אינו עושה שלא כדרך הטבע.

ובזה יתבאר דברי הפסוק הנ"ל, דאי"ז קושיא אלא בדרך ניחותא, שכאשר ישמרו שביעית במסירו"נ באופן שהוא לא יודע מה הוא יאכל בשביעית, ואעפ"כ עושה בעבור מצות ה', אז נעשה לו נם, והוא יזכה לברכת וציותי, אבל אם הוא ישמור שביעית רק על דעת שיעשו לו נם, הרי שמוסר עצמו ע"מ שיעשו לו נם ובכה"ג אין הבטחה.

שו"ר לאאמו"ר שליט"א בספרו זכות אבות (חלק פרשת השבוע פרשת בהר) שהביא מהמגיד מדובנא בספרו אוהל יעקב (הבא), שכתב להקשות דהנה מהפסוקים משמע שוציותי את ברכתי הו"ד כאשר שואלים שאלות, משא"כ כאשר אין שואלין אין מקבלין. ולכאורה מהפוסקים הנ"ל משמע שהיתרון הוא שלא נשאל שאלות.

וכתב באוהל יעקב (שם) לתרץ, וזו לשונו: דע, כי הברכות מאת ה' יתברך יזדמנו על כמה פנים, או שהקדוש ברוך הוא יתן ברכה על פני השדה כי הולידה והצמיחה עשר ידות על הראוי להצמיח, או שהקדוש ברוך הוא שולח ברכה בגורן, או במשארות ובתנור, או ברכה במעיו. והיותר משובחת היא הברכה במעיו, כי כל הברכות, כמו שיש ריבוי בתבואות כן יהיה ריבוי בהעבודה, כי יהיה מהצורך לקצור הרבה, לאסוף הרבה, ולדוש, ולטחון הרבה, אבל הברכה במעיו עליה נאמר (משלי י): ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, שלא יהיה שום יגיעה עם הברכה, כי המלאכה תהיה מעוטה, והברכה תהיה במעיו, אוכל קמעה כו'. והתחלפות סוגי הברכות האלה, כפי התחלפות מדרגות הבטחון ואמונת האדם, כי כפי בטחונו של אדם כך תהיה השפעתו, עד שעל ידי זה אמרו (ברכות לה:): הרבה עשו כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידם, עוד אמרו (שם, לב:): ארבעה צריכים חיזוק ואחד מהם בטחון, כמאמר (תהלים כז): קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. ומעתה, אם היה בטחונם חזק עד שלא יעלה על לבם דאגה לשאול מה נאכל בשנה השביעית, היה הקדוש ברוך הוא נותן המעולה שבברכות. אבל הבלתי מאמין, ושמחתו תהיה רק כאשר עיניו תראינה ברכת ה' אשר אתו, ומתעצב אם אינו רואה, אם ימתין ה' עד שתהיה ברכה במעיו, הלא בתוך כך ירבה דאגתו כי לא אמון בו, זאת יתן לו הקדוש ברוך הוא ברכה בשדה אשר עיניו תראינה ותחזינה.

וזהו המשך המאמר: ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו כו', וישבתם על הארץ לבטח, ולא יקשה בעיניכם מה נאכל וכו', כי הלא תשיגו המעולה שבברכות: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע. כל זה אם יהיה לבבכם שלם, ולא תאמרו כל מאומה, אכן אם יקטן הבטחון אצלכם, עד אשר תשאלו לאמר: אם כן מה נאכל, וזהו: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, אז לא תזכו עוד אל הברכה היקרה הזאת, אבל: וציויתי את ברכתי לכם, בשדה. ועשת את התבואה, להשביע עיניכם, ותתרבה עבודתכם ויגיעתכם, עיין שם. וכיוצא בזה הובא לתרץ בתורת הפרשה (כאן), מהגאון רבי לייבוש חריף, והובא שם משל נאה על זה, עיין שם. והלום ראיתי שגם בספר בן איש חי דרשות (כאן), הביא קושיא זו משם הרב באר מים חיים, ותירץ בבן איש חי (שם) כתירוץ הנזכר, ועיין שם באורך.

ועו"כ (אאמו"ר שליט"א, שם) מספר נועם אלימלך (כאן), בשם אחיו החסיד המפורסם, שגם כן עמד בקושיא הנזכרת, שיש לדקדק שהתורה יצאה כאן מדרכה, שדרך הכתוב לכתוב איזה יתור לשון בפסוק, אפילו אות אחת, ועל ידי זה מתורץ כמה קושיות וכו'. וכאן נכתב הקושיא בתורה, וטוב היה שלא לומר כי אם וציויתי את ברכתי, וממילא לא יקשה שום אדם לומר מה נאכל. ונראה שה' יתברך ברוך הוא, כשברא את העולם השפיע מטובו צינורות מושכים שפע לצורכי בני אדם, ודרך השפע שלא להפסיק כלל, אלא כשהאדם נופל ממדרגתו ואין לו בטחון בבורא ברוך הוא המשגיח אמיתי, הזן ומפרנס בריוח בלי הפסק כלל, אז עושה האדם ההוא במחשבתו ההיא אשר לא מטוהר, פגם חלילה בעולמות עליונים, ומתישים כח

פמליא של מעלה רחמנא ליצלן, ואז נפסק השפע חלילה, וצריך ה' יתברך לנווט מחדש השפע, שילך מתחילת הבריאה.

ועל פי זה מבאר בנועם אלימלך (שם), שזהו וכי תאמרו וכו', שהתורה מלמדת לאדם דרכי השם, שיהיה שלם בבטחונו על אלוקיו, ולא יאמר כלל מה יאכל, כי כאשר חלילה יפול מן הבטחון לחשוב מה יאכל, הוא עושה פגם חלילה בשפע, ומטריח את השמים לצוות מחדש. וכי תאמרו, פירוש: כאשר תאמרו כך, ואז תטריחו אותי, וציויתי וכו'. אלא לא תתנהגו כך, ותבטחו בה' בכל לבבכם, ואז יבוא השפע בלי הפסק כלל, תמיד לא יחסר כל בה, עיין שם. ועיין בספר טעם ודעת (כאן), שכאשר דאגתכם לצורכי גופכם, אז וציויתי את ברכתי לכם, להנאתכם. שתתברכו בשפע רב של גשמיות, אבל מי שאינו אומר מה נאכל, אז זוכה למדריגה עליונה, וצפון לו שכר כפול ומכופל בעולם הנצח, בלי שום ניכוי וחסרון בעולם הזה, עיין שם. ובתורת הפרשה (כאן), כתב לבאר ביאור נוסף, שאין הכונה שהתורה מברכת את אותם ששואלים שאלות ואומרים מה נאכל, אלא הכל בלשון שאלה: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, וכי אתם אמרתם ושאלתם מה נאכל. בודאי שלא, ולכן: וציויתי את ברכתי לכם וגו', עיין שם.

וא"כ מבואר, דעיקר היסוד במצות השביעית הוא כדי לידע ולהודיע שאין אנו מונהגים ע"י הטבע, ומה בטבע כאשר יש תוצרת לשנה אחת, ממילא תעלה הקושיא מאליה מה נאכל הלאה, אנו את זה לא שואלים, כי אנו סמוכים ובטוחים בה' לבדו, כי הוא הבורא והוא המנהיג, וכמו שפשוט שכמות זאת מספקת לשנה אחת, פשוט שעתה מספקת לשלושת השנים. וממילא אוכל מעט ומתברך במעיו, והוא בבחינת מעט המחזיק את המרובה, דמשתנה הטבע של התוצרת.

אך הנה, כאשר שואלים שאלות של דרך הטבע המוטבע בבריאה, אף שמקיימים מצוות התורה, בכ"ז מחפשים ג"כ את ההנהגה הטבעית, אזי התחדש במצות שביעית, שאין הקב"ה מקפח השכר אף השאלה, ומצוה את ברכתו בצורה גלויה של כמות טבעית של שלוש שנים, והנם של השמיטה נעשה טבע.

אך ודאי דאין מקיים ע"י כן את מטרת המצוה, לשדד מערכת הטבע ולהודיע שכל קויך לא יבושו, ומכמות של שנה אחת מצוה ברכת שלושת השנים.

וביתר ביאור הנה שמעתי מהגאון רבי שלמה יהודה בארי שליט"א (הינוקא) בדרשתו לפרשת בחוקותי, שנאמר בפסוק: אם בחוקותי תלכו ואת מצוותי תשמורו ועשיתים אותם, ונתתי גשמיכם בעיתם וגו', והשיג לכם דיש את בציר וכו' (כ"ו, ד' ה') והביא מספר עבודת הקודש למהר"ם בן גבאי (ח"ב י"ז) שביאר, דלכן הוזכרו בתורה רק היעודים הגשמיים ולא הייעודים הרוחניים, כי אין מטרת כל הברכות הגשמיות כייעוד, ולא בא הכתוב אלא לגלות ולהגיד הנמשך והמתחייב בהכרח מטבע העבודה, וללמדנו שכל הטובות וההצלחות והמצוות הם המפתח העצמי למקור הטובות כולם, כי הם תלויים בהם, ומזה נלמד בק"ו, שאחר שאלה הטובות נמשכות אחר עשיית התורה והמצוות, ומתחייבות מהם, והנפש היא סיבתם, שמצד דביקות הנפש הטהורה היא ומעשיה הטובים ועבודתה לה' שהוא היחוד, גרמה בתועלתה אל הגוף, כ"ש שיועילו להשאירה בנועם מתמיד, במקום ההוא שהיתה פונה אליו, ועודנה מחוברת אל הגוף, שהרי ההשארות והעונג ההוא, נמשך ג"כ אחר התורה ומצוותיה בטבע, וק"ו הוא, ואם היה בעל גמולות מייעד הגמול הרוחני בפירוש, היה כפול ומותר גמור, אחר שנדון אותו בק"ו מהייעוד הגשמי, מאחר שזה וזה נמשכים מהמצוה ומתחייבים מהם בטבע.

וכן ביאר החסיד יעב"ץ בספרו יסוד האמונה (עמו' כ"ד), והוסיף שהרשעים משנים את טבעו של העולם כי השי"ת עשה את העולם ישר, ונתקלקל בחטאו של אדה"ר, ובזכות ישראל יחזיר העולם לטבעו, והאריך לבאר פסוקים אלו ועי"ש.

ואומנם השל"ה (תולדות אדם, בית אחרון, קנ"ו) **ביאר**, שהייעודים הרוחניים הוזכרו ג"כ, כי רק כח ההשפעה שהיא למעלה למעלה בשרשה נקרא גשם ואח"כ יורד ונוקב, ובכל העולמות נקרא גשם בשאלה, אבל הוא ממדרגה למדרגה עד שמקויים נאום ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ (הושע ב', כ"ג), ונתהוו אלו הטיפות המרוות את הארץ, והולידו והצמיחו וגורמים חיים לעולם, והמדרגה שהיא למעלה מזה נקרא גם כן גשם, והוא יותר חיים רוחניים עד למעלה ברום המעלות, אשר שם שם גשם בעצם, הוא החיות הרוחנית הנצחית, שהוא סוד תענוג עולם הבא הנצחי, וכן ענין כל ההבטחות שבפרשה נמצא מבואר שאדרבה השכר הרוחני נזכר בעצם, ובעוד אנחנו גשמיים מתבארים לנו התיבות גשמיות כפי ענינם עתה.

ועו"ש, כתב עה"פ ועץ השדה יתן פריו (כ"ו ד') ופרש"י, הן אילני סרק, ועתידין לעשות פירות, ומקורו מתו"כ (בחוקותי א', פ"א), **והוא כמו שהיה קודם חטא אדה"ר, כדאיתא בבראשית רבה** (ה', ט') **וז"ל, עץ עושה פרי** (בראשית א', י"ב) **אפילו אילני סרק עשו פירות** (והוסיף לציין בזה למובא בספר סדר הלכה על הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג), **שהגאון** בעל חידושי הרי"מ לא הקפיד בברכת האילנות שיהיו דוקא עצים העושים פרי, וביאר מעמו, לפי שמתחילת הבריאה גם אילני סרק הוציא פירות, וכן יהיה לעתי"ל, ואע"פ שעכשיו אין מוציאין פירות מ"מ י"ל שעיקר הברכה הוא, ובנוסח הברכה אשר ברא בו וכו'), וכ"ה בירושלמי (כלאים פ"א, ה"ז), **ובשל"ה** (תולדות אדם, בית דוד קמא רנ"ג) **ציין לכתובות** (קיא:) **דאיתא, שעתידה אר"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, כי ע"י שתמלא הארץ דעה, ממילא יתוקן לעתי"ל חטא אדה"ר ובלע המות לנצח, ממילא תתבטל קללת האדמה ותוציא גליסקאות.** והוסיף, שזהו ששאל יעקב אבינו (בראשית כ"ח, כ') **ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, שתוציא הארץ גלוסקאות וכלי מילת, וזה מ"ש בישעיה** (ס', כ"א), **ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי, שלא יצטרכו לתיקון ע"י יגיעה ועמל, אלא כפי אשר נטע ה' בגן עדן מקדם, מעשי ידיו יתברך להתפאר.**

ועיין עוד בב"ח (אור"ח סי' קס"ז) **ובש"ך** (שם), **שביארו שלכן תיקנו חז"ל בברכות** (לח.) **הברכה המוציא לחם מן הארץ, לפי שאנו מאמינים שעתידה הארץ להוציא לחם גמור מוכן לאכילה, כיעוי"ש.**

וכן ביאר **המהרי"ל** (נצח ישראל, פ"ז) **בעי"ז והוסיף, שהארץ הקדושה מוכנת לברכה בכל, אם לא שהחטא גורם**

וכדבתענית (כג.) **איתא, שבימי שמעון בן שטח היו גשמים יורדין מלילי שבתות עד לילי שבתות, עד שנעשו חיטים ככליות, ושעורים כגרעיני זיתים, ועדשים כדינרי זהב, וצררו מהם חכמים והניחו דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם כמ"ש בירמיה** (ה', כ"ה) **עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם, וא"כ זה הוי אף למ"ד בברכות** (לד:) **אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד, ע"כ. כי דבר זה לא יקרא גם שלא כדרך הטבע.**

ועוד, דגם מה שכתוב והשבתי חיה רעה מן הארץ, לדעת רבי שמעון בתו"כ (הבא) **היינו שלא יזיקו, ובש"ך** (הבא) **הביא מרמ"ג שפירש, והשבתי, אשביתם מטבעם שלא ירעו** (שלא יהיו רעים ומזיקים), **שנאמר וגר זאב עם כבש, ואומר זאב וטלה ירעו כאחד, ואריה יאכל תבן לא ירעו ולא ישחיתו ע"כ. וביאר הרמב"ן, שכאשר**

יקיימו המצוות תהיה אר"י כמו שהיה העולם מתחילתו קודם חטאו של אדם הראשון, שאין חיה ורמש ממית אדם, כדאיתא בברכות (לג.) אין ערוד ממית אלא חטא ממית, וזה שאמר הכתוב בישעיה (יא.) ושעשע יונק על חור פתן, ע"כ.

והנה עיין עוד בתורת משה (להחת"ם, פר' בחוקותי) שביאר, שאילני סרק רומז על עמי הארץ, שלעתיד תמלא הארץ דעה, ולא יהיו רק כעלים ומחזיקים, אלא יתנו פריים, שהם עצמם ילמדו, ואז שוב לא יוכלו לעסוק בדרך ארץ בעניני העולם, ולכן נאמר אחר זה, והשיג לכם, ממילא, דיש את בציר ועי"ש עוד.

ובתפארת שלמה (הכא) הב"ד והוסיף, שדעת ה' תתפשט אפי' לאומות העולם כמ"ש בישעיה (ב', ב') ונהרו אליו כל הגויים, ומכ"ש בני ישראל זרע קודש, לא ידח מהן נדח, כולם יכירו כח מלכותו, ועליהם יעשו פרי לתרופה, ועי"ש עוד.

ובתולדות יעקב יוסף כתב, שאף עתה שייכת ברכה זו, וביאר בפסוקים, שכאשר יתקיים ונתנה הארץ יבולה, שעמי הארץ המוני העם יתנו פריים ויתעוררו לטובה, זה גורם שעץ השדה יתן פריו, שהת"ח הנקראים עץ (ע"פ הגמ' בתענית ז.) ג"כ יתנו פריים, ובספרו צפנת פענח (פר' ויקהל) ביאר זאת עוד בפסוקים אלו, שאם בחוקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה, ואת מצוותי תשמורו, לשמור ולעשות, כלומר שיכניע האדם את חומרו אל הצורה, ואח"כ לעשות אותם, שהוא מלשון את הנפש אשר עשו בחרן, כלומר לקשר אנשי החומר אל אנשי הצורה, ובזה יתקשר הגשמי ברוחני, וזה ונתתי גשמכם בעיתם, שאנשי החומר שהם גשמיכם, יכנעו אל אנשי הצורה הנקראים בעתם, ואז ונתנה הארץ יבולה, ועץ השדה אילן הסרק יתן פריו, שיהיה אחדות אחת בעולמות ובשנה ובנפש האדם, ע"כ.

אודה ה' מאוד ובפי רבים אהללנו, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להו"ל את אשר למדתי בהלכות שביעית, בסיכום ההלכות ע"ס הרמב"ם ושא"פ, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, את מצות התורה לידע ולהודיע שהכל מאיתו יתברך, בין הניסים הגלויים ובין אלו שגלויים בטבע, והוא הבורא והוא המנהיג.

והנה דרך לימודי בהלכות אלו, היא בלימוד מקורות ההלכה מן הגמ' ועד פוסק"ז, ומ"מ בעיקר התמקדתי במקורות העיקריים, כי רחבה היא מני ים, וע"פ הוראת רבותי נהגתי, בלימוד המשניות על מסכת שביעית עם ביאור דברי הראשונים, ובפסיקת ההלכה בדברי הרמב"ם, והחונים עליו הרדב"ז והכס"מ, על הסדר, וכן השתדלתי ללמוד ולהביא מדברי פוסק"ז האחרונים, ובפרט מספר דרך אמונה, שו"ת אור לציון, וספר ילקוט יוסף שביעית, ומן השאר למדתי מן הגורן ומן היקב כפי האפשר באותו הזמן, ולא התיימרתי להקיף הכל, אלא כמצליף אחת למעלה ושבע למטה. ולא באתי אלא לכתוב מהרהורי ליבי בביאור דברי הפוסקים כפי הבנתי דעת הדיוט, ומכיון שיודע אני את מיעוט ערכי ומקום מושבי ומיעוט גילי, בידוע הוא שאיני מתיימר לפסוק הלכה ולהורות את הרבים דבר, וכל דברי היו לחידודי ולבירורי. ופשוט הדבר.

והנה ידועים דברי החפץ חיים בספרו שם עולם (ח"א פר' י"ג) וז"ל: הנה ידוע שלכל איש ישראל יש לו חלק בתורה וכאשר כתב הגר"א ז"ל שלפיכך אחז"ל יגעת ולא מצאת אל תאמין, שהוא בעין מציאת איזה דבר שמתחלה קודם שמצאה היתה גם כן בעולם אלא שמחפש אותה ומוצאה. כן ענין התורה שלכל איש ואיש ניתן חלק בתוה"ק בעת מעמד הר סיני שהיו כל הנפשות שם ולפיכך אנו מבקשין כולנו מהש"י ותן חלקנו בתורתך וכל אחד ואחד בבואו לזה העולם כאשר מתיגע בתורה הוא מוצא החלק שניתן לו ולזה

החלק מושך לו לבו (ולפיכך אחז"ל בע"ז דף י"ט, אין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ שנאמר ובתורתו וגו') וזהו החלק הוא כמו מטמון שהטמין הש"י עבורו בתורה כי אב רחמן הוא ורוצה שלא יתבייש שום איש בבואו שם, וע"כ לענין התורה צריך לחפש היטב היטב ולייגע עצמו שבודאי ימצא המטמון שהטמין הש"י עבורו עכ"ל.

ובעי"ז ג"כ כתב האלשיך (משלי, שם) וז"ל: כי כל מה שת"ח מחדשים בעה"ז הכל קבלו נפשותם בסיני, והוא שנשכח וכל נפש חוזרת וזוכרת מה שקבלה, וזה הדבר הוא אשר נראה כמה מדות בדעות, יש מחזיק במקרא, ויש במשנה, ויש בגמרא, ויש באגדה, ויש ימצא בו שכל מוליד ומחדש, ויש לא יחדש, כי הכל תלוי כפי יחם נפשו למעלה בחלקי פנימיות התורה, יש קצרי יד לא ישיגו רק עד מקרא, ויש למשנה, והקש בשאר, ויש ניתן לו כח לחדש כפי המתיחם אל בחינת נפשו, והמגיע לחלקו רצונו ית' שלא יתחדש בעולם זולתי על ידו, ובעובדא דרבה בר נחמני שיצאה נשמתו בטהור, ומה צורך היה לו יתברך, יכריע רבה ב"נ, אך ודאי היה מחלקו שלא יאות יתחדש בעולם ע"י זולתו, וגם הוא ית' שמר יחם זה לבלתי חתוך הדין זולתי על ידו עכ"ל.

וכן כתב במשנת חסידים (מס' ת"ת פ"ג), ומ"מ ירבה לימודו לעולם במקום שליבו חפץ יותר, כי שמא מתגלגל לתיקון הלימוד ההוא שחושק, הן מקרא, הן משנה, הן מדרש, הן תלמוד, הן קבלה, ולא לתיקון לימוד אחר. ע"כ, והחיד"א בספרו מראית העין על מס' ע"ז (שם) שכתב, רבינו האר"י ז"ל טעמא טעים, כי על רוב אדם זה היה בכמה גלגולים, ונראה שבגלגול זה בא להשלים חלק הלימוד, הנה, זאת היתה לו כי נפשו איוותה והוא חפץ בלימוד זה, ולכן צריך ללמוד ממקום שהוא חפץ שזהו תיקונו, עכ"ל. וכן איתא בתיקוני הזוהר (תיקונא קדמאה): ובגין דא, כי אם בתורת ה' חפצו ואוקמה רבנן דלית לאתעסקא בר נש באורייתא אלא במה שליבו חפץ, אית שליבו חפץ בסתרי אורייתא, בעובדא דבראשית, ובמעשה מרכבה, ואית דלא בעי אלא בפשטי דאורייתא, ע"כ.

נמצא א"כ דבלימוד התורה יש עניין של חפצו של האדם, ואיפה שחפץ ליבו הוא מטרתו וסיבת ביאתו לעולם ושם חלקו, שנאמר ובתורתו, ובאותו החלק שבתורה ישים מגמתו ללמוד וללמד כמתבאר לעיל.

והנה ביתר שאת כתב האר"י ז"ל בספר דרושי הנשמות והגלגולים (פ"ד) וז"ל: יש בנ"א שכל חפצם ועסקם בפשטי התורה ויש שעסקם בדרש, ויש ברמז, ויש ג"כ בגימטריות, ויש בדרך האמת, הכל כפי מה שעליו נתגלגל בפעם ההיא, כיון שהשלים פעם אחרת בשאר ענינים אין צורך לו, שבכל גילגול יעסוק בכולם, ע"כ, ואל תבט ותשגח לדברי המנגדים על מה שחשקת לעסוק בתורה בגמרא, או בפשט, או בדרוש, וכו', באומרם לך, למה אתה מוציא כל ימיך בפרט זה של התורה ולא בפרט זה, משום שעל מה שחשקת ללמוד, עכ"ד זה באת לעולם, ואם תשים דעתך לדבריהם, יכריחו להתגלגל בזה העולם פעם אחרת, ולעבור נפשך בחרב חדה של מלאך המות, ולטעום טעם המיתה, ולכן לא תשמע לדברי המשחית נפשך בזה, כי דע שהשטן מתלבש באלו האנשים לדאוג ולהצטער ולהכאיב נפש הלומד ועוסק בתורה, בחלק שאיוותה נפשו לעסוק, כדי להבדילנו משם, שלא ישלים נפשו על מה שבא להשלימה ולהכריחו גילגולים אחרים עכ"ל. ועיין עוד בספר שבט מוסר (פרק כב, אוי"ד-אוט"ו) **עי"ש**.

ועתה זה נפנתי עוד לכתוב, עפ"ד ספר חסידים במש"כ (בסי' תק"ל), שהקב"ה גוזר על האדם אם יהיה חכם וכמה ספרים יעשה, וכל מי שגילה לו הקב"ה חידוש בתורה ואינו כותבו, ויכול הוא לכותבו הרי הוא

גוזל את הבריות, כי לא גילו לו מן השמים אלא ע"מ לכותבו ולהפיצו ברבים, שכן נאמר, סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, וכן נאמר יפוצו מעיינותיו חוצה, וזהו שכתוב יביא במשפט על כל נעלם, שאם גורם שנעלם הדבר שחידש עתיד הוא ליתן את הדין.

והנה אה"נ הוא למי שחידש, אך הנה עיין בגר"ח מוולאז'ין (כתר ראש, סי' נ"ו) שכתב, חידושי תורה נקרא כל מה שאדם לומד ומתעמק ביותר ומעלה אותם על הכתב, וע"י כך הדברים מתבררים ומתחוורים אצלו להלכה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, וכמו שאמרו בעירובין (נד:) על הפסוק נוצר תאנה יאכל פריה, למה נמשלו דברי תורה לתאנה, לומר לך מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה טעם, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהם מוצא בהם טעם, וכשמרבה לחזור ולבאר ולהסביר הטעמים והפירושים שנתחדשו כבר, זה נקרא חידושי תורה, בין שהוא המחדש, בין שאחרים חידשו ופירשו, רק שהעיקר שהדבר יצא לאור עולם ע"כ.

אך הנה ישנה מטרה נוספת אשר היתה לנגד עיני, ודירבנה אותי להו"ל ספר זה, והוא בשביל דברי הגמ' (הנ"ל), ביציאתו מהו אומר, מודה אני ה' ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד שאנו משכימים, אנו עמלים, ואנו רצים וכו', שהנה תפילת הודאה זו אינה נתקנה לומר באופן חד פעמי, אלא היא נאמרת באופן קבוע כל פעם שיוצאים מן ביהמ"ד, להדגיש לעצמינו שבלימוד התורה משתנה האדם, וכל לימוד ולימוד הופכו לאדם אחר ממש משאר אנשי העולם, עולם המושגים שלו שונה, ההשכמה שלו היא למטרה אחרת, העמל שלו מושקע בנכסים רוחניים ולשם הוא רץ כל כולו הופך למהות של תורה ממש, וכ"ז גם שהוא רק יושב בביהמ"ד, רק מגיע לשם ולא שיושב בקרנות, וכשלומד, התורה מרוממתו ומגדלתו מעל כל העמים, וזהו בנוסף לשינוי מהותו של כל יושב ביהמ"ד, והוא מה שאמר ר' נחוניא בן הקנה שמודה על חלקו ביציאתו שזהו ממש חלקו של כל יושב ביהמ"ד וזהו ג"כ מה שביקש ר' נחוניא בכניסתו שלא יארע דבר תקלה על ידי, שלא אזיק ע"י לימוד שאינו הגון לחלקי ביושבי ביהמ"ד, ואילו חכמים הרחיבו תפילה זו והתייחסו ג"כ לעצם הלימוד בכניסתו לביהמ"ד שלא יאמר על טמא טהור וכו', וביציאתו המשיכו לפרט ג"כ על הלימוד אך עיקר התפילה היא שלא יארע דבר תקלה, וביציאה להודות על עצם חלקינו מיושבי ביהמ"ד.

ועוד דהנה מתפילתו משמע דדבר זה תלוי לשמים, שהרי אמר שלא שמת חלקי, ולכאורה הדבר תמוה דהא נתון הדבר בבחירה אם רוצה להיות מיושבי ביהמ"ד אם לאו, אך אפש"ל דההודאה היא על שנתת לי לבחור בבחירה הנכונה של להיות מיושבי ביהמ"ד שעיד"ז אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

ע"כ אודה ה' מאוד ובפי רבים אהללנו, ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, וב"ה שזיכני לישב באהלה של תורה ולשקוד על תלמודי, ולעסוק בדברי תורה בנערותי, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, וארשת שפתי תוחיל, שכן יוסיף חסדו ואמיתו עמדי להאיר עיני בתורתו הקדושה תורת חיים ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים ולאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, ולחדש בתורתו, ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם, ואזכה לשבתי בבית ה' כל ימי חיי, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אכי"ר.

עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך, להגיד בבוקר חסדיך ואמונתך בלילות, על ניסיך שבכל יום עימנו, דהנה בכל יום ויום הקב"ה עושה עימנו חסד ומשגיח עלינו ושומר עלינו ומצילנו מכל דבר רע, כמו

שפירשו במדרש שוחר טוב עה"פ מי ימלל גבורות ה' רבות עשית וגו' (תהילים ק"ו), הרבה ניסים ונפלאות אתה עשית עמנו ואתה עושה ג"כ בכל יום ויום ואין אדם יודע, ומי יודע אתה ה' וכו', לעושה נפלאות גדולות לבדו, מה כתוב לגוזר ים סוף לגזרים נותן לחם לכל בשר הפרנסה הזו שקולה כנגד הים שנקרע ללמדך מה הפרנסה הזו, א"א לעולם בלא היא, כך א"א לעולם בלא ניסין ובלא פלאין, כיצד אדם נתון ע"ג מיטה והנחש בארץ לפניו ובא לעמוד והרגיש בו הנחש כיוון שבא ליתן רגליו עליו ברח הנחש מפניו, ואינו יודע מה פלאות עשה הקב"ה עמו וכו', עכ"ל המדרש. ומשמע שהמכוון לניסים מיוחדים שכאלה ג"כ יש בכל יום, ובשיח יצחק מפרש בנפלאותיך ובטובותיך שבכל עת, היינו מה שעושה עם כל אדם בייחוד, עכ"ד, וזה פירושו של ניסים הרגילים בדרך הטבע המוטבע בעולם.

והנה צ"ב דהלא כל יום אנו מודים כולנו על כל הטוב אשר גמלינו תמיד ומה התחדש בגומל לחייבים, אלא ההסבר שבניסים הרגילים "ניסך שבכל יום" הוי מצד מידת הרחמים של הקב"ה על בניו עד שהוי כחלק מהמהלך של העולם, אך כשמגיעים למצבים מיוחדים ובפרט במקרי החיי"ם, שם אנו זקוקים למידת הרחמים מוגדלת של וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, שלא כולם זוכים לקבל את מידת הרחמים, וצריך זכויות גדולות יותר שם, ואחרי שקיבלנו את הישועה מחויבים אנחנו להודות יותר מהרגיל, וזה ע"י הברכה של הגומל לחייבים טובות על אף שלא מגיע לנו לפי החשבון שכר ועונש הרגיל. וזה הברכה שהיא ההכרה של מקור השפע שלמעלה מגודל עצם המעשה של הנתינה דהוא בנקודת לחייבים שאינם ראויים לגדרי נתינה והודאה אשר לפי החשבון, וצריכים לגדר של וחנותי את אשר אחון, שבו הוי גילוי עצם החפצא של הטוב למעלה מגדרי ההנהגה של התורה שבהגדלת שכר ועונש שבו, ובלפי גילוי שכזה צריכים את דיני ברכת הגומל שהוי בעשרה מישראל, כמו בכל זיקת דברים שבקדושה.

ובצאתי מן הקודש, אודה למקום של תורה אשר בצילו חמדתי וישבתי, ופריו מתוק לחיכי, **ביהמ"ד אור לישראל** שע"י מוסדות הצדקה והחסד צדקת רבי לוי יצחק מברדיצ'וב, בנשיאות הרה"צ הגאון **רבי לוי יצחק לינקר** שליט"א, אשר עומד ע"ג התלמידים ומעודד ומרומם ללמוד ברחבות הדעת, ובכלל הברכה יברך את בנו חביבו נוגה לו סביב המשמש בקודש ר' **נחמן לינקר** שליט"א, יתן ה' ויזכה ויתגשמו משאלות ליבו לטובה ולברכה, יזכה לזיווג הגון במהרה משורש נשמתו, וה' ישפיע לו בגמולו הטוב בחיזוק לומדי התורה אמן כן יהי רצון.

אשא עיני אל ההרים, אלו הם ההורים, אודה מקרב לב להורי היקרים **האמו"ר מו"ר הגאון רבי אברהם דורי, ולאימי מורתי שליט"א**, אשר מעודי ועד היום הזה גדלוני לתורה וליראה, ובדרך התורה חינכוני, וטפחוני וריבוני, ובין ברכי תלמידי החכמים הושיבוני, ובאהלה של תורה גדלוני, בכדי לישב באהלה של תורה יומם ולילה, ולא חסכו כל ממני ברוח ובגשם, ברך ה' חילם ופועל ידם תרצה, ויהא רעוא מן קדם אבוהן דבשמייא שימלא ה' משאלות ליבם לטובה ולברכה, ששים ושמחים לעד ולעולם, ויאריך ה' ימיהם בנעימים, דשנים ורעננים עד זקנה ושיבה טובה, ויזכו לרוות נחת ממני ומכל יוצאי חלציהם, דורות ישרים ומבורכים, מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא, אושר ועושר וברכה והצלחה, אורך ימים ושנות חיים ושובע שמחות וכו"ט לעד אכי"ר.

כמו"כ אודה **למו"ח הגאון רבי יעקב יונה שליט"א ולרעייתו שתחי'**, על כל העזרה והסיוע, יעזור ה' ויזכו לראות בשמחת כל צאצאיהם מתוך שמחה ויישוב הדעת אושר ועושר וכו"ט אמן כן יהי רצון.

ובסיום דברי, אזכיר בזה לטובה את עזרתי בקודש **נו״ב מנב״ת מיכל** שתחי׳, המתמסרת בכל ליבה, שאוכל לשבת באהלה של תורה מתוך ישוב הדעת, לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו בלי שום טירדות, ישלם ה׳ פועלה ותהי משכורתה מאת ה׳. ויזכנו בורא עולם שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרענו עד עולם, ונזכה להגדיל תורה ולהאדירה ללמוד וללמד לשמור ולעשות אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאנו אכי״ר.

ועיני לשמים נטלית דיהא רעווא מן קדם עתיקא, מודה אני על העבר וצועק על העתיד, שלא אכשל בדבר הלכה, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ואל יכשלו בי חברי ואשמח בהם, כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ויהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתאיר עיני במאור תורתך, ותצילני כל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והיתר, הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן בלימוד, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתיך, ומה ששגיתי כבר העמדני על האמת ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד, כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

סלמאן שלמה בלאאמו״ר רבי אברהם **דורי**

פרק א

העבודות המותרות והאסורות בשביעית

הלכה א', במקור מצות שמיטה

בויקרא (פכ"ה א'-ז') נאמר: "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה', שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה', שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תקצור שבת שבתון יהיה לארץ, והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה לך ולעבדך ולאמתך ולתושבך הגרים עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול" וגו'.

ובשמות (ל"ד כ"א) נאמר: "בחריש ובקציר תשבות".

בשביעית (פ"א מ"ד) תנן: נאמר בחריש ובקציר תשבות, אצ"ל חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ער"ש שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצ"ש, **ר' ישמעאל אומר**, מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר.

וכן במו"ק (ג:) איתא, בחריש ובקציר תשבות, **ר"ע אומר** אין צ"ל חריש וקציר וכו', כהנ"ל[1]. **ועוד איתא שם, ור' יוחנן אומר, ר"ג ובית דינו** מדאורייתא בטל להו, מאי טעמא גמר שבת שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה, לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין, **מתקיף ליה רב אשי** מ"ד (ר' ישמעאל) הילכתא, אתיא גזירה שווה עקרה הילכתא, ומ"ד קרא (ר"ע) אתיא גזירה שווה עקרה קרא, **אלא אמר רב אשי, רבן גמליאל ובי"ד סברי לה כרבי ישמעאל** דאמר הילכתא גמירי לה, וכי גמרי הילכתא בזמן שביהמ"ק היה קיים, **ואח"כ רבן גמליאל ביטל דין זה דאין ביהמ"ק**[2].

ופסק הרמב"ם וז"ל, מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילן, **שנא'** ושבתה הארץ שבת לה', **ונאמר** בחריש ובקציר תשבות, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה, **ועבר על לא תעשה, שנא'** שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ע"כ.

וביאר הרדב"ז, כבר נכפלה מצוה זו[3], שבת שבתון יהיה לארץ שהוא מצות עשה, **ועו"כ**, שעבודת האילנות בכלל ושבתה הארץ[4].

מסקנא- לדעת הרמב"ם ודעימה עפ"ד הגמ' עיקר לימוד מקור מצות שביעית הוא מהפסוק בחומש במדבר, "ושבתה הארץ שבת לה', שש שנים תזרע כרמך וכו', והוסיף הרמב"ם פסוק בחריש ובקציר תשבות אף שהוא נאמר על שבת ולא על שביעית, ללמוד דג"כ חרישה הוי איסור דאורייתא בשביעית, ואילנות בכלל הארץ לענין שביעית.

הלכה ב', העובר באבות שביעית לוקה

במו"ק (ב:) איתא, רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר וכו', **רבא אמר** אפי' תימא רבנן אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו', מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הילכתא כתבניהו רחמנא למימרא דאהני תולדות מיחייב

---

[1] א"כ נח' ר"ע ור' ישמעאל, האם לומדים חריש וקציר של ער"ש או שמדובר שלומדים שחריש וקציר של רשות הוא דאסרה תורה ולא של מצוה, כגון קציר העומר שמותר בשביעית.

[2] ואי"ז שייך להא דשמיטה עצמה דרבנן, דהיא תלויה ברוב ישראל יושבין בארץ ויכול להתקיים גם בלא ביהמ"ק.

[3] מריש בהר

[4] <u>ברין תוספת שביעית</u>
והנה במח' הנ"ל של ר"ע ור' ישמעאל, הנה נראה שנח' האם הפסיק בחריש ובקציר תשבות, האם הוא מדבר על ער"ש או על חריש וקציר הרשות, הנה נראה דנח' האם פסק זה שתחילתו בשבת, האם סופו ג"כ על שבת או שסופו איירי על שמיטה, דלר' ישמעאל נראה שג"כ סופו על שבת, ולר"ע סופו איירי על שביעית, וא"כ הקשה הגאון רע"א (על המשנה פ"ב מ"ב) ועוד, ממש"כ הרמב"ם שכלל פסוק זה במקור מצות שמיטה, דהוא ס"ל כר"ע שאיירי הפסוק על שביעית וסותר עצמו דלקמן (פ"ג ה"א) כתב שההשבתה של ער"ש היא הלכה למשה מסיני, כפי מה שהסיקה ג"כ הגמ' (הובא לעיל) ונשאר בצ"ע.
והמהר"י קורקוס כתב ליישב דעת הרמב"ם דס"ל, כר"ש (פ"ב מ"ב) שכתב, דחרישה בשביעית אסורה מן התורה ואע"ג דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן ליה ועי"ש, דלכן הביא הרמב"ם ג"כ מן פסוק זה.
ובילקו"י (שביעית (מהד' תשע"ה עמ' 59) הביא, דהחזו"א (שביעית סימן י"ז או"ב) כתב ליישב, דהנה לא קי"ל כר"ע דדריש קרא לתוספת שביעית, וכן קימ"ל כר"י דדריש קרא לקצירת העומר וכמו שם"ל הרמב"ם (פ"ז מה' תמידין ומוספין ה"י), ומיהו אין נפקותא לדינא בפלוגתתן, ולכן לא חייש הרמב"ם להביא ג"כ מן פסוק זה, וכ"כ בדרך אמונה ובעוד מן האחרונים ועי"ש, ואכמ"ל.

אאחרינתא לא מיחייב. ולא, **והתניא** שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור וכו׳.

ועוד איתא שם, איתמר, החורש בשביעית, **ר׳ יוחנן ור״א**, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה, וכו׳.

ופסק הרמב״ם, אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד כרם ואחד שאר אילנות, רק זריעה- קצירה, רק זמירה- בצירה, הל״ה אין לוקה. **והטעם הוא**, משום שרק באלו שייכים בלא תעשה ועשה, והשאר יש רק מצות עשה של ושבתה הארץ (שעל עשה לא לוקים).

ובדב״ז הב״ד המכילתא (דרשב״י פר׳ משפטים) דאיתא, והלא הכרם והשדה בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם, מה הכרם מיוחד שהוא בעשה ועוברים עליו בלא תעשה אף כל שהוא בעשה עוברים עליו בלא תעשה (וא״כ הוא בכל אילן או שדה).

ובכס״מ הב״ד הירושלמי (שבת פ״ז ה״ב) דאיתא שם, שר׳ יוחנן הוא זה שסובר דאין לוקין וכן הלכה.

מסקנא- העובר על אבות מלאכה של שביעית, שהם: זריעה, קצירה, זמירה, בצירה. לוקה בהם בשביעית כדין עובר על ל״ת של תורה. אך בשאר מלאכות שהם רק בעשה, אין לוקין עליהם בשביעית.

הלכה ג׳, תולדות שביעית

במו״ק (ב:, ג.) איתא, רבא אמר, אפי׳ תימא רבנן, אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב והשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו׳, מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הילכתא כתבניהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרניתא לא מיחייב. ולא, והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ועידור ולכיסוח ת״ל שדך לא, כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך וכו׳, לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם, אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא שחייב, ועל שאר תולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בעניין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות, ע״כ.

וביאר הרדב״ז, אף שגבי שבת (עג.) **איתא**, דזמירה תולדה דזריעה, שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע, ובצירה תולדה דקוצר, וא״כ הוי אב מלאכה זורע וקוצר, ותולדה זמירה ובצירה, בכ״ז הכא גבי שביעית דוקא הני תולדות ושאר הדברים שלא התפרשו אף שכלולים בזורע וקוצר בכ״ז אין לוקה עליהם בשביעית.

מסקנא- שביתת הארץ הוא לשבות ממלאכה בקרקע ומפסוק שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור למדנו, דמדאורייתא אסורים, זריעה, קצירה, זמירה ובצירה ושאר המלאכות (סיקול אבנים משדהו, זיבול קרקע, חרישה לצורך קרקע, עיבור, קירסום, השקאה, הברכה, והרכבה, נטיעת אילנות וכן כל שאר מלאכות הבאות לטובת קרקע, ומי שעובר עליהן מכין אותו מכת מרדות).

הלכה ד׳, מלאכות דרבנן

ע״פ הגמ׳ הנ״ל, כתב הרמב״ם, החורש או החופר לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצ״ב משאר עבודת הארץ, וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצ״ב מעבודות האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהם, ע״כ.

מסקנא- מהא שהתורה פירטה לזריעה- קצירה, תולדותיהן זמירה- בצירה, להודיעך דווקא הני תולדות חייב ולא שאר תולדות, ולכן שאר תולדות של זורע בסיקול, הברכה והרכבה נטיעה וכו׳, אינם אסורים אלא דרבנן.

הלכה ה׳, מלאכות האסורות מדרבנן

במשנה (פ״ב מ״ב) תנן, מזבלין ומעדרין במשקאות ובמדלעות עד ר״ה, וכן בבית השלחין, מיבלין, מפרקין, מאבקין, מעשנין, עד ר״ה. **רבי שמעון אומר**: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

ופירוש מזבלין: ר״ש והרמב״ם- הוא דישון, **מעדרין- רמב״ם רע״ב**, עידור סביב לעצי והא בכדי להועיל לאילן, מותר בער״ש.

ואילו ר״ש ביאר, דמעדרין הוא כעין חרישה בשינוי, שבמקום שיחרוש בשוורים חורש ביד עם ברזל, ואף שחרישה אסורה בשביעית **ולכן אסור ג״כ לעדר עפי״ז בער״ש מדין תוספת**, ומ״מ התירו כאשר הוא בשינוי ונועד כדי להועיל לאילן ולפירות שישית[5].

בית השלחין- פי׳ הרמב״ם, שדה שצריכה השקאה רבה כגו׳ שאין לה השקאה טבעית וכו׳. **והר״ש ביאר כנ״ל**

[5] במקשאות ובמדלעות, פירש הגר״פ קהתי- בשדה קישואים ובשדה דלועים היינו שחופרים במעדר סביב קלחי הקישואים והדלועים.

והוסיף, דהנה במלאכות דאורייתא כחרישה וזמירה[6] אסורים בתוספת שביעית כמו בשביעית, רק כאשר יש צורך בדבר בעבור פירות שביעית, אך כאשר נעשה הדבר לצורך פירות שישית יהא מותר בתוספת שביעית, אך המלאכות שהתרנו במשנה הם נועדו ג"כ כאשר אי"צ לפירות שישית אלא לצורך העץ בכ"ז מותר[7].

מיבלין- ר"ש והרמב"ם, לחתוך היבלת שבאילן.

מפרקין- הנ"ל, להסיר העלים מהאילן כדי להקל עליו.

מאבקין- רמב"ם, מאבקין האילן כאשר זה מועיל לו. **ר"ש**, שורשין שנתגלו מכסין באבק.

מעשנים- רמב"ם ר"ש, מעשנים תחתיהם כדי להרוג המכרסמים שאוכלים באילן ומזיקין אותו.

עוד ביאר הרמב"ם, שמש"כ רבי שמעון שנוטל עלה אף בשביעית, הוא מדין מפרקין שהתיר, **ובכ"ז בירושלמי אין נפסקה הלכה כמהו.**

והוסיף ר"ש על ביאור הרמב"ם, ע"פ דברי הירושלמי שהביא בסו"ד שאסור לכו"ע לחתוך עלים של אורז והוא מטעם שכאשר חותך מעלי האורז הרי שהוא אברויי אילנא שאסור, **והכא רבי שמעון** דהוא אקומי ולא אברויי **ואילו ת"ק וכן הלכה**, בין אורז ובין בשאר עלים הוא לאברויי ואסור בשביעית, **וכן ג"כ איתא בע"ז (ז:) ע"ש**[8].

ועו"כ מהתוספתא (פ"א ה"ה) דמבואר ע"פ הביאור הנ"ל, גבי חרישת משקאות ומדלאות שהכ"נ מותר לצורך שישית, הל"ה אסור, **וגבי מפרקין** אף לצורך האילן מותר כל ואי"ז צורך לפירות שביעית.

עוד בשביעית (פ"ב מ"ג) תנן, מסקלין עד ר"ה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ר"ה, **רבי יהושע אומר** כזירודה וכפיסולה של חמישית כך של שישית, **ר"ש אומר**, כ"ז שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו.

ופירוש המשנה: מסקלין- רמב"ם, ניקוי האדמה מהאבנים. **ר"ש**, סוקל האבנים מהכרם[9].

מקרסמין- רמב"ם, מכרסמים הענפים היבשים, כדי להניח בהם תבן וכו'. **ר"ש**, כמו בזימור בכרם, שמוריד חלק מן הענפים לתועלת האילן[10].

מזרדין- רמב"ם, קציצת הענפים המתפשטים, ומה שקוצצין הוא זרדין. **ר"ש**, ענפים לחים אך יותר מדאי, חותך קצת ומניח קצת והוא זירוד[11].

---

[6] הנ"ל

[7] כגו' כאשר נטע אילן בזמן שמותר (קודם תוספת שביעית), ועתה נצרך האילן למלאכות אלו, מותר עד שביעית ממש שכל מה שהחמרנו בתוספת שביעית הוא רק לצורך פירות שביעית הל"ה מותר, אך חרישה וכו' שהם מלאכות דאורייתא בכה"ג התרנו דווקא לצורך פירות שישית, אך לתועלת האילן או לתועלת פירות שביעית אסור דהוא מלאכה דאורייתא.

[8] ובגר"א (והביאו הגר"פ קהתי) ביאר, שרבי שמעון אינו חולק על ת"ק, אלא דווקא בעלה הסמוך לאשכול ומזיק לו, דעתו היא שמותר לתלושו בשביעית לפי שאין כוונתו אלא לשמור על האשכול.

[9] שהם מונעים מהכרם לגדול

[10] והקשה באורל"צ (שביעית, פיה"מ הכא) צ"ב, מאי שנא מזימור שאסור מן התורה, אלא צ"ל ששונה הוא מזימור, דזימור הוא בענפים לחים שינקין מן האילן, והרי הם לוקחים מכוחו, וכשמזמרין את האילן נוסף כח בענפים שנשארו, משא"כ בקירסום שהוא ביבשים ממש, שלא מזיקים לעץ אלא ליופי שלו, שבזה מותר מדאורייתא ואסור דרבנן, וע"ע בהמשך בנידו"ד.

[11] ובאורל"צ (שם) כתב, דהנה ע"פ הנ"ל שביארנו החילוק בין זימור לכירסום, הכא צ"ב דלפי"ז מאי שנא הכא מזימור כאשר מדובר בלח. **שו"ר** שכן הקשה האגלי טל (זורע, ס"ק ד'), ותירץ שם, דכיון דשם הפעולה שונה באילנות ובגפן, דרק בגפן נקרא זימור, לא חשיב אב אלא בגפן, דכתיב בקרא, אבל בשאר אילנות הוי תולדה, ותולדות מדרבנן, אך כתב שם דלדעת הרמב"ם יוקשה דהא כתב (בפ"א ה"ב) שהכל דאורייתא. ותירץ, דהרמב"ם ס"ל דזימור אינו הסרת הענפים היבשים אלא חיתוך ענפים לחים באמצעם להשבחת הגידול, והוכיח כן ממש"כ הרמב"ם בפיה"מ (פ"ד מ"ה, והובא לקמן בה"כ ועי"ש).

והביא האורל"צ, דכבר עמד בזה החזו"א (סי' י"ז ס"ק כ'), ותירץ, שבזירוד מקציץ כל הענפים לגודל מסויים להקל מהאילן, משא"כ בזימור שמקציץ רק במקומות ידועים כדי להשביח האילן, ולכן אסור מן התורה, ועי"ש.

וע"ע בילקו"י (שביעית מהד' תשע"ה, פ"ז סכ"ו) גבי צמח הגת שחותכין כדי שיגדל עוד, וז"ל, שיח הגאת שהובא לארץ מתימן, ויש המשתמשים בעלים שלו ללעיסה, וגוזזים את העלים בצורה מסויימת, ועיד"ז הם חוזרים וגדלים לאחר שבועיים, י"א שאסור בשנת השמיטה לגזוז את העלים בדרך שעתיד להיגדל שנית, והעיקר לדינא להקל בזה, ולכתחילה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה, שאם רגיל לקטוף בשליש העליון, יחתוך מהאמצע וכדומה. ולענין קדו"ש י"א שהעיקר להקל שאין בזה קדו"ש אחר שאינה שווה לכל נפש, ויש חולקים, ע"כ.

והביא שם משו"ת להורות נתן (ח"ו סי' צ"ח) שהעלה להחמיר בזה, עי"ש, וכתב, אך נראה שהחמיר יתר על המידה, והעיקר להקל בזה ע"פ המהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) שכתב להתיר ללקוט בשביעית עלי תותים כדי להאכילן לתולעי משי, ואין לפקפק ממעם שכשחותכין עלין הללו גדלים אחרים תחתיהם ואיכא משום זומר, ואותם העלים האחרים אע"פ שאינם ראויים למשי, ראויים למאכל בהמה שמאכילים אותם לבהמה ליתא, דהואיל וכשגוזז עלין הללו אין כוונתו אלא לצורך עלין אלו שהוא נוטל אע"ג דממילא גדלי אחרינא שרי, והוא ע"פ הא דאיתא בסנהדרין (כו.), לענין עובדא דרשב"ל וכו' שמתיחסים למטרת פעולתו עתה בלא לחוש לתוצאות נוספות, ועי"ש דבתום' הקשו מהא דאיתא בשבת (עג:) הזומר וצריך לעצים חייב שתים, משום קוצין ומשום נוטע וכו', ע"ש דמסקנתו היא דבמילתא דמוכח שאין כוונתם אלא לצורך מה שקוצין, ולא חייש אמאי דגדלי אח"כ דודאי שרי ע"ש.

מפסלין- רמב"ם, כעין מש"פ במקרסמין, שמוריד היבשין ושונה הוא דהכא מדובר שמוריד היבשים בסתם[12]. **ר"ש, א'**, שמוציא הפסולת מן האילן. **ב'**, נוטל את כל הענפין בן לחין ובין יבשין, ומטרתו כדי שיתעבה הגזע של האילן[13].

ביאור דעת ר' יהושע- רמב"ם, שאין עושין הזירוד והפיסול הנ"ל עד ר"ה, אלא עד מתי שנוהגין לגמור את המלאכות הללו לאותה השנה, דאח"כ מה שעושה עוד מוכח שעושה בשביל שנה הבאה[14]. **והר"ש ביאר**, כמו שהזירוד והפיסול של שנה חמישית נמשכים ונעשים בשנה שישית, כן מותרים במלאכות של שישית אף בשביעית.

ביאור דעת רבי שמעון- רמב"ם ר"ש, דהוא ס"ל שמלאכות אלו הן ממש כמו זמירה, ואסורין עד העצרת וכדין מלאכה דאורייתא שחייבת בתוספת שביעית. **והוסיף הרמב"ם, דהלכה כת"ק**, שהם מלאכות דרבנן.

עוד בשביעית (פ"ב מ"ד) תנן, מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להן בתים, ומשקין אותן עד ר"ה. **רבי אליעזר ברבי צדוק אומר**, אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר.

ביאור המשנה:

מזהמין את הנטיעות- רמב"ם, מורחין על האילנות חומר עם ריח רע, כדי להרחיק מהם מזיקים. **ר"ש**, כאשר יש מכה באילן ונשרה קצת מקליפתו, מדבקין שם זבל וקושרין שלא ימות[15], **וכתב לבאר, דהנה בגמ' בע"ז (נ:) נראה**, שמותר אף בשביעית לזהם את האילן, דתניא מתלעין ומזהמין בשביעית, וא"כ מותר אף בשביעית הם לאברויי אילנא, אך המשנה מדברת שאסור מדרבנן בשביעית, דהם מלאכה ממש ולאקומי.

וכורכין- רמב"ם, שמצמידים הענפים וקושרים אותם שיעלו ישר ולא יתפשטו על הארץ. **ר"ש**, עוטפים אותם מפני החמה או הצינה[16].

וקוטמין- רמב"ם ר"ש, חותכין ראשי הענפים[17].

ועושין להם בתים- רמב"ם, מקרין אותם מפני החמה או הצל. **ר"ש**, גדר לעץ להגנה מסביבו, **ויש מפרשים וכ"מ**

וא"כ לפי"ז הו"ל יסוד בשביעית, שכאשר רוצה ביחד עם הקטיפה לעודד הגידול יהיה אסור, וכל מה שהתירו זה רק בשקוטף לשם השימוש, ולא אכפ"ל אם עוזר לגידול או מזיק.
והנה, עיין בם' שביתת השדה (פ"ה ס"י, מהד' תש"ם) וז"ל, סוגי צמחים שאופן השימוש הוא בעלים, ודרך גיזומם בשאר שנים הוא גיזום הענף עם העלים [כדוג' בעלי הקאת, ענפי בשמים], ולאחר הורדת הענפים מקבל הצמח עידוד לצמוח מחדש, בשנת השמיטה מותר לגזום לצורך השימוש בהם, ולכתחילה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה, אולם פשוט שאסור לקטוף את הענפים לחיזוק העץ, ולצימוחו מחדש, ע"כ. והוסיף שם (בהע' 16), הנה גיזום להרבות הצמחים פשוט שאסור וכמבואר, אך באופן שזה דרך קטיפתו, א"כ הוא קוטף כדרכו, ומה שצומח מחדש, זה מאיליו, ולכן זה מותר כל שזה לא למטרת צימוח וכו', והב"ד שו"ת להורות נתן (הנ"ל), והוסיף, ולענ"ד החמיר יתר על המידה שאל"כ א"א לקטוף ענפי בושם בשמיטה, ומ"מ כל שקוטף באופן שונה מותר, ועי"ש.
והנה כששאלתי בזה (לידידי ר' שילת כהן הי"ו) בדרך גידול עלים אלו וקטיפתם, הסביר לי שקטיף עלי הגאת בשנה רגילה, קוטף עם הרבה מהענף, והוא כדי להשיג ב' השנים, הראשון הוא כדי להשתמש בעלי הגאת, והשני כדי שיצמח שוב בצורה מיטבית. והנה אם קוטף רק את העלים הסופיים שבהם למעשה משתמש, הרי שהורם את העץ ממש ומזיק אותו, והעלים הללו אין מחזיקים יותר מכמה שעות בודדות. אך בשביל לקטוף ויחזיק כמה ימים, קוטף עם מעט מן הגבעול, ובכך הוא ג"כ מזיק לעץ אך ברמה מועטת. וכ"ש שאין עוזר לגידולו, וזהו הקטיף שהתירו ובשינוי מדרכו בשנה רגילה.
וא"כ גם הלהורות נתן שהעלה להחמיר, ס"ל כן משום שעדיין שקוטף מן העץ הרי שהוא מועיל, ואם לא מזיק בהכרח שהוא מועיל, ולכן נקט להחמיר, אך הנה ע"פ האמור שיש ג"כ שלב אמצעי שבו הוא מזיק במעט לעץ, בכה"ג ג"כ הוא יודה להקל ופשוט, כנלע"ד, וע"ע במש"כ בזה בשו"ת אשר לשלמה שביעית, (סי' ט') ועש"ב.

[12] לא לשם האילן ולא לשם המקום.
[13] ודו"ק גבי ערבות שרוצה שיפרחו הרבה לקראת סוכות, וכ"פ בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פ"ז סכ"ד) וז"ל, מה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעין הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העין כדי ששייצאו הדסים משולשים, אף שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי"ז עבודת האילן.
והנה ע"פ היסוד הנ"ל פשו"ב שאסור, מכיון שעושה כן ממש לצורך הגידול, דהא אי"צ כלל בערבות בט"ו באב ע"כ. והוסיף הילקו"י, מ"מ בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. וביאר שם, דאף דע"פ הנ"ל מובן שעשה כן לצורך גידול ולכאורה אמור להיות אסור לגמרי דהוא עבודת הארץ, בדיעבד יש להקל. ע"פ הגאון חזו"א (סי' י"ט או"כ) כתב, אין מצתין את האור באישות של קנים וכו', ורשב"ג מתיר, וכן היה רשב"ג אומר, נוטעין אילן סרק. נראה דמציתין האור באישות אין כאן כוונה אחרת רק לתועלת הצמיחה, והא דשרי רשב"ג משום דסבירא ליה דכל דבר שאינו נוהג בו קדו"ש גם עבודה מותר בו, וכיון דקנים ואילני סרק אין קדושת שביעית נוהג בהן כדין עצים להסקה, כדאמר בב"ק (קב.), הכ"נ מותר לנוטען, ורבנן סבירא להו דבזריעה ונטעה כולן אסורין, ודווקא לענין קדושת הפירות, בעינן לכם דומיא דלאכילה, ומ"מ דבדיעבד מותר וכמבואר, וכ"פ באורל"צ (שביעית עמו' ל"ו), ומ"מ טוב שלא להשתמש בהם לצורך ד' המינים שבלולב (דלענין הם, אי"ז חשיב כסרק כנלע"ד), ומדברי החזו"א הנ"ל משמע דשרי אף למצות ד' מינים, עי"ש. עכת"ד.
[14] דאי"ז מלאכה הנצרכת כל הזמן, ולכן כאשר עושה עד צמוד לר"ה מוכיח דרוצה לטובת האילן של שנה הבאה.
[15] והוא ע"פ רש"י בע"ז (נ:).
[16] והוא נפק"מ לדין חממות, ואכמ"ל.
[17] ויש שביארו, שהוא ששמים אפר על הענפים, דהנה קטימה דון בחד מיניהו של מקרסמין מזרדין וכו' שלעיל.

מהירושלמי[18]**, כהרמב"ם** ממש בית, ולר"ש הוא בכלל כורכין.

ומשקין אותם- רמב"ם ר"ש, דלהשקות רגיל הוי חלק מזורע, ולכן עד ער"ש מותר בשינוי, שישקה נוף העץ והמים יזלו ללמטה, ובשביעית הוי מלאכה דרבנן.

דעת ר"א ב"ר צדוק- שמותר אף בשביעית להשקות בשינוי, שישקה הנוף והעיקר יושקה מימילא בגרמא, **ואין הלכה כמהו.**

הר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ג ה"ג) דאיתא, מזהמין את הנטיעות מתני דרבי, **ברם כרבנן** (ולכן:) מזהמין ומתלעין בשביעית אבל לא במועד, וכאן וכאן אין מגזמין אבל נוטל הרואה, ר' יוסי אומר, רבי אבינא בעי מה בין המזהם לעושה בית, המזהם אינו אלא כמושיב שוער, ובית עושה להם צל והיא גדלה מחמתו. **תני רבי יוסי בן כיפר אמר משום ר' לעזר בן שמע, ב"ש אומרים** משקה על הנוף ויורד על העיקר, **ב"ה אומרים** משקה בין על הנוף בין על העיקר **דבית רבי ינאי** משקה בסלא, **וא"כ הלכה כב"ה** ומותר להשקות בשביעית, **ור' ינאי ביאר,** שישקה בסלא שהוא שינוי, כל והוא ע"פ הנ"ל שאל"כ יהיה פסידא דלאקומי מותר ולא לאברויי.

עוד תנן (פ"ב מ"ה), סכין את הפגים ומנקבים אותו עד ר"ה, פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצ"ש לא סכין ולא מנקבין אותן, **ר' יהודה אומר** מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהוא עבודה, מקום שנהגו שלא לסוך פגין, **רבי שמעון מתיר באילן** מפני שהוא רשאי בעבודת האילן ע"כ.

וביאור הדברים: סכין פגין- רמב"ם ר"ש, סכין את הפירות כדי למהר בישולם בשמן או בחלב. **מנקבין אותן- רמב"ם ר"ש,** מנקבין את התאנים הללו כדי שיכנס השמן לתוכן וימהר בישולם.

ובמקרה של פגי ער"ש שנכנסו לשביעית- שע"י הניקוב והסיכה שנעשו בשישית יתבשלו בשביעית. **ושל שביעית שיצאו למוצ"ש-** שגדלו בשביעית ורוצה לנקב ולסוך אותן בשמינית.

דעת ת"ק- בשני המקרים לא סכין ולא מנקבין אותן כלל לא ער"ש ולא בשנה שמינית, ער"ש משום שבכך הם יגדלו בשביעית, ומוצ"ש משום קדושת שביעית.

דעת ר"י- מקום שנהגו לעשות כן- הוי כעבודה ממש ולכן אסור כדעת ת"ק, **אך במקום שלא נהגו** כן מותר רק בשישית לשביעית, משום שאי"ז מלאכה כלל, ולכן אי"ז חשיב כמגדל בשביעית, אך משביעית לשמינית, אסור משום שעדיין שיך ביה קדושת שביעית.

דעת רבי שמעון- להתיר כל עבודת האילן במוצ"ש, שהוא מותר בהן ואף כאשר כל האילן מלא בפירות שביעית שצריך לשמור על קדושתן, **וכתב הרמב"ם דהלכה כת"ק.**

וכ"פ הרמב"ם: אין נוטעין בשביעית אפי' אילן סרק[19], ולא יחתוך היבלות מן האילנות, ולא יפרק מן העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שתמות התולעת[20], ולא יסוך את הפגין ולא ינקוב אותן. ולא יכרוך את הנטיעות ולא יקטום אותן וכו'.

וכתב הכס"מ, ומקורו הוא מדברי הירושלמי (פ"ד ה"ד) דאיתא, רשב"ג אומר נוטעין אילן סרק בשביעית, משמע דרבנן אסירי ע"כ ושאר הדינין מקורם במשניות הנ"ל.

ובמו"ק (ג.) איתא, והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לעידור ולקשקוש ולכיסוח, ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך וכו'.

ופירוש לפסג- פרש"י, כשהאילן רך הרבה ויראים שמא ישבר, סומכין אותו. **והר"ן ביאר,** כאשר הענפים גדולים מן העץ שתומכים בהם מהצדדים כדי שלא יכבידו על הגזע של העץ.

ועפי"ז פסק הרמב"ם, ולא יפסג את האילנות, וכן שאר כל עבודת האילן, ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכת מרדות.

וא"כ, מלאכה דאורייתא אסורים בשביעית דאורייתא וכן אסורים מזמן תוספת שביעית[21] מדרבנן, שאר המלאכות מותרות עד ר"ה ואין בהם דין תוספת, ובשביעית אסורים מדרבנן, והעובר לוקה מכת מרדות כדין עובר על דברי חכמים.

מסקנא- בהלכה זו רבו המקורות והפרטים, בענין מלאכות דרבנן בשביעית, שמותרות עד ר"ה ואין בהם תוספת שביעית.

---

[18] יובא לקמן

[19] וצ"ב לנטוע עצי סרק לצורך ישוב אר"י ע"י גוי וכו' ואכמ"ל, וע"ע בזה בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' ג') ועי"ש.

[20] והנה גבי להרוג תולעים המזיקים לעץ, עיין בדר"א (ס"ק ל"ט) שכתב מהחזו"א (שביעית סי' י"ז ס"ק י"ט) דאע"ג דהוא אקומי אילנא, לא כל אקומי אילנא התירו, דהכא מיחזי כעבודה ואסרו, אבל מותר ליטול התולעת ביד או בכלי עכ"ל. וע"ע בפ"ה ה"ה בענין להבריח חיות ובהמות מן האילן ודו"ק.

[21] ולקמן (פ"ג ה"א) יתבאר

אך הכלל בכך הם שזריעה- זמירה, קצירה- בצירה, המה מלאכת דאוריתא שהם אסורים בתוספת שביעת, ובשביעית דאורייתא, ושאר מלאכות שבשדה ובאילן הם אסורים דרבנן, ואין שייכים בתוספת שביעית.

הלכה ו', לעקור או להועיל ע"י שריפה

בירושלמי (פ"ד ה"ד) איתא, אין **מציתין את האור** באישות של קנים מפני עבודה, רשב"ג מתיר, וכן היה רשב"ג אומר **נוטעין אילן סרק בשביעית** ואין מלמדין **את הפרה לחרוש** אלא בחולות, רבן שמעון בן גמליאל אומר אפי' בתוך שדה מותר ובלבד שלא יסמוך את המענה, תני אבא שאול אומר **מבדין בחרשים וגומם עם הארץ**, ובלבד שלא יקוץ בקרדום, אין **בודקין את הזרעים באדמה** בעציץ אבל בודקין אותן בגללים בעציץ, ושורין אותן בשביעית למוצ"ש **ומקיימין את האלויי** בראש הגג ולא משקין אותן, ע"כ.

וביאור הדברים[22]: אישות של קנים- מקום שגדל בו קנים ורוצה לפנותו ע"י שריפה. **אילן סרק-** לצורך גדר. **אין נותנים לפרה לחרוש בשדה אלא בחול-** דאין נראה כחרישה ובלבד שלא ישים עליה חרישה דאז אסור ג"כ בחולות. **מבדין בחרשים-** עצים ביער שמותר לקוצצם עד סמוך לקרקע, ובלבד שיעשה בשינוי. **אין בודקים את הזרעים עם האדמה-** לבדוק אם כבר נקלטו או לא, ואף שזרע בשישית בכ"ז נראה כנוטע, אך בגללים מותר דאין דרך בכך. **שורין את הזרעים-** מכינים זרעים לשנה שמינית דאי"ז עבודה, וירק האלויי לא חייב לעקור כשאר דין ספיחין דהכל יודעים שגדל לבד, אך לא ישקהו שיצמח טוב.

והרמב"ם פסק כת"ק וז"ל, אין מציתין את האור באישות הקנים מפני שהיא עבודת קרקע. ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול. ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר, אבל בודקין אותן בעציץ מלא גללים, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דהא דאין חילוק בין עציץ נקוב ללא, בגללין לקולא ובאדמה לחומרא, אך עדיין בעינן תרתי, בעציץ ובגללים, אך בגללים באדמה או עפר בעציץ לא.

גבי שריית זרעים- כתב הרמב"ם ע"פ הירושלמי, דשורין הזרעים בשביעית כדי לזורען במוצ"ש.

ובראב"ד השיג, דמיירי להשאיר מזרעי שביעית כדי לזרוע בשמינית ולא שכבר יתחיל בהכנות לזריעה בשביעית. **והרדב"ז הוסיף,** דכתב כן ע"פ **גירסת התוספתא [דלא כהירושלמי הנ"ל,** וכדברי הרמב"ם]. **והקשה,** דהנה הרמב"ם פתח בדברים הנעשים בשביעית ממש בשביל שמינית, ולא משמע כן כאשר מכין זרעים ולא שמתחיל בהשרייתן וכו', **וצ"ל,** שהרמב"ם בא באמת לחדש שאף שהשרייה תחילת זריעה היא בכ"ז מותר, ואפשר שהוא הביא זאת בטעות דלא דומיא לרישא. **ובכס"מ כתב,** ואיני יודע מה מלמדנו, בכך שמותר לשמור זרעים משביעית לשמינית[23].

עו"כ הרמב"ם ע"פ הירושלמי, ומקיימין את האלויי בראש הגג, אבל אין משקין אותו. **וביאר הרדב"ז,** דהוא מין ממיני הירקות שזורעין בגינות לנוי, **אך בתוספתא גרסו,** ומקיימין את העלין, **וכן גרס הראב"ד,** ומקיימין את העולין שבגג, אבל אין משקין אותו, ואין ידוע עלין של איזה אילן או ירק, שהרי לא הוזכר ברישא, **ומ"מ קשה,** והרי מאי שנא מכל אילן וירק שמקיימים העלים, שהוצרך להדגיש דינו שמקיימים, **וכתב הרדב"ז,** שמעתי שהוא העשב הנקרא קיקיון, והוא עולה על ראשי הגגות והשמש מייבשת אותו, ולכן הותר לעשות לו מחיצה להגן עליו ואי"ז בגדר עבודת האילן. **והוסיף,** קיצורו של דבר יהיה מה שיהיה, כיון שהוא בראש הגג, מותר להגן עליו כדי שיתקיים.

ובכס"מ ביאר[24], ואפשר לדחוק ולומר דאע"פ שאין איסור בקיומו אין משקים אותו. **אך בכ"ז צ"ע,** דאע"פ שירקות רכין אין מקיימין אותו כמש"כ לקמן[25], מפני מראית העין שיבאו לומר שנזרעו בשביעית, אבל העולים בראש הגג לא יאמרו כן דדרך העולים בגג לגדול מאילהן. **ועוד,** דאין דרך בכך, ולכן הוא שונה העלין, כדי להודיע

---

[22] ע"פ ביאור מרן שה"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א, אך הנה ע"פ דברי הילקו"י לעיל (הובא בהע' 13), מבואר שמציתין את האור באישות של קנים, הוא כדי שיגדלו שוב בצורה טובה יותר (כדוג' לשלש את ההדסים), ועוד חזון למועד.

[23] ולכאורה צ"ל כהרמב"ם

[24] אחר שהקשה כהרדב"ז

[25] פ"ד הי"ח

שא״ש כשאר גידולים במראית העין[26]. והנה הלכה זו היא המקור לכל נושא גידולי גג וכו׳ וע״ע בהערה[27].

מסקנא- א׳, אין מציתים את האור בשדה של קנים (וקוצים) כדי לעוקרם, מפני שזה נידון כעבודת קרקע. **ב׳**, אין מלמדים פרה לחרוש בשביעית בשדה אלא בחול. **ג׳**, אין לבדוק הזרעים בעציץ מלא עפר או בעפר בגללים בקרקע דמיחזי כזורע, ורק בעציץ עם גללים דאי״ז מיחזי מותר. **ד׳**, הכנת הזרעים בשביעית לזריעה בשמינית מותר אף ע״י השרייה. והראב״ד ס״ל, רק לשמור ולזרוע בהם ולא לעשות בהם תחילת עבודה. **ה׳**, מקימין את האלויי (ונח׳ האם הוא רק סוג של ירק או כל עלים וירקות) בראש הגג ואין בו דין ספיחין דאין דרך לזרוע כך, אך לא משקין אותם אף בשביעית, והוא נידון לכל דיני זריעה על גג כיעוי״ל.

---

[26] **גידולי בית**

והנה עיין בזה בילקו״י שביעית (מהד׳ תשע״ה, פ״ד סכ״ג-כ״ד) שכתב, י״א שאסור לזרוע ולחרוש בשביעית בגינה הנמצאת על גג הבית, הואיל ואין עליה תקרה, ודינה כדין שדה רגיל, ויש חולקים ואומרים שהגדל בגג אינו כגדל בשדה, וכן לגבי קדושת שביעית, י״א שגידולי גג הנ״ל יש להם דין ככל שאר הגידולים, ויש עליהם קדושת שביעית מאחר שאין עליהם תקרה, ויש חולקים ואומרים שגידולי גג נחשבים כתלושים, וממילא אין שביעית נוהגת בהם, ועכ״פ אין בהם איסור ספיחין.

ומקור דינו הוא משו״ת הרא״ש (כלל י״ב סימן ד׳) שדן בכרם הנטוע על גג מלא עפר. וכתב, שדינו כשדה לכל דבר, וחייב בתרומות ומעשרות ובערלה, ולא דמי לעציץ שאינו נקוב, דלא פטרו בגמ׳ אלא בזורע בדבר המטלטל כדין עציץ וספינה, וכן ביאר במשנה במעשרות (פ״ה מ״ב), בצלים שהשרישו בעלייה טהרו מלטמא, נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה, שהרי מה דטהרו מלטמא, היא משום שחשיבי כמחוברין לקרקע, וע״ז חייבת בתרו״מ וכו׳, וכן בב״י גבי ערלה (יור״ד סי׳ רצ״ד) הב״ד הרא״ש, וכ״פ בשו״ע (סי׳ כ״ו) לענין ערלה, וז״ל, והנוטע בבית על גג שמילאו עפר ונטע בו, והנוטע בספינה, אם בעציץ אע״פ שאינו נקוב חייב, ע״כ. וא״כ מבואר דלהשו״ע ס״ל דהנטיעה בגג דינה כנטיעה בשדה, והכ״נ לענין שביעית.

אך הנה הרמב״ם כתב (בפ״ב מהל׳ ביכורים ה״ט) דאיתא, הגדל בעציץ אע״פ שהוא נקוב, והגדל בספינה, אינו מביא ממנו כל עיקר שנאמר בארצם, אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה ע״כ, וא״כ משמע שבן חשיב גדל בגג כגדל בשדה, והנה גבי מעשרות כתב (פ״א מהל׳ מעשר הי״א), בצלים שהשרישו זה בצד זה, אפי׳ השרישו בקרקע עליה פטורין מן המעשרות, נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין, הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות ע״כ, וא״כ משמע שאין חשיב לזרעים כאשר בגג ולא בשדה.

והנה עי״ש שהביא מגדולי האחרונים שעמדו בזה, וכתבו לחלק בין ביכורים לבין מעשר, דלענין מעשר אין זה שייך לגידולי קרקע, והכ״נ גבי שביעית ע״פ הנ״ל.

והנה בשו״ע למעשה ס״ל שגידולי גג כגידולי קרקע, כדברי הרא״ש ונגד דברי הרמב״ם, ועיין בשו״ת שמע שלמה (ח״א חיור״ד ס״ז) שעמד בזה, לחלק שגבי ערלה שו״ע ס״ל גג כשדה, אבל בתרו״מ פסק כהרמב״ם, וכתב להאריך לדינא לחלק בין השרישו מאיליהם שאין דינם כגידולי שדה, לבין שרוצה בהם דהחמיר לדונם כדיני שדה.

וע״ע בספר שביתת השדה (פט״ז ס״י) שכתב, יבולים הגדלים בתוך בית (אך לא בחממות ללא מצע מנותק), אין בהם משום גזירת ספיחין, וכן הדין בגידולי גג, יבולים הגדלים בתוך עציצים שאינם נקובים (אף תחת כיפת השמים) אין בהם משום ספיחין, ויש מי שהקל אף בעציצים נקובים, ע״כ וע״ש.

[27] וע״ע בשו״ת אורל״צ שביעית (פ״א שאלה ב׳) שהאריך לענין גידולי מים בשביעית, דנח׳ בזה האחרונים. ועיין בשו״ת נחפה בכסף (יור״ד סי׳ ה׳) שמשמע מדבריו להתיר בזה, וכ״כ המראה פנים (על הירושלמי שביעית פ״ד ה״ד, ד״ה אין מציתין), ובשו״ת שדה הארץ (ח״ג חיור״ד סי׳ כ״ח) עי״ש, וכ״כ בספר השמיטה להגר״מ טיקוצינסקי (ח״ב פ״ח ס״ב), ודייקו כן מדברי הרמב״ם הכא.

ואולם בשו״ת מהרי״ל דיסקין (סי׳ כ״ז או״א) כתב לאסור, וכ״פ בשו״ת הר צבי (זרעים ח״ב סי׳ ל״א). ובאורל״צ הנ״ל כתב בלשון יש להימנע מלזרוע בשנת השמיטה במים, א״ש כשאין בהם עפר כלל, עי״ש.

שו״ר בילקו״י שביעית (מהדו׳ תשע״ה, פ״ד סל״ב-ל״ג) שהאריך בנידו״ד והסיק וז״ל, מותר לשתול ולנטוע בשביעית פירות או ירקות בתוך בריכת מים כשאין שם שום תערובות של עפר כלל (והיינו בשיטת הידרופונקיים, שנותנים זרעים על רשת שמתחתם יש מים המהולים בחומרי מזון הדרושים לצומח), שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, אבל זריעה במים בלבד, אין עליה תורת שדה ולא תורת ארץ, ויש להקל בזה אפילו תחת כיפת השמים, וכ״ש אם עושים זאת בחממות סגורות כפי זה שמצוי היום שבודאי מותר, וכן מותר להניח בשנת השמיטה גרעין של אבוקדו לתוך צנצנת עם מים בלבד, וכן מותר להניח גרעיני חומוס לתוך צמר גפן ולהניחם בצנצנת מים, ואין בזה איסור זריעה, אף שגרעינים אלו מוצאים ענפים.

ועו״כ שם (סל״ה), מותר להניח פרחים תלושים בתוך עציץ מלא מים בשנת השמיטה, ואפי׳ פרחים ושושנים סגורים, שעל ידי נתינתם במים יפתחו, אעפ״כ יש להקל בזה, ויש אומרים שאם הפרחים יוצאים מן העציץ צריך להעמידם ע״ג דבר המפסיק בין העציץ לבין האדמה, ואפי׳ מרצפות שלנו מועילות בזה, ומעיקר הדין אי״צ להחמיר בזה, והוסיף שם (בהערה ל״א), דהנה בשו״ת יחוה דעת (ח״ב סי׳ נ״ג) הסיק, דבפרחים ושושנים סגורים נראה להכריע שאם הם סגורים ועלולים להיפתח במים, אין ראוי ליתנם בתחילה בשבת באגרטל שיש בו מים, וכן אין להחזיר למים לאחר שהוציאם מתוכם, אבל אם כבר נפתחו השושנים והפרחים, מותר ליתנם לכתחילה בשבת במים, ואם יש חשש שיפתחו יותר המחמיר תע״ב, וראה עוד בהליכות עולם (ח״ד עמ׳ רצ״א) עי״ש. וא״כ לכאורה הו״ה בנידו״ד שאין ליתן פרחים ושושנים סגורים לתוך אגרטל עם מים משום זורע.

והנה בילקו״י כתב לבאר וז״ל, אלא די״ל שכל מה שהחמיר ביחו״ד הנז׳ הו״ד בשבת, דאיסורי שבת ודאי חמיר טפי מאיסור שביעית בזמן הזה דהוי דרבנן, וכדאי הוא גדולי האחרונים המהריק״ש ודעימה לסמוך עליהם להקל בזה, וכו׳ עי״ש.

ועו״כ, ועוד סברא אלימתא להקל בזה, דגבי שביעית הרי התרנו כל מלאכות דרבנן שבאים לקיים את הצמח, וכאן בשהוא מניח את הפרחים לדעת האוסרים אפי׳ לקיים אסור ודו״ק, ובלא״ה הא נקטינן שגידולי מים שרי כהנ״ל, ואכמ״ל.

הלכה ז', תועלות לאילן בדרכים שונות

בתוספתא (פ"א ה"י) איתא, סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אותו באבנים ואין חושש לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי, וכו'.

ובירושלמי (פ"ד ה"ד) איתא, אין תולין תוכין בתאנה, כיצד הוא עושה, מייתי יחור מתאנה שטר ותולה בה, ואמר לה הדא עבדית ואת לית את עבדת, ולא כן, תנא אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרא ומטעינן אותו אבנים ומבהתין ליה דיעבוד, אמר תמן דלא יתן פירותיו והכא דיעבוד לכתחילה, וכו'.

וטעם הדבר שסורקין אותו בסיקרא וטוענים באבנים, הוא ע"פ שבת (סז.) דאיתא, [אביי ורבא דאמרי תרוייהו כל דבר שיש בו משום רפואה, אין בו משום דרכי האמורי, הא אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי] **והתניא,** אילן שמשיר פירותיו סורקו בסיקרא וטוענו באבנים, בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חילה, אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קא עביד, כי היכי דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי, כדתניא וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים וכו' עי"ש.

ומכיון שכך הוא הטעם, אין בזה משום עבודה ולכן מותר לעשות כן בשביעית[28].

ובמו"ק (ג.) איתא, תניא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים, ת"ל שדך לא זרע, וכו'.

ועו"ש איתא, וקשקוש בשביעית מי שרי, והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל, אמר רב עוקבא בר חמא, תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילני וחד סתומי פילי[29], אברויי אילנא אסור, סתומי פילי שרי, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש בזיתים אם להברות את האילן אסור, ואם לחסום את הפיצמים מותר, ע"כ.

ובכס"מ כתב, גבי עידור הגפנים **דלרש"י** לא גרס הני, משום דלעיל איתא מנין לעידור שאסור מן התורה, וא"כ ג"כ הכא אסור, **אך הרמב"ם לא גרס זאת,** ולכן התיר עידור של הגפנים[30]. **ועו"כ גבי קישקוש, דרש"י פירש,** קשקוש היינו עידור, אלא שקישקוש בזיתים ועידור בגפנים, ע"כ.

מסקנא- לצבוע את האילן באדום ולטעון אותו באבנים וכו', כל מלאכה שאין היא אלא לאקומיי אילנא או לצורך פירות שישית מותר, ולכן להברות אילן אסור אך לסתום פצעים של האילן שהוא מלאכה של לאקומיי מותר.

הלכה ח', השקאת בית השלחין

במו"ק (ב.) תנן, משקין בית השלחין במועד ובשביעית בין ממעין שיצא בתחילה בין ממעין שלא יצא בתחילה וכו', **וכ"כ הרמב"ם,** משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזרעים שהיא צמאה ביותר.

גדר שדה אילן

בשביעית (פ"א מ"ב) תנן, איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה[31], אם ראויין לעשות ככר דבילה של שישים מנה באיטלקי[32], חורשין כל בית סאה בשבילן, פחות מכאן אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו[33], ע"כ.

והנה הרמב"ם ביאר, שכל הג' אילנות צריכות לעשות ביחד ככר דבילה של ס' מנה, וא"כ כ"א צריך להוציא שליש הכיכר, **אך ר"ש ביאר,** שבכל אילן ואילן צריך שיוציא כיכר וסה"כ ג' כיכרות, הל"ה אי"ז בגדר שדה אילן.

ועוד (שם, מ"ג) תנן, אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל, רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראויים לעשות ככר דבילה של שישים מנה באיטלקי חורשין כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצורכם.

וביאר הרמב"ם, אילן סרק שאינו עושה פירות כארז וכו', והחרישה לצרכן הוא כעין שיעור האורה וסלו כדלעיל. **והוסיף הר"ש מהירושלמי (פ"א ה"ג) דאיתא,** אחד אילן

---

[28] ודו"ק מינה לנידון, האם מותר לגדל ע"י סגולה או ע"י שם, וכן האם מותר להתפלל בשביעית לגשם כדי שישקה את האילנות וכיוצ"ב. וע"ע בזה באורך בשו"ת אשר לשלמה (שביעית סי' ב') ועי"ש.

[29] פרש"י, לסתום בקע באילן.

[30] שהוא לאקומיי

[31] והביאור הוא: שלשה אילנות הנטועים על שטח בית סאה, והוא חמישים אמה על חמישים אמה, שהן אלפיים וחמש מאות אמה מרובעות, ומכיון שאפשר לזרוע בשטח זה סאה תבואה, הוי חשיב בית סאה.

[32] והביאור הוא: שהמשקל פירות שראויים האילנות לעשות בעיגולי דבילה יהיה שישים מנה האיטלקי (ומנה הוא מאה דינר במשקל 400 גר', וא"כ 60 מנה הוי 24 ק"ג של עיגולי דבילה) אז יהיה חשיב שכל החרישה של הבית סאה הוא בשביל האילנות וחשיב דינו כשדה אילן.

[33] והביאור הוא: שכאשר אין חשיב שדה אילן מותר לו לחרוש תחת האילן ממש, והשיעור שמותר תחת האילן הוא כדי מקומו של האורה (מלקט התאנים) ונח' רע"ב והתפארת ישראל, אם סלו חוצה לו או לא.

סרק, ולמה אמרו תאנים, ע״י שפירותיהן גסין והן עושות הרבה, הרי אתרוג פירותיו גסין ואינו עושה הרבה הרי זיתים עושין הרבה ואין פירותיהן גסין ואלו עושות הרבה ופירותיהן גסין, אמר רבי חייא בר אדא כל אילנא עבדין שנה פרא שנה והדא תאנתא עבדא כל שנה, ע״כ, והכי טעמא שמשערין בתאנים.

ועוד (שם, מ״ד) תנן, היה אחד עושה ככר דבילה וב׳ אין עושין או שנים עושין אחד אינו עושה, אין חורשין להם אלא לצורכן, עד שיהיו משלשה ועד תשעה, היו עשרה מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן שנא׳ בחריש ובקציר תשבות, א״צ לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ער״ש שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצ״ש, רבי ישמעאל אומר, מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר, ע״כ.

וביאר הרמב״ם, שמג׳ אילנות ועד ט׳ אילנות צריך שיהיה כל אילן מוציא פירות ומכל האילנות בשטח בית סאה שיוציאו ביחד ככר של דבילה, ויותר מעשר אילנות הוי שדה האילן, בלא קשר לכמה מוציאה פירות, **וכ״פ הרמב״ם לקמן**[34], עי״ש. **ואילו הר״ש ביאר,** הדין הוא שמג׳ ועד ט׳ צריך שיוציאו כ״א מהם כיכר ואם אחד לא מוציא הרי״ז כ״א מתחת לאילן כפי צורכו כנ״ל, ויותר מעשרה הרי זה שדה אילן בלא קשר לתוצאה.

עוד הביא הר״ש מהירושלמי (שם) דאיתא, ר׳ ביבי בשם ר׳ חנינא, ובלבד שלא יפחת מחשבון משולשים[35], זעירא בשם ר״ח אמר, ובלבד שלא יפחתו מחשבון מתושעים[36], ע״כ.

ובמו״ק (ו:) תנן, ראב״י אומר, מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה וכו׳, **ובתוס׳**[37] **ביאר,** שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת, הילכך משקין אותה בחוה״מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן וכו׳.

וכ״פ הרמב״ם, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן אבל לא ישקו את כל השדה. **וביאר הרדב״ז,** הא דתנא מושכין את המים ולא תנא משקין, אורחא דמילתא קתני דבעינן זה רגילים להשקות האילנות, והכונה היא שבאילנות רחוקים מעשר, יכולים להשקות כל אילן בפנ״ע ולא את כל השדה בכלליות.

ובכס״מ כתב, דאע״פ שמשנת ראב״י קו ונקי, בכ״ז פסק הרמב״ם כחכמים דהם רבים, ובשביעית יכול להשקות כרגיל ואף בחוה״מ פסק שאין משקין אלא מושכין וכ״פ להלכה, הוא משום שיש לחלק דבחוה״מ העיקר הוא לחסוך בטירחא, ולכן פסק כראב״י דמשנתו קו ונקי, אך הכא דא״ש סברא זו חזרנו לדין יחיד ורבים הלכה כרבים.

ועוד (שם, פ״ב מ״י) תנן, ומרבצין בעפר הלבן דברי ר׳ שמעון, וראב״י אוסר ע״כ. **וביאר הרמב״ם,** מתזין מים על העפר הלבן, ונקרא עפר לבן המקום שיש בו אילנות מרוחקים יותר מבית סאה לעשר, אבל פחות מכך[38], כו״ע ס״ל שמותר ואי״ז עבודה אלא קיום לאילנות, **ופירוש מרבצין,** להזות מעט מעט רק כדי שלא יתייבשו ולא יותר, **וזה דעת רבי שמעון, אך ראב״י אסר** בכה״ג, והתיר רק בשדה אילן כמבואר.

והר״ש הב״ד הגמ׳ במו״ק (ו:) דאיתא, מרבצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד, והתניא אין מרבצין לא במועד ולא בשביעית, הא ראב״י הא רבנן ע״ד דרבנן התירו וראב״י אוסר, **ואית דגרסי** אחרת ואכמ״ל, **וביאר הר״ש,** כלומר משקין שדה לבן. **וכן ביאר הרע״ב,** שבכה״ג דעת רבי שמעון שמותר להשקות ואילו לראב״י אסר.

ובירושלמי שביעית (פ״ב ה״ז) איתא, מרבצין בעפר לבן דברי ר״ש, ראב״י אוסר, אתיא דר״ש כרבנן ודראב״י בשיטתיה דתנינן תמן מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקו את כל השדה כולה, רבי מנא אמר לה, סתם רבי אבין בשם שמואל בסתם חולקין מה כן קיימן אם במרווחין דברי הכל אסור אם ברצופין ד״ה מותר, אלא כי נן קיימין בנטועין מטע עשר לבית סאה, ראב״י עבד לון כמרווחין, ורבנן עבדין לון כרצופין, הא רבנן אמרין במרווחין אסור להשקות וכו׳ ע״כ.

וא״כ פסק רמב״ם כר״ש וכרבנן, וכן עפר הלבן מרבצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסידו ע״כ, **וביאר הרדב״ז,** דאף דמשנת ראב״י קו ונקי בכ״ז הכא דרבנן כר״ש אזלינן כמוהם. **ואף דיש שגרסו אחרת,** אין לגרוס כן דעפי״ז קשיא דר״א אדר״א ולכן צריך לגרוס כך ע״פ דברי הר״ש, **וכ״כ בכס״מ.**

מסקנא- א׳, מותר להשקות בית השלחין בשביעית, ובית השלחין פירושו שדה זרעים שצמאה ביותר, ואם לא ישקה אותה תתיבש. **ב׳,** וכן מותר בשדה אילן צפוף (3-10 אילנות לכל בית סאה) להשקות את כל השדה

---

[34] פ״ג ה״ד

[35] כלומר, שכל שלושה אילנות יעשו כיכר דבלה, הינו שליש כיכר לכ״א.

[36] כלומר, שכל תשעה מהם יעשו ככר דבלה, דהיינו תשעית הכיכר לכ״א, והוא כדברי הרמב״ם הנ״ל.

[37] ב., ד״ה משקין בית השלחין

[38] שיש בתוך בית סאה עשר הרי״ז שדה אילן

מחמתם. אך ביותר מכך משקה כל אילן לגופן, ולא ישקה את כל השדה בכלליות (להתיז מעט מים). **ג׳**, בשדה הלבן מותר לרבץ (להתיז מעט מים) בו מים רק כדי שלא יתייבשו האילנות, ור״ש ביאר דהוא השקייה, וכנ״ל.

הלכה ט׳, השקאה בגרמא

במו״ק (ג.) איתא, יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים, ת״ל שדך לא תזרע, וכו׳. **והא דתנן (ב.)** ואין עושין עוגיות לגפנים, **איתא במסקנא (ג:)**, דהמשנה מדברת בחדשים אך בישנים מותר למלאות במים. **ופרש״י** עוגיות לגפנים, עוגיות עיגול סביב, כדי שיתקבצו המים[39], ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, ועושין עוגיות לגפנים, ועושין את אמת המים כתחילה וממלאים את הנקעים מים עכ״ל.

והקשה הרדב״ז, אמאי לא חילק בין חדשים לישנים כבגמ׳, **ותירץ**, די״ל דמ״ש בגמ׳ הוא דווקא גבי מועד ומשום טירחא יתירה אבל גבי שביעית בכל גוונא מותר משום פסידא דהוא ליכא למיחש משום טירחא יתירה, ע״כ[40].

מסקנא- מותר מן הדין לעשות עוגיות (עיגול סביב מעץ לקבץ המים לתוכו) לגפנים, וכן אמת המים לנקעים וכו׳, להשקות העצים כאשר הם צריכים, ואפי׳ לעשותן בשביעית, ולאו דווקא בישנים.

הלכה י׳, הטעם שהיקלו במלאכות אלו

במו״ק (ב:) איתא, רבא אמר אפי׳ תימא רבנן אבות אמר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו׳, מכדי זמירה בכלל זריעה ובקצירה בכלל קצירה, למאי הילכתא כתבניהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרינתא לא מיחייב, ולא, והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח, ת״ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך וכו׳[41].

---

[39] לצורך ההשקייה

[40] **והנה עיין בדיני גרמא בהשקייה**, דיש לדון בזה ע״פ חקירת יסוד דין שביעית האם הוא בגברא או בחפצא, וע״ע לקמן בסוף פרק ג׳ (הערה 68 במש״כ בזה).

ובילקו״י שביעית (מהדו׳ תשע״ה, פי״ב סעיפים ז׳-י׳) שהאריך בזה לאורך ולרוחב בבהירות ובארוכה, ומסקנתו להלכה וז״ל, באופן שאסור להשקות את השדה בשביעית, יש לאסור בזה גם אם משקה על ידי צינור או ע״י ממטרות, השוטף את ריצפת ביתו בשנת השמיטה והמים יורדים דרך הצינור שבמרפסת לחצר הבית, וגורם שהמים משקין את הצמחים, יש להקל בזה אף באופן שהמים יורדים מכח דחיפתו את המים לתוך הצינור במקל גומי. מותר להתקין מזגן או להפעילו, ולהניח את פתח הצינור פתוח לגינה גם בשנה השביעית אף שיורדים מים מהצינור, ואין לאסור בזה משום איסור השקאה בשביעית, והדין כן גם באופן שאין הגינה צריכה השקאה ולא התירו בה השקאה (דגבי שביעית העיקר להתיר בפס״ר דרבנן אף אם נח לו בהשקאה זו, ובפרט בהשקאה מועטת כזו, ויש לצרף סברת האומרים דפס״ר בשביעית שרי), וכן מותר לשטוף רכב ברחוב העיר, אף שהמים יורדים לתוך גינתו, מאחר שאינו מתכוון להשקאת הגינה עכת״ד, ועי״ש באורך, ויש עוד להאריך בכ״ז ועוד חזון למועד.

[41] **ועוד משום השקאה לצורך**

ופירש״י (שם ב., ד״ה משקין), שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה, תמיד משקין אותה אפי׳ בחולו של מועד לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוצאין בגמ׳ חגיגה (יח.) דכתיב, ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה׳ אלוהיך, מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה, ת״ל השביעי, שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לן מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוש״מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה, בגון להשקות בית השלחין התירו חכמים עכ״ל, ועי״ש בדברי הגמ׳ בטעם הדבר בב׳ אופנים, או מטעם דשביעית בזמן הזה היא דרבנן, ולא גזרו במקום פסידא, או מטעמא שמלאכת השקייה אינה נגזרת מדין זורע, ולכן היא אסורה רק מדרבנן, ובמקום פסידא לא גזרו כיעוי״ש.

והנה בראשונים נח׳ בטעם מלאכת השקיה שהתרנו, דהריטב״א (מו״ק ב.) ס״ל, שהותרה השקייה וכו׳ ג״כ בשביעית ובתנאי דאין בזה טירחא, וכ״מ מהר״ש בביאורו, התירו חכמים במקום שיש פסידא שהוא כל איסורו דרבנן. ובנימוק״י ביאר בדרך אחרת, שהוא משום שהיא מלאכה פחותה ולא חשובה, והנפק״מ ביניהם, האם אפשר לדייק מכאן לכל מלאכה דרבנן בשביעית שבמקום פסידא היקלנו דלא גזרו ביה חכמים, או דווקא במלאכה זו התירו, משום שהיא פחותה אך לא בכל מלאכה.

ומדברי הרמב״ם הכא משמע, כדברי הר״ש והריטב״א שבכל מלאכה דרבנן לא גזרו במקום פסידא. וכ״פ בחזו״א (סי׳ כ״א אות ט״ו-י״ז) שבמקום פסידא יש להקל דהוא כל שביעית דרבנן, ומכיון שחשש לדעת הנימוק״י היקל רק בתרי דרבנן, וכן התיר להשקות לא רק לצורך האילן אלא ג״כ שלא יפסד הפירות, כיעוי״ש. ועיין בזה בילקו״י שביעית (מהד׳ תשע״ה, פי״ב ס״א), שהביא דכן מובא בתשובת מהרי״ל דיסקין (קונט׳ אחרון סי׳ רנ״ט) להקל להשקות גם בשביל הפירות.

ובשו״ת המבי״ט (ח״ב סי׳ ס״ד) כתב, ולענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם וכו׳, ולא שאני לן בין פסידת ירקות דהוי דבר מועט, לפסידת אילנות דהוי הפסד מרובה, עי״ש. והביא הגרב״צ אבא שאול באורל״צ שביעית (פ״א שאלה י״ב) וכתב, וכמו״כ נראה שאי״צ לצמצם כלל בהשקאה, דכיון דהותרה השקאה רשאי להשקות כ״צ, וכמוש״כ המבי״ט שדין שביעית דומה לדין חוה״מ, ולענין חוה״מ כתב ר׳ ירוחם (נתיב ד׳ ח״ה דף ל״ו) שלא נאמר יטעון קורה ראשונה כדי שלא יפסדו, אבל לא קורה שניה ואחר הרגל יגמור, אלא כל דבר שהתירו משום דבר האבד גומר המלאכה מכל וכל, והביאו הרמ״א בדרכ״מ (סי׳ תקל״ז או״א) וכ״כ הגרעק״א (על השו״ע)

וכ״פ הרמב״ם, ומפני מה התירו כל אלו, שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצ״ב מדבריהם לא יגזרו על אלו, שאין איסור מן התורה אלא אותן שתי אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו ע״כ.

מסקנא- התירו מלאכות דרבנן במקום פסידא, דאז רבנן לא גזרו, ולכן כל ומזיק לפירות של שישית ואפי׳ של שביעית, וכן אם מזיק לעצים חיסרון ההשקאה שרי ואי״צ למעט.

הלכה י״א, התירו לזרוע כאשר אנוסים

בסנהדרין (כו.) איתא, א״ר שמעון בתחילה היו קוראין אותן אוספי שביעית, מאי קאמר אמר רב יהודה ה״ק בתחילה היו אומרים אוספי שביעית כשרין סוחרין פסולין, משרבו ממצאי מעות לעניים ואזלי עניים ואוספי להו ומייתי, חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולין, קשו בה בני רחבה האי משרבו האנסים משרבו התגרין מיבעי ליה אלא בתחילה היו אומרים אחד זה ואחד זה פסולין משרבו האנסין ומאי נינהו ארנונא כדמכריז רבי ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא, חזרו לומר אוספין כשרין סוחרין פסולין, ע״כ.

והביאור הוא, דיש ב׳ סוגי אנשים, יש אוספי שביעית שאוספים הרבה ולעצמם ולא לסחורה וזה כשלעצמו מותר, אך משרבו הסוחרים, ורבו האנשים שמשלמים לעניים שאוספים בשבילם פירות שביעית והם מוכרים אותם, פסלו את כל מי שאוסף כמות גדולה, וזאת מחמת הספק שמא הוא סוחר שביעית, **ואח״כ הקשו** בני רחבה א״כ מה פירוש אנסים, היה צ״ל תגרנים וסוחרים, **אלא ביארו,** שבראשונה פסלו את האוספים ביחד עם הסוחרים בשביעית ואח״כ משרבו האנסים שהם שרי המלך הגובים פירות מן השדה כמס, עד כדי שהתיר ר׳ ינאי לזרוע בשביעית שיהיה מאיפה לשלם להם, וכ״ש לאסוף ולהביא להם, **ופרש״י,** שהרי אם לא, היה המלך נוטל מהן השדה, והיקלו משום שבזמן הזה שביעית דרבנן והכא הוא מקום פסידא [**ובתוס׳** (שם, ד״ה משרבו האנסין) **איתא,** וא״ת משום ארנונא התירו לחרוש ולזרוע דהויא איסורא מדאורייתא, **וי״ל,** דמיירי בשביעית בזמן הזה דרבנן, **אי נמי, י״ל** דפיקו״נ הוא ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו ומתים בתפיסת המלך, והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש], ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם וז״ל, משרבו האנסין והטילו מלכי גויים על ישראל לעשות מזונות לחיילותיהן, התירו לזרוע להן בשביעית דברים שצריכים להם עובדי המלך בלבד.

והשיג הראב״ד, אנו קיבלנו האנסים ארנונא שנוטל המלך חומש מפירות הארץ, ומי שאינו עובדה גוזל אותה ממנו, והמקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל ולא היתה שביעית נוהגת בהם אלא מדבריהם, בהם התירו לעבוד מפני האונס אבל לא במה שהחזיקו.

ועו״כ הרמב״ם, וכן מי שכפה אותו אנס לעשות בשביעית בחינם כמו עבודת המלך וכיוצא בה הרי״ז עושה, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דאף דדעת הרמב״ם בפירוש ארנונא הוא שמטילין על ישראל לעשות מזונות לחיל המלך, ולכאורה אנסים היינו ארנונא, ולא מה שלוקח מס המלך חומש מהפירות דהוא חשיב חוק המלכים, **ומ״מ בכ״ש נראה** שגם בזה יודה הרמב״ם שמותר. **ועו״כ, דלדעת הראב״ד** טעם ההיתר הוא משום שסו״ס שביעית דרבנן[42], **אך דעת הרמב״ם**[43], בהתירו, משום פיקו״נ דאין לך דבר העומד בפני פיקו״נ.

ועו״כ שם, דלאו דווקא אונס המלך, או אפי׳ אונס לסטים וכו׳, כל דבר שאונסים אותו ומגיע לפיקו״נ מותר דאין לך דבר העומד בפני פיקו״נ. **ובכס״מ כתב,** דמה שהרמב״ם כתב וכן מי שכפה אותו אנס לעשות בשביעית בחינם, ובחינם דווקא כדי שלא יבאו להערים[44].

מסקנא- אם אנסו המלך או ליסטים לשלם לו חומש פירות, יש אמרים אף אם כשלא יענה לו יקח לו השדה מותר, וכו״ע מודו בפיקו״נ שמותר ואין לך דבר העומד בפני פיקו״נ, ואין הבדל בין יחדי לרבים, אך אסור ליקח ממנו כסף אם רוצה האנס לשלם דהוא שכר שביעית.

וא״כ הו״ה בשביעית שיש להתיר להשקות את השדה כ״ז, ע״ש במש״כ.

והסיק, מותר להשקות עצים ופרחים אף שבלא ההשקאה לא יהרסו הפירות או הפרחים לגמרי, אלא כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים, רשאי להשקות את השדה כ״ד וא״כ לצמצם בהשקאה, וכיום כמעט כל שדה נפסדת אם לא משקים אותה עכת״ד ע״ש.

וכעי״ז כתב בילקו״י ג״כ (שם ס״ד) וז״ל, כשהותרה השקאה משום פסידא, היינו אף בחשש כמישת הפירות או הירקות, הגם שלא ינזקו גוף העצים, דהפסד הפירות נמי חשיב הפסד ורשאי להשקות את כל השדה כ״צ, וא״צ לצמצם בהשקאות כמבואר, וכן כל שבלא ההשקאה הפירות או הירקות לא יהרסו לגמרי, אלא כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים, רשאי להשקות את השדה כ״צ, ועי״ש עוד במש״כ בדינים אלו ואכמ״ל.

[42] מהא דדיק שהותר במקום שלא החזיקו בהם עולי בבל.

[43] ע״פ תום׳ והירושלמי

[44] ולכן גם אם אח״כ רוצה לשלם לו אסור לקחת שכר שביעית.

הלכה י"ב, הנוטע בשוגג בשביעית

בתרומות (פ"ב מ"ג) תנן, הנוטע בשבת בשוגג יקיים, במזיד יעקר. ובשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור. **ובגיטין (נג:) איתא,** א"ר מאיר מפני מה אני אומר בשבת בשוגג יקיים במזיד יעקר, ובשביעית בין בשוגג ובין במזיד, מפני שישראל מונין לשביעית ואין מונין לשבתות, **דבר אחר** בד"א נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות ע"כ, **וכן איתא בירושלמי (שם) עי"ש. וכ"פ הרמב"ם,** הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור מפני שישראל חשודין על השביעית, אם תאמר שוגג יקיים יאמר המזיד שוגג ההיתי, ע"כ[45].

מסקנא- הנוטע בשביעית בין בשוגג ובין במזיד יעקור דישראל נחשדו על השביעית, והמזיד יאמר שוגג אני [ואיכא טעם נוסף, מכך שמונין לשנים וא"כ ידעו שעץ זה ניטע בשביעית ויבאו להקל בשביעית בשל כך].

הלכה י"ג, החורש בשביעית שנקנס

בשביעית (פ"ד מ"ב) תנן, שדה שנתקווצה[46] תזרע במוצ"ש, שנטייבה או שנדיירה[47] לא תיזרע במוצ"ש. שדה שנטייבה, **ב"ש אומרים** אין אוכלים פירותיה בשביעית, **וב"ה אומרים** אוכלים, **וב"ש אומרים** אין אוכלים פירות שביעית בטייבה, **וב"ה אומרים** אוכלים בטובה ושלא בטובה, **רבי יהודה אומר** חילוף הדברים, זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, נתקווצה- פעל נגזר מן הקוצים וכנ"ל, וטייבה, "גודת" כלומר שחרשו והפכו אותה היטב. **נדיירה-** טופלה בזבלים ע"י דיר וכו', **והענין של טובה או לא** הכוונה היא להחזיק לו טובה על הפירות כאילו הוא המספק לו צרכו. **והוסיף דהלכה כב"ה ודלא כר"י,** ולכן, שדה שנטייבה אוכלין ממנה פירות שביעית, ובסתם פירות שביעית אוכלים בטובה ושלא בטובה.

והר"ש הב"ד הירושלמי שביעית (פ"ד ה"ב) דאיתא, תמן (בבלי) אמרין **כשניטלו קוציה,** ורבנן דהכא (הירושלמי) משתחרש פע"א, **ושנטייבה** הוי ב' פעמים, שבפע"א אין עדיין מוכן לזריעה משא"כ בפעמיים. **והמדייר[48] לזיבול,** שכל המטרה היא לזיבול עתה ולא לאשפתות וכו', וא"כ קנסהו חכמים ואסור לזרוע בשמינית.

ועו"כ הר"ש מגיטין (מד:) דאיתא, א"ר יוסי בר חניניא נקטינן היטייבה[49], ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן.

ובטעם שאין מחזיקין טובה, דהא רחמנא אפקריה וא"ש כלל לבעל השדה.

וכ"פ הרמב"ם, החורש את שדהו, או נרה[50], או זיבלה בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצ"ש קונסין אותו ולא יזרענה במוצ"ש ואין חוכרין אותה ממנו כדי לזורעה, אלא תהי בורה לפניו ואם מת יזרענה בנו, ע"כ.

וביאר הרדב"ז, נתקווצה כהנ"ל, ומשום הכי א"ז חשיב כעבודה ממש ולכן לא קנסו משא"כ הני דברים.

ובכס"מ הביא, דדין החכירה נלמד **מהמשנה בשביעית (פ"ד מ"ג) דתנן,** חוכרין נירין מן הגויים בשביעית[51] אבל לא מישראל, ומחזקין ידי גויים בשביעית אבל לא ידי ישראל, ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

---

[45] ועיין בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פ"ד ס"ו עמ' 233), דכן איתא בירושלמי תרומות (פ"ב ה"א) ב' הטעמים אף שהרמב"ם ס"ל רק כהטעם של חשודין, והביא שם נפק"מ בין הטעמים. א', אם נטע ער"ש פחות מל' יום לפני שביעית דמונין שני ערלה משביעית, א"כ טעם דמונין יש כאן אבל טעם דנחשדו אין כאן, שהרי בער"ש נטע, ובזה"ז אין תוספת שביעית. ב', אם נטע בסוף שביעית פחות מל' יום לפני ר"ה דנחשדו איכא, ומונין ליכא שהא מונין משמינית. ג', אם מת הנוטע, דטעם חשד לא קנסו לבנו ומטעם מונין שייך בבנו. ד', וכן בנוטע אילן סרק, או הבריך והרכיב באופן שמונין ערלה מהעץ הראשון א"כ אין כאן טעם מונין, אבל חשד איכא, והביא דהדר"א (פ"א מהל' שביעית ס"ק צ"ח) כתב שהרמב"ם ס"ל לחומרא כב' הטעמים, מהא דהכא הביא טעם נחשדו, ולקמן (ספ"ג) הביא טעם דמונין, וכתב עוד הילקו"י, אבל דעת כמה ראשונים דלא קי"ל כטעם מונין, **ועי"ש.**
והסיק וז"ל, טעם דחשודים. והוסיף, והדין כן גם באילנות סרק וכן בירקות עי"ש, ואכמ"ל.

[46] שניטלו קוציה כדי לתקנה למוצ"ש.

[47] **שנטייבה,** חרשה לעקור הקוצים ונשתבחה (ירושלמי), או שנזדבלה ע"י זבל שהובא בעגלות לשדה (ר"ש). **שנדיירה,** שעשה דיר לצאנו כדי לזבלה (ולא כדי לצבור הזבל, אלא ממש כבר לזבל).

[48] באופן האסור, ועיין בזה בפ"ג מ"ד, והובא ג"כ בפ"ב ה"ד-ה'.

[49] חרישה ליטול קוציה

[50] וביאר האורל"צ (שביעית בביאורו להרמב"ם, עמ' קל"א), יש לבאר ההבדל בין חרישה לניר, דלכאורה אף ניר הינו חרישה (עפ"ד ירמיה ד', ג') נראה בפאת השולחן (סי' כ' ס"ק ל"ד) שפירש, דהיינו שחרשה ושדדה בטוב, וראה גם בפיה"מ להרמב"ם שפירש שחרשו היטב (והובא לעיל), ונראה עוד לפרש, דחרישה הינו הפיכת הקרקע לצורך הזריעה, וניר היינו הפיכתה לצורך עירוב הזבל עם האדמה ע"כ עי"ש), או זבלה בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצ"ש, קונסין אותו ולא יזרענה במוצ"ש ואין חוכרין אותה ממנו כדי לזורעה אלא תהי בורה לפניו ואם מת יזרענה בנו, ע"כ.

[51] וביאר הגר"פ קהתי, רשאי ישראל לקבל מן הגויים בחכירה תמורת תשלום כו"כ כורים לשנה. נירים- הינו שדות שנחרשו בשביעית כדי לזורען במוצ"ש, אע"פ שנמצא מעודדם לחרוש בשביעית, לפי שאין הגויים מצווים על שביתת הארץ.

וביאר הרמב"ם, מחזקין הגויים בדיבור ולא במעשה, כגו' שרואה שעובדים הרי אומר להם ה' יהיה בעזרכם וכד', ושואלים אפי' בימי חגיהם[52].

והר"ש הביא מהירושלמי (פ"ד ה"ג) דאיתא, ר' חייא ור' אמי, חד אמר חרוש בה טבאות ואנא נסיבי לה מינך בתר שמיטתא[53], וחרינא אמר איישר[54]. מאן דאמר חרוש בה טבאות מהו ששואלין בשלומן, איישר. ומאן דאמר איישר מהו שואלין בשלומן, בשלום ישראל שלום עליך, ע"כ.

ובגמ' בגיטין (סד.) איתא, מחזקין ידי עכו"ם בשביעית, מחזקין, והאמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב אין עודרין עם העכו"ם בשביעית ואין כופלין שלום לעכו"ם, לא צריכה למימרא להו אחזוקי בעלמא כי הא דרב יהודה אמר להו אחזוקו ר"ש אמר להו אשרתא, ע"כ. **ועו"ש איתא**, ושואלין בשלומם, השתא אחזוקי מחזקינן שואלין בשלומן מיבעיא, אמר רב ייבא לא נצרכה אלא ליום חגם, דתניא לא יכנס אדם לביתו של עכו"ם ביום חגו ויתן לו שלום, מצאו בשוק נותן לו בשפה רפה ובכובד ראש וכו', עי"ש.

ועפי"ז נראה להלכה, כמ"ד כאיישר, ולכן מותר לחזקו באופן כללי ולא ממש שיעבוד בשמיטה, ודלא כהירושלמי שאומרים שלום לישראל המחלל שביעית, אלא הוא לגוי ביום אידם כשצריך לו, אך לישראל באמצע שעובר על השביעית אין לומר לו שלום.

מסקנא- מי שעבר והכין שדהו בעבודה לקראת הזריעה של שמינית קונסין אותו ולא יזרע בשמינית, ואם מת בנו ל"ש בזה ויכול לזרוע, ובכ"ז מותר לעודד גוי בכללי כאשר הוא זורע אך לא לומר לו שיזרע ואנו ניקח ממך אח"כ, וכן אין לומר שלום ליהודי העובר על השביעית.

הלכה י"ד, מלאכות שאין קונסין עליהן

ע"פ הנ"ל כתב הרמב"ם, המעביר קוצים מארצו בשביעית כדי לתקנה למוצ"ש או שסקל ממנה אבנים אע"פ שאינו רשאי לא קנסו אותו ומותר לו לזורעה במוצ"ש, ע"כ. **והטעם הוא**, מכיון שסו"ס אי"ז מלאכה ממש ולכן אף שעבר על השביעית בכ"ז אין קונסין אותו ע"ז[55].

מסקנא- מוציא קוצים משדהו, וכן המסקל שדהו אף שאסור בשביעית בכ"ז אין קונסין אותו ע"כ, דאי"ז מלאכה דאורייתא.

הלכה ט"ו, טמינת ירקות באדמה לשמרם

בשביעית (פ"ה מ"ב) תנן, הטומן את הלוף בשביעית, **ר"מ** אומר לא יפחת מסאתיים עד גובה שלושה טפחים, וטפח עפר על פניו, **וחכמים** אומרים, לא יפחת מארבעת קבים עד גובה טפח, וטפח עפר על גביו וטומנו במקום דריסת אדם.

וביאר הרמב"ם, לוף- מין בצל. ומי שרוצה לטמון אותו באדמה כמו שטומנים החיטים והשעורים וזולתם, הרי"ז אסור לו לטמון ממנו שיעור מועט, לפי שהוא דומה לזריעה, וכאילו הוא זורעו ולא אוצרו, אבל מותר לו לטמנו אם יחפור באדמה שיעור המכיל סאתיים, והיינו שנים עשר קב, ויהיה בגובהו ג"ט, וטפח עפר על הבצלים, אלה דברי ר"מ, וחכמים התירו לטמון ארבע קבים ויהיה בגובה ההטמנה טפח, ובמקום דריסת הרגלים שלא יצמח כלל וכן הלכה כחכמים.

וברי"ש כתב, דכן היה דרכם להטמין באדמה **כדתנן בפאה** (פ"ו מ"י), וכל הטמונים בארץ כגו' הלוף והבצלים.

ועוד הב"ד הירושלמי (פ"ה ה"ב) דאיתא, עד כדון לוף בצלים- אמר ר' יונה הוא לוף הוא בצלים, אמר ר' יוסי מסתברא בבצלים אפי' בפחות מכך מותר דאינון שפין[56], עי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, הטומן לפת וצנונות וכיוצ"ב בשביעית אם היו מקצת העלין מגולין אינו חושש ואם לאו אסור[57]. הטומן את הלוף וכיו"ב, לא יפחות מארבעת קבים על גובה טפח וטפח עפר על גביו וטומנו במקום דריסת האדם כדי שלא יצמח.

---

[52] שואלין בשלומם, הכונה דווקא מפני דרכי שלום ובדרך אגב לרישא, משא"כ שא"צ שאסור, ויש עוד להאריך בשאילת שלום לגויים ובימי אידיהם, ועוד חזון למועד, וע"ע בזה לקמן בפ"ח בדיני חיזוק העובר על השביעית.

[53] חרוש טוב, ואני אקח ממך במוצ"ש.

[54] אומר לו לגברי חזק, אבל לא יאמר לו שלום ששמו של הקב"ה היא, ואין לאומרו אל הגוי

[55] ובאורל"צ שביעית (על הרמב"ם, עמ' קל"א) כתב, הנה רש"י בבכורות (דף לד:, ד"ה שנתקווצה) פירש, שנטל קוצה ממנה שהיו תולשין ומפזרין בה, וכתב שם בתום' שהדין עימו, דאי איירי במחוברים הוא איסור דאורייתא, ואם עבר ונטל את הקוצים יש לגזור דלא תזרע, וכ"כ התום' במו"ק (יג.) ובגיטין (מד:) עי"ש. אולם מדברי הרמב"ם כאן משמע דאף במחוברים לא גזרו, דלשון המעביר קוצים מארצו משמע דהיינו שהקוצים מחוברים. וכ"כ החזו"א (סי' י"ט ס"ק ט"ז) עי"ש.
ועו"כ, דנראה שאין הגזירה דמכין שדהו לזריעה, אבל בשאר מלאכות לא גזרו, ולכן כל שעשה מלאכה אחרת ולא קנסו אותו, עי"ש.

[56] שהם חלקים ודקין ונדחקין הרבה ביחד, ואפי' בפחות מסאתיים נראה שהוא כרי ולא מיחזי כזורע.

[57] והטעם פשוט, שכך אין זה נראה כלל כזורע.

וביאר הרדב"ז, לפת וצנונת- שאם עליו מגולין אין דרך זריעה בכך ולכן מותר, **ופסק הרמב"ם כחכמים** שאמרו לא יפחת מד' קבין עד גובה טפח וטפח עפר ע"ג ובמקום דריסת בנ"א, והוא לאו דווקא בלוף לפת ובצל, אלא בכל מה שדרך להטמין כך באדמה **והוא ע"פ המשנה בפאה** (פ"ו מ"י) דתנן, כל הטומנים בארץ כגון הלוף השום והבצלים, עי"ש.

לענין מירוס אורז

ובשביעית (פ"ב מ"י) תנן, הדלועין שקיימן לזרע [**ע"פ הרמב"ם בפיה"מ,** ששמרם באדמה כדי ליקח מהם זרעים], אם הוקשה לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם[58], מותר לקיימן בשביעית[59], דברי רבי שמעון, וראב"י אוסר, ואין הלכה כראב"י.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ב ה"י) דאיתא, למה לי הקשו אפי' לא הקשו, מכיון שהקשו נעשו כאשר זרעוני גינה שאינן נאכלין. **כיצד הוא בודק,** ר' יוסי ב"ר חנינא אומר עוקצו אם מתאחה אסור ואם לאו מותר ע"כ, ועוקצו פירושו שמכניס מחט לתוכו ואם מתאחה הו"ל דהוא לח ואסור לא מותר דיבש. וביאור תמוריות או כהנ"ל, או שהוא הענפים של הדלועין שראויין למאכל אף אחרי שהדלע התייבש ולכן הם אסורים באכילה.

עוד תנן במשנה, ממרסין האורז בשביעית, רבי שמעון אומר אבל אין מכסחין. **וביאר הרמב"ם,** ממרסין בוחשין ומערבלין, **ומבואר עפ"ד המשנה לקמן** (פ"ח מ"ו), שפירות שביעית אין אוספין וקוצרין אותן כבכל שנה אלא בשינוי, אך הכא התרנו למרס את האורז כרגיל בלא שינוי, אך אל תחשוב שגם הותר לכסח העלים שהוא אסור כבכל פירות שביעית, וא"כ רבי שמעון בא להוסיף על ת"ק וכן הלכה למרס מותר, לכסח אסור.

והר"ש ביאר, ממרסין, שמשקין עפר האורז ומערבבים המים בעפר מלשון נתנו לממרס[60], עי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, ומותר למרס באורז בשביעית אבל לא יכסח[61], ע"כ. **וביאר בכס"מ,** דהוא סבר שר"ש בא לבאר דברי ת"ק ולא לחלוק וכנ"ל.

מסקנא- במקום ובמיני ירקות ופירות שדרכם להטמין באדמה התירו לעשות כן בשביעית, ובתנאים מסויימים: **א',** שיהו מקצת מעליו מגולים דאז אי"ז דרך זריעה. **ב',** נח' במשנה ופסק הרמב"ם כחכמים, שלא יהיה זה כמות מועטת, אלא מנימום ד' קבים, ויהיה הירקות בגובה טפח, ומקסימום טפח עפר מעליה, לכיסוי. **ג',** הטמינה תהיה במקום שיש דריסת בנ"א ובכך לא יצמח.

ובנוסף, התירו באורז למרס העפר עם המים כדרך כל השנים, אך עדיין לא התירו לכסח העלים כבשאר ירקות.

הלכה ט"ז, ליקוט אבנים ועצים משדהו

בשביעית (פ"ד מ"ח) תנן, בראשונה היו אומרים, מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים בתוך שלו, כדרך שהוא מלקט מתוך של חבירו את הגס הגס. **וביאר הרמב"ם,** הדברים הגדולים מאוד, ובכך ניכר שאין עושה כן לצורך השדה, דסו"ס הקטנים מפרעים, אלא לצורך האבנים והעצים.

והוסיף הר"ש, העצים והעשבים, כשמלקטין אותן מתוך השדה, לצורך הזריעה. **והוא ע"פ הגמ' בשבת (עג.) דאיתא,** התולש עולשין והמזרד זרדים אם לאכילה כגורגרת אם לבהמה כמלא פי גדי, אם לייפות את הקרקע כל שהוא, והגס הגס מבאר דאי"ז לצורך הזריעה בשדה.

עו"ש במשנה תנן, משרבו עוברי עבירה, התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה, וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה ואי"צ לומר שיקצוץ להם מזונות.

וביאר הרמב"ם, ענין בטובה, הוא שלא יאמר לו תלקט משדי ואני אלקט משדך וכיוצ"ב, שהוא שכר בהערמה, וכ"ש כאשר אומר לו לקט ואני אזון אותך שהוא תשלום מפורש שאסור.

והר"ש הביא מהירושלמי (פ"ד ה"א) **שהביא כלשון המשנה, והוסיף,** נחשדו להיות מלקטין בטובה והן אומרים שלא בטובה ליקטנו, התקינו שיהיו מבאין מן הקרוב ומן המצוי ע"כ, **ועוד ביאר ענין טובה,** שלוקט רק הגדולים ולא הדקין הוא משום שאין מחזיקין לו טובה ע"כ, וכ"ש שלא יקצוץ לו דהרי אסרנו אף שיחזיק לו טובה שליקט משדהו ועזר לו, ע"כ[62].

---

[58] שנתייבשו כבר ואינם ראויים

[59] הובא לעיל בהלכה ח', וע"ע לקמן פ"ד הי"ח.

[60] עיין ביומא מג:

[61] והוא מקור דין למח' האם מותר לכסח דשא או לא, ע"ע באורל"צ פ"א תי"א, וילקו"י עמו' שם"ח. ואכמ"ל.

[62] ועיין באור לציון בפיה"מ (פ"ד מ"א) שכתב, הנה המפרשים ביאר כל מיני החזקת טובה דאסירי, ונראה שאסר לבעל השדה אף לומר תודה רבה למלקט, משום שיסוד האיסור בליקוט מתוך שלו וההיתר בשל חבירו הוא, שבמלקט מתוך שלו נראה שעושה כן לצורך הקרקע, אבל המלקט מתוך של חבירו, מוכח שצריך הוא לאבנים לבנין וכד', וטורח הוא לטובת עצמו, וא"כ הוא צריך להודות לבעל השדה המתיר לו לקחת אבנים מתוך שדהו, אבל אם בעל השדה אומר תודה רבה למלקט, הדבר ממוכיח שעושה כן לנקות שדהו ואסור, עכ"ל.
(ויש עוד להאריך בזה דלענ"ד עדיין חשיב כעושה טובה לבעל השדה, והבור מתמלא מחוליתו ודו"ק ואכמ"ל ועוד חזון למועד).

וכ"פ הרמב"ם, בראשונה היו אומרים מלקט הוא אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו והוא שיטול הגס הגס כדי שלא יתכון לנקות הארץ אבל משדה חבירו נוטל בין דק ובין גס, **משרבו עוברי עבירה** שמתכוונים לנקות ואומרין הגס הגס אינו נוטלין אסרו שיטול אדם כלום משדהו, אלא מתוך שדה חבירו והוא שלא ילקוט בטובה, שלא יאמר לו ראה כמה טובה עשיתי לך שהרי ניקיתי שדך ע"כ.

וכתב הרדב"ז, וקשה, אמאי התקינו שכ"א יטול משדה חבירו, האם אין לך טובה מזה שבסוף שניהם יצאו מתוקנים מחמת כן. **וי"ל**, שהתירו כן רק בב' תנאים, **א'**, שלא ילקטו אלא הגס הגס. **ב'**, שלא יסכמו קודם שכ"א ילקוט לשני, אלא בסתם, ואפי' הכי כאשר יש טובה אסור.

מסקנא- א', בתחילה, התירו לכ"א ללקט משדהו האבנים והעשבים הגדולים לצורכו ובלבד שלא יתכוון לנקות שדהו, ומשדה חבירו התירו ג"כ קטנים. **ב'**, משרבו עוברי עבירה, שהתכוונו לנקות, ואומרים הגסים אנו נוטלים, התקינו שכ"א יטול משדה חבירו דאז אי"ז מתכוין להכינו לזרעים, ובלבד שלא יסכמו שכ"א יעשה לעצמו (הרמב"ם) או שיחזיק לו טובה ע"כ (ר"ש). **ג'**, וכן שלא יאמר לו כמה טובה עשיתי לך שניקיתי שדך.

הלכה י"ז, להתיר ללקט שבהמתו איתו

בירושלמי שביעית (פ"ד ה"א) איתא, היתה בהמתו שם, בהמתו מוכחת עליו, היתה כירתו שם, כירתו מוכחת עליו. **וכ"פ הרמב"ם**, היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט ומביא לפניה שבהמתו מוכחת עליו, וכן אם היתה שם כירתו, מלקט הכל ומדליק, שכירתו מוכחת עליו, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, אף דמשמע מהרמב"ם שמלקט הכל, מסתברא כוונתו להקים וגסים ביחד, אך בדקים לבד אסור אף כאשר יש כירה במקום[63].

מסקנא- כאשר מוכח, אם ע"י הבהמה, או ע"י כירה, או ע"י שאין דרך לזרוע שם וכו' ומה שאוסף העצים והאבנים אי"ז שייך לחשוב שמכין השדה לזריעה מותר דכל האיסור הוא דווקא שמכין לזריעה.

הלכה י"ח קיצוץ אילן לעצים

בשביעית (פ"ד מ"ד) תנן, המדל בזיתים ב"ש אומרים יגום, וב"ה אומרים ישרש, ומודים במחליק עד שיגום. א"כ אי זה הוא המדל, אחד או שניים המחליק, שלושה זה בצד זה, **בד"א**, מתוך שלו אבל מתוך של חבירו אף המחליק ישרש.

וביאר הרמב"ם, מידל- לעקור עצים מפני שצריך להם, **והר"ש ביאר**, שהוא מלשון דילול כאשר יש הרבה עצים ושם רווח בינהם.

ובזה נח' ב"ש וב"ה, האם כאשר הוא מדל בזיתים[64]. **ב"ש ס"ל**, דעדיין לא יעקור את השורשים, אלא חותך עד השורשים, דאם חותך ג"כ שורשים הוי נראה כמתקן קרקע בשביעית לזריעה ואסור. **וב"ה ס"ל**, שמותר לעקור ג"כ את השורש, משום שהוא לא עוקר את כל השדה אלא פה ושם, אי"ז נראה כעבודת קרקע. **ומודים ב"ש וב"ה**, כאשר חותך הרבה אילנות ועושה מקום חלק ופנוי מאילנות שאסור לעקור ג"כ את השורש דהגם שהתרנו לו, הכא נראה כעבודת קרקע.

ובגדר מדל שהתרנו, בכמות העצים שנחשב כמדל, כאשר עוקר אילן אחד או שנים, אך בשלושה זה בצד זה, הוי כבר מחליק ואסור לכו"ע לעקור מהשורש.

ועוד התרנו אף להחליק, ולדעת ב"ה אף לעקור מהשורש, כאשר הוא עושה שלא בשדה שלו אלא של חבירו, דזה אין דרך לעבוד ולהכשיר שדה חבירו ולכן מותר[65].

ופסק הרמב"ם, כהמשנה אף לאילן וז"ל, הקוצץ אילן או שתיים לעצים הרי"ז מותר לשרש, קצץ שלשה או יותר, זה בצד זה לא ישרש שהרי מתקן את הארץ, אלא קוצץ מעם הארץ ומניח שרשיו בארץ, בד"א בקובץ מתוך שלו, אבל משדה חבירו מותר לשרש, ע"כ.

וברדב"ז הקשה, אמאי לא כתב הרמב"ם הכא כהנ"ל שלא בטובה. **ותירץ**, מכיון שהכא בליקוט העצים עושה לו שדה לבן, אי"ז הכרח שכך רצון הבעלים, דילמא רוצה הוא שדה אילן והוא עוקר לו האילנות ועושהו שדה לבן ולכן לא הדגיש את ענין הטובה, **והכ"נ כאשר אומרים האחד לשני** אני ישרש בשלך ואתה בשלי אסור[66].

---

[63] וכתב באורל"צ (על הרמב"ם הכא), דמבואר מדבריו, שהליקוט בשדהו אסור משום מראית העין, שלא יהא נראה כמתקן שדהו בשביעית, ולכן התיר הרמב"ם כשכירתו או בהמתו מוכיחים עליו, ומכאן נתבאר, שכל שניכר שאין כוונתם לנקות שדהו לזריעה אלא לנוי בעלמא, כגון בניקוי גינת הנוי שליד הבית, מותר לנקותה מעצים ואבנים וכד' [ועיין בזה בחלק הביאורים של האורל"צ, פ"א תשובה ט"ו במש"כ עי"ש], ופשוט דמותר במקום הפקר שאי"ז חשוד שמסקל לצורך זריעה.

[64] שמותר

[65] וצ"ב בדעת ר"ש מאי שנא שלו או של חבירו, בין כך ובין כך אסור לעקור מן השורש גם באחד וכ"ש הכא וצ"ב, ואכמ"ל.

[66] <u>בדין כיסוח דשא, ליופי ולצימוח</u>

מסקנא- הקוצץ אילן לצורך האילנות שסביבו, אחד ושניים מותר לקצוץ ונח' ב"ש וב"ה האם מותר עד השורש, אם הוא כולל השורש, אך משלוש אילנות והלאה אסור לעקור מן השורש גם לצורך האילן דהרי מכין הוא שטח שאפשר לזרוע בו תבואה וכו', והכ"נ אם קוצץ בשדה של אחר דאין זה נראה שמכין לזריעה מותר גם ביותר משלוש לקצוץ מהשורש.

הילכך- מותר לקצוץ גדר חי וכו', כאשר הוא מסיבה חיצונית כמו ליופי וכו', אך לא כדי לעודד זריעה, דאז הוא בגדר זורע שאסור דאורייתא.

הלכה י"ט, מבקע בזית

בשביעית (פ"ד מ"ה) תנן, המבקע בזית, לא יחפהו בעפר, אבל מכסה הוא באבנים או בקש, הקוצץ קורות שקמה לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש, ע"כ.

וביאור הדברים ביארו הרמב"ם והר"ש, מבקע בזית לצורך הביקוע, לא יכסה את מקום הביקוע שבזית בעפר מפני שהעפר משבח את האילן, אבל באבנים ובקש כדי שלא יתייבש מותר, דאין הוא לאקומי אלא לאברויי שמותר, **וכ"פ הרמב"ם.**

והראב"ד הוסיף, דהכ"נ לקורת השקמה כאשר כבר אי"ז מועיל לאילן. **ובדב"ז כתב,** דהכ"נ לכל מה שאין מועיל לאילן שמותר.

מסקנא- כל גיזום מותר כאשר אי"ז לצורך האילן, ולכן מותר גם לבקע עצי זית, אך אסור להניח על מקום הביקוע עפר, דהוא משביח את האילן והוי עבודה בשביעית לאקומי ואסור, אך בשביל שלא יתייבש מותר להניח אבנים או קש דהוא רק לשמור שלא יתייבש, אך אי"ז מועיל לאילן שמותר.

הלכה כ', שאי"צ שינוי כאשר מותר

בשביעית (פ"ד מ"ו) תנן, המזנב בגפנים[67] והקוצץ בקנים, **ר' יוסי הגלילי אומר,** ירחיק טפח[68]. **ר"ע אומר,** קוצץ

ובאורל"צ (על הרמב"ם הכא, עמו' קל"ג) כתב עפי"ז, משמע מדברי הרמב"ם דדוקא לצורך עצים שרי, אבל אם קוצץ כדי שיגדל האילן ויתעבה הוא לזימור ואסור. ולפי"ז פסק בשו"ת (פ"א ת"י), שמותר לקצוץ עצים כדי להשתמש בהם, או כאשר מפרעים לעוברים ושבים, כאשר אין כונתו לתועלת האילן, ואינו קוצץ דרך זמירה, ושוב שיחתוך מצד אחד, כדי שייראה שאינו קוצץ לצורך האילן.

ועו"כ שם, אולם יש לדון בביסוח דשא, דאפשר שאין לאסור אלא כשכוונתו להצמיח את הדשא, אך כשבכוונתו לייפות את הדשא, אפשר דלא דמי כלל לזימור, ואינו אסור בשביעית, אולם לפי דעת מומחים הביסוח מועיל לצמיחה, וא"כ אף שאינו מתכוין לכך יש לאסור, אלא"כ הדשא כבר צפוף ואין הביסוח מועיל לצמיחה דאפשר דשרי, וכ"כ לאסור בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצינסקי (ס"ג ס"ב סק"ד) ע"ש. ועו"כ, ועוד יש לדון בגדר חי שרגילים לגוזמו לנוי, שלדעת המומחים אינו עוזר לצמיחה במקום שכבר התמלאה הגדר ואי"צ לעבותה דאפשר דשרי וצ"ע, עכת"ד.

ובילקו"י שביעית (מהד' תשע"ה, פ"ט ס"ב) כתב, דהנה דעת כמה מהראשונים שסוברים שאין איסור זימור מן התורה אלא בגפן, אבל בשאר אילנות אין בין איסור תורה אלא מדרבנן, וכן משמע מרש"י מו"ק (ג., ד"ה מקרסמין) דבשאר אילנות אין המלאכה נקראת זימור אלא קירסום, ואינה אסורה מן התורה, אלא נכללת בין המלאכות האמורות במו"ק (שם), וכן מבואר ברא"ש שביעית (שם) ועוד.

ועו"כ, דכן דעת החזו"א שאין זמירה אלא בגפן, וממילא אין איסור מן התורה אלא בגפן, ובשאר אילנות אין מלאכה זו נקראת זמירה אלא זירוד.

והנה לענין נידו"ד, כתב מספר משפטי ארץ (שביעית פ"ד סי"ט-כ"ד), והובא בידיעון הליכות שדה (תמוז תשכ"ג עמ' 22), דמה שהתירו, הו"ד בגדר חיה שענפיה צפופים, ומלאה בעלים ירוקות, שאין בגיזום תועלת לעיבוד הצמיחה, אבל גדר שענפיה דלילים והגיזום מועיל לצמיחת ענפים חדשים, אסור. וכן אין לגזם עמוק באופן שיווצר חלל בגדר שיתמלא ע"י צימוח מחדש, ומותר לחתוך מגדר חיה ענפים המפרעים למעבר, ובלבד שלא יתכוון לתועלת ויחתוך רק את החלקים המפרעים בלבד.

ועי"ש שהביא ספר מעשה איש (ח"ד עמו' קל"ד) במה שהתיר החזו"א לחתוך גדר חי באופן ברור, ואומנם בדר"א (שמיטה ויובל פ"א ציון הלכה אות צ"ה) הביא מספר תה"ש בשם הגרי"ש אלישיב, שגדר חי הגדל פרא, אסור לגוזמו, אפי' אם כונתו רק לשפר את נוי הגדר, ואינו מכוין לתועלת השיח לחזקו או לעודד צימוח ענפים חדשים, ע"כ. וכ"פ במשמרת השביעית קראפ (עמו' נ"ד) עי"ש.

וכתב שם, ואולי מעמו כמ"ש בחוט שני (עמו' קי"ט), מטעם שהמציאות היא שאם אינו גוזם במשך תקופה ממושכת אזי הגזע והענפים יוצאים למעלה מהמקום שרוצה, והמקום למטה יתדלדלו בו הענפים והעלים, וע"כ גם כשגוזם אינו למטרת נוי בלבד, אלא גם כדי שיצמחו למטה באופן מלא (לתועלת הנוי). וכיון שהגיזום הוא גם להצמיח, נמצא שמתכוין גם לזימור ואוסר, וכן יש לאסור לכסח דשא בשביעית, משום האי מעמא. כיון שמ"מ נעשה גם בשביל התפתחות הדשא, ואם במניעת הגיזום יתקלקל הדשא לגמרי יש לדון להתיר עכ"ד. והוסיף, ואינו מוכרח.

והביא מתורת הלוי (עמו' קכ"ב) מהגר"ש ואזנר זיע"א, שדעתו להחמיר בגיזום גדר חי, ואם אינו לטובת העץ אע"פ שמותר מעיקר הדין, מ"מ משום מראית העין, תלמיד חכם לא יגזום בפהרסיא, לפי שהרואים יקלו גם בגיזום אחר, ע"כ.

והסיק ע"פ האמור בהלכות, וז"ל, גיזום גדר חיה שבחצרות הבתים, גורמות להצמחת הענפים, ועכ"ז מותר לגזום גדר חי אשר בצידי הבית, אם הגיזום נעשה בכדי שלא יגדל יותר ויישאר בנויו וביופיו, שהואיל ואינו מתכוין שיצמח יותר אלא לנוי בעלמא אי"ז בכלל זמירה לצמוחי פירא, אלא לאקומי פירא ומותר, אבל גדר חיה שעדיין לא התמלאה, ויש בתוכה חללים, והגיזום נעשית מלבד לשם נוי גם כדי למלאותו, יש לאסור בזה משום זמירה בשביעית, ועי"ש באורך.

[67] חותך קצוות הזמורות של הגפנים

[68] מהקרקע דאז אי"ז נראה כמכין לזריעה

כדרכו[69] בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה וכו' ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם כר"ע דאי"צ שינוי[70].**

מסקנא- כשעושה עבודת שאינם לצורך האילן, כמו זינוב הגפנים וקיצוץ קנים, דאי"ז מועיל לגידול החדש, הרי"ז מותר לקצוץ כדרכו ואי"צ שינוי, ונח' במשנה האם מותר לגזום עד הקרקע או מטפח והלאה, והלכה מהקרקע.

הלכה כ"א, דין קציצת בתולת שקמה

בשביעית (פ"ד מ"ה) תנן, אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה, **ר' יהודה אומר,** כדרכה אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים[71], או גומם מעל הארץ[72].

וביאר הרמב"ם, שבתולת השקמה נקראת כך, כאשר לא קצצו ממנה אף פעם, ובקציצה הזאת מתחזקת וגודלת טוב יותר, ומפני כך אסרו לקצוץ אותה בשביעית כאשר היא בפעם הראשונה, ולכן מותר רק בשינוי או שחותך מלמעלה מאחרי י' טפחים שאז הוא שינוי או שעוקר מן השורש.

וברי"ש הביא דמקור השם בתולת השקמה, הוא ע"פ הגמ' בנדה (ח:) דאיתא, תנא ג' בתולות הן, בתולת אדם, בתולת קרקע, ובתולת השקמה וכו', כ"ז שלא נקצצה, ונפק"מ למקח וממכר, **אי נמי** למיקצצה בשביעית וכו' עי"ש.

ופסק הרמב"ם, אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית, וכדרך שקוצצין בשאר השנים, מפני שקציצתה עבודת האילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף, ואם צריך לעציה קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה ע"כ.

והקשה הרדב"ז, אמאי עזב הרמב"ם דעת ת"ק ופסק כר"י. **ותירץ,** או שפסק כן, ע"פ מה שלמדנו לעיל, שמותר לאסוף משדה עצים, ולכן הכא ע"פ ר' יהודה הוא השינוי שעושה ולכן מותר, דלאו הכי אסור דאין שינוי, **או** שאפש"ל שהיה לו מקור לפסוק הכא כר' יהודה. **ובכס"מ ביאר,** דס"ל שר' יהודה לא בא לחלוק אלא לבאר דעת ת"ק ולכן פסק כמהו.

מסקנא- עץ שלא קצצו ממנו אף פעם ונחשב כבתולת השקמה, וע"י הקציצה הראשונה משתבח העץ, אסור לקצוצו בשביעית, דהוא מלאכה. ואם צריך לעצים מותר רק בצורה שלא תועיל לעץ כלל.

הלכה כ"ב, דרך השינוי, ותיקון אילן שניזוק

עו"כ הרמב"ם עפ"ד המשנה הנ"ל, כיצד קוצצה, מעם הארץ או למעלה מעשרה טפחים, ע"כ.

ועוד בשביעית (פ"ד מ"ו) תנן, אילן שנפשח[73] קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף[74] ע"כ. ע"פ הא דקי"ל לאקומי אילן אסור לאברויי מותר, **וכ"פ הרמב"ם.**

מסקנא- כשרוצה לקצוץ לצורך העצים את בתולת השקמה צריך לעשות כן בשינוי ושלא יועיל לאילן, כדוג' המשנה לקצוץ מעל י' טפחים או לעקור עם השורש.

כמו"כ אילן שניזוק ונסדק בשביעית מותר למנוע המשך נזק, ולקושרו בשביעית כדי שלא יתרחב הנזק, אך לא בשביל לרפואתו.

---

[69] דאי"ז נראה כלל בכמין לקרקע

[70] ובתפארת ישראל (הכא) כתב לבאר, דכו"ע סברי שמותר כדרכו, ומה שנח' ר' יוסי הגלילי ור"ע, הוא דווקא כלפי מיחזי כהכנה לזריעה או לא, עי"ש.

[71] וחותך מלמעלה

[72] או עוקר מן השורש, דאי"ז דרך לקצוץ כך.

[73] שנפסק בשביעית

[74] להיסדק

פרק ב

באיזה אופנים אסור לנקות השדה ולהכין ובאיזה מותר

הלכה א', המוצא זבל בשביעית מביתו

בשביעית (פ"ג מ"א) תנן, מאמתי מוצאין זבלים לאשפתות[1], משיפסקו עובדי עבודה **דברי ר"מ, ר' יהודה אומר,** משייבש המתוק. **ר' יוסי אומר,** משיקשור.

וביאר הרמב"ם, אחר שלמדנו שזיבול הוא בכלל עבודת הקרקע, באה המשנה לבאר עד מתי אסור להוציא הזבל מן הבית אל השדה לעשות ערימה בשביל הזיבול של השמינית, **ונח' בזמנים: ר"מ ס"ל,** דעד שיגמרו לזבל העובדים[2] את הגידול של שביעית, ומימילא עתה אין למיחשד שמוציא לשם שביעית. **ר' יהודה ס"ל,** משייבש הזבל, לרמה שכבר אין מזבלין כך בסתם שנה. **ר' יוסי ס"ל,** זמן נוסף אח"כ, עד כדי שייבש הזבל ויעשו בו קשרים, וממש אין דרך לזבל כך.

והר"ש ביאר, שהסדר בהוצאת הזבלים הוא, שלאחר שהוציא זבלו לרה"ר כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, כונסם למקום אחד בשדה ועושה שם אשפה גדולה עד שהוא מפזרם בשדה לזבלה, והנידון במשנה הוא מתי אפשר לכנוס למקום אחד בשדה ולא יראה כעובר עבירה שעושה כן לצורך זיבול שביעית.

והביא מהירושלמי (פ"ג ה"א) דאיתא, [מאימיתי מוציאין וכו', עד שלא פסקו עובדי עבודה, מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו, סילני שאל לר"ח בר בא, ואמר ליה רבי אמר שרא ליה הוין אמרן דו נסיב והורי על גרמיה לצאת לחו"ל דלא למיסב מעשר], מעתה אפי' משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין שלא יהו אומרים לתוך שדה בית השלחין שלו הוא מוציא יודעין הן בני עירו אם יש לו בית השלחין אם אין לו, אמר רבי יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברין ושבין מפני מראית העין.

וא"כ נח' האם עתה מותר לערום בפתח השדה האשפתות אף קודם שיפסקו עובדי העבודה מפני מראית העין או לא, **ובירושלמי בסתם,** חששו למראית העין, **ר' יוסי ס"ל אין חששו.**

עוד הביא מהירושלמי (שם) שביארו לענין יבש המתוק- שהוא פקועה אמר ר' מנא ההן פקועה דבבקעתא, כלומר מאז שיתבקעו השדות. **וכן ביאר הערוך בשם ר' דניאל,** כמו פקועת השדה. **וע"ש משיקשר-** משיעשה קשרים קשרים, **אמר ר' חניניא** מכיון שנקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש, ותני עלה קרובים דבריהם להיות שווים.

והרמב"ם פסק, לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו כדי שתהיה יפה לזריעה, ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר, ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור הזמן שמזבלין בו לעבודת הארץ, והוא משיקשור המתוק.

וביאר הרדב"ז, דלא יוציא זבלים מפני חשד שמא יזבל, **וכמו"ש לעיל[3] ע"פ המשנה (פ"ב מ"ב)** שהוא עבודת קרקע ממש. **וע"כ משיבש המתוק-** הוא עשב מר הנקרא 'אלחנציל' ונקרא מתוק בלשון סגי נהור, **והלכה כר' יוסי** משום שטעמו ונימוקו עימו[4], **וע"פ ר' חניניא המובא בירושלמי,** שמיד שנקשר בו קשר עליון הוא מתייבש, **נמצא** דזמנו של ר' יוסי מוקדם מעט לר' יהודה.

ועוד בשביעית (פ"ג מ"ב) תנן, עד כמה מזבלין, עד שלוש שלוש אשפתות לבית סאה[5], של עשר עשר משפלות[6] של לתך[7], מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפתות, **רבי שמעון אומר** אף על האשפתות.

וביאר הרמב"ם, מוסיפין על המשפלות אף יותר מעשר, אך לא מוסיפין ערימות, לכל בית סאה דמיחזי כמזבל, ואף שר"ש התיר להוסיף ג"כ ערימות בכ"ז אין הלכה כמותו.

והר"ש הב"ד הערוך שהביא מויקרא רבה (פ"ט ס"ב) דאיתא, אמר ר' חנין דציפורי תלולית זו של עפר, מה הטיפש אומר, מי יכול לסייפה אבל פיקח אומר ולא אחר צברה, אף אני קוצה שתי משפלות היום ושתים למחר עד שאני מסייפה. **וביאר הר"ש** שלתך הוא חצי כור **והוא משוי של חמור ע"פ הגמ' בב"מ (פ.).** ומה שהתירו

---

[1] לצורך שמינית

[2] הגויים, או עוברי העבירה

[3] פ"א הט"ו

[4] עירובין נא., בכורות לז.

[5] שלוש ערמות לכל בית סאה

[6] כל ערמה מורכבת מעשר קופות אשפה שבהן מוצאין את הזבלים

[7] שהקופה בגדול של לתך (והוא חצי כור, וכור הוא שלושים סאה, סה"כ 15 סאה), נמצא שכל ערימת לתך היא 150 סאה (והוא ע"פ פיה"מ להרמב"ם והגר"פ קהתי).

משפלות הוא אפי׳ להכפיל ויותר, אך לא את הערימות, דאז נראה כמזבל שדהו.

וכ״פ הרמב״ם, ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמישים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה, ואם ירצה להוסיף מוסיף. **וביאר הרדב״ז**, דכ״ש כאשר הוא עושה ערימה אחת גדולה שאי״ז נראה כמזבל.

ועוד בשביעית (פ״ג מ״ג) תנן, עושה אדם את שדהו שלוש שלוש אשפתות לבית סאה, יתר מכאן מחציב[8] **דברי רבי שמעון, וחכמים** אוסרין עד שיעמיק שלושה או עד שיגביה שלושה[9].

והר״ש ביאר, דהנה אף שהמשנה חוזרת על משנה ב׳ ששם ביארנו מח׳ ר״ש ורבנן, בכ״ז עתה מפורט יותר, **והב״ד הירושלמי (פ״ג ה״ב) שפריך ליה**, ולמה תניתה תרין זמנין וכו׳, אמר ר׳ ירמיה כאן בפחות מן המשפלות, ברם הכא בעושה בכשיעור, ותני כן על דר״ש[10] ובלבד שלא יפחות לאשפה משלוש משפלות, ע״כ. **וא״כ ע״פ הירושלמי הכא התחדש טפי**, דלר״ש סגי שיעשה ג׳ אשפתות של י׳ משפלות, ואח״כ אין לו הגבלה לא רק לכמות האשפתות, אלא גם בפחות מי׳ משפלות סגי כל ויש לו כבר ג׳ אשפתות גדולות, לאפוקי ממ״ש במשנה קודמת שהתיר ר״ש להעמיד אפי׳ יותר מג׳ אשפתות, אך שבכ״א מהם יהיה לכה״פ י׳ משפלות הל״ה לא, קמ״ל שאחר ג׳ אשפתות מותר לו אף בפחות.

וע״ז חולקים חכמים בנוסף, דבאשפתות מותר עד ג׳ אשפתות בלבד, וכל מה שיותר הוא רק אם יעשה בשינוי מותר.

ועו״ש תנן, עושה אדם את זבלו אוצר[11], **רבי מאיר** עד שיעמיק שלושה או עד שיגביה שלושה.

וביאר הר״ש מהירושלמי (פ״ג ה״ב) דאיתא, בעושה יותר כשיעור, אבל בכשיעור בשלושה מקומות מותר במקו״א לא כ״ש, ע״כ. **וא״כ דעת ר״מ** לאסור בלא להעמיק או להגביה הו״ד ביותר מל׳ דבפחות מכך שהתירו לו לערום בג׳ ערמות כ״ש בערמה אחת, **ולחכמים** אין חילוק ובערמה אחת אפי׳ של 100 מותר.

ועו״ש הב״ד הגמ׳ מו״ק (ד:) דאיתא, ורמינהו, עושה אדם את זבלו אוצר ר״מ אוסר עד שיעמיק וכו׳, **ר׳ זירא ור׳ אבא בר ממל**, חד אמר כגון שהעמיק[12], וחד אמר זיבולו מוכיח עליו[13].

וכעי״ז ג״כ בירושלמי (פ״ג ה״ב) איתא, סלו ומגרפו מוכיחין עליו שעושה אשפה, עי״ש.

ועו״ש תנן, היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך, **ראב״ע אוסר** עד שיעמיק שלושה או עד שיגביה שלושה או עד שיתן סלו.

וביאר הרמב״ם, כאשר אין לו כדי עשר משפלות, מותר לו להוציא מה שיש לו, ולהוסיף כפי מה שיש, וכ״ז בזמן הנ״ל שמותר להוציא האשפתות, **וראב״ע ס״ל** דעדיין מכדי חשד של העוברים ושבים לא יצאנו, ואסור אלא״כ מוציא עשר משפלות ביחד.

והר״ש הב״ד הירושלמי (פ״ג ה״ב) דאיתא, פתר לה תרין פתרין[14], **א׳** בשהיה לו דבר מועט בתוך שדהו בשביעית (מער״ש), הרי״ז מוסיף עליו והולך משיפסקו עובדי עבודה, **וראב״ע אוסר**, מאי טעמא שמא לא ימצא לו זבל ונמצא מזבל אותו המקום. **ב׳**, פתר לה פתר חורן, בשהיה לו דבר מועט בתוך ביתו ער״ש ומבקש להוציאו לתוך שדהו בשביעית הרי״ז מוסיף עליו והולך משיפסקו עובדי עבודה, **ראב״ע אוסר** מה טעם שמא לא ימצא לו זבל ונמצא מזבל אומ״ק, ולא כבר הוא מזובל מער״ש (הגם אם לא ימצא עדיין אי״ז מזבל) וכו׳.

עו״ש בירושלמי, רבי בא רבי ירמיה ב״ר בון בר חיא בשם רבי בא בר ממל, מפני מראית העין עד שיוציא עשר משפלות כאחת[15], ולית לרבנן מפני מראית העין, אמר רב אידי דחוטרא, סלו ומגריפו מוכיחין עליו שהוא עושה אשפה וכו׳, **ועו״ש**, הכל מודים שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים גיפסוס מותר, ע״כ. והוא הגם לראב״ע דליכא ביה משום מראית העין בכה״ג.

ופסק הרמב״ם, היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך, ולא יעשה בכל בית סאה יותר מג׳ אשפתות ע״כ. **והוא כחכמים**.

---

[8] רוב המפרשים ביארו, חציב- מלשון מותר, והוא ע״פ המשנה לעיל (אך הנה הגר״פ קהתי ביאר ע״פ תום׳ יו״ט וז״ל, מחציב, כלומר מניח את האשפתות בצורת רגלי ה״חצובה״ (בסים של קנקן, בן הרבה רגליים) ולא בשורה ישרה, עי״ש.

[9] שיעשה שינוי בערמות הנוספות או ע״י שיחפור ג״ט או שיניח מעל ג״ט ואז יהיה ניכר דמטרתו לאיסוף ולא לזיבול שביעית.

[10] בתוספתא פ״ב הי״ב

[11] ומותר לו לערום הכל בערימה אחת ואין חובה לחלק לג׳, ובכך יהיה בערימה אחת ל׳ משפלות וכו׳.

[12] מעיקרא

[13] ומותר ג״כ בשביעית

[14] ב׳ ביאורים במה נח׳ רבנן וראב״ע

[15] הילכך אוסר ראב״ע

מסקנא- א׳, אסור להוציא זבלים לשדה, בזיבול הוא מלאכה האסורה בשביעית וכשמוציא נראה כאילו מזבל ואסור, ונח׳ במשנה מאימתי מותר להוציא שדהו, ופסק כר׳ יהודה, והוא משייבש הזבל, דאז אי״ז דרך להוציא כך לזיבול[16], וגם אחר אותו זמן להוציא רק בערמה הנקראת אשפה, משום שאי״ז נראה כמזבל מכיון שהיא ערמה גדולה.

ב׳, גדול הערמה- שיהא לא פחות ממאה וחמישים סאה, והוא כדי שיהא ניכרת שהיא אשפה ולא לשם זיבול השדה, ונח׳ במשנה האם מותר להוסיף או לא, והלכה כחכמים שמותר להוסיף.

ג׳, אם היה לו מעט זבל, מוציאו ומוסיף עליו, ואין חייב שיהא לו ערמה של 150 סאה.

ד׳, נח׳ האם מותר שיהא בתוך בית סאה יותר מג׳ ערמות או לא, והלכה כחכמים, ומותר רק ג׳ ערמות לכל בית סאה.

הלכה ב׳, בגודל הערמה ובשדה של כמה סאים

כתב הרמב״ם ע״פ המשנה הנ״ל[17], והרוצה לעשות כל שדהו שלוש שלוש אשפתות לתוך בית סאה עושה, והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה ע״כ, **והוא ע״פ חכמים** שהתירו עד ג׳ ערמות לכל בית סאה, ואף ששדהו רק מבית סאה, על כל בית סאה רשאי לעשות ג״ע, ואם רוצה יכול ג״כ לעשות ערמה אחת ענקית כאוצר, ואין הגבלה בכמות שבתוך הערמה.

וביאר הכס״מ, דבמשנה בגירסתינו משמע, שכאשר רוצה לעשות ערמה גדולה, צריך לעשות לה שינוי כמו להעמיק או להגביה ג״ט, **ע״פ חכמים, אך הגירסא הנכונה** היא: יתר מכאן מותר.

מסקנא- יכול לעשות בשדה אחד יותר משלוש ערימות, כל וגדולה השדה ועל כל בית סאה רשאי לעשות ג׳ ערמות, ויכול לעשות ערמה אחת גדולה כאוצר ואי״צ לשינוי.

הלכה ג׳, כאשר עשה שינוי

עו״כ הרמב״ם ע״פ המשנה הנ״ל[18], היה מעמיד הזבל על הסלע או שהעמיק בארץ שלושה טפחים והערים הזבל, או שבנה על הארץ גובה שלושה, והעמיד עליו הזבל אינו צריך שיעור, אפי׳ עשה כן כמה אשפתות לתוך בית סאה בין גדולות בין קטנות מותר, שהרי הדבר ניכר שאינן לעבודת הארץ, אלא לכניסת זבל, ע״כ.

ובכס״מ, הוא ע״פ המשנה והלכה כחכמים, והוסיף דמשמע, דהו״ה לנותן על הסלע ע״פ המשנה במקו״א, רבי אליעזר בן עזריה משווה נותן על הסלע למעמיק שלושה או מגביה שלשה, כל והוא שינוי מותר ללא הגבלה, דשוב אין מראית העין.

מסקנא- כל ההגבלה בהוצאת הזבלים הוא משום מראית העין כמבואר, וא״כ ברגע שעשה שינוי שוב אין הגבלה ויכול להוציא בלא הגבלה, שהרי ניכר שאין עושה כן לעבודת הארץ.

הלכה ד׳, ביש לו דיר

בשביעית (פ״ג מ״ד) תנן, המדייר את שדהו, עושה סהר לבית סאתיים, עוקר שלוש רוחות ומניח את האמצעית, נמצא מדייר בית ארבעת סאין, **רשב״ג אומר**, בית שמונת סאין וכו׳. כאשר רוצה לעשות דיר לצאנו בשדה, התירו לו לגדור חלק משדהו עד בית סאתיים[19].

ורשב״ג ס״ל לפי פיה״מ להרמב״ם, עושה סהר אחד באמצע שדהו[20], ואחר שמתמלא גודר מד׳ רוחותיו מכל רוח ג׳ מחיצות[21], ובסה״כ עוד 4 סהרים בנוסף לראשון[22], ואין הלכה כמוהו.

ובר״ש הביא מהירושלמי (פ״ג ה״ג) שהקשה, אמאי התירו לו לזבל בהערמה שדהו, והא: תמן תנינן שדה שנתקווצה תזרע למוצ״ש, שנטייבה או שנדיירה לא תזרע במוצ״ש. **ותירצו**: אמר ר׳ יונה כיני מתניתין הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו. אף שנקט לשון מדייר, אין הכונה שעושה כן לזבל שדהו בהערמה אלא מהות שאין לו מקום אחר להעמיד צאנו. **ועוד ביאר הר״ש**, דהנה גרסו שם במקום סהר סהר, ועדיין הוא מלשון גדר.

ועוד איתא בירושלמי (שם), בכל עושין סחרין, במחצלאות בקש ובאבנים, אפי׳ שלושה חבלים זה למעלה מזה, ובלבד שלא יהא בין סחר לסחר כמלא סחר, אומ״ק חולב בו, וגוזז בו, ומוליך ומביא הצאן דרך עליה. **עו״כ** שאותו שטח שהתרנו הוא לכל צרכי הצאן, כמו״כ

---

[16] אלא קודם לכן

[17] פ״ג מ״ג, והובא בה״א.

[18] פ״ג מ״ג, והובא בה״א.

[19] כל בית סאה בגודל של 50*50 אמה שהם 2,500 א״ר, הילכך התירו לו עד 5,000 א״ר, דאז אי״ז נראה כעושה כן לטובת זיבול שדהו, אלא לצורך הצאן, אף שנהנה ג״כ מהזיבול. ואח״כ, כאשר הבית סאתיים מתמלא מותר לו להוריד 3 מתוך 4 דפנות, ומהדופן נשארה לגדור שוב לכיון אחר שוב בית סאתיים, נמצא שמותר לדייר בשדה בסה״כ בית 8 סאים (שהם 10,000א״ר, כערך 5 דונם).

[20] כת״ק 100*100 אמה.

[21] מחיצה רביעית שייכת לסהר הראשון

[22] וא״כ בסה״כ 50,000 א״ר אך ע״פ הסדר הזה

אחר שמתמלא הזבל צריך לעשותן אשפתות כדלעיל[23] ולא להשאיר כך דמיחזי כזיבול שדהו בשביעית. **והחידוש של המשנה**, הוא שעד בית ארבעה סאין אי״צ שיעשה אשפתות, יתר ע״כ צריך.

ובירושלמי **(שם) תני**[24], ר״ש בן אלעזר אומר, אם רוצה תוקע יתד בארץ ועושה ארבעה סחרים מארבע רוחותיה של שמונת סאין, ע״כ. **והביאור** שמותר מיד לדעת רשב״ג לגדור 4 סאה על 4 סאה[25] מיד, ולא יוסיף עליו כלום, עי״ש.

ועוד תנן בשביעית (שם), ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין ע״כ, **וביאר הרמב״ם**, דהתירו לו ג״כ להוציא מן השדה כמו שמוציא ממקו״א, ע״פ הכללים הנ״ל של שלוש אשפתות וכו׳.

אך הר״ש ורע״ב ועוד ביארו, שלא התירו לו להשאיר בסהר את הזבל אלא רק בערמות כהנ״ל, ע״כ.

ופסק הרמב״ם, מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי הזבל, והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתיים, ויכניס הצאן לתוכו וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדופני הדיר, ועושה דיר אחר בצידו, נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין[26].

והראב״ד בהשגותיו כתב, עיקם עלינו את הדרך ובלבל את משנתינו, ונתן את הראשון אחרון, דסוף המשנה כתבו בריש ההלכה. **וביאר הראב״ד, המשנה כמו ר״ש ורע״ב** שלא התירו להשאיר הזבל בשדה, ולא התירו בסה״כ להשתמש בשטח לצאן אף שיש קצת מן הזבל שמזבל, אך כשמתמלא חייב לפנות הזבל לערימות ע״פ הנ״ל והוא כדי שלא יראה כזיבול השדה בשביעית.

והרדב״ז כתב, מה שהקדים הרמב״ם דין זה לשאר דינים, הוא כדי לסמוך להלכה קודמת של דין הוצאת זבלים, לומר לך דעדיין לא התירו לו לזבל שדהו כבשאר שנים, שרק מה שנגרם מהצאן משאיר, אך אם מוצא, מוציא כסדר הנ״ל של שביעית.

ובכס״מ כתב, דיש לבאר בדברי הרמב״ם, שבא להשמיע דסהר וחצי הם שווים לאותו דין שמותר להוציא מהם אל השדה ע״פ כללי ההוצאה. ועוד, דלא רק כאשר גדר ואז עוקר, אלא ג״כ אם היה לו סהר קודם, שרשאי להוציא ולאו דוקא מהחצר, ולכן הקדים מוציא סהר לשאר הדינים, עי״ש.

מסקנא- א׳, מותר לאדם להוציא מתוך הסהר של הצאן רק כבדרך שביעית ע״פ הערמות הנ״ל בכל מצב. **ב׳,** מי שרוצה לעשות בשדהו דיר בשביעית, לא יעשהו גדול מבית סאתיים (100*100 א״ר), ויכנוס הצאן וכאשר מתמלא יכול לצרף אלו עוד בית סאתיים מחובר לאחד מדפנות הבית סאתיים הקודם. **ג׳,** גדול מקסימום הוא עד 4 בתי סאה בלבד (200*100 א״ר).

הלכה ה׳, דיור בשדה קטנה

עוד תנן (שם), היתה כל שדהו בית ארבעת סאין, משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ע״כ.

וביאר הרמב״ם, שאם היתה שדהו ד׳ סאין, מותר לו רק לגדור את הב׳ הראשונים אך לא את השניים, משום שאז יראה כאילו זיבל כל שדהו, אך מותר לו להוציא לחצי השני ע״פ הכללים של האשפתות.

והר״ש ביאר, שכל המשנה[27] הוא משדה של ה׳ סאים, אך בד׳ משייר מעט כדי שלא יהיה נראה כמזבל שדהו, אם הוא עושה את כולה סהר.

והרמב״ם פסק, היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין כדי שידעו הכל שהצאן הטילו בה ונדיירה, ולא יאמרו זיבל זה כל שדהו בשביעית.

וכתב הרדב״ז, דניסוח הרמב״ם להעושה דיר וכו׳, **לאפוקי מקושיית הירושלמי הנ״ל** שהרי אסור לדייר שדהו, ולכן כאשר השדה קטנה, אם יעשה סהר לכל שדה **ומ״ש** שהמדייר אסור, ולכן כתב שישאיר מעט[28].

מסקנא- כאשר השדה קטנה, צריך להשאיר מעט, בכדי שלא יהיה מראית העין שמא זיבול בשביעית.

הלכה ו׳, פתיחת מחיצה בשדה

בשביעית (פ״ג מ״ה) תנן, מאי פתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו, עד שיהיו בו שלוש מורביות, שהן שלוש על שלוש על רום שלוש, שיעורן עשרים ושבע אבנים, ע״כ.

ופירש הרמב״ם, לא יפתח אדם מחצב בשדהו, שהוא מקום שחוצבים ממנו אבנים, והוא תיקון הארץ כאשר מוציאים האבנים ומכשיר הקרקע לזריעה. **והר״ש ביאר**,

---

[23] הלכה א׳

[24] מהתוספתא פ״ב הי״ג

[25] שהוא כ200*2000 א״ר, סה״כ 40,000 א״ר

[26] כחכמים

[27] שהובאה לעיל בהלכה ב׳

[28] וצ״ב, ישאיר מעט או יגדר רק בית סאתיים כדבפירוש המשנה ועוד חזון למועד, ונראה לומר ע״פ הנ״ל דלהרמב״ם יגדור סאה ושוב סאה, ולהר״ש יגדור בתחילה הכל, ורק ישאיר מעט משום מראע״ה.

שמדובר בצור שחוצבים ממנו אבנים לבנין, ולפעמים שהצור מכוסה בארץ ואין ניכר על פני השדה עד שחופרן ומגלן אותו ע״י הסרת העפר, וא״כ כאשר הוא אינו מגולה כלל, והוא רוצה לפותחו ולגלותו בשביעת אסור מכיון שנשאר כעודר, אך כאשר הוא פתוח בשיעור דלהלן מותר.

וביארו הרמב״ם והר״ש, מורביות הם שורות האבנים הבולטים מן הארץ. **וצריך שיהיה שלוש שורות או ערמות זה ע״ג זה** כדי שיהיה מותר לחצוב ג״כ בשביעית. וכל מורביה גודלה שלוש אמות אורך על שלוש אמות ובגובה של שלוש אמות[29], **הילכך** כל אבן ואבן היא אמה על אמה גובה אמה הרי לן 27 אבנים[30], ואז שיש אבן כזאת גדולה שכבר חצב ממנה 27 אבנים קודם השביעית הרי כולם יודעים שחוצב לאבנים ולא שחוצב כדי לעבוד בקרקע ויכול להמשיך ולחצוב בשביעית, והכ״נ כאשר התכוון לתקן שדהו שאסור.

והר״ש ביאר, ואפש״ל עוד שמדובר בסה״כ ב- 9 אבנים של אמה על אמה ברום ג׳ אמות[31], ולכן ג״כ קורא להם מורביות שהם ארוכות ובגודל של 27 אבנים רגילות. ולכן בכה״ג אין מי שאומר שעושה כן לשם שדהו, כאשר כבר גילה כזה גודל של סלע בשדהו, ואי״צ שג״כ יחצוב ממש, **ודייק כן ע״פ התוספתא (פ״ג ה״ב) דאיתא,** סלע שצף ע״ג הארץ ואין יוצא ממנו, או יש בו שיעור הזה מותר ואם לאו אסור.

עוד הביא דברי התוספתא (פ״ג ה״א) דאיתא, לא יפתח אדם מחצב כתחילה בתוך שדהו עד שיהא בו שלוש מורביות שהן שלוש על שלוש ברום שלוש, **בד״א** בזמן שהוא מתכוין לעשות שדה, אבל אין מתכוין לעשות שדה אפי׳ בדבר מרובה מותר. **אמר רשב״ג** בד״א בזמן שאינו מתכוין וכו׳, אבל מתכוין אפי׳ כל שהוא אסור. ע״כ. **וכתב הר״ש, דמהתוספתא קשה ע״ד,** דהא אפי׳ דבר מרובה מותר, משמע שהוא ריבותא, **ולכאורה הפוך צ״ל,** דכ״ש כאשר מרובה דאי״ז נראה כעבודת קרקע[32]. **וביאר,** דאולי מדובר על דינו של המחצב שלא יטול כולו[33], ועי״ש.

ופסק הרמב״ם, לא יפתח אדם מחצב כתחילה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע, ואם התחיל מקודם שביעית ופיצל ממנו שבע ועשרים אבנים בריבוע שלוש על שלוש על רום שלוש, כל אבן מהן אמה על אמה ברום אמה, או גדולות מזו הרי״ז מותר ליקח ממנו בשביעית כל שירצה, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דיש פירשו[34] לחלק בין אם היה מגולה כשיעור הזה או לא, **ומשמע דהרמב״ם ס״ל שאין חילוק כזה, ובכ״ז לכו״ע כאשר מתכוין לשם השדה אסור. ועו״כ,** שנראה **שגם הראב״ד יסכים לדברי הרמב״ם אף דברי הר״ש, ואף שמדברי המשנה אפשר לדייק כהר״ש, בכ״ז בירושלמי תניא,** מחצב שבינו לבין חבירו, ופתח בו חבירו בהיתר מותר, ע״כ משמע דבתר פתיחה אזלינן ולא בתר שעורא, **וכן נראה להלכה כהרמב״ם** דהוא להחמיר.

מסקנא- א׳, לא יחצוב בשדהו בשיעית, אם לא עשה כן קודם שביעית. **ב׳,** אם התחיל וכבר הוציא 27 אבנים של אמה על אמה ברום אמה, יכול להמשיך דאז רואים דאי״ז לצורך השדה. **ג׳,** אם מתכוין לצורך שדה כו״ע תמיד אסור.

הלכה ז׳, לפנות גדר אבנים משדהו

בשביעית (פ״ג מ״ו) תנן, גדר שיש בו עשר אבנים של משואי שנים שנים הרי אלו ינטלו, שיעור גדר, עשר טפחים, פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח, וכו׳.

וביאר הרמב״ם, בגדר שיש בו עשר אבנים גדולות עד כדי משואי שני אנשים והיא בגובה י״ט, הרי מפנהו כולו ואי״ז נראה שעושה כן לצורך זריעה אלא לצורך האבנים, אך בפחות מעשרה טפחים, אסור להרוס עד היסוד אלא משאיר טפח גובה מהקרקע, והוא כדי להראות שצריך לאבנים ולא לזריעה.

והר״ש ביאר, שאמרנו שינטלו כל האבנים, ינטלו כולן ואפי׳ הקטנות, דבגדולות מותר אפי׳ אחת שמונחת בארץ כדלקמן[35], עי״ש. **ועוד הב״ד הירושלמי** לענין שיעור י״ט[36] [**ע״פ הא דתנן, במשנה באהלות (י״ד מ״א)] איתא,** ובמה אמרו הזיז מביא את הטומאה בכל שהוא, בזיז שגבוה מן הפתח שלשה נדבכים שהם שנים עשר טפח וכו׳[37], רבי חזקיה בר יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי ב״ר חנינא אילין שיעורייא כאינון שיעורייא הכא, את אמר שיעור גדר עשרה טפחים, פחות מכאן מחצב, וכא את אמר הכין, מה אנן קיימין אם כשהיו ב׳ נדבכין ניתני שמונה טפחים, אם כשהיו ג׳ ניתני שנים עשר טפחים, א״ר יוסי יצא חצי טפח לסיתות מכאן, וחצי טפח לסיתות

---

[29] קוביא בגודל של 3*3 בגובה 3 אמות

[30] בכל מורביה 3*3 =9, ו-3 מורביות הם 3*9 = 27

[31] רוחב ואורך, אמה. גובה 3 אמות

[32] ע״פ הנ״ל

[33] לקמן הל׳ ז׳

[34] כהר״ש הנ״ל

[35] משנה ט׳

[36] פ״ג ה״ד

[37] וא״כ היאך במשנתינו ס״ל ששלוש הוי י׳ טפחים ולא י״ב.

מכאן וכן לחבריה, נמצא ג׳ נדבכים של עשרה טפחים[38], פחות מכאן אינו לא גדר ולא מחצב וכו׳, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, גדר של אבנים שיש בגבהו עשרה טפחים או יתר ורוצה ליטול כל אבניו. אם היו בו עשר אבנים או יתר כל אחת מהן משואי שנים או גדולות מזו הרי״ז נוטל, שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל. היה פחות מעשרה או שהיו בו פחות מעשר אבנים או שהיו אבנים קטנות ממשוי שנים שנים, נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, שכשמותר ליטול האבנים מותר ליטול הכל, גם קטנים וגם גדולים **ע״פ הרמב״ם**[39].

מסקנא- גדר של אבנים שיש בגובהו י״ט או יותר, ורוצה ליטול כל אבנים, אם היו בעשר אבנים או יותר שכ״א מהם במשואי שני בנ״א או גדולות מזו, מותר ליטול הכל שרואים שנוטל לצורך האבנים.

ובגדר נמוכה מכך (שאין את ב׳ התנאים יחד), מותר ליטול רק עד טפח גובה מן הקרקע כדי להראות שאינו עושה כן בשביל זריעה.

הלכה ח׳, ההבדל בין עושה כן לזריעה או לא

עו״ש בשביעית תנן, בד״א[40] מתוך שלו, אבל מתוך של חבירו, מה שהוא רוצה יטול. **בד״א**[41], בזמן שלא התחיל בו מער״ש, אבל אם התחיל בו מער״ש מה שהוא רוצה נוטל[42].

ובר״ש ביאר, שהבד״א מוסב גם על משנה קודמת, גם שלא יפחת מחצב, וגם שגומם עד הארץ כאשר מדובר בשדה שאינה שלו, דאז אי״ז מיחזי כמתקן, וכן בגדר בשדה שלו כאשר כבר התחיל מער״ש שמותר לו לסיים עתה עד הקרקע לא שיור של טפח.

וכ״פ הרמב״ם, בד״א בשנתכוין לתקן שדהו, והתחיל ליטול בשביעית, אבל אם לא נתכוין לתקן שדהו, או שהתחיל מקודם שביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מ״מ וגודר עד לארץ, וכן אם היה נוטל משדה חבירו, אע״פ שהוא קבלן גודר עד לארץ.

וכתב הרדב״ז, דבהלכה זו התירו ליקח בלא נתכוין לצורך השדה, או משדה של אחרים, **ולפי״ז יובן** דההיתר הוא בין גדולים ובין קטנים כיעוי״ל[43], עי״ש. **אך הנה צ״ב**, טעם ההיתר באינו נתכוין לצורך הזריעה, שמותר אף בשדה שלו, **ולכאורה** הרי״ז מראית העין דהרואה לא יודע שלצורך האבנים הוא עושה. **והב״ד הירושלמי (פ״ג ה״ד) דאיתא**, תני[44] א״ר יודא, בד״א בזמן שלא נתכוין לתיקון שדהו, אבל אם נתכוין לתיקון שדהו אפי׳ יותר מכאן מותר, **אמר רשב״ג בד״א** בזמן שלא נתכוין לתיקון שדהו, אבל אם נתכוין לתיקון שדהו אפי׳ פחות מכאן אסור[45], א״ר ביבי הורי רבי יוסי כהדא תניא לקולא, ע״כ. **ומטעם מראית העין צ״ל** שיש לו בניין ובניינו מוכיח עליו דהוא לצורך בנין והכ״נ אם אין לו בנין. **ועוד**, דאם התחיל קודם השביעית, יגיד עליו רעיו שאיתא לגילויי מילתא שאינו מתכוין, ע״כ. **ומש״כ הרמב״ם** מהקבלן שמותר בלא הגבלה, **הוא ע״פ מש״כ הרמב״ם לקמן**[46] דהקבלן[47] מביא אפי׳ אבנים קטנות, דחשיב כבשדה שאינו שלו שמטרתו לאבנים ולא לשדה. מכיון דעדיין לא ניח״ל בשדה של בע״ב.

ובכס״מ כתב, דהא דגרסינן הורי רבי יוסי כהדא תניא לקולא זה אינו, כי המשנה לחומרא הולכת שצריך להתחיל קודם השביעית, ולכן צ״ל הורו לחומרא. דלא יתכן שהיקלנו יותר במי שמתכון לצורך שדהו יותר מאשר מי שלא מתכון. **וכ״מ מדברי הרמב״ם** ג״כ, כיעוי״ש.

וא״כ מדברי הרמב״ם משמע שגרס ״בד״א״ דוקא גבי גדר ולא גבי מחצב, ובמחצב הוא לחומרא, כל ולא חצב כבר כ״ז אבנים, וכן שלא מתכון כלל לצורך שדהו ובהעדר אחד מהם אסור[48].

---

[38] מסתתין ומורידין חצי מכאן וחצי מכאן, מהשורה הראשונה והשלישית הילכך הוי י׳ טפחים בגדר של ג׳ שורות.

[39] ומסתייע הוא בדבריו מהלכה ח׳, לקמן

[40] שמשאיר בארץ פחות ממפח

[41] שמתוך שלו אסור בהעדר ב׳ התנאים שלעיל

[42] ומשמע מהרמב״ם אף עד הארץ, כאשר כבר התחיל קודם השביעית

[43] הלכה ו׳

[44] בתוספתא שביעית פ״ג ה״א

[45] ע״כ לשון התוספתא

[46] הי״ב

[47] ארים

[48] והנה עיין בספר דרך אמונה (הכא, ס״ק נ״ג) שכתב, אין הכונה שנתכוין ממש לתקן השדה ולא לאבנים, דאז בודאי אסור ליטול כלל, אלא הכוונה שמתכוין לצורך האבנים כנ״ל, הרי״ז שכ׳ שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל, אלא דדעתו לעשות שדה, ודעתו לזורעה אח״כ וניחא ליה בסילוק האבנים (הו״ל אבנים עיקר ותיקון השדה טפל ובזה התירו חכמים (והוא עפ״ד החזו״א שביעית סי״ט סק״ד) עי״ש. וא״כ מדבריו משמע שאם לא נתכוין כלל לצורך השדה מותר הכל, מ״מ לפתוח לכתחילה אסור בשביעית, עי״ש.
ובילקו״י (שביעית תשע״ה, פ״ו ס״ב) הב״ד הנ״ל, וכתב דהוא חידוש נגד סתמות דברי המפרשים, וג״כ אי״ז מוכרח כ״כ דהכי סבירא ליה, שאפשר שלא כתב כן רק בדעת הרמב״ם ובדרך ישוב דברי הרמב״ם, אך בכ״ז בדר״א פסק כן להלכה כהנ״ל. וכתב הילקו״י, ולענין הלכה, כאשר אינו מתכוין לצורך השדה האם יש להתיר הכל, הנה המתבאר

מסקנא- התנאים לפנות גדר שהבאנו בהלכה קודמת, הו"ד שנתכון לתקן שדהו (וביארו דהכונה היא שמעורב במעשיו גם לאבנים וגם לצורך תיקון השדה דאז התירו ע"פ התנאים), אך באם לא נתכון כלל לצורך שדהו, וכן אם התחיל קודם השביעית שכולם רואים שעושה כן בעיקר לצורך האבנים, נוטל כמה שרוצה וגודר עד הארץ, וכן אם לקח משה של חבירו ואף קבלן גודר עד הארץ דיודעים שהוא למטרת האבנים, ויש שפירשו שהולך ג"כ על מחצב או לא ועיין בפנים.

הלכה ט', אבנים שראויים לצאת או שנתגלו עכשיו

בשביעית (פ"ג מ"ז) תנן, אבנים שזעזעתם המחרישה, או שהיו מכוסות ונתגל, אם יש בהן שתים של משואי שנים שנים, הרי אלו ינטלו, וכו'.

והרמב"ם בפיה"מ הב"ד הירושלמי (פ"ג ה"ה) דאיתא, לא סוף דבר בשזעזעתן המחרישה, אלא אפי' מחרישה עתידה לזעזען ע"כ.

והר"ש הב"ד התוספתא (פ"ג ה"ב) דאיתא, אבנים התושבות, כלומר שאינם מצור השדה[49], ומ"ש הרי אלו, הכוונה כל האבנים אגב אותם שנים, דאז לא מיחזי כמתקן השדה.

וכ"פ הרמב"ם, אבנים שראויין שתזעזע אותן המחרישה, או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתים של משואי שנים שנים הרי זה מותר ליטול אותם, היו קטנות מזה לא ינטלו.

וביאר הרדב"ז, דחייב לומר שהכוונה כל האבנים אגב השתיים, דאל"כ אמאי צריך לחדש, והרי אמרנו לעיל שאבנים של משואי ב' בנ"א הרי הם מותרים ואי"ז כמתקן השדה ופשוט.

מסקנא- אבנים שאם תעבור מחרישה מעליהם יזוזו, או שנתגלו השתא בשמיטה, מותר לסקל את כל השדה אגב אותם אבנים, ובתנאי שהן ב' אבנים גדולות מן משואי של ב' בנ"א, ובקטנות מכך לא ינטלו.

הלכה י', היתרי סיקול בשביעית

ועו"ש במשנה תנן, המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן גרגיר של צרורות או גל של אבנים[50], נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, אם יש תחתיהן סלע או קש, הרי אלו ינטלו, ע"כ. **וביאר הרמב"ם,** דהכל ע"פ הכלל שאסור לתקן השדה, ולכן השתא מותר כאשר אי"ז מתקן את השדה.

והר"ש ביאר, דהטעם שמניח את התחתונות הוא משום שבכה"ג לא מיחזי כמתקן שדה, וכן כאשר יש סלע או קש דבכה"ג לא ראוי לזריעה.

וכ"פ הרמב"ם, המסקל שדהו בשביעית מפני שהוא צריך לאבנים, נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, וכן אם היה לו בשדה גרגש של צרורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ, ואם יש תחתיהן סלע או קש יטול את כולן.

וכתב הרדב"ז, דמ"ש מפני שהוא צריך לאבנים, ע"פ הנ"ל שאם מכוין לשדה אסור, והכא התחדש שהגם שאין מתכוין לשדה, בכ"ז אסור לקחת התחתונות שבזה יעזור לשדה באגב[51].

מסקנא- מסקל את שדהו בשביעית כאשר הוא צריך לאבנים, מותר לקחת העליונים ולהשאיר את הנוגע בארץ, ואז לא יבוא לידי תועלת לשדה, וכן הוא אף באבנים קטנות כחצץ.

ואם יש תחתיהן קרקע שאינה ראוייה לזריעה, כגון סלע או קש מותר לסקל הכל.

הלכה י"א, למלאות גיא עפר

בשביעית (פ"ג מ"ח) תנן, אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ער"ש משיפסקו הגשמים מפני שהוא מתקינן לשביעית, אבל בונה הוא בשביעית משיפסקו הגשמים מפני שהוא מתקינן למוצ"ש, ולא יסמוך[52] בעפר, אבל עושה חייץ, וכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי"ז תינטל.

שנח' בזה כתוספתא, והמהר"י קורקס (הכא) כתב שגם ר' יהודה לא התיר רק בגדר, שמהירושלמי משמע שנח' בגדר ולא במחצב, וכ"מ ג"כ מפיה"מ להרמב"ם לאסור, וכ"כ הרדב"ז (הנ"ל) לאסור. וגם בחזו"א (שביעית סי' י"ט ס"ק ד') כתב שר' יהודה לא התיר רק כשעקר כוונתו לאבנים, אלא שהרא"ש מבאר להתיר, ולכא' אית לן למינקט כרבים וכו' וצ"ע.

אך הנה עי"ש, שהב"ד הכפתור ופרח (פמ"ח) שכתב ע"פ התוספתא, בד"א בזמן שמתכון לעשות שדה (פי' לתקן השדה, וכן תרגם ובן הבקר אשר עשה), אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה, אפי' דבר מרובה מותר, ע"כ. ומשמע שפסק כר' יהודה, ואולי משום שבשל סופרים הלך אחר המיקל וכו', וע"ש שהביא עוד מהפוסקים להקל, וצירף לכך את שיטת הרא"ש הנ"ל. והסיק בהליכותיו וז"ל, כל האיסור הנ"ל בחציבת קרקע הוא באופן שמתכוין לעשות שדה והתחיל בשביעית, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה מותר, וי"א שאם התחיל מקודם השביעית נוטל בשביעית כל מה שירצה מ"מ, וגודר עד הארץ, וכן בחציבה בקרקע של חבירו מותרת, שאי"ז נראה כמתקן שדהו, ויש חולקים עכ"ל.

[49] מלשון גרותו שב

[50] אבנים קטנות

[51] וכהנ"ל בהלכה ח'

[52] יסבוך

וביאר הרמב"ם, שבמשנתינו דובר שהיו בונים מדרגות בגאיות והוא עתה רוצה ליישרם ולתקנם וזה אסור בער"ש שמכוין לזמן ירידת הגשמים בשביעית ואסור[53].

ועוד ביאר, לא יסמוך בעפר, כדי להשוות את הגיא, ולא ימלא אותו בעפר בשביל להביא אליו מהשדהו ומותר רק לבנות מחיצה להבדיל בין הגאי לשדה, וכן מותר לבנותה מהאבנים שנמצאים בתחילת הגיא, כמה שיכול לנטלם בלי לרדת בפנים, שברגע שיורד לתוך הגיא מיחזי כמתקן שדהו ואסור[54].

והר"ש ביאר, הוא מדרגות שבונים לגיא כדי שלא יחליקו בירידתם לקחת מהמים שנתקבצו בעמק, ואז נראה כאילו מכין המדרגות כדי להשקות בשביעית שדותיו, **ועוד ביאר ולא יסבוך בעפר-** אם בא להיות סוכר מקום יציאת המים באבנים, לא יתן עפר וטיט בין האבנים משום דמיחזי כמכין המים להשקות מהם שדותיו, אלא בונה חיץ מאבנים סדורות כעין גדר בלא עפר וטיט וכן ביארו בירושלמי[55]. **וכל אבן-** אפי' קטנה מותר שיכול לקחתה בלא לרדת לגיא מותר מכיון דאין נראה כמתקן השדה לזריעה, ע"כ.

ברמב"ם פסק, לא ימלא אדם גיא עפר או יתקנו בעפר, מפני שהוא מתקן את הארץ וכו'.

והראב"ד כתב, המשנה לא דיברה ע"כ כלל שימלא את הגיא בעפר, אלא על בניית מדרגות שבכך מזמין המים לשביעית, ולכן בונה בשביעית שמזמין את המים של שמינית וזה מותר, ובתנאי שלא עשה כן עם עפר וכו' דאז נראה כמכין שטח לזריעה כבר בשביעית וכו' יעשה ע"י חיץ וכנ"ל. **וא"כ נמצא**, שמדובר על מדרגות הגיא שדנים אם מכשיר או לא. **והוסיף**, וכל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו מדובר כשעומד ברה"ר וליטול אותה מתוך שדה חבירו תינטל ואין כאן משום גזל, ובונין בה, אבל מתוך שדה לא, מפני שהוא רוצה בקיומו, ולכן ישים ע"כ עשבים וכו', ונמצא שמכוין כן ג"כ לזריעה ולכן אסור.

וכתב הרדב"ז, איברא **דפשט לשון המשנה כדברי הראב"ד וכן הר"ש, אך היה קשה להרמב"ם דהא ע"פ הראב"ד** לא יסמוך בעפר משום שהוא מכשיר לזריעה, ובאבנים מותר, ולכאורה הרי ג"כ באבנים מכשיר לזריעה ואמאי מותר, **ועוד, דקשה ביאור הר"ש שביאר** שהוא להשים אבנים כדי לסכור יציאת המים כדי שלא יחליקו, לכאורה מה יועיל הא שסוכר בלא טיט ועפר. **ועוד דעי"ל**[56] שהותרה השקאה בתנאים מסויימים, וא"כ אפי' מיחזי כמשקה יש להתיר, דהא יש פעמים שמותר ויאמרו להשקות בית השלחין הוא רוצה. **ולכן כתב, שהרמב"ם חילק את המשנה לשני דינים**, כלומר שאם לא רצה לעשות מדרגות לגאיות, אלא רוצה להשוות הקרקע, לא ימלא בעפר, ואם לא רצה למלאות אלא לתקן, לא יתקן בעפר מפני שמתקן את הארץ, אך עושה כן ע"י אבנים דאז לא מיחזי כמתקן את הארץ. **ומש"כ הראב"ד בסו"ד** לענין שכל ויכול לקחת משדה חבירו בלא להיכנס אין בהם משום גזל, לא אאמין שדבר זה כתבו הוא ז"ל, **והוא משום שא'**, כיון שעתה מודה שאין בהם גזל, הרי הם שלו ורוצה בקיומן, ומנכשו וישים עליו עשבים. **ב'**, א"כ אין מקום לשום בנין בשדה בשביעית, אלא רק מכמות אבנים שנוטל בלא להיכנס. **ג'**, והרי בנינו מוכיח עליו, ואמאי לא יטול בין משלו ובין משל אחרים, וא"כ איפכא מסתברא. **ד'**, **ועוד**, דהרי הר"ש ג"כ לא ביאר בדרך זו, **אלא ביאר**, שיכול לקחת בין קטנה ובין גדלה ע"פ הגדר כמה שלא ירדו לגיא, **והסיק א"כ**, לא ידוע מי שנה סיפא זו, ואם שנא אותה הראב"ד, **ועדיין אין הלכה כמותו דאזלינן לקולא.**

ובכס"מ הקשה, מדוע הרמב"ם לא חילק כמו במשנה בין לפני גשמים לאחרי, **וצ"ע. ועוד ע"פ פיה"מ שכתב** שעושה חיץ כדי להבדיל את הגיא מהשדה איך זה יתחבר עם הפירוש הראשון שאין אסור בניית מדרגות שלא באבנים ולא בעפר. **אולם צ"ל**, דע"פ שהוא שבח לגיא להיות מובדל, מ"מ אינו תיקון ממש ולכן מותר בבנית החיץ.

ועו"כ דמש"כ הראב"ד בענין שיפשוט מרה"ר לשדה חבירו, **הוא ע"פ הירושלמי דאיתא**, על המשנה כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי"ז תינטל, הדא דתימא בבקעה אבל בהרים ובטרשים מותר וטיבו חשיב ליה. ע"כ.

מסקנא- לא ימלא אדם גיא עפר, או יתקנו בעפר מפני שהוא מתקן הארץ ומכשיר לזריעה, אבל הוא עושה גדר

---

[53] וע"ע בהמש"ד

[54] והנה האורל"צ בביאורו במשניות הכא ביאר בדעת הרמב"ם ע"פ הא דחילק המשנה לב' הלכות: דהנה בפ"ג (ה"י) כתב, ובזמן המקדש אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ער"ש משיפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית. והכא כתב, לא ימלא אדם גיא עפר או יתקננו בעפר מפני שמתקן את הארץ, הרי שחילק את המשנה לשני חלקים ודלא כהר"ש, ואפשר דכונתו שהמדרגות עשויות כדי לזרוע בהם, וכעין טרסות המצויות כיום, שבונים את הקרקע בצורת מדרגות כדי למנוע סחף ע"י הרוחות, ובזה מדוקדק לשון שמתקנין לשביעית, דהיינו שעצם המדרגות מתוקנות לזריעה בשביעית, ולפי"ז המדרגות הן ע"פ כל השדה, שא"כ לר"ש שרי לבנות מדרגות ברוחב אדם כל מאה אמה וכו', ועי"ש עוד שהאריך בזה.

[55] הכא

[56] פ"א ה"ח-י'

על פי הגיא והיא רק ע״י האבנים נמצאים בסמיכות ולא מתוך הגיא דאז נראה כמסקל.

הלכה י״ב, בגדר אבני כתף

בשביעית (פ״ג מ״ט) תנן, אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן מביא מכל מקום, אלו הן אבני כתף, כל שאינה יכולה להינטל באחת יד **דברי ר״מ, ר׳ יוסי אומר** אבני כתף כשמן, כל שהן ניטלות שתים שלוש על הכתף, ע״כ.

ופירש הרמב״ם, דהוא ע״פ הא דביארנו במשנה ו׳ לעיל, ופירוש קבלן, הוא המקבל שדה לעבד אותה, דינו כדין מביא מתוך של חבירו שמותר לו בכל גודל ובכל מקום ובכל מידה, **והלכה כר׳ יוסי.**

והר״ש ביאר, שאבני כתף באות מכל מקום מכיון שהם גדולות וכולם יודעים דהוא למטרת האבנים, והקבלן, הוא אדם הבונה בנינים שדרכו ללקט מכל מקום כולל משדותיו, בין קטנים ובין גדולים, דאם לא התרנו לו ליקח שדותיו, אלא רק משדות אחרים, הרי כל אדם גם לא קבלן יכול ליקח משל אחרים. **ועו״כ, ועוד יש לפרש, כהרמב״ם** שמדובר באריס, דאז הגם שהוא עובד בשדה אי״ז חשיב שלו, והכ״נ קבלן בנין לא יכול ליקח משדותיו אבנים קטנות.

ופסק הרמב״ם, אבני כתף והם הניטלות שתים שלוש על הכתף מותר להביאן מכל מקום, בין משדה חבירו ובין משדהו, וכן הקבלן מביא מכל מקום ואפילו אבנים קטנות, בין משדה שקיבלה בין משדה שלא קיבלה[57].

והראב״ד ביאר, קבלן- שקיבל לעשות החריץ בשדה, ולכן אין חוששין שהוא מתכון לחלק את שדהו. ע״כ. **וביאור כוונתו,** כאשר קיבל ע״ע לבנות לבעה״ב גדר בשדהו, עדיין אי״ז חשיב שדהו ומותר ליקח בין גדלים ובין קטנים, ולא יבוא לחשד שמא לסקל שדהו מתכון.

וכתב הרדב״ז, דמשמע מדברי הראב״ד, דבאריס אסור, ע״פ הא שפירש קבלן לבונה חריץ, דעדיין יש לחשוד שמתכוין לשם סיקול, **אך הראב״ד ביאר** דמדובר באריס, **והטעם שאין חושדים,** דשמא לא יקבל לשנה הבאה להיות אריס, וא״כ אי״ז בשלו אלא בשל חבירו שמותר[58].

ובכס״מ כתב, להקשות ע״ד הראב״ד, מה בכך שמתכוין לעשות חייץ הרי אמרנו שמותר לעשות חריץ[59], **והב״ד ב׳ הפירושים של הר״ש,** שהוא קבלן בנין, ושל הרמב״ם שהוא אריס, **והכ״נ, אך לא כהראב״ד** שבונה חייץ מותר בלי קשר.

מסקנא- אבנים גדולות הנקראות אבני כתף והם שלוקחים אותם על הכתף מותר ליקחם מכל מקום, גם משדהו וגם משל חבירו. קבלן שהוא אריס או בונה בנינים, מותר ליקח מכל מקום ואפי׳ אבנים קטנות דהכול יודעים שעושה כן לצורך השדה או שהאריס אי״ז חשיב שלו אלא של חבירו ומותר.

הלכה י״ג, לסגור פירצה בשביעית

בירושלמי שביעית (פ״ג ה״ז) איתא, בפירצה שהוא סגה את העפר אבל בפירצה שאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית, ותני כן כל פירצה שהיא סגה בעפר אסור לגודרה בשביעית, ושאני סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית ע״כ [**ואף שבמו״ק (ו:) תנן,** ובשביעית בונה כדרכו, **הכא בירושלמי (פ״א ה״ד) פירשנו,** דהיינו שמניח צרור ע״ג אבן ואבן ע״ג צרור, אבל לטוח בטיט לא].

וכ״פ הרמב״ם, פירצה שהיא סוגה בעפר אם אינה מכשלת את הרבים אסור לבנותה, ואם היתה מכשלת את הרבים או שלא היתה סוגה בעפר אלא פתוח לרה״ר הרי״ז מותר לבנותה.

וכתב הראב״ד, דיוקשה לו הגירסא ע״פ דברי הגמ׳ מו״ק משמע שמותר לגדור בשביעית כדרכו, ולא יכלתי לתקנה, עי״ש.

והב״ד הרדב״ז וכתב, אמאי לא יכול לתקנה, **הכי פירושו:** דהאי פירצה שהיא סוגה בעפר, פעמים שהיא מכשלת את הרבים כגון שאין סתימתה שוה לשאר הכותל, אלא

---

[57] ולכאורה הוא אפי׳ כאשר קיבלה בשכר זה שבעל השדה מרויח סיקול השדה, בכ״ז מותר, וצ״ב ואכמ״ל.

[58] ועיין בם׳ דרך אמונה (ביאור הלכה הבא, ד״ה וכן הקבלן), שהביא מהמרכה״מ שהקשה, היאך התירו בשדה שקיבלה באריסות הרי בוודאי ניחא ליה לנקותה והוי בשדהו, ותירץ, דמיירי שמקבל שכר קצוב על עבודת השדה, ואין לו חלק בפירות ולשון באריסות שכ׳ הר״ש לא משמע כן.
והוסיף להקשות הדר״א, וגם צ״ע דעכ״פ קיבל עבודת השדה, וא״כ צריך לעבדה ולנקותה כדבעי, וא״כ ניחא ליה, ואמאי הרדב״ז כתב דלא ניח״ל משום דמי יודע אם יהיה ארים בשנה הבאה. ועוד צ״ע, דע״כ מיירי שהוא ארים לשנה הבאה דבשמיטה א״א לעבוד ולזרוע שום דבר, וגם הכל הפקר, וא״כ קשה, והרי איך התירו הא בודאי ניחא ליה עבור שנה הבאה. ותירץ הד״א, וי״ל כיון שבשנה זו אין שום תועלת מזה, ורק בשביל שנים הבאות לא חשו בזה למראית העין, שיאמרו שעושה זה לטובת שדה חבירו כדי שיוכל להיות בה ארים בשנים הבאות, אין אדם חוטא ולא לו, ואע״ג שגם לו יהיה ריוח בזה, לא חשש חכמים כולי האי דמסתמא יתלו יותר שלוקח האבנים לבנין, ומה שהקשה במלא״ש דלא מצינו ארים שנקרא קבלן צ״ע, דבמו״ק (יא.) תניא, האריסין והחכירין והקבלנים יעשו, ופי׳ הראשונים קבלן, שמקבל השדה באריסות בכך, וכן ע״ש ברש״י ובריטב״א (רפ״ט דב״מ) השוכר את השדה מחבירו וכו׳ קבלן לפי קבלנותו, עכת״ד.

[59] לעיל הלכה י״ב

שעשו תל בפירצה ואנשים נכשלים בה או שהיא פתוחה לרה״ר ויש בה נזק לרבים, בכה״ג מותר לבנותה כדרכה כיון שיש בה נזק לרבים. **אך באם היא סתומה ואינה מכשלת לרבים**, אסור לבנותה דאז הוא כמתקן שדהו ואסור, וא״כ הא דאמרינן במו״ק הוא בפירצה בינו לבין רה״ר שיש נזק לרבים, או שהיא סתומה ומזיקה דאז התירו לתקן כדרכו, אבל פירצה שהיא בינו לבין חבירו אסור לבנותה[60], **והטעם הוא** שמא ימלך ולא יבנה הגדר אלא יזרע שם נמצא מכין לזריעה.

מסקנא- פירצה סתומה בעפר, אם אין מכשלת לרבים אסור לבנותה בטיט וכו׳, אך אם מפריעה לרבים מותר, וכן אם היתה פתוחה לרה״ר מותר לבנותה באבנים אך לא בטיט.

הלכה י״ד, בניית גדר חדשה

בשביעית (פ״ג מ״י) תנן, הבונה גדר בינו לבין רה״ר מותר להעמיק עד הסלע, מה יעשה בעפר, צוברו ברה״ר ומתקינו **דברי ר׳ יהושע, ר״ע אומר** כדרך שאין מקלקלין ברה״ר כך לא יתקנו, מה יעשה בעפר צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין, וכן החופר בור ושיח ומערה ע״כ. **וביאר הרמב״ם**, שמותר לבנות גדר בינו לבין רה״ר וכן להעמיק ולעדור, דכולם רואים שעושה כן לצורך בניית הגדר, **ונח׳ בעפר** שמוציא האם מותר לצבור ברה״ר כדי לתקן חורים ברה״ר[61], או דרק שאין מקלקלין אך אין מתקנים ברה״ר, וא״א לקלקל ע״י צבירת העפר, אפי׳ שאח״כ יתקן הרה״ר, אלא צובר העפר בשדהו כאשפתות[62], או משליך לים, **וכן ביארו בירושלמי (פ״ג ה״ז),** עי״ש.

והר״ש ביאר, דלא חישיינן שמא ימלך ויזרע בשדה, **והוא ע״פ הירושלמי דאיתא,** אמר ר׳ יוחנן לא שנו אלא בינו לבין רה״ר, הא בינו לבין חבירו אסור בשביעית, אבל במועד אפי׳ בינו לבין ר״ה אסור, ע״כ.

והטעם הוא דלא חישינן שיזרע בגדר מול רה״ר, משא״כ מול חבירו שיכולים להימלך שניהם ולזרוע שם[63]. **ומח׳ ר״ע ור׳ יהושע,** היא ג״כ באמצע השנים ולא״ד בשביעית, **דאיתא בתוספתא (פ״ג ה״ג),** מסקלין דרך רה״ר **דברי ר׳ יהושע, ר״ע אומר** כדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל, ואם סיקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים, מפני דרך היחיד ומפני דרך הרבים ומפנה עפר עי״ש, והחשש הוא מהמתקנים ברה״ר דילמא יתחרטו אח״כ וישאירו הנזק ברה״ר, **הילכך נח׳ האם לאסור עליהם בכלל לתקן או לא[64].**

וכ״פ הרמב״ם, אסור לו לבנות גדר בשביעית בין בשדהו לשדה חבירו, אבל בונה גדר בינו ובין רה״ר, ומותר להעמיק עד הסלע, ומוציא את העפר וצוברו בתוך שדהו כדרך כל מעמידי הזבל, וכן אם חפר בור ושיח ומערה בשביעית צובר העפר בתוך שדהו כדרך כל החופרים, ע״כ[65].

מסקנא- אסור לבנות גדר בין שדהו לשדה חבירו, אך מותר בינו לבין רה״ר ואפי׳ אם חופר וכו׳ דע״ז נאמר כמכין לזריעה, דאין דרך לזרוע שם, משא״כ בינו לחבירו שיכולים להתחרט ולזרוע שם, ונמצא מין לזריעה.

והעפר שמוציא, אסור להשאירו ברה״ר והא ע״פ מח׳ שקיימת בכל שנה בין התנאים האם מותר לקלקל ע״מ לתקן ברה״ר או לא, ולהלכה אסור שמא יקלקל ונמצא מקלקל רה״ר, ולכן יוציא העפר לתוך שדהו ויצברו כדין האשפתות, או יקחו לים או למקום שאין מזיק כלל

---

[60] כדלהלן הלכה י״ב

[61] ר׳ יהושע

[62] ג׳ ערימות, וכהנ״ל בהלכה א׳, וע״ע בפ״ב ה״א.

[63] וכן הוא במו״ק (ו:) והובא לעיל בהלכה י״ג

[64] והלכה כר״ע לאסור

[65] עיין בילקו״י שביעית (מהדו׳ תשע״ה, פ״ו ה״ד) שכתב מהמהרי״ק שנראה דהוא דוקא על שדהו לשדה חבירו, אך מותר לבנות בשביעית גדר להפריד בין שדהו לביתו, או לחציר, או לבית של חבירו או לחציר. ואפי׳ שעקב הבניה מעמיק בקרקע, וכן מותר לבנות גדר בין שדהו לשדה גוי, ורק בין שדהו לשדה חבירו ישראל אין עושין גדר כמ״ש, עי״ש.

ועו״כ (שם), אולם החופר בקרקע כדי לבנות גדר והוא במקום שיש לחוש שיטע שם אילנות במדרכה וכד׳, יש להחמיר שלא לחפור בשביעית עי״ש.

וצ״ב אם מותר להכין מקום לנטיעת עצים כאשר משפיץ המדרכה. ומה הדין כאשר כך הוא החוק, וכן לבנות התחלה של דירת גן וכל כיוצ״ב, ועוד חזון למועד, ואכמ״ל.

פרק ג

דין תוספת שביעית

הלכה א', מקור תוספת שביעית

בשביעית (פ"א מ"א) תנן, עד אימתי חורשין בשדה האילן ער"ש, **ב"ש אומרים**, כל זמן שהוא יפה לפרי[1], **וב"ה אומרים**, עד העצרת, וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם ע"פ הירושלמי (פ"א ה"א) את המשנה, היא משנה ראשונה[2] **וביאורה**, שחכמים אמרו שאסור לחרוש בשנה השישית אם היא לתועלת השביעית, וכן אסור לקצור בשביעית, כאשר התועלת לשמינית, ואף שאין בפעולה בשביל שביעית או בשביעית, בכ"ז נקטינן דין תוספת שביעית ואסור, והסמיכו דין תוספת מהפסוק, ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות[3], **עוד נאמר**: בחריש ובקציר תשבות[4], שהחריש שנאמר כאן כבר נכלל באיסור שבת דאיתא, לא תעשה בו כל מלאכה[5], וגבי שמיטה נאמר, לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה, **ולכן**, אם אינו ענין לשבת בראשית, ולא ענין לשבתות השנים, צ"ל דהוא לאסור שני פרקים הראשונים, בחריש ובקציר, אסרו חריש שהקצירה[6] אסורה, וזהו חריש של ער"ש שנכנס לשביעית, ובקציר שחרשו אסור, וזה קציר של שביעית שיוצא למוצ"ש.

והוסיף הרמב"ם, ודע, כי ער"ש נקראת השנה השישית, ומוצ"ש נקראת השנה השמינית, והיא ראשונה למניין השמיטה הבאה, ופשוט.

והנה במו"ק (ג:) איתא, ואמר ר"ש בן פזי אמר ריב"ל משום בר קפרא, ר"ג וביי"ד נמנו על שני פרקים הללו וביטלום, ע"כ. **וכן איתא בתוספתא (פ"א ה"א). מוכח דס"ל כר' ישמעאל דאיתא**: בחריש ובקציר תשבות, ר"ע אומר אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמור אלא חריש של ער"ש שתכנס לשביעית, וקציר של שביעית שיצא למוצ"ש. **ר' ישמעאל אומר**, מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה וכו', עי"ש. **א"כ הו"ל**, עבודת ער"ש אינה אסורה מן התורה אלא הלכה למשה מסיני דוקא שיש ביהמ"ק, ולכן עתה שאין ביהמ"ק ביטל ר"ג וביי"ד והתירו לעבוד עד ר"ה[7].

וברי"ש ביאר, שדה האילן- הוא שדה של אילנות זקנים, ובאילנות צעירים חשיב נטיעה. **והב"ד הירושלמי (פ"א ה"א) דאיתא**, ולמה עד עצרת, עד כאן הוא יפה לפרי, מכאן ואילך הוא מנבל פירותיו, והא תנינן אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכורות מכאן ואילך הוא מתיש את כוחו מתוך שהוא יודע שהוא מתיש כחו של אילן, אף הוא מתכוין לעבודת הארץ [**ועו"ש איתא**, ולמה לא תניתא מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, פעמים שאין הגשמים מצויים ואין הליחה מצוייה, והוא עתיד ליבוש קודם לעצרת כדברי ב"ש וב"ה אומרים עד העצרת, ע"כ].

וכתב הר"ש, פירוש יפה לפרי, כלומר לפירות המחוברין בשישית, **ולפי"ז הא דתנן לקמן (פ"ב מ"ו)** אין נוטעין ער"ש פחות מל' יום לפני ר"ה, משמע שעד ל' נוטעים. **ושם הקשו**: וכי נטיעה בתחילה התירו וחרישה אסרו, אלא הינו טעמא, כיון דלא מהניא לאילן נראה כמתקן שדה לצורך שביעית. **ור"ת פירש**, דלא החמירו בנטיעה דין דאורייתא, אלא רק בחרישה, **והוא ע"פ הגמ' ברר"ה (ט.) דאיתא**, כהנ"ל ללמוד דין תוספת שביעית מפסוק ובחריש ובקציר תשבות, **ואח"כ (ט:) איתא**, ת"ר אחד הנוטע, אחד המבריך ואחד המרכיב ער"ש שלושים יום לפני ר"ה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית, פחות משלושים יום לפני ר"ה לא עלתה לו שנה ואסור לקיימן בשביעית, ופירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט, אם לערלה ערלה, ואם לרבעי רבעי וכו' עי"ש. **וכתב הר"ש**, דמשמע קצת דאסור ליטוע, ולכאורה אם נטע צריך לעקור, ומאי לשון מותר לקיימן ביותר מל' יום, **וא"כ משמע** דנטיעה יותר קיל מחריש ומקציר, ובפחות מל' הנטיעה נחשבת בשביעית, פחות מכן לא נחשבת בשביעית אף שנחשבת בדין תוספת שביעית והיה צריך לא לקיימן מדין זה, קמ"ל דדין תוספת הוא דוקא בחרישה וקצירה, ואף לא בנטיעה ומ"מ בי"ד של ר"ג ביטלו לגמרי דין תוספת שביעית כהנ"ל.

---

[1] עד זמן שמועיל לפרי שישית
[2] ועיין לקמן שביטלו דין זה
[3] שמות כ"ג, י"ב
[4] שמות ל"ד כ"א
[5] שמות כ' י'
[6] ממה שיצא מהחרישה
[7] וכ"כ הרדב"ז הכא

ופסק הרמב"ם, עבודת הארץ בשנה שישית שלושים יום סמוך לשביעית אסורה, הלכה למשה מסיני מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שביהמ"ק קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ער"ש בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין המקדש קיים מותרים בעבודת הארץ עד ר"ה כדין תורה, ע"כ.

מסקנא- דין תוספת שביעית בכל עבודת הארץ, אסור בל' יום לפני ר"ה של שביעית, והוא הלכה למשה מסיני מכיון דע"י עבודה זו הוא מתקן לשביעית, ודין זה נוהג דוקא כשביהמ"ק קיים. עוד גזרו בחרישה- בשדה אילן, חורשין עד עצרת ובשדה לבן, עד פסח וכנ"ל.

והשתא בזמן שאין ביהמ"ק, אין דין תוספת שביעית ומותרים בעבודת הארץ עד ר"ה[8].

הלכה ב', הגדרת שדה האילן

בשביעית (פ"א מ"ב) תנן, איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה, אם ראויין לעשות ככר דבילה של שישים מנה באיטלקי, חורשים כל בית סאה בשבילן, פחות מכאן אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו, ע"כ.

וביאר הרמב"ם בכלאים[9], בית סאה הוא חמישים אמה על חמישים אמה[10], **וביושלמי (פ"א ה"ג) איתא**, אחד אילן סרק ולמה אמרו תאנים, ע"י שפירותיהן גסין והן עושות הרבה, הרי אתרוג שגס ואין עושה הרבה, הרי זיתים שעושין הרבה ואין פירותיהן גסין, אמר רבי חייא בר אדא כל אילנא עבדין שנה פרא שנה, וחדא תאנתא עבדא כל שנה, ע"כ. **וא"כ** שפירותיהם מרובים ויש בהם כובד לכן שיערו בהם. **וביאר עוד, שלשון כיכר**, הוא כמות מדובקת מתאנים דרוסות, כיון שהן דחוסות זו על זו עד שיהיו ככיכר לחם. **וביאור מנה**, שהמשקל 100 דינר והדינר 6 מעות ממטבע מדינה, והוא איטלקי ובכל אחת מהמעות משקל 16 גרגירי שעורים[11], ואם מוציאים האילנות פחות מכך, אזי חורש תחת כל אילן כמלוא האורה, שהוא לוקט התאנים איפה שעומד בשעה שלוקט, הוא וסלו והשאר אסור בחרישה[12].

ובר"ש ביאר, סגי שראויים לעשות אף שאין עושין כן בפועל, ואם אין בשדה כן, חורש רק כמלוא האורה, והשאר מוגדר כשדה לבן שחורש רק עד פסח.

ועוד בשביעית (פ"א מ"ג) תנן, אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים, אם ראויין לעשות ככר דבלה של שישים מנה באיטלקי, חורשין כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצורכה. **וביאר הרמב"ם**, כ"צ, הוא כמלוא האורה הנ"ל.

והר"ש כתב, שהצרכנו שכל אילן מהשלוש יוציא ככר דבלה בפנ"ע[13].

ועו"ש בשביעית (פ"א מ"ה) תנן, שלשה אילנות של שלושה אנשים, הרי אלו מצטרפים וחורשין כל בית סאה בשבילן, **וכמה יהא ביניהם**, רבן גמליאל אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דבהו"א דוקא כאשר ג' האילנות של אותו בעלים, קמ"ל שאפי' אם בג' בעלים דלכ"א יש אילן, בכ"ז הדין כנ"ל ששלושתם ביחד יוציאו סאה, שמצטרפים זל"ז להכשיר השדה לשדה אילן.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"א ה"ב) דאיתא במפורש, הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה עד ר"ה, **ולכאורה ע"פ הנ"ל צ"ל** עד עצרת וכ"פ הר"ש עד עצרת, **ועי"ש ברדב"ז[14] שכתב, הגר"א ז"ל בכי"ק** מחק תיבת עד ר"ה[15].

והרווח שיהא הבקר עובר בכליו. וביאר הר"ש, ב' שוורים עם העול, והוא ד"א, אך בפחות מרוח זה, מכיון שצפוף הוא בסוף יעקרו כי א"א להם לגדול כך, ולכן אי"ז שייך לשדה אילן, דלעקריה ניניהו[16].

ופסק הרמב"ם, איזו היא שדה האילן, כל שלושה אילנות לבית סאה אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל, ואפי' הן של שלושה אנשים רואין אותו כאילו הם תאנים, אם ראויין לעשות ככר דבילה של שישים מנה חורשין כל בית סאה בשבילם, והוא שיהיה רחוק בין כל אחד ואחד כדי שיהיה הבקר יכול לעבור בכליו, ע"כ[17].

מסקנא- שדה אילן הוא ג' אילנות לכל בית סאה (2,500 א"ר), ושמוצאים האילנות ביחד ככר דבילה (והר"ש ס"ל שכ"א מוציא ככר דבילה), מותר לחרוש כל השדה כדין

---

[8] אך לענין חרישה כיון שזו עבודה ממשית לצורך שנה הבאה עדיין אסור, וע"ע בהמש"ד.

[9] פ"ב מ"ב- ומ"ט

[10] 2,500 א"ר שבו אפשר לזרוע סאה תבואה, ולבן נקרא בית סאה

[11] מנה משקלו 400 גר', וא"כ 60 מנה הוא 24 ק"ג

[12] ונח' האם סלו מבפנים או מבחוץ

[13] סה"כ 72 ק"ג

[14] ד"ה א"ר יוסי

[15] והנה בביאור מרן שה"ת זיע"א כתב, ואפשר שהוא פיסקא על המשנה הבאה דחורשין עד ר"ה וע"ז קאמר ר' זעירא וכו' עי"ש, והוסיף (בהגה"ה), בדפוסים ישנים נדפסו כל המשנה של כל הפרק, ואחריה גמ', והמדפיסים שינו וסידרו המשניות, ולפעמים טעו במקום, עי"ש.

[16] והוא ע"פ הא דאיתא בבב"ב (פג.) עי"ש.

[17] וע"ע לעיל ברמב"ם פ"א ה"ח באורך.

שדה אילן עד ר״ה ובתנאי שאין האילנות צמודים במרחק שיכול הבקר לעבור בכליו והוא ד״א בין אילן לאילן לכה״פ.

הלכה ג', הדין בפחות מכך

בשביעית (פ״א מ״ד) תנן[18], היה אחד עושה ככר דבילה וב׳ אין עושין או שנים עושין אחד אינו עושה, אין חורשין להם אלא לצורכן, עד שיהיו משלשה ועד תשעה, היו עשרה מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן שנא׳ בחריש ובקציר תשבות, א״צ לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ער״ש שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצ״ש, רבי ישמעאל אומר, מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר, ע״כ.

וביאר הרמב״ם, שמג׳ אילנות ועד ט׳ אילנות צריך שיהיה כל אילן מוציא פירות ומכל האילנות בשטח בית סאה שיוציאו ביחד ככר של דבילה, ויותר מעשר אילנות הוי שדה האילן, בלא קשר לכמה מוציאה פירות, **וכ״פ הרמב״ם לעיל**[19], עי״ש. **ואילו הר״ש ביאר,** הדין הוא שמג׳ ועד ט׳ צריך שיוציאו כ״א מהם כיכר ואם אחד לא מוציא הרי״ז כ״א מתחת לאילן כפי צורכו כנ״ל, ויותר מעשרה הרי זה שדה אילן בלא קשר לתוצאה.

עוד הביא הר״ש מהירושלמי (שם) דאיתא, ר׳ ביבי בשם ר׳ חנינא, ובלבד שלא יפחת מחשבון משולשים[20], זעירא בשם ר״ח אמר, ובלבד שלא יפחתו מחשבון מתושעים[21], ע״כ.

והנה במח׳ ת״ק ור׳ ישמעאל הארכנו לעיל[22], דהלכה כר׳ ישמעאל, ודין תוספת שביעית דרבנן ושייכת רק כאשר ביהמ״ק קיים.

וכ״פ הרמב״ם, היו פחות משלשה לבית סאה, או שהיו שלשה ואחד ראוי לעשות שישים מנה או יותר והשניים אינן ראויין לעשות, או שנים ראויין לעשות אפי׳ מאה מנה ואחד אינו עושה, אין חורשין להן אלא צורכן והוא מלוא האורה וסלו חוצה לו, ע״כ.

מסקנא- ברגע שאין בבית סאה ג׳ אילנות או שאינם יכולים להוציא כלום, אף אם אחד מוציא יותר מככר דבילה (שהצריכו מג׳ אילנות שיצא) די בכך שא׳ אינו עושה בשביל להוציא השדה מגדר שדה אילן, ולכן יחרוש כמלוא האורה וסלו חוצה לו כדין שדה אילן.

הלכה ד', כאשר יש ג׳ אילנות שעושין ובנוסף עד ט׳ אילנות

עו״כ הרמב״ם ע״פ הנ״ל, היו משלשה ועד תשעה וראויין לעשות שישים מנה[23], חורשין כל בית סאה בשבילן, ואע״פ שיש בהם ממה שאינו ראוי לעשות, ע״כ. **דבכ״ז** הג״א שעושים כיכר דבילה סגי בשביל להפוך את כל הבית סאה לשדה אילן שנחרש עד ר״ה.

והראב״ד כתב, דע״פ דברי הירושלמי[24], צריך שהככר דבילה יתחלק שווה בין כל הג׳ אילנות, ואם יש אילן שלא מוציא כלום, אי״ז שדה אילן ואסור לחרוש אלא כמלוא האורה וכו׳ כהנ״ל[25], **וא״כ** כאשר יש 9 אילנות צריך שיוציאו ג׳ ככירות של דבילה.

וברדב״ז ביאר, שלכאורה נראה **לדייק לדבריו את דברי הירושלמי לעיל דאיתא,** ר׳ ביבי בשם ר׳ חנינא ובלבד שלא יפחות מחשבון משולשים, וזעירא אמר ובלבד שלא יפחת מחשבון מתשועים. **ולכאורה קשה,** מה בא רב ביבי לאשמועינן, והרי כך איתא במשנה, היה אחד עושה ושנים אינם עושים אין חורשין אלא לצורכן. **וא״ת** שבשלוש צריך משולשין, ובתשעה צריך מתושעין הרי״ז אמר זעירא, **ולכאורה מהמשנה** משמע שאם יש שלושה שעושים ככר דבילה, לא אכפ״ל שאחרים אין עושים.

ולכן להרמב״ם ביאור הירושלמי, ובלבד שלא יפחת, שיהיו השלוש אילנות משולשים בקרקע, וכן תשע אילנות, שיהיו מתושעין בקרקע, ולא שמדובר בהוצאת הפירות אלא בצורת גדילתם, שלא יהיו כל האילנות מצד אחד בבית סאה, והשאר פנוי, דבכך אין חורשין אלא לצורכן, **ודומה להא דאיתא במשנה לקמן**[26], דאיתא עשר אילנות מפוזרות בתוך בית סאה **וכן פרש״י**[27], עשר נטיעות מפוזרות בבית סאה לאורכו ולרוחבו, כולם בשווה, יונקות בשווה מכל בית סאה וכולה צריך להם ע״כ. **וא״כ הא דאיתא בירושלמי לדעת הרמב״ם,** לא איירי על תוצרת האילנות, אלא על סדר האילנות

---

[18] וע״ע בפ״א ה״ח

[19] פ״א ה״ח

[20] כלומר, שכל שלושה אילנות יעשו כיכר דבלה, הינו שליש כיכר לכ״א.

[21] כלומר, שכל תשעה מהם יעשו ככר דבלה, דהיינו תשעית הכיכר לכ״א, והוא כדברי הרמב״ם הנ״ל.

[22] בכמה מקומות, עי״ש בפ״א ה״א וה״ח, עי״ש.

[23] הג׳ אילנות הראשונות

[24] שהביא הר״ש לעיל, פ״א ה״ג

[25] ודלא כהרמב״ם שהצריך ככר דבילה שיצא אפי׳ מאחד האילנות ושיהיה ג׳ אילנות, ודלא כהר״ש שהצריך לכל אילן ככר דבילה, אלא שכל אילן יעשה את חלקו שהוא שליש מנה בשווה ולא שאילן אחד יעשה חצי וואיל אחר יעשה רבע.

[26] פ״א מ״ו, ולקמן הובאה בהלכה ה׳

[27] בב״ב כו:

שצריכים להיות מפוזרים ולא צמודים, דבצמודים יכול לחפור רק לצורכם[28].

וא"ת, אמאי לא כתב כן הירושלמי במפורש. **י"ל**, דלהירושלמי דוקא בנטיעות הצריכות להיות מפוזרים, אך באילנות דגדולים הם אי"צ שיהיו מפוזרים בבית סאה, כיון שהבקר עובר בכליו די בזה לפחות, דסגי בהכי וחורשין כל בית סאה בשבילם, **והטעם הוא** מפני שיונקים האילנות הרבה יותר מהנטיעות, **ולכן הירושלמי השמיט**.

והנה אפש"ל לראייה, מהא דרש"י פירש לעיל[29], שבג' אילנות של ג' אנשים מפוזרים בבית סאה לאורכו ולרוחבו בשווה, **הוא ע"פ הירושלמי הנ"ל, ואף שהרמב"ם ס"ל** שדי בריחוק ד"א, הוא מטעם שסמך על המשנה לקמן של י' נטיעות מפוזרות[30], **וא"כ נראה דברי הרמב"ם מבוארים גם ע"פ הירושלמי, ואין להצריך ע"פ הירושלמי כהר"ש והראב"ד** שמכל אילן יוציא בשווה, ודי שיצא מלכה"פ ג' אילנות כיכר דבילה, והשאר כאינו.

ובכס"מ ביאר, דמש"כ הירושלמי ובלבד שלא יפחות מחשבון משולשים, הוא מדובר על משלושה ועד תשעה, דלא תאמר מכיון שהם יותר מג' אילנות, אע"פ שעושות פחות מכיכר חורשין כל בית סאה בשבילן קמ"ל שצריך ג"כ מנימום ג' אילנות, וג"כ שיעשו מינימום ככר. **וזעירא ס"ל**, שעל כל שלושה אילנות צריך שיהא ככר, ונמצא בט' אילנות ג' ככרות, **ופסק הרמב"ם** כר' ביבי משמיה דר' חנינא שהוא מאריה דתלמודא טובא טפי מזעירא, ע"כ[31].

מסקנא- משלושה ועד תשעה אילנות, שרואיין לעשות ביחד ככר דבילה, אף שיש ביניהם ג"כ כאלו שאינם עושים, מכיון שעומדים הם בתנאים, ג' אילנות בבית סאה שעושים ביחד ככר דבילה השאר נידונים כאינם.

והר"ש והראב"ד ס"ל, שמכל ג' אילנות צריכים שיהא ככר, ולכן ב' אילנות צריך ג' ככרות, וגבי המרחק עי"ל, ועוד חזון למועד.

הלכה ה', בשדה שישבו יותר מי' אילנות

ע"פ הא דתנן בשביעית (פ"א מ"ד) הנ"ל, פסק הרמב"ם, היו עשרה אילנות לתוך בית סאה או יותר, בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן.

וכתב הרדב"ז, בין עושין ובין לא עושין אפי' ככר דבילה אחד, חורשין כל הבית סאה בשבילן. נמצא א"כ **ג' חלוקות: א', שלושה אילנות**- צריך שיעשו ביחד ככר[32]. **ב', מג' ועד ט' אילנות**- יעשו בין כולן ככר דבלה[33]. **ג', עשרה ומעלה**- אפי' אין עושין כלום עדיין חשיב שדה אילן.

גבי נטיעות

עוד בשביעית (פ"א מ"ו) תנן, עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה, חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה, וכו'.

וביאר הרמב"ם, נטיעות הם אילנות בתחילת נטיעתן, **ולקמן**[34] **נגדירם, ובמו"ק (ג:) איתא**, אמר רב אסי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא בקעת בית חורשין, עשר נטיעות, ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני, **וכן הוא בירושלמי הכא, וכ"כ הר"ש**, נטיעות, ילדות.

ופסק הרמב"ם, עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה, ודבר זה הלכה למשה מסיני.

וביאר הרדב"ז, דהוא אע"ג דהלכה היא שאין חורשין שדה אילן ל' יום קודם ר"ה, אלו העשר נטיעות הלכה שחורשין, והוא מכיון שהם נטיעות קטנות, ואם לא יחרוש השדה נפסידם, ומזה הטעם בעינן שיהיו מפוזרות

---

[28] דהא אם יחפור החלק, לא יראו ששיך החפירה לאילנות.

[29] בהלכה ב'

[30] מ"ו ויובא לקמן בהלכה ה'

[31] ועיין בדר"א (הבא, ס"ק ל"א) שהוסיף לבאר, ובלבד שהשלושה יהיו נטועין בכל בית סאה ואז חשבינן את זה שאין עושה כמי שאינו, והרי יש שלושה מרוחקין זה מזה ל"ג ושליש כולן בשווה, אבל אם נטועין ה' או ו' על חשבון בית סאה, ואם מסלקין את זה שאינו שוה, יהיו הנשארים מצד אחד ברוב ומצד אחד בריחוק, אע"ג דהמרחק לא יהיה ל"ג ושליש, מ"מ לא מיקרי נטועין לבית סאה, ואף בכולן עושים יש להסתפק, בכה"ג במקצתן מקרובין ומקצתן מרוחקין, אם חשבינן בית סאה לפי יניקת ט"ז אמה, כיון דבצד שני הן מקרובין. **ועו"כ**, אבל אם כשתחשוב את זה שאינו עושה כמי שאינו, אין בית סאה לשלשה הנשארים, וכן בתשעה בעינן שיהיו התשעה נטועין בכל בית סאה, ואין להקשות תשעה עושין ואחד אינו עושה, הרי יש כאן עשרה ובעשרה אי"צ שיהיו ראויין לעשות כדבסמוך (הלכה ה'), זה אינו דלא נאמר דבעשר לבית סאה חורשין אף שאין עושין, אלא דווקא כשכל העשרה נטועין לפי חשבון י' לבית סאה, אבל אם מקצתן נטועין לפי חשבון ט' לבית סאה, א"כ אותן האילנות צריכין תנאי ראויין לעשות, וכן שבלעדיהן אין כאן י' לבית סאה שיהא דינן אף שאין ראויין לעשות לא התירו חכמים, והילכך אם אין הט' מחולקין בכל הבית סאה אלא העשירי שאינו עושה משלים בית סאה אין חורשין אלא כדי צרכן, עכת"ד.
ופלא הוא דמהרדב"ז הנ"ל משמע לענ"ד שהרמב"ם אין ס"ל המרחק שיהא שווה בחלק הבית סאה, אלא רק שלא יהיו צמודים יותר מד"א, ושיהיה ג' אילנות בכל בית סאה, וצ"ב בדעת מרן שה"ת שלט"א הנ"ל, ואכמ"ל.

[32] כ"א שליש הכבר

[33] מג' אילנות

[34] פ"א מ"ח, והובא לקמן בהלכה ז'

שאין יניקתן מרובה, אבל אילנות גדולות יניקתן מרובה ולא בעינן מפוזרות.

וכתב, דע"פ הא דאיתא לעיל[35] שלא למדו הלמ"נ רק בזמן שביהמ"ק קיים, דומיא דניסוך המים שאין קיים כאשר אין ביהמ"ק. **וא"ת**, אמאי לא נלמד מהערבה שכן נוהגת הכא, אף שאין ביהמ"ק קיים. **וי"ל**, דהערבה הוא משום מנהג נביאים, נהגינן הכא, **אך אי"ז מעיקר הדין של הלמ"נ. ועוד**, דאף בזמן ביהמ"ק יש חילוק בין עשר אילנות לבית סאה ובין עשר נטיעות, דנטיעות צריך מפוזרות בתוך הבית סאה, ואילנות אף אם אין מפוזרים וכנ"ל, דהוא מטעם שהאילנות יונקים הרבה מכל הבית סאה[36].

מסקנא- עשר אילנות ויותר, מותר לחרוש כל בית סאה בשבילן, אפי' אם אין עושין אפי' ככר אחד. ועוד, בנטיעות הלכה למשה מסיני שלא מחמירים, וכשיש עשר נטיעות מותר לחרוש עד ר"ה כאשר הם מפוזרות בתוך הבית סאה, והוא משום פסידא.

הלכה ו', עשר אילנות בצורות שאין מצטרפים

בשביעית (פ"א מ"ו) תנן, היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא צורכן, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, מה שהתרנו בנטיעות[37], הו"ד שלא בשורה אחת בקו אחד, וכן אם מוקפות עטרה שזה בצורה עגולה כקשת, או בכתר, **והטעם הוא** מכיון שחורש להם רק לידם ולצרכם, ואם יחרוש בבית סאה הוי רחוק ולא לצורך הנטיעות כלל[38].

ובר"ש ביאר, מוקפות עטרה- מוקפות בגדר. **והטעם הוא,** דכשמפוזרות נראה כחורש לצורך האילן, אבל היכא דקיימן במקום אחד נראה כמתקן את הארץ לצורך הארץ ולא לצורך אילנות. **ועו"כ מהירושלמי (פ"א ה"ה) דאיתא**, רבי חייא בר אבא בעי קומי רבי יוחנן, ועכשיו למה הן חורשין בזקנות, א"ל בשעה שניתנה הלכה ניתנה שאם בקשו לחרוש יחרשו, וכו'. **והטעם הוא**, שהעשר נטיעות הלכה למשה מסיני, דחסה תורה על ממונן של ישראל, שאם לא יחרוש להן מתייבשות דאין כוחן יפה כזקנות, וניתנה הלכה בנטיעות ע"מ שגם בזקנות אם מבקש לחרוש יחרוש [**והקשה, תימה דהרי במו"ק (ג:) איתא**, נמנו ר"ג ובי"ד על ב' פרקים הללו והתירום, ואמאי הוצרכנו לכל זה].

וברמב"ם פסק, היו עשויות שורה אחת ומוקפות עטרה, אין חורשין להן אלא צרכן לכל אחת ואחת, **וכתב הראב"ד [ע"פ גירסת הרמב"ם שהיתה עימו: היו עשויות** שורה אחת ומוקפות עטרה[39]], **והנה מהירושלמי** (פ"א ה"ה) משמע, שאו שורה או עטרה[40]. **וכ"כ כעי"ז הרדב"ז, ובכס"מ כתב**, דהוא פשוט גם אם אין גורסין או במשנה.

וכתב הרדב"ז, והטעם הוא כהר"ש, שבזמן שהם מפוזרים נראה חורש לצורך האילן, אך במקו"א נראה כמתקן השדה, **והקשה**, א"כ מ"ש נטיעות מאילנות ששם מג' אילנות כבר אין נראה כמתקן השדה, **וא"ת ה"נ**, הרי לא תנן גבי אילנות דין השורה הנ"ל. **ותירץ**, נראה הטעם הוא משום שהנטיעות אין יונקין הרבה, ואם יחרוש כל השדה לא יועיל ולא יגיע לשרשי הנטיעות, נמצא דמתקן את השדה לבד, משא"כ האילנות יניקתם מרובה גם אם עשויים בשורה או עטרה חורשין הבית סאה בשבילן כי בכל מקום שיחרוש הוא לתועלת האילנות. **ועוד יש לדייק**, לגבי נטיעות שמשמע אם היו יותר מעשר לבית סאה אין חורשין כל הבית סאה בשבילם, משא"כ לאילנות שמעשרה ולמעלה בין עושין בין אין עושין, חורשין כל הבית סאה. **וצ"ל**, דנטיעות אם הם יותר מעשר לבית סאה כבר עומדים להיעקר, ולכן אין חורשין אלא לצורכן, משא"כ אילנות שעושין פירות אין עומדין להעיקר, לכן חורשין כל הבית סאה בשבילן[41].

ועוד בשביעית (פ"א מ"ז) תנן, הנטיעות והדלועים מצטרפים לתוך בית סאה, **רשב"ג אומר** כל עשרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ר"ה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, הענין בדלועין שהם דלעות יונית שהיא גדולה ונראות כאילן, לכן מחשיבים אותה כנטיעה, **ודעת ת"ק**, כאשר מעורב בבית סאה גם נטיעות וגם דלועים בדוקא, **ורשב"ג ס"ל** אף אם יש 10 דלועים הם חשובים כי' נטיעות להתיר לחרוש בשבילם כל הבית סאה, **וכן הלכה כרשב"ג.**

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"א ה"ו) דאיתא, והן שיהיו נטיעות רבות על דילועין. **ועו"ש, רבי חנינא בריה דרב**

---

[35] ה"א

[36] ובדר"א (הכא, ס"ק מ') כתב, ויש בזה חומרא וקולא. חומרא, דדוקא עשר, אבל פחות מעשר אין חורשין אלא מלוא האורה וסלו, ולא דמי לאילנות דסגי בשלושה. וקולא, שאם יש עשר חורשין עד ר"ה ולא כאילנות שלא התירו אלא עד העצרת (וע"ע לקמן הלכה ז').

[37] לעיל הלכה ה'

[38] דהא התרנו דווקא במפוזרות

[39] בגירסת המשנה

[40] גדור

[41] וצ"ב, דהנה איך נוצרו האילנות יותר מ-10 בית סאה אם לא ע"י נטעות, ועוד, דהא בית סאה הוא שטח עצום של 2,500 א"ר, ומספיק להרבה יותר מ-10 אילנות או נטיעות, ואפש"ל שנוטעים ואפשר שנקלט, אך א"א להתיר ע"ס זה לחרוש בזמן תוספת, ובפרט שלאחר מכן מגיעה השביעית וא"א למפל בזה כלל, ולכן סופם להעיקר.

הלל בעי לא מסתברא בדלעת יונית[42], **התיב ר׳ מנא**, והתני ג׳ קישואין ושלושה דילועין וארבע נטיעות מצטרפים וחורשין כל בית סאה בשבילן[43], ולא אתיא דלא על סיפא **רשב״ג אומר** עשרה דילועין לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ר״ה, **עליה ר׳ חנינא בריה דרבי הלל** בבעי לא מסתברא בדלעת יונית[44].

ופסק הרמב״ם, והדלועין עם הנטיעות מצטרפים לעשרה, ולכאורה פסק כת״ק. **והקשה הרדב״ז**, אמאי פסק כת״ק והרי קי״ל כרשב״ג, **וכ״פ הרמב״ם עצמו במשניות. ותירץ, דהרמב״ם ס״ל כת״ק** ולכן שינה לשון המשנה, וכתב הדלועין עם הנטיעות, לומר שהדלועין מועטים לנטיעות ולא להיפך, ומה דאיתא במשנה הוא בדלעת יונית שהיא מוחשבת כנטיעה, ולא הוצרך לכתוב כן הכא משום שכבר **איתא במשנה[45], חורשין במקשאות ובמדלעות** ואפי׳ **בזמן שביהמ״ק קיים עד ר״ה, וכ״ש** כאשר אין ביהמ״ק קיים שהכל מותר עד ר״ה, **אך הוסיף**, והנכון **שחזר בו ממש״פ בפיה״מ כרשב״ג**, אלא הוא ע״פ הירושלמי שס״ל שהנטיעות רבות על הדלועין, דא״כ לפי רשב״ג לא היו צריכים לבאר כן, **ועדיין צ״ע. ובכס״מ כתב** בפשטות שפסק כת״ק[46].

מסקנא- אם היו עשר הנטיעות בצורה אחת או במקום מתוחם אחד, אין חורשין אלא לצורכם דאם יחרוש בשא״מ לא ידעו שחורש בשביל האילנות, אך באילנות מכיון שיונקים הם מכל הבית סאה מותר ג״כ בהכי.

ועוד, דלא״ד צריכים להיות עשר נטיעות, אלא אפשר ג״כ שחלק מועט[47] יהיו דלעת או קישואים וכו׳, שמצטרפים לי׳ אך לא שהם יהיו הרוב, אלא״כ בדלעת המצרית שהיא גדולה חשיב כנטיעה ממש.

הלכה ז׳, הגדרת נטיעה

בשביעית (פ״א מ״ח) תנן, עד אימתי נקראו נטיעות, **רבי אלעזר בן עזריה אומר** עד שיחוליו[48], **רבי יהושע אומר**, בת שבע שנים, **ר״ע אומר** נטיעה כשמה.

וביאר הרמב״ם, פועל יוצא מן חול, ונקראים נטיעה כל שנות ערלתן, ואם פדה הנטע רבעי אזי מאז כבר נגמר שם הנטיעה, ואם לאו עד השנה החמישית, דסו״ס בשנה הרבעית קודש. **וכן בירושלמי (פ״א ה״ו) איתא**, עד אימתי נקראו נטיעות וכו׳, מהו שיחלו, עד שיפדו או עד שיעשו חולין מאיליהן, ר׳ אבא בר יעקב בשם ר׳ יוחנן כיני מתני׳ עד שיעשו חולין מאיליהן, ע״כ. **ועו״כ הרמב״ם**, ור״ע נטיעה כשמה כל וקוראין לה נטיעה בנ״א, דהולך אחריהם. **ובר״ש ביאר, נטיעה כשמה**- בת שנתה, **והביא הר״ש מהתוספתא (פ״א ה״ד) דאיתא**, איזו היא נטיעה, רבי יהושע אומר בת חמש, בת שש, ובת שבע, אלא גפני בני חמש, תאנים בני שש, וזיתים בני שבע, עי״ש.

וברמב״ם פסק, איזו היא נטיעה זה האילן הקטן כל זמן שקוראין לו נטיעה, **כר״ע**[49].

מסקנא- הגדרת נטיעה היא כ״ז שעדין קוראין לה נטיעה, והר״ש ס״ל שזה עד שנה.

הלכה ח׳, אילן שמתחדש

בשביעית (פ״א מ״ח) תנן, אילן שנגמם[50] והוציא חליפין[51], מטפח ולמטה כנטיעה, מטפח ולמעלה כאילן, דברי רבי שמעון.

וביאר הרמב״ם, נכרת עד שלא נשתייר ממנו סמוך לארץ אלא פחות מטפח, אז הוי כנטיעה, ויותר מטפח כאילן,

---

[42] מסתבר דוקא בדלעת יונית

[43] הרי נטיעות רבות כנגד הקישואין וכן כנגד הדלועין

[44] מה שאמר ר״ח האם דוקא בדלעת יונית, והשאר לא חשיבי לצירופי לנטיעות, אלא מה שאמרנו דוקא דלעת יונית הוא מדובר כאשר בפנ״ע 10 דלועין, בלא נטיעות שמכיון שהם גדולות מאוד, וענפיהם רבים וגדולים לכן סגי אף בעשרה, משא״כ בשאר, דלעת מצרית או קישואין, שהם יותר קמנות, צריך שיהא רוב נטיעות בשביל שיתירו לחרוש לבית סאה.

[45] לקמן פ״ב מ״א (ושם איתא חורשין במקשאות ובמדלעות).

[46] ובמנח״ש (שביעית פ״א מ״ז) הסתפק בחמש נטיעות וחמש דלועין, האם אע״פ שאין מצטרפין הדלועין לנטיעות כדי להתיר לחרוש את כל הבית סאה בשבילן, מ״מ הם מצטרפים כדי לחרוש את החצי של הנטיעות, ונשאר בצ״ע.

[47] עד ד׳ אילנות.

[48] אחר 3 שנות הערלה, ושנת נטע רבעי סה״כ משנה חמישית חשיב אילן, או עד שפודה אותם ברבעית.

[49] ועיין ברא״ש בב״ב (כו:), שפסק כר״ש שהיא עד שנה נקראת נטיעה, ועי״ש שכן פסקו עוד מן הראשונים, ולענ״ד אפשר לומר, דלא נח׳ כלל, והר״ש וסייעתו במקומם קראו לנטיעה עד שנה, ואילו הרמב״ם אפשר דג״כ, והכ״נ.
וע״ע בדר״א (ביאור הלכה ד״ה כ״ז שקורין לו נטיעה) שכתב, שהרמב״ם פסק ע״פ הירושלמי (פ״א ה״ה) דאיתא, אתא חמי נטיעה שהיא נראת כוקנה את נותן לה כוקנה, ע״כ, וכן איתא בתוספתא ע״ש, ואם הכל הולך אחר מראית העין וקריאת האנשים וכו׳, ועיין בחזו״א (סי׳ י״ז ס״ק י״א) שכתב ע״ד הר״ש שהוא עד שנה, הוא משום דס״ל דהתוספתא קאי על משהו אחר, עי״ש. והקשה הדר״א, ומ״מ צריך ביאור סברת רבינו מה זה תלוי במה שאנשים קוראים, וי״ל דכיון שאנשים קוראין לה נטיעה ש״מ שהיא קמנה ונמוכה, ולכן יש צורך לחרוש לה כדי שלא תתקלקל, אבל אין קוראין לה גדולה אלמא שגדלה בגבהה ועביה ואז אין החרישה כ״כ צורך לה והוה לה כאילן, וזהו לשון הרמב״ם, אילן קמץ שקוראים נטיעה, עכת״ד, עי״ש.

[50] נכרת מגזעו

[51] ענפים חדשים

והוא לכל דיני אילן או נטיעה הנ"ל, **וכן הלכה כרבי שמעון**.

וברי"ש הוסיף, דהוא ג"כ לענין ערלה ולא"ד לשביעית, **וכן בירושלמי (פ"א ה"ו) איתא**, ר"ש וראב"י אמרו דבר אחד, דאמר רבי שמואל בר נחמן דבי יונתן בשם ראב"י, הגומם את כרמו פחות מטפח חייב בערלה מפני מראית העין, דברי חכמים עד שיגום מעם הארץ, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, אילן שנקצץ והוציא חליפין, אם נקצץ מטפח ולמעלה הרי הוא כאילן, מטפח ולמטה הרי הוא כנטיעה, ע"כ.

ובכס"מ כתב, ותמוה אמאי פסק כר' שמעון שהוא דעה יחידאה, **ואין לומר שהטעם הוא ע"פ הירושלמי** שר"ש וראב"י אמרו דבר אחד, **וכמש"כ בפיה"מ**, לכאורה, כיון שחכמים חלקו עליו הוי ליה לפסוק כרבים, **ועוד**, דלא תמיד פסק כראב"י[52], **ועוד**, דכשאומרים פלוני ופלוני אמרו, הוי כשיטה ולא קי"ל כוותיהו[53].

מסקנא- הגדרת נטיעה שהיא אילן קטן, כל שבנ"א קוראין לו נטיעה (ואולי הוא עד שנה).

הלכה ט', ההבדל בין בזה"ז לזמן ביה"ק

בשביעית (פ"ב מ"א) תנן, עד אימתי חורשין שדה הלבן ער"ש, עד שתכלה הלחה, כל זמן שבני אדם חורשין ליטע במקשאות ובמדלעות, אמר רבי שמעון נתת תורת כ"א ואחד בידו, אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, עד שתכלה הליחה, עד שתתיבש מממטרי האביב. נתת תורת כ"א בידו, שזה יאמר התייבש שדי וזה לא וכו'. **שדה הלבן**, שדה לתבואה וקטניות שצריך לזרוע בה אחרי החרישה, ולכן צריך לחות, אך אח"כ כבר אי"ז לצורך הזריעה של השיטות. **ושדה האילן**, שלא נועד לזריעה אלא כדי שיחלחל המים לכן אפשר אפי' אח"כ או כר' שמעון עד עצרת.

וברי"ש הביא מהירושלמי (פ"ב ה"א) דאיתא, לא סוף דבר כשיש מוקשה ומודלה, אלא אפי' מאחר שבנ"א עתידין ליטע במוקשיות ובמודלעות מותר[54]. אומר ר"ש נתת תורת כ"א וא' בידו, זה אומר כלה ליחה שלי וזה אומר לא כלה ליחה שלי, אלא בשדה לבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת, מה בין שדה לבן לשדה אילן, שדה לבן על ידי שהוא עתיד לזורעה בתחילה צריך שתהא הליחה קיימת, אבל שדה האילן ע"י שהיא נטועה מכבר אינו צריך שתהא רוב הליחה קיימת, ע"כ. [**וכנ"ל ע"פ הגמ' במו"ק (ג:) ועוד**, כ"ז מדובר במשנה הראשונה כאשר בית המקדש היה קיים, עתה אין דינים אלו נוהגים ומותרים בחריש עד ר"ה].

וכ"פ הרמב"ם, מכל הדברים האלו בזמן המקדש כמו שאמרנו[55], אבל בזה"ז עושין עבודות הארץ עד ר"ה. **ועו"כ**[56], אף בזמן המקדש מותר לסקל השדה, ולזבל ולעדור המקשאות, והמדלעות ובית השלהין עד ר"ה, ומזבלין ומפרקין, ומאבקין, ומעשנין, ומקרסמין, ומזרדין, ומפסלין, ומזהמין את הנטיעות וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן, וסכין את הפגים ומניחין אותן, כל עבודות אלו מותרות בער"ש עד ר"ה של שביעית ואפי' בזמן ביהמ"ק.

וכתב הרדב"ז, דמלאכות אלו למדנו ע"פ הא דהמשנה כתבה את הפרקים לענין החרישה, וע"ז כתבו מזבלין ומעדרין וכו', ללמדך דאף בזמן ביהמ"ק התירו מלאכות הללו.

מסקנא- כל הנ"ל מדובר דווקא בזמן ביהמ"ק, אך בזה"ז עושין הכל עד ר"ה דאין דין תוספת שביעית.

ועוד דאף בזמן דין תוספת שביעית, מותר לסקל, לזבל, לעדור המקשאות והמדלעות, להשקות בית השלחין, וכן לזבל, לפרק, לאבק, ולעשן, ולקרסם, ולזרד, ולפסל, ולזהם בנטיעות, וכן לכרוך אותם, לקטום, לעשות להם בתים, לסוך וכו', שיש בהם פסידא נוספת ואין בזה דין תוספת.

---

[52] כיעוי"ל, פ"א ה"ח

[53] ועיין בדר"א (ס"ק נ') שביאר, שהוא מכיון שכאשר קצץ עד סמוך לארץ יכול להתקלקל, ולכן התירו לו לחרוש, עי"ש.
ועי"ש עוד בביאור הלכה (ד"ה אילן שנקצץ) במש"כ, ומה שהקשה עוד בכס"מ דהא לא קי"ל כשיטה, עיין ברש"ש (על הרמב"ם הכא) שכותב ליישב עפ"ד הר"ן בסוכה (ז:), שבשאמרינן בגמ' דבר אחד, אי"ז נחשב כשיטה (שאין הלכה כמוהו) ויתכן שהלכה כן, וכן כשאמרינן רבי ורבי פלוני כולהו סבירא להו וכו', בכה"ג נחשב כשיטה שאין הלכה כמוה.
וע"ע בש"ך (יור"ד סי' רצ"ד ס"ק ל"א) שכתב ליישב, שמה שאין הלכה כשיטה הוא רק כשאין פסק או סוגיא בעלמא כאחד מהם, משא"כ הכא שהתוספתא ס"ל כרבי שמעון, א"כ מש"כ הירושלמי אמרו דבר אחד, הכונה שיש לפסוק כמותם. וע"ש עוד שתירץ, שיתכן שהכלל דלא קי"ל כשיטה, הו"ד בבבלי ולא בירושלמי, עי"ש. ועי"ש עוד במש"כ באורך לדייק מדין ערלה ועוד, ואכמ"ל.
ולענ"ד, מש"פ הכא כר"ש נגד חכמים, צ"ל שעד שנה עדין חשיב, וקרי ליה נטיעה בעולם ואין הם חלוקים כ"כ כי אם מסבירים את המציאות, ומכיון ששביעית בזה"ז דרבנן, אזלינן לקולא, ויש עוד להאריך בזה ועוד חזון למועד.

[54] שאי"ז סיבה להתייר לחרוש אחר שכלתה הלחות, אלא כ"ז שבנ"א עתידין ליטע מקשיות ומודלעות בידוע דעדין לח.

[55] לעיל הלכה א'

[56] ע"פ המשנה בשביעית (פ"ב ב'-ה'), והובאו המשניות עם ביאורם לעיל (בפ"א הלכה ה'), עי"ש.

הלכה י', עוד בענין הנ"ל

ע"פ המשנה שביעית (פ"ב מ"ה) והובאה לעיל[57], פסק הרמב"ם, פגי ער"ש שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצ"ש, לא סכין ולא מנקבין.

ועו"כ ע"פ המשנה שביעית (פ"ג מ"ח) והובאה לעיל[58], פסק הרמב"ם, ובזמן המקדש אין בונין מדרגות ע"פ הגאיות ער"ש משיפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית.

מסקנא- אך בכ"ז כל הני מלאכות אין עושין בשביעית עצמה, ובנוסף לא בונים בזמן המקדש מדרגות על הגאיות כבר בשישית, כאשר נפסקו הגשמים, דהוא מלאכה בעבור השביעית.

הלכה י"א, נטיעה האסורה בזה"ז

בשביעית (פ"ב מ"ו) תנן, אין נוטעין, ואין מברכין, ואין מרכבין ער"ש פחות משלושים יום לפני ר"ה, ואם נטע או הבריך או הרכיב- יעקור. **רבי יהודה אומר,** כל הרכבה שאינה קולטת לששה ימים שוב אינה קולטת. **רבי יוסי ורבי שמעון אומרים,** לשתי שבתות.

וביאר המשנה: נוטעין- רמב"ם ר"ש, היא שתילת האילן. **מברכין- רמב"ם,** הוא שמשכבים האילן בקרקע ומכסין, וגודל מזה אילנות רבים. **ר"ש, הברכה** הוא בגפן **ע"פ המשנה בכלאים (פ"ז מ"א)** דתנן, המבריך את הגפן, שכופף את הזמירה בארץ.

מרכבין- הרמב"ם, שותלים יתד בגוף האילן, ובנ"א קוראים לכך פיטום[59]. **והר"ש ביאר,** שמביא גרופות של זית ומרכיבה בתוך זית אחר.

ועוד ביאר הרמב"ם, דכל התנאים ס"ל שצריך שיחשב לנטיעה שנה כדי להתיר לקיימה בשביעית, **וחלוקים מה יחשוב לשנה,** דת"ק ס"ל, יו"א בשנה חשיב שנה. ר' יהודה ר' יוסי ורבי שמעון ס"ל, ל' יום בשנה חשובים כשנה, ולכן רק אם השריש ונקלט קודם זמן זה מותר לקיים בשביעית. **ועוד נח' בזמן הקליטה,** ת"ק, ל' יום לקליטה. ר' יהודה, ג' ימים, ר' יוסי ורבי שמעון, שתי שבתות.

וסיכם, א"כ הו"ל: לדעת ר' יוסי ור' שמעון- צריך שיטע עד 44 יום לפני ר"ה[60]. **לדעת ר' יהודה**- צריך שיטע עד 33 יום לפני ר"ה[61]. **לדעת ת"ק**- צריך שיטע עד ל' יום לפני ר"ה, והנה אף שהיה צריך ל"א יום כדי שיהיה ל' יום לשנה ויו"א לקליטה, וצ"ל, שהוא ס"ל שה30 יום עולה לזה ולזה. **וההלכה כר' יוסי ורבי שמעון,** אפי' בזה"ז.

והר"ש הב"ד הגמ' בר"ה (י:) דאיתא, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, לדברי האומר שלושים צריך שלושים ושלושים, לדברי האומר שלשה צריך לשלושה ושלושים, לדברי האומר ב' שבתות, צריך שתי שבתות ושלושים יום, ע"כ. **וא"כ כו"ע ס"ל** ששלושים יום בשנה חשיבי שנה, אך נח' כמה זמן הוא הקליטה.

וביאר הר"ש ע"פ רוב מפרשי המשנה: והוא חשבון קליטה, ותוספת שביעית שהיא ל' יום[62].

וא"כ הו"ל דלת"ק, תוספת שביעית הוא דין אחד ושנת ערלה הוא דין אחר, **משא"כ לר' יהודה ר"ש ור' יוסי,** תוספת שביעית ושנת ערלה ביחד, ונוסף ע"ז זמן השרשה.

אך הנה דעת ר"ת בתוס'[63] לבאר דברי המשנה כפשוטה בשביעית, ודברי הגמ' גבי ערלה, וכל הענין הוא רק כלפי שהשרשה לא תהיה בשביעית, ואף אם תהיה בתוספת שביעית לא עובר איסור, אלא רק שלא יכול למנות שוב לערלה, **ולכן יוצא: דעת ת"ק-** ההשרשה היא 30 יום, וכשנוטע פחות מכך ההשרשה בשביעית ואסור. **דעת ר' יהודה-** שלושה ימים. **ודעת ר' יוסי ורבי שמעון-** שתי שבתות. **ודייק ר"ת כן-** מהטעם שאין משמע במשנה, שאיירי בתוספת שביעית. **ועוד דבר"ה (ט:) איתא,** ת"ר אחד הנוטע אחד המבריך ואחד המרכיב ער"ש שלושים יום לפני ר"ה עלתה לו שנה[64], ומותר לקיימן בשביעית, פחות משלושים יום לפני ר"ה לא עלתה לו שנה ואסור לקיימה בשביעית. **ועי"ש בגמ' שמוכח** שכ"ז לא קשור לדין תוספת שביעית, אלא רק גבי ערלה והשרשה.

---

[57] פ"א ה"ה

[58] פ"ב הי"א

[59] ופירושו הוא כעין הרכבה של אילן חזק באילן חלש, ופעולה זו אסורה כאשר הוא בב' מיני אילנות דהוא כלאים ופשוט.

[60] ב' שבתות לקליטה, ול' יום לשנה.

[61] ג' ימים לקליטה, ול' יום לשנה

[62] ובכלל זה ג"כ שנת הערלה ע"פ הנ"ל, לת"ק- יו"א כבר חשיב שנה, אך יש 30 יום קליטה, ו-30 יום לתוספת, סה"כ, 60 יום קודם ר"ה, ואילו ר' יהודה [וכן ר"ש, ור' יוסי] ס"ל, 30 יום חשיב שנה, ובכללם תוספת שביעית, ועוד 3 ימים לקליטה, וא"כ סה"כ 33 יום קודם ר"ה. ואילו לדעת ר' יוסי ורבי שמעון, כנ"ל 30 יום לשנה ולתוספת שביעית, ועוד שבועיים לקליטה, סה"כ 44 יום קודם ר"ה.

[63] שם, ד"ה שלושים ושלושים

[64] גבי ערלה

ועוד דהנה במשנה לקמן (פ"ב מ"ז) תנן, האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה מתעשרין לשעבר, ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, וא"כ הו"ל דחשיינן רק שמא יקלט בשביעית, ולא שמא בתוספת שביעית.

וא"כ מרש"י מבואר דברי ר"נ, שצריכים שהקליטה תיווצר קודם לתוספת שביעית, והוא דברי ר"נ, **אך לר"ת**, אי"ז שייך כי אם לענין ערלה שהפסיד שנה, אך לענין שביעית צריכים רק שהקליטה תיווצר קודם לשביעית, כדי שיהיה מותר לקיימה בשביעית, ולא יחשב כנוטע בשביעית. **וא"כ משמע מר"ת דדברי ר"נ הם כך: לדברי ת"ק-** שקליטה היא 30 יום, אזי בשביל ערלה צריך 60 יום, 30 לשביעית ו-30 לעורלה, אך לענין שביעית סגי רק ב-30 יום. **ואילו לדברי ר' יהודה-** ס"ל קליטה בג' ימים, א"כ אם נטע קודם 3 ימים מותר לקיימן אף שעבר באיסור תוספת שביעית[65], אף שהוא מלאכה דאורייתא, שהוא כעין זורע וזומר, מ"מ ה"נ ס"ל דהוא כשאר תולדות[66], והכ"נ באורז וכו' הנ"ל אף שהוא חשיב זורע ממש והוא איסור, מ"מ מכיון שהשרישו קודם ר"ה אין מחייבים אותו לעקור מכיון שהשריש בכ"ז קודם ר"ה. **והוסיף הר"ש**, דר"נ בא רק גבי שהלכה כר' יוסי אף לענין ערלה, ע"כ.

[וגבי מה שיחשב שנה, איתא שם: לימא דלא כר"מ[67] דאמר, יו"א בשנה חשוב שנה, דתניא פר האמור בתורה סתם בן עשרים וארבעה חודש ויו"א דברי ר"מ, רבי אלעזר אומר בן עשרים וארבעה חודש ושלושים יום, וכו' עי"ש].

ופסק הרמב"ם וז"ל, אף בזמן הזה, אין נוטעין אילנות ואין מרכבין ואין מברכין ער"ש אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה שלושים יום לפני ר"ה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטען.

והנה מקורו הוא בגמ' בגיטין (נג:) דאיתא, ישראל מונין לשביעית ואין מונין לשבתות ע"כ, שכיון שמונין שנות הנטיעה לערלה, ואין מונין שנת ערלה אלא"כ עברו ל' יום לאחר הקליטה, אם יטע נטיעה בפחות מזמן זה, הרואה ימנה השנים למפרע ויאמר שנטעה בשביעית, עי"ש. **ומטעם זה החמרנו** שלא ליטע אילנות אחר 44 יום לפני ר"ה[68].

---

[65] שהוא 30 יום קודם ר"ה

[66] ע"פ הנ"ל

[67] מימרת ר"נ

[68] <u>בחקירת יסוד שמיטה אם היא בחפצא או בגברא</u>

ועיין באורל"צ (על המשניות הבא, פ"ב מ"ו) שכתב, והנה לפ"ד הרמב"ם שהאיסור הוא משום מראית העין, כיון שמונין לשנות ערלה, והיינו שחתכו מעיקר האילן, וכמבואר בשו"ע (יור"ד סי' רצ"ד סט"ז), אבל בלא חתכו מעיקר האילן, שדינו כהאילן שממנו יונק, אין איסור להבריך מ"ד יום לפני ר"ה, והרמב"ם סמך על הטעם שכתב שכל האיסור משום מראית העין, ובזה אין מראית העין. וראה ג"כ בחזו"א (סי' כ"ב סק"ה) ע"ש, ולפי"ז להלכה מותר להבריך אף תוך מ"ד יום שלפני ר"ה אם אינו קוצצו מעיקר האילן, וכן אם אינו קוצצו אלא בשנה השמינית, שאז אין מונין את שנות העורלה משנת השמיטה. והרע"ב (הכא, ד"ה מברכין) שכתב בסתם, דמברכין היינו שכופפים זמורת הגפן בארץ ומכסין אותה בעפר, ולא פירש דהיינו בחתכו מעיקר האילן, היינו לשיטתו שאין האיסור משום מראית העין, אלא משום תוספת שביעית כמו שנתבאר עי"ש.

וע"ע בהליכותיו שם (פ"א תשובה א') שכתב: שאלה, אלו מלאכות אסורות לפני שנת השמיטה. תשובה, כל מלאכות הקרקע מותרות עד ר"ה של שנת השמיטה, מלבד נטיעת אילנות מאכל, שאין לנוטען ארבעים וארבעה יום קודם ר"ה, דהיינו מיום ט"ז באב שלפני שנת השמיטה, וכן אילנות סרק לכתחילה יש לנוטען עד שבועיים קודם ר"ה, וירקות ופרחים חד שנתיים יש לזורען עד שלשה ימים קודם ר"ה, ובדיעבד יש להתיר לנטוע אילנות סרק ולזרוע ירקות ופרחים עד ר"ה, עי"ש.

וכ"כ בעי"ז בילקו"י שביעית (מהד' תשע"ה פ"ב, ס"ב) נמצא שתוספת שביעית בזה"ז אינה נוהגת אלא מדין מראית העין, בזריעה של ירקות שלא נשאר לאורך ימים, שלושה ימים.

ובאילן מ"ד יום, וע"ע בשו"ת אגר"מ (יור"ד ח"ג סי' ק"ט) עש"ב, והסיק הילקו"י בהליכותיו, אע"פ שבזה"ז אין לנו דין תוספת שביעית כנ"ל, עם כל זה אסרו חכמים לנטוע אילן עושה פירות מארבעים וארבעה ימים קודם שנת השמיטה, שהנוטע סמוך לשמיטה יחשבו שנטע בשביעית, וע"כ הרוצה ליטע אילנות מאכל לפני שנת השמיטה, יזהר לנטוע עד ט"ו באב של ער"ש, סמוך לשקיעה שכן מיום ט"ז באב אסור לנטוע עצי מאכל, אולם עצי מאכל הנטועים כבר בגוש עפר קודם ט"ו באב מותר לנוטעם עד כ"ט אלול סמוך לשקיעה שאין שתיל זה זקוק לימי קליטה נוספים ובתנאי שבזמן הנטיעה גוש האדמה לא יתפורר, ע"כ.

ועי"ש עוד (פ"ב ס"ג) במש"כ, דהנה גבי אילן סרק שאינו מוציא פירות, וכן שיחי נוי, בשמים, וכדומה, שעשויים לריח בלבד, מותר לנטעם גם אחר ט"ז באב, וי"א שאין לנטוע אילנות סרק החל משבועיים קודם ר"ה כדי שלא ייקלט בשביעית, ויש חולקים ומקילין באילן סרק לנוטעם עד סמוך לר"ה וכן עיקר לדינא, ומ"מ לכתחילה טוב ונכון להקדים זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם ערב ר"ה של השנה השביעית ויסיימו את הנטיעה עד ט"ו בחודש אלא סמוך לשקיעה, כדי שקליטתם לא תהיה בשנה השמיטה (ולא להיכנס למחלוקת).

וע"ש בהערות שחקר, האם מצות השמיטה היא על הקרקע או על הגברא (ומוכח מהא שהיא בקרקע).

ועוד חקר, דהאם מש"כ הרמב"ם (הכא) שאסור לנטוע אחר מ"ד יום מפני מראית העין, האם הוא משום חשש של מספור השנים שהיא מהשמיטה ויחשדו שנטע בשמיטה, או דילמא החשש הוא שבשנת השמיטה השתא, יראו השתיל בעודו רך ויחשבו שמא נטעו עכשיו בתוך השמיטה, והנפק"מ בזה הוא גבי שתילת אילנות סרק, דמצד מניית השנים הוא ליכא ואין מניעה השתא אך מצד שיחשדו שנטע עתה איכא.

ועו"כ הרמב"ם, נמצאת אומר שהנוטע או המבריך או המרכיב ער"ש קודם ר"ה בארבעה וארבעים יום יקיים, פחות מכאן יעקור.

ובירושלמי (פ"ב ה"ד) איתא, אין נוטעין ואין מברכין ואין מרכבין ער"ש פחות משלושים יום לפני ר"ה, ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור, לא עקר פירותיו מה הן, רבי בא רבי לא הוו יתבין בצור אתא עובדא קומיהון הורי רבי לא ישפכו פירותיו, אמר ר' בא אני לא נמניתי עימהן בעליית אמרין נצא לחוץ נלמוד נפקון ושמעון רבי יונה רבי יצחק בר טבלייא בשם רבי לעזר אין מחדשין על הגזרה. נטעו ומת, בנו מהו שיהא מותר לקיימו, תני ר' יעקב בר אבי דבר ודליה נוטעו ומת בנו אסור לקיימו, ואתיא כמ"ד מפני החשד, אבל מפני הביניי אב בנו בונה וכו'[69]. **וכ"פ הרמב"ם**, ואם לא עקר הפירות מותרים, ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור, ע"כ.

מסקנא- אף שפסקנו דהאידנא דאין ביהמ"ק אין דין תוספת שביעית, מ"מ לענין נטיעת אילנות אין נוטעין מברכין ומרכבין וכו' קודם השביעית אלא כדי שיעבור קליטה ול' יום, והם להלכה 44 יום קודם לר"ה, וא"ז מטעם תוספת שביעית, אלא משום מראית העין או מצד שמא יראו אילן נטיעה ויחשדו שנטע בשמיטה, או ע"פ כך שמונין לערלה, וימצא שהשנה הראשונה היא בשמיטה, ולכן הצריכו קודם לשמיטה 30 יום ואזי השמיטה היא שנה שנייה ולא יבוא לידי חשד.

ואם נטע פחות מזמן זה יעקור מהטעם הנ"ל, אך אם לא עקר הפירות מותרים דלא גזרו על הפירות דלא נעבד בהם בשמיטה, ואין בהם מחשש מראית העין, כמו"כ אם מת, על היורשים לעקור ולמנוע מאביהם חשד, ע"כ.

והביא דהנה רש"י הר"ש והרא"ש, לא הזכירו דהוא מהטעם של מנין הערלה, ומשמע מדבריהם דהוא מהטעם של מפני החשד שזרע בשמיטה, וא"כ בכלל אילני מאכל, אילני סרק אסור לנוטעם כל ולא ישרישו ויקלטו קודם השביעית, וכ"כ המהרי"ק בדעת הרמב"ם, מהא דלא חילק בין סוגי האילנות.

אך הנה עיין בפנ"י (ר"ה י:), והגרעק"א (בהגהות על הרמב"ם, הכא), והפאת השולחן (הכא) שפירשו בדעת הרמב"ם דחשש מפני מראית העין של מנין ערלה, ולפ"ד יש להקל באילני סרק.

ועו"כ שם, שיש לחקור ג"כ לפי המיקלים באילני סרק, האם דין ושבתה הארץ הוא בחפצא או בגברא, ואם הוא בחפצא מאי שנא סרק מאי שנא מאכל, והכ"נ בגברא. ועי"ש שהאריך דברי המנחת חינוך (מצוה חצ"ר אות ח', וסוף מצוה שכ"ו) שכתב להסתפק, בדין זריעה קודם השביעית ג' ימים, דאי נימא דליכא דין תוספת שביעית בזה"ז, מ"מ מצווים אנו על שביתת קרקעות בשביעית, וכה"ג אסור לב"ש בשבת האוסרים משום שביתת כלים בשבת (יח.), הכ"נ אסורה השרשה בשמיטה מחמת שביתת קרקע, או אפשר בשביתת קרקעות דאסרה תורה, היינו הא דמפורש בקרא כגו' זריעה וזמירה עוברים ג"כ על שביתת קרקעות, דזריעה משמע זריעה דוקא ולא השרשה, א"כ לא קאי עשה דשביתת קרקעות רק על מעשה זריעה וזמירה ולא השרשה, ויש לפלפל בזה ע"כ.

והאריך בזה מדברי האחרונים, והסיק לדינא, לכאורה כיון שהדבר ספק ומח' בפוסקים, וגם יתכן שדין זה תלוי אם מצות ושבתה הארץ הוא על החפצא או על הגברא, ונטיעה אפילו בשביעית עצמה אינה מן התורה לרוב הפוס' וכ"ש באילן סרק, ממילא הוי ס"ס, שמא הלכה כמ"ד דהמצוה היא בגברא, ואף את"ל שהמצוה היא בחפצא שמע נטיעה היא דרבנן וס"ד לקולא. וכו', ונראה שמעיקר הדין יש מקום להקל לזרוע עד ר"ה אף שהקליטה תהיה בשביעית, משום דשביעית בזה"ז דרבנן וספק דרבנן לקולא, ועי"ש עוד באורך ואכמ"ל.

[69] בין שהוא ברשות האב ובין ברשות הבן מונה ג' לנטיעה בשביל ערלה, ודו"ק מינה לפי הנ"ל מאי טעמא של המראית העין.

פרק ד

דיני ספיחים והפקר, ואיפה נוהג שביעית

הלכה א', גידולי שביעית מותרים באכילה מדאורייתא

בירושלמי (פ"א ה"ו) איתא, כתיב, ואת ספיח קצירך לא תקצור, הא קצירה כנגד הקוצרים, לא אמר ר' לא אם אינו ענין לספיחי איסור תיהו ענין לספיחי היתר, אמר רבי מנא לכך נצרכה כשעלו מאליהן שלא תאמר הואיל ועלו מאליהן יהו מותרין, לפום כן צריך מימר אסור את ספיח קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל בוצר את מן המופקר, לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצרין אותן במוקצה אבל קוצר הוא בחרבה, אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה וכו'.

וכן בתורת כהנים (פ"א פ"ה) איתא, והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מן השבות בארץ אתה אוכל, ואין אתה אוכל מן השמור, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מין הזרע שנפל בה מקודם שביעית בין מן העיקר שנקצרו מקודם וחזרו ועשו שניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן זרע, הכל מותר לאוכלו מן התורה שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה ע"כ.

ובשביעית (פ"ד מ"ב) תנן, שדה שנתקווצה[1] תזרע במוצ"ש, שנטייבה[2], או שנדיירה[3] לא תיזרע במוצ"ש[4]. שדה שנטייבה **ב"ש אומרים** אין אוכלין פירותיה בשביעית, **וב"ה אומרין** אוכלין[5]. **ב"ש אומרין** אין אוכלין פירות שביעית בטובה, **וב"ה אומרין** בטובה ושלא בטובה **ר' יהודה אומר חילוף הדברים,** זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ע"כ. **והוסיף הרמב"ם,** דאין הלכה כר"י בדעת ב"ה, ואוכלין בין בטובה ובין שלא בטובה, וכן אוכלין בשדה שנטייבה מפירותיה, ע"כ[6].

וכ"פ הרמב"ם, אפילו שדה שנטייבה בשביעית וצמחה, פירותיה מותרין באכילה, וזה שנא' את ספיח קצירך לא תקצור, שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה. **כיצד,** כגו' שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמ"ש, אלא קוצר מעט מעט וחובל ואוכל, ע"כ[7].

וכתב הרדב"ז וכנ"ל ע"פ הירושלמי, טייב, זה שכל העם חורשין פע"א והוא חורש פעמיים, **וכל מח' ב"ש וב"ה הוא רק גבי דינא דאורייתא** קודם שגזרו על ספיחין, **א"נ,** מח' היא בפירות האילן והעשבים שאין זורעין אותם רוב בנ"א, עליהם לא גזרו[8]. **וקשה,** מ"ש רישא שהחמרנו לקונסו שלא לזרוע במוצ"ש, לסיפא שהיקלנו לאכול מפירותיה. **ותירץ, די"ל ע"פ הגמ' בגטין (נד:),** דבנטייבה שדהו הרי"ז קנסא, ולכן לא יזרע במוצ"ש, אך פירותיה הפקר הם וא"ש לקנוס עליהן. **ועו"כ,** וחיישנן לביאור הפסוק שהוא בשביל שלא יקצרו כדרך הקצירה דאיתא והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, הילכך הותר לקצור ולזמור רק בשינוי בשביל לאוכלה בלבד.

מסקנא- כל היוצא מן הארץ בשביעית, בין ממה שנפל ונזרע בה קודם השביעית, בין ע"י שקצרו מקודם וחזר וגדל הוי נקרא ספיח, והוא שייך בין בעשבים ובין בירקות שעלו מאליהן, ומותר לאוכלם שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה.

ואפי' שדה שנעבד בשמיטה וצמיחה פירות, פירותיה מותרים, ובתנאי שלא יקצור כדרך הקוצרין עם אותם כלים, אלא יקצור בשינוי, ומעט, ואוכל מיד. וע"פ הא דלמדנו לעיל[9] בשדה שנעבדה לשנה הבאה כקנס לא זורע בה, לא הוא ולא יורשיו.

הלכה ב', גידולי שביעית מדרבנן

בשביעית (פ"ט מ"א) תנן, הפיגם, והירבוזין השוטין, והחלגלות, כוסבר שבהרים, והכרפס שבנהרות, והגרגיר של אפר, פטורים מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית, שאין כיוצ"ב נשמר. **ר' יהודה אומר** ספיחי חרדל מותרין, שלא נחשדו עליהן עוברי עבירה, **ר' שמעון אומר,** כל הספיחין מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצ"ב בירקות שדה, **וחכמים אומרים** כל הספיחים אסורים ע"כ.

---

[1] שהסירו הקוצים ממנה

[2] חרשו והפכו אותה היטב.

[3] טופלה וזובלה, ע"י בניית דיר בשדהו.

[4] ועיין בזה לעיל בפ"א ה"ג

[5] והוא יסוד דין שמור ונעבד

[6] והנה טעם הקנם והחצי הראשון של המשנה נתבאר לעיל פ"א הי"ג, עי"ש והשלם.

[7] והוא כדברי הספרא הנ"ל בתו"כ

[8] ועיין לקמן הלכה ב'

[9] פ"א ה' י"ג-י"ד, ועי"ש באורך בדיני קנסוות.

וביאר הרמב"ם, בתחילה יסוד דברי המשנה שלפירו"ש אין היתר לאגור ולא לסחור בהם כמש"כ נתבאר[10]. **ואם מכר**, הרי אותן המעות חשיבי דמי שביעית ואסור להצניען, אלא יקנה בהן אוכל ונאכל בקדו"ש, ואסור לתת דמי שביעית לע"ה, שהוא חשוד שיצניע אותן ולא יקנה בהם אוכל. **ועוד**, דאם ראינו ע"ה שמוכר פירו"ש, אם היו אותן הפירות מן פירות שדרך אנשים לעשות מהן גינות ולשמור אותן, כגו' תאנים ענבים וחיטים, אסור לקנות ממנו אפי' כל שהוא, שאם קנית ממנו הרי מסרת לו דמ"ש[11], **אך אם היו הפירות מין פירות שדרכם בהפקר**, ולא נשמרים דאז אין לחשוש ששמרם בכמות גבוהה, מותר לקנות ע"פ הא שנפסק לקמן[12] שמותר למכור מפירו"ש כדי להחליף בפירות או מיני אוכלין, אך עדיין אין לקנות אלא מזון שלוש סעודות, דאז אין חשש שישמור כסף מעבר לזה, אלא יאכלנו מיד, ובקדו"ש.

והוא עפ"ד הגמ' סוכה (לט.) דאיתא, תניא אין מוסרין דמי פירו"ש לעם הארץ יותר ממזון שלוש סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות יהיו מחוללין על פירות שיש לי בתוך, ובא ואכלן בקדושת שביעית, בד"א בלוקח מן המופקר, אבל בלוקח מן המשומר אפי' בכחצי איסר אסור, וכו'. **ועו"ש**, בכדי מן שנו, ע"כ, שהוא מזון ג' סעודות, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, ועיין במעשרות (פ"א מ"א) שמעשרות נוהגות רק בנשמר.

וביאור המשנה: פיגם- רמב"ם ר"ש, אלפג'ין- רודא. **ירבוזין- רמב"ם ר"ש**, הירבוז רחב העלים. **והוסיף הר"ש**, טעמו קרוב ללולבי הגפנים. **השוטים- רמב"ם**, כלול עם הירבוזין. **ר"ש**, מין ירק. **חולגלוגלות- רמב"ם ר"ש**, מין עשב, עליו גדולים וגבעולו ארוך[13]. **כוסבר הרים- רמב"ם ר"ש**, הוא גד שבמקרא, ודווקא בהרים דפחות הוא, משא"כ בגינה שחשוב. **כורפס נהרות**- הוא סלרי הגדל בנהרות דפחות הוא משא"כ בגינה שחשוב. **גרגר של אפר**- גרגר הגדל במדבר אפר, או באחו, אך בגינה חשוב הוא.

וביאר הר"ש, דטעמא שפטורים מן המעשרות כיון שפחותים הם ומופקרים, והפקר פטור מן המעשר, ולכן מוחזקים כמופקר ואין נשמר גם אם לוקח זה מע"ה, **והב"ד הגמ' בסוכה** הנ"ל.

וגבי ספיחין ביאר הרמב"ם, ספיחין הוא צמח הצומח אחר הקציר וכבר בואר בכמה מקומות[14], שכל הירקות המופקרים שצמחו בלי זריעה הן הפקר, ואין אכילתם נאסרת בשביעית, לפי שסיבת האיסור בכל מה שדרך בנ"א לזרעו כל שנה, אינו אלא משום עוברי עבירה הזורעים בשביעית ולכן אסרנו כל הספיחים **וההלכה כחכמים**.

וכ"פ הרמב"ם, ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גינה בתוך שדהו בסתר וכשיצמחו יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית.

ובכס"מ הב"ד תוה"כ (פ"א ה"ג) דאיתא, את ספיח קציר לא תקצור, מיכן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית, ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר וכו'. וא"כ הוא איסור דרבנן ע"ס דאורייתא [**ואומנם בפיה"מ ביאר הרמב"ם**, שספיחים הוא בשדה שגודל אחר החרישה, או במקום הפקר. **הכא כתב**, כל הספיחים, והוא ג"כ לא חרש וכו']. **ועו"כ**, והנה מ"ש טעמא מפני עוברי עבירה, והוא טעמו דר"י אף שאין פסק כמוהו אלא כחכמים מ"מ מדבריו למדנו טעם האיסור. ע"כ.

מסקנא- מדרבנן אסרו כל הספיחים שבד"כ זורעים, הגדלים בשביעית בין אם משדה או במקום הפקר שמא יבוא עוברי עבירה ויזרעו בסתר ויאמרו ספיחים הן.

הלכה ג', בהגדרת ספיחים

ע"פ המשנה הנ"ל, פסק הרמב"ם, הא למדת שאין אוכלין מפירו"ש, אלא פירות האילן והעשבים **שאין זורעים אותם רוב בנ"א**. כגו' הפיגם, והירבוזין השוטים, וכל כיוצ"ב. אבל הירקות **שדרך רוב האדם** לזרוע אותן בגינות ומיני תבואה וקטניות, כל הצומח מהן אסור מדבריהם, והמלקט אותן מכין אותו מכת מרדות.

וברדב"ז הקשה, מה שפסק הרמב"ם שמי שליקט לחבירו חייב מכת מרדות, האם הוא שייך ג"כ במי שליקטו לא אכל. **וא"ת** מלקט ואוכל הכונה, אבל מי שליקט לחבירו, וחבירו אכל יהיה מותר הוא ודאי ליתא. **וא"ת** גזרו על המלקט אף שאין אוכל, הרי גופא אכילה גזירה, ואנו נקים גזירה לגזירה. **וצ"ל**, שהוא גזירה אחת, והוא בין על

---

[10] פ"ז מ"ג, והובא לקמן בפ"ו ה"א-ב', וכן בה"ד, וע"ע בפ"ז הט"ו.

[11] דהרי הוא מהדברים הנשמרים, וא"כ שמר הוא כמות מכובדת של פירו"ש, ועתה הוא מוכרם ומצניע הדמ"ש ולא ישמור על קדושתן

[12] ברמב"ם פ"ח ה"א, וכן בפ"ו ה"א.

[13] והוא מין עשב הנקרא רגילה (ועיין במשנה פ"ז מ"א, והובא בפ"ז הי"ג)

[14] פ"ו מ"א, פ"ז מ"א, ובכלאים פ"ה מ"ב, ועיין עוד שהובא בפ"ז ה"ו-ח', וכן בהי"ג, עי"ש.

המלקט ובין על האוכל שחייבים מכת מרדות, ובכ״ז צריך תלמוד ע״כ[15].

מסקנא- הכלל בספיחים, שמותרים באכילה פירות אילן, ועשבים וירקות שאין דרך לזורעם כלל, וגדלים כצמחי בר. אך ירקות שדרך בנ״א לזרוע בגינות, אך מיני תבואה וקטניות אף אם צמח לבד אסורים באכילה מהגזירה הנ״ל, ומי שליקט מהם (כדי לאוכלם) מלקים אותו כדין מי שעובר על דברי חכמים.

הלכה ד', ירקות וכד' הגדלים במקום שמוכח שלא זרעום כלל

בירושלמי כלאים (פ״ב ה״ג) איתא, דאמר רבי זריקן בשם דבית רבי ינאי כל הספיחין מותרים חוץ מן העולין בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם, ואמר חוץ משדה תלתן שזרען לזרע וכו׳. **ועיין בפני משה**[16], שגרס כל הספיחים אסורין וכו׳ חוץ משדה תילתן שזרען לזרע, דהא שאר השדות האמורות, הכונה ששם שמח הוא שיעקרום, וכ״ש שלא יזרע בהם ירקות[17].

וכ״פ הרמב״ם, ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר, ובשדה כרם, ובשדה זרע מותרין באכילה, ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, שדה בור הספיחין מפסידין אותה.

והוסיף הראב״ד, ואף דלא גזרו עליהם דין ספיחים, ודאי שייכי בהם קדו״ש שאסור לאבדם או לעשות בהם סחורה.

וכתב הרדב״ז, דע״פ המשנה בשביעית[18], ברור בהכרח שצ״ל בגירסא אסורים, **וע״ש, וגבי שדה זרע הקשה, אמאי הרמב״ם כתב,** שדה זרע **ולא כתב כהירושלמי** שמיירי דווקא בתלתן שזרעו לזרע, **ותירץ,** דכל שדה זרע קשה לה הספיחין ולא יניחו לגדול, אך בכלאים דיברו בעיקר על תילתן שהוא יותר מצוי מאשר שאר זרעים, **ועוד** דגבי כלאים רק בתילתן מפסידים השדה שהוא מהתורה.

ובירושלמי שביעית (פ״ט ה״ה) איתא, תבן של שביעית מה שיהא אסור משום ספיחים, רבי לוי שאל לרבי בא בר זבדי ושרי וכו׳. **וכ״פ הרמב״ם,** וכן התבן של שביעית מותר בכ״מ ולא גזרו עליו. **וכתב הראב״ד,** דבכ״ז קדו״ש איכא.

וכתב הרדב״ז, והנה אם יוקשה לך ע״פ המשנה (פ״ט מ״ז) דתנן, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, משתרד רביעה שניה, וא״כ כן שייך קדושת שביעית בתבן. **וצ״ל,** דהכא מדובר בתבן שאין ראוי לבהמה ולכן א״ש לשביעית, משא״כ התבן שמיירי במשנה שהוא כן שייך דהא ראוי למאכל בהמה. ועיין עוד בכ״ז לקמן[19], ע״כ.

ובכס״מ כתב על הא דכתב הראב״ד, דהכ״נ ע״פ דעת הרמב״ם רק שלא כתב על דין קדו״ש אלא על דין ספיחין[20].

מסקנא- ספיחים הגדלים במקום שאין דרך לזרוע בהם כלל כעין שדה בור, ניר, כרם, שדה זרע, מותרים באכילה ואינם בכלל גדר ספיחים[21], והכ״נ תבן שאין ראוי למאכל בהמה שגם א״ש בגזירת ספיחים ומותר להשתמש בו.

הלכה ה', ספיחין אסורים גם במוצ״ש

בתוספתא (פ״ה הט״ו) איתא, ספיחין של שביעית, אין תולשין אותן ביד אבל חורש כדרכו ובהמה רועה כדרכה, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם,** ספיחין של שביעית שיצאו למוצ״ש אסורים באכילה, ואין תולשין אותן ביד אלא חורש כדרכו ובהמה רועה כדרכה.

---

[15] ובדר״א (ס״ק כ״ו) כתב, דדוקא המלקטין לאוכלן, ולכאורה אין לוקה עד שיאכלם, ומותר לקבור ספיחים כדי שלא יבאו לידי תקלה, ואין בזה משום מפסיד פירו״ש, עי״ש.

[16] שם

[17] וביאור הדברים (ע״פ ביאור מרן שה״ת זיע״א בדר״א הבא ס״ק כ״ז-ל׳), **שדה בור**- הוא שדה שאינה נזרעת כלל מפני תנאים קשים שיש בה. כגו׳ טורח מרובה בעבודתה, או שהיא רחוקה מהיישוב וכיו״ב ולכן מהטעמים הנ״ל אין זורעין בה כלל. **שדה ניר**- דרך השדות שבשנה הראשונה חורש וזורע בחורף ואוכל בקיץ, ובשנה שנייה נרה בחורף שתנוח, וזורעה בקיץ. ובשנה שלישית מניחה בורה לגמרי כדי שתוסיף לתת כוחה (והביא בדר״א מדברי החזו״א שביעית (סי׳ כ״ב סק״ב) שכתב, ושדה הנזרעים שנה א׳ תבואה הגדילה בחורף, ובשנה האחת מניחין אותה בורה בחורף וזורעין אותה בקיץ מיני קטניות, ספיחין העולין בחורף מהתבואה מותרין משום ספיחין כדין שדה בור וניר, ולפי״ז גם אם זרעוה לפני ר״ה של שביעית מפני שלא רצו להניחה בורה ויפשטו הגויים עלה, התבואה הגדלה מותרת משום ספיחין, ואין לומר דכיון שזרעה גילה שהיא שדה זריעה כיון שלא זרע בזמן הזריעה, וזריעה זו לא הוי כעבדי אינשי וכל עיקרה משום שמירת שביעית, ולולי איסור שביעית ודאי לא ניחא ליה בזריעה זו לא יצתה בשביל זה מדין שדה בור, מיהו הפירות קדושין בקדושת שביעית, ועי״ש). **בשדה כרם**- כפשוטו ואין רוצה שיגדל שם ירקות שיאסרו ככלאי הכרם, ובשדה זרע תלתן, שדה שכבר גדלים בה מין זריעה והספיחין מקלקלין היבולים הגדלים, ע״כ.

[18] פ״ט מ״א, והובאה בהל׳ קודמת.

[19] פ״ה הל׳ י״ט-כ׳

[20] ודיני קדו״ש לקמן בפ״ה הי״ט- כ׳, כ״ג עי״ש

[21] אלא שחייבים בהם בקדו״ש

וכתבו הרדב"ז והכס"מ, מכיון שכתוב חורש מלמדנו שמיירי במוצ"ש שמותר לחרוש, והכוונה היא שמותר לאבדם רק כדרך גרמא, ולא בידיים.

מסקנא- ספיחין של שביעית אסורים באכילה גם במוצ"ש, ואסור לאבדן בידים אלא בגרמא.

הלכה ו', עד מתי שייך דין ספיחי שביעית

בתענית (ו:) איתא, עד מתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, עד שתרד רביעה שניה וכו', **וכ"פ הרמב"ם**, ועד מתי אסורין ספיחי שביעית במוצ"ש, מראש השנה ועד חנוכה, ומחנוכה ואילך ספיחין מותרין.

והנה הראב"ד כתב, חיפשתי זו המימרא ולא מצאתיה וכו', **ואולי הוציאה ממה שכתוב במשנה**[22], ודקדק לפי שבי"ד גוזרין תעניות שניות והן מגיעות עד חנוכה או סמוך לה, סמך עליו וקבע זמן חנוכה, וכ"ז הבל וכו', **וקשה** מזה שלא אמרו אלא בתבן וקש שבשדה, מפני שישר אחר שמגיע הגשם הרי הוא נסרח וכמבוער, אך שאר ספיחים מנין לו, שיהא להם היתר הנ"ל, ואולי כשעמדו בקרקע, רבה החדש על הישן ובטל ברוב, **אך זמן חנוכה מאין לו.**

וכתב הרדב"ז לבאר דברי הרמב"ם, דלהראב"ד הגירסא כהנ"ל מאימתי נהנין, **ולהרמב"ם הגירסא השניה היא ועד מתי**, ולכן הקביעה של עד חנוכה הוא רק לתבן וקש שבשדה ואף שהתבן והקש אינו בקדו"ש כדלעיל[23], מ"מ קבע מהם לשא"ד, **אך הנה ע"פ הספרא (בהר ה"ח) דאיתא**, ולבהמתך ולחיה, **מה ת"ל**, ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל, אילו כן הייתי אומר יכניס לבהמה ותהא אוכלת והולכת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירו"ש בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם, וכשהוא אומר ולבהמתך ולחיה, מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית ע"כ, **וא"כ משתרד הרביעה שניה** מרקיבין מלחלוחית הגשמים, אך זה רק בתבן ושאר ספיחין שמחוברים מחזיקים מעמד עד חנוכה, **ובכך מבוארת דעת הרמב"ם.**

אך הנה הר"ש לקמן (פ"ט מ"ז)[24] **, וע"פ הא דתנן [וכן איתא ג"כ בגמ' בתענית (ו:) כהאי לישנא]**, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה, ע"כ. **וכתב**, דאז נסרח ותו לא חזי, **ובירושלמי (פ"ט ה"ז) איתא**, תני ר' אושיעא אפי' לאחר שלוש שנים עד שיסרח, ע"כ. ומשמע דפליגא אמתניתין דשריא משתרד רביעה שניה. **וכתב הר"ש**, ושמא מתניתין בסתם ארצות שממהר לירקב מליחלוח הארץ שמתלחלחת בגשמים, אבל דר' אושיעא במקום הרים וטרשים, שהקרקע קשה ואין התבן ממהר לירקב, **והכי פירוש המשנה להירושלמי. ועי"ש עוד שי"ל בזה, ואכמ"ל**[25]**. ועו"כ**, שכל דבר הראוי לאכילה ואפי' למאכל בהמה, אסור לשורפו דכתיב לאכילה ולא להפסד, והכל לפי הענין שבאותו מקום, **ודלא כהרמב"ם** שכתב עד חנוכה.

וכתב הרדב"ז, דלכן במשנה כתוב נהנין, והוא מה שראוי לאכילת בהמה, ומש"כ שורפין, הוא מה שאין ראוי לבהמה כגו' תבן הגס וכו', **וא"כ הכי הוא מקורו**, דעד חנוכה התבן וכן אם ישנם עוד ספיחין שנרקבים מכדי אכילת בהמה מותרים, והכ"נ שאר דברים שלא נפסלו שעדיין אסורים. **וא"כ מה שהקשה הראב"ד הוא דליתא**, דחנוכה הוא רק ציון דרך לזמן של רביעה שניה שנרקב בטוח[26].

וכתב הכס"מ, ואני אומר דאשטמיתה למרן מקום דין זה, ודחק עצמו לבקש מקום מוצאו ולא עלה בידו, **אך דברי הרמב"ם מבוארים בירושלמי דמאי (פ"ב ה"א) דאיתא**, [אמר רבי זעירא מן העצרת עד חנוכה, איסור רבה על ההיתר מן חנוכה עד העצרת ההיתר רבה על האיסור], ולענין ספיחין מר"ה עד חנוכה אסור, ספיחין מן חנוכה עד עצרת היתר, ספיחין מן העצרת עד ר"ה צריכה. **ופסק הרמב"ם עפי"ז לקולא**, עד חנוכה דספיחין דרבנן. **וכן הביא התוס' בפסחים (נא:), וכ"פ להלכה**, ונראה שהיא היתה גירסת הרמב"ם.

ובתרומות (פ"ט מ"ד) תנן, גידולי תרומה, תרומה וכו', אבל הטבל ומעשר ראשון וספיחי שביעית ותרומת חו"ל והמדומע והביכורין גידוליהן חולין וכו', ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית הגידולין מותרין.

וכתב הרדב"ז, דהטעם שמותרים הוא ע"פ דקי"ל[27], כל שזה וזה גורם מותר, וא"כ הספיחים של איסור והקרקע של היתר, ובכה"ג אפי' דאיסור דאורייתא כעי"ז אמרינן שמותר, וכ"ש ספיחים שהם דרבנן, ע"כ[28].

---

[22] הנ"ל

[23] הל' ד'

[24] והובאה לקמן בפ"ה הי"ט, עי"ש.

[25] ועיין בזה במקומו, לקמן פ"ז ה"ו, וכן בפ"ז הי"ח

[26] וע"ע לקמן בפ"א ה"ד, שהבאנו מדברי הדר"א שביאר שעד חנוכה הוא רק בתנאי שכבר ירד רביעה שנייה, ועי"ש.

[27] פ"ז מהל' ע"ז ה"ד

[28] וע"ש במשנה בתרומות, ודו"ק ע"פ דברי הרדב"ז, שגידולי תרומה ג"כ בכלל הני של איסור והיתר ואמורים להיות מותרים. וע"ש בפיה"מ

מסקנא- ספיחי שביעית אסורים עד שירקבו ויכלו מן השדה, ובתבן וקש שמתרקבין ע״י הגשמים של רביעה שניה מדובר לכל היותר עד חנוכה ומכאן ואילך מותרים. ובתבן וקש שאין ראוי למאכל בהמה, א״ש בקדו״ש ובספיחין כלל.

הלכה ז׳, עד מתי ספיחין בשאר פירות

בשביעית (פ״ו מ״ג) תנן, בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהן שחורים אסורים. הוריקו, הרי אלו מותרים, **ר׳ חניניה בן אנטיגנוס אומר**, אם היו יכולים להתלש העלין שלהן אסורין, כנגד כן מוצ״ש מותרין, ע״כ.

וביאר הרמב״ן, שמדובר שבתחילה הבצלים תלושים ומונחין על האדמה, הוריקו, נעשו ירוקים, וכ״ז שהם ירוקים הרי הם כאילו מן הפרי עצמו ומותר לאוכלן, ואם השחיר מה שצמח מהם הרי הוא כאילו צמח באדמה וחשיב ספיחי שביעית ואסורים[29] באכילה, **ור׳ חניניה בן אנטיגונס נותן סימן לדעת אם גדל בשביעית או לא**, דאם כשמושך לא נוח לתלישה בלא הבצל הרי״ז גדל בשביעית, אך אם נתלש מן הבצל, הרי זה ישן ולא גדל בשבעית.

והר״ש ביאר, שמדובר בבצלים מחוברים שגדלו כבר בשישית אך לא הספיק לתולשם מן האדמה, ועתה ירדו עליהם גשמים וצמחו, אם העלים שחורות בידוע הוא שממשיכים בגדילתן עתה, ואז גידולי השביעית שנוספו עתה מבטלים את עיקר גידולם שהיה בשישית אף שהם מחוברים, אך בהוריקו העלים ונכמשו, בידוע הוא שאי״ז ממשיך לגדול יותר ממה שגדל בשישית ומותרין עתה.

וביאר הר״ש עוד בדעת ר׳ חנינא, שאמר אם יכולים להיתלש בעלים שלהם, הוא שדרך הבצלים כשנגמרין יוציאו מעצמן מן הארץ, וכשאוחז בעלים נוחים להיתלש אם הם חזקים מעט, והל״ה אי״ז בגדר גידולי שביעית ומותרים.

ועוד ביאר דברי המשנה, כנגד כן למוצ״ש מותרין, שלא יתכן לבאר שמדובר בבצל של שביעית היוצא לשמינית דהוא לא מותר עד שיכלה מן השוק, **ע״פ הא דאיתא בנדרים (נח.) עי״ש**, וא״כ מה מועיל מה שהעלין שחורים וכו׳, אולי לא רבו גידולין חדשין על העיקר. **אלא צ״ל**, שסיפא של המשנה מדובר בבצלי שישית, שעקרן בשישית וחזר ונטען בשביעית, ועקרן לאחר שגדלו מעט בשביעית, וחזר ונטע בשמינית. וההיתר הוא, שמתוך שכבר גדלו בשישית, וגדלו מעט שוב בשביעית ונאסרו, ועתה בשמינית שוב גדלו בהיתר, הוי היתר[30].

וכן בתוספתא (פ״ד ה״ז) איתא, בצלים שנכנסו מער״ש לשביעית, ויצאו משביעית למוצ״ש, אם עשו כיוצא בהן מותרים ואם לאו אסורים, אמר רבי יוסי מעשה שזרעו כרם גדול בצלים בציפורי, למוצ״ש זרעהו שעורין, והיו פועלין יורדין ומנכשין בתוכו ומביאין ירק בתוך קופותיהן, ובא מעשה לפני ר׳ יוחנן בן נורי, ואמר אם עשו כיוצא בהן מותרין, ואם לאו אסורין.

וכ״פ הרמב״ם, בצלים שיצאו משביעית למוצ״ש, אם עשו כיוצא בהן מותרין ואם לאו אסורין.

וכתב הראב״ד, ואם אין ידוע אם משל שביעית או מער״ש נשארו בקרקע, אין מותרין עד שיגדל חדשים גסים כמותם, ע״כ.

וביאר הרדב״ז, דתלינן בהיתר הבצלים שעכשיו לוקח, או שמכיון שרבה ההיתר על האיסור, לכן יש להקל כאשר כבר עשה כיוצ״ב, **ולכן ע״פ המעשה בתוספתא**, מכיון שכבר עשו כיוצ״ב מתירים הכל דרבה היתר על האיסור.

ועוד בשביעית (פ״ו מ״ד) תנן, מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצ״ש[31], משיעשה בכיוצ״ב[32], עשה הבכיר הותר האפיל, **רבי התיר** ליקח ירק במוצ״ש מיד[33].

וביאר הרמב״ם, משיצמח מאותו המין, **ובכיר**- הוא המקדים שצמח מיד במוצ״ש והוא גידול שמיני, **והאפיל**- הוא מה נשאר מהשביעית והוא גידול שביעית. ג״כ הוא הותר דרבה ההיתר על האיסור, **והלכה כרבי.**

ובר״ש הביא, דהטעם שמעמידים שהוא גידול שמינית, או גידול שביעית ובטל לשמינית. **ואומנם**, אף שבד״כ אזלינן בתר לקיטה, ואנו יכולים להתיר מיד במוצ״ש, כאשר יעבור זמן שאפשר ללקוט, בכ״ז מחכים עד שיגדל ממוצ״ש, משום שחישיינן לנלקט בשביעית. **ועוד**, דבנגמר גידולו לא אזלינן בתר לקיטה.

וכ״פ הרמב״ם, וכן שאר פירות אין לוקחין אותם במוצ״ש אלא משיעשו כיוצ״ב מפירות מוצ״ש, עשה הבכיר הותר האפיל, ומותר ליקח ירק במוצ״ש מיד.

וביאר הרדב״ז, נראה דהטעם הוא משום שהיו מיד במוצ״ש מביאים ירק מחו״ל ובטל בשל חו״ל, **והוא**

להרמב״ם שביאר, שאף שהיו מותרים ע״פ הנ״ל בכ״ז אסרנו אותם, והוא מכלל שמונה עשר דברי שגזרו בו ביום שהתבאר בשבת (פ״א מ״ג) עי״ש ואכמ״ל.

[29] העלים

[30] וע״ע בר״ש שהאריך להוכיח כן מהירושלמי ואכמ״ל

[31] בלא לחשוש לשביעית

[32] דאז רב ההיתר על האיסור

[33] וע״ע לעיל, פ״ט מ״א, ובואר לעיל בה״ב, עי״ש.

עפ"ד הירושלמי, עי"ש. **ובכס"מ הוסיף**, דפירות הם כאשר ירקות כת"ק עד שיגדל כמוהם[34].

מסקנא- בצלים, שיצאו למוצ"ש- אם כבר גדל אחרים כמותם, הרי הם מותרים מדין ספיחין, הל"ה אסורים.

והו"ה לשא"פ שצריכים שיגדל חדש כמותם, ואחר שנעשו חדשים, גם הישנים הותרו אף שגדלו בשביעית. וירקות מותר ליקח מיד במוצאי ר"ה, שמבאים מחו"ל או לקטו אחר ר"ה ומיד רב ההיתר על האסור.

הלכה ח', דין הלוף

בשביעית (פ"ה מ"ד) תנן, לוף של ער"ש שנכנס לשביעית, וכן בצלים הקיצוניים, וכן פואה של עידית, **ב"ש אומרים** עוקרין אותן במארופת של עץ, **וב"ה אומרים** בקרדמות של מתכת, ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקורדמות של מתכת.

וביאר הרמב"ם, שמדובר שכבר נגמר הלוף בשישית- אלא נותר לעוקרו. **קיצוניים-** שגדלו בקיץ וכבר התייבשו. **פואה של עידית-** שגדל בשדה טובה. **וא"כ בזה נח' ב"ש וב"ה** האם בהני ג' דברים צריך כשעוקרן בשביעית לעשות שינוי (ב"ש), או לא (ב"ה). **ומודים- בפואה של צלעות**, שהוא השריש הרבה וא"א לעוקרו כי אם ע"י ברזל, שאי"צ שינוי, דכו"ע רואים שאי"ז גדל כך בשביעית.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ה ה"ד) דאיתא, ר' יוסי בשם ר', לא תפתר שעקרן עד שלא צמחו, ע"כ אך באם כבר צימחו ספיחין הכל אסור וכנ"ל. **ועו"כ**, דביאור פואה של צלעות, הוא מקום של אבנים ולא חשיב כשדה, **והוא ע"פ הירושלמי בכלאים (פ"א ה"ט) דאיתא**, מודה ר"ל בזורע ע"ג סלעים וע"ג טרשים שהוא פטור[35]. **אי נמי, ביאורו הוא** צדדי השדה ולא אמצע דאז לא מיחזי כעבודת הארץ.

וכ"פ הרמב"ם, ומאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצ"ש משירבה החדש.

וברדב"ז הב"ד הירושלמי (פ"ה פ"ד) דאיתא, א"ר יהודה מעשה שהיינו בעין כושין ואכלנו לוף ע"פ ר' טרפון, במוצאי החג של מוצ"ש, א"ל ר' יוסי עמך הייתי ולא היה אלא מוצאי פסח, **וקי"ל בעירובין (מו:) דהלכה כר' יוסי** ע"כ. **וצ"ב, שהרמב"ם לא כתב** זמן אלא כתב רק לשון המשנה, לפי שאין כל המקומות שוים, ולכן הכלל הוא עד שירבה החדש.

מסקנא- לוף, שנשמר הרבה מותר באכילה בלא בדיקת ספיחין, רק מאימתי שרבו החדשים באומ"ק.

הלכה ט', הגדרת פירות שביעית או שמינית

בראש השנה (ב.) תנן, באחד בתשרי ר"ה לשמיטין וליובלות, ע"כ. **ובשביעית (פ"ב מ"ז) תנן**, האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ר"ה, מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, הני ד' דברים הולכים אחר השרשתם, ושאר דברים הולכין אחר גמר פרי, ובתבואה עד שתביא שליש[36], ובירק הולכין אחר לקיטתו, והוא לענין מעשרות שמתייחס לפי שנה קודמת או שנה הבאה, וכן לענין שביעית אם חשיב שישית או שביעית או שמינית.

והר"ש הב"ד הגמ' ר"ה (יג:) דאיתא, אמר רבא אמור רבנן אילן בתר חנטה, ירק בתר לקיטה, תבואה וזיתים בתר שליש, הני כמאן שויניה רבנן, הדר אמר רבא מתוך שעשויין פריכין אזול רבנן בתר השרשה, ע"כ. **ומהירושלמי (פ"ב ה"ז) מבואר**, אמר ר' הונא בר חייא שא"א לעמוד עליו, ע"כ. **כלומר**, דאין מביא שליש בב"א ואין נלקטים כאחד, אלא היום לוקט מעט ולמחר מעט, ונמצא חדש וישן מעורבין יחד, אם נלך אחר לקיטה או אחר שליש, לכן הלכנו בתר השרשה, דבד"כ זורעין כל השדה בב"א.

וכן רש"י ביאר (ר"ה שם), דמעשר פירות האילן וירק וקטניות דרבנן, ולכן יכלו חכמים לקבוע ע"פ דעתם את זמנם.

והקשה הר"ש, והרי שביעית דאורייתא היא ובמידי דאוריתא היכן מצאנו חכמים הנך חילוקים. בתר השרשה, בתר חנטה, בתר לקיטה, בתר שליש. **ועוד**, דלא מסתבר לדחוק כלל דמדובר בשביעית בזה"ז שהיא דרבנן, דמיירי ככלל בדיני שביעית.

והנה, בשלמא תבואה וזיתים דאמרינן בתר שליש ניחא, **דבר"ה (יג.) איתא**, ועשת את התבואה לשלוש השנים, אל תקרי לשלוש אלא לשליש, ע"כ. **וזיתים נמי, בכלל תבואה** כדפירש"י ותוס' (שם), דכתיב ותבואת ירק וענבים בכלל זה, וע"ש. **אך עדיין אורז וחבירו ואילן וירק מנלן. ותירץ**, די"ל באילן בתר חנטה **ע"פ הא דר"ה (י.) דאיתא**, ובשנה הרבעית ובשנה החמישית, פעמים שבשביעית ועדיין אסורים משום ערלה, ופעמים שבחמישית ועדיין אסורים

---

[34] ועיין בדר"א (פ"ק נ"ה) שכתב, ובמקום שידוע שאין מביאין מחו"ל אסור, דעת הגר"א שאין הטעם משום שמבאין מחו"ל אלא שירק דרכו לגדול מיד מן החדש אבל בחזו"א לא פסק כן, עי"ש.

[35] והוסיף הר"ש, כלים הוא כמו סלעים

[36] ועיין בביאור המשניות במעשרות, פ"א מ"ג.

משום רבעי, וע״ש. **וגבי אורז וחבירו, הוא ע״פ תוה״כ (בהר ה״ז וח׳) דאיתא,** מנין לאורז ודוחן ופרגין ושומשומין שהשרישו לפני ר״ה כונסן אותו בשביעית, ת״ל ואספת את תבואתה, ובשביעית יכול אע״פ שלא השרישו, ת״ל שש שנים תזרע ואספת, ששה זורעים וששה אוספים, ולא ששה זורעין ושבעה אוספין, ע״כ[37].

וכ״פ הרמב״ם, באחד בתשרי ר״ה לשמיטין וליובלות, פירות שישית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות, או פירות האילן, והגיעו לעונת המעשרות קודם ר״ה, הרי אלו מותרין, ואע״פ שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות שביעית, ע״כ. **והוסיף הרדב״ז,** דהנה גבי מעשרות ביאר הרמב״ם כל דבר ודבר בהל׳ מעשרות[38], עי״ש.

מסקנא- פירות שישית שנכנסו לשביעית, אם נכנסו בגדר תבואה או קטניות, וכן בפירות שהגיעו לעונת מעשרות לפני ר״ה, הרי שהם שישית, הל״ה שביעית.

הלכה י׳, החילוק בין ירקות לפירות גבי ספיחין

בתוספתא (פ״ב ה״י) איתא, התבואה והקטניות שהביאו שליש לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין להבא. **וכ״פ הרמב״ם,** התבואה והקטניות אסורים באכילה משום ספיחים, כאשר הם נכנסו לגידולי שביעית.

ועו״כ ע״פ מש״כ לעיל (ה״ג), ופירות האילן אוכלין אותן בקדו״ש **[והוסיף הרדב״ז,** דלקמן[39] יתבאר מהו קדו״ש, ועי״ש].

מסקנא- תבואה וקטניות שהוגדר סיום גידולם בשביעית ע״פ הנ״ל, הרי הן אסורים משום ספיחין, ופירות האילן חייבים בקדו״ש כגידולי שביעית לכל דיניהם.

הלכה י״א, שזרע בשביל זרע

בשביעית (פ״ב מ״ח) תנן, ר״ש שזורי אומר, פול המצרי שזרעו לזרע בתחילה, כיוצ״ב. **רבי שמעון אומר,** אפונין הגמלונין כיוצ״ב, **ר״א אומר** אפונין הגמלונין, משתרמלו לפני ר״ה, ע״כ.

וביאר הרמב״ם[40], זרעו לזרע, שרוצים לגדל זרעים ולא כדי לאוכלם, **האפונים הגמלונים** הם גסים והם מין ירק[41]. **משתורמלו,** שיתכסו בכיסין, ותורמל מלשון תרמיל של רועים והולכי דרכים, ומשום שהוא דומה קראו תורמולים. **והלכה כר״ש שזורי,** שכל הני דינם כהד׳ מינים במשנה הקודמת שהולכים אחר ההשרשה, אך באם היה זורעו לירק היה הולך בתר לקיטה כשאר דין ירק, ע״כ.

והנה הר״ש כתב, והנה רבנן שחלקו על ר״ש שזורי ס״ל דאזלי בתר לקיטה ולא כר״ש שס״ל דהוא בתר ההשרשה. וקשה לפי״ז, דהנה בגמ׳ בר״ה (יג:) איתא, ר׳ יוסי בן כיפר אמר משום ר״ש שזורי, פול המצרי שזרעו לזרע מקצתו השריש לפני ר״ה ומקצתו השריש לאחר ר״ה, אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש, **כיצד הוא עושה,** צובר גרונו לתוכו[42], ונמצא תורם ומעשר מן החדש שבו על הישן שבו ומן הישן שבו על החדש שבו. **א״ל ר״ש שזורי קא אמרת,** רש״ש סובר יש בילה ורבנן סברי אין בילה, א״ר יצחק בר נחמני אמר שמואל, הלכה כר׳ יוסי בן כיפר שאמר משום רש״ש. מתקיף ליה רבי זירא, ומי אמר שמואל הכי, והאמר שמואל לכל אין בילה חוץ מיין ושמן, אישתמיטה הא דאמר שמואל הכל הולך אחר גמר פרי, ע״כ. **וא״כ שמואל פסק כר״ש שזורי** דבמקצתו לפני ובמקצתו אחרי ר״ה תורם משניהם, דהכל הולך בתר גמר פרי, **וא״כ צ״ל** שכך ההלכה ולא כרבנן שהוא בתר לקיטה. **ותירץ,** דהכ״נ בא שמואל לפסוק כרש״ש אף שאין סובר כדעתו לענין ראוי לבילה או לא, בכ״ז השתא בכל הולכים בתר גמר פרי ולא בתר לקיטה, ע״כ. **ולמעשה** ר״א נחלק האם גמר גידולו של האפונים הגמלונין הוא משתורמלו או לא, ע״כ.

ופסק הרמב״ם, האורז והדוחן והפרגין והשומשמין ופול המצרי שזרעו לזרע, הולכין בהם אחר גמר הפרי, אם נגמר פריו קודם ר״ה הרי אלו מותרין בשביעית כפירות שישית, ואם נגמרו אחר ר״ה, אע״פ שהשרישו קודם ר״ה הרי אלו אסורין משום ספיחין, ע״כ. **וא״כ אין לחלק** בין אם זרעו לזרע או לא. כל ונגמר גידולו הרי מונין לו מאז ולפי הענין.

והרדב״ז הקשה, ולכאורה צ״ב, הרי שנינו לעיל[43] במפורש, שתלוי הדבר בהשרשה ולא בתר גמר פרי, וליכא מאן דפליג. **ותירץ,** דצ״ל שאין נפסקה להלכה כהך משנה, אלא ע״פ השתא דאזלינן בתר גמר פרי, ובשלמא גבי מעשר היה ביד חכמים לגזור ע״פ דעתם דהוא דרבנן, ולכן קבעו בפריכין פריכין, שהוא משעה שישרישו, אך לענין שביעית דאורייתא, לא. **וכן משמע ע״פ הגמ׳**

---

[37] וע״ש עוד באורך, ואכמ״ל.
[38] פ״ב ה״ג-ה׳
[39] פ״ה ה״ז
[40] והלכה זו היא המשך להלכה קודמת (י׳).
[41] ובואר בכלאים (פ״ג מ״ב)
[42] מערבב החדש עם הישן
[43] פ״ב מ״ז, והובא לעיל הל׳ ט׳

בר״ה[44] כן. והכ״נ גבי מעשר **כתב הרמב״ם בפיה״מ**[45] כתב דאין הלכה כרש״ש.

מסקנא- באורז, דוחן, פרגין, שומשמין, ופול המצרי כשזרען לזרע, הולכים אחר גמר גידולם, נגמר קודם ר״ה שייך לפירות שישית אחרי ר״ה שביעית, ואם אחר ר״ה של שמינית מותרים שוב, אך במה שנגמר בשנה שביעית הרי הוא אסור כשאר דיני ספיחים, משא״כ לאוכל דהוא בתר השרשה.

הלכה י״ב, בענין ירקות ופרי האתרוג

בר״ה (יב.) איתא, ת״ר ליקט ירק ערב ר״ה, עד שלא תבוא השמש, וחזר וליקט משתבוא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה, לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש, ע״כ. **ודייק מינה הרמב״ם לענין שביעית ג״כ, וז״ל:** הירק בשעת לקיטתו, וכו׳.

ועוד בר״ה (טו.) איתא, אמר רבי יוסי אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים, אתרוג אחר לקיטתו למעשה ורבותינו נמנו באושא ואמרו אחר לקיטתו בין למעשר ובין לשביעית. שבעית מאן דכר שמיה, חיסורי מיחסרא והכי קתני, אתרוג אחר קליטתו למעשר ואחר חנטה לשביעית, ורבותינו נמנו באושא, אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית. איתמר רבי יוחנן ור״ל, אמרי תרויהו אתרוג בת שישית שנכנסה לשביעית, לעולם שישית, כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אתרוג בת שישית שנכנסה לשביעית אפי׳ כזית ונעשת ככר, חייבין עליה משום טבל. ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, והאתרוג אפי׳ היה כפול קודם ר״ה, ונעשה ככר בשביעית חייב במעשרות כפירות שישית, ואפי׳ היה ככר בשישית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית ומתעשר כפירות שישית להחמיר, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, וזה היא החלוקה הראשונה **שכתב הרמב״ם** שאע״פ שרובו גדל בשביעית ונלקט בשביעית וקי״ל דפירות שביעית פטורים מן המעשרות, אפי׳ לחומרא וחייבין במעשרות כאילו הוא פירות שישית. **והקשה,** והרי בגמ׳ מובא נמנו חכמי אושא דאתרוג הולך בתר לקיטתו בין למעשר ובין לשבעית, ומילתא א״א לקחת חומרת שניהם. **ותירץ,** במה שנמנו חכמי אושא דאזלינן בתר לקיטתה בין למעשר, הוא גבי שאר מינים האם דנים אותנו כמעשר עני או ראשון. אך הנה בין שישית לשבעית בתר לקיטתה גבי שביעית, ובתר שנה קודמת גבי סוג המעשר, וזהו החומרא שהחמירו אף דברי חכמי אושא.

ובכס״מ הביא דמקורן הוא ע״פ מס׳ ביכורים (פ״ב מ״ו) דתנן, אתרוג שוה לאילן בג׳ דרכים ולירק בדרך אחד, שוה לאילן בערלה ורבעי ובשבעית, ולירק בדר״א שבשעת לקיטתו עישורו דברי רבן גמליאל. ר״א אומר, שוה לאילן בכל דבר, ע״כ. **וע״פ הגמ׳ בר״ה**[46], עי״ש.

ועו״כ, דהנה המשנה בסוכה (לט.) תנן בפשיטות ע״פ חכמי אושא[47] דאתרוג בתר לקיטה לשביעית.

אך הנה כתב הכס״מ שהרמב״ם הסתפק, האם בתר לקיטה כחכמי אושא לכל דבריהם, או אחר חנטה כדברי המשנה, **והו״ה גבי מעשרות שהסתפק,** הילכך פסק לחומרא בשביעית בתר חנטה, כדברי המשנה לענין מעשרות, ולענין קדו״ש כחכמי אושא.

מסקנא- בירקות הולכים אחר לקיטתו, ולפי זמן זה מגדירים זמנו לענין מעשר ולענין שביעית, באתרוג, אזלינן לחומרא גם אחר לקיטתו לענין קדו״ש וגם אחר חנטתו לענין מעשרות, וא״כ שמלקט בשביעית, יהיה קדוש בקדו״ש, ובנוסף יהיה חייב במעשרות ככל הגדל בשישית.

הלכה י״ג, ביוצאים משביעית לשמינית

בשביעית (פ״ד מ״ט) תנן[48], ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית, ע״כ. **והביא הר״ש מהתו״כ (בהר פ״א ה״י) דאיתא,** תהיה כל תבואתה לאכול, מלמד שאינה נאכלת אלא תבואה, מכאן אמרו מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית, משהזריחו הפגין אוכל בהן פיתו בשדה, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, וכן הפירות שביעית שיצאו למוצ״ש בתבואה וקטניות ואילנות, הולכין אחר עונת המעשרות, והפרגין והשומשומין והאורז והדוחן ופול המצרי שזרעו זרע אחר גמר פרי, והירק אחר לקיטתו, ע״כ.

מסקנא- דמהנ״ל נלמד, שבתבואתה לאכול, כאשר הוא בכלל תבואה, וזה מוכרע ע״פ עונת המעשרות כנ״ל, ולכן פירות אחר חנטה, תבואה קטניות שהביאו שליש פרגין ושומשומין וכו׳ מגמר הפרי, וירק בתר לקיטה.

---

[44] הנ״ל

[45] שם, פ״א ממע״ש ה״ח

[46] הנ״ל

[47] והובא שם לקמן (מ.) עי״ש.

[48] ע״פ כל מה שנתבאר עד כה לענין פירות שישית שנכנסו לשביעית, עתה מבואר פירות שביעית שנכנסו לשמינית.

הלכה י"ד, זריעה לזרע בער"ש

בירושלמי (פ"ב ה"ה) איתא, זרעו לזרע לפני ר"ה שביעית ונכנסה שביעית בין זרעו בין ירקו מותר, זרעו לירק לפני ר"ה שביעית ונכנסה שביעית, בין זרעו ובין ירקות אסור. זרעו לזרע ולירק לפני ר"ה השביעית ונכנסה השביעית, פשיטא זרעו מותר ירקו מהו, תני רבי חייא אוסר. תני רבי חלפתא בן שאול מותר, מ"ד מותר, דבר תורה, מ"ד אסור מפני מראית העין וכו' עי"ש.

ועפי"ז[49] פסק הרמב"ם, פול המצרי שזרעו לזרע בשישית, ונגמר פריו קודם ר"ה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית.

ואם זרעו לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית.

וכן אם זרעו לזרע ולירק הרי הוא אסור.

והקשה הרדב"ז, הנה ע"פ הירושלמי הנ"ל: א', זרעו לזרע לפני ר"ה, ונכנסה שביעית, בין זרעו בין ירקו מותר כי כבר נעשה קודם ר"ה של שביעית. **ב'**, זרעו לירק לפני ר"ה ונכנסה שביעית, בין זרעו ובין ירקו אסור- דזרעו לירק. **ג'**, זרעו לזרע ולירק, לפני ר"ה ונכנסה שביעית, א"כ פשיטא ע"פ הנ"ל. זרעו מותר, **ירקו הסקנו בירושלמי** שאסור.

א"כ קשה על הרמב"ם, אמאי לא חילק וכתב שכ"פ שיש ירק אסור, הוא גם במקרה ג', של גם ירק וגם זרע. **ועוד**, דאפי' ירק יש מ"ד שמותר ומ"ד שאסור, לא אסר אלא מפני מראית העין, **וא"כ אמאי הוסיף לאסור** אפי' הזרע. **ועוד**, דהרי באמת חשב ע"ז לזרע, וכבר נעשה זרע קודם ר"ה ואמאי נאסר. **ומתוך כל הכריע, דהכ"נ גם הרמב"ם ס"ל** דבגם לזרע וגם לירק הזרע מותר הירק אסור, ומה שלא פירש **דהוא פשוט ע"פ הירושלמי**, ע"כ.

ובכס"מ כתב שמקורו הוא ע"פ הנ"ל בהלכה י"א. ועו"כ על מה שהקשה הרדב"ז ברמב"ם גבי לזרע ולירק שהזרע נגמר קודם ר"ה הירק אחרי ר"ה: **אפשר שהיה להרמב"ם נוסח אחר בירושלמי**, או שס"ל שאף שבתחילה פשוט שזרעו מותר, אולי הסקנו במסקנא כמ"ד זרעיו ג"כ אסור מפני מראית העין, ע"כ.

מסקנא- א', כאשר זורע לזרע ונגמר הפרי הראוי לזרע קודם השביעית הרי"ז מותר דהוא כגמר בשישית. ב', אך אם זרעו לירק, אסור כספיחי שביעית בין אם גדל כירק, בן אם רק גדל כזרע. והו"ה שזרע לזרע וירק. ולהרדב"ז, ג"כ בהכי מתחלק, והזרע מותר, והירק אסור.

הלכה ט"ו, זריעה לזרע במוצ"ש

בירושלמי (פ"ב ה"ה) איתא, זרעו לפני ר"ה השמינית ונכנסה שמינית בין זרעו בין ירק אסור, זרעו לירק לפני ר"ה השמינית ונכנסה שמינית בין זרעו בין ירקו מותר, זרעו לזרע ולירק לפני ר"ה שמינית ונכנסה שמינית זרעו אסור וירקו מותר, ע"כ.

ועפי"ז פסק הרמב"ם, עבר וזרעו בשביעית ויצא לשמינית, אם זרעו לזרע בין זרעו בין ירקו אסור, במוצ"ש כשאר הספיחים, ואם זרעו לירק הואיל ונלקט בשמינית בין ירקו ובין זרעו מותר, זרעו לזרע ולירק זרעו אסור משום ספיחים וירקו מותר, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, והוא כהנ"ל רק בהפוך, **ומסו"ד הרמב"ם** שחילק בין זרע לירק מוכח שיטתו בהלכה קודמת.

והקשה הראב"ד, **הנה צ"ב** והא לא מצאו שום היתר בזורע בשביעית כדאיתא לעיל[50]. **וצ"ל**, שמדובר בספיחין שיצאו מאיליהן, **או** בנזרעו ע"י גוי. או במקומות שהם חייבים שמיטה דרבנן ובעבר וזרע שאין מחייבים לעקור, ע"כ.

וברדב"ז כתב, דהנה אף קושית הראב"ד מה שתירץ בגוי, או מאיליו, וכן במקומות דבריהם, א"ש בלשון הרמב"ם שכתב עבר וזרע. וכן לא משמע שזרע במקומות דרבנן מהירושלמי אלא חייבים לומר שהדברים כפשוטן. **אלא שמדובר** שלא הספיקו עדיין לעקור וכבר נכנסה שנת שמינית, ואפי' שאנו קונסין אותו ויעקור, בכ"ז בשביל שידע אם יש עליהם איסור שביעית לאחרים או לא. **א"נ**, באם מת שא"ש לקנוס לבנו, האם עדיין יהיה קדוש בקדו"ש או לא, והכ"נ.

אך הכס"מ כתב, שמדובר במקומות ששייך שמיטה דרבנן, **והמהר"י קורקוס תירץ**, שהמילת עבר, הא ע"כ שעבר ולא עקר אף שהיה צריך ועתה הפירות לפנינו דאז בזה הנידון אם שייך בקדו"ש או לא, וא"כ הוא אפי' במקום שהשביעית דאורייתא, ואפי' זרעו ישראל וכפשט הירושלמי ול"ק מדי, ע"כ.

מסקנא- זרע בשביעית זרע בשביל שמינית- בין לזרע ובין לירק אסור דהוא גידולי שביעית. זרע בשביעית ירק בשביל שמינית- הואיל ונלקט רק בשמינית מותר מאיסור ספיחין. ובזרע לשניהם- לזרע אסור לירק מותר וכנ"ל[51]

---

[49] וע"פ הנ"ל

[50] משנה פ"ב מ"ו, והובא לעיל פ"ג הי"א

[51] ועיין בפנים היאך יהיה מותר ולא שנאסר משום עבירה של זריעה בשמיטה.

הלכה ט"ז, דין בנות שוח

בשביעית (פ"ה מ"א) תנן, בנות שוח שביעית שלהן שניה שהן עושות לשלוש שנים. רבי יהודה אומר הפרסאות שביעית שלהן מוצ"ש שהן עושות לשתי שנים, אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, בנות שוח, הם תאנים לבנות, מכיון שדרכם דמאז שהם ניצנות עד שהם גדלים לוקח זמן מרובה, א"כ ננהג שביעית רק במה שיגמר גידולים בשנה שניה לשביעית, דרק הם תחילת גידולם היה בשביעית וקדושת בקדו"ש. וכן הפרסיות, הם סוג של תאנים ובואר בדמאי[52], עי"ש. **ואין הלכה כרי' יהודה.**

ובר"ש ביאר, פרסיות, **הערוך ביאר,** שהם עושות לשתי שנים, והוא ללמדך לכל פרי שנעשה לב' שנים. **והב"ד הירושלמי (פ"ה ה"א) דאיתא,** מהו בנות שוח, פיטריה, מה, בכל שנה ושנה הן עושות או אחת לשלושה שנים. בכל שנה ושנה הן עושות, אלא שאין פירותיהן נגמרין, אלא לאחר שלוש שנים. כיצד הוא יודע. ר' יונה אמר מקשר בהן חוטין, תני שמואל תוחב בהן קיסמין, בכל שנה ושנה הן עושות, ע"כ. **וא"כ מבואר,** שבכל שנה יוצאין ניצנים, ועד שהם גדלים רק אחר שלוש שנים, רק שבאילן מעורב פירות משלושת השלבים וכיצד יודעים כ"א למתי הנץ, אלא ע"י שעושין סימן וכד'. וסיבה לסימון הוא משום שלפעמים אין ניכרים אלא בטעם, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, בנות שוח הואיל והן נגמרות לאחר שלוש שנים, אם באו לעונת המעשרות קודם ר"ה של שמינית, הרי הן נאכלות בשנה מן השבוע בתורת שביעית ע"כ.

מסקנא- והכ"נ בתאנים שנמשך זמן גידולם וכמה שנים שהולכים אחר החנטה שלהם והיא עונת המעשרות, ולפי"ז ג"כ דינם לענין שביעית, והכ"נ ישמרו בקוד"ש בשנה שניה של השבוע.

הלכה י"ז, בצלים וכו' הגדרתם לשמיטה

בשביעית (פ"ב מ"ט) תנן, הבצלים הסריסים ופול המצרי, שמנע מהם מים שלושים יום לפני ר"ה, מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית, ואם לאו אסורים בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות **דברי ר"מ, וחכמים** אומרים שלוש, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דרך הבצל שאם נרטב לאחר שנעקר מן הארץ, הוא צומח ומצמיח לבלובים ירוקים, אך בצלים סרסים, אף שהם ממין הבצל אין דרכם בכך ואין מוצאין הלבלובים הללו. ולכן חשיבי סרסים וזורעין אותן רק באדמה שמשקין הרבה[53], ובלא הרבה מים אין מתקיימין משא"כ שאר מיני בצלים שא"צ להרבה מים, ולכן חשיבי של בעל[54], **וא"כ כאשר** מנע מהם מים ב' עונות[55]. הרי שמגלה בדעתו שאין הוא חפץ להשאירם אלא לעוקרם כי אם לא היה ממשיך להשקותם, לכן חשיבי סוף גידולם כאשר פסק להשקותם, **והלכה כחכמים** שבשביל שיחשבו גמר גידולם בשישית צריך לפסוק ג' זמנים שרגיל להשקות ולא ישקה, ע"כ.

ובר"ש ביאר, דכיון שמנע מהם מים שלושים יום לפני ר"ה נמצא שגדלים על מי שנה שעברה, **והוא כדברי ר' יוסי כמובא בר"ה (יד.) דאיתא,** באספך מגרונך ומיקבך מהגורן ויקב מיוחדים שגדלים על מי שנה שעברה מתעשרים לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדלים על מי שנה הבאה. **ר"ע אומר** באספך מגרונך ומיקבך, מה גורן ויקב מיוחדים שגדלים על רוב מים ומתעשרים לשנה שעברה אף כל שגדלים על רוב מים מתעשרין לשנה שעברה, יצאו ירקות שגודלין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה, מאי בינייהו, א"ר אבהו בצלים הסריסין ופול המצרי אין כיו"ב, דתנן בצלים הסריסים ופול המצרי שמנע מהן מים שלושים יום לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, ע"כ.

אך הנה בירושלמי (פ"ב ה"ט) משמע איפכא דס"ל כר"ע, ולא כר' יוסי הגלילי דאיתא, דאמר ר' מנא מכיון שמנע מהן מים שלושים יום לפני ר"ה נעשו כבעל, ע"כ. שיצאו מתורת ירקות הגדלים על כל מים ונעשו כשדה בבית הבעל שמסתפקת במי גשמים ומתעשר לשעבר, ע"כ. וזמן שרגילים להשקותה הוא חשיב עונה[56].

וכ"פ הרמב"ם, הבצלים הסריסין ופול המצרי שמנע מהם מים שלושים יום קודם ר"ה, ושל בעל שמנע מהם שלוש עונות לפני ר"ה הרי אלו מפירות שישית פחות מכאן הרי הם כספיחי שביעית, ע"כ.

וכתב הכס"מ, אף דלעיל[57] ס"ל שהולכים אחר גמר פרי, בכ"ז הכא שגמר הפרי תלוי בכך שסמוך לגדילתן יפסיק

---

[52] פ"א מ"א

[53] כבית השלחין

[54] ע"פ הנ"ל, שדה שלחין הוא שדה שמשקין הרבה, בית הבעל הוא שמסתפק בגשמים

[55] או ג' עונות לפי חכמים.

[56] כלומר, אם רגיל להשקותה בבוקר וערב, הוי ב' עונות של השקאה וכן ע"ז הדרך.

[57] הלכה ט'

להשקותם שלושים יום ובשל בעל יגיע, א"כ הוא כבר גמר פרי, אף שעדיין מחוסרים בתלישה.

מסקנא- בצלים סריסים ופול המצרי, גמר הפרי שלהם הוא בבית השלחין שמנע מים 30 יום, ובית הבעל, שמנע מהם ג' השקאות קודם ר"ה של שביעית, אך בפחות מכל חשיב כגידולי שביעית ואסורין מדין ספיחין.

הלכה י"ח, הגדרת זמן בדלועין

בשביעית (פ"ב מ"י) תנן, הדלועין שקיימן לזרע, אם הקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם, מותר לקחתן בשביעית, התמרות שלהן אסורות בשביעית ומרבצין בעפר לבן **דברי רבי שמעון, רבי אליעזר בן יעקב אוסר** וכו'.

וביאר הרמב"ם, הוקשו שנעשו קשים, ואז ראויים הם לזרע, אזי אם הוקשו לפני ר"ה מותר לקיימן לזריעה בשמינית, אך אם לא הגיעו לכך לפני ר"ה דינם כפירות שביעית ואסור לשומרם, לזרע בשביעית. ומרבצין בעפר הלבן, **מתיזין מים על העפר הלבן** שהוא מקום שהאילנות בו מרוחקים, עד שיהיו עשרה ביותר מבית סאה[58], אבל בקרובין יותר מותר לרבצן לכו"ע דאין בזה עבודה.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ב ה"י) דאיתא, למה לי הקשו אפי' לא הקשו, מכיון שהקשו נעשו כשאר זרעוני גינה שאינן נאכלין, כיצד הוא בודק, ר' יוסי ב"ר חנינא אומר עוקצו, אם מתאחה אסור ואם לאו מותר ע"כ, כלומר עוקץ במחט את הדלעת ואם מתאחה הנקב אזי עדיין לח הוא ואסור, אך אם לא מתאחה בידוע שיבש הוא. **וביאור תמרות, הוא ע"פ הערוך שביאר,** הציץ קודם שיפתח, דומה לתמרה כדאמרינן[59], נקטם ראשו ועלתה בו תמרה, ע"כ[60]. **ויש מפרשים,** תמרות שעל הדלעת כעין לולבי גפנים, וכמו שתנן במעשרות[61] גבי צלף, דמתעשר תמרות אביונות וכו', עי"ש. **וא"כ מכיון שהם עדיין ראויין לאכילה** אף שהדלעת עצמה כבר התקשתה, ודינם כדין פירו"ש לכל דיניהם, ואין בטלים לדלעת.

וכ"פ הרמב"ם, הדלועין שקיימן לזרע, אם הוקשו לפני ר"ה ונפסלו ממאכל אדם, מותר לקיימן בשביעית שהן פירות שישית, אם לא הוקשו אסורין כספיחי שביעית.

ובתוספתא (פ"ב ה"ט) איתא, כל ירקות שהוקשו לפני ר"ה מותר לקיימן בשביעית אם היו רכין אסור לקיימן בשביעית מפני מראית העין, אין מחייבין אותו לשרש את הלוף אלא מניחין כמות שהיא, אם צומח למוצ"ש מותר, אין מחייבין אותו לשרש את הקונדס אבל גוזזה בעלים, אם צמחה למוצ"ש מותרת, ע"כ[62], **וברמב"ם הביא לשון התוספתא להלכה.**

מסקנא- הדלעת שקיימה לזריעה, אם נגמרה לזרע קודם ר"ה, וסימנה הוא שהוקשתה לגמרי, מותר לקיימה לשמינית אך אם לא הוקשתה לגמרי אסור, דחשיב כגדל בשביעית לכל דיניו והוי כספיחי שביעית.

וכן כל הירקות, מה שהוקשה לגמרי הוי כנגמר לזרע קודם ר"ה ומותר לשמור, הל"ה אסור.

ובלוף, מותר לו להניח מה שגדל לזרע על האדמה, ואם השריש למוצ"ש מותר, ובקנרס שהוא גידול על הגג, קוצץ עליו שמגינים עליו, ואם צמח עד מוצ"ש מותר ואי"ז שיך לגידולי שביעית (משא"כ אם לא קצץ העלים, הוי כגידולי שביעית ואסור כספיחין).

הלכה י"ט, לוף ובצל שנשארו באדמה

בשביעית (פ"ה מ"ד) תנן, לוף של ער"ש שנכנס לשביעית, וכן בצלים הקיצוניים וכן פואה של עידית[63], **ב"ש אומרים,** עוקרין אותן במאפורת של עץ, **וב"ה אומרים,** בקורדמות של מתכת, ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקורדמות של מתכת, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, שמדובר שכבר נגמר הלוף קודם השביעית, ומה שנשאר הוא לחפור כדי להוציא. **ובצלים הקיצוניים,** הם מיוחסים לזמן של הקיץ. **מארופה של עץ,** שיהיה בכלי חפירה מעץ כדי שיהיה השינוי ולא יראה כחופר באדמה, **ומודים בפואה של דלעת** שעמוק הרבה וא"א לעוקרה כי אם במתכת שמותר, **והלכה כב"ה.**

וביאר הר"ש ע"פ הירושלמי (פ"ה ה"ד) דאיתא, ר' יוסי בשם ר' לא תפתר שעקרן עד שלא צמחו, ע"כ. דאם הוסיפו עליהם בשביעית שוב אי"ז גידולי שישית, אלא גידולי שביעית ואסורין כספיחין כיעוי"ל[64], ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, לוף של ער"ש וכן בצלים הקיצוניים ופואה שנגמרו לפני שביעית מותר לעקור אותן בשביעית בקרדמות של מתכת ואין בזה משום עבודת הארץ, ע"כ.

---

[58] כמובא לעיל בפ"א ה"א-ח'

[59] סוכה לג.

[60] והוא בדלעת שהפריחה דומה לתמר.

[61] פ"ד מ"ו

[62] וביאר המנחת ביכורים, קונדס- הוא מין ירק שדרכו לעלות מאליו ואין בו משום מעשר שני, ששייך הוא לשביעית. אך קוצץ הוא עליו ששומרים עליו משא"כ בלוף שעיקר גדילתו הוא בשישית שאין צורך לקצוץ עליו, ע"כ.

[63] פואה, שנעשה לשם צבע ושותלים אותו באדמה עידית

[64] **ועי"ל** ה"ח

וביאר הכס"מ, שבבצלים הקיצוניים הם יבשו מאוד כבר בקיץ, ואי"ז נראה כעבודת קרקע[65].

מסקנא- לוף ובצלים של הקיץ, שנגמרו כבר בשישית, מותר לעוקרם אף בלא שינוי בשביעית ואין בזה משום עבודת הארץ.

הלכה כ', בצלים שצמחו בשביעית

בשביעית (פ"ו מ"ג) תנן, בצלים שירדו עליהן גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהם שחורים אסורים. הוריקו, הרי אלו מותרין. **רבי חנינא בן אנטיגונוס אומר**, אם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין, וכנגד כן מוצ"ש מותרים[66], ע"כ.

וע"פ המבואר לעיל, הרמב"ם ביאר, שמדובר בבצלים תלושים, ומדובר רק על העלים החדשים, **והר"ש ביאר**, שמדובר במחוברים ורק שמחוסרים תלושה, ומדובר ג"כ על הבצלים עצמם, **ואילו להרמב"ם** בכה"ג שהוסיפו לגדול הובא לעיל, שמותר לתלושו בשביעית ג"כ בלא שינוי[67].

וכ"פ הרמב"ם, הבצלים שירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו, כל זמן שהעלין שלהן ירוקין הרי אלו מותרין, ואם השחירו הרי אלו כנטועין בארץ, ואותן העלין אסורין משום ספיחין, ובין כך ובין כך הבצלים עצמן בהיתרן עומדין, ע"כ.

וכתב הרדב"ז דמש"כ הרמב"ם דבין כך ובין כך הבצלים מותרים, הוא לאפוקי דברי הר"ש שס"ל דאיירי ג"כ בבצלים עצמם, **אך הרמב"ם אזל לשיטתה ע"פ הירושלמי דאיירי** בעלים אך הבצלים כו"ע מותרין, רבי יוסי בשם רבי יוחנן בצל שעקרו ושתלו מכיון שהשריש מתעשר לפי כולו, ע"כ. **וכל הטעם שעכשיו הם מתעשרין** הוא מפני ששתלם, אך בנידו"ד שרק ירדו גשמים על התלוש אז מתעשר לפי כולם. ומבואר בהנ"ל.

מסקנא- הבצלים שירדו עליהם גשמים והצמיחו עלים, כ"ז שהעלים ירוקים הרי אלו מותרין דהם חלק מן הבצל התלוש, ואם השחירו, הרי שהם צמחו ממש וכאילו נטועין בארץ ואסורין העלין מדין ספיחין[68]. אך הבצל תמיד יהיה מותר דהוא גדל ונתלש כבר בשביעית.

הלכה כ"א, בצל של שביעית שנטע בשמינית

בנדרים (נז:) איתא, בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידולו על עיקרו, והכי קא מיבעיא ליה גידולו היתר ועיקרו אסור, כיון דרבו גידוליו מעיקרו אותן גידולי היתר מעלין את האיסור או לא, אתא לקמייה דרבי אמי לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבי יצחק נפחא פשט ליה מן הדא דאמר רבי חנינא תריתאה, אמר רבי ינאי בצל של תרומה שנטעו ורבו גידוליו על עיקרו מותר וכו', עי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו, העלו גידוליו את עיקרו והותר הכל, הואיל ושביעית איסורה על ידי קרקע כך ביטלתה על ידי קרקע, ע"כ.

והראב"ד הב"ד הירשלמי (פ"ו ה"ג) דאיתא, רב זעירא אומר, מכיון שרבה עליו החדש מותר. חמתון סמיכין עלוי אמר לון, אני לא אמרתי אלא במורכנין, אמר רבי יודא בן פזי אנא ידע ראשה וסופה כד שמע רבי אילא, ורבי אמי פלגינן שרע מיניה, ע"כ. **ופירוש מורכנים-** ע"ד הפסוק הטי נא את כדך, והתרגום הוא ארכיני כען, כלומר מעקלין הצואר של הבצלים שלא יגדלו, וכיון שעשה כן הרי גיל"ד דלא ניח"ל בגידוליהן, ואם גדלו בכ"ז אותם גידולים מותרים ומבטלים איסור שביעית מהן דחשיב שגדלו מאיליהן בשמינית, אך בבצלים רגילים הרי הגידולים כעיקר ואסורים מדין ספיחי שביעית, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דהנה שקלו וטרו בירושלמי **והסקנו** דכן ההלכה ע"פ ר' זעירא, **וביאר דברי ר' יהודה בן פזי**, שאמר אנא ידע כי בתחילה לגמרי הורה להיתר בכל גוונא, אך אחר ששמע שיש חולקין לא רצה שיסמכו עליו ונשמט בטענת אני לא אמרתי אלא במורכנין **אבל לעולם כרבי זעירא ס"ל**, דהוא מכיון שרבה עליו החדש מותר, **וא"כ מה שהשיג הראב"ד, אינו נכון**, דלא שהוא חולק, אלא רצה להביע דעתו במחלוקת, והכ"נ בכל דבר ההלכה מכיון שרבה עליו החדש מותר[69].

ובכס"מ כתב לבאר קושית הראב"ד, ע"פ הגמ' בנדרים[70] שלא העמידה דוקא במורכנין, אלא בסתם. **והלכה כתלמוד בבלי. ועוד, כדברי הרדב"ז** דר' יהודה בן פזי לא אמר דעתם מכיון שלא רצה להיכנס למחלוקת אלא שהכריע נגד ר' זעירא.

---

[65] וע"ע שם (ה"ח) בשאר דיני הלוף.

[66] והובאה המשנה במלואה עם ביאורי הרמב"ם והר"ש לעיל, הלכה ז'

[67] וע"ע לעיל הל' י"ט

[68] וצריך במעשר

[69] והכ"נ כאשר מדובר בשאר ירקות שאין נשאר העיקר קודם שמגדל חדש אליו שהעיקר נעפש ונרקב ואז מתחיל לגדל, בכה"ג יהא מותר מיד דאין הספיחין קיימים כבר.

[70] הנ"ל

מסקנא- גם בצל של שביעית ששתלו בשמינית אף שגידל גידולים, ואף שעדיין נשאר עיקר הבצל של השביעית בכ״ז מכיון שרבו החדש על הישן הותר הכל, והטעם הוא שמכיון ששביעית חלה על ידי קרקע, וביטולה הוא ג״כ ע״י קרקע.

הלכה כ״ב, פירות האילן הספיחין בשביעית

בשביעית (פ״ח מ״ו) תנן, תאנים של שביעית, אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותה בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בערבה, ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. **רבי שמעון אומר,** אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה, ע״כ.

ובתורת כהנים (פ״ב ה״ג) איתא, ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר. לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו תאנים של שביעית וכו׳[71], ע״כ.

וביאר הרמב״ם, מוקצה, מקום ששוטחים בו פירות הנשטחין התאנים והענבים. **והר״ש הב״ד הערוך שביאר,** שהוא כלי ברזל שדרך לחתוך בו תאנים.

וחרבה, ביאר הרמב״ם, חרבה מלשון מקום חרב[72]. **והר״ש ביאר,** שהוא מלשון חרב, שהוא לשון של קציצת התאנים. **והכלל בזה כתב הר״ש, דע״פ התו״כ הנ״ל,** אסור קצירה ע״פ הדרך או בצורה כהנ״ל. דצריך שינוי בכל עבודת האילן, ולכן ג״כ שעושה הענבים, לא ידרוך בגת כי אורחיה הוא, אלא בעריבה, שהיא הקערה של הלישה, ומשום דצריך שינוי.

ועוד ביאר הרמב״ם, בית הבד- הוא מקום סחיטת השמן. **וקוטב-** הוא מקום לסחיטת מעט שמן. **אך הר״ש ביאר ע״פ הערוך, קוטב-** משימין עץ גדול וכבד על הזיתים שבבית הבד ונקרא קטיב, ובראשו אבן גדולה ע״כ[73].

וסיכם הרמב״ם, הכלל הוא דאזלינן ע״פ הפסוק ואת ענבי נזירך לא תקצור, ולא מסתבר לאסור הבצירה מכל וכל, שהרי כבר התרנו באכילתו שנא׳ והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה. **אלא ביאר הספרא בתו״כ,** שצריך לבצור בשינוי, **והלכה כרבי שמעון**[74].

והר״ש הב״ד הירושלמי (פ״ח ה״ו) דאיתא, את ספיח קצירך לא תקצור, הא קצירה כנגד הקוצרים לא אמר ר׳ לא אם אינו ענין לספיחי איסור תניהו עניין לספיחי היתר, אמר ר׳ מנא לכך נצרכה כשעלו מאיליהן, שלא תאמר הואיל ועלו מאיליהן יהא מותר לפום כן צריך מימר אסור, וכו׳. ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר, לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה וכו׳, ע״כ. **וביאר הר״ש, ספיחי היתר-** הוא של שישית דמותרים[75]. **וספיחי איסור-** הוא של שביעית כל הספיחים, **ויש שביארו** ספיחי איסר מן השמור[76]. **וא״כ מוכח מהירושלמי** דבהפקר אי״צ לשינוי, וכ״ז איירי בשלא הופקר, והוא ספיחי היתר שמותר לקצור ולבצור רק ע״י שינוי, וע״ז איירי משנתינו.

וגבי קוטבי, בירושלמי (שם) איתא, אין עושין זיתים בבד ובקוטבי, **ורבותינו התירו** לעשות בקוטבי, **ר׳ יוחנן הורי** לאילן דבי ר׳ ינאי לטחון בריחים כר׳ שמעון ולעשות קוטבי כרבנן, ע״כ[77].

וכ״פ הרמב״ם, הפירות שיוציא האילן בשביעית, לא יאסוף אותן כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר את ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים, לוקה, ע״כ.

מסקנא- הפירות שמוציא האילן ואין בהם דין גזירת ספיחין מותר לאכול אותם, ולא יאסוף אותן כדרך שאוסף בכל שנה, אלא צריך לשינוי, ואם בצר כרגיל לוקה.

הלכה כ״ג, בענין הנ״ל בדרך השינוי

ועוד ע״פ הנ״ל כתב הרמב״ם, וכיצד עושה, תאנים של שביעית אין קוצין אותה במוקצה אבל מייבש הוא אותן בחרבה, ולא ידרוך ענביים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכניס לבד קטן ביותר וטוחן בבית הבד (ובקוטב), ומכניס לבד קטנה, וכן בשא״ד כל שיכול לשנות משנה, ע״כ.

ובדרדב״ז הביא מהר״ש[78] שכתב, שכל מה שאסרנו שלא בשינוי הו״ד מן המשומר, אך במופקר שרי אפי׳ בלא שינוי, **ע״פ הירושלמי הנ״ל. והקשה דדבריו צ״ב,** דהא בארי״ כל השדות בשביעית הפקר, וא״כ כל הלכה זו

---

[71] כהנ״ל במשנה

[72] והוא ע״פ הילכותיו, וביאר הגר״פ קהתי, כלומר במקום אחר פנוי שאין דרך לייבש שם, כדי שיהא שינוי בעבודת יבוש התאנים, ועי״ש.

[73] וצ״ב דלפי הר״ש יהיה מותר בכמות קטנה גם בלי שינוי, וע״ע בחזו״א (שביעית סי׳ י״א ס״ק ז׳ בהוספות), ובדר״א (פ״ב ס״ק קס״ג) ואכמ״ל.

[74] וכן בירושלמי איתא שמותר לעשות בקוטבי

[75] ע״פ הא דאמרינן בירושלמי לעיל (פ״ו ה״ב) עי״ש.

[76] וע״ע פ״ט מ״א, והובא לעיל פ״ד ה״ב, וכן הוזכר בדברי הרדב״ז הכא בה״ד, ועי״ש.

[77] ולפי״ז יוצא דלהרמב״ם התיר ר׳ שמעון לסחוט קצת שמן, ואילו להר״ש ההיתר הוא רק להניח העץ הכבד של בית הבד.

[78] לעיל הובא בהל׳ כ״ב

מירי בעוברי עבירה שלא הפקירו. **וכתב דאפשר דמחמת כן, הרמב"ם השמיט הירושלמי הנ"ל. והוסיף, ואפי' את"ל** שמדובר בשמור, הכונה שגדל בתוך הבית או בגינה פרטית וכו', וע"ז מירי שמור, זה אינו דהא "דרך הקוצרים" הוא בשדה ולא בבית. ואפי' גם אם יש לו שדה בגינה דרך עראי הוא ולא מעמידים פסוק זה על דבר כזה נדיר. **וצ"ל, דהוא גם במופקר**, ולאו"ד בדבר נדיר.

וכתב לתרץ, דאולי הוא ביאר כך ע"פ הא דנאמר ספיח קצירך, ענבי נזירך שהוא משמע שמור ולא מופקר, ולכן דחיק ליה שהו"ד בשמור. **ומה שהרמב"ם לא הזכיר דין זה**, משום שכבר הזכיר שכל התבואה והספיחין גזרו עליהם אפי' ע"י שינוי שאסור, והדין גבי פירות האילן, סתם אילנות שממורים הם, והכ"נ בהפקר אי"צ שינוי.

ובכס"מ כתב, דיש לחלק בין קוטב לבודידה, שקוטב הוא גת קטן לזיתים. ובודידה, הוא קטן יותר מבקוטב. **וזה מש"כ הרמב"ם, ומכניס לבד קטן ביותר**- שהוא בודידה, ושוב וטוחן בבית הבד **ומכניס לבד קטנה**- שהוא קוטב, ע"כ.

מסקנא- צריך לעשות שינוי מהותי, כגו' תאנים- לא יקצוץ במקצה, אך מייבש בחרבה. וכן ענבים- לא ידרוך בגת אלא בקערת הלישה. וכן בזיתים- כותש בבית הבד קטנה הרבה, וטוחן בבית הבד קטנה, והכל לפי הענין, כל שיכול לשנות משנה.

ודין זה ע"פ הר"ש והרדב"ז הו"ד באילנות שמורים, אך בהפקר לגמרי אי"צ כלל לשינוי[79].

הלכה כ"ד, שהמצוה להשמיט ולהפקיר כל תוצרת הארץ

במכילתא שמות (פכ"ג פי"א) איתא, והשביעית תשמטנה בעבודתה ונטשתה באכילתה, ואין לי אלא פירות עשבים מנין, ת"ל ונטשתה מ"מ, דבר אחר שביעית וגו', מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה, מגיד שפורץ בה פירצות, אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם ולא יהרוס את גדרו, כדי שלא יכשלו בו רבים שיזרוק העפר והאבנים למקום דריסת רגלי האדם וקרוב לכשול בו, ומינה שאע"פ כן אסור לגדור גדרו ולהכניס פירותיו לתוך הבית, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנא' והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סוגר שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום שנא' ואכלו אביוני עמך, ע"כ.

וביאר הכס"מ, דמה דאיתא במכילתא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם, הוא שלא יהרוס גדרו ויפרוץ בו פירצות, אך בודאי שלגדור בשביעית או לנעול דלתות אסור אף אם דעתו להפיקרם אח"כ.

ועוד בשביעית (פ"ה מ"ז) תנן, היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמש עשרה כדי יין, שכן דרכו להביא מן ההפקר, ואם הביא יותר מכאן מותר, ומוכר לגוי בארץ ולישראל בחוצה לארץ, ע"כ.

וברמב"ם ביאר, כאשר מוכר כדים רוצה למכור בשביעית, מותר לו למכור מהכדים המיוחדים לשמן לאדם אחד, חמש כדים. ומהמיוחדים ליין 15 כדים. שכן הדרך להביא כמות כזאת של זיתים וענבים מן ההפקר של השביעית, שהוא כדי מאכלו, ובדיעבד כאשר הביא זיתים וענבים יותר מכמות זאת, בדיעבד מותר, אך לכתחילה אסור, ולא אסור ליוצר למכור לכתחילה כדים ליותר מכמות זאת. והתירו למכור לגוי, ולא חששו שהגוי ימכור למי שאין שומר שביעית, וכן התירו למכור בחו"ל גם לישראל, דהרי א"ש לחוש לפירות של קדו"ש, ע"כ.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ה ה"ז)[80] דאיתא, וחש לומר שמא החליף, אמר ר' יונה ניכרות הן אלו של יין ואילו של שמן, אמר ר' עולא אדרא דאילן חכימא ואדרבא דאילן חכימא ע"כ. **עי"ש שביאר הערוך**, דר' עולא הסבר שמופקע הוא לחוש שיחליף בין השמן ליין, **ע"פ הגמ' בנדרים (כה.) עי"ש** דמדובר שהביא עורות של בהמות מלאות בתבן וסבור הנחש שהן בהמות ובלעום, והוא משל בעלמא לומר לך שאין קשר בין כדי היין לכדי השמן בשום צורה, ע"כ. **וביאר עוד** דמ"ש במשנה, ואם הביא יתר מכאן מותר, **דלא כהרמב"ם** אלא דאם בכ"ז הביא יתר מכמות זאת ענבים וזיתים, ולכן הוצרך עתה ליותר כדים, לא חושדין בו שהביא מן המשומר אלא מעמידים על חזקת כשרות שאסף מן ההפקר מותר ליוצר למכור לו עוד כדים.

ועוד ביאר התוס', ומש"כ שמוכר לישראל בחו"ל, **ע"פ הירושלמי (שם) דאיתא**, ולישראל בחוצה לארץ אפי' מן הקנוי בארץ, ע"כ. **ומשמע** שמותר אף שכונס בו יין ושמן שהביא מאר"י, שלא החמירו כ"כ[81].

---

[79] ויש עוד לדון בדין זה ע"פ פוסק"ז, וע"ע בחזו"א ובדר"א (שם) ואכמ"ל.

[80] גבי שלא חששו שמא יקח מכדי היין לשמן, ולהיפך.

[81] וע"ע במפרשי הירושלמי שביארו עוד ביאורים ואכמ"ל.

ופסק הרמב"ם ע"פ המשנה, ויש לו להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן, וחמש עשרה כדי יין. ואם הביא יתר מזה מותר, ע"כ.

מסקנא- מצות עשה להשמיט השדה בארץ, ולא לגדור ולנעול שדהו, אך לא חייבהו לפרוץ פירצות בגדרו. ואם נעל או אסף כל הפירות לתוך ביתו הרי"ז עובר על מצות עשה אף אם אח"כ מפקיר. והמצוה היא להפקיר שדהו שיהיה יד הכל שווים בכל מקום, ומותר לו להביא מעט מן הפירות לצורך אישי, ואמדהו חכמים בחמש כדי שמן וחמש עשרה כדי יין בלבד, וכן הוא בשא"ד כל דבר לפי ענינו שיהיה בכמות נורמלית, ובדיעבד שהביא יותר מכך מותר, דעדיין מסתבר שמשתמש בו לצורכו.

הלכה כ"ה, שהשביעית נוהגת בארי"י בכל זמן

בתורת כהנים (בהר א' ה"ב) איתא, כי תבאו, יכול משיבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ, ארץ המיוחדת. יכול משיבאו לעמון ומואב, ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב. מנין אתה אומר כיבשו אבל לא חילקו, חלקו למשפחות ולא חילקו לבית אבות ואין כל אחד ואחד מכיר את חלקו יכול יהיו חייבים בשמיטה, ת"ל שדך שיהא כל אחד ואחד מכיר את שדהו, כרמך שיהיה כ"א ואחד מכיר את כרמו, ע"כ.

וברדב"ז ביאר, דמהתו"כ איתא, לא נהגה שמיטה עד שיהא כ"א מכיר חלקו, א"כ אחר י"ד שנה התחילו למנות דבשנת כ"א לביאתם לארי"י עשו שמיטה, נמצאת למד שאינה תלויה בבנין הבית[82].

ובירושלמי (פ"ו ה"א) איתא, כתיב אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ, בארץ אתם חייבים לעשות ואי אתם חייבים לעשות בחוצה לארץ, עדיין אנו אומרים מצות שהן תלויות בארץ אינן נוהגין אלא בארץ, ת"ל השמרו לכם פן יפתה לבבכם וחרה אף ה' בכם. וגומר, ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, מה אית לך כגון תפילין ות"ת מה תפילין ות"ת שאינן תלויות בארץ נוהגין בין בארץ בין בחו"ל, אף כל דבר שאינו תלוי בארץ יהא נוהג בין בארץ בין בחו"ל, ע"כ. **וכעי"ז איתא בקידושין (לו:), ועי"ש.**

ועוד בגיטין (לו.) איתא, הלל התקין פרוסבול, תנן התם פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה וכו', מי איכא מידי דמדאורייתא משמטא בשביעית והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי, בשביעית בזמן הזה, ורבי היא דתניא רבי אומר זה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט בקרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותיקנו רבנן דתשמט זכר לשביעית, ראה הלל וכו', ע"כ. **ופירש"י**[83], והלל כרבי ס"ל דאמר בשביעית להשמטת מלוה בזה"ז דרבנן הוא, ואע"ג דהלל בבית שני הוה, ס"ל לאביי דבבית שני הואיל ולא היה יובל נוהג, לא נהגי שמיטין דאורייתא, **והוא ע"פ הא דאמרינן בערכין (לב:), מנו יובלות לקדש שמיטין מדרבנן קאמר**, ע"כ. **והוסיף רש"י**, ומצאתי בתלמידי ר' יצחק הלוי, **שכתוב בירושלמי גיטין (פ"ד ה"ג)**, מנין שאין שמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנא' וזה דבר השמיטה שמוט, אחת שמיטת יובל ולאחת שמיטת שביעית ע"כ, **אך בתו"כ**[84] **הובא**, דשביעית נוהגת בלא קשר ליובל, **ואומר אני שהוא מח', ע"כ.**

ופסק הרמב"ם, אין שביעית נוהגת אלא בארי"י בלבד שנא' כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית.

וכתב הכס"מ, א"כ הכריע הרמב"ם הכא כהתו"כ נגד הירושלמי דנוהגת השביעית בזה"ז דאורייתא, ואין שייך ליובל אם נוהג הוא אם לא. **והקשה, אך הנה הרמב"ם לקמן**[85] **פסק ע"פ הגמ' בגיטין כרבי**, שבזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים. **ועוד א"כ**, היאך שיך בימינו פרוזבול, דהוא רק ע"פ רבי שא"ש אלא ע"פ תקנת חכמים ולא שתקנת הלל עקרה דאורייתא. **ובפרט, שהרמב"ם פסק**[86] **את פרוזבול להלכה**, וא"כ משמע שס"ל כרבי, והיאך הכא פסק כחכמים.

ותירץ, דלעולם הרמב"ם ס"ל כרבי שאין שמיטה נוהגת בזה"ז, ולכן פסק פרוזבול להלכה, **והכא ביאר דברי רבי** שאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר, דיבר אחת על שמיטת כספים ואחת על שמיטת יובל ולא על שמיטת שביעית, הילכך כספים ויובל אין נוהגות כלל אלא ע"פ ביהמ"ק, אך שביעית נוהגת ג"כ בלא ביהמ"ק. **וכ"פ ג"כ ר"ת** דאיירי על שמיטת יובל וכספים, ולא על שביעית.

ועוד הקשה, דהנה הרמב"ם לקמן[87] **כתב**, דבזמן שאין היובל נוהג אינו נוהג אחת מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, **וא"כ הרי שס"ל דמדאורייתא א"ש שביעית בזה"ז אלא מדבריהם**, אך באם ביהמ"ק קיים הרי כן שייך דאורייתא, והוא ע"פ זה דבר השמיטה, והיאך ביארת שדבר השמיטה איירי על

---

[82] ואכמ"ל
[83] שם, ד"ה בשביעית בזה"ז
[84] הנ"ל
[85] פ"ט הי"ב
[86] לקמן, פ"ט הט"ז
[87] פ"י ה"ט

יובל וכספים ולא על שביעית. **ותירץ, דצ"ל שמש"כ הרמב"ם** שנוהגת שביעית מדבריהם, אין הדבריהם שייך לו, אלא הוא קאי על שמיטת כספים שהוא מדבריהם, ושביעית עצמה נוהגת תמיד מדאורייתא. **והוסיף, דאפש"ל ברמב"ם הכא** שאולי שאמר ונוהגת בין בפני הבית, הוא מדאורייתא. ובין שלא בפני הבית, הוא דרבנן, אך בכ"ז פשטא דמילתא הוא דמדאורייתא קאי בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, ע"כ[88].

מסקנא- שביעית אינה תלויה בקיום ביהמ"ק ונוהגת בין בזמן שקיים ובין אם לא. ונח' האם שהיובל נוהג היא מדאורייתא ושלא היא דרבנן, או שבין כך ובין כך נוהגת מדאורייתא גם בזה"ז.

הלכה כ"ו, בגבולות הארץ

[89]**בשביעית (פ"ו מ"א) תנן,** שלוש ארצות לשביעית, כל שהחזיקו עולי בבל מאר"י ועד כזיב, לא נאכל ולא נעבד. וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דמשנתנו איירי לענין איסור ספיחין, **שישנם שלוש מצבים שונים באר"י** לענין קדו"ש. **והראשונה-** היא חזקת עולי בבל, שהוא כיבוש עזרא וסייעתו, מאר"י ועד כזיב והוא עד גבול אכזיב צפונית לעכו, מגבול הדרום[90]. והוא גדר אר"י לכל דיני שביעית ולא אוכלין מהספיחין שגדלו בה, ולא עובדים האדמה בשביעית. **והר"ש ביאר,** שלא נאכל, לאחר השביעית בלא ביעור[91], ולא נעבד בשביעית.

ומה שתנן, כל שהחזיקו עולי מצרים, וביאר הר"ש, שהוא כיבוש יהושע בן נון וסייעתו, והרבה כרכים כבשו עולי מצרים, ולא כבשו עולי בבל, ולכן חשיב עולי מצרים קדושה ראשונה ועולי בבל קדושה שנייה, וא"כ מה שכבשו בקדושה ראשונה ושנייה הרי הוא קדו"ש לכל הדינים. ומה שנכבש רק ע"י יהושע והוא קדושה ראשונה בלבד, אין שייך בקדו"ש, דס"ל שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. **והוא ע"פ הא דבחגיגה (ג:) איתא,** הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, ע"כ.

וכיבוש זה הוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה. **וביאר הר"ש באריכות, ומסקנתו,** אחר שהמשנה מבארת את הגבול

---

[88] **בדין שביעית בזה"ז האם דרבנן או דאורייתא**
ועיין בזה באורל"צ שביעית (מבוא ענף א', או"ב) שכתב לבאר דעת הרמב"ם בענין שמיטה בזה"ז, והביא דגירסת הכס"מ ברמב"ם היתה: ובזמן שאין היובל נוהג, אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, ועי"ש שפלפל בדעתו.
והוסיף וכתב, והנה האחרונים תמהו ע"ד הכס"מ, שלא משמע כן מדברי הרמב"ם (פ"י ה"ז) דמשמע מדבריו דמש"כ מדבריהם קאי גם על שמיטת קרקע, וראה בזה בספר פאת השולחן (סי' כ"ג אות כ"ג), ובשו"ת פרי הארץ (ח"ג חיו"ד סי' ד'), ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א' או"ה), ובספר ארץ חיים (יו"ד סי' של"א סי"ט), ובחזו"א (סי' ג' ס"ק י"ח), ועוד באחרונים. וראה בזה בספר נבחר מכסף (יו"ד סי' כ"ג) עי"ש. ועו"כ, וגם בעיקר דקדוקו של הכס"מ מדברי הרמב"ם בשביעית נוהגת גם שלא בפני הבית, דמשמע דאף בזה"ז שביעית נוהגת מן התורה, נראה שאין זו ראייה גמורה, דאפשר דמש"כ הרמב"ם שלא בפני הבית, אין כונתו אחר החורבן, אלא לפני שנבנה הבית, והיינו מזמן שנכנסו ישראל לארץ בימי יהושע וכבשו וחילקו עד שבנו וקדשו את הבית (והוא כארבע מאות ושלושים וחמש שנה), וכמו שמצינו לענין תרו"מ שכ' הרמב"ם (פ"א מהל' תרו"מ הל' א'), שנוהגים בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ושם (הל' כ"ו) כתב, שאין חיוב תרו"מ בזה"ז אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארי' ובזמן שיהיו כל ישראל שם, על כרחך דאף דכתב הרמב"ם דנוהג אף שלא בפני הבית, אין הכונה דנוהג בזה"ז מדאורייתא, אלא יש לפרש כונתו דהיינו לפני שנבנה הבית, וכו'.
והכריע האורל"צ בדעת הרמב"ם, שבאמת שביעית נוהגת מן התורה בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, וכמוש"כ הרמב"ם הכא, ואף לאחר החורבן היו שמיטות שנהגו מן התורה כמש"כ לעיל, ומה שכתב הרמב"ם בפ"י (ה"ט) שבזמן שאין היובל נוהג אין שביעית נוהגת בארץ אלא מדבריהם, לעולם איירי בין בשמיטת קרקעות ובין בשמיטת כספים וכמשמעות הלשון שם, והיינו דכשלא מונין יובלות אין השמיטה נוהגת אלא מדבריהם, ודברי הרמב"ם בפ"ט הם על שמיטת כספים, ובודאי שאינה אלא מדבריהם וכמש"נ, ואפשר שבזה מיושבים ג"כ הסתירות שבדברי הראב"ד והרמב"ן, וכו' עי"ש שהאריך בביאור הענין באורך ורוחב. והסיק (באו"ב) העולה מן האמור, שלשיטת הרמב"ם בזמן בית ראשון גם שמיטת קרקעות וגם שמיטת כספים נהגו מדאורייתא, כיון שמנו יובל וגם נהגו היובל, שהרי היו כל יושביה עליה, ובזמן בית שני שמיטת קרקעות נהגה מן התורה כיון שמנו יובלות, ושמיטת כספים מדרבנן כיון שלא נהגו דיני יובל, שהרי לא היו כל יושביה עליה, ובזה"ז אף שמיטת קרקעות מדרבנן, כיון שלא מונים יובלות.
ולמעשה כתבו האחרונים, דקי"ל כדברי רוב הראשונים דשביעית בזה"ז אינה מן התורה ואינה מידת חסידות בעלמא, אלא נוהגת מדרבנן, וכמש"כ המהרשד"ם (חיו"ד סי' קצ"ב), והמבי"ט (ח"ב סי' ס"ד), ובשו"ת אדמת קודש (ח"ב חיו"ד ס"ט), וכן מבואר בדברי מרן בב"י (יור"ד סי' של"א), והוכיח כן מהגמ' בגיטין ומהירושלמי, ועי"ש עוד באורך. וע"ע בדר"א (הכא) שכתב כן בפשיטות.
[**והנה** אף המהרשד"ם בנוי ביסודו ע"ד המהרלב"ח, והנה בשו"ת מהרלב"ח (שם, סי' קנ"ג, קונט' השמיטה), כתב שלא מצא לאף פוסק ששביעית בזה"ז דאורייתא, אך הנה צ"ב דהרי הרמב"ן ובעל העיטור ועוד, ס"ל שהשמיטה דאורייתא, א"כ צ"ב דבריו.
ובכ"ז אזלינן בתר דברי הכס"מ דקיבלנו הוראות מרן, אף דאייהו ס"ל שהרמב"ם ס"ל דהוא דאורייתא, ועיין במש"כ בזה בדברינו בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' ד') לבאר בדברי הרמב"ם, ואכמ"ל ועי"ש.

[89] הנה בגבולות הארץ, האריכו בזה האחרונים, ולא מצאתי לנכון להאריך בזה, ועיין בדברי האחרונים בזה ותראה פלאות.

[90] ע"פ גבולות אר"י בפרשת מסעי

[91] אחר שנגמר מן השדה מבער מן הבית, ויבואר לעיל בפ"ז ה"ט.

הצפוני, וא״כ הנהר הוא נהר מסויים בצפון הארץ[92], **ומה דתנן אמונה-** הוא נהר מהרי הלבנון **ע״פ שיר השירים**[93] **דנאמר,** אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה וגו׳[94]. **וא״כ מכזיב ועד נהר**[95]**, ועד אמנה**[96]**: להרמב״ם,** נאכל ואין בו משום ספיחין. **ולהר״ש,** נאכל לאחר זמן ביעור[97]. אבל לא נעבד, והוא לחומרא בדאורייתא.

ומהנהר ומאמנה ולפנים- והוא ע״פ הגמ׳ בגיטין (ז:) דאיתא, אמר אביי רצועה נפקא ויהיב תנא סימנא הכי אך קרא נמי יהיב סימנא דכתיב ויאמרו הנה חג ה׳ בשילה מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל שכמה ומנגב ללבונה ואמר ר״פ למזרחה של מסילה וכו׳, עי״ש.

והנה רבו הביאורים בזה איפה מדובר, אך מוסכם שהוא רצועה שנכנסת לתוך כיבוש עולי בבל והיא לא נכבשה לא ע״י עולי בבל ולא ע״י מצרים, ולכן שם נאכל ונעבד[98].

ופסק הרמב״ם, כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה וכל הספיחין שצומחין בו אסורין באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אע״פ שהוא אסור בעבודה בשביעית הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה ומנהר אמנה והלאה, מותר בעבודה בשביעית, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דהגירסא הנכונה היא מאמנה ולחוץ, דאמנה ואכזיב עצמן הם מחוץ לאר״י. **ובכס״מ, הביא דמהדו״ק של פיה״מ להרמב״ם** לא ביאר דאיירי בספיחין, **ובמהדו״ב**[99], והכא חזר בו, ע״כ.

מסקנא- בגבולות הארץ ישנם ג׳ אזורים: **כיבוש עולי בבל-** והוא הכיבוש השני שנכבש ע״י עזרא וסייעתו והוא נקרא קדושה שנייה, וכל הנכבש בה שייך בה שביעית לכל דיניה ואין אוכלין ממנה להרמב״ם ספיחין, **ולהר״ש אחרי הביעור דלא ביעור,** ולא נעבדת בשביעית.

כיבוש עולי מצרים- הוא הכיבוש הראשון שנכבש ע״י יהושע בן נון וסייעתו, והוא נקרא קדושה ראשונה שנקדשה לשעתה, וכל מה שנכבש בה אוכלין ממנה ואין עובדין בה.

ושאר המקומות- אוכלין ועובדין.

הלכה כ״ז, גזירת רבנן על סוריא

בשביעית (פ״ו מ״ב) תנן, עושין בתלוש בסוריא, אבל לא במחובר, דשין וזורעין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין, **כלל אמר ר״ע** כל שכיוצ״ב מותר באר״י עושין אותו בסוריא, ע״כ[100].

וביאר הרמב״ם ע״פ הא דמבואר במס׳ דמאי[101], שסוריא הן הארצות שכבש דוד. **ומבואר שם,** שלא נתחייבו שם בכל המצוות של אר״י, ומ״מ אסור לעבוד בה בדבר המחובר לקרקע בשנה השביעית אע״פ שאין שם קדו״ש, והוא משום שלא יעזבו את אר״י ויגיעו לגור שם. **וכן בירושלמי (פ״ו ה״ב) איתא,** אמר ר׳ אבהו שלא יהו הולכין ומשתקעין שם, ע״כ.

והר״ש ביאר, בתלוש בסוריא- והוא אפי׳ אצל החשודים, אף שבאר״י נאמר[102], לא תבור ולא תטחון עימו.

ועוד ביאר הר״ש, דכ״ז מדובר דוקא בשמור, אך במופקר גם באר״י מותר ולא״ד בסוריה, **והוא ע״פ התו״כ והירושלמי.**

והביא הר״ש מהירושלמי (פ״ו ה״ב) דאיתא, מה אנן קיימין, אם בפירות שישית שנכנסו לשביעית אפי׳ בארץ מותר אם בפירות שביעית שיצאו למוצ״ש לחרוש מותר, לקצור אסור. אלא״כ אנן קיימן בפירו״ש בשביעית. **ועו״ש,** ר׳ יוסי בעיא קומי ר׳ מנא מהו לטחון עם הגוי בארץ, אמר ליה מתניתין אמרה שהוא אסור, דתנינן עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, הא בארץ אפי׳ בתלוש יהא אסור, ע״כ. **והטעם הוא,** דכיבוש יחיד אינו חשיב כיבוש.

והקשה הר״ש, על לשון ר״ע, וכל שכיוצ״ב מותר באר״י עושין אותו בסוריא, **קשה מהיכי תיתי לאסור דבר שבאר״י מותר. אלא צ״ל,** דכל שהוא מותר באר״י

---

[92] ובספר ארץ חמדה הסיק, שכוונת המשנה לנהר קסמיה, שנהר זה יורד בתחילה מן הצפון לדרום, ואח״כ הוא מבריך לערבה ונופל לים התיכון, ועי״ש.

[93] פ״ד, פ״ח

[94] וביאר הגר״פ קהתי, שהוא הר ההר הנזכר בגבולות הארץ (במדבר ל״ד, ז׳), וזה יהיה לכם גבול צפון, מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר, וכן מבואר בתרגום ירושלמי, טורי אמנם, עי״ש.

[95] קסמיה

[96] בביון הצפוני לצד הר אמנה

[97] אך אסור בספיחין

[98] והנה בשאר הגבולות דרום ומזרח ומערב, אין הבדלים בין עולי מצרים לעולי בבל.

[99] כדלעיל

[100] והביאור הוא שמותר לעשות בסוריא כל העבודות בפירו״ש התלושים אך לא במחוברים, ולכן דשים וזורין התבואה, ודורכין בענבים, ומעמרין שהם בתלוש, אך לא קוצרין, ולא בוצרין ענבים, ולא מוסקים זיתים, שהם מחוברים, וזה מה שאמר ר״ע, מה שכיוצ״ב מותר לעשות מדאורייתא באר״י, עושין לכתחילה בסוריא, אף שבאר״י אסור הוא מדרבנן.

[101] פ״ו מי״א

[102] לעיל פ״ה מ״ט, והובא לקמן, פ״ח ה״ז.

מדאורייתא אף דאסור מדרבנן באר״י, בסוריה הוא מותר[103].

ותירץ עוד הר״ש, שכל שכיוצ״ב מותר באר״י במופקר, עושין בסוריא אפי׳ במשומר, אך במחובר אסור מדרבנן בארץ אפי׳ במופקר[104].

וכתב הר״ש עוד, אי נמי, הכי קאמר, כל שכיוצ״ב מותר בארץ במופקר, עושין אותו בסוריא אפילו בשמור, אבל במחובר אסור מדרבנן בארץ, אפילו בשמור, ובכ״ז אין מותר בסוריא.

ופסק הרמב״ם, סוריא אע״פ שאין שביעית נוהגת בה מן התורה גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודתה בשביעית כאר״י, כדי שלא יניחו אר״י וילכו וישתקעו שם.

וברדב״ז הב״ד הירושלמי (פ״ו ה״ב) דאיתא, בתלוש למה הוא מותר, מן גו דו חמי רווחא קריב לא, ע״כ. **ודייק דהטעם הוא**, שהתירו בתלוש, מכיון שסו״ס סוריה קרובה, ואם לא יתירו לו לאכול שם בתלוש, יעזוב לגמרי את כל האזור ויעבור לחו״ל ממש, אך בכ״ז במחובר אסור, דלא חיישינן שיעזוב את הארץ בשביל כך.

ועו״כ הרמב״ם, אבל עמון ומואב ומצרים ושנער, אע״פ שהם חייבין במעשרות מדבריהם, אין שביעית נוהגת בהן, ע״כ. **וכתב הכס״מ**, שמקורו הוא **ע״פ המשנה בידיים (פ״ד מ״ג)** דנח׳ ר׳ טרפון וראב״ע איזה מעשר יתנו שם בשנת השמיטה, מכאן מוכח דכו״ע ס״ל ששביעית אין נוהגת בה, ע״כ.

מסקנא- בסוריא, אף שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה בכ״ז שאסורה בעבודה בשביעית כדין אר״י, וזה בשביל שלא יעזבו את אר״י ויעברו לגור במקום סמוך כסוריא ובכך להיפטר מן השביעית, אך זה רק במחובר ולא בתלוש, דאין בתלוש חשש כ״כ שיעזבו בשביל זה אי״ז אר״י.

אבל עמון ומואב ומצרים[105], אין דין זה ומותר לעבוד שם בשביעית.

הלכה כ״ח, דיני עבר הירדן

בירושלמי שביעית (פ״ו ה״א) איתא, שאל לר״ש בן לקיש בצר בוצרה רבי יצחק בר נחמן ר״ש בן לקיש שאל לרבי חנינא הקונה מעמון ומואב מהו, אמר ליה קשתיה קומי רבי יסא לית עמון ומואב דמשה, אמר רבי מנא קשתיה קומי רבי חגיי לית עמון ומואב דמשה לית עמון ומואב, דרבי אליעזר בן עזריה א״ר יוסי בר בון כתיב כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא צריכה לרבי שמעון טהרה מיד סיחון ועוג אי לא טהרה אין תימר טהרה חייבת אין תימר לא טהרה פטורה, א״ר תנחומא החל רש לרשת את ארצו, עשיתי את ארצו חולין לפניך, ע״כ.

ועפי״ז פסק הרמב״ם, עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי עבר הירדן וספיחי סוריא מותרין באכילה לא יהו ארצות אלו חמורין מארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים, ע״כ[106].

וכתב הראב״ד, קשה מה היה לו להרמב״ם צורך ללמוד בק״ו את עבר הירדן, והרי לא החזיקו בו עולי בבל, כמו בסוריא והוא כדין כיבוש מצרים דהוא רק מדבריהם.

וכתב הרדב״ז, ולא נתבאר בדברי הרמב״ם האם איירי שביעית במחובר או בתלוש, **ומסתבר** דומיא דאר״י שכבשו עולי מצרים ולא בבל שהוא לכל דיניה בעבודה והספיחין מותרין.

ותירץ הרדב״ז קושית הראב״ד, דאם היינו לומדים עבר הירדן מק״ו מכיבוש עולי מצרים, היה הו״א לומר שאם היו שם כמה מקומות ואפי׳ בודדין שהתישבו שם עולי בבל, היה נוהג שם שביעית לכל דיניה ככיבוש עולי בבל, קמ״ל שא״ש כלל לאר״י ומעיקרא לא היו שייכים בשביעית, והחמירו בהם כדין כיבוש מצרים, מק״ו. **ועוד אפש״ל**, שהיה הו״א דאע״ג שלא החזיקו בהם עולי בבל, בכ״ז עשו חכמים דבריהם כשל תורה לענין שביעית, קמ״ל דאין להחמיר בהם יותר מדין עולי מצרים[107].

ובכס״מ כתב, דהנה במשנה שביעית (פ״ט מ״ב) תנן[108], ג׳ ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל, בכ״ז אין חייבים אלא מדרבנן. **ותירץ קושיית הראב״ד**, דהחמרנו בהם מכיון דא״א יודעים אם כבשו עולי בבל קצת ארצות מעבר הירדן ומסוריא שהיו בבית שני מלכים תקפים, כמו שמצינו בינאי המלך שכבש שישים עיר **והוא ע״פ קידושין (סו.) עי״ש**.

מסקנא- עבר הירדן- נהוג בה שביעית דרבנן, וספיחים שלהם ושל סוריא מותרים, וכדין של כל שטח כיבוש עולי מצרים שלא כבשו עולי בבל.

---

[103] ועיין בזה לקמן, פ״ח מ״ו, והובאה לעיל, בפ״ד הכ״ב-כ״ג.

[104] ועיין במפרשי המשנה בזה דהוא תמוה, ויש מפרשים (והובאו בתום׳ אנשי שם) שר״ע חולק על ת״ק וסובר, שסוריא כאר״י שביעית בכל דבר, ורק מה שמותר באר״י מותר גם שם, ועי״ש.

[105] הגבולות הסמוכים לאר״י מן המזבח ומן הדרום

[106] והוא כהנ״ל בהל׳ כ״ו, שבכיבוש מצרים שהעבודה אסורה והספיחין מותרים.

[107] דאי״ז כחומרא על גבול עולי בבל, אלא חידוש בפנ״ע.

[108] ויובא לקמן בפ״ז ה״א-ב׳. וכן בה״מ-י׳

הלכה כ"ט, יבול נכרי

בביאור הרמב"ם (פיה"מ, פ"ו מ"א) כתב, לא נאכל ולא נעבד ואם תיעבד ע"י אחר אסור לאכול ממנה מה שתוציא, ע"כ.

ובגיטין (מז.) תנן, המוכר את שדהו לעכו"ם לוקח ומביא ממנו ביכורים מפני תיקון העולם, ע"כ. **ובגמ' איתא,** אמר רבה, אע"פ שאין קנין לעכו"ם בארי"י להפקיע מידי מעשר שנאמר כי לי הארץ לקדושת הארץ, אבל יש קנין לעכו"ם בארי"י לחפור בה בורות שיחין ומערות שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבנ"א. ור"א אומר, אע"פ שיש קנין לעכו"ם בארי"י להפקיע מידי מעשר שנאמר דגניך ולא דגן עכו"ם אבל אין קנין לעכו"ם בארי"י לחפור בה בורות שיחין ומערות שנאמר לה' הארץ, במאי קמפליגי, מ"ס דגנך ולא דגן עכו"ם, ומר סבר דיגונך ולא דיגון עכו"ם.

ובירושלמי תרומות (פ"א ה"י) איתא, גוי שקנה קרקע בארי"י לא הפקיעה מן המצוה, הילכך פירותיו מותרין שהרי לא נעשה בהם איסור וספיחיו מותרים שהרי לא גזרו עליהם.

והרמב"ם פסק, גוי שקנה קרקע בארי"י וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דמטעמו של הרמב"ם משמע שפסק כמ"ד שאין קנין לגוי בארי"י. **וכתב,** וזה הדרך הנכונה לפרש דבריו, **ודלא כהכפתור ופרח,** דלפ"ד כל ישראל הדרים בארי"י אוכלים פירו"ש באיסור. **ומיהו כתב בסוף,** ואל הרב יש לי להאמין אף על שמאל שהוא ימין, מיהו כיון שאין קנין לגוי להפקיע קדושת הארץ נהי דפירותיהן וספיחיהן מותרים, מ"מ צריך לאוכלן בקדו"ש, **הילכך יש למצוא טעם ע"מ שיסמוכו** שאין מדקדקים בדבר ועושין סחורה בפירו"ש ונוהגין בה כשאר שנים. **וי"ל, דיסמכו על הגאונים ז"ל,** דפסקו כמ"ד שביעית בזה"ז דרבנן, וכיון דעיקרו דרבנן ואיכא מ"ד יש קנין לגוי להפקיע הארץ מקדושתה סמכו עליו במילתא דרבנן. **וכתב הרדב"ז, אבל מדברי הרמב"ם** יוצא דפסק כרבנן דאמרינן שביעית בזה"ז דאורייתא, שהרי כתב בסתם[109] מ"ע להשמיט, **ולא חילק כמו שחילק בהל' תרומות[110], וכ"כ לקמן[111], לענים פרוזבול שכתב,** ואין פרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזמן שהיא מדברי סופרים, אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה, ע"כ. **וא"כ משמע** דס"ל שאפי' בזה"ז שמיטה דאורייתא. הילכך יש לנהוג קוד"ש בפירו"ש הנלקחים מן הגוי, אע"פ שפירותיהם וספיחיהם מותרין ואין טעונין ביעור מ"מ קדו"ש יש בהם שהרי לא הופקעה קדושתם ע"י קנין הגויים. **ועוד,** אם עבד ישראל בקרקע של הגוי, איסורא עבד כאילו הוא ביד ישראל, ואין הפירות נאכלין שנעברה בהם עבירה, לפי שכל המקומות שדרין בהם ישראל בזה"ז מכיבוש עולי בבל ואסורים בעבודה, אך הספיחים מותרים דשיכים הם לגוי ולא חל בהם גזירת ספיחין, דמותר העכו"ם בעבודה. **והוסיף, דהכפתור ופרח כתב, שכן דעת הראב"ד ג"כ כנגד הרמב"ם. אך,** מכיון שלא השיג, **כנראה שגם הראב"ד ס"ל כדברי הביאור הנ"ל ברמב"ם,** שס"ל ששמיטה דאורייתא, וקדו"ש נוהגת ג"כ ביבול נכרי, ע"כ.

ובכס"מ הב"ד הכפתור ופרח הנ"ל, וכתב לדחות דבריו ע"פ דברי הגמ' בסנהדרין (צא.) דאיתא, כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו ארץ כנען שלנו, הא דכתיב ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהון דהנהו אינשי וכו', א"ל מהיכן אתם מביאים ראייה אמרו לו מן התורה, אמר להון אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה, שנא' ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, עבד שקנה נכסים, עבד למי נכסים למי וכו', בדקו ולא מצאו תשובה. מיד ברחו והניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות ואותה שנה שביעית היתה ע"כ. [**ובכס"מ גרס,** וסמכו ישראל עליהם]. **וא"כ מוכח** שנהנו ישראל ממה שזרעו ועבדו הגויים ולכאורה הותר רק הספיחים, וא"כ איזה הנאה יש ממה שעבדו, **אלא ע"כ צ"ל** שנהנו ישראל ממה שעבדו העכו"ם בשביעית. **וכתב הכפתור ופרח, ואף קושיא זו יש לנו ע"פ הרמב"ם שאמר שאסור,** כימין שהוא שמאל, וכו'. **וכתב הכס"מ,** וכל דבריו הם שלא בהשגחה.

וכתב לתרץ קושיותיו, מה שהקשה מדקתני לא נאכל ולא נעבד, **ופירש הרמב"ם** שאם יעבד ע"י אחר אסור לאכול ממה שתוציא. **י"ל,** שאע"פ שבפיה"מ כתב כן, כאן פירשה לענין ספיחים.

ועוד מש"כ בפי"ה שאם תיעבד ע"י אחר אסור לאכול וכו', היינו דווקא בשאותו אחר ישראל, אך אם הוא גוי מותר.

ועוד מש"כ, אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקע וכו', **לא דקדק דבהדיא כתב**

---

[109] לעיל הכ"ד

[110] פ"א הכ"ו

[111] פ"ט הט"ז

רבינו בפ״ט[112]**, ובפ״י**[113], דשמיטת קרקע בזמן שאין היובל נוהג אלא מדבריהם.

ועוד מ״ש, לא נפקיע אותו אסור בקינינו מטעם שאין קנין לגוי באר״י להפקיע מידי מעשר ושביעית, נשמט ממנו **מש״כ בהרמב״ם בהל׳ תרומות**[114], שמה שאמרו אין קנין לגוי באר״י להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לגוי מעולם, אבל בעודה ביד גוי, מופקעת היא ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דווקא.

ועוד מ״ש הכ״נ אינם חייבים במעשרות אבל בפירותיהם נוהג שביעית שהרי ביטול גזירת ספיחים לא ביטל עבודה בשביעית, **וכמ״ש הוא ז״ל שהספיחים מותרים והעבודה אסורה,** ע״כ. הדבר ברור, שאינם ענין זו לזו, דהתם בשדה ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ולא עולי בבל והכא בשדה גוי.

ומ״ש ואין לומר מי שספיחיו אסורים וכו׳, עד ולישתוק, אילו היה יורד לסו״ד רבנו לא היה כותב כן, שמש״כ רבינו ולא גזרו על הספיחים לא לתת טעם להיתר פירות שזרע הגוי בשדה ובא **כמש״כ הכפתור ופרח. אלא שפירוש הרמב״ם כך הם:** גוי שקנה קרקע באר״י וזרעה בשביעית פירותיה מותרים, כלומר מפני שהשדה של גוי, וגם לא נעבד בה עבודה ע״י ישראל הילכך מותרים, ומשום דאיכא לא קשור, אהא אע״פ שלא נעבדה ע״י ישראל היה לנו לאוסרה דלא גרעי מספיחים שלא עובדו ע״י ישראל ואפי׳ הכי אסורים. **לכן תירץ,** אילו היו הספיחין אסורין מן הדין היה כדבריך אבל מאחר שהספיחין אינם אסורים אלא משום שמא יזרע ובגויים לא שייך לגזור שמא יזרע שהרי אינם מצווים על השביעית, הילכך ליכא קושיא מספיחים.

וא״כ מעתה אין שום פקפוק בדברי הרמב״ם, ואדרבא יש לתמוה עליו שהביא המעשה דהובא בסנהדרין[115] שהוא ראייה מבוארת לרמב״ם. **ועוד,** דהוא מעשה לסתור לדבריו.

וכתב עוד, דיש להביא ראייה להרמב״ם ע״פ הירושלמי (פ״ט ה״ט) דאיתא, ריב״ל היה מפקיד לתלמידה לא תזבון לי ירק אלא מגינתא דסיסרא, קם עמיה זכור לטוב, אמר ליה אזיל אימור לרבך לית הדא גנתא דסיסרא דיהו דאי הוה וקטליה ונסבה מיניה, אין בעית מחמרא על נפשך אשתווי לחברך, ע״כ. **ומוכח** דדוקא מגינת סיסרא סמך עליו משום שהוא שדה שכבר היתה שלו, אך בסתם מגוי, חשש שמא היתה של הישראל ומכרה לו בשבעית ופירות אלו אסורים מדין נעבד, ואף אם תאמר שגם השדה של סיסרא היתה קודם של יהודי סו״ס כבר מלפני השביעית היא שלו, כיון דהא בחזקת גוי, וגוי עבדו, לכן לא יחמיר ע״ע יותר ממה שמחמירים חביריו. **והוסיף, דהא דאיתא בירושלמי (פ״ו ה״ב)** שאסור לטחון עם הגוי בארץ בשביעית, **צ״ל** שאיירי בספיחים שגדלו בשדה ישראל, ע״כ.

מסקנא- גוי שקנה קרקע באר״י היא שייכת לו ופירותיו מותרים וחשיבי יבול נכרי ואין בהם שביעית או ספיחין, דהטעם בספיחין היא גזריה על עוברי עבירה וא״ש זה בגוי. וע״ע בפנים בדברי האחרונים.

הלכה ל׳, שמירה בשדות בספר

בתוספתא (פ״ד ה״ד) איתא, עיירות אר״י הסמוכות לספר מושיבין עליהן שומר, כדי שלא יפוצו נכרים ויבוזו פירו״ש, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם.**

וכתב הרדב״ז, ואע״ג דבשאר עיירות אין מושיבין שומרים לפי שהכל הוי הפקר, מ״מ העיירות שהם בסוף גבול אר״י מושיבין שומרים, **ואיכא לסיפוקי** אם באו גויים בכלל ישראל לזכות בפירו״ש אם מונין אותם או אין מונעין מפני דרכי שלום[116] גבי מתנות עניים. **ומסתבר שמונעין אותם,** דפירו״ש לא דומים למתנות עניים משום דצריכים לשמור על קדושתם, משא״כ במתנות עניים.

והוסיף, ואין להביא ראייה ממה שהיו שומרים רק בספר ולא בשאר הערים, דשם אפי׳ שהיו באים מעט גויים, לא היו מונעין אותם. אלא שהחשש בערי הספר היה שמא יבאו הגויים ויבוזו כל הפירות, אבל מפני המיעוט הבאים בכלל ישראל לא היו חוששים, אבל הבעלים של השדה היו מונעין אותם גם בתוך העיירות[117], ע״כ.

מסקנא- מעמידים שומר בשדות של ספר, כדי שלא יבוזו הגויים מפירו״ש.

ואסור ליתן פירו״ש לגוי, ואם לקח בע״ב ימנע ממנו, אך שאר אנשים אין יכולים למנוע מפני דרכי שלום דאין קדו״ש של פירות אלו מוטלים עליהם.

---

[112] הנ״ל
[113] ה״ט
[114] פ״א ה״י
[115] הנ״ל
[116] כדאמרינן בגיטין נט:.
[117] אך לא כ״א, וע״ע לקמן פ״ה ה״ג

פרק ה

קדושת שביעית בפירות שביעית

הלכה א', השימוש בפירו"ש

בשביעית (פ"ח מ"ב) תנן, שביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולסוך דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן, וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שניתנה להדלקת הנר, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, שהוא ע"פ הפסוק, ולבהמתך ולחיה אשר תהיה בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. **ובספרא ויקרא (כ"ה, ז') נאמר,** תהיה, אף להדלקת הנר, אף לצבוע בהן צבע, ע"כ.

ובר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ב) דאיתא, כיצד לוכל, דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל לא פת שעפשה ולא קנובת הירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכוס חיטין חיות אין שומעין לו, כיצד לשתות דבר שדרכו לשתות אין מחייבין אותו לשתות אינגורין ולא אכסיגרון ולא יין ושמרים, החושש בשיניו לא יהא מגמא חומץ ופולט, אבל מגמא הוא ומבליע ומטבל כ"צ ואינו חושש, החושש גרונו, לא יערערנו בשמן אבל נותן הוא שמן לתוך אינגר וגומיא, לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן, החושש ראשו או שעלו בו חטטין, סך שמן אבל לא יסוך יין וחומץ, ע"כ.

וביאר הר"ש, קניבת ירק- מה שקוטמין מין הירק ומשליכין לחוץ קרי קניבה, והוא כל העודף מן הפרי. **נתקלקלה צורתו- ע"פ התוספתא,** דהוא כל ושינה צורתו[1], וכן כאשר הוא רוצה לשנות מהכנת האוכל ע"פ הדרך או שרוצה לאכול אפי' מקלקל אין שומעין לו, דמותר בפירו"ש לאכול רק ע"פ הדרך, אם הדרך שמקולקל לא אוכלם אסור לו לאכול מקולקל, ע"כ. **והו"ה לתרומה ומעשר שני** שצריך לאוכלם כדרך ולא לשנות מדרכם.

ועו"כ הר"ש, דהנה מהמשנה דאיתא, קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר, דבתרומה ומעשר שני אסור. **וצ"ל,** דדוקא בתרומה טהורה אסור, אך בתרומה טמאה מותר להדליק בה נר. **וכן בירושלמי (פ"ח ה"ב) איתא,** ותרומה לא ניתנה להדלקת הנר, תרומה טמאה נתנה להדלקת הנר, שביעית אפי' טהורה מותרת בהדלקת הנר.

ועו"כ הר"ש, דמעשר שני אין מדליקין ממנו כלל, **והוא ע"פ הפסוק:** לא ביערתי ממנו בטמא. מכלל דטהור מותר, ומ"מ ניחא הא **דקתני שביעית קל מהם,** דמדליקין בשביעית, בין טמא בין טהור. **ובתרומה,** אין מדליקים בטהורה. **ובמעשר שני,** אין מדליקין בין בטמא בין בטהור. **אך בירושלמי (שם) הסיקו,** דהקולא היא רק בשביעית, אך בתרומה ובמעשר אסורים להדליק כלל, **דאיתא:** ולא מדליקין בשמן שריפה לא בבתי כנסיות ולא בבתי מדרשות מפני ביזוי קודשים[2].

וכ"פ הרמב"ם, פירו"ש ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, **ועו"כ ע"פ הספרא** (בהר א', י'), מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת הנר ולצבוע בה צבע, ע"כ.

והוסיף הרדב"ז, דהנה בשביעית (פ"ז מ"א[3]) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצבועין ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור, ע"כ. **וא"כ למדנו** שכאשר ראוי לאכילה מותר רק לאכילה ואין להפסידה בשימושים אחרים, אך באם ראוי בעיקר לשימושים אחרים הרי"ז מותר דכך הוא שימושו[4].

---

[1] התקלקל. והנה הביא דבפסחים (מד:) איתא, ע"פ מח' רבנן ור"ע, האם כשעובר מעל"ע הוי נותן טעם לפגם, שר"ע ס"ל דרק אחרי מעל"ע שיהיה טעם לפגם, אך רבנן ס"ל שמיד אחר שנבלע ונפלט הוא כבר פגום, אך עד מעל"ע אנן אמרי טעם כעיקר, ואוסר ההיתר משא"כ אחרי מעל"ע שכבר אין טעם כעיקר, אך בהברח בב' המקרים, תמיד שנבלע מאכל, הוא נפגם. ופשוט. ולכן הגם שהוא אמר שעדין יכול הוא לאכול מזה ואי"ז פגום בשבילו כ"כ, בכ"ז נפסל לענין שמיטה מאכילה.

[2] והקשה הר"ש, ולא ידעתי מאי קאמר, דהא בתרומות (פי"א מ"י) תנן, מדליקין בשמן שריפה בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ועי"ש וצ"ב (ויש באחרונים שביארו הקושיא, ועוד חזון למועד).

[3] ויובא לקמן בפ"ז הי"ג.

[4] ועיין לקמן (שם) בביאור דברי המשנה.
וכתב בדר"א (ס"ק ב') י"א (והוא ע"פ מגילת אסתר בדעת הרמב"ן) שיש מצוה באכילת פירו"ש, אבל לדעת החזו"א (שביעית סי' י"ד סק"י), שאין מצוה לאוכלן ואין חייב לבקש להן אוכלין ואין איסור להניחן שירקבו מעצמם (וע"ע שהאריך בזה בביאור הלכה, שם ד"ה פירו"ש), ובתורת הארץ (פ"ח אות מ"ו) כתב, ואסור לאוכלן אכילה גסה שאין נהנה כלל דהוי הפסד.
שו"ר בגליון שיח אמונה (7 אד"ב תשפ"ב) שהביאו מה שנשאל מרן שה"ת זיע"א, האם מותר לשתות יין של שביעית כשאינו נהנה בשתיתו רק שרוצה להשתכר, והשיב שמותר. וכתבו שם (בהערה 1), ששואל א' שאל לרבינו מהו אכילה גסה, האם כששבע מאוד או כשקץ במזונו. והשיבו שניהם, ודכאן ס"ל לרבינו שמתכוין לשתיה אף שמטרת

מסקנא- פירו״ש קדושים הם בקדו״ש, וניתנו לאכילה ולשתיה, לסייכה ולהדלקת הנר ולצביעה בלבד, כל דבר ע״פ שימושו. ולמדנו לימוד מיוחד, שהגם שראויים למאכל אדם, בכ״ז אם עיקר שימושם הוא לצבע או לנר, הרי שמותר להשתמש בהם גם לכך דהוא שימושם.

הלכה ב׳, דרך אכילה ושתייה

וכתב הרמב״ם ע״פ המשנה (פ״ח מ״ב) הנ״ל, לאכילה ולשתיה כיצד, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולשתות דבר שדרכו לשתות, וכדין תרומה ומעשר שני, ע״כ. **וכתב הרדב״ז**, ולפי״ז לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את שמן וכן הוא בתרומה ומעשר שני, ובשביעית היקלו ג״כ הדלקת הנר, ע״פ הנ״ל.

מסקנא- פירות שביעית מותרים באכילה ובשתיה וכו׳, הכל ע״פ דרך שימושו הרגיל והמצוי.

הלכה ג׳, שלא לשנות מברייתן

בירושלמי שביעית (פ״ח ה״ב) איתא ע״ד המשנה (פ״ח מ״ב) הנ״ל, כיצד לוכל דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל, לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדיין חיין או לכוס חיטין חיות אין שומעין לו, וכו׳. **וכ״פ הרמב״ם**, ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה[5].

וכתב הרדב״ז, והוא ע״פ הא דתנן[6] ויובא לקמן[7], גבי דבר שאינו מיוחד למאכל אדם ולמאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה, כיעוי״ש.

ועו״כ הרמב״ם ע״פ הירושלמי, אינו מיטפל לאכול תבשיל שנפסד, והפת שעיפשה, כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר[8].

מסקנא- פירו״ש נאכלים כדרכם מה שדרכו מבושל, אסור לאוכלו חי ולהיפך, ואין חייב לאכול אוכל שנתעפש כבר, אף שעדיין ראוי הוא למאכל בדוחק[9].

השתיה כדי להשתכר, מ״מ מאחר שרוצה בזה לא חשיב אכילה גסה. ועו״ש, ששואל אחד שאל לרבינו באופן הנזכר בממי שכל מטרתו בשתיה בשביל להשתכר, ואין נהנה מהיין ששותה, אם מותר לענות אמן על ברכתו דלכאורה כיון שאינו נהנה, ברכתו לבטלה. והשיבו רבינו, אינו לבטלה, עכ״ד (וצ״ב דהא מצינו רק במים שמי ששותה שלא לצמאו אין מברך, אך בשא״ד כיון שמזין הגוף צריך לברך, ואכמ״ל, ואולי זה מה שדחאו מרן שה״ת זיע״א שאין ברכתו לבטלה גם שאוכל או שותה אכילה גסה).

ועו״ש הביאו מספר חוט השני שביעית (עמו׳ רמ״ד) שכתב וז״ל, בפורים מותר לשתות יין של שביעית עד דלא ידע, אף אם ישתכר מן היין, וכ״ז שמרגיש טעם של יין ונהנה מן היין מותר לשתותו, אבל אם כבר לא מרגיש את טעם היין מחמת שכרותו הוי אכילה גסה ואסור לשתותו, עכ״ד.

[5] דהם דבר שדרכן להאכל חי

[6] בפ״ח מ״א

[7] הי״א

[8] **<u>גבי סחיטת פירות, האם שרי בשביעית או לא</u>**

ובדר״א (ס״ק ה׳) כתב עפ״ד הרמב״ם (פי״א מהל׳ תרומות ה״ב, וכן בפ״ג מהל׳ מע״ש הי״א), אבל לא יהפוך את האוכל למשקה, כגון לסחוט את הפירות העומדים לסחיטה כגון תפוז אשכולית ולימון מותר לסוחטן (אך בשר הפרי הנסחט אסור להשליכו, אלא מניחו בפח מיוחד עד שירקב), ואי״צ שרוב העולם ינהג כן, דמספיק שבמקום שלו נוהגין לסוחטו, אם הוא באופן שאם היה כל העולם נמצא בתנאי מקום זה היו ג״כ סוחטין, ואפשר שא״צ רוב תשמישו אלא אם רוב בנ״א ניחא להו במשקה כמו בפרי מקרי עומד לסחיטה, וצ״ע אבל פירות שאין עומדין לסחיטה אסור לסוחטן ואין לסחוט מיץ מגר מרוסק אף שאוכלין את הרסק הנשאר, ופרי שעומד לצביעה מותר לסוחטו לצביעה, ע״כ.

ובילקו״י שביעית (מהד׳ תשע״ה פט״ז סעיפים א׳-ד׳) האריך בפרטי דינים אלו ועי״ש. והוסיף (בס׳ ה׳), נהגו כיום להקל לעשות גם מיץ גזר, אחר שכך הדרך כיום, ויש שכתבו להחמיר בזה, ואומנם יש להחמיר שלא לעשות מיץ אבטיח בשביעית, כי רוב העולם אינם סוחטין אבטיח לעשות ממנו מיץ (והוסיף, דאף דלענין שבת אסור לסחוט אבטיח, משום דהוא דין סוחט, ומכין שיש איזה מקום שרק עושין, שייך ביה שם סוחט, אך גבי שביעית, צריכים שיהיה דרך כך בעולם, וליכא). וכתב הילקו״י, דהטעם הוא דהיום פשט שעושים מיץ מגזר, וכמו שעושין מיץ מתפוחים וכו׳, והכל לפי הענין ע״פ הדרך הנורמלית, עי״ש. וכ״כ בספר פירות שביעית (תשס״ח, עמ׳ של״ב בהערה) בשם הגרי״ש אלישיב, וז״ל: הקובע אם הדרך לסוחטם או לא, הוא לפי הרגילות בכל דור ודור, ואם בזמנינו מקובל לסחוט פרי מסויים, אי״ז נחשב הפסד הפרי, אע״פ שבדור הקודם לא היה מקובל לסוחטו, ועי״ש.

והנה באורל״צ שביעית (פ״ב ת״ב) כתב, האם מותר לסחוט או לרסק פירות שיש בהם קדו״ש. תשובה, אין לסחוט פירות הקדושים בקדו״ש אלא זיתים וענבים בלבד, ואף לימונים ותפוזים ושאר פרי הדר אסור לסוחטו, ומותר לרסק פירות שדרך לרסקם כגון בננות ואבוקדו וכדומה, ופירות שאין דרך לרסקם אסור לרסק, ואם אינו מרסק לגמרי והצורה עדיין קיימת מותר לרסק בב״א, ע״כ. ויש עוד להאריך בזה, ואכמ״ל. וע״ע בספרי ג״א אודך (ח״א, סי׳ כ׳) במש״כ בענין דרך העולם וכו׳, גבי לא ילבש גבר שמלת אשה וכו׳. ועי״ש.

[9] ובכלל זה, שירים של אוכל באירועים וכו׳, שאין דרך לאכלם גם אם הם ראויים ממש לאכילה, וע״ע בספרי שו״ת אשר לשלמה ח״א (סי׳ ז׳) גבי גדר בל תשחית בנידו״ד וכעי״ז והקש לכאן. ועוד חזון למועד. וע״ע בילקו״י (פט״ו סל״א). וע״ע בשו״ת אשר לשלמה שביעית (סי׳ י׳) במש״כ בזה בארוכה, והובאה שם תשובת הראשון לציון שליט״א אלינו בענין זה, ועי״ש.

הלכה ד', להימנע מחשש פסול

בשביעית (פ"ח מ"ז) תנן, אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יבאינו לידי פסול, **רבי שמעון מתיר** ואחרון אחרון נתפש בשביעית והפרי עצמו אסור, ע"כ.

וביאר הרמב"ם טעמו, משום שאם יפסל התרומה השמן צריך להישרף ביחד עם הירק מכיון שמעורב בירק, נמצאת מסכן את הירק בשריפה, **ור"ש ס"ל** דאין לחשוש עד כדי כך, ולכן מתיר.

ועוד ביאר הרמב"ם את המש"ד המשנה ע"פ הספרא (בהר פ"ג ה"ג) דאיתא, כי יובל היא קודש, מה קודש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, או מה קודש תופס את דמיו ויוצא לחולין, אף שביעית תופסת את דמיה ויוצא לחולין, ת"ל תהיה בהויתה תהיה, הרי היא בקדושתה, נמצאת אומר האחרון נתפש בשביעית והפרי עצמו אסור, **והביאור הוא:** כיצד, לקח בפירו"ש בשר, אלו ואלו מתבערין בשביעית, כלומר הפירות והבשר. לקח בבשר דגין, יצא בשר ונתפש דגין וחייב לבער הפירות והדגין. לקח בדגים שמן, יצאו דגין ונתפש שמן וחייב לבער הפירות והשמן. וזה הוא ביאור לשון האחרון אחרון נתפש והפרי עצמו אסור, בכל מצב, ע"כ. **ואין הלכה כר"ש.**

אך הנה הר"ש ביאר, את ענין התרומה באופ"א, דהחשש הוא משום שיביא את שמן התרומה לפיסול, דהרי שביעית יש לה זמן של פג התוקף שהוא זמן ביעור, נמצא שצריך לבער מדין שביעית שמן של תרומה, ור"ש מתיר. **ודייקו מהכא בזבחים (עו.) דר"ש ס"ל** דמבאין קודשין לבית הפסול אף לכתחילה, ואם נפסל נפסל, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, ואין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול, ואם בישל מעט ואכלו מיד מותר, שהרי לא הניחו כדי לבוא לידי פסול, ע"כ.

וביאר הרדב"ז, דהפיתרון של הרמב"ם לבשל מעט מעט, הוא טוב **גם לפירושו** דאיירי בהפסד השמן, **וגם לפירוש הר"ש** דאיירי בהפסד השבעית, ופשוט. **והוא כבר מובא בירושלמי (פ"ח ה"ז) דאיתא,** א"ר יוסי אשתאלית לאילן דברי רבי ינאי אמרו נהגין הוינן מבשלין על יד על יד ואכלן, ע"כ.

ובכס"מ דייק מהירושלמי הנ"ל דס"ל כר"ש, והוא ע"פ דקי"ל ר"מ ור"ש הלכה כר"ש. בכ"ז הרמב"ם לא ס"ל הכי, אלא כת"ק ולאסור. **ועו"כ, דהנה מהירושלמי** משמע שפיתרון זה הוא לכתחילה, **ואילו ברמב"ם** משמע דהוא בדיעבד. **וצ"ל,** שגם הוא ס"ל דמותר לכתחילה וסופו מוכיח, ע"כ.

מסקנא- אסור לבשל ירקות של שבעית בשמן של תרומה מחשש פיסול של השמן, וכן מחשש שיגיע זמן הביעור וע"י זה יפסיד את השמן, אבל לבשל מעט ירקות שנאכלים מיד מותר ואף לכתחילה דאין את החששות הנ"ל.

הלכה ה', פירות של אדם אין מאכילין לבהמה

בתוספתא שביעית (פ"ה הי"ג) איתא, פירו"ש אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות, אם הלכה בהמה מאליה לתחת התאנה ואוכלת בתאנים, לתוך חרוב ואוכלת בחרובין, אין מחייבין אותו להחזירה משום שנאמר, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם להלכה**[10].

מסקנא- אין להאכיל פירות המיוחדין למאכל אדם או בהמה או לחיה, אך אם היא הגיעה לעץ מעצמה, אין חייב להחזירה משם, דגם אכילתה היא חלק מן השימושים הראויים.

הלכה ו', שסכין בראוי לסיכה

עוד ע"פ שביעית (פ"ח מ"ב) הנ"ל, כתב הרמב"ם, לסיכה כיצד, לסוך דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן.

ובתוספתא (פ"ו ה"ה) איתא, אין עושין את היין אלונתית[11], ואת השמן ערב[12], ואם עשה את היין אלנתונית ואת השמן ערב, סך את השמן ואין סך מיין וחומץ, שהשמן דרכו לסיכה, ויין וחומץ אין דרכן לסיכה, ע"ש.

ועפי"ז כתב הרמב"ם, ולא יפטם את השמן. **וכתב הרדב"ז, דהשמיט הרמב"ם את:** ואם עשה, משום שכלל זה בתחילת דבריו שמותר לסוך דבר שדרכו לסוך, וכו' ע"כ.

---

[10] וע"ע בדר"א (הכא ס"ק ל') שכתב מהחזו"א (סי' י"ד ס"ק ד') ע"ד הרמב"ם אין מחייבים אותו להחזירה, וגם אסור להחזירה, ומ"מ מותר לנעול שדהו בפני בהמה וחיה, ואפי' בדבר שהוא מאכל בהמה, אבל אם באה לאכול אסור להחזירה כדילוף מקרא ולבהמתך וכו', אבל גוי אם בא לאכול מעעכבין אותו (וע"ע לקמן בזה בהלכה י"ג), עי"ש.

והנה צ"ב דלפי"ז אמאי התירו להסיר התולעת והרי היא אוכלת מן האילן. ואומנם, עמדו בזה בשיחח אמונה (פ"א ה"ה הער' 139) מכת"י של מרן שה"ת זיע"א שכתב לבאר דתולעים מותר להסיר דאינה אוכלת אלא מזיקה, ועי"ש.

[11] תערובת של יין ישן, מים צלולים, ושמן אפסרמון ועושין כן לרפואה.

[12] לערבבו בבשמים, דאז אין ראוי הוא לאכילה.

ועוד בירושלמי (פ"ח ה"ב) איתא, אין סכין שמן של שביעית במרחץ אבל סך הוא מבחוץ ונכנס וכו'. **וכ"פ הרמב"ם כעי"ז.**

מסקנא- דבר שדרכו לסוך וכך הוא שימושו, מותר לסוך בו ג"כ בשביעית כדוג' שמן וכו', אבל דברים שאין דרכם בסיכה, כדוג' יין וחומץ אסור לסוך בהם, והגם שהותר לו לסוך השמן לא יפסלו מאכילה ע"י שיערבבו בחומרים אחרים, וכן לא יסוך ממנו בבית המרחץ, דהוא ביזיון של קדו"ש אלא סך מבחוץ ונכנס.

הלכה ז', שלא ישתמש בשימוש בזוי בשמן שבעית

בתסופתא (פ"ו ה"ז) איתא, שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, לא יסוך את רגלו בשמן והוא בתוך מנעל, ולא יסוך את רגלו והוא בתוך סנדל, אבל סך את רגלו ונותנה למנעל, סך את רגלו ונותנה לסנדל, סך אדם את עצמו שמן של שביעית, ומתעגל על גבי קטבליא חדשה[13] ואינו חושש, ע"כ. **וכעי"ז איתא בירושלמי (פ"ח ה"ח) והוסיף,** לא יתננה לא ע"ג טבלה של שיש להתעגל בה, **רשב"ג מתיר**[14].

וכ"פ הרמב"ם, ושמן של שביעית, אין חוסמין בו תנור וכיריים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, ואין סכין אותו בידיים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידיים טמאות, ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל ע"ג קטבוליא, ע"כ.

מסקנא- בשמן של שביעית אין להשתמש לצרכים בזויים, כגון לסתום בו תנור או כירים או לחוסמם, שלא יצא החום מהם, וכן שאין לסוך בו נעליים וסנדלים, וכן אין לסוך את גופו בידיים טמאות דמוריד הוא מדרגתו סתם, אך אם כבר נפל על בשרו מותר ועדיף שיסוך אפי' בידיים טמאות[15].

כמו"כ לא יסוך את רגלו כאשר הוא לובש את המנעל, דא"כ הוא ג"כ סך את הנעל וזה אסור, אבל לסוך את רגלו מותר אף שאח"כ הוא מכניס לרגל וג"כ הנעל מקבלת מן השמן שעל רגליו, וכן מותר לו לסוך גופו ואח"כ לשכב על מיטת עור כדי לסוך ע"י כך את המיטה באגב, כמו"כ אסור לשים שמן אפי' על מיטת שיש שאין בולעת ולשכב, דא"א שלא ישאר קצת מן השמן ויאבד, וכ"ש כאשר מדובר במיטת עור.

הלכה ח', הדלקת הנר או מדורה בשמן שביעית

בתוספתא (פ"ה ה"ג) איתא, שמן של שבעית מדליקין בו, מכרו ולקח בו שמן אין מדליקין בו, ע"כ. **ובירושלמי (פ"ז ה"א) איתא,** אמר להן ר"מ מחמיר אני בדמין מן העיקר, שהשמן של שביעית מדליקים בו, מכרו ולקח בהן שמן אין מדליקין בו, **רבי אימי בשם ר' יוחנן,** החליף שמן בשמן שניהם אסורים, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, להדלקת הנר כיצד, שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו, מכרו ולקח בו שמן אחר, או שהחליף שמן בשמן, שניהם אסורים בהדלקה, שאין מדליקין בדמי שביעית.

ועוד בתוספתא (פ"ו ה"ח) איתא, שמן של שביעית אין נותנין אותו לתוך המדורה, **רבי יוסי אומר** טובל בו עץ ונותנו לתוך מדורה, ע"כ. והוא משום דמדורה היא דרך הפסד, דאין ניכרת התועלת שבשמן למדורה ביותר, משא"כ בנר. **ורבי יוסי ס"ל** שכאשר טבל העץ בשמן, והוא הולך ודולק, יותר ניכר ומותר. **והרמב"ם פסק כת"ק,** ולא יתן השמן לתוך המדורה, אלא מדליקו בנר, ע"כ[16], עי"ש.

מסקנא- מותר להשתמש בשמן שביעית להדלקת הנר, אבל רק בשמן שבעית המקורי, ולא כאשר מכרו ולקח בו שמן אחר או שהחליף שמן בשמן שאסור להשתמש בכה"ג, מכיון שאין מדליקין בדמי שביעית דאפשר להשתמש בהם לדברים של אוכל ממש, ואין להדליק בשמן שביעית מדורה דאין ניכר, משא"כ בנר שניכר וכך הא הדרך.

הלכה ט', צביעה בשביעית

בירושלמי שביעית (פ"ח ה"א) איתא, אמר רבי מתניה כשמיעטה אוכלי אדם מיעטה, ושריבתה אוכלי בהמה ריבתה אוכלי בהמה, מהו לעשות מהן צבועין לאדם, מה אם אוכלי אדם שאין עושין מהן מלוגמא לאדם עושין מהן צבועין לאדם, אוכלי בהמה שעושין מהן מלוגמא לאדם לא כ"ש שעושין מהן צבועין לאדם וכו', **אמר ר' יוסי,** מפני מה אוכלי אדם עושין מהן צביעה לאדם שכן צבעי אדם יש להן קדושה, יעשה מאוכלי בהמה צבועין לבהמה שכן צבועין לבהמה אין עליהם קדושה, ע"כ.

---

[13] מיטת עור חדשה

[14] וביאר הדר"א, לא יתן על טבלא של שיש כדי להתעגל בה ולסוך גופו, ואע"פ שבשל שיש אין הוא בולע כלום, מ"מ א"א שיקנח הכל בגופו, ורשב"ג התיר דסו"ם אינו בולע, וכ"ש גבי טבלא של עור שהיא גם בולעת שודאי שאסור.

[15] דאם לא כן הרי שהשמן יאבד לגמרי.

[16] וביאר המהר"י קרקום, דאף שאפשר לבאר שר"י לא חולק על ת"ק, בכ"ז הרמב"ם ס"ל שחולק והלכה כת"ק, ובכל צורה אסור לשרוף שמן שביעית במדורה.

וכ״פ הרמב״ם, לצביעה כיצד- **דברים שדרכן לצבוע בהן אע״פ שהן מאוכלי אדם** צובעין בהן לאדם, אבל **אין צובעין לבהמה מפירו״ש אפי׳ מאוכלי בהמה**, שאין קדו״ש חלה על צבעי הבהמה.

מסקנא- דברים שיש דרך לצבוע אותם לצרכי אדם, הוא שימושו ומותר לצבוע בהם אפי׳ שראויים ג״כ לאכילה, מכיון שרוב שימושם לצביעה מותר להשתמש בהם לצביעה וא״צ אח״כ לבערו. אבל מאוכלי בהמה הראויים למאכלה, אסור לצבוע לבהמה, משום שיש קדו״ש במאכלי בהמה, אך בצבעי בהמה לא, וא״כ מפסיד פירו״ש ואסור.

הלכה י׳ כביסה בפירו״ש

בתוספתא שביעית (פ״ה ה״ד) איתא, הלשישות והלביצין והלעונין והבורית והאוהל, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור וכו׳, **וכן איתא בירושלמי (פ״ז ה״א)**, מיני כבסים מהו שיהא עליהן קדו״ש, נשמעינה מן הדא הירעינן והבורית והאהל יש להם קדו״ש, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, מיני כבסים כגון בורית ואהל קדו״ש חלה עליהן ומכבסין בהם, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם, לכם לכל צרכיכם.

ובספרא (תו״כ פ״א הי״ב) איתא, לאכול ולא לעשות ממנה זליפין[17], ולא לעשות מולגמא[18], ולא לעשות ממנה איספלנית[19], ולא לעשות ממנה אפיקטפים[20], ע״כ. שכל אלו אינם שווים בכל אדם ולכן אסור להשתמש בהם.

ובתוספתא (פ״ו הי״ח) איתא, לא למשרה ולא לכביסה, ע״כ. **ועוד בב״ק (קב.) איתא**, אין מוכרין פירו״ש לא למשרה ולא לכבוסה, ור׳ יוסי אומר נותנין פירו״ש לתוך המשרה ולתוך הכבוסה. **מ״ט דרבנן**, אמר קרא לאוכלה, ולא למשרה לאוכלה ולא לכבוסה, ורבי יוסי אמר קרא לכם לכם לצרככם וכו׳, וע״ש. **ופסק הרמב״ם כרבנן, וז״ל**: אבל אין מכבסין בפירו״ש ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה, ע״כ.

וכתב הכס״מ, דהנה פסק הרמב״ם כרבנן שאין מכבסין הוא **דנח׳ רק בפירות שראויין למאכל**, דס״ל **לרבנן וכ״פ הרמב״ם דא״א לכבס בפירו״ש, אך כאשר אי״ז פירו״ש, מותר לכבס אף לרבנן**. והוא **מדוייק מלשון הירושלמי הנ״ל**, דאיתא שיש בהם קדו״ש ועדיין מותר להשתמש בהם לכביסה. **והנה אם יוקשה מסוכה (מ.:) דאיתא**, ות״ק הא כתיב לכם, ההוא לכם דומיא דלאוכלה, מי שהנאתו וביעורו שווה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן, ע״כ. דמשעה ששורה הפשטן או הבגדים ביין שעה אחת נתקלקל, והנאתן אינה עד הלבישה. וא״כ היאך התירו לכבס, **וצ״ל**, שלא אמרו כן אלא בפירות דשייך לאוכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאוכלה שפיר מתרבו מלכם, אע״פ שהנאתם וביעורם אינו שווה, ע״כ. וא״כ באינו ראוי לאכילה, הוי קדו״ש ג״כ באין הנאתן וביעורן שווה[21].

מסקנא- בורית ושאר מינים שמשתמשים בהם לכביסה מותר להשתמש בהם ולשומרם בקדו״ש, אך במיני מאכל אסור להשתמש בהם לכביסה כלל, דהוא מפסידם מן המאכל.

הלכה י״א, הכלל בפירו״ש

בשביעית (פ״ח מ״א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם, אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ואי״צ לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חשב עליו לעצים, הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית, ע״כ.

וביאר הרמב״ם, דהוא נלמד בפשיטות מן הפסוק והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, כלומר למאכל אדם בלבד, לא

---

[17] לזלף ממנה

[18] רפואה

[19] לערב עם עשבים ולהניח על המכה

[20] להקיא, וביאר בדר״א (הכא ס״ק ע׳) שאוכל יותר מדאי כדי שיקיא, דהוי ג״כ כעין רפואה ע״כ. ובשיח אמונה (שם הע׳ 24) כתבו, ולאכול פירו״ש באופן שבודאי יקיאם אבל אכילתו הוא שלא לצורך הקאה, וכגון לשתות בפורים יין של שביעית במידה מרובה, דעת רבינו (אשיחה עמו׳ שנ״א, קיצור הלכות על הרמב״ם שמיטה עמו׳ ס״א), שיתכן שמותר, כיון שעושה זאת דרך אכילה והנאה, ועי״ש. וכן השיב בגליון שיח אמונה (גליון 7, אד״ב תשפ״ב) שכאן שמתכוין לשתיה אמשר דמותר, ולא דמי לאפקטיפים, ע״כ. ודו״ק מזה לאוכל יותר מדאי אחר שעשה ניתוח להורדה במשקל שברי לו שיקיא, ומה שאוכל עתה הוא משום הנאתו עתה, שיהיה מותר אף התוצאה שתהיה מכך, ע״כ.

[21] וע״ע בילקו״י (שביעית מהדו׳ תשע״ה, פט״ו, ס״ב), שכתב לבאר, דמה שהצריכו את הנאתן וביעורן שווה, הו״ד כלפי עצים, אך בשא״ד שראויים לאדם, בכה״ג איכא קדו״ש ג״כ באין הנאתן וביעורן שווה, ופסק וז״ל: אין קדו״ש חלה אלא על גידולין שהנאתן וביעורן שווה, כלומר שבשעה שהאדם נהנה מהם הם כלים ומתבערים מן העולם, אבל דבר שהנאתן אחר בילויים, כמו עצים המיוחדים להסקה, וההנאה מהם באה רק לאחר שכבר כלו מן העולם ונשרפו ונעשו גחלים, אין בהם קדו״ש, וכן אין קדו״ש חלה אלא בדברים שההנאה שלהם שווה בכל אדם, ועי״ש באורך.

יהא אלא לאוכלה ולא למלוגמא. **ופירוש מלוגמא, היא מילה מורכבת מ-** מלא לוגמא, מלא צד אחד בתוך פי האדם האוכל, ללמדך שיש שלועסים חיטים או תאנים וכו', ואח"כ שמים על מקום נפוח וכו' לרפואה. **וזה אסור דאי"ז אכילה,** לכן אין לעשות מפירו"ש לא תחבושות ולא רטיות וכו', כאשר הוא מיחד למאכל אדם, שנאמר לכם לאוכלה, **אך דבר שראוי לא רק למאכל אדם, אפשר להשתמש בו לשא"ד.** ואם מדובר באוכל שראוי לאדם ולבהמה, ולא חשב לא' מהם, נותנין לו חומרי אדם שאסור לעשות מלוגמא, וחומרי בהמה שאסור לשולקם[22], **כמו"כ אם דרך להשתמש במה שאסף ג"כ לעצים להסקה** כגו' סיאה אזוב וקורונית, ואף שאפשר להשתמש בהם למאכל או תבלין, מכיון שבד"כ משתמשים להסקה אם חשב להסקה, שאספם אין בהם קדו"ש, ע"כ.

ובר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"א) דאיתא, רבי בון בר חייא בעי קומי ר"ז, אוכלי אדם ואוכלי בהמה היו בפרשה מה חמית מימר אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא ואוכלי בהמה עושין מהן מלוגמא, א"ל והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מיעט, מה מיעט אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא ומיעט אוכלי בהמה, אמר רבי בון בר חייא כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש ראשון אי"ז מדרש. רב יוסי לא אמר כן, אלא והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מיעוט לך ולעבדך ולאמך, מיעוט אחר מיעוט לרבות אוכלי אדם שאין עושין מלוגמא, וריבה אוכלי בהמה. כי דרבי בון בר חייא כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש ראשון אי"ז מדרש, אמר רבי מתנייה כשמיעטה אוכלי אדם מיעטה ושריבתה אוכלי בהמה ריבתה אוכלי בהמה, ע"כ. וא"כ בתחילה שמיעט אוכלי אדם שאין עושין מהם מלוגמא הרי שמאוכלי בהמה עושין מלוגמא לאדם, וע"ז פריך שמיעט אוכלי בהמה ג"כ וכו', **דמסקנת הירולשמי היא,** שמאוכלי אדם לא עושין מלוגמא כלל, ומאוכלי בהמה עושין מלוגמא או צבע לאדם דעדיין נשארים בקדו"ש אבל לא מלוגמא וצבע לבהמה דבכך א"א לשמור קדו"ש.

וכ"פ הרמב"ם, כלל גדול אמרו בפירו"ש, כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים ותאנים וענבים וכיוצ"ב אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצ"ב ואפי' לאדם שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאוכלה ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצין ודרדרין הרכים עושין מהן מלוגמא אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא לאדם ולא לבהמה כגון הסיאה והאזוב והקורנית הרי הוא תלוי במחשבתו חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים[23], חשב עליו לאכילה הרי הוא כפירות, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן[24], ע"כ.

מסקנא- הכלל בקדו"ש הוא כאשר מדובר **במאכל אדם-** אסור לעשות שימוש למעט אכילה. **במאכל בהמה-** מותר להאכיל לבהמה, או לעשות תרופה או צבע לאדם. **גם וגם-** תלוי במחשבה כאשר לוקט, לבהמה-בהמה, לאדם-אדם. **לעצים-** אין בהם קדו"ש.

הלכה י"ב, מכירה בפירו"ש

בתוספתא (פ"ה ה"ב) איתא, מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכל אדם, ואין מוכרין אוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי בהמה, ואי"צ לומר אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם, והוסיף**[25], ואם לקח בהן או החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה הרי הן כאוכלי אדם שאין עושין מהן מלוגמא לאדם, ע"כ.

וביאר הרדב"ז, דמקורו שנאמר בשביעית תהיה, בהוויתה תהיה לעולם ונקראת קודש ותופסת את דמיה, א"כ להחליף לאוכלי אדם אפשר, אך להוריד בדרגתו א"א, ואפי' את החילוף.

מסקנא- מותר להחליף פירות קדו"ש בפירות אחרים, אך לא להוריד מן הדרגה, ואם הוריד, התחליף נחשב בדרגת אוכלי אדם אף שהוא אוכלי בהמה, והמקורי תמיד נשאר בקדו"ש.

הלכה י"ג, שלא להוציא פירו"ש לחו"ל

בשביעית (פ"ו מ"ה) תנן, אין מוציאין שמן שריפה ופירו"ש מהארץ לחו"ל, אמר רבי שמעון שמעתי בפירוש, שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחו"ל, ע"כ.

---

[22] דאין דרך לשלוק לבהמה

[23] שאין בהם קדו"ש

[24] והנה ראיתי במי שהסתפק האם שרי להכין מאוכל אדם כדורי ויטמין או תוספי תזונה וכו' דכך הוא הדרך באכילתן ואין בזה משום שינוי באכילתן, וחקירתו האם בכה"ג שייך לדין מלוגמא ואסור, או דילמא שייך לדיני אוכל דכך הוא דרכו באכילה, וראיתי שכתב דכיון דאי"ז ראוי לכל נפש הדרך לאכול כך, אף שראוי לכל נפש גבי יו"ט וכיוצ"ב, שבן הוא מאכל בריאים וכך הוא הדרך, אך סו"ס פירו"ש נועדו לאכילה רגילה ונורמלית, שראוייה הדרך לכל נפש ממש, ובזה ליכא בכדורי הויטמנים ותוספי התזונה, וכתב לדייק כן מדברי החזו"א (סי' י"ג ס"ז) שכתב, שנראה דצביעת אדם כמאכל אדם, דלכאורה כוונתו דאסור לעשות מלוגמא ממין הצובעין וממיני תבלינים הניתנים באוכל לצבע, אף שהם עצמם אינם אוכל, ועי"ש ואכמ"ל. וע"ע בשו"ת אבני דרך (ח"א סי' קי"א) שג"כ העלה לאסור, דאין זה דרך השווה לכל נפש לאוכלם כך, ועי"ש.

[25] ע"פ הא דאיתא לקמן פ"ו ה"ו-ז'

וביאר הרמב"ם, שנקרא שמן שריפה משום שהוא שמן תרומה שנטמא שאפשר להשתמש בו רק ע"י שריפה, ואין הלכה כרבי שמעון, אלא אסור להוציא כלל לחו"ל, **ובר"ש הוסיף**, דהטעם הוא שצריך לשורפו במקומו, וכן פירו"ש צריך לבערם בארץ בזמן הביעור. **והוא ע"פ התוספתא (פ"ה ה"א) דאיתא**, פירו"ש שיצאו לחו"ל מבערן במקומן דברי רבי, ר' שמעון בן אלעזר אומר מביאן בארץ ומבערן שנאמר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ע"כ. **ובפסחים (נב:) נפסק כר"ש בן אלעזר ההלכה** שצריך להביא לארץ כדי לבער וכו', עי"ש. **וכ"פ הרמב"ם**, פירו"ש אין מוציאין אותן מהארץ לחו"ל ואפי' לסוריא, ע"כ.

ובתוספתא (פ"ה הי"ד) איתא, מאכילין את האכסנאי פירו"ש, ואין מאכילין לא את הנכרי ולא את השכיר פירו"ש, ואם היה שכיר שנה שכיר שבוע או שקצצו מזונותיו עליו מאכילין אותו פירו"ש, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם.**

וכתב הרדב"ז, דמכאן יש להביא ראייה למש"פ לעיל[26], שמונעין את הגויים מלקחת פירו"ש, ועי"ש. **והחידוש באכסניא** דאף דנראה כפורע חובו כאשר מאכיל חיל המלך, בכ"ז סו"ס דהוי גמ"ח ולכן מותר להאכילם בפירו"ש.

מסקנא- אין להוציא פירו"ש לחו"ל ואין להאכילם לגוי או לשכיר, אלא"כ הוא כב"ב שקצץ לו שכר ומאכילו, וכן מותר לאכסנאי כדוג' בעל מסעדה וכד' להאכיל פירו"ש, דהוא גם דרך של חסד.

הלכה י"ד, אין פוסקין מזונות לאשה מפירו"ש

בתוספתא (פ"ה הט"ו) איתא, אין בי"ד פוסקין לאשה פירו"ש אבל ניזונת היא משל בעלה ע"כ, **ופסק הרמב"ם כן**, והוא משום שזה כמשלים חובו לאשה מפירו"ש.

מסקנא- אין להאכיל בחובו פירו"ש, ולכן אסור לבי"ד לפסוק מזונות לאשה מפירו"ש, אך אם אוכלת משל בעלה אצלו, הרי שהיא כב"ב ומותרת גם בפירו"ש.

הלכה ט"ו, לאסוף פירו"ש קודם זמנם

בספרא (תו"כ בהר פ"א, ה"י) איתא, כל תבואתה, מלמד שאין נאכלת אלא תבואה, מיכן אמרו מאימתי אוכלים פירות האילן בשביעית, הפגים משהזריחו אוכל בהם פיתו בשדה, ביחלו כונס לתוך ביתו, וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות, הבוסר משיגרע, אוכל בו פיתו בשדה, הבאיש כונס לתוך ביתו, וכן כיוצ"ב ושאר שני שבוע חייבים במעשרות, זיתים כל זמן שהם עושים שלשת לוגים לסאה, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, אין אוספים פירות שביעית כשהן בוסר, שנא' תאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשה תבואה, אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהם פגין, כדרך שאוכל בשאר שני שבוע, ולא יכנוס לאכול בתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות, ע"כ[27].

מסקנא- אין לאסוף את הפירות והתבואה בשביעית קודם זמנו שהם עדיין בוסר דבכך הוא מפסיד אותם, אבל יכול לאכול מהן מעט מעט בשדה כדרך שאוכל בשאר השנים, אך לא יכניס לתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות.

הלכה ט"ז, מאימתי נחשבים לפירות ואוכלין בהן

בשביעית (פ"ד מ"ז) תנן, מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית, הפגים, משיזריחו[28] אוכל בהן פתו בשדה. בחלו[29] כונס לתוך ביתו, וכן כיוצ"ב בשאר השנים חייב במעשרות, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהכל הולך ע"פ דרך בנ"א, ולכן מכיון שהדרך לאכול מעט כבר בפגין לפיכך אוכל בשדהו ומדובר בדוגמאות של תאנים שהזריחו ובחלו, אך בכל פרי כ"ז נלמד ע"פ דרך בישולו, ופשוט.

וביר"ש הביא דברי הירושלמי במשערות (פ"א ה"ב)[30] דאיתא, כתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, וכתיב מן השדה תאכלו את תבואתה רבי חייא בר בא אמר, שתי תבואות אחת מן הבית ואחת מן השדה, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, ומאימתי יהיה מותר לאכול פירות האילן בשדה בשביעית, הפגין של תאנים משיזריחו אוכל בהן פתו בשדה וכן כל כיוצ"ב.

ועוד בשביעית (פ"ד מ"ח) תנן, הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה, הבאיש כונס לתוך ביתו, וכן כיוצ"ב בשאר שני שבוע חייב במעשרות, ע"כ. **וביאר הרמב"ם, הבאיש-** הוא שנראים גרגירי החרצנים מבחוץ מחמת צלילותו ורוב מימיו, וניתן לענין זה ג"כ שם באשה, מפני שהוא קרוב להתעפש ולהתקלקל אם נשאר. **וביר"ש ביאר**, הביא מים שאפשר לסוחטו ויוצא ממנו משקה, דאז אי"ז דרך איבוד, **כמו דאיתא בירושלמי (פ"ד ה"ח)**, אמר ר' אבין שכן דרך הקיהות אוכלות אותו. **והביאוש-** הכונה

---

[26] פ"ד ה"ל

[27] ועונת המעשרות תבואר לקמן

[28] נהיו אדומים

[29] התחילו להתבשל

[30] ע"ד עונת המעשרות

שמתחיל להתבשל, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, והבוסר משיוציא מים אוכלו בשדה, וכן כל כיוצ"ב.

ועוד בשביעית (פ"ד מ"ט) תנן, זיתים משיכנסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניסו שליש כותש בשדה וכונס לתוך ביתו, וכן כיוצ"ב ושאר שני שבוע חייבין במעשרות, ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, משיכניסו רביעית לסאה- הוא משיהיה בכל שיעור סאה של זיתים רביעית שמן. **פוצע-** הוא דרך אכילת זיתים ע"י שישברם, ובשביל גמר בישולם הוא שצריך שיוציאו שליש הלוג לכל סאה זיתים, שאז מותר להכניס לבית והו"ה לשאר פירות שנותנים מיץ[31].

והר"ש ביאר, רביעית הלוג שמן והוא בתחילת הנצתן. **ועוד הוסיף**, דמשמע דרק תאנים ענבים וזיתים, יש דרך לאוכלם ג"כ קודם גמר בישולם, משא"כ שאר פירות.

וכ"פ הרמב"ם, הזיתים משיכניסו סאה של זיתים רביעית שמן פוצע ואוכל בשדה, הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה, הכניסו שליש מותר להכניס לביתו שהרי הגיע לעונת המעשרות.

מסקנא- כמו הפירות שמאז חשיב גמר פרי שיכול לאכול ואין מפסידם מחמת כן, זיתים- משיצאא רביעית שמן מסאה, אוכל בשדה. משיצא חצי לוג- סך בשדה. משיצא שליש- מותר להכניס לביתו, דאז הוא עונת מעשרות שלו דהדרך הוא להכניסם לבית.

הלכה י"ז, לקצוץ אילן מאכל בשביעית

בשביעית (פ"ד מ"י) תנן, מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, **ב"ש אומרים-** כל האילן משיוציא. **ב"ה אומרים-** החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משינצו ושאר כל האילן משיוציא. וכל האילן, כיון שהגיע לעונת המעשרות מותר לקצצו, כמה יהא בזית ולא יקוצנו, רובע. **רבן שמעון בן גמליאל אומר**, הכל לפי הזית, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהנה אסור לקצוץ האילנות בשנה שביעית משהתחילו להניב פירות, מפני שהוא גוזל בנ"א, שהרי ה' נתן פירותיהן לכל בנ"א, ולכן משיופיע פירות אף שהם פגים אסור לקצוץ והוא לשון שיוציא. **והר"ש ביאר**, משיוציאו עלים. וב"ה חילקו, דבחרובין משישילשלו הוא משעה שירדו, שהענפים נמשכים וגדלים כשלשלות. **והר"ש ביאר**, שהחרובין יכבידו מחמת גודלן. **ובגפנים משיגרעו- ביאר הרמב"ם**, משיהיו בהם גרעינים. **והר"ש ביאר עוד**, משיגדלו קצת והם נקראים גירוע. **ובפסחים (נג.) מבואר**, שיעורן כפול הלבן. **ובירושלמי שביעית (פ"ד ה"י) איתא**, אמר ר' יונה משיזחלו מים, כמה דאת אמר כי יגרע נטפי מים, ע"כ. **בנתיים משינצו-** משיעלו בהם הניצנים. **שאר כל האילן- משיצאו**, וכנ"ל בדעת ב"ש, ע"כ.

עוד ביאר הרמב"ם, מה שאמרנו שמותר לקצוץ האילן שהוא של מאכל, הוא בתנאי שיהיה להם ערך, כלומר לעציו, ואז מותר לקצוץ אותו, אבל אם אין לעציו ערך רב בכדי שיאמרו שיש תועלת בקציצתו מלהניחו, הרי"ז אסור לקצוץ אותו מפני שהוא מניב פירות, כי קציצת אילנות העושים פירות אסורה מן התורה, בכל זמן שיהיה, אלא לפי התנאי הנ"ל, והוא מהפסוק לא תשחית את עצה וכו'. **ועפי"ז ביאר דברי המשנה, כמה יהא בזית ולא יקצצו, רובע-** שיחשב הזית כעץ עושה פרי ואסור לקוצצו, הוא רובע קב של ניצנים, אבל זהו דוקא בזית, אך בשאר עצי פרי, השיעור הוא מקב פירות והלאה. **ורשב"ג ס"ל,** דהוא הכל לפי הטיב של הזית, ובעץ זית שהוא יותר שווה, אפי' בפחות מזה וכו', **ואין הלכה כרשב"ג.**

וכ"פ הרמב"ם, מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהן פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה לא להפסד, ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקוץ אותן שהרי הוציא פירותיו וביטל דין שביעית ממנו.

מסקנא- כאשר כבר הוציא הפירות מן האילן, ועתה העצים של האילן שוים יותר מן האילן, מותר להשתמש בהם ע"י שעוקרם בכל שנה, ובשביעית מותר רק קודם שיצא הפרי או אח"כ שלא יפסיד הפירות של השביעית.

הלכה י"ח, עוד בענין הנ"ל

עו"כ הרמב"ם[32], ומאימתי אין קוצצין האילן בשביעית, החרובין משישלשו והגפנים משיגרעו והזיתים משינצו[33], שאר כל האילנות משיוציאו בוסר, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דהנה קשה מפיה"מ[34] מובן שבשאר כל האילנות מודים ב"ה לב"ש שהוא משיוציא כבר עלים, ואילו הכא פסק משיוציאו פירות בוסר. **ותירץ**, אלא צ"ל שג"כ בשאר האילנות ב"ש וב"ה חלוקים, ולכן ב"ה כתבו משיוציא ואין זה דומה לשיוציא של ב"ש. **דהנה** לב"ש

[31] כענבים
[32] ע"פ המשנה הנ"ל
[33] והביאור הוא כנ"ל בהלכה קודמת
[34] הנ"ל

הפירוש משיוציאו עלים כהנ"ל, אך לב"ה משיוציאו החרובין והגפנים והזיתים כהנ"ל, ושאר כל הפירות משיוציאו בוסר, אך בעלים אין חשיבי שהוציאו ומותר לקוצצם, ע"כ.

ובירושלמי (פ"ד ה"ו) איתא, קור וכנופיות הרי הן כעץ, וכן אנו אומרים ועץ אסור לשולקו, אלא בגין קדושת שביעית חלה עליו, לפום כן צריך מימר אסור גבי בוסר מה אית לך מימר אמר רבי אבון תיכן דרך הקיהות אוכלות אותו, ע"כ[35].

ועפי"ז פסק הרמב"ם, ואין קוצצין את הכפניות בשביעית מפני שהוא הפסד פרי, ואם אין דרכן להעשות תמרים אלא שיצין מותר לקוץ אותן כפניות, ע"כ.

וביאר הדרב"ז, דע"כ שהם עושין פרי יהיה איזה שיהיה, דאל"כ הוי כעץ לגמרי על כל דיניו. **והפירוש כנפיות**- הם הדקלים הרעים שעשויים כפניות אשר אשכול התמרים גדל בתוכן ולא באו לידי גמר פרי לעולם, והוא גמר הפרי שלהם. ומצוי הרבה במיצים, וכך מוכרים ואוכלים אותם שם בעודם רכים כמו הקור, ולכן בכה"ג חשיב כפירות וכגמר פרי בכך, ופשוט.

מסקנא- שונים דינים של עצי חרובים זיתים וגפנים, שהגדרת מוציא פירות הם: בחרובים, משישלישו- שגדלו הענפים הרבה, גפנים משיגרעו, משיהיו בהם גרעינים. זיתים משינצו- שיתחילו להוציא ניצנים.

ובשאר האילנות, משיוציאו פרי בוסר. אך עד הפרי בוסר שראוי לאכילה, הרי הם כעצים.

בתמרים- מכיום שיש סוגי תמרים כפניות שרק הוא גמר גידולם ואין מבשילים עוד מותר לקוצצם אף שהפרי בוסר דאין הוא יגדל עוד ואין מפסידו בכך שקוצצו.

הלכה י"ט, להפסיד אוכלי בהמה

בשביעית (פ"ט מ"ז) תנן, [36]מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה, ע"כ. **וביאר הרמב"ם**, כשתרד גם רביעה שניה של מוצ"ש אז יהיה מותר להנות מקש ותבן של שביעית דכבר נשחת ע"י הגשם ואין ראוי למאכל בהמה, ע"כ.

ובר"ש הביא דהנה בתענית (ו:) גרסו, עד אימתי נהנין ושורפין בתבן וקש של שביעית, דהוא משמע שעד שתרד הרביעה השניה מותר, ומכאן ואילך אסור. **והוא מטעם דאיתא שם**, מאי טעמא, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כ"ז שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך שבבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך מן הבית, ע"כ. ומשתרד רביעה שניה הקש והתבן מרקיבים וחייב בביעור הקש שבבית, דכלה לחיה שבשדה, ע"כ. **ודחה הר"ש גירסא זו**, דא"א לומר שהתבן שבבית הראוי למאכל בהמה צריך לבערו כבר בשביעית, והוא כת"ק לאוכלה ולא להפסד, ועי"ש עוד.

וכ"פ הרמב"ם, אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, וכו'.

וכתב הרדב"ז, דמשמע דג"כ לגירסת עד אימתי ג"כ משמע, שאסור לשרוף בשביעית מפני שהוא מאכל בהמה אף שכבר הגיע זמן ביעורו. **והב"ד התוספתא (פ"ה הי"א) דאיתא**, נתנה תחת הכר הרי הוא כמבוערת, תבן של שביעית אין נותנין אותו לתוך הכר ולא לתוך הטיט, אם נתנוהו אחרים הרי הוא כמבוער. **ועו"ש (הי"ב) איתא**, תנור שהסיקו בתבן ובקש של שביעית יוצן, וכו', ע"כ. **א"כ משמע דאיכא איסור שביעית ג"כ בקש ובתבן, ועפי"ז פסק הרמב"ם הכא** שאין לשרוף כאשר הוא ראוי למאכל בהמה ואיכא ביה קדו"ש. **אך הנה קשה דהא לעיל (פ"ד ה"ד) פסק הרמב"ם**, וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו, ע"כ. **וצ"ל**, דיש חילוק בתבנים בין ראוי למאכל בהמה, שיש בו קדו"ש לבין לא ראוי כלל אף לא למאכל בהמה דזה אין שייך בו קדו"ש כלל. **ועדיין צ"ע**, דהיה להרמב"ם לפרש כן, ע"כ.

ובתוספתא (פ"ו ה"ח) איתא, מסיקין בגפת ובזגין של שביעית, אבל אין מדליקין באגוזים ואין מסיקין בזיתים, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם. והטעם** הוא דאינו ראוי למאכל בהמה אלא רק להסקה ולכן אין בו קדו"ש[37].

מסקנא- קש ותבן ושא"ד הראויין למאכל בהמה (וכ"ש למאכל אדם) שייך ביה קדו"ש ואסור להפסידן, אך דברים שאין ראויין למאכל מותר להשתמש בהם להסקה ואין בהם קדו"ש כלל.

הלכה כ', מרחץ שהוסק בראוי למאכל בהמה בקדו"ש

בשביעית (פ"ח מי"א) תנן, מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה, ואם מתחשב הוא הרי"ז לא ירחוץ, ע"כ. **וביאר הרמב"ם**, דהא אין איסור קדו"ש על העצים ואין חשש שיוסיפו דברים הקדושים בקדו"ש לכן מותר, **משא"כ באדם חשוב** שיש חשש שיוסיפו דברים בשביל הריח, והם דברים הראויים למאכל וקדושים

---

[35] ופירוש הדברים- הכפניות הם תמרים בוסר וחמוצות מאוד, שחשיבי כעץ. ולכן אסור לשולקן, אבל מכיון שישנם שכן אוכלים אותו חשיבי כפרי בוסר ולכן מי שאוכלו צריך לשמור בו קדו"ש.

[36] תחילת המשנה מבוארת לעיל (ה"ו), עי"ש.

[37] והכ"נ בזיתים ובאגוזים עצמם שראויים למאכל ששייך ביה קדו"ש.

בקדו״ש ולכן לאדם פשוט מותר לרחוץ, ולחשוב אסור, ע״כ.

אך הר״ש ביאר, דאע״ג דתבן וקש אסור לשורפן כדתנן לקמן[38], בכ״ז התירו באדם פשוט, אך אדם חשוב שבנ״א למדים ממנו יש לו להחמיר, **וכן בירושלמי (פ״ח הי״א) איתא**, ואם היה אדם של צורה לא ירחוץ כהדה, ר׳ יהושע בן לוי הוה אזיל מלוד לבית גוברין בגין מיסחי, ע״כ.

ופסק הרמב״ם, מרחץ שהוסקה בתבן ובקש של שביעית מותר לרחוץ בה בשכר, ואם אדם חשוב הוא אסור לרחוץ בה שמא יסיקו בה דברים אחרים כדי להיות ריחה נודף בשבילו, ונמצא מפסידין פירו״ש, ע״כ.

וכתב הראב״ד, דהנה משמע מדברי **המשנה ומהירושלמי הנ״ל דלא כהרמב״ם**, אלא שמותר לרחוץ הכונה בחינם, אבל בשכר לא משום שאז הוא כסחורה בפירו״ש. ואם הוא אדם חשוב, ג״כ בחינם אסור דחינם דידה כשכר דמי. **דהנה לפ״ד הרמב״ם**, לאדם חשוב אסור לרחוץ בשום מרחץ שמא יערבו לו שם דברים הקדושים בקדו״ש, כדי שהריח יערב לו.

וביאר הרדב״ז דהנה **משמע מהמשנה והירושלמי** שמדובר ג״כ **בקש שראוי למאכל בהמה**, דאם לא הוה ליה למשנה לפרש כן, **ומה שריב״ל הלך לבית גוברין**, הוא או משום ששם לא הכירו אותו, או משום ששם לא היתה שביעית נוהגת. **והטעם שהתירו לרחוץ במרחץ שהוסק מתבן הראוי למאכל בהמה[39], דהרי אמרנו לעיל[40]** שמותר לעשות אפי׳ מראוי למאכל בהמה מלוגמא וכו׳ לאדם. ולכן מותר אף בשכר לרחוץ בו, **אך אדם חשוב** אסור לרחוץ במרחץ שמא יערבו ג״כ דברים הראויים למאכל אדם לכבודו. **ומה שהקשה הראב״ד**, דא״כ אסור לאדם חשוב לרחוץ כלל. **צ״ע דאה״נ כמעשה ריב״ל** שהלך לרחוץ במקום שלא מכירים אותו, ובאמת כ״ז איירי דווקא בתבן וקש שריחן רע דאז חישיינן שיערבבו לכבודו, אך במרחץ של עצים לא חישיינן להכי דאין ריחן רע[41].

ועוד הוסיף הרדב״ז, ומ״מ משמע מכל הני דתבן וקש אסורים לשימוש בסתם דראויין למאכל בהמה. **אך ע״פ הביאור לעיל[42], דהירושלמי איירי בתבן הגס** שאין ראוי למאכל כלל, ולכן מותר לאדם הפשוט לרחוץ בו. **אי נמי, אפש״ל** דאיירי בתבן של ספיחי שביעית דהוא ספיחין דרבנן, ולא גזרו על תבן וקש, אך הכא שאסרנו איירי בתבן וקש של שאר קטניות, שראוי למאכל בהמה ולכן אסור להשתמש בתבן אלא אחר רביעה שניה[43], ע״ש.

והכס״מ תירץ, דמש״כ הכא שמותר אף דלעיל כתבנו שאסור, מיירי הכא בדיעבד. **ועוד י״ל**, שמותר אף לכתחילה והוא משום שהוא צורך האדם **וכדלעיל[44]**, כל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם. **ולכן מותר להסיק מאכל בהמה לצורך האדם** אף לכתחילה.

ועוד הב״ד הראב״ד וכתב, מה שאומר שהוא מותר **הו״ד בחינם, אך בשכר הוי כסחורה בפירו״ש** זה אינו, דמה שנאסר הסחורה **הו״ד דראוי לאכילה** ע״פ הדרשה לאוכלה ולא לסחורה, **והכ״נ לאדם חשוב אסור** כאשר יש חשש שיסיקו ג״כ דברים הראויים למאכל אדם, אך בתבן וקש בסתם מותר לחמם להסקה לטובת האדם אף שראויים למאכל בהמה. **ומש״כ**, דבאדם חשוב אסור ודאי לא הכונה על התבן והקש, אלא על התוספת. **ועוי״ל**, דהכ״נ באדם חשוב גזרו שלא ירחוץ בקש ובתבן שמא יוסיפו, ואף שלא הוסיפו גזירה היא שמא ואסור לרחוץ לו בתבן וקש משא״כ באדם פשוט, ע״כ[45].

מסקנא- מרחץ שהוסק בתבן וקש, מותר לרחוץ אפי׳ בשכר, דמותר לחמם לצורך האדם, אך באדם חשוב שיש חשש שיכניסו ג״כ מאכל אדם כדי שיהיה ריח טוב אסור אף בחינם דגורם להם שיפסיקו בשבילו פירו״ש, ולכן ירחץ אדם חשוב רק במקום שלא מכירים אותו כלל.

הלכה כ״א, קליפין וגרעינין

כתב הרמב״ם ע״פ מש״כ בהל׳ תרומות[46], הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים אין קדו״ש חלה עליהם והרי הן כעצים אלא א״כ ראויין לצביעה. **וכתב**

---

[38] פ״ט מ״ז, והובא לעיל הל׳ י״ט

[39] דלא כהראב״ד שנטה לבאר דהוא דיעבד ומותר רק בחינם, ביעוי״ל.

[40] הלכה י״א

[41] ולענ״ד, דיכול וכל יום ירחץ במקו״א ולא ידעו שמגיע לשם, ואז לא יוסיפו לכבודו שום דבר האסור.

[42] הי״ט, וכן בפ״ד ה״ד

[43] לעיל פ״ט מ״ז, והובאה בהל׳ י״ט

[44] פ״ח מ״א, והובאה בהל׳ י״א

[45] והנה עיין בארל״צ (פ״ב סי״ג) שכתב, עשבים הראויים למאכל בהמה יש בהם קדו״ש ואסור לשורפם או להשחיתם לשם נוי המקום ואפי׳ ע״י נברי, ומ״מ הרוצה לעוקרם משום שמפריעם לעוברים ושבים או שצריך לבנות באותו מקום, רשאי לעקור אותם ע״י נברי, וכן מותר לדרוך על עשבים או דרך הליכה. והוסיף, ואף שע״פ הנ״ל הו״ל שמותר לשרוף מאכל בהמה לטובת האדם וע״פ הכס״מ שהוא אף לכתחילה משום שכך הוא הצורך, אך בכ״ז נוי המקום לא חשיב הנאה לאדם ממש, ועי״ש בלח״מ, ובפי׳ המהר״י קורקוס שם״ל כהתירוץ הראשון של הכס״מ שהותר כן רק בדיעבד, וע״ע בפאת השולחן (סי׳ ו׳ ס״ק כ״ג) עי״ש. ומ״מ לצורך האדם ממש בגון שמפריע לעוברים ושבים, או שרוצה לבנות במקום וכו׳, התרנו כדברי הכס״מ.

[46] פ״א ה״י-י״א

הרדב"ז, דהוא ק"ו מתרומה, שהיא במיתה לזרים[47], הותרו הקליפות והגרעינים, כ"ש לשביעית שאין בו מיתה. **ומש"כ אלא"כ ראויין לצביעה** הוא **ע"פ המשנה בשביעית**[48] כל שהוא ממין הצבעים יש לו שביעית ולדמיו שביעית[49], ע"כ.

ובירושלמי (פ"ד ה"ו) איתא, קור[50] וכפניות, הרי הן כעץ **וכן אנו אומרים**, ועץ אסור לשלוקו אלא בגין דקדו"ש חלה עליו לפום כן צריך מימר אסור גבי בוסר מה אית לך מימר אמר רבי אבון שכן דרך הקיהות אוכלות אותו, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, והקור קדו"ש חלה עליו, ע"כ. **וביאר הרדב"ז**[51], ואע"ג דקור עץ בעלמא, מ"מ קדו"ש חלה עליו משום שאכילתן הוא תכלית הנאתן, ואם יתייבשו הרי הם עץ יבש, ומכיון שכך חלה עליו קדו"ש, ע"כ.

מסקנא- קליפין וגרעינים שמותרים בתרומה ג"כ לזרים מכיון שהם כפסולות, ג"כ קדו"ש אין חלה עליהם והם חשיבי כעצים אלא"כ ראויים לצביעה שאזי דינם כדין מין הצובעים, קור- אף שהוא כעץ, מכיון שגם ראוי לאכילה הרי יש בו קדו"ש.

הלכה כ"ב, פירות וירקות אחר שהשתמשו בהם

בתוספתא שביעית (פ"ו ה"ד) איתא, צורר את התבלין ונותנין לתוך התבשיל, אם בטל טעמן מותרים ואם לאו אסורים, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, דאם אחר שהשתמשו בהם כדרכם ונגמר טעמם הרי הם כחולין הל"ה עדין קדושים בקדו"ש, ע"כ. **וביאר הרדב"ז**, דאחר שיצא טעמו לתבשיל הרי הוא כעץ בעלמא[52].

מסקנא- כאשר משתמשים בעלים ובתבלינים וכיוצ"ב וכבר הוציאו כל טעמם בתבשיל הנותר אין בו קדו"ש דאין לו טעם והוא כעץ בעלמא.

הלכה כ"ג, שימושים נוספים בתבן וקש

בתוספתא (פ"ה הי"א) איתא, עידית[53] שליקטה למאכל בהמה הרי"ז צריך לבער, נתנה תחת הכר הרי היא כמבוערת, תבן של שביעית אין נותנין אותו לתוך הכר ולא לתוך הטיט אם נתנהו אחרים, הרי הוא כמבוער, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**.

והוסיף הראב"ד ע"פ הירושלמי (פ"ט ה"ה) דאיתא, תבן של שביעית אין נותנין אותו בכר, נתנו בכר בטל. והא שישן עליו, ע"כ[54], **ולכן כתב הראב"ד**, והוא שישן עליו, ע"כ. **וביאר הרדב"ז**, ואין הם חלוקים **דהירושלמי בא להסביר, והרמב"ם נקט לשון התוספתא כדרכו**.

ובכס"מ כתב בדברי הראב"ד, א', דאפשר דלהרמב"ם **לא היה גירסת הירושלמי** והכ"נ. **ב'**, אפשר שכן היתה גירסתו **והא פירש** את והוא ישן עליו, לא שישן ממש, אלא די שנתנו בכר כדי לישון עליו, ומה שלא כתב במפורש, הוא דמסתמא נותנו בכר. **ג', והמהר"י קורקוס תירץ, שהרמב"ם ס"ל דדברי הירושלמי דוקא אליבא דר' אושעיא** דהחמיר שלא להינות עד שבפועל יוסרח התבן, ע"כ[55].

עוד בתוספתא (פ"ה הי"ב) איתא, תנור שהסיקו בתבן ובקש של שביעית, יוצן, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**.

והרדב"ז ביאר, דהטעם הוא ששונה ממרחץ, משום שבמרחץ התרנו כאשר האדם נהנה מהחום עצמו, ואז אף שהוא ראוי למאכל בהמה, בכ"ז להנאת האדם מותר, **משא"כ בתנור שאין האדם נהנה מהשריפה**, אלא מהתוצאה שלה שהתנור חם ומבשל ולא דמי למלוגמא.

אך הכס"מ[56], דהטעם לחלק בין מרחץ לתנור הוא, שבמרחץ ההנאה מההיסק אינה ניכרת לעין, ואין בה ממש ולכן אי"ז ממש הנאה מפירו"ש, **משא"כ הכא בתנור** הוי הנאה ניכרת, ושבח העצים או התבן ניכר בפת

---

[47] שם פ"ו הי"ט

[48] פ"ז מ"א, והובאה לקמן פ"ז ה" י"ג, והביאו הרדב"ז לעיל בה"א.

[49] שכאשר הוא מגיע לצורך צבע של אדם, אך בצבע של בהמה אין בו קדו"ש כדלעיל.

[50] וביאר בדר"א (הכא ס"ק קנ"ז) שהוא דבר רך הנוסף על הדקל בכל שנה, וקודם שיגיעו ימות הגשמים ויתקשה ויעשה עץ טוב למאכל הוא, ואע"ג דאין מטמא טומאת אוכלין וכו', לענין שביעית כיון שהנאתו וביעורו שוה יש בו קדו"ש וכמו שניקח בכסף מער"ש ואסור לשלוקו כיון שנאכל חי, ויש מתירין עי"ש.

[51] דכבר הובא לעיל הי"ח

[52] דו"ק מינה גבי עלי הגאת אחר הלעיסה, והו"ה לכל שאר אוכלין אחר השימושים שהנותר הוי כפסולת, כדוג' שיירי מאכל, קליפות, גרעינים וכו' אף שעדיין ראויים הם למאכל בהמה, וע"ע בכ"ז במש"כ בנידון זה בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' ט') ועיש"ב, ואכמ"ל.

[53] סוג של חציר

[54] דאחר שישן עליו התקלקל מאכילת בהמה

[55] ובדר"א (הכא, ס"ק קס"ה) כתב, דכבר בטל שמו שם אע"ג שנתנו באיסור ואין חייב להוציאו משם, ודעת רוב הראשונים (ע"פ הנ"ל) שאין בטל בטיט אלא"כ גיבלו, ואין בכר אא"כ ישן עליו דאז כבר אין דרך להוציאו משם ובטל. ועו"כ (ס"ק קס"ו) הרי"ז כמבוער, ומ"מ לדעת הראב"ד אסור למכור את הכר דהוי כסחורה בפירו"ש, ואפשר דדוקא בנתנו שם ע"ד למכור אסור, ע"כ. משום דהוא נעשה לצורך מסחר, אך בלא"ה מכיון שכבר בטל כאשר שם בכר מותר לו ג"כ למכור ופשוט.

[56] וכן הוא במנחת ביכורים (על התוספתא שם), וכ"כ המהר"י קורקוס

ובתבשיל, **ועיד"ז הוכשר לאכילה** בכה"ג אסור להנות מפירו"ש אף בדיעבד, ע"כ[57].

ועו"כ הרמב"ם ע"פ המשנה הנ"ל[58], ומשתרד רביעה שניה במוצ"ש נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דהנה לעיל[59] **כבר כתבנו, שהרמב"ם למד שהיתר איסור ספיחין מתבן וקש**. ולכן, אחר שבוער לגמרי ע"י הגשמים שבאין בהם קדו"ש ומותרים, וכו'. **וכתב עוד, שו"ר בירושלמי (פ"ז ה"ג) דאיתא**, ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק, ביין עד הפסח, בשמן עד העצרת, ובגורגרת עד הפורים, רב ביבי בשם רבי חנינא ובתמרים עד החנוכה, ע"כ. **ומכאן למד הרמב"ם**, שמה שאיסור ספיחין דרבנן אזלינן לקולא והוא כהתמרים בחנוכה, ובפרט דקרוב חנוכה לזמן רביעה שנייה כדלעיל[60], ע"כ[61].

מסקנא- אין מפסידים תבן וקש בשביעית דסו"ס קדושים לא ע"י שיכניסם בטיט, ולא שיעשה מהם כר, ואם נתנם הרי"ז הפסידם מאכילת הבהמה וחשיבי כמבוערים (ויש שס"ל בכר דוקא כשישן הרי"ז מבוער), דסו"ס הוי הנאה לאדם מפירו"ש.

תנור שהסיקו אותו בתבן וקש של שביעית אסור בהנאה וצריך שיוצן קודם שישתמש בו, והטעם דההנאה היא לא מפירו"ש, אלא מתוצאת הפסד פירו"ש.

ואחר שתרד רביעה שניה של הגשמים במוצ"ש התבן והקש כבר נסרחים וחשיבי כמבוערים ואין בהם שוב קדו"ש, ע"כ

---

[57] ולכאורה הוא נפק"מ למדורה ששמו בה שמן של שביעית, ועתה עומדים קודם ההדלקה, דלהרמב"ם הוי כמבוער, אך להראב"ד עדיין בחשיבותו הוא עומד ג"כ בהכי ששמו כבר בתוך המדורה. ואחר שהודלקה, הוי כבר כמבוער. ודו"ק לפי הכם"מ בתירוץ הראשון דם"ל דהכ"נ, ואין הם חלוקים.
ואחר שנעשה כבר, בדיעבד אי"צ לכבות המדורה, דאין תוצאה של הנאה ממעשה זה. ואם נהנה, נהנה מראש והוי כמרחץ, משא"כ לדברי הכם"מ דתליא אם נראה בעין או לא, ואכמ"ל.

[58] פ"ט מ"ז, והובאה לעיל הל' י"ט

[59] פ"ד ה"ו

[60] והוא זמן שספיחין יהיו אסורים בשביעית, ויהיו מותרים במוצ"ש.

[61] ועיין בדר"א (הכא ס"ק קמ"ט) שכתב, שהוא הגשם השני בחורף, ודוקא שירד ממש ולא סגי שיגיע זמנו, דכיון שירד רביעה שנייה כבר נסרח ונתקלקל מה שבשדה, ואין ראוי שוב לבהמה ואז הותר גם מה שבבית, וכן משמע מדברי הרמב"ם. וצ"ע, דבירושלמי משמע דלא הותר רק מה שנסרח שפקע ממנו קדו"ש. א"נ, לא פקע ומ"מ מותר לשורפו משום שאין עומד עתה יותר למאכל בהמה כיון שנסרח ע"כ. ועו"כ, וי"א דדוקא בסתם קרקע שהיא לחה, אבל במקום הרים וטרשים שהקרקע קשה ואין מסרחת במהרה, אפי' עד ג' שנים אסור, דהוא עד שתסרח, ולפ"ד הראשונים דביעור הוא הפקר (וע"ע בפ"ז דיתבאר דיני ביעור), אין להתיר כאן אלא"כ הפקיר וביער כדין בזמן הביעור, ואח"כ הותר גם מה שבבית ופקע ממנו דין קדו"ש כיון שביער כדין, ע"כ.

פרק ו

איסור סחורה בפירות שביעית

הלכה א', איסור סחורה בפירו"ש

בשביעית (פ"ז מ"ג) תנן, קליפי רימון והנץ שלו, קלפי אגוזים והגלעינין יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, **הצבע** צובע לעצמו, ולא יצבע בשכר, שאין עושין סחורה בפירו"ש ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים, ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו, **לקח לעצמו והותיר,** מותר למוכרן, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, קליפי רימון והנץ- הוא קליפת הרימון והפרח שלו והגרעינים של כל מי שיש לו[1], יש בהם קדו"ש, ואף שאם מכרן דמי שביעית ג"כ קדושים **בקדו"ש, מ"מ אסור לאדם לעשות בהם סחורה** אלא"כ במקרה. **ומה שהתחדש בקליפות ופרחי הרימון,** שעושין מהם צבע ואסור לצבוע בשכר בשביעית אף שלוקח דמי הצביעה ושומרם בקדו"ש. **ובנו מותר לקחת ממנו** אך לא מן השדה לשם מכירה, ואותן המעות ג"כ קדושים בקדו"ש[2].

והר"ש ביאר, יש מפרשים נץ פרח שעל הפיטמא ולא בא אלא בגמר הפרי, **אך הנה מרש"י בפסחים[3] משמע,** שהוא ענין אחר מן הפרי ולא שגדל על הפרי, ע"כ. **ועוד ביאר הר"ש, קליפי אגוזים-** משתמשים לצביעה. **גרעיני זיתים ותמרים-** להסקה וכן ג"כ ראויים לבהמה, **והוא ע"פ הגמ' בשבת[4] דאיתא,** רב אכל תמרי ושדא קשייתא לחיותא, וא"כ ראויים למאכל בהמה ולכן יש בהם קדו"ש. אך לצבוע לעצמו, מותר דכתיב לכם לכל צרככם **אך אין מותר לסחורה אף לא לצבוע בשכר וכן בטובת הנאה אסר הירושלמי עי"ש.**

ומה שאסרנו במשנה לענין בכורות ותרומות, הטעם הוא רק משום שלא יבאו לידי תקלה ואסור מדרבנן, אך מדאורייתא מותר, **וכן בבכורות[5] איתא,** בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא, באיטליז הוא דלא מזדבן הא בביתה מזדבן, ע"כ, ואפי' בשחוט אין איסור דרבנן.

ומה שאסרנו במשנה בנבלות, וטרפות, שקצים ורמשים, הוא ע"פ הירושלמי[6] דאיתא, כתיב טמאים הם לכם מה ת"ל וטמאים יהיו לכם, אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה, כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה, וכל דבר שאיסורו מדבריהם מותר לעשות בו סחורה. והרי חמור, למאכלתו הוא גדל, והרי גמל למלאכתו הוא גדל, רבי יהושיעא נסב ויהיב בהדין מורייס[7]. ר' חונא נסב ויהיב בהדין חלתותא[8], וכו' עי"ש.

עוד ביאר הר"ש, לא יהיה לוקח ירקות ומוכר בשוק- הינו לוקט ובחינם. **וכן בתוספתא (פ"ה ה"ז) איתא,** לא יהיה לוקט, וכשמוכר בשוק הוא עצמו אסור, דללקט לאוכלה אמר רחמנא ולא לסחורה, אך לבנו שלא ליקטם מותר. וכמו"כ מותר **כאשר ליקט לאוכלה ונשאר לו אף** שהוא הלוקט, מ"מ לקט בהיתר.

ועוד הב"ד הירושלמי (פ"ז ה"א) דאיתא, תני ולא יהיו חמשה לוקטים ירק ואחד מוכר, אבל מוכר הוא שלו ושל חבירו. חמשה אחין מלקטין ואחד מוכר על ידיהן, אמר ר' יוסי בר בון ובלבד שלא יעשו פלטר, מהו ובלבד שלא יעשו פלטר, דלא יהא מזבין בההוא אתרא בכל שעה ואית דבעי מימר דלא יהא מזבן בכל שעה, ע"כ. **וביאר הר"ש,** דאיירי בחמשה שותפין שאוספים יחד וא' מהם מוכר. הכל אסור, אך אם כ"א ליקט לעצמו, ואחד מכר לכולם הוי כהבלעה ומותר, והו"ה לחמשה אחים אף שאין שותפים דמיחזי כשותפים, ע"כ.

ועוד הוסיף דע"ז איתא בסנהדרין[9] והובא לעיל[10], בתחילה היו אומרים אוספים כשרים סוחרים פסולים, משרבו ממצאי מעות לעניים ואזלי עניים ואספו ומייתו, חזרו לומר אחד זה ואחד זה פסולים, ע"כ. **והוא אוספים- זה שאוסף ובנו מוכר, או מוכרים- זה שלוקט** מותר. **הילכך האידנא, אסור זה וזה.**

עוד הוסיף[11], ואפשר, שהקונה כדי להרוויח, כגון קונה מחבירו בזול כדי למכור ביוקר אסור דהיינו סחורה, אבל המשנה לא איירי בהכי. **ועוד, דמש"כ בנבלה שאסור**

---

[1] משא"כ שאר קליפות

[2] וע"ע לקמן פ"ח מ"ז, והובא בפ"ה ה"ד, ולקמן ה"ד, וה"ו-ז'.

[3] נג.

[4] כמ.

[5] לא:

[6] פ"ז ה"א

[7] נעשה ממיני קמח, וידוע דלאו משל שביעית שלא זורעין, וקמ"ל שלא היה חושש שאיבא למיחשד מאיסור ספיחין.

[8] קורט של חלתית, דקמ"ל דאין קדו"ש עליו

[9] כו.

[10] פ"א הי"א

[11] אף דאי"ז מדברי המשנה

בסחורה, הכונה דקונה בשביל למכור, אך בעל הנבלה מותר לו למכרה לנכרי דאין עושה בה סחורה. **והכ"נ בציידים דג"כ** כעין הבעלים שנזדמן להם נבלה, **וכל האיסור הוא בלקנות ע"מ למכור**[12].

ופסק הרמב"ם, אין עושין סחורה בפירו"ש, ע"כ.

ואם רצה למכור מעט מפירו"ש מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירו"ש, ולוקח בהם מאכל ויאכל בקדו"ש **ואותו הפרי הנמכר הרי הוא בקדושתו** כשהיה, ע"כ[13].

והוסיף הכס"מ, דהנה בסוכה[14] איתא, הפיגם והירבוזין והשיטים וחלוגלוגות והכוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשר וניקחין מכל אדם בשביעית לפי שאין כיוצ"ב נשמר וכו', ע"כ. **וא"כ מותר לקנות רק מזון ג' סעודות ולא יותר** ואילו **הכא הרמב"ם לא הזכיר מענין ג' סעודות. וצ"ל,** שסמך על מש"פ לקמן[15] דמה שמותר למכור או לקנות הו"ד מזון ג' סעודות ולא יותר[16].

מסקנא- אין עושין סחורה בפירו"ש, ואם רצה למכור מעט מפירו"ש שיש לו יכול למכור (ומעט הוא מזון ג"ס), והדמים קדושים בקדו"ש וצריכים לקנות בהם אוכל ולאוכלן בקדו"ש ובנוסף הפירות שנמכרו ג"כ קדושים בקדושתם.

הלכה ב', שלא יקח משדהו למכירה, ושלא ימכור הלוקט

ע"פ המשנה (פ"ז מ"ג) הנ"ל, פסק הרמב"ם, לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, ולא יצבע מקליפי שביעית בשכר, מפני שזה עושה סחורה בפירו"ש, לקח ירקות לאכול והותיר מותר למכור המותר והדמים שביעית, וכן אם לקט ירקות לעצמו ולקח מהן בנו או בן בתו ומכר הרי"ז מותר והדמים דמי שביעית, ע"כ. **וביאר הרדב"ז,** דמזה שנקט בתחילה לשון לוקח ואח"כ לשון לוקט, משמע שהוא בין לוקח ובין לוקט **[וכעי"ז משמע מהתוספתא (פ"ה ה"ז) דאיתא,** לא יהיה לוקט [**וגירסת הרדב"ז,** לוקח כשמוכר] ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר, **וא"כ משמע** שגם כן אם קונה למכור אסור[17]].

ועו"כ הרדב"ז, ע"פ הנ"ל דהבאנו מהירושלמי דהוא אסור לצבוע גם בעבור טובת הנאה דהוי כסחורה, **ומש"כ הרמב"ם** הכא לא יצבע דוקא בשכר, הכונה דהכ"נ טובת הנאה חשיבי כסחר. **והוסיף, דזה לכו"ע וגם למ"ד בקידושין[18] דטובת הנאה אינה ממון,** מ"מ אסור הכא בטובת הנאה ג"כ דמיחזי כסחורה, אך בחינם לגמרי אפשר להתיר[19].

מסקנא- אסור לעשות מסחר בפירו"ש, ולכן אין לקנות או ללקט פירות כדי למוכרם אח"כ, וכן אין לצבוע בעבור תשלום כל שהוא לאחר, מקליפי שביעית.

ואם לקח או קנה ירקות לשימושו האישי, ונותר לו מותר למכור זאת, והדמים שיקבל קדושים בקדו"ש, כמו"כ אם לקח או קנה ירקות של שביעית ובנו או מישהו אחר מכר מותר אך הוא אסור לו למכור בכה"ג, וכך או כך הפירות והדמים הניתנים בעבורם קדושים בקדו"ש.

הלכה ג', שלא למכור כדרך המוכרים

בשביעית (פ"ח מ"ג) תנן, אין מוכרין פירו"ש לא במדה, ולא במשקל, ולא במנין, ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל, **ב"ש אומרים,** אף לא אגודות. **וב"ה אומרים,** את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק, כגון הכרישין ונץ החלב ע"כ. **וכן ביאר הרמב"ם,** דהטעם שאין מוכרין ע"פ משקל או מידה, הוא משום דהגם שהתירו לו בתנאים מסוימים כמובא לעיל[20], עדין צריך לגלות כל שהוא מענין ההפקר שבפירו"ש ע"י כך, והדמים קדושים בקדו"ש, ע"כ.

---

[12] והקשה הר"ש על רש"י שביאר, שאין מוסרין דמי פירו"ש לע"ה, דאיתא לאוכלה ולא לשמירה וזה שימור. תמוה, דהא רב מהמשנה כאן מצאנו לפרטי דינים ורבים הם, ולמה נקט דהטעם הוא רק משום צינעא, עי"ש.

[13] ועיין בחזו"א (סכ"ד סק"ו) שכתב, דהיינו כדי שיעור שאדם לוקט בפ"א לבניו וב"ב לימים מועטים, ודוקא כאשר לקט לצורך עצמו מעט ונשאר לו, ובכה"ג יהיה מותר לו, אך לא בלקט למכור, אפי' לקט מעט מעט, ואכמ"ל.

[14] לט:

[15] פ"ח הי"ב

[16] ועיין באורל"צ שביעית (פ"ג ת"א ו-ב') שנתבאר, שאף בשטרות כסף חלה קדו"ש, ויש לחללם ע"ד מאכל כהנ"ל, וכן מי שמקבל כסף מירקן שרוב פירותיו בקדו"ש שיש לו לחללם, ודי שיחללנו ע"ד מאכל שוה פרוטה, וכמו"כ אם חושש שקיבל הכסף על פירות שכבר חייבים בביעור, צריך לבער הכסף וכו' ועי"ש.

[17] ודו"ק לגירסתינו דא"א לראייה זו

[18] נח.

[19] וצ"ב האם מותר לצבוע לשם מצות חסד, אם יש בו הנאה, או דמצוות לאו להינות ניתנו, ודו"ק ואכמ"ל ועוד חזון למועד. **ועיין** בדר"א (הכא, ס"ק י"ג) שהביא מהחזו"א (שביעית סי' י"ג ס"ק כ"ג), דאסור לצבוע אף בטובת הנאה, דמיחזי כסחורה, אבל שאר סחורה מותר למכור בטובת הנאה דלא מיקרי סחורה. והמשנה למלך (ה"א) בשם הר"ן כתב, דאף אם נותן לו דבר מועט, לא מיקרי סחורה, עי"ש.

[20] במשנה פ"ט מ"א, והובא בפ"ד ה"ב

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ג) דאיתא, למה, כדי שימכרו בזול וישקלו בליטרא, אם אמר את כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה, תני פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ לא יהו נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא כפירות הארץ ואם היו נמכרים מותר. **ועו"ש איתא**, ר' חזקיה בשם ר' בא בר ממל זה שהוא מודד בכפישה ונסתימה לו שנים שלוש פעמים אסור למוד בה[21], ע"כ. **והוסיף בפירוש אגודות**, הוא שאין לאורזו בצורה מסחרית, אך בצורה שאורז לבית מותר[22].

ופסק הרמב"ם, כשמוכרים פירו"ש, אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין כדי שלא יהיה כסוחר בפירו"ש, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה[23], להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר, ע"כ. **וברדב"ז הביא טעם הר"ש**, שהוא כדי שימכרו בזול, וכתב, **דהוא בכלל טעם הרמב"ם** להודיע שהוא הפקר, דהזוכה מן ההפקר מוכר בזול, ע"כ[24].

מסקנא- כשמוכר פירו"ש באופן המותר, אסור למכור ע"פ משקל או מידה, אלא מוכר מעט ובערך שלא יהיה כסוחר שביעית, וכן להודיע שהוא הפקר וקדוש בקדו"ש, וכן הכסף שמתקבל קדוש בקדו"ש, כהנ"ל.

הלכה ד', עוד בענין הנ"ל

עו"כ הרמב"ם ע"פ המשנה (פ"ח מ"ג) הנ"ל וכדברי ב"ה, ואוגד דברים שדרכן להאגד לבית למכור בשוק אכסרה כדרך שאוגדין לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום, ודברים שאין דרכן להאגד אלא לשוק לא יאגוד אותן, ע"כ. **ופירוש הדברים**: שישנם מוצרים שדרך אגידתן הם רק לשוק אבל לבית לא אוגדין אותן[25], וישנם שדרך היא שלא אוגדין אותן לשוק, אבל לבית אוגדים[26].

והראב"ד ביאר דברי המשנה פירושם, הואיל שדרכו לאגדו אפי' לאכלו בביתו כדי שידע בכמה אגודת הוא מסתפק בשבוע, ג"כ כשימכור אותו בשוק אוגד אותו שאין אגודתו דרך סחורה אלא א"כ דרכו של ירק זה ליאגד, **ודלא כהרמב"ם לחלק** בין אגד לאגד, ע"כ.

וא"כ להראב"ד מותר לאגוד כפי הצורך של הבית, ולא כפי צורך המסחר. **ואילו הרמב"ם ס"ל**, דמה שדרך לאגוד אותם רק לסחורה אסור לאוגדו כך, אבל כשהאיגוד הוא לשימוש פרטי[27], מותר לאגוד גם כדי למכור אף שעדיין צורך המסחר איכא.

וכתב הרדב"ז, דפשט המשנה מבואר כהראב"ד, אבל מה שהרמב"ם נטה מלשון המשנה ומפשטה, הוא דקשיא לו: א', דהרי תנן לעיל[28], אין מוכרין במנין אלא אכסרה, ואם אין שינוי באגד עצמו במה יוכר שהם של שביעית, כיון שדרכו ליאגד לבית ולשוק. **ב'**, וכן **דלפי ביאור הראב"ד** היה צריך לגרוס במשנה, את שדרכו לאגוד בבית ולא בשוק, אוגדין אותו בשוק, ומדלא קתני הכי, משמע שירק דרכו להאיגד לבית ולשוק, וא"כ איזה שינוי יהיה כדי להודיע שהוא של שביעית. **ג', ועוד, דגירסת הספרים**, אוגדין אותו בשוק, **ולהראב"ד צ"ל** אוגדין אותו לשוק, **וע"כ נראה כדעת הרמב"ם** מכח ג' הקושיות האלו **ודלא כהראב"ד. וכ"כ הכס"מ, דאין פירוש הראב"ד מוכרח**, ע"כ.

מסקנא- להלכה מה שנאגד בדרך שהיא רק לסחורה אסור לאוגדם, ומה שנאגד בצורה של בית מותר למכור כן אף בשוק, והוא השינוי שצריך כדי להודיע שקדושים בקדו"ש, **והראב"ד חלק** וס"ל, שמותר לאגוד כפי הצורך של הבית, ולא כפי הצורך.

הלכה ה', סחורה בפירות חו"ל

בירושלמי (פ"ח ה"ג) איתא, תני פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהו נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין אלא כפירות הארץ, ואם היו נמכרין מותר, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, שימכרו אכסרה, ע"כ[29].

מסקנא- פירות יבול חו"ל, צריך למוכרם באותו הדרך שמוכרים פירו"ש בלא משקל ומידה אלא בערך, אלא"כ ניכר שהם מחו"ל.

---

[21] ג"כ אם מודד בכלי שלא של מדידה, אך נעשה כמדידה ג"כ אסור.
[22] וביאר הדר"א (ס"ק ל'), בין שמשנה בשינוי המשקל או בתואר האיגוד מותר, אבל כל שחזותו מוכיח עליו שהוא אגוד לשוק אסור (וע"ע בהל' ג').
[23] בערך
[24] ודו"ק אם מוכרים ביוקר, ולענ"ד אי"ז קשור לאוצר בי"ד, ועיין עוד בכ"ז במ"ש בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' ה') באורך.
[25] כדוג', עלים שאוגדין כמות כמות, ואח"כ מוכרים בתפזורת.
[26] כדוג' אגוזים, ושאר פירות קטנים שמגעים באריזות גדולות מאוד, וכ"א אורז לביתו.
[27] כמות קטנה
[28] פ"ח מ"ג, והובאה לעיל ה"ג
[29] ועיין בדר"א (הבא ס"ק ל"ג) שכתב, שהטעם הוא שיבואו להתחלף בפירות אר"י, ודוקא במידה משקל ומנין אסרו, אבל לא חיבהו בביעור ואיסור סחורה והפסד, והאיסור לשקול ולמדוד אינו אלא בפירות האילן, אבל ירקות וזרעים ביון ששל אר"י אסורים משום ספיחין לא שייך לאחלופי, מיהו אם מצוי ירקות של גוי מאר"י שיש בהן קדו"ש (ועיין בזה במש"כ בזה במקומו פ"ד הכ"ט) ולא ספיחין, אפשר דאתי לאחלופי, מיהו נראה שאם רוב השוק של חו"ל הויה ליה כניכרין, ולא אסרוו אלא בשרוב הפירות הנמכרין קדושים בקדו"ש, ופשוט.
וצ"ב אם כאשר כותב על הסחורה ליד המאיר, יבול נכרי או חו"ל וכד', האם סגי בשנוי מספיק או לא, ועוד חזון למועד.

הלכה ו', חומר שביעית מהקדש

בקידושין (נח.) איתא, הא דאמרן שביעית מאי הא יובל היא קודש תהיה לכם מהקודש תופס את דמיו אף שביעית תופסת דמיה, אי מה קודש תופס את דמיו ויוציא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאה לחולין ת"ל תהיה, בהויתה תהיה, כיצד, לוקח בפירו"ש בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית, בבשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים, בדגים יין, יצאו דגים נכנס יין. ביין שמן, יצא יין נכנס שמן. הא כיצד אחרון אחרון נתפס בשביעית ופירי עצמו אסור וכו', עי"ש.

וכן בשביעית (פ"ח מ"ז) תנן, האחרון האחרון נתפש בשביעית והפרי עצמו אסור[30].

וכ"פ הרמב"ם, חומר בשביעית מבהקדש, שהפודה את הקדש יצא הקדש לחולין ויתפשו הדמים תחתיו, והשביעית אינה כן, אלא המוכר פירו"ש יתפשו הדמים ויעשו כפירו"ש והפירות עצמן לא נתחללו ונעשו כפירות שאר השנים שנא' תהיה בהויתה תהא לעולם, ולפי שנקראת קודש תופסת את דמיה, נמצאת אומר האחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו הרי הוא כמו שהיה, ע"כ. **וכתב הרדב"ז, דכן איתא ג"כ בספרא כהאי לישנא.**

מסקנא- פירו"ש חמורים מהקדש, ואם פדה אותם בדבר אחר או בכסף, הפדיון ג"כ קדוש בקדו"ש, וחייב בביעור, וע"כ הפרי בקדושתו נשאר, אך על הפדיון אפשר לפדותו והוא יצא לחולין והפדיון האחרון שיהיה הוא נשאר קדוש.

הלכה ז', עוד בענין הנ"ל

עו"כ הרמב"ם ע"פ הנ"ל, כיצד, לקח בפירו"ש או בדמיהן בשר, נעשה הבשר כאותן הפירות ואוכלו כפירו"ש וצריך לבער שניהם בשעת ביעור שביעית, לקח באותו בשר או בדמיו דבש יצא שמן נתפס דבש. וצריך לבער הפירות הראשונות[31], עם הדבש האחרון כדרך שמבערין פירות שביעית, ואין עושין משניהם מלוגמא ולא מפסידין אותן כשאר פירו"ש.

מסקנא- כאשר פדה פירו"ש בשאר דברים, הפדיון קדוש בקדו"ש, ולכן צריך לבער אותן כדרך ביעור פירו"ש, וכן אין עושין ממנו מלוגמא או שאר הפסד כשאר פירו"ש לכל דיניהם, ע"כ.

הלכה ח', דרך חילול שביעית

בסוכה (מ:) איתא, אמר ר' אלעזר אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח, ורבי יוחנן אומר בין דרך מקח בין דרך חילול, וכו'. **ועו"ש (מא.) איתא**, אלא א"ר אשי מחלוקת בפרי שני, אבל בפרי ראשון דברי הכל דרך מקח אין דרך חילול לא, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם, כרבי יוחנן**, שפרי ראשון רק במקח, ובשא"ד בין במקח ובין בחילול.

וברדב"ז הביא מהירושלמי (פ"ח ה"ז) דאיתא, בעו מינה מרבי יוחנן, שביעית מהו שתצא דרך חילול א"ל ולמה לא, א"ר אלעזר אין שביעית יוצא דרך חילול אלא דרך מכירה, מתניתא מסייע לדין, ומתניתא מסיעא לדין, מתניתא מסייע לר' יוחנן, כל מי שיש לו מעות מדמי שביעית והוא רוצה לחלל על עיסתו הוא מחללו, ע"כ. **וכתב הרדב"ז**, דא"כ משמע דר' יוחנן איירי ג"כ בשביעית, הרי לא פסקנו כהא משנה דהרי פסקנו, דדוקא פרי שני אבל פרי ראשון כר"א כהנ"ל. **וע"כ כתב**, מיהו הנכון דר' יוחנן לא אמרה אלא בפרי שני וכהנ"ל.

מסקנא- אין מחללין שביעית אלא דרך מקח (ע"י מכירה), והוא דוקא פרי ראשון אך השני כר"י שמתחלל בין במכירה ובין בחילול.

הלכה ט', אין מחללין שביעית על בהמה וחייה חיים

בסוכה (מ:) איתא, אחד שביעית ואחד מעשר שני מתחללין על בהמה חיה ועוף, בין חיין בין שחוטין **דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים** על שחוטין מתחללין על חיין אין מתחללין, גזירה שמא יגדל מהן עדרים, **אמר רבה** מח' בזכרים אבל בנקבות דברי הכל על שחוטין מתחללין על חיין אין מתחללין, גזירה שמא יגדל מהן עדרין, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם כחכמים, והוסיף**, דאין מחללין תמיד ג"כ על פרי שני[32].

מסקנא- אין מחללין פירו"ש ומעשר שני על בע"ח חיים, וזאת מן הסיבה שיגדלו עדרים עדרים ויבאו לידי מכשול, ואין מחללין בין זכרים ובין נקבות מהאי טעמא, והוא גם כאשר רוצה אח"כ לחלל שוב ולהעביר ממנו הקדושה, שמא יבואו לידי מכשול.

הלכה י', אין פורעין חוב מדמ"ש

בתוספתא (פ"ז ה"ו) איתא, אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהן מלוה וחוב, אין משלמים מהן גמולין ואין פודין בהן שבויין ואין עושין בהן שושבניות[33], ואין פוסקין מהן צדקה אבל משלמין מהן דבר של גמ"ח

---

[30] והתבאר בכ"מ לעיל, עיין בפ"ד ה"ז, וכן בפ"ה ה"ד.

[31] פירו"ש המקוריות

[32] אף שיכול לחלל על פרי אחר ולהעביר ממנו הקדושה.

[33] מתנות חתונה כהלואה.

וצריכין להודיע ונותנין אותן לחבר עיר בטובה, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם והוסיף**, ואין פוסקין מהן צדקה לענין בביהכנ"ס[34].

וכתב הרדב"ז, דאף דבתוספתא איתא ונותנין אותן לחבר עיר בטובה[35], **מכיון שבירושלמי דמאי (פ"ג ה"א) איתא, כהאי לישנא, והשמיט הרמב"ם**[36].

עוד בשביעית (פ"ח מ"ח) תנן, אין לוקחין: עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמ"ש, ואם לקח יאכל כנגדן. אין מביאין: קני זבין, קני זבות, קני יולדות מדמ"ש, ואם מביא יאכל כנגדן. אין סכין: כלים בשמן של שביעית, ואם סך יאכל כנגדו, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהא פירו"ש ניתנו לאכילה לשתייה ולסיכה, והוא סיכת אדם ולא לכלים ושא"ד שאינם אכילה, ואם עבר וסך וכו', יאכל כנגדן, יקנה פירות שאינם של שביעית ויאכלם בקדו"ש כנגדן, ולא יקנה בכסף הזה פירו"ש, דהא כבר קדושים ואין משליך לשביעית.

והר"ש ביאר כן, והב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ח) דאיתא, אמר ר' יוסי זאת אומרת שאסור ליקח אשה מדמ"ש, דלא דכן מה בין הקונה אשה ומה בין הקונה שפחה, **תני**[37] **שמן של שביעית** אין חוסמין בו תנור וכירים, ולא סכין בו מנעלים וסנדלים, ולא יסוך בו אדם את רגליו והוא בתוך מנעל, או בתוך סנדלו, אבל סך הוא את רגלו ונותנה בתוך מנעלו ונותנה לתוך סנדלו, סך שמן ומתעגל על גבי קטבלייא ואינו חושש, לא יתננה ע"ג טבלא של שיש להתעגל בה **רשב"ג מתיר. ועוד בירושלמי (פ"ח ה"ז) איתא**, מי שיש לו סלע מדמ"ש והוא רוצה ליקח לו חלוק, הולך אצל חנווני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי בזו פירות, והוא נותן לו, והוא אומר לו הרי פירות האלו נתונין לך במתנה, והחנווני אומר לו הרי סלע נתונה לך במתנה וחוזר ולוקח לו חלוק[38], ע"כ. **וכ"פ כ"ז הרמב"ם** ג"כ[39], שאוכל בטובה ושלא בטובה.

מסקנא- בדמ"ש אין משתמשים לדברים שאינם אוכל. ובכלל זה: אין פורעין בו חוב, ואין נותנין מזה מתנות לכלתו (דהוא דרך הלואה בעבור המתנה הבאה), ואין משלמין בהן תגמולין, ואין פוסקין צדקה לעניים בביהכנ"ס דהוא מקבל בכך כבוד או מתנות[40], אבל עושה בהם גמ"ח עם עניים וצריך להודיען שלא יחזיקו לו בטובה.

כמו"כ אין קונין בהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה (דא"א לאוכלה), ואם לקח יעשה כנגדן כהנ"ל, שיקנה פירות עם אוכלין שאינם קדושים בקדו"ש ויאכלם בקדו"ש, וכן אין מביאין ממנו קיני זבים זבות ויולדות וכן חטאות ואשמות משום שאין אוכל מהם וכנ"ל אם הביאם. וכן אין סכין כלים עורות בשמן של שביעית, אך את גופו שרי, וכנ"ל אם עבר.

---

[34] ושונה הוא מגמ"ח שמותר וצריך להודיע, הכא מתכבד הוא ג"כ בזה וחשיב כהנאה מדמ"ש.
ועיין בחוט השני (ס"ק ט"ו, ד"ה מה) שכתב לענין מיפים לנותני שירות מדמ"ש, מה שמשלמים לפועלים תוספת תשלום על עבודתם [הנקרא מיפ'] הכל לפי הענין, כי לפעמים הוא חייב לתת לו מיפ והדבר נחשב כפירעון חוב, אך לפעמים הוא חייב לתת לו מיפ והדבר נחשב כפירעון חוב, אך לפעמים אין הדבר נחשב כחוב והרי"ז כנתינת מתנה סתם, וע"ע במש"כ גבי משלוח מנות, בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' י"א).

[35] והוא שמעביר לקופה של צדקה לעניים, דאין לו הנאה ישירה מדמ"ש.

[36] ונלע"ד דס"ל להרמב"ם דגם בזה הוי הנאה ויש עוד לשון בזה, ועוד חזון למועד. וע"ע במש"כ בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' י"א) ועי"ש.

[37] והובא לעיל בפ"ה ה"ו

[38] וע"ע בסוכה (מא.) דדיקדקו מכאן דבפרי שני מותר דרך מקח ולא דרך חילול, ועי"ש ולעיל בה"ח.

[39] לעיל הט"ו

[40] ובכלל זה אין לקנות מזה כרטיסי הגרלה אפי' שג"כ תורם בכך. ועוד חזון למועד באריכות גבי אם מותר לקנות בכספי מעשר כרטיסי הגרלה למוסדות חסד וכיוצ"ב.
ועיין בשו"ת אבני דרך (חט"ו סי' קע"ג) שעמד בזה והביא משו"ת אבני ישפה (ח"ג סי' מ"ב או"ז) שכתב, דנראה פשוט שמותר להשתמש בכספי מעשר כיון שעיקר כוונתו הוא לתרום לישיבה, וגם לא הוי דבר שדחו ביה, והעיקר הוא לשם צדקה, והכ"נ אם זכה, זכה בו המעשר, ואומנם מסתבר שיוכל לשלם חזרה את דמי הכרטיס למעשר, ולהתשמש בפרס, כי לא נתן דמי מעשר אלא במחשבתו שיש כאן צדקה בעלמא, אבל אחר שנתגלה שיש כאן עסק מתברר למפרע שלא היתה כוונתו אלא לשלם בכספו כדי שיזכה וגאון אחד שליט"א (הגרי"ש אלישיב זיע"א) אמר, שכיון שקנה הכרטיס בדמ"ש זכה המעשר בפרס, ואומנם יכול לקבל רווחי תיווך הגונים, ע"כ. וכן הוא דעת הגרשז"א (ספר ועלהו לא יבול ח"ב עמו' ק'), וע"ע בדר"א (פ"ז מהל' מתנ"ע ה"ה), ועי"ש.
אולם בשו"ת אגרמ"ש (או"ח ח"ד, סי' ע"ו או"ב) כתב שהזכייה שייכת לקונה הכרטיס, אלא שכתב שיש להחזיר למוסד את עלות הכרטיס.
ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' רפ"ט) כתב, דהכסף שמרוויח מההגרלה למוסד צדקה שייך לתורם (ולא לגוף הצדקה), וביאר דהוי כמו גבאי צדקה שיש להם רשות לעשות במעות לפי צורך הצדקה ואף לתת אוזים למתרים, כיון דסו"ם הוי לטובת המוסד.
והו"ה הכא דהוי טובת המוסד שעושה ההגרלה, דבכך מגביר ומעלה את כמות התורמים, ועי"ש עוד שכתב שצריך לראות ולוודאות שהאדם לא נותן את כל כספי הצדקה עד חומש מדמי המעשר לטובת ההגרלה, ואגב כתב באבני דרך כיום מצוי שמי שתורם לארגוני הצדקה המוכרים שיכול לקבל החזר ממם הכנסה (וע"ע בשו"ת ישיב יצחק ח"ד, סי"ז עמו' קל"ט), עכת"ד.
ולכאורה צריך לדון גבי עיקר מטרת המעשר אם הוא בכדיי שיוציא האדם או שיקבל הצדקה, ועפי"ז יש לדון בנידו"ד.

ומותר לילך לחנוני ולהחליף ואומר לו, קח מתנה פירו״ש והוא נותן לו במתנה דברים אחרים, אך לא בצורת תשלום.

הלכה י״א, תשלומי צריכה מפירו״ש

בשביעית (פ״ח מ״ה) תנן, אין נותנין לא לבייר[41], ולא לבלן, לא לספר ולא לספן, אבל נותן הוא לבייר לשתות[42], ולכולם הוא נותן מתנות חינם, ע״כ. **וביאר הרמב״ם כל הנ״ל,** מכיון שאי״ז אוכל אסור, משא״כ בייר לשתיה, אך נותן להם מתנות בלי להחזיק טובה, **אף שבכ״ז יש לו הנאה** כלשהי מותר כדלעיל[43], שאוכלין פירו״ש בטובה ושלא בטובה, ע״כ.

והר״ש ביאר: בייר- חופר בורות, ולכן לא יתן לו פירו״ש דאי״ז שייך לאוכלו ולשתותו, אך לתת לו לשתות מדמ״ש מותר דאף שהוא כעין תשלום על החפירה בכ״ז סו״ס הוא שותה עכשיו ומותר, אך לתת מים לבהמתו או לכביסה אסור, דהוא שכר ואין משתמש בהם לאכילה. **וביר״ש (פ״ח ה״ה) איתא,** ורבי יוסי מתיר בכביסה וכו׳. תמן[44] הוא אומר דהכביסה חיי נפש, עי״ש. **אך לבלן לא, דבירושלמי (שם) משמע,** דאף ר׳ יוסי מודה שאי״ז חיי נפש כ״כ. **דאיתא,** אדם מגלגל ברחיצה ואין אדם מגלגל בכביסה, וא״כ רחיצה אינה חיי נפש ככביסה, עי״ש.

וכ״פ הרמב״ם, אין נותנין מהן לא לבלן ולא לספר ולא לספן ולא לשאר האומנים, אבל נותן הוא למי שדולה מים מן הבור להשקות אותו מים, ומותר ליתן מפירו״ש או מדמיהן לאומנין מתנות חינם, ע״כ.

מסקנא- אין משלמים בפירו״ש לבעלי מלאכה העושים מלאכה שאינה אוכל״נ, אך בעבור אפיה או בעבור שואב מים לשתיה מותר, ור׳ יוסי ס״ל שגם שואב מים לכביסה, יכול לשלם בפירו״ש[45].

הלכה י״ב, סחורה בפירו״ש בתשלומים מראש

בשביעית (פ״ח מ״ד) תנן, האומר לפועל, הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום, שכרו מותר. לקט לי בו ירק היום, שכרו אסור. לקח מן הנחתום ככר בפונדיון, כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר, ליקח ממנו סתם, לא ישלם לו דמי שביעית שאין פורעין חוב מדמ״ש.

וביאר הרמב״ם, שכרו מותר או אסור, הכונה שלא נתפס או נתפס בדמ״ש, ובמקרה הראשון שעושה כדרך טובה בלא קשר לתשלום שלא אמר לשון תשלום על הלקיטה מותר, הל״ה אסור. **כמו״כ בנחתום** כאשר התנה שיעשה החלפה על הלחם עם ירקות שאאסוף מותר דחילופין מותר, אך אם לקח בסתם והוא ע״ד תשלום מעות, ואז רוצה לשלם לו במקום מפירו״ש, הרי״ז כפורע חובו שאסור.

והר״ש הביא מהירושלמי (פ״ח ה״ד) דאיתא, מה בין האומר לקט לי לאמור לקט לי בו, ר׳ אבין בשם ר׳ יוסי ב״ר חנינא מהלכות עמעום הוא **תמן תנינן**[46], לא יאמר לחבירו העל את הפירות הללו לירושלים לחלק, אבל אומר לו העלם שנאכלם ושנשתם בירושלים, מה בין האומר העלם שנאכלם ונשתם ר׳ זעירא בשם ר׳ יוחנן, מהלכות של עמעום היא, **ועוד תמן תנינן**[47], שואל אדם כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלוני, מה בין האומר הלויני מה בין האומר השאילני, ר׳ זעירא בשם ר׳ יונתן מהלכות של עמעום היא וכו׳ ע״כ. **וביאר הר״ש,** כלומר הני ד׳ דברים היו ראויים להאיסר, ועמעמו עליהם והתירו.

ועוד ביאר הר״ש, דהטעם שהתירו בחילופי דברים בין בעל השדה לנחתום, משום שהירקות מצויים והכ״נ כאשר אין מצוי שאסור, **וכן בירושלמי (הכא) איתא,** תני ר׳ יהודה ור׳ נחמיה אוסרין לפי שאין ירקות מצויים, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר ואינו כדמ״ש, אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו את הפועל להיות שכרו כדמ״ש, ואם אמר לו לקט לי בו היום ירק הרי״ז כדמ״ש ואינו מוציאו, אלא באכילה ושתייה כפירו״ש.

והרדב״ז הב״ד רש״י בע״ז (סב.) דביאר, לקט לי בו, הוא לשון מכר, דמשמע לקט לי שוויו ירק, אך לקט לי לשון שכירות הוא, ע״כ. **והנה מהרמב״ם משמע,** דמעיקרא הוא מותר, ורק שברישא לא קנסו ובסיפא קנסו. **ולכאורה,** מאי שנא רישא מסיפא. **ונראה לבאר,** דברישא שכרו ליום שלם באיסר, **וא״כ התשלום הוא על כל מה שעשה באותו יום ולא על העבודה**[48], ולכן לא קנסו אך בסיפא ששכרו ללקוט לו כמות מסויימת, בכמה זמן שיקח לו[49], בכה״ג הוי שכר ירק ושייך לקנוס אותו.

---

[41] שואב מים
[42] שואב מים לשתייה
[43] פ״ד מ״ד, והובא בפ״א הי״ח
[44] והוא בגמ׳ (פ:), דס״ל דגם כביסה חשובה כ״כ, ובכלל חיי נפש.
[45] ולא הזכירו הרמב״ם.
[46] מע״ש פ״ג מ״א
[47] שבת קמא.
[48] שכר יומית
[49] שכר גלובלי

ובכס"מ כתב, דפשוט הדבר שמדובר בירקות שאין דרך לזורעם, דאז מותר לאוספם בשביעית, אך בירקות שדרך לזורען אפי' גדלו בשישית אסור ללקטן בשביעית כלל, ואסורים כמש"כ לעיל[50]. **ומלשון המשנה,** דקתני לקח ממנו ירקות שדה הכונה דוקא ירקות מאילנן[51], הם מהמדוברים הכא.

מסקנא- אם אומר לפועל קח תשלום איסר, ולקוט לי היום מן הירקות המותרים, שכרו מותר ואין שייך לדמי שביעית כיון ששילם לו יומית ולא בעבור הירקות, אך אם אמר לו לקוט לי באיסר זה היום ירק מכיון שקצב לו איסר על לקיטת הירק (שכר גלובלי) הרי הוא כדמי שביעית, וכנ"ל.

הלכה י"ג, שכר העוסקים בפירו"ש

בע"ז (סב:) איתא[52], ורבא אמר לעולם דקדוש בקדו"ש, ודקא קשיא לך פועל[53], פועל דלא נפיש אגריה[54] לא קנסהו רבנן חמרין דנפיש אגרייהו קנסו רבנן בהו, ע"כ. ויהיה שכרם של החמרין קדוש בקדו"ש.

וכן בירושלמי (פ"ח ה"ו) איתא, תני החמרין והכתפין כל העושות שביעית, שכרן שביעית וכו', הורי להון רבי הילא במכתפי פירות עבירה היא, מתניתא ומהו שכרן שביעית, כי דאמר רבי אבהו בשם ר' יוחנן יי"נ קנס קנסהו והכא[55], קנס קנסהו, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, החמרים העושים בפירו"ש מלאכות שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה קנס להם, ומפני מה קנסו בשכר החמרים ולא קנסו בשכר הפועל, מפני ששכר הפועל מעט לא קנסו בו משום כדי חייו, ע"כ. **וברדב"ז כתב,** דהכ"נ לכתפיים שהם בכלל חמרין משא"כ סתם פועל שאל שכרו נושא נפשו ולכן לא קנסהו.

ובכס"מ כתב, ע"פ הר"ן והירושלמי, דפשוט הוא שקנסו החמרין[56] כאשר עשו מלאכה אסורה משא"כ הפועל שאף שעשה מלאכה אסורה[57] דכל אותו האיסור מתייחס לבע"ב, ורק אם שכרו במפורש לשם הירקות אזי קנסו ג"כ אותו, משא"כ בחמרים ובכתפיים ע"כ[58].

מסקנא- החמרין שונים מן הפועל, ונקנסו בשכרם כאשר עשו איסור בפירו"ש, כגון שאספו יותר מן הדין או אחר זמן הביעור וכו', ושכרם קדוש בקדו"ש, ושונה דינם מדין פועל שרק אם נשכר לשם הפירות ממש, אזי שכרו קדוש בקדו"ש, והוא מפני ששכרם מועט וכדי חייהם.

הלכה י"ד, חילופיהן בפירו"ש

ע"פ המשנה בשביעית (פ"ח מ"ד) והובאה לעיל[59]**, פסק הרמב"ם,** הלוקח מן הנחתום כיכר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה כשאלקוט ירקות שדה אביא לך בו הרי"ז מותר. ואותו הככר הרי הוא כפירו"ש. **ואם לקח ממנו סתם**, לא ישלם מדמ"ש שאין פורעין חוב מדמ"ש, ע"כ.

והוסיף הרדב"ז, והככר נהיה קדוש בקדו"ש ע"פ הנ"ל[60] שהחילוף של השביעית נתפס בשביעית, וכל מה שמותר הכא הוא משום שהוא חילוף ולא תשלום ופשוט[61].

מסקנא- מותר לאדם להחליף עם האופה ככר בעד פירו"ש שיביא לו אפי' בהמשך כל ואומר לו תן לי ואתן לך, אך אם לקח בסתם, דאז נתחייב לשלם לו דמים, אין יכול לשנות עתה ולהביא לו פירו"ש, דאין פורעין חובו בפירו"ש.

הלכה ט"ו, אכילת פירו"ש בטובה ושלא בטובה, ובדין ירש פירו"ש

ע"פ המשנה בשביעית (פ"ד מ"ב) והובאה לעיל[62]**, דתנן,** ב"ש אומרים אין אוכלין פירו"ש בטובה, וב"ה אומרים אוכלין בטובה ושלא בטובה, ר"י אומר חילוף הדברים זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ע"כ[63].

וכ"פ הרמב"ם, אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, כיצד בטובה שיתן לו פירו"ש כמי שעשה עימו

---

[50] פ"ד ה"ג

[51] המותרים, כגו' הפיגם וכו', כיעוי"ש

[52] על הא דתניא, החמרין שהיו עושין מלאכה בפירו"ש, שכרן שביעית.

[53] שהוא אין שכרו קדו"ש ע"פ הנ"ל

[54] אין שכרו מרובה

[55] הכ"נ לענין שביעית

[56] והכתפיים

[57] עי' לעיל הי"ב

[58] והנה עיין בריטב"א ע"ז (סב.) שם"ל טעם קנסו החמרין הוא משום שנשכרו לעשות סחורה בפירו"ש וא"כ הם מסייע לדבר עבירה, אך רוב המפרשים ביארו טעם הקנס כהרמב"ם שבעבודתם עשו עבירה ממש ולא סיוע, וע"ע ברמב"ן (הכא) וברשב"א (הכא) שם"ל שנשכרו החמרין לאסוף פירו"ש אחר זמן ביעורם, וא"כ הוא ג"כ מסייע וג"כ עובר עבירה ממש ולכן קנסו חכמים שכרם.
ועיין עוד בראב"ד ובמאירי שביארו שטעם הקנס אינו מחמת איסור, אלא תקנה שתנהג קדו"ש בשכרם כדי שלא ירגילו עצמם לכך ויבאו לעשות סחורה בפירו"ש, וע"ע בדר"א (ביאה"ל, ד"ה האומר) ואכמ"ל.

[59] הי"ב, וע"פ כל הנ"ל בפרק זה

[60] הל"ו

[61] ודו"ק מינה לאדם שנדר כסף לביהכנ"ס שאין יכול להחליף בשווה כסף, ועוד חזון למועד ואכמ"ל.

[62] פ"א ה"ח, ופ"ג ה"ט

[63] ועי"ש באורך, הביאור.

טובה שנתן לו או שיכניסנו לגינתו לאכול כמי שעשה עימו בטובה.

ועוד בשביעית (פ"ט מ"ט) תנן, מי שהיו לו פירו"ש שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה, **ר"א אומר** ינתנו לאוכליהן, **וחכמים אומרים** אין החוטא נשכר, אלא ימכרו לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם, האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דמשנתינו מדובר בכה"ג שהפירות מותרים, שנאספו כפי הדין, אזי **ר"א שס"ל כב"ש[64], אף שהוא מתלמידי ב"ה,** שאוכלים פירו"ש רק שלא בטובה[65], וא"כ הכא בכדי שלא יחזיק טובה למוריש, הרי שהוא לא יכול לאוכלן לבדו, אלא רק עם עוד אנשים ובכה"ג לא יחזיק לו טובה כ"כ[66], **וע"כ ענו חכמים לו,** דהרי לשיטתך שאתה מחשיבו חוטא בכך שקיבל פירו"ש במתנה, אין דינו כך שהרי הוא חוטא נשכר, שהרי הוא אוכל עם כלל בנ"א, והכלל הוא שאין חוטא נשכר. **אלא לפ"ד צ"ל,** שימכרו ויתן כל דמיהם לכל אדם, **אך ע"פ ההלכה שנפסקה כב"ה** שאוכלו בין בטובה ובין שלא, ולכן יכול לאוכלם אפי' לבד ולא עשה בהם איסור[67].

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ט ה"ט) דאיתא, ר"ל אמר בפירות עבירה היא מתניתין וכו'. **והקשו,** והתני פירות עבירה אסור ליגע בהן, שנוייה מציאה שנייה היא שנפלו לו בע"כ, ר' יוחנן אומר בפירות היתר היא מתניתין, אם בפירות היתר בהדא תני ר' אליעזר ינתנו לאוכליהן וכו', **וא"כ נפסק** דאיירי המשנה בפירות היתר, ומש"כ לאוכליהן הוא פירות שאי"צ ביעור, או פירות לפני זמן הביעור. **ועוד,** דמכיון שפירו"ש פטורים מן המעשרות, היה הו"א לומר שפטורים ג"כ מן החלה. ולא היא, דנאמר ראשית עריסותיכם, איזו עיסה שתהיה, **וע"ע במס' חלה**[68] שהאוכל מעיסה שלא הורמה חלתה חייב מיתה, ועי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, כיצד בטובה שיתן לו פירו"ש כמו שעשה עימו טובה ומי שנתנו לו פירו"ש במתנה או שנפלו לו בירושה, הרי"ז אוכלן כדרך שאוכל פירות שאוסף הוא בעצמו מן השדה, ע"כ.

מסקנא- פירו"ש אוכלי בין בטובה ובין שלא בטובה. **בטובה-** כאשר יש איזה שהוא טובה לבעל הפירות מכך שנותן לאכול. **שלא בטובה-** שאין לו מהאוכלם שום טובה.

וכן מי שנתנו לו פירו"ש או שנפלו לו בירושה דינם שווה למי שאספם מהשדה, ואם הוא יותר מג' סעודות, צריך לחלק ג"כ לאחרים בטובה ושלא בטובה.

---

[64] וע"כ איתא בירושלמי (הכא) ובבלי שבת (קל:), ובנדה (ז:), דר"א שמותי הוא שפסק כב"ש.
[65] לעיל פ"ד מ"ג, והובא בפ"א הי"ג
[66] יותר מאחרים
[67] ואין הלכה כר"א
[68] פ"ג מ"א

פרק ז

דיני ביעור פירו"ש

הלכה א', הגדרת זמן הביעור

בספרא (תו"כ בהר ה"ח) איתא, ולבהמתך ולחיה, מה ת"ל, ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי היא אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל, אילו כן ההיתי אומר יכנס לבהמה ותהא אוכלת והולכת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירו"ש בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם וכשהוא אומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית, ע"כ.

ובשביעית (פ"ט מ"ב) תנן, שלוש ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל, ושלוש שלוש ארצות לכל אחת ואחת, גליל העליון וגליל התחתון והעמק, מכפר חניניה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמים גליל העליון, ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמים גליל התחתון, ותחום טבריה העמק, וביהודה ההר והשפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך, ומבית חורון ועד הים מדינה אחת. ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דע"פ הספרא, נתברר שאם אסף מין ממיני הפירות או הזרעונים והביאו אל ביתו, רשאי לאכול מאותו המין כל זמן שהוא מצוי באילן או בארץ, וכשפסק אותו המין מן השדה, הוא חייב לכלות מה שמצוי אצלו ממנו בבית, וזהו ביעור שביעית, שאם אסף תאנים למשל, ושטחן ויבשן[1] והוא אוכל מהן, אסור לו להמשיך לאוכלם עד שנגמר מן האילן, אך כאשר נגמר באילן, צריך לכלות ולבער כל מה שבביתו או ע"י אכילה, או ע"י שריפה, או שיזרקם לים, והו"ה לדמי שביעית מהן[2], ע"כ.

ועפי"ז המשנה מבארת, שאר"י נחלק לג' חלקים, וכל חלק לג' נוספים לענין הביעור, ועכשיו מנינו גבולם:

א', הגליל- והוא נחלק ל: 1) הר, גליל עליון- מכפר חניניה ולמעלה לכיון צפון, והוא כל אותו איזור שאין גדל בו שקמות[3]. **2) שפלה, גליל תחתון-** מכפר חנניה ולמטה, שגדל בו שקמות שהוא אזור שפלה הרי"ז תחתון. **3) עמק-** הרי הוא תחום טבריה וסביבותיה, ונחשב עמק הגליל.

ב', יהודה- והוא נחלק ל: 1) ההר- הר המלך ורוב הרי יהודה ואפרים כלול בו. **2) השפלה-** שפלת הדרום. **3) העמק-** מעין גדי ועד בקעת יריחו.

ג', עבר הירדן- 1) הר, שפלת לוד- ודינה כדין שפלת הדרום, וכ"ז שאוכלים בשפלת הדרום אוכלים בשפלת לוד. **2) שפלה-** ההר שבשפלה. **3) עמק-** מבית חורן ועד הים.

וסיכם הרמב"ם, שאף שבכ"א מהג' ארצות מחולק לג' מקומות ויכול ובאחד מן המקומות יכלה ובשני נשאר הולכים ככל הארץ, ואם יש באיזה מקום מן הארץ הרי מותר בכל הארץ הזאת, כלה מן הארץ הזאת, צריך לבער.

והר"ש הביא דברי הגמ' בפסחים (נב:) דאיתא, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, כל זמן שאוכלת חיה מן השדה האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית, וגמירי דאין חיה שביהודה גדילה על פירות שבגליל, ואין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה, ע"כ. **ועוד שם (נג.) איתא**[4], אוכלין בענבים עד שיכלו דליות של אוכל, ואם יש מאוחרות מהן אוכלין עליהן. אוכלן בזיתים עד שיכלה האחרון שבתקוע, ע"כ. **וביאר הר"ש**, שדרך החיה לחפש אוכל ולעבור מן ההר להר, ומשפלה לשפלה, ומעמק לעמק, בתוך יהודה, אך לא תעבור מיהודה לגליל או לעבר הירדן וגם לא לנהר שם, וכו'. **והוא ע"פ הירושלמי (פ"ט ה"ב) דאיתא**, ר' חייא בר עוקבא בשם ר' יוסי בן חנינא שיערו לומר, אין חיה שבהר גדילה בעמק ואין חיה שבעמק גדלה בהר. והסימן לשפלה הוא גידול השקמה, **והוא ע"פ הא דבפסחים (נג.) איתא**, סימן לשפלה שקמה, ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנאמר ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה, ע"כ. **וא"כ דעת הר"ש היא**, שאף בתוך הארצות כלפי זמן הביעור כל מקום הוא בנפרד, וכאשר כלה שם צריך לבער באום"ק[5].

ועוד בשביעית (פ"ט מ"ג) תנן, ולמה אמרו שלוש ארצות שיהיו אוכלין בכל אחת ואחד עד שיכלה האחרון שבה, רבי שמעון אומר לא יאמרו שלוש ארצות אלא ביהודה,

---

[1] בצורה המותרת ע"פ המשנה פ"ח מ"ו, והובאה לעיל בפ"ד הכ"ב-כ"ג, עי"ש.

[2] ע"פ מה שבואר לעיל פ"ו ה"ח

[3] בגלל שהוא איזור הררי והשקמות גדלות בעמק

[4] על הא דיש שכלה מן חלקים ביהודה, שמותר בכל הארץ, וכנ"ל ברמב"ם דהוא חולק ע"ד, ודו"ק.

[5] ודלא כהרמב"ם שם"ל שכלפי הביעור הוא לפי הארצות.

ושאר כל הארצות כהר המלך, וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, שע"פ המשנה הקודמת שאמרנו ג' ארצות לביעור, ואמר שבכ"א מהג' יש שלוש מקומות כהנ"ל, **עתה שואלת המשנה** ולמה אמרו שלוש ארצות, וחילקו לעוד שלוש מקומות. **ומבואר**, דבכ"א מהג' ארצות אוכלין עד שיסתיים בכל חלקי הארץ הזאת ורק אז צריך לבער, והחלוקה בכ"א לשלוש אינו לענין תוספת דין מן הדינים, אלא הוא מכלל תיחום הגבולות.

והר"ש ביאר[6], לשם מה אמרו ג' ארצות ושל שלוש שלוש כ"א, כדי להשמיענו שמותר לאכול בכל ארץ וארץ מהפירות שבבית עד שיכלה לחיה מאותו המין בכל אותה ארץ ע"פ אותו מקום, כגו' שכלה מן ההר צריך לבער וכו', ואף שעדיין לא כלה אותו המין מן השפלה והעמק, מ"מ כיון שדרך החיה שאינה מוצאת הולכת למקום אחר, אך לא לחדש בעמק או בשפלה וכן להיפך, וכ"ש שלא תעבור ארץ וכנ"ל.

ועוד ביאר הרמב"ם, דעת רבי שמעון, כל החלוקה הנ"ל של הר שפלה ועמק, הו"ד ביהודה, אך בשא"מ בארץ דינם כהר המלך, דהוא לקולא כהמקום שיש הכי הרבה פירות, וכשכלה שם הוא זמן הביעור בגליל ובעבר הירדן. **ועוד אמר רבי שמעון**, כל הארצות בארי"י כאחת לזיתים ולתמרים, כאשר יש זיתים או תמרים באיזה מקום בארי"י עדיין לא הגיע זמן ביעורו דכל ארי"י כאחת למינם, ואין הלכה כר"ש.

והר"ש ביאר, דמה שכתוב וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, **הוא סתם משנה ונפסק להלכה, והוא ע"פ פסחים (נג.) דאיתא**, אוכלין בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת, בגרגרת עד החנוכה בתמרים עד הפורים. **וכתב הר"ש**, השתא זיתים ותמרים ניחא שכל הארצות שוות, אבל ענבים וגורגרת הרי שלוש ארצות חלוקות ושלוש בכל אחת, ושמא התם במאוחרת קאמר, ע"כ[7].

ועפי"ז פסק הרמב"ם, פירו"ש אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית, וזה הוא ביעור של פירו"ש.

מסקנא- הנה ארי"י נח' ל-3 חלקים- הגליל, יהודה, ועבר הירדן. וכל חלק ממנה מתחלק ל-3. **הגליל**: גליל עליון, גליל תחתון, טבריה. **יהודה**: הר, השפלה, העמק. **עבר הירדן**: שפלת לוד, ההר שבשפלה, מבוא חורון ועד הים.

לדעת הרמב"ם: כלה מכל תת ארץ-אם נשאר בכל החלק עדיין אי"צ לבער, כלה מכל החלק- צריך לבער[8], כלה מכל הארץ- כ"ש[9].

לדעת הר"ש: כלה מכל תת ארץ- צריך לבער בכל אותו תת ארץ[10]. כלה מכל החלק- כ"ש[11]. כלה מכל הארץ- כ"ש וכ"ש.

הלכה ב', עוד בענין הנ"ל

עו"כ הרמב"ם ע"פ הנ"ל, כיצד, הרי שהיו לו גרגורות של שביעית בתוך ביתו אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מן הגורגרת שבבית, אלא מבער אותן.

מסקנא- היו לו פירות בבית, אוכלם עד שיכלו מן השדה כמותם, ואחר שכלו מן השדה אסור לאכול ממה שבבית וצריך לבער אותם.

הלכה ג', ביעור כשיש לו פירות מרובין

בשביעית (פ"ט מ"ח) תנן, מי שהיו לו פירו"ש והגיע שעת הביעור, מחלק מזמן שלוש סעודות לכל אחד ואחד, ועניים אוכלין אחר הביעור, אבל לא עשירים **דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר**, אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור, ע"כ. **והרמב"ם כתב**, וכ"ז ברור **והלכה כר' יוסי**, ע"כ[12].

והר"ש כתב, דהוא לכל פרי בזמן שלו, **כדבפסחים (נג.) איתא**, אוכלין בענבים עד הפסח, בזיתים עד העצרת, בגורגרות עד החנוכה בתמרים עד הפורים וכו', עי"ש. וזמנים אלו הם בשנה השמינית[13], ושאר כל הפירות, כדאמרן לעיל[14], לפי מקומן וזמנם, משא"כ הני פירות, שלהם זמן אחיד בכל חלקי ארי".

---

[6] ע"פ הער' לר"ש הע' 236, וכ"כ הגר"פ קהתי
[7] וכ"פ הרמב"ם לקמן הי"א. ויש עוד לדון בדברי הר"ש.
[8] ודעת הראב"ד לקמן, הוי ביעור ראשון.
[9] ולהראב"ד- ביעור שני.
[10] ולהראב"ד- ביעור ראשון
[11] ולהראב"ד- ביעור שני
[12] וגירסתו הייתה: ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלין אחר הביעור, ועיין בהמשך.
[13] ז"א שמהשנה השביעית בפסח, מתחיל להגיע הענבים של שביעית עד פסח של שמינית, וכן ע"ז הדרך.
[14] מ"ב, והובאה לעיל ה"א

ובדרך הביעור[15] **הב"ד התוספתא (פ"ח ה"ד) דאיתא**, מי שיש לו פירו"ש והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודיעו, ומניח על פתח ביתו ואומר, אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול, חוזר ומכניסו לתוך ביתו ואוכל עד שעה שכלו, ע"כ. **וא"כ דרך הביעור הוא ע"י שיפקירם**, ויכול כ"א לזכות בהם שוב ובכלל כ"א הוא ג"כ, וישמרם בקדו"ש עד שיכלו אפי' אחר כמה שנים.

עוד הביא הר"ש לראייה להנ"ל, מהירושלמי (פ"ט ה"ה) דאיתא, ר' יצחק בר רדיפא אתא ושאל לר' יאשיה, א"ל חמי לך תלתא רחמין ואבקירה קומיהון, קפוד דאי דציפורי שאלן לר' אמי, בגין דלית לאילן עימא רחם ולא שאל שלם, היך צורכא מיעבד, אמר לון כד תחמון רגליא צללא תהוון מפקין ליה לשוקא ומבקרין ליה וחזרין וזכין בה, ע"כ. **וביאר הר"ש**, יש בנ"א שמפקירין בפניהם הפירו"ש, והם קופצים וזוכין בהן כדין פירות הפקר, ואז בעליהם מפסידם לגמרי, לכן הורה ר' יאשיה לר' יצחק שיפקיר בפני ג' מאוהביו ולא בפני כ"א שיקחו מפירותיו. **ומש"כ קפודקאי דציפורי**, הם בנ"א קפדנים ומתוך קפדנותם אין להם אוהב ולא שואל בשלומם, ולכן אם יפקיר בפניהם הם יזכו בזה ולא יחזירו להם, ועל ידי כך ימנעו מלבער, לכן התירו ע"י כן. **ופסקנו כר' יוסי**, משום דטעמו ונימוקו עימו, **כדאיתא בעירובין** (נא.) **ושרי אף לעשירים.**

אך הנה ר' יהודה אסר, וטעמו דכתוב ואכלו אביוני עמך, ויתרם תאכל חית השדה, ע"כ. וא"כ תאכל חית השדה ולא עמך. **ובירושלמי (פ"ט ה"ח) איתא**[16], ר' שמעון אומר עשירים אוכלים מן האוצר אחר הביעור מהטעם ואכלו אביוני עמך, ויתירם ג"כ, ולכן ג"כ העשירים יאכלו ולא רק העניים.

ובמיכלתא איתא, כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך, וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך, כיצד יתקיימו שני כתובים, כשהפירות מרובים הכל אוכלים, וכשהפירות מועטים לך ולעבדך ולאמתך[17]. **ר' יהודה אומר**, כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך, וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך, כיצד יתקיימו שני כתובים, עד שלא הגיע שעת הביעור מבערין עניים ועשירים, ומשהגיע שעת הביעור מבערים אותם עניים ולא עשירים, ע"כ.

עוד מבואר מהתוספתא[18] **דאיתא**, בראשונה היו שלוחי ב"ד מחזרין על פתחי עיירות כל מי שהוא מביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלוש סעודות, והשאר מכניסין לאוצר שבעיר, הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועודרין אותן, ועושין אותן דבלה, וכונסין אותן בחביות, ומכניסים אותן לאוצר שבעיר, הגיע זמן זיתים, שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותו בבית הבד, וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלק מהן ערבי שבתות כ"א ואחד לפי ביתו, הגיע שעת הביעור, עניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור, **ר' שמעון אומר**- עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור, ע"כ.

ופסק הרמב"ם כר' יוסי[19] **וז"ל**, היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלוש סעודות לכ"א ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים[20], או מאבד בכל דבר שמאבד ע"כ.

וכתב הראב"ד, דמכיון שהרמב"ם לא ביאר במדויק מהו הביעור האוסר לאחריו בין לעניים ובין לעשירים, **נראה שיש לחלק בין שני הביעורים, דבביעור הראשון**, כשיכלו פירות העיר ותחומיה, מוציאין כל אדם מה שבבתיהם ומביאים אותם לאוצר שליד ב"ד, והם מחלקים לכ"א שלוש סעודות עד שיכלו ואם אין שם אותר ובי"ד, מוציאין לשוק ומפקירים, ואף הוא יכול לזכות ככל אדם, ואוכל הזוכה בהם עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ וביהודה מכל ארץ יהודה וכו'[21]. **והביעור השני**, דאחר שנתבער מכל הארץ, אז יתבערו לגמרי בשריפה או באיבוד, **ומזמן זה** אינו אוסר במשהו דהא אין לו שום היתר, **משא"כ בביעור הראשון** שיש לו היתר אכילה של ג' סעודות, אוסר במשהו וחייב לבער עירובו מן הבית. [**והביא ראייה לדבריו, מהא דשביעית (פ"ט מ"ה) דתנן**[22], הכובש שלושה כבשים בחבית אחת ר"א אומר אוכלין על הראשון וכו', רבי שמעון אומר, כל ירק אחד לביעור וכו', דהוא נותן טעם אך ר"א ור' יהושע ס"ל דאין הוא בנותן טעם ביין וכו', ועי"ש דהעיקר שיבער המין שנאסר], עי"ש.

והרדב"ז כתב ע"ד הראב"ד, אמאי תלי בוקי סריקי בגברא רבא, בכך שס"ל דלא פסק כאחד משלושת התנאים

---

[15] דהרמב"ם ס"ל (לעיל במ"ב, והובא בה"א) שצריך לבער ממש, או ע"י אבילה או ע"י שריפה, או ע"י שמשליך לים.

[16] מהתוספתא, פ"ח ה"ג

[17] דזכו הם ראשונים

[18] פ"ח ה"א-ב'-ג'

[19] שאין לחלק וכדעתו לעיל דביעור הוא ממש

[20] המלח

[21] ע"פ החלוקות דלעיל

[22] והובאה לקמן ה"ו במלואה

במשנה, **ועוד דמפורש בפיה"מ להרמב"ם** שכתב שהלכה כר' יוסי.

ועוד הוסיף, וכבר כתבתי בכ"מ שהראב"ד לא ראה פיה"מ להרמב"ם שלא נדפס בימיו. **ועוד, דהשמיט הראב"ד דברי התוספתא[23] מפני שאינה הלכה, או שמכיון שפירש** שמדובר בשלוחי בי"ד שיוצאין על הביעור הראשון, **ובפרט דמפורש בתוספתא** ביעור ע"י הפקר, והאירו דברי רבינו כשמש בחצי שמים. **ועו"כ לפרש**, דהנה לכו"ע במשנה אחר שכלה לחית הארץ שאסור לאכול לכולם בשווה. **ומה שנחלקו** הוא בכל פירו"ש **דר' יהודה ס"ל** לעניים ולא לעשירים, **ור' יוסי ס"ל** אף לעשירים, **וכ"ג משמע מהירושלמי דבהך נח'. מהא דאיתא שם ברישא**, מי שהיה ירא שמא יגיע שעת הביעור, מחלק מזון ג"ס וכו', **ואתיא ר' יהודה לאשמועינן** דלא מיבעיא פירו"ש דכתיב ואכלו אביוני עמך, אלא שזכה בפירות הללו בתורת עני ובא לחלקם בתורת הפקר, וההפקר הוא בין לעניים ובין לעשירים, **וכבר ביאר הרמב"ם כל הנ"ל לעיל**[24], שהוא הפקר לכל ועי"ש. **וא"כ הדבר מבורר דהרמב"ם ס"ל כר' יוסי** ובין לעשירים ובין לעניים אסור אחר זמן הביעור לגמרי, **ואילו להראב"ד** קי"ל ב' ביעורים וכנ"ל.

ובכס"מ הב"ד הרמב"ן שביאר, עניים- הם לוקט הפירות. **עשירים**- בעלי השדות. והלכה כר' יוסי.

ועו"כ, דהא משמע בכ"מ דאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמחזיק בהם כשלו, אבל אחר שהפקירן והוציאן מרשותו שיאכל מהם בין אדם ובין חיה, אם חזר וזכה בהם והכניסם לתוך ביתו אוכל והולך עד שיכלו, **וכעי"ז איתא בתוספתא**[25], עי"ל. **וכן הביאה הסמ"ג**[26], עי"ש.

וכתב הכס"מ, דהרמב"ם היה גורס במשנה, ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור[27], **וכ"מ ג"כ מפיה"מ** שכך היא גירסתו.

והביא הכס"מ דברי התוס' ור"ש[28] והסמ"ג, שהביאם המהר"י קורקוס וז"ל, זו תקנה גדלה ליושבי הארץ בזה"ז, כי אע"פ שמותר לקנות מהגוי כמ"ש לעיל[29], **מ"מ כיון שאין קנין לגוי**, חלה קדו"ש על הפירות וצריך לבערם בזמן ביעורם והרי הם כספיחים העולים בשדה בור, ודומיהם מהספיחים המותרים. כי אע"פ שלא גזרו בהם גזירת ספיחים מ"מ קדו"ש עליהם וחייב לבערם, והו"ה לפירות הגויים וכו'. וכי הדלות רב ועצום, **ובמש"כ יכולים לקיים מצות ביעור בלא ביעורו** כאשר ייעץ רבי אמי להנהו דדודקאי[30], **אע"פ שלדעת הרמב"ם צריך לשרוף ולבערם וזהו הביעור וכ"כ רש"י בפסחים**[31] שהביעור הוא במקום מדרס רגלי חיה ובהמה, **מ"מ כדאי הם הגאונים הנזכרים והראיות לסמוך עליהם כ"ש בשעת הדחק** כי רב הוא, עכ"ל[32]. **וכתב הכס"מ, דהנה גם הראב"ד מודה להרמב"ם** שהביעור הוא לשורפם ולאבדם לגמרי, **וכבר נתבאר שאין כן בדעת תוס' ור' שמשון והסמ"ג. ודעת הרמב"ן בפיה"ת**[33] **כמותם. וכתב שלא מצינו**[34] ששנו פירו"ש בכלל הנשרפין ולא בכלל הנך הנקברים, אלא ענינו שצריך להפקירן לא יותר, **והכריח הדבר מהתוספתא הנ"ל, וביאר לפי"ד כל מש"כ הראב"ד, ודחה סברת הרמב"ם והראב"ד בשתי ידיים: א', דמש"כ הראב"ד, דמהתוספתא** כתוב שהם שני ביעורים, ע"פ הפסוק עד שיכלו, כלומר עד שיכלה אותו המין, הנה לשון אוכל והולך עד שיכלו לא משמע. **אלא צ"ל**, עד שיכלו אותם פירות עצמם שזכה בהם מן ההפקר כי כבר קיים בהם מצות ביעור. **ב', במש"כ הראב"ד**, שהשביעית אוסרת במשהו כאשר יש לו מתירים ואחרי הביעור השני כבר לא אוסרת **וראייתו מהמשנה**- הנה אחר שמפקירן על פתח ביתו אוכלים והולכים לעולם, וזו היא שביעית במינה במשהו לביעור, **כדאיתא בנדרים (נח.)**, מפני שיש לה היתר בביעור מביתו[35], ומ"מ אין נאסרים באכילה כלל. **אבל**, אם עירבן בביתו אחר הביעור אסורים הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור, שאין לה מתירים. **הילכך נראה ע"פ דעת הרמב"ם והראשונים**, דאחר שהפקיר בזמן הביעור בפתח ביתו קיים מצות ביעור ומותר באכילה, ומ"ש דלא מותר באכילה, הוא כאשר לא ביער[36] בזמן ביעורו, שלא יעזור עכשיו שיבער והוא אסור באכילה[37].

---

[23] הנ"ל
[24] פ"ד הכ"ד
[25] פ"ח ה"ד
[26] מ"ע קמ"ח
[27] ודלא כהגירסא שלנו, אוכלין אחר הביעור
[28] הנ"ל
[29] פ"ד הכ"ט
[30] הנ"ל
[31] נב:
[32] של המהר"י קורקוס
[33] ריש פרשת בהר
[34] בסוף מס' תמורה
[35] ע"י הפקר
[36] ע"י הפקר
[37] והנה עיין בשו"ת אבני דרך (חי"א סי' קי"ב) כתב גבי שגג או נאנס ולא הפקיר יין של שביעית וכו', ע"ש באורך ואכמ"ל.

ועו"כ הכס"מ, ואפשר שהאיסור הזה הוא מדבריהם, ואולי הביעור כולו חומר מדברי סופרים, **והברייתות בתו"כ הם אסמכתא לדרבנן**[38].

מסקנא- אחר שהגיע זמן הביעור ע"פ הנ"ל, מותר לו לשייר מזון ג"ס לכ"א והשאר צריך לבער.

ונח' הפוסקים היאך הביעור: דעת הרמב"ם- לבער ממש, ע"י שריפה או באיבוד בים אם לא יכול לאכול לפני זמן הביעור. **דעת הראב"ד**- ב' ביעורים, ביעור ראשון כשכלה בכל אחד מג' חלקי הארץ מעבירים לאוצר בי"ד והם מחלקים מזון ג"ס, ואחר שכלה מן כל הארץ מבערים כהנ"ל ברמב"ם. **דעת הרמב"ן**- כל החייב בביעור מוציא מחוץ לביתו ומפקירו בפני ג' אנשים מאוהביו, ואח"כ יכול לזכות בהם, ולהשתמש עד שיגמר וללא הגבלת זמן, וכן המנהג.

הלכה ד', זמן ביעור צימוקין

בשביעית (פ"ט מ"ד) תנן, אוכלין על המופקר, אבל לא על המשומר **רבי יוסי מתיר** אף על השמור, אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא, אבל לא על הסתוונית, **רבי יהודה מתיר**, כל זמן שביכרו עד שלא יכלה הקיץ.

וביאר הרמב"ם, שאוכלים כ"ז שמצוי במופקר, אך אם פסק במופקר ונשאר בחצירות או בגינות אסור לאכול מהן אלא חייב לבער, והוא משום שהחיה אוכלת רק מן

---

[38] והנה עיין בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה, פכ"א ס"א) שהאריך בביאור דיני הביעור, דנח' במפרשים האם הוא דין תורה או דרבנן כהכס"מ, דהנה דעת רש"י (יומא פג., ד"ה מבל ושביעית), ותום' (פסחים נב., ד"ה עד שיכלה) שהוא דאורייתא ועוד, אך הפנ"י (פסחים נב.) דקדק מהרמב"ם שהוי דרבנן, מאחר שלא מנאה בכלל התרי"ג מצוות. אולם המנח"ח (מצוה שכ"ה) כתב בדעת הרמב"ם שהיא דאורייתא, אך הנה ע"פ דברי הכס"מ דהשתא מ"מ שביעית דרבנן כדאים הם הגאונים המקילים לסמוך עליהם ואזלינן לקולא.
עוד חקר שם, האם היא מצוה חיובית או קיומית, והנפק"מ האם ראוי להשאיר פירות לביעור או שלא. ועיין בזה בספר שערי צדק (פי"ט ה"ז) שכתב בזה. וע"כ, למי שהיכולת לקיים מצות ביעור לפי הרמב"ם בשריפה שיותיר מעט וישרוף, עי"ש. אולם בספר השמיטה (פ"ט הע' ג') הביא בשם הגר"י דיסקין שהעיר, שהחומרא לשרוף, אתי לידי קולא לבטל עשה דלאוכלה ולא לשורפה, ועי"ש שהאריך.
ולענין מח' הרמב"ם והראב"ד כתב, ולדינא אנן קימ"ל כרוה"פ, ובפרט שאיסור שביעית בזה"ז לרוה"פ הוא מדרבנן, וכן פשט המנהג להפקרם, וראה בשו"ת אבקת רוכל (סכ"ג), ובשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' ל"ז) עי"ש, וכ"כ חכ"א (שע"צ פי"ט ס"ד) ופאת השולחן (סכ"ז או"ג), ובערוך השולחן העתיד (פ"ז, ח'), ובחזו"א (שביעית סי' י"א סק"ז, ובסדר השביעית) עי"ש. ובפרט לפי מש"כ הכס"מ הנ"ל, דמצות ביעור היא חומרא מדברי סופרים, וממילא כיון שמצוה זו אינה מן התורה אלא חומרא מדברי סופרים, לפיכך יש לתפוס דהיא הפקר אינה ביעור ממש.
אך הנה באורל"צ (פ"ג שאלה ב') כתב, שאלה: כיצד מקיימים מצות ביעור פירו"ש. תשובה, כל פרי מפירו"ש מותר לאוכלו כל זמן שעדיין קיים מינו בשדה, אבל לאחר שכלה מינו מן השדה, מנהג בני אשכנז להוציא ולהפקיר את הפירות ואח"כ לזכות בהם ולהכניסם לביתם, אולם אין לבני ספרד לנהוג כן, אלא יש להם לבערם מן העולם ע"י שריפה או בצורה אחרת של איבוד, שהפירות אסורים באכילה לעולם, ואף אם היו הפירות באוצר בי"ד חייבים הם בביעור (והדבר מצוי ביין ושמן ושימורים, הנשמרים זמן רב, ולכן מי שיש בידו בקבוקי יין הקדושים בקדו"ש ישתדל לשתותם לפני פסח של השנה השמינית שהוא זמן ביעור היין, ואם נשארו כשהגיע הפסח יבערם, ומ"מ אם נשארה בידו כמות מרובה של יין ואינו יודע מאיזה כרם בארץ באו הענבים אלו, רשאי להקל להפקירם בזמן הביעור ולזכות בהם מיד, ע"כ.
והביא בנימוקיו, דהנה מנהג בני אשכנז כדעת הרמב"ן והר"ש דין ביעור היינו הפקר, וכמש"פ הפוסקים הנ"ל, וכמשנ"ת בספר אורל"צ (תשובות ח"ב, במבוא הספר ענ"ד או"א) שיש לבני ספרד לילך אחר הוראת הרמב"ם במקום שמרן לא גיל"ד, ועי"ש. ועו"ב, ואע"פ שמרן בכס"מ (הכא) הב"ד המהר"י קורקוס שכדאים הם הגאונים המיקילם לסמוך עליהם, ומ"מ בשעת הדחק, וכן בשביעית בזה"ז דרבנן (וכנ"ל). מ"מ, אין בזה בגילוי דעת, שכן רק הב"ד ולא הוסיף עליהם כלום. ועוד, שהרי שם הביא גם את תחילת דברי המהר"י קורקוס שיש לנהוג קדו"ש בפירות נכרי, אף שדעת מרן שאין נוהגין בהם קדו"ש, וכמ"ש באורך לעיל (פ"ב תי"ד, והובא כ"ז לעיל בפ"ד הכ"ט) ועי"ש, ועל כרחך, שמרן רק העתיק דבריו ולא סבירא ליה הכי. ועוד, שלא כתב מרן דבריו אלא בכס"מ ולא בשו"ע, ואי"ז נחשב שגילה דעתו במפורש, וע"כ יש לנו לילך בזה אחר הוראת הרמב"ם, ע"כ.
ועי"ש עוד, שדן בדברי המהר"ם בן חביב (ואביא מעיקר דבריו, ועי"ש באורך) וז"ל, ואחר המחילה יש להשיב על דבריו בג' נקודות. הא'- מכח דברי מרן בתשובה שלא נהגו לבער פירו"ש ממש, וכן המהר"ם בן חביב העיד על הנהג שאינו כדעת הרמב"ם. הב'- מצד שהחמיר בזה גורם בקום ועשה לעבור על דרשת חז"ל לאוכלה ולא להפסד (שלדעת רוב הראשונים הוא גם בפירו"ש הגיע זמן הביעור), וממילא הויא חומרא הבאה לידי קולא. הג'- במה שתולה הדבר בקבלת דעת הרמב"ם זה אינו כאשר יבואר וכו', ועי"ש.
וביבי"א (ח"ט סי' ק"ח או"ח) כתב, בענין קבלת הוראות הרמב"ם, כמש"כ מרן באבקת רוכל (סי' ל"ב), הביא מ"ש החזו"א (שביעית סי' כ"ג סק"ה) שאף שהרמב"ם היה רבם של בני אר"י, והלכו אחר הוראותיו, עכשיו אין הדבר כן, כיון שהרבה עיירות באר"י חרבו מיסודם וחזרו ונתיישבו נתבטלה הנהגה זו, ולכן הפוסקים האחרונים סמכו בזה"ז על דעת הפסוקים אחרים אפי' במצוות התלויות בארץ וכמש"כ בכס"מ וכו'. והמחבר כתב לדחות ראית החזו"א דשאני התם שכן הכריע מרן לדינא דלא כהרמב"ם וכו', ועפי"ז כתב, שיש לבני ספרד להחמיר בירק שנלקט אחר ר"ה של שביעית באכילה משום ספיחים, כדעת הרמב"ם, עי"ש. ואין דבריו מוכרחים כי הנה הר"ש והרמב"ן חולקים ע"כ, וכל שאין בהם אסיור ספיחים וכו', וכן העיר לנכון בני הרה"ג ר' יצחק יוסף בספרו ילקו"י (הנ"ל), וכו'. והב"ד המהר"ם חביב הנ"ל והטענה הנזכרת, והוסיף דכ"כ שכך הוא המנהג החיד"א בברכ"י יו"ד (סי' של"א סק"י), וכ"כ המהרי"ט (ח"א ס"ם מ"ב) שמעולם לא נשמע בשום עיר מאר"י שיהיו נוהגים מצות ביעור בשריפה וכו', עי"ש. וכן העלה הגרא"י קוק בשו"ת משפטי כהן (סי' פ"ג) ועוד, ודלא כהמחבר שהפריז על המידה בפסקיו בזה, וכבר השגתי עליו בספרי מאור ישראל (פסחים נב:) עי"ש. עכת"ד.

המופקר ולא מן השמור, וא"כ כלה לחיה שבשדה, **ור' יוסי מתיר ואין הלכה כמהו. וביאור טפיחין- ביאר הרמב"ם**, לשון רבבים של טפיח והם הגרגירים הקשים ממיני התבואה והקטניות שאינם נזרעים אלא הם צומחים מעצמם והם נשארים בארץ זמן מרובה. וא"כ אף שמצוי רק גרוע כ"כ בשדה בכ"ז נחשב מצוי לבהמה ומותר, ורק כשכלה לגמרי אזי הגיע זמן הביעור. **והר"ש ביאר-** טפיחין הינו כלי חרס הנתונים בחורין שבכותל והם משמשים כקינים לציפורין. **וע"כ**, כ"ז שמצוי שם הוי מצוי לבהמה שבשדה.

וביאור דפרה: רמב"ם והר"ש ביארו, באילן שעושה פעמים פירות בשנה שאוכלין אף מהכמות הראשונה כ"ז שלא נגמר הכמות האחרונה.

סתוניות- פירות הסתיו, והם פירות גרועים כ"כ ואינם ראויות לאכילה, וא"כ הטפיחין והדפר חשיבי אוכל, ואוכלין ע"פ זה משא"כ על הסתוניות. ע"כ[39].

ועוד ביאר הר"ש, דר' יהודה ס"ל, שמותר כ"ז שביכרו הסתוניות קודם שנגמר הקיץ אף שנגמרו בסתיו, דסו"ס אי"ז כ"כ גרוע. **וכן בירושלמי (פ"ט ה"ד) איתא**, ר' יהודה מתיר בדיופרא סתונית, והן שביכרו עד שלא יכלה הקיץ, ע"כ. **ואין הלכה כמותו**.

וכ"פ הרמב"ם[40], היו לו צימוקין של שביעית וכלו הענבין מן השדה, מן הגינות והפרדסים שהן הפקר, אע"פ שעדיין יש ענבים בגפנים שבתוך החצרות אינו אוכל מן הצימוקין מפני ענבים אלו שבחצר, לפי שאינן מצויין לחיה, אבל אם יש שם ענבים קשים ביותר שאינן נגמרין אלא בסוף השנה הרי זה אוכל מן הצימוקין בשבילן, וכן כל כיוצ"ב, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דטפיחין הוא שם כולל לכל מיני הגרגרים הקשים, שאין כ"כ אוכלים אותם החיה, ולכן אין מעלים או מורידים גבי הביעור. ומש"כ הוא כדוגמא להנ"ל. **וכעי"ז כתב ג"כ בכס"מ**.

מסקנא- אף אם עשה צימוקין וכו' מן הענבים, כאשר כלה הענבים מן השדה צריך לבער הצימוקין. אך אם יש עדיין ענבים קשים שיגמרו בסוף השנה אוכל ע"פ אותם הענבים, אך לא באינם ראויים לאכילה כגו' קשים במיוחד וכו'.

הלכה ה', אילן שעושה ב"פ פירות בשנה

עו"כ הרמב"ם ע"פ שביעית (פ"ט מ"ד) והובא לעיל[41], אילן שהוא עושה פירות שתי פעמים בשנה והוא לו מפירותיו הראשונות הרי"ז אוכל מהן כ"ז שפירות שניות מצויות בשדה, שהרי מאותו המין בשדה, אבל פירות הסתיו אין אוכלין בשבילו מפני שהן דומין לפירות של שנה אחרת.

מסקנא- אם יש אילן שעושה ב' פעמים בשנה, אוכל מן הראשונה על השנייה, אך לא בפירות הסתיו משום שהם נראות כשל שנה הבאה, וכבר נראה שנגמר פירו"ש מן השדה, והו"ה כאשר הם לא לאכילה כ"כ.

הלכה ו', הכובש ג' מינים בחבית אחת

בשביעית (פ"ט מ"ה) תנן, הכובש שלושה כבשים בחבית אחת, **רבי אליעזר אומר**, אוכלין על הראשון[42], **רבי יהושע אומר**, אף על האחרון[43]. **רבן גמליאל אומר**, כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית[44], **והלכה כדבריו. רבי שמעון אומר**, כל ירק אחד לביעור[45] אוכלין ברגילה עד שיכלו סנריות מבקעת בית נטופה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, לפי שכל הירקות לענין הביעור דינם כדין מין אחד ואין לחלק ביניהם, **רגילה**- הוא אלג'בליה ועי"ל[46].

והר"ש כתב, כשכובשים בציר או בחבית אחת[47]. **וביאר דר"א ס"ל**, שהמין האסור נותן טעם איסור בשאר המינים ולחומרא, **וכן אמרינו בירושלמי (פ"ט ה"ה)**, מ"ט דר"א הראשון נותן טעם באחרון, **וכן תנן לעיל**[48], השביעית אוסרת כל שהוא במינה ושלא במינה בנותן טעם, עי"ש.

וביאר דר' יהושע ס"ל לקולא, והאחרון תמיד מתיר הראשונים. **ובירושלמי**[49] **מבואר**, דהוא מכיון שא"א לבער שאר המינים כאשר יש טעם של המין המותר. **ובירושלמי איתא**, וקושיא על דעתיה דר"א אין האחרון נותן עם בראשון, וקשיא על דעתיה דר' יהושע איך הראשון נותן טעם באחרון. **ועי"ש דדעתיה דר"א לחומרא** ניחא אם אמרינן שביעית דאורייתא ושל ר'

---

[39] והנה הרמב"ם לקמן (ה"ה) ביאר, שהא שאין אוכלין מפירות הסתיו גם אם הם טובים, משום שהם נראות כפירות של שמינית, ושל שביעת כלה כבר מן השוק, ולכן אין אוכלין ע"ם פירות הסתיו (ולא"ד כשהן קשין ואין ראויים כ"כ לאכילה, דהוא פשיטא).

[40] כת"ק

[41] ה"ד

[42] דהכל הולך אחר הראשון, ולחומרא.

[43] הכל הולך אחר האחרון, ולקולא.

[44] כל מין לפי זמנו

[45] כל הירקות זמנם אחד, ואזלינן בתר אחרון.

[46] פ"ט מ"א ופ"ז מ"א, והובא כ"ז לעיל פ"ז הי"ג, ובפ"ד ה"ב

[47] שימורים, חמוצים וכו'

[48] פ"ז מ"ז, והובא בפ"ז הי"ג

[49] שם

יהושע אם אמרינן דרבנן. **וא"כ לכאורה ר' יהושע ס"ל כרבי, והוא ע"פ הא דאמרינן בגיטין (לו.). ועו"כ הר"ש,** דאולי מודה ר' יהושע שביעית אוסרת בנותן טעם, אך הוא שאני דנעשו השלושה כאחד קודם שיבאו לאיסור והוא נותן טעם מותר ולכן א"א לבער היתר עם האיסור וניצל האיסור מן ההיתר. **ובירושלמי הכריעו,** דהלכה כרבן גמליאל.

עו"כ הר"ש מתוס' בפסחים (נב., ד"ה הכובש) דפירש ע"פ דעת ר' יהושע, דתניא בתו"כ, מן השדה תאכלו את תבואתה כ"ז שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית, כלה מן השדה כלה מן הבית. מכאן אתה אומר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת, **ר"א אומר** כיון שכלה מין אחד מן השדה יבער את כל החבית, **ר' יהושע אומר** אוכל עד שיכלה האחרון שבה, **ר"ג אומר** מין שכלה מן השדה כולו יבער, **וצריך לבאר,** מה שהתיתר במדרש כלה לחיה שבשדה, לא צריך דהא כבר למדנו מ: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, וא"כ האי פסוק ללמדך על הכבשים דכיון שיש מקצת ממנו בשדה, דהיינו טעם הנבלע בו שעדין לא כלה, אע"פ שעיקר הפרי כלה אינו חייב לבער, ע"כ. **אך רש"י[50] כתב,** שאחד לשביעית ואחד ליובל וכו' עי"ש. **ועו"כ הר"ש,** ואפשר דר' יהושע ור"ג מודים **לרבי שמעון מדאורייתא,** והשתא **דשביעית דרבנן בזה"ז מקילים** והכ"נ למ"ד שביעית דאורייתא, ע"כ.

ופסק הרמב"ם כר"ג, הכובש שלושה כבשים בחבית אחת, כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית.

ועוד בירושלמי (פ"ט ה"ו) איתא, חזקיה אמר מכיון שהתחיל באוצר, כמבוער הוא. אתא עובדא קומי ר' ייסא והורי כחזקיה אמר לא דאנא סבר כוותיה, אלא מן מה דאנן חמיין רבינון עבדין כוותיה, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם,** ואם התחיל בה הרי הכל כמבוער.

וביאר הרדב"ז, דמש"פ כר' גמליאל, דאין אנו פוסקין מן התלמוד. **וטעמו הוא** משום שאין איסור בטעם משום שאין כאן איסור אכילה אלא מצות ביעור מן הבית, **וזה כמבוער כדכתב הראב"ד לעיל**[51].

ועוד הביא הרדב"ז דברי הירושלמי, והקשה, ואמאי בשביל שהתחילו לאכול מן האוצר חשיב כמבוער, והרי א"כ כל אדם יתחיל באוצרו ויניח השאר. **הילכך אני אומר הכי פירושו,** אם התחיל בחבית, הרי הכל כמבוער וכאילו הגיע זמן הביעור לכל מה שבחבית וחייב לבער הכל, אע"ג שיש בה מינין שעדיין לא כלה לחיה מן השדה.

ועו"כ הרדב"ז, ודע שהרמב"ם ביאר, שר' שמעון שחשיב את כל הירקות כמין אחד ואוכל עד שכלה האחרון מבין מיני הירקות הוא קולא. **אך הראב"ד ביאר,** דהוא חומרא, **וההבדל בין ר' שמעון לר"א הוא: דלר"א מחמירים** כאשר הראשון נותן טעם באחרון, ובכ"ז מבערים ע"פ הראשון, אם נותן טעם[52]. **ואילו ר' שמעון ס"ל,** דאע"ג שלא נתן טעם אוסר במשהו וחייב לבער את כל הירקות כמין אחד, שנתערבבו למין אחד וכולם חשיבי לחומרא כהראשון. **אך כתב הרדב"ז,** מ"מ במשנה **משמע כהרמב"ם ודלא כהראב"ד.**

עוד בשביעית (פ"ט מ"ו) תנן, המלקט עשבים לחים עד שיבש המתיק, [והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה] עלי קנים ועלי גפנים עד שישורו מאביהן [והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה], **ר"ע אומר** עד שתרד רביעה שניה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, האוסף עשבים לחים נקרא מלקט, ויבשם נקרא מגבב, ומתיק הוא אלחנט"ל וכבר בואר לעיל[53]. **ורביעה שניה,** כבר בואר בסוף פאה[54] **שהוא בשנה טובה-** י"ז חשון. **בינונית-** בכ"ג בו. **ובמאוחר-** בר"ח כסליו. והוא זמנים באר"י ואין הלכה כר"ע. **ופירוש ישרו-** הוא שינשרו ממקורם[55], ע"כ.

והר"ש ביאר, יבש המתוק, הוא לחלוחית הארץ. **ובערוך פירש,** משייבש המבושל. **ועו"כ הר"ש,** דלעיל[56] **הבאנו מהירושלמי**[57] עד המשנה דר"י אומר משייבש המתוק, אמר ר' מנאהן פקועה דבקעתא. **ופירש הערוך,** שהוא כמו פקיעת השדה וכו', דכשהארץ מתייבשת היא מתבקעת, ע"כ.

והנה גבי זמן רביעה שניה, כתב הר"ש, דהוא בתענית (ו.) מחלוקת דלר"מ ולר' יהודה, בי"ז חשון. **ולר' יוסי,** בכ"ג, ומשם ואילך חייב לבער. **ולשון רביעה איתא שם,** אמר ר' אבהו מאי לשון רביעה, שרובעת את הארץ.

ועוד בשביעית (פ"ט מ"ז) תנן, כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים עד שתרד רביעה שניה, המודר הנאה מחבירו עד הגשמים, עד שתרד רביעה שניה, עד אימתי נכנסים לפרדסאות עד שתרד רביעה שניה, מאימתי נהנין

---

[50] ויקרא כ"ה, י"ב
[51] הובא בה"ג
[52] משא"כ אם לא נותן טעם דאי"צ לבער אף שמעורבים
[53] פ"ג מ"א, והובא בפ"ב ה"א, עי"ש
[54] פ"ח מ"א
[55] וכבר בואר כ"ז בפ"ז מ"ה, והובא בפ"ז הט"ז
[56] פ"ג ה"א
[57] פ"ג ה"א

ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, עניים נכנסים לפרדסאות- לאסוף הלקט והפרט והעוללות בשאר שנים כנתבאר בפאה, וכמו"כ לגינות במוצ"ש עד שתרד רביעה שניה מפני שעדיין שייך שיריים של פירו"ש. ומאז מותר להינות מן התבן והשביעית[58].

ועוד בשביעית (פ"ז מ"א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור, **ואיזה זה** עלה הלוף השוטה, ועלה הדנדנה, העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב **ומאכל בהמה**, החוחים והדרדרים **וממין הצובעים** ספיחי אסטיס וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, לפי שדין השביעית חל במאכל אדם ובמאכל בהמה, והמעשר אינו חל אלא במאכל אדם, וכבר בואר לעיל[59], **מאכל אדם: לוף**- מין בצל. **דנדנה**- אלנענע. **העולשין**- עולשי השדה. **כרישין**- כרתי. **רגילה**- מין עשב מאכל הנקרא חלוגלגה. **נץ חלב**- עשב ידוע אצל הרופאים. **מאכל בהמה: חוחים ודרדרים**- מיני קוצים ומאכל גמלים. **מיני צובעין: ספיחי אסטיס**- ספיחין העושין צבע הדומה לתכלת. **קוצה**- עשב שעושים צבע אדמדם. ע"כ. **וע"ע ברי"ש ואכמ"ל**.

ופסק הרמב"ם, וכשם שמבער אוכלי אדם כך מבער אוכלי בהמה מין הבית ואינו מאכילן לבהמה אם כלה אותו המין בשדה.

מסקנא- כשכבש כמה מיני ירקות ופירות בחבית אחת, כל מי שהגיע זמן ביעורו צריך לבערו גם מן החבית. והראב"ד ס"ל להחמיר וכאשר הגיע הזמן של הראשון וכשם שמבערין אוכלי אדם כך מבערין אוכלי בהמה מן הבית.

הלכה ז', ביעור דמים

עוד ע"פ שביעית (פ"ז מ"א) הנ"ל פסק הרמב"ם, וכשם שמבערין את הפירות כך מבערין את הדמים, כיצד, הרי שמכר רימונים של שביעית והרי הוא אוכל דמיהן, וכלו הרימונים מן האילנות שבשדה ונשאר אצלו מן הדמים שמכר בהן חייב לבער הדמים, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דהוה"ה ג"כ למוכר מאכל בהמה, שבזמן הביעור צריך לבער הכסף של המכירה **ומש"כ רימונים אורחא דמילתא נקט**, ע"כ. **והכס"מ כתב**, דלעיל[60] ביאר היאך מגיעים לדמי שביעית, ע"כ.

מסקנא- כאשר מכר הפירו"ש בכסף באופן המשומר, בכ"ז כאשר יגיע זמן הביעור של הפירות המקוריים הרי שצריך לבער ג"כ הדמים וכנ"ל.

הלכה ח', כיצד מבערין כסף שביעית

עוד ע"פ שביעית (פ"ז מ"א) הנ"ל, פסק הרמב"ם, כיצד עושה, קונה בהן מאכלות ומחלקן מזון שלוש סעודות לכ"א ואחד, או ישליך המעות לים המלח אם לא מצא אוכלין, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דאף דזה נתבאר כבר לעיל[61] בכ"ז בא לאשמועינן, שלא יחלק להם המעות שמא לא יקנו בו מאכל, אלא הוא קונה מאכלות ומחלק להם.

מסקנא- כיצד יבער דמי שביעית, יקנה בהם מיני אוכל ויחלק לכ"א ג"ס, ולא יחלק ממון דחישיינן שמא ישאירו הכסף בידם ולא יקנו מאכל.

הלכה ט', שלוש ארצות לביעור

ע"פ שביעית (פ"ט מ"ב-ג)[62] פסק הרמב"ם, שלוש ארצות לביעור, ארץ יהודה כולה ההר והשפלה והעמק ארץ אחת. עבר הירדן כולו ההר השפלה והעמק ארץ אחת. עבר הירדן כולו שפלת לוד ומבית חורון עד הים ארץ אחת. והגליל כולו, גליל עליון וגליל תחתון ותחום טבריה ארץ אחת. ואוכלין בכ"א ואחת משלושתן עד שיכלה האחרון שבה.

והנה כתב הכס"מ, דמדבריו שס"ל ג' ארצות ועבר הירדן אחת מהן, **מוכח כפירוש הר"ש** שעבר הירדן כבשו עולי בבל ונוהג בה דין שביעית דאורייתא. **והוא היפך מש"פ לעיל בפ"ד[63] וז"ל**, עבר הירדן שביעית נוהגת בה מדבריהם, וספיחי עבר הירדן וספיחי סוריא מותרין באכילה וכו', עי"ש[64].

---

[58] והובא כ"ז לעיל פ"ה הי"ט. ועי"ש בדברי הר"ש בזה ואכמ"ל.
[59] פ"ה מ"ב, והובא בפ"א ה"ט
[60] פ"ו ה"ז
[61] בהלכה ג'
[62] הובא לעיל בה"א-ב'-ג'
[63] הכ"ח
[64] והנה עין בזה להחיד"א בספר פתח עינים (שביעית פ"ט מ"ב) שכתב, שלוש ארצות לביעור וכו', והרב כפתור ופרח (פ' מ"ח) האיר עינינו דהא דקתני במשנתינו עבר הירדן, אינו עבר הירדן בארץ סיחון ועוג, אלא האי עבר הירדן הוא מגוף אר"י מערבה, ודייק לה מדברי הרמב"ם פ"ז (הכא), ודבר זה נעלם מכמה רבוותא קמאי ובתראי וכמה ראיות שהביא הרשב"ץ (ח"ג מתשובותיו סי' קצ"ח וסי' ר') נדחו ביסוד

מסקנא- כנ"ל, ג' ארצות לביעור וכאשר כלה מין אחד מן החלקים של אר"י אף שיש בחלקים אחרים חייב לבער באומ"ק. והם יהודה, גליל, עבר הירדן. ועבר הירדן כאן הוא אינו עבר הירדן דלעיל, אלא דיש באר"י מקום הנקרא עבר הירדן.

הלכה י', עוד בענין הנ"ל

עו"כ הרמב"ם ע"פ שביעית (פ"ט מ"ב-ג'), כיצד, היו לו פירות בארץ יהודה אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ יהודה כולה, וכן אם היו לו פירות הגליל אוכל מהן כל זמן שיש מאותו המין בכל ארץ הגליל כולה, וכן בעבר הירדן.

מסקנא- כנ"ל.

הלכה י"א, עוד בענין הנ"ל שאר"י לא נחלקת כלפי פירות מסויימים

ועוד ע"פ שביעית (פ"ט מ"ג) דתנן[65]**,** וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, ע"כ[66]. **ועוד בירושלמי (פ"ט ה"ב) איתא,** כל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים, תני אף לחרובין, תני אוכלין על התמרים עד שיכל מיריחו, ועל הזיתים עד שיכלו ממירון ומגוש חלב, ע"כ.

ועוד ע"פ הא דבפסחים (נג.) איתא[67]**,** אוכלין בענבים, עד הפסח. בזיתים, עד העצרת. בגורגרת, עד החנוכה. בתמרים, עד הפורים. **ואמר רב ביבי, רבי יוחנן** תרתי בתרייתא מיחלף, ע"כ[68].

ופסק הרמב"ם, ושלוש ארצות אלו כולן חשובות כארץ לחרובין ולזיתים ולתמרים. ואוכלין בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער, ואימתי הוא כלה עד הפורים[69], וכן אוכלין בזיתים עד העצרת ובענבים עד הפסח של מוצ"ש, ובגורגרת עד החנוכה, ע"כ.

והנה כתב הרדב"ז, דזיתים ותמרים הוא זמן ביעורו שוה בכל הארצות כולן כאחת. והתאנים והענבים, צריך לומר דהוא הזמן המאוחר מאוד, דאל"כ יהיה קשה מאי שנא ופשוט. **והוסיף הרדב"ז,** דתאריכים אלו הם למוצ"ש ולא לשל שביעית, דבשל שביעית הפירות המצויים הם נגמרו בשישית, ע"כ[70].

מסקנא- לענין חרובים, זיתים, ותמרים, כל הארצות שוות כאחת, והוא משום ששווים פירות אלו בכל הארצות כאחת.

וזמנם: תמרים- עד שיכלה האחרון שבצוער והוא עד פורים. **זיתים-** עד עצרת. **ענבים-** עד פסח. **גורגרת-** עד חנוכה. וכל הזמנים הללו, הם זמנים של שנה שמינית, ופשוט.

הלכה י"ב, להעביר פירות בין הארצות ולחו"ל

בפסחים (נ:) תנן, המוליך פירו"ש ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו, חייב לבער, **ר' יהודה אומר** צא והבא לך אף אתה, ע"כ. **והלכה כת"ק** שנותנין עליו חומרי המקום החדש. **וכ"פ הרמב"ם,** המוליכין פירו"ש ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, לפי שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם.

ובשביעית (פ"ו מ"ה) תנן[71]**,** אין מוציאין שמן שריפה ופירו"ש מהארץ לחו"ל, אמר ר' שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריה ואין מוציאין לחו"ל, ע"כ. **וביאר הרמב"ם,** שמן שריפה, הוא שמן תרומה שנטמא ונקרא כך, בשביל שצריך לשורפו, **ואין הלכה כרבי שמעון.**

והר"ש הביא מהתוספתא (פ"ה ה"א) דאיתא, פירו"ש שיצאו לחו"ל מבערן במקומן דברי רבי, רבי שמעון בן אלעזר אומר מביאן לארץ ומבערן בארץ, שנאמר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ע"כ. **והלכה כרבי, והנה קשה דהא בפסחים (נב:) איתא,** שר' כהנא נקט בדעת ר' אבהו שפסק כרשב"א, וקשה לו משנתינו הנ"ל דאין מוציאין, **וכתב לתרץ** דאולי בדיעבד אחר שהוציא בשוגג, ועי"ש.

וכ"פ הרמב"ם כרבי, המוליך פירו"ש ממקום שכלו למקום שלא כלו, או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, לפי שנותנין עליו חומר מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ופירות הארץ שיצאו לחו"ל מתבערין במקומן ולא יעבירם ממקום למקום, ע"כ. **וכתב הרדב"ז,**

זה שיש עבר הירדן מגוף אר"י. ועו"כ החיד"א, ולהרב כפתור ופרח שומעין, אשר הוא עד וראה וחיגר גבי"ל לתור"ה תורת אר"י לגבולותיה. וכבר אני בעוניי כתבתי בזה בם' הקטן ברכ"י (או"ח סי' תפ"ט) בם"ד ואנוכי העירותי בסיום דברי הרב כפתור ופרח בזה עי"ש, ע"כ.

[65] והובאה לעיל ה"א

[66] ועי"ש ביאורה

[67] והובא לעיל בה"א

[68] והוא ס"ל דבגורגרת עד פורים ובתמרים עד חנוכה.

[69] כת"ק

[70] ובדר"א שביעית (פ"ט ס"ק נ') ביאר, שדין ביעור תלוי בפירות אף שאין חיה הולכת לשם, כיון שהפירות מצויות לה מקרי לא כלה לחיה, ולכן בתמרים וזיתים וחרובין שחיה אוכלת של כל הארצות אילו היו מביאין לה מקרי לא כלה לחיה, אע"ג שאין הולכת לשם ורק בשאר פירות שאין חיה שכאן אוכלת פירות של שאר ארצות מקרי כלה, ואע"ג שבשני רעבון הולכת ואוכלת גם פירות שאינה רגילה, כיון שאינו אלא מחמת דוחק לא חשיב, ע"כ.

[71] והובא ג"כ לעיל, בפ"ה הי"ג עי"ש.

דאף שפסק כרבי ע"פ המשנה, ג"כ למ"ד שפסק כרשב"א אפש"ל משנתינו[72], **אך בכ"ז פסק הרמב"ם כרבי**, משום דגדול הוא מחבירו[73].

ובכס"מ כתב דבירושלמי (פ"ו ה"ד) איתא, אמר רבי יעקב בר אחא, הורי רבי אימי כהן תניא קמיא לקולא אמר רבי הילא ובלבד שלא יעבירם ממקום למקום, ע"כ[74].

מסקנא- המעביר פירו"ש ממקום למקום, שיש שינוי בדינים מחמת המקום, צריך להחמיר חומרת שני המקומות. ופירו"ש שיצאו לחו"ל (אף שאסור להוציא) לא יביאם לאר"י לביעור, אלא יבערם במקומם.

הלכה י"ג, דברים שמתכלים יש להם ביעור ושאינם מתכלים אין להם ביעור

בשביעית (פ"ז מ"א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא **מאוכל אדם** ומאוכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור, **ואיזה זה**, זה עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב. **ומאוכל בהמה**- החוחים והדרדרים. **ומין הצובעין**- ספיחי אסטיס וקוצה. יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור, ע"כ. **ומשנה זו הובאה ובוארה לעיל בכמה מקומות[75], והובאו שם גם דברי הרמב"ם והר"ש**, ועי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאוכל אדם או מאוכל בבהמה או ממין הצובעין אם אינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, וחייב בביעור ויש לדמיו ביעור, כגו' עלי הלוף השוטה ועלי הדנדנה והעולשין מאוכל אדם, וכגון החוחים והדרדרים מאוכל בהמה, וכגון אסטיס וקוצה ממין הצובעין, ע"כ.

ועוד בשביעית (פ"ז מ"ב)[76] תנן, ועוד כלל אחד אמרו, כל שאינו מאוכל אדם ומאוכל בהמה וממין הצובעין ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור, **ואיזה זה-** זה עיקר הלוף השוטה, ועיקר הדנדנה, העקרבנין והחלב יצין, והבוכריה. **וממין הצובעין**- הפואה והרכפה, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור. **ר"מ אומר**- דמיהן מתבערין עד ר"ה. אמרו לו, ולהן אין ביעור ק"ו לדמיהם, ע"כ[77].

---

[72] כיעוי"ל בר"ש

[73] ועיין בזה בב"ב קכד:

[74] והנה עיין בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה, פ"כ סט"ז) שפסק גבי אתרוגים של שביעית שאין מוציאין אותן לחו"ל, וי"א שלצורך יחיד מותר, אבל אין להסתדר בהם, וכו'. והביא כהנ"ל, דנח' הראשונים בטעם הדבר: הראב"ד והר"ש משאנץ (בפירושם על התו"כ בהר, פ"א ה"ט) שמא לא יזהרו לשמור הפירות בקדו"ש, ועי"ש. והר"ש והרא"ש ורע"ב (בפיה"מ הכא פ"ו מ"ח), ס"ל דהוא מאחר שצריכים ביעור בארץ בדוקא.

והנה עיין בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' ט"ו) שדן בענין מסחר אתרוגים, ובמה שחקר מה הטעם העיקרי לאיסור הוצאת פירו"ש, האם משם הביעור, או משום קודשן שיאכלם באר"י. ונפק"מ, לענין לולב ומיני הצובעים דאינו עומד לאכילה, או דעכ"פ צריך לבערם, ועי"ש.

והנה בפסחים הנ"ל (נב:) הקשה התום', (ד"ה רב ספרא), הקשה ריב"א דתנן בפ"ו בשביעית (מ"ה) אין מוציאין שמן שריפה ופירו"ש מן הארץ לחו"ל. ותירץ, דהתם מירי לאכילה ורב ספרא אפיק לסחורה, דיש סחורה שמותרת, אי נמי, בשוגג הוציאו, ועי"ש.

ועו"ש הביא משו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נ"ג), דכאשר כבר הוציאו הסוחרים אתרוגים לחו"ל, השתדל שישלחו לו אתרוג באופן שישלם דמיו אחר החג, ואחרי החג ציוה למגן האתרוג לאוכלן בקדו"ש ואח"כ שלח המעות, ושוב אין חל קדו"ש בפירות, כדאיתא בע"ז (סב:) עש"ב, וע"ע בחזו"א (סי' י' סק"ו) שכתב, שאם שולחים האתרוגים לחו"ל, יש בזה משום אין מוציאין פירו"ש לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן, וכ"ש אם מכרו פרדסיהן לנכרי עי"ש, ועי"ש עוד.

והנה עיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תק"ם) שהביא מש"כ בספרו שמיטה בהלכתה להקל בזה"ז להוציא אתרוג של שביעית לחו"ל, ליחיד שצריך לכך, ואף שאסור להוציא פירו"ש לחו"ל, דבר מועט כי האי גונא מותר, וכתב שם, שלעצמו החמיר אף בדבר מועט, ולכן נהג שיקנו לו האתרוג שיהיה שלו כבר באר"י, ובזה אין חשש. וכ"כ שם עוד, ששלחו להגרי"ז מברסק זצ"ל, אתרוג שביעית לחו"ל ולא חשש לאיסור הוצאה, ובנראה שהיקל בזה ע"י כך שהקנו לו האתרוג באר"י, ועי"ש. וע"ע בשדי חמד (מערכה ל', כלל קמא אות ל"ב, ד"ה עוד יש מקום) במש"כ בדין אתרוג אר"י שמוציאין לחו"ל לסחורה, וע"ע בספר הר המור (עמ' קנ"ה) במש"כ בזה, עי"ש.

והנה, ע"ע בדרך אמונה (לעיל פ"ה הי"ג, ס"ק צ"ו) וז"ל, מוציאין אותן מהארץ לחו"ל, דכתיב בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ואפי' לאוכלן קודם הביעור אסור להוציאן, ובדיעבד אם הוציאן אי"צ להחזירן אלא מבערן במקומן ולא יעבירם ממקום למקום כדלקמן (הבא), ולכן אין לשלוח אתרוגים לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרין ויוצאין בהן. **ועו"כ** ע"פ מה שראה מאביו מרן הסטיפלר בכת"י, ועוד כתב, ששמע כן מהסטיפלר, וראה שכ"כ בם' אורחות רבינו (ח"ב עמ' של"א), דהנה לשלוח אתרוג בלתי מורכב לקיום המצוה במקום שיש להסתפק שיבטל המצוה בהעדר המשלוח, הדעת נוטה להתיר ולא ליקח מהעושה סחורה, ויזהר לנהוג באתרוג קדו"ש. ועוד הוסיף שם (ציה"ל ס"ק קע"ט) שמרן ציוה שיאכלו האתרוג אחר סוכות, וכן שמעתי עכ"ל. והביא תו"ד בילקו"י (הנ"ל) ג"כ, ועי"ש.

ועי"ש עוד, במש"כ בענין הנוסע לחו"ל לחוג שם את חג הסוכות, אם מותר לו לקחת עימו אתרוג של שביעית, ועי"ש שהתיר מכמה טעמים, וכ"פ באורל"צ (חידושי הרמב"ם פ"ה הי"ג), ועי"ש באורך.

[75] עי"ל בה"ו, ועוד בפ"א הט"ו, וכן ברדב"ז פ"ב ה"א, ועי"ש.

[76] והובאה לעיל, הי"ג.

[77] וביאור המינים (ע"פ הגר"פ קהתי): עיקר הלוף השוטה- שרשו של לוף הבר. עיקר הדנדנה- שורש הדנדנה. עקרבנין- מין צמח קוצני. החלבציץ- שורש גין החלב. הבוכריא- מין עשב. פואה- מין צמח שעושין צבע אדום. רכפה- צמח בר שפרחיו בעלי צבעים שונים.

וביאר הרמב"ם, דבמשנה א' הו"ל ב' כללים: א', מאכל אדם או בהמה שאין מתקיים בארץ- יש לו שביעית וביעור. **ב'**, מין צבעים שאין מתקיימים בארץ- יש להם שביעית וביעור.

ואילו השתא במשנה בואר ב' כללים נוספים והם: א', כל שהוא לא מאכל אדם או בהמה ומתקיים בארץ- יש לו שביעית אך אין לו ביעור. **ב'**, מין צבעים המתקיימים בארץ- יש להם שביעית ואין להם ביעור.

והטעם הוא שאין להם ביעור, מכיון שעדיין ראויים הם בהנאה עד שיכלו ואין ראויים לחיה, וא"כ א"ש כלה לחיה שבשדה כלומר מה שבבית. ופשוט, **ודעת ר"מ היתה להחמיר** לכה"פ בדמיהם לבער, דסו"ס דמיהם שייכים בטעם של כלה לבהמה שבשדה, **ובכ"ז לא ס"ל רבנן** שיחמירו על דמיהן יתר על הצבעים עצמם, וכן הלכה כחכמים, ע"כ.

ובר"ש ביאר, דהלוף השוטה שונה הוא מהפיקח, **והוא ע"פ הירושלמי (פ"ז ה"א) דאיתא**, תני תלת מילין, **עלין שלו**- יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור. **פיקה שלו**- יש לה שביעית ולדמיה שביעית, אין לה ביעור ולא לדמיה ביעור. **עיקר שלו**- אין לו שביעית ולא לדמיו שביעית, אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור. **וכתב הר"ש**, דאיירי בוורד, וא"כ הלוף לא נתברר דינו. **ועוד**, דמכיון דבמשנה לא תני פיקה שלו, מוכח לך שאין מדובר בלוף אלא בוורד. **וביאר הר"ש שאר המשנה כהרמב"ם.**

ועוד הביא הר"ש מהתוספתא (פ"ה ה"ג) דאיתא, מחמיר אני בדמיהן מן העיקר, שהשמן של שביעית מדליקין בו, מכר ולקח בו שמן אחר, אין מדליקין בו, ע"כ. **וטעמא הוא** משום דשמן ופרי עצמו מינכר ולא אתי לעשות בו סחורה, משא"כ הדמים דיכול לבוא איתם לסחורה, ולכן צריך לבערם יותר מאשר הפירות עצמם.

ועוד בירושלמי (פ"ז ה"א) איתא, אמר להן רבי מאיר מחמיר אני בדמין מן העיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו, מכרו ולקח בהן שמן אין מדליקין בו, רבי אמי בשם רבי יוחנן, החליף שמן בשמן שניהם אסורים, כיצד הוא עושה, **רבי חזקיה בשם רבי ירמיה**, מחילף שניהם[78] של חולין, החליף יין בשמן כמה דאת, אמר יין אין סכין אותו ודכוותיה שמן אין מדליקין, החליף עליו בלולבין כמה דאת, אמר עליו יש להן ביעור ודכוותיה לולבין יש להן ביעור, החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה, כמה דתימר אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא ודכוותיה אוכלי בהמה אין עושין מהן מלוגמא, **והא תנינתן**[79] מוכרין אוכלי אדם ואוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי אדם, אבל לא אוכלי בהמה ליקח בהן אוכלי בהמה, ואצ"ל אוכלי אדם ליקח בהן אוכלי בהמה, בהדא קניסתא דירקא מסקין לה לאיגרא והיא יבשה מן גרמיה[80], ר' יוחנן בשם ר"ש בן יוצדק ביין עד הפסח, ובשמן עד העצרת, ובגורגרת עד הפורים, ר' ביבי בשם ר' חנינא ובתמרים עד החנוכה, ר' הילא בשם ר' שמעון בר בא ר' יוחנן וחבורותיה הוו יתבין מקשין אמרין יש להן ביעור אין להם ביעור. עבר ר' ינאי אמרין הא גברא נשאלינה, אתון שאלוניה, אמר להן כל דבר שדרכו לישור יש לו ביעור, ושאין דרכו לישור אין לו ביעור, ואילו יש מהן שדרכן לישור ויש מהן שאין דרכן לישור, ושבע תנייה מיניה, ע"כ.

ופסק הרמב"ם, ואם היה מתקיים בארץ, כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין, אע"פ שיש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור, שהרי מתקיים בארץ, אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה, ע"כ.

והנה כתב הראב"ד דקשה, דמצד אחד **נקט הרמב"ם כחכמים**, ומצד שני **סיים דנהנין וצובעין עד ר"ה כדברי**[81] **ר"מ, וקשה דהא חכמים לא ס"ל הכי**, דאין להם ביעור ומותר להשתמש ג"כ אחרי ר"ה, **א"כ הרמב"ם פסק דלא כחכמים ודלא כר"מ.**

והביא קושיותו הרדב"ז וכתב לתרץ, דבאמת הלכה כחכמים, והמשנה מדברת באותם שמתקיימים ודאי בארץ, דאז אין להם ולדמיהן ביעור, אבל יש כאלו שאין מתקיימין בארץ ויש להם ולדמיהן ביעור עד ר"ה, ולפי שאין בנ"א בקאים כתב, דבפועל יהנה מכולם עד ר"ה ויש להם ביעור. **וכן מדוייק מהירושלמי הנ"ל דאיתא**, יש מהם שדרכם לישור ומהם שאין דרכם לישור, ועי"ל.

ועוד ביאר הרדב"ז, דאף שהמשנה ברורה היא, בכ"ז איכא לסיפוקי דרבים המינים, והאם שהמשנה נקטה דוגמאות, **הכוונה דווקא לאלו** והשאר לא, או הם וכיוצ"ב. **וע"ז ענה רבי ינאי**, הם וכיוצ"ב כל שנושר הוי אין מתקיים ויש לו ביעור. **ולכן הרמב"ם פסק על הכל לחומרא** דא"א לעמוד עליהם לדעת אם מתקיימים או לא.

אך הנה כתב הרדב"ז, דבכ"ז לשון הרמב"ם קשה, דמצד אחד כתב אין להם ביעור והוא דאין ביעור כלל, ואח"כ כתב: אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה, ומשמע שיש להם ביעור. **אך בכ"ז הנכון להעמיד דברי הרמב"ם כהנ"ל.**

וכן צריך לבער דברי המשנה: אין לו ביעור ולדמיו ביעור- דאפי' כלה לחיה מן השדה עדיין יוכל להינות

---

[78] בשמן

[79] תוספתא פ"ה הי"ב, והובאה לעיל פ"ה הי"ב

[80] והוא אחר שמתיבש מאוכלי אדם מותר ליקח בהן אוכלי בהמה.

[81] בגירסת הראב"ד איתא, ר' יהודה

בהם עד ר"ה. וחכמים לדברי ר"מ קאמרי ליה. **אך לפי חכמים**, אין להם ביעור, אבל אין נהנין אלא עד ר"ה, אלא לדידך[82] שאתה מחלק בין עצמן לדמיהן, שאתה אומר שיש לדמיהן ביעור, וביעורן עד ר"ה, אבל הן עצמן אין להם ביעור, **זה קשה** דהלא הדברים ק"ו, להם אין ביעור ק"ו לדמיהן. אבל חכמים ס"ל, לעולם הם ודמיהן אין להם ביעור בזמן הביעור, אלא נהנין מהם עד ר"ה שהוא למעשה זמן ביעורם מספק, ומשם ואילך מפקירם. **וא"כ מה שאמרנו אין להם ביעור,** הכונה שלא הולכים כפי ביעורם מן החיה, דיש להם יותר זמן והוא עד ר"ה. **וא"כ הו"ל שהרמב"ם פסק כחכמים ולא קשה קושיית הראב"ד.**

אך הנה הכס"מ כתב על קושית הראב"ד, ואני אומר **שהנוסחא ברמב"ם צריכה להיות**: אין להם ביעור, ולא לדמיהם, שהרי מתקיים בארץ. אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה, ע"כ. **וכן נמצא בספר מוגה** ג"כ. וא"כ הוי כחכמים ממש, שאמרו אין להם ולדמיהן ביעור.

אך כתב, והנה אי קשיא האי קושית הראב"ד, ע"פ מש"כ הרמב"ם, אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה, שהוא אינו כחכמים דהם ס"ל אף אחר ר"ה, ואף ר"מ מה שהחמיר הו"ד בדמיהן עד ר"ה ולא על הפירות ג"כ. **ואפשר לומר דכונת הרמב"ם,** לומר שאין להם ביעור כלל, ומשום דכשיש ביעור היינו שיתבער קודם ר"ה, נמצא שבאומר נהנים וצובעים וכו', הוי כאומר אינו מתבער כלל.

אך הנה מ"מ לשון: שהרי מתקיים בארץ, צריך ליישבו ע"פ הנוסחא הזאת, דלכאורה מה טענה יש בכך שמתקיים בארץ, לנהנים עד ר"ה ואח"כ. **אלא צ"ל,** דהוא איירי על הרישא דכתיב אין להם ביעור, והוא מחמת שהרי מתקיימים בארץ ולכן אפשר ג"כ להינות אחר ר"ה, וכנ"ל.

מסקנא- א', כל שהוא מאכל אדם, או בהמה או מין צובעין, אם אין מתקיים בארץ יש לו שביעית, ולדמיו. וחייב ביעור, ולדמיו יש ביעור.

ב', אם מתקיים בארץ מאכל אדם או בהמה אין יעור מין צובעין, נהנין ממנו, ואין לו ביעור כלל, ויש שהחמירו ג"כ בהני עד ר"ה. וע"ע במסקנת הי"ד.

הלכה י"ד, עצי הסקה יש לו שביעית ואין לו ביעור

ועוד ע"פ שביעית (פ"ז מ"ב)[83], כתב הרמב"ם, וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, ואינו ממין הצובעין, הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אבל אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור, אע"פ שאינו מתקיים בארץ, אלא נהנין בו או בדמים עד ר"ה, כגון עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין, ע"כ.

והנה הראב"ד כתב, א"א לזה בלא שיבוש, דהרי אם אינו מאכל אדם, ואינו מאכל בהמה, ואינו ממין הצובעין, ואינו לעצים- **הרי הוא תלוי במחשבה כאשר מלקט**[84], אם חשב להשתמש למאכל אדם, חשיב כחומרי אדם, למאכל בהמה חשיב כחומרי בהמה, ואם לא חשב נותנין לו חומרי אדם וחומרי בהמה. **חומרי אדם-** שיש לו שביעית. **חומרי בהמה-** שאסור לשלוקן. ומינים אלו הם: סיאה אזוב וקרונית. ולא נתפרש אם יש להם ביעור או לא. **ולכן כתב הראב"ד,** דמכיון שלא התפרש, אין לנו לחלק אם ראוי לעצים או לא, אלא אם לא מתקיים בארץ תלוי במחשבה וכנ"ל, אם מתקיים בארץ, **תליא במח' ר"מ וחכמים ע"פ דעות הפוסקים** הנ"ל אם יש ביעור ועד מתי.

וכתב הרדב"ז, הנה לכאורה הרמב"ם במאכל אדם ובהמה, לא חילק בין מתקיים בארץ או לא[85], ואילו הכא[86] חילק כלשון המשנה בין מתקיים בארץ ללא, גבי צבעים בלבד. **וצ"ל, דלהרמב"ם הכ"נ** מה דתנן במשנה לחלק, הו"ד גבי צבעים ולא כלפי שאר המינים, **והביא ראייה לדבריו דבמשנה איתא**: עלי לוף ועלי דנדנה, והם דבר שאין מתקיים, ואילו עיקר הלוף והדנדנה דבר המתקיים, וזה א"א לומר. ולכן על כרחך מיירי, שלשון מתקיים בארץ או לא הו"ד גבי הלא ראוי לאדם ולבהמה ולצבעים **כדברי הרמב"ם, וא"כ, דהוא הכרח** דאל"כ אמאי צריכה המשנה לחזור ע"ד יש להם שביעית ואין להם ביעור, והוא נקט כבר במ"א, **אלא ע"כ מיירי,** דוקא על הסיפא, ועי"ש.

ועו"כ הרדב"ז, ומכיון שאי"ז לעצים אזי יש לו שביעית ואין ביעור, ואילו היה לעצים לא היה שביעית ולא היה ביעור. **ועוד,** דלא יועיל מחשבה בעצים יבשים דאין להם שום שימוש זולת עצים, ומה שיועיל הו"ד גבי דברים רב שימושים שאזלינן בתר המחשבה דג' סאה ואזוב וקרנית, ואם חשב על מאכל אדם הוי מאכל אדם וכו', **וכ"פ הרמב"ם לעיל[87], עי"ש. וא"כ קשה על הראב"ד,** אמאי כתב דבהני לא נתפרש דינם, הרי כבר נתפרש לעיל, **ומה שכתב הרמב"ם** דלענין ביעור דינם שווה בין אם חשב לאדם בין אם חשב לבהמה, ואם הוא לעצים אין לו שביעית ואין לו דמים, ולכן הדגיש ענין העצים, דהוא מהנ"ל דאין לו ביעור. ואם הוא לא לעצים כבר ביאר

---

[82] ר"מ
[83] והובאה לעיל הי"ג
[84] וכדלעיל פ"ה הי"א
[85] בהלכה י"ג
[86] הלכה י"ד
[87] פ"ה הי"א

לעיל, **וא"כ מאי קשיא ליה להראב"ד. וע"כ לשון הרמב"ם ברורה, ע"כ.**

ובכס"מ כתב, שדברי הרמב"ם הם ע"פ מה שביאר, דבמשנה ב' תנן, ומתקיים בארץ הו"ד גבי הצבעים, ושא"ד הם בין מתקיימים בארץ בין לא, יש שביעית ואין ביעור. **והראב"ד ביאר,** דהמתקיים בארץ הוא על הכל, **ולכן היה קשה לו דברי הרמב"ם וכנ"ל. ועוד דדברי הראב"ד** שנוקטים חומרי אדם וחומרי בהמה, הרי כבר הוא משנה אחת, **והובאה לעיל[88] וכדברי הרדב"ז,** ולכאורה **תמוה הראב"ד, אמאי עירב המשניות.**

ועוד הב"ד המהר"י קורקוס שביאר ביסוד מח' הרמב"ם והראב"ד הוא בגירסאות השונות: דהנה **גירסת הרמב"ם** היתה במשנה: ועוד כלל אחר אמרו, **כל שאינו** מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ומתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור. ואיזה: עיקר הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין וכו'. **וממין הצובעים: הפואה והרכפא יש להם שביעית** וכו'.

אך הנה גירסת הר"ש, תוס', הרא"ש, הראב"ד: עוד כלל אחר אמרו, **כל שהוא** מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ומתקיים בארץ, **כגון: הלוף השוטה והדנדנה והעקרבנין** וכו' **[וא"כ הני מיני** ראויים הם לאדם, לבהמה, ומתקיימים בארץ].

וא"כ החילוק הוא מאוד פשוט, דלהראב"ד וסייעתו בגירסתם, המשנה כללה הכל ולא חילקה מין הצובעים משאר דברים, **ולכן הוקשה להם בדברי הרמב"ם,** אך **לגירסת הרמב"ם ההלכה מבוררת** דפסק כהמשנה בלא שיבוש[89].

מסקנא- עצים- יש לו שביעית ולדמיו, אך אין לו ביעור אף שמתקיים בארץ והו"ה למין צבעים והראב"ד ס"ל לחומרא עד ר"ה ואח"כ יבערו.

א"כ לסיכום הענין בקצרה:

כללי הביעור:

ממשנה א': א', מאכל אדם, או מאכל בהמה- שאין מתקיים בארץ- יש שביעית ויש ביעור. **ב',** מין צבעים שאין מתקיים בארץ- יש שביעית ויש ביעור.

וממשנה ב': ג', לא מאכל אדם ולא מאכל בהמה, אך מתקיים בארץ- יש שביעית ואין ביעור. **ד',** מין צבעים שמתקיימים בארץ- לחכמים, יש שביעית ואין ביעור. ולר"מ, להחמיר בדמים שיהיה ביעור עד ר"ה **[והרמב"ם פסק כחכמים, ובסו"ד הוסיף** כר"מ שצריך לבער הדמים עד ר"ה. **והקשה הראב"ד,** איך אפשר לאחוז את החבל משני הקצוות. **הרדב"ז תירץ,** דכתב דעת ר"מ לחומרא, אף שהלכה כחכמים, שלא יהיה תקלה, וכן דייק דהכי ביאור חכמים שנח' רק בעיקר הדין ולא לחומרא. **והכס"מ תירץ, שלהרמב"ם היתה גירסא שונה,** ולפי"ז מש"כ נהנין הכונה עד ר"ה והכ"נ ג"כ אח"כ[90]].

עוד הוסיף הרמב"ם[91]: ה', לא מאכל אדם, לא בהמה, לא צבעין, אך ראוי לעצים- תלוי במחשבה[92]. **ו',** לא מאכל אדם, לא בהמה, לא צבעים, ולא עצים, בין מתקיים בארץ ובין אם לא- יש שביעית אין ביעור[93]. **והראב"ד ס"ל,** דאין חילוק בין ראוי ללא ראוי לעצים, בכה"ג שלא מתקיים בארץ- תלוי במחשבה. וכשמתקיים- תלוי במח' ר"מ וחכמים. ע"כ.

הלכה ט"ו, דוגמאות לענין הנ"ל

בשביעית (פ"ז מ"ג) תנן, קליפי רימון והנץ שלו, קליפי אגוזין והגלעינין, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, והצבע צובע לעצמו, ולא יצבע בשכר שאין עושין סחורה לא בפירו"ש ולא בבכרות, ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים, ולא יהא לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו, לקח לעצמו והותיר מותר למוכרו, ע"כ. **וביאור המשנה הובא לעיל**[94].

וכ"פ הרמב"ם, קליפי רימון והנץ שלו, קליפי אגוזים והגרעינים יש להן שביעית, אבל אין להם ולא לדמיהן ביעור, ע"כ.

וביאר הרדב"ז, והטעם הוא מפני שהצבע מתקיים בארץ. **קליפי אגוזים-** הוא הקליפה החיצונה שראוייה לצבע, אך

---

[88] פ"ה הי"ג

[89] וע"ע בדר"א (הכא, ס"ק פ"ה) שביאר ע"פ דברי החזו"א (שביעית סי' י"ג סק"ט) וז"ל, וכל שאינו מיוחד, ר"ל שאינו מאכל בהמה רק ע"י הדחק ולכן נוהג בו קדו"ש, ומ"מ אין לו ביעור כיון שאינו מאכלן הערב, ואפי' אם חיה אוכלת זה שלא ע"י הדחק, אין לו ביעור. ומש"כ הואיל ואינו לעצים- אלא ראוי לאכילה ע"י הדחק דאילו היה עומד לעצים אין לו כלל קדו"ש וכנ"ל (בפ"ה הי"א), אבל אין להם ביעור אע"פ שאינו מתקיים בארץ, דלענין ביעור צריך שיהא נאכל שלא ע"י הדחק, וכנ"ל. ועי"ש באורך בביאה"ל (ד"ה, וכל שאינו מיוחד) להוכיח גירסת הרמב"ם, ואכמ"ל.

[90] וע"ע לקמן

[91] הלכה י"ד

[92] ע"פ הנ"ל, פ"ה הי"א

[93] ותלוי במח' ר"מ וחכמים הנ"ל, מתי זמן הביעור

[94] פ"ו ה"א-ב' וה"ד, ועי"ש.

הקליפה הקשה הוא כעצים ואין שייך בו קדו"ש, ופשוט. **והוסיף בכס"מ**, גרעינים לא הכונה לאגוזים, אלא גרעינים של פירות אחרים דאין ראויים הם לאכילה, ובכ"ז ראויים להסקה. **והטעם שחל ע"כ קדו"ש**, הוא משום שהפרי ראוי לאכילה ומחיל קדושה ג"כ על הגרעינים, אבל ביעור ל"ש דסו"ס אינם עיקר הפרי[95].

ועוד בשביעית (פ"ז מ"ה) תנן, לולבי זרדין והחרובין, יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור, לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור, אבל לעלין יש בביעור מפני שנושרין מאביהן, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, לולב- הוא הענף המלבלב[96]. **וזרד-** הוא מין ענף שאוכלין את עליו כאשר הם ירוקים, וכן ענפי האלה[97]. **בטנה-** מהם עלים של עץ שפירותיו הם בוטנים. **אלדין-** מין שיח קיצוני שמצמיח גרעינים שחורים קשים כמו אפונין והם נאכלין. **ומכיון שהם ראויים לאכילה** יש להם שביעית ולדמיהן. ומכיון שאין הם כלים אף פעם ותמיד יש לחיה, הרי שאין להם ולדמיהן ביעור.

אך הנה לעלין שלהם יש ביעור, מפני שנושרין מאביהן, מן הענף שמחוברים בו, וא"כ נמצא שאינם מתקיימים ולכן יש להם ביעור[98].

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ז ה"ב) דאיתא, בראשה דפירקא את אמר אין אוכלין על העיקר וכא את אמר אוכלין על העיקר[99]. אמר רבי פנחס, תמן אין סופן להקשות ברם הכא סופן להקשות, ומכיון שהקשו נעשו כאביהן, ע"כ[100].

וכ"פ הרמב"ם[101], לולבי זרדים והחרובים יש להם שביעית ולדמיהם שביעית, ויש להם ולדמיהם ביעור, לולבי האלה והבוטנה והאטדין יש להן ולדמיהן שביעית ואין להן ולא לדמיהן ביעור, אבל לעלין שלהן יש ביעור, ע"כ.

והנה הרדב"ז, הביא דהיה לפניו גירסת הרמב"ם מוטעת, והיה משמע מדבריו דלולבי זרדין וחרובין אין להם ביעור שכלל אותם עם לולבי האלה וכו', **ולכאורה סותר הרמב"ם דברי המשנה. ועוד, דקשה לפי"ז** מאי שנא לולבי זרדים וחרובי מלולבי האלה, ואמאי חילק ביניהם, שחלקם יש ביעור ולחלקם אין וכו', **וכתב דלפי"ז יוצא דחייבים לומר שהגירסא ברמב"ם היא כלשון המשנה, והוסיף** שכן ראה בספרים מדוייקם, **והוא ג"כ הגירסא שלפנינו**, עי"ש.

מסקנא- ג' חילוקים מצאנו ע"פ המשנה והנ"ל: א', קליפי רימונים, הנץ שלו, קליפי אגוזם, גרעינים (שראויים למציצה)- יש שביעית ואין ביעור, משום שראויים למאכל, ואינם כלים. ב', לולבי זרדים, חרובים- יש שביעית ויש בביעור, דראוי לאכילה ואין מתקיים בארץ. ג', לולבי האלה, הבוטנה, האטדין- יש שביעית אין ביעור, משום שראויים לאכילה מתקימים בארץ. אך העלים שלהם- יש שביעית ויש ביעור, משום שהם כלים ואין מתקיימים.

הלכה ט"ז, זמן ביעור העלין

פסק הרמב"ם ע"פ המשנה (פ"ט מ"ו)[102] **דתנן**, המלקט עשבים לחים, עד שייבש המתוק, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, ר"מ אומר בכולן עד שתרד רביעה שניה, ע"כ, איזו היא שעת ביעור העלין, בעת שיבלו מן האילנות שלהן, ע"כ.

ובירושלמי (פ"ט ה"ה) איתא, ר' אבין בשם רבי יוחנן לית כאן לי קני, אלא עלי גפנים עלי קנים אין להם ביעור וכו', ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובים אין להם ביעור לפי שאינן נובלות וכלות, ע"כ.

והקשה הרדב"ז, והא לכאורה קשה, דבמשנה איתא, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהם. ולא קשה, והוא ע"פ הירושלמי פסקנו, שאין להם ביעור כלל. **וסמך הרמב"ם** על הכלל שכל אילן שאין עליו נובלות, אין להם ביעור. והדבר נראה לעין שהזית והקנים והחרובין עליהן קימין באילן כל השנה, **הילכך פסק כהירושלמי, ע"כ.**

מסקנא- העלין הראוין לאכילה, זמן ביעורם הוא מאימתי שנשרו העלין משום שברגע שנשרו הרי שהם נפסדו. הל"ה, כגו' עלי זיתים עלי קנים ועלי חרובין, מכיון שאינם נובלים אין להם ביעור.

---

[95] וע"ל, דהוא מירי דווקא בגרעינם שראויים לאכילה או לכה"פ למציצה, אך אם א"ש כלל בכל הני, הרי שדינם כדין עצים וא"ש בקדו"ש (וע"ל פ"ה הכ"א).

[96] וכבר בואר לעיל, פ"ב מ"ג, והובא בפ"א ה"ה, וכן בפ"ג ה"ט.

[97] עין האלה

[98] ולענין הביעור ע"ל, פ"ט מ"ב, והובא לעיל בהל' א'-ב', וכן בה"ט-י', עי"ש.

[99] בריש המשנה אמרנו שלולבי זרדין אין אוכלין אותן משיגיע זמן הביעור, ואף שעיקר הזרדים מתקימים ואינן נושרין מן העץ לא אמרינן שבטלו אגב העיקר, ולכן יש להם ביעור, וא"כ מ"ש בסיפא, שם"ל שאוכלין על העיקר, ואגב העץ אוכלין העלין.

[100] ולכן חשיבי כהעיקר ולא מתבטלים לו כבר עתה.

[101] ע"פ המשנה

[102] והובאה לעיל ה"ז

הלכה י"ז, ליקוט וגיבוב עשבים

בשביעית (פ"ט מ"ו) תנן, המלקט עשבים לחים, עד שיבש המתוק, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, **ר"ע אומר** בכולן עד שתרד רביעה שניה ע"כ, והובא ביאורם לעיל[103], עי"ש.

וכ"פ הרמב"ם, ועד מתי יהיה אדם מלקט עשבים לחין בשביעית עד שיבש המתיק, ויגבב עשבים יבשים עד שתרד רביעה שנייה במוצ"ש, ע"כ.

ובדב"ז כתב, דהנה כבר ביאר לעיל[104] ענין המתיק, שהוא עשב מר הנקרא חנציל, והוא על דרך סגי נהור. **ועו"ש ביארנו,** דהטעם שמשתרד רביעה שניה נפסד כל הקש ומסריח מן הגשמים, ולכן הרי זה זמן ביעורו, ע"כ.

מסקנא- זמן עשבים לחים הוא עד שיתייבש המתיק, והיבשים עד שירד רביעה שניה של הגשם, מחמת כך הקש והתבן מסריחים ונפסדים.

הלכה י"ח, עד מתי עניים נכנסים לפרדסות

בשביעית (פ"ט מ"ז) תנן, כיוצ"ב, המשכיר בית לחבירו עד הגשמים, עד תרד רביעה שניה, המודר הנאה מחבירו עד הגשמים עד שתרד רביעה שניה, עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות, עד שתרד רביעה שניה, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, משתרד רביעה שניה, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, ועד מתי יהיו העניים מותרים להיכנס לפרדסות במוצ"ש לאסוף פירו"ש, עד שתרד רביעה שניה, ע"כ. **וביאר הרדב"ז, דהרמב"ם ע"פ דבריו בפיה"מ,** שהוא מיירי לענין שביעית, **אך הר"ש ביאר שם,** שהוא ג"כ בשאר שנים, ונכנסים כדי ליטול לקט שכחה ופאה, **והוא ס"ל הכי** משום דתנן עניים, **אך הרמב"ם ס"ל** שלענין שביעית הכל עניים. **וסיים הרדב"ז,** ושני הפירושים אמת.

מסקנא- עד רביעה שניה אפשר להיכנס לשדות ולאסוף פירו"ש, אך אח"כ אין להם דין פירו"ש לענין הפקר.

הלכה י"ט, דין בשמים ושרף בשביעית

בשביעית (פ"ז מ"ו) תנן, הורד והכופר והקטף והלוטם יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, **ר' שמעון אומר** אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי, ע"כ.

וביאר הרמב"ם[105], ורד- הוא שושנים. **כופר-** אלחנא, ויש מפרשים שהוא אשכול, שנעשה אשכולית בתכלית היופי[106]. **קטף-** עץ אפרסמון **בלי ספק**[107], **וי"מ** שהוא צרי. **לוטם-** י"א שהוא לוט שבמקרא. ע"כ. **כל אלו** יש להן ולדמיהן שביעית, שעשויים לריח ודינם כדין צובעים שיש ג"כ לדמיהן ביעור. **ורבי שמעון ס"ל, שקטף** אין נוהג בו קדו"ש מפני שאינו פרי אלא שרף[108], והוא כדין עצים. **וכתב הרמב"ם, דהכ"נ הלכה כמותו[109].**

והנה הר"ש בביאור ענין הקטף במשנה, הב"ד הגמ' בנדה (ח.) דאיתא, וכן א"ר אלעזר הלכה כר"א בד', ותו ליכא, והתנן רבי אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו, **וא"ר אלעזר הלכה כר"א.** וכי תימא כי א"ר אלעזר הלכה כר"א דיבד בסדר טהרות, אבל בשאר סדרים איכא, **ומי איכא והתנן,** הוורד והקטף יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, יש להן ביעור ולדמיהן ביעור, ואמר ר' פדת מאן תנא קיטפא פירא, ר"א. אמר ר' זירא חזי דמינך ומאבוך קשירתו קטפא לעלמא[110], וכו' שאין זה שייך לומר דהכ"נ דבשאר סדרים יש עוד, ועי"ש בטעמא.

ועוד הב"ד הגמ' בנדה (ח:) דאיתא, א"ל ר' ירמיה לר' זירא, ואת לא תסברא דמאן תנא קטפא פירא ר"א הוא[111], והתנן ר"א אומר המעמיד בשרף ערלה אסור[112], אפילו תימא רבנן[113], ע"כ לא פליגי רבנן עליה דר"א אלא בקטפא דגווזא[114] אבל בקטפא דפירא מודו ליה[115], דתנן[116], א"ר יהושע שמעתי בפירוש שהמעמיד[117] בשרף העלין, בשרף העיקרין מותר, בשרף הפגין אסור מפני שהוא פרי. ואיבעית אימא[118], כי פליגי רבנן עליה דר"א[119]

---

[103] הלכה ז'

[104] פ"ב ה"א

[105] וכן ע"פ ביאור הגר"פ קהתי

[106] ובביאורי האורל"צ (הכא) ביאר, והוא ציפורן המצוי היום.

[107] וע"ע בר"ש

[108] והוא מלשון הפסוק, הצורי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף.

[109] ואין כאן מח' דת"ק ס"ל שהוא פרי, ורבי שמעון ס"ל שהוא שרף והכ"נ.

[110] מצירוף דבריך עם דברי אביך קטפא מותרת בשביעית לגמרי, והוא משום דאתה (ר' פדת) דמ"ד קיטפא הוא ר"א, ואבוך (רבי אלעזר בן פדת) אמר שהלכה כר"א דוקא בד' דברים וליכא קטף, וא"כ בקטף אין הלכה כר"א שאסר, אלא מותר לגמרי לעולם.

[111] שר"א ס"ל שקטפא חשיבי כפירות האילן.

[112] שמעמידים חלק בשרף בערלה, שהוא אור כדין פרי ערלה, ועי"ש בערלה (פ"א מ"ז).

[113] שחולקין על ר"א בעורלה, וס"ל ששרף אינו פרי

[114] בשרף הפרי

[115] חכמים לר"א שנחשב כפרי, לכל הדינים

[116] בערלה, שם

[117] בחלב הנ"ל

[118] דגם בערלה וג"כ בשביעית מדובר על שרף העץ

[119] הכא בשביעית

באילן העושה פירות[120], אבל באילן שאינו עושה פירות מודו דקטפו זהו פריו. דתנן[121] ר"ש אומר אין לקטף שביעית, וחכ"א יש לקטף שביעית מפני שקטפו זהו פריו, מאן חכמים לאו רבנן דפליגי עליה דר"א[122], וכו' ע"כ.

וא"כ הו"ל דנח' ר"ש ור"א במשנה הכא האם לקטף ולדמיו יש שביעית וביעור ודינו כפרי[123], או שאין לו שביעית וביעור והוא חשיב כעץ[124], **וההלכה כר"ש, דר"א שמוטי. ובביאור הקטף במשנה, נח' ר' זירא ורבי פדת:** האם הוא שרף הנוטף מן העץ[125] או מן הפרי[126]. **דאז:** לפי ר"ז המח' בין ר"א לר"ש היא דוקא בשרף הנוטף מן העץ, **דלר"א** יש לו שביעית וחשיב כפרי, **ולר"ש** הוי כעץ שאין לו שביעית ולא לדמיו שביעית. **אבל כו"ע**, בשרף הנוטף מן הפרי שהינו כפרי ויש לו שביעית.

ולפי ר' פדת, כו"ע מסכימים בשרף הנוטף מן העץ שאין לו שביעית, **ונח' בנוטף מן הפרי, דלר"א** יש לו, **ולר"ש** אין לו. **ואת דעת ר' פדת הגמ' דחתה דזה אינו**, אך היתה מחמת הקושיא תירצה הגמ' ב' תירוצים לדעת ר"א ור"ש, **א'**, בשרף העץ מותר לגמרי, ובשרף מן הפרי הוי כדין הפרי.

ב', בשרף עץ שמותר הו"ד כשאר יש פירות, דאז השרף בטל לעץ, אך כאשר אין פירות, הוי השרף כדין פרי ויש לו שביעית.

ולפי"ז, מה שביאר **הרמב"ם שהוא עץ אפרסמון בלי ספק**, הוא משום שהוא אילן של פירות, שאז השרף שלו בטל וחשיב כעץ, **משא"כ לדעת ר"א** שהוא יש לו שביעית כדין פירות של העץ, ע"כ.

ועפי"ז פסק הרמב"ם, הוורד והכופר והלוטם יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, הקטף והוא שרף היוצא מן האילנות, מן העלין ומן העיקרין אין לו שביעית, והיוצא מן הפגים יש לו שביעית ולדמיו שביעית, ע"כ. **וכתב הרדב"ז, ע"פ לשון המשנה**, ויש להם ביעור ולדמיהם ביעור, דמסתמא כך הוא **ג"כ דעת הרמב"ם.**

מסקנא- צמחים העשויים לריח, יש בהם שביעית ולדמיהם שביעית, דהריח הוא שימושם, וכשנגמר הריח אין הם קדו"ש. ובשרף היוצא מן האילן של פירות אין בו קדו"ש, והיוצא מהפירות יש בו קדו"ש כדין הפירות.

הלכה כ', גבי אילן סרק

עוד ע"פ הנ"ל פסק הרמב"ם, בד"א באילן מאכל אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרין כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית, ע"כ.

וכתב הכס"מ, דבהמש"ד הגמ' בנדה (ח:) איתא, א"ל ההוא סבא הכי א"ר יוחנן מאן חכמים[127], ר"א, דאמר קטפו זהו פריו, אי ר"א מאי איריא אילן שאינו עושה פרי[128], אפילו אילן העושה פרי, קטפו זהו פריו[129], לדבריהם דרבנן קאמר להו[130] לדידי אפי' אילן העושה פירות נמי קטפו זהו פריו לדידכו אודו לי מיהת באילן שאינו עושה פירות דקטפו זהו פריו[131] ורבנן אמרי ליה, לא שנא[132], ע"כ. **וא"כ קשה, היאך פסק הרמב"ם** שבסרק יש קדו"ש, **וא"כ אמאי פסק דלא כר' יוחנן ע"פ דברי ההוא סבא. ואפשר**, דלא סמכינן ע"פ דברי ההוא סבא שלא הביא ראייה לדבריו, **ועוד** דאפשר שהביאו דבריו אגב משא ומתן, אך לא סמכינן על דבריו, **ואין לפסוק כמהו**, ע"כ[133].

---

[120] דלחכמים הוי השרף כהעץ, דהעיקר הוא הפירות, ולר"א הוא ג"כ פרי מן העץ.

[121] וזהו לשונה של המשנה שביעית הכא

[122] הרי שחכמים החולקים על ר"א בערלה ואומרים ששרף העלים והעיקרים אינו נחשב פרי, הרי שהם מודים בעץ שקטפו זהו פריו (אילן סרק), שקטפו יש לו שביעית (וע"ע בהמש"ד הגמ' המובאת בכס"מ).

[123] ר"א

[124] ר"ש

[125] ר' זירא

[126] ר' פדת

[127] שחלקו על ר"א בערלה

[128] והוא הרי ס"ל שאף באילן שעושה פי קטף הוא פריו.

[129] אלא חייבים לומר שאירי בחכמים החולקים על ר"א. אלא תירץ ההוא סבא:

[130] דברים אלו אמר ר"א לר"ש

[131] לכה"פ תודו לי שבאילן סרק קטפו זהו פריו

[132] ובין באילן סרק ובין באילן פירות קטפו אינו פריו וא"ש ביה קדו"ש.

[133] אך הנה עיין באור לציון שביעית (פ"ב סי"ב) דכתב, שאלה, האם יש בפרחים איסור ספיחים או דיני קדו"ש, והשיב, אין בפרחים איסור ספיחים כלל, ולענין קדו"ש פרחים ועצי בשמים כגון הדסים וכדומה שעומדים לריח, ראוי לחוש ולנהוג בהם קדו"ש, ואולם אין לקנות כלל פרחים שנשתלו באיסור בשנת השמיטה, אף אם אין בהם קדו"ש משום איסור סיוע לעוברי עבירה, ע"כ.
ובמקורו, הב"ד הירושלמי (פ"ז ה"א) דאיתא, בשמים מהו שיהא עליהם קדו"ש, ועי"ש דלא איפשטיה, ולכאורה היה נראה לומר דכיון דשביעית בזה"ז דרבנן, וכמו שנתבאר (במבוא לספר אורל"צ, ועי"ל בפ"א הכ"ה בהערה, שהבאנו מזה), יש להקל בזה. וגם הרמב"ם לא הביא הירושלמי הזה ולא כתב דמיני ריח יש בהם קדו"ש וביעורן שווה, ויש בהם קדו"ש כדאיתא בסוכה (מ.) וכן נוטה לומר במשנה ראשונה על המשנה (פ"ז מ"ו) עי"ש, וראה גם בהילכתא גבירתא שם, ובספר השמיטה (להגרי"מ טיקונצנסקי פ"ז ס"ד סק"ה) עי"ש. וראה עוד בחזו"א (סי"ד סק"ט) עי"ש, ובשו"ת ציץ הקודש (ח"א סט"ז) עי"ש.
ועל כן ראוי לשמור דיני קדו"ש בפרחים העומדים לריח ולהיזהר שלא להפסידם, ולכן אין לעשות מפרחים אלו זרים לכלה וכדומה באופן שמפסידים על ידי זה אבל לקחת פרחים מהגינה וליתנם בבית לנוי אין

מסקנא- בעץ סרק, השרף היוצא ממנו הוא חשיב כפרי, ויש בו שביעית ולדמיו שביעית.

הלכה כ"א, ורד שכבשו בשביעית

בשביעית (פ"ז מ"ז) תנן, ורד **חדש שכבשו בשמן ישן-** ילקט את הוורד. **וישן בחדש-** חייב בביעור. חרובים **חדשים שכבשן ביין ישן, וישנים בחדש-** חייבין בביעור. זה הכלל- כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו, ומין במינו כל הוא שביעית אוסרת כל שהוא במינה ושלא במינה בנותן טעם, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, והוא משום **שורד ישן** נותן טעם בשמן, ואילו ורד חדש לא נותן טעם. **ובחרובין-** בין חדשים בין ישנים נותנים טעם, ומכיון שכך, אם נתן טעם הצריך ביעור הרי שצריך לבער ג"כ עירוב, **משא"כ אם לא נתן עדיין טעם** שלוקט הצריך ביעור, והשאר מותר.

אך הנה כ"ז דוקא מין בשאינו מינו, אך במין במינו כדוג' שמן ישן בשמן חדש, אפי' בכל שהוא חשיב כעירוב והכל אסור, והוא כלל לכל דיני תערובות בתורה, ע"כ.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ז ה"ב) דאיתא, הכא את אמר ילקט את הורד וכא את אמר חייב בביעור[134], רבי אבהו בשם רבי יוחנן תרין תניין אינון אמר רבי זעירא יכול אנא פתר להן ורדי בתרי תנן ורד חדש שכבשו בשמן ישן, ורד של שביעית שכבשו בשמן של שישית, ויישן בחדש שביעית שכבשו בשמן של שמינית[135].

וכתב הר"ש, ודבר תימה מאי קשיא ליה, שהיה צריך להעמיד בב' מקרים, אפשר אפי' במקרה אחד כגון ורד של שביעית בשמן של שישית, ובוורד של שישית בשמן של שביעית. **ואז: נוסף למש"כ הרמב"ם**, שוורד חדש לא נותן טעם בשמן וורד ישן נותן טעם, ג"כ ששמן תמיד נותן טעם בוורד, ואז בשמן של שישית נתן טעם היתר, ולכן מלקט הוורד בלבד, **ובשמן של שביעית-** נתן טעם איסור בוורד והכל אוסר.

והנה בחרובין הכ"נ כנ"ל, חרובין ביין עד אחר זמן הביעור, ומשום כך בכל ענין חייבין בביעור, משום שאין הבדל בין חדש לישן תמיד סופרים היין מהחרובין והחרובין מן היין, אך קודם זמן הביעור של החרובין[136] ילקט החרובין כמו הורדים הנ"ל ויפקרם, **והוא בהדיא בתוספתא (פ"ה ה"ט) כעי"ז**, החרובין החדשים שכבשן ביין ישן ילקט החרובין והיין מותר, ישנים בחדש חייב בביעור, ע"כ. **ולענין מין במינו-** השביעית אוסרת רק אחר הביעור בכל שהוא, אך קודם הביעור רק בנותן טעם. **ושלא במינה-** רק בנותן טעם אפי' אחר הביעור, **וצ"ע מנדרים** עי"ש.

בזה איסור, ועי"ש גבי זמן ביעורם ואכמ"ל. ולענ"ד לכאורה צ"ב דהא הכא איתא בשושנים מפורש שיש בהם קדו"ש.

ועיין בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פט"ו סמ"ה) שהביא המשנה הנ"ל, וכתב דבשו"ת המבי"ט (יור"ד ח"ב סל"ד), ובשו"ת מנח"י (ח"ו סי' ק"ל) כתב, דמבואר מהתוספתא בכלאים (פ"ג הי"ג) דוורד מין אילן הוא, ועיין במשנה (הנ"ל) ובמפרשים, דנראה מהם ג"כ דמיירי באילן אבל יש ג"כ וורדים הגדלים בקרקע וכמבואר בב"י (אור"ח סי' רט"ז) שכתב שם ע"ד המרדכי וההגהמ"י, דעל שושנים מברך בורא עשבי בשמים, דדבר פשוט הוא דלא על שושנים הגדלים באילן אמרו כן, אלא על שושנים הגדלים בקרקע, ע"כ.

והנה מכל הנ"ל מבואר, דטעמא דפרח האודם והלבן אין בהם שביעית, היינו משום שאין בהם ריח, ובאלו שיש ריח הוא מישתא דלא איפשיטיה בירושלמי (הנ"ל) וצ"ל בזה ספק דרבנן לקולא. וכ"פ בשו"ת צי"א (ח"ו סי' ל"ג) ובחי"א (סי' ס"ט) גבי הטאבק ועי"ש, וכ"פ הילקו"י שם בהלכותיו וז"ל, צמחי בושם של שביעית שעדיין יש בהם ריח ואינו רוצה עוד להינות מהם, מעיקר הדין יש להקל לזורקם לאשפה גם קודם שיתקלקלו שאין בהם קדו"ש, וכ"ש שלאחר שפג ריחם, שמותר להשליכם לאשפה, וכן פרחים שנוטעים אותם לשם נוי, בין אם יש בהם ריח ובין אם אין בהם ריח, אין בהם קדו"ש (ואומנם לזורעם ולנוטעם בשביעית אסור) ועי"ש.

וע"ע בדר"א (הבא ס"ק קכ"ה) שכתב, הורד, הם השושנים האדומים שיש להם ריח טוב ועליהם נאמר שפתותיו שושנים, ובירושלמי (פ"ז ה"א) אמרו, ג' דברים בורד, עיקר שלו אין לו שביעית וביעור ופיקה שלו שביעית ולא ביעור שמתקיים בארץ, ועלין שלו יש לו שביעית וביעור, ע"כ (וביאור הירושלמי: א', עלין שלו, כיון שהם נושרים וכלין יש להם שביעית ולדמיהם וביעור (והם למעשה מתרכז השימוש בוורד). ב', פיקה שלו, מקום חיבור העלין, שוא בעין עיגול, ונקרא פיקה. יש לו שביעית, אך אין ביעור כי מתקיים בארץ. ג', עיקר שלו, הוא שורש הוורד שאינו ראוי לכלום (ועושים ממנו צבעים לבהמה), ואין בו קדו"ש) עי"ש. ויש מח' בראשונים אם הורד דינו כאילן או כירק, וע"ע בביאה"ל (שם, ד"ה הורד והסופר) ואכמ"ל.

שו"ר מהגאון הגדול רבי אביגדור נבנצאל שליט"א שכתב וז"ל, יש להסתפק באותם מיני פרחים שהם רבים כיום, שאינם עומדים בעיקרן לא לריח ולא למאכל בהמה ולא לתעשיית צבע בושם או סבון, אלא למראה בלבד, אם נוהגת בהם קדו"ש הואיל ואין קדו"ש נוהגת אלא בדבר שהנאתו וביעורו שווין, ואילו ראיית הפרח היא הנאה שאין בה כילוי גוף החפץ, ואי"ז דומה לריח, כי בידוע בריח שואף האדם לקרבו חלקים זעירים של החומר משא"כ במראה, שאינו רואה אלא את קרני האור המוחזרות מן החפץ, והוסיף במוסגר שם שנראה שזהו הטעם מדוע למסקנת הגמ' בפסחים (כו.) אמרו דמראה וקול אין בהם משום מעילה, משא"כ בריח, וסיים דצ"ע לדינא, עכ"ד.

[134] ומאי שנא רישא מסיפא

[135] ומ"ש ורד חדש ושמן ישן, מדובר בשביעית, ודקאמר ילקט הורד קודם זמן הביעור ויפקירנו, והטעם שנשאר בורד הרי הוא כמבוער, ואילו מ"ש ישן בחדש הוא של שביעית שכבשו בשמן של שמינית דכבר הגיע זמן הביעור של ורד, וכיון שלא ביער, נאסר הורד ונותן טעם בשמן של איסור, ולכן צריך לבער הכל.

[136] שכבשן ביין ישן

ופסק הרמב"ם, הכובש וורד בשמן של שישית- ילקט את הוורד והשמן מותר. כבשו בשמן של מוצ"ש, חייב לבער השמן שהרי הוורד יבש הוא וכבר נתחייב בביעור, ע"כ.

והנה הקשה הרדב"ז, דהא כל הענין הוא בנתינת טעם, וא"כ מאי שנא ישן או חדש הכל לפי הענין. **ועוד, דהר"ש ביאר**, שאין הוורד נותן טעם בשמן, גם זה לא מתיישב, שהרי ראינו שהורד נותן טעם בכל דבר. **אלא צ"ל, דגם הרמב"ם ס"ל כהירושלמי הנ"ל**[137], דברישא הוא שעדיין לא הגיע הביעור, ולכן לא אסר השמן משא"כ בסיפא דהוא אחר זמן הביעור ומש"כ ילקט הוורד הוא דאין זמן הביעור של הורד ושל השמן שווים ואזלינן בתר זמן הביעור ולא בתר נתינת הטעם.

אך הכס"מ כתב דהפירוש הוא, כי הורד הישן נותן כח וטעם יותר מהר מן החדש, והשמן החדש נמי קולט טעם יותר מהישן ג"כ.

מסקנא- הכובש וורד שביעית בשמן של שישית, והגיע זמן ביעור הוורד, ילקט הוורד קודם זמן הביעור, והשמן מותר, דהשמן ישן ולא בלע מן הורד חדש.

אבל כאשר כבש וורד שביעית בשמן של שמינית חייב לבער בהגיע זמן הביעור של הוורד גם את השמן, דהוורד הישן הוציא טעמו לשמן החדש, ולכן הכל חייב בביעור.

הלכה כ"ב, חרובין שכבשו ביין

עוד ע"פ המשנה (פ"ז מ"ז) פסק הרמב"ם, חרובין של שביעית שכבשן ביין שישית או ביין מוצ"ש, חייב לבער היין, שהרי טעם פירו"ש בו, זה הכלל פירו"ש שנתערבו בפירות אחרות מין במינו בכל שהוא ושלא במינו בנותן טעם, ע"כ.

וכתב הרדב"ז[138], דמה ששונה הדין החרובין מדין ורד, הוא ע"כ מפני שאזלינן בתר הביעור דאם לא **הרי שנסתר מהתוספתא הנ"ל**[139], שמלקט החרובין מהן, דשם איירי שלא הגיע זמן הביעור, **ובמשנה הכא מיירי** שהגיע זמן הביעור. **וא"כ א"ש לחלק ביניהם** ולכן שניהם אסורים, והכ"נ כאשר מדובר קודם זמן הביעור של א' מהם דינו כדין ורד[140]. **ועו"כ**, ולכן גם א"א לומר שהשמן והיין הם העיקר, והורד והחרובין הם טפל דהא עבר זמן ביעור של שניהם[141].

עו"כ הרדב"ז, דהכלל של שאר פירו"ש מין באינו מינו, **הוא כדברי הרמב"ם בנותן טעם. אך הוסיף, והו"ד בדבר שאין לו מתירים**, אבל ביש לו מתירים אפי' באלף לא בטל, ולכן קודם הביעור התערבב, צריך לבער הכל דהא יש לו מתירים כדלעיל[142], **וכדברי הראב"ד**[143], דרק מתי שאין לו מתירים אזלינן בתר נותן טעם[144], **ואי"ז מקומו כאן** כי אם בהל' מאכלות אסורות[145]. ואם נתערבבו, דברים שאין זמן ביעורם שווה, נראה שהולכין אחר הרוב דקי"ל רובא דאורייתא, ובשווה אזלינן אחר החמור שבהם, ע"כ. **והכס"מ ס"ל כהרמב"ם**, דאזלינן בתר נותן טעם בהכל וכנ"ל.

מסקנא- בחרובין שכבשום ביין, לא שנא יין שישית או שמינית חייב לבער היין משיגיע זמן ביעור החרובין, דבשני המקרים החרובין נתנו טעם ביין.

וכן הוא הכלל בכל דיני תערובות בפירו"ש. מין במינו- אף אם הוא ישן וחדש בכל שהוא, שהגיע זמן הביעור של השביעית הכל מעורב, אפי' הרוב של היתר.

וכאשר התערובת היא של מינים שונים, צריך שהפירו"ש יהיו נותן טעם בתערובת, ורק אז הם אוסרים כל התערובת, משא"כ כאשר לא נותנים טעם.

---

[137] שהביא הר"ש

[138] דס"ל כהר"ש הנ"ל

[139] שהובאה בר"ש

[140] והנה זמן ביעורם היום הוא: חרוב- זמנו בטבת. זית שמן- שבועות. יין- פסח. ולוורד- האידנא אין ביעור דהוא רב שנתי וגדל במצע מנותק (כ"כ בלוח שביעית של המכון למצוות התלויות בארץ בנשיאות הגרש"ז רווח שליט"א, תשרי תשפ"ב).

[141] ואילו להרמב"ם לא קשיא, דאיירי בנותן טעם, והטעם הוא העיקר ולכן ל"ש עיקר או טפל דאזלינן רק בתר אם יש טעם או לא.

[142] ה"ג

[143] שם

[144] ודלא כהרמב"ם שם, עי"ש

[145] פט"ו ה"ח והי"ב, עי"ש.

פרק ח

חיזוק עוברי שביעית והמסתעף

הלכה א', שאסור לחזק עוברי עבירה

בשביעית (פ"ה מ"ו) תנן, אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית, מחרשה וכל כליה, העול והמזרה והדקר, אבל מוכר הוא מגל יד, ומגל קציר, ועגלה וכל כליה, זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעברה אסור, לאיסור ולהיתר מותר, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהוא ע"פ הא דנאמר[1], ולפני עיור לא תתן מכשול, **הכונה בזה** שמי שעיוורתו התאווה והמחשבות הרעות, אל תסייעהו בעיוורונו ותוסיף במשוגתו, ולפיכך אסור לסייע עוברי עבירה ולא להכין להם סיבות לכך, אלא לעשות היפך מזה, ולכן אסור למכור כלים המסייעים לעבירה, ובכלל זה כל הנ"ל[2].

אך הנה דברים אשר אינו לסיוע ודאי לעבירה אין איסור למכור, **כגון: מגל יד-** שקוצר כמלא היד, וכן **מגל קציר ועגלה** וכו', **דהכלל הוא דכלים המשמשים למלאכות שאסורות בשביעית** כחריש וקציר הרי הכלים אסורים למכירה בשביעית, **והוא רק כלפי חשוד בשביעית,** אך מי שאין חשוד לא חוששין, דמה שקונה הוא להצניע לשמינית בלבד.

וכתב הר"ש, דאף שמגל קציר נועד לקצירה שהיא מלאכה האסורה, בכ"ז אפשר ועושין בו מלאכה אחת ג"כ, **והוא ע"פ הא דבמו"ק (יא.) דאיתא,** הא במגלי הא בחיצני[3], ע"כ. **וא"כ מכיון שהוא ראוי למלאכה מותרת,** אף דאי"ז דרך בכך בכ"ז מותר למוכרו, **ומה שאסרנו במזרה** אף שמותר לזרות בשמיטה, בכ"ז אסרנו **כמו שמשמע לקמן**[4] דיש חידוש להתיר נפה וכברה, ועי"ש[5].

וכ"פ הרמב"ם, כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית, כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה או למכור להן כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה, ע"כ. **וברדב"ז הביא דמקורו הוא מהמשנה לעיל**[6], מחזיקין ידי גויים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום, עי"ש.

מסקנא- אסור לחזק ולמכור כלים לעוברי עבירה בשביעית, משום איסור לפני עיוור לא תתן מכשול.

הלכה ב', כלים האסורים והמותרים למכירה

ע"פ המשנה (פ"ה מ"ו) הנ"ל[7] **פסק הרמב"ם,** ואלו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית, מחרישה וכל כליה, העול, והמזרה, והדקר. **זה הכלל** כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית אסור למוכרו לחשוד, ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת, מותר למכרו לחשוד, ע"כ.

מסקנא- מהכלים האסורים למכירה, הם רק כלים שמיועדים לאיסור בלבד, אך אם נועדו ג"כ לדברים של היתר מותר למוכרם ואין בזה לפני עיור ג"כ אם עושה בהם איסור.

הלכה ג', עוד בענין הנ"ל

ע"פ המשנה (פ"ה מ"ו) הנ"ל פסק הרמב"ם, כיצד, מוכר הוא לו המגל והעגלה וכל כליה, שאם יקצור בו מעט ויביא על העגלה מעט הרי"ז מותר, ואם יקצור כדרך הקוצרין או יביא כל פירות שדהו אסור.

מסקנא- מותר למכור לו מגל שהוא לשימוש המותר לקצור מעט מעט[8], וכן עגלה וכל כליה, אף שאפשר שיקצור הרבה בכ"ז אי"ז הכרח, אך באם ודאי הוא שיקצור הכל ויעבור על השביעית אסור אף בהני כלים.

הלכה ד', למכור בסתם

בירושלמי (פ"ה הי"ג) איתא, אמר רבי יונה כיני מתניתא, אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית לחשוד על השביעית, **סתמן מהו,** וממה דתני לאיסור ולהיתר מותר הדא אמרה סתמן מותר, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, ומותר למכור סתם למי שאינו חשוד אפי' דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית,

---

[1] ויקרא פי"ט פי"ד

[2] ופירוש מזרה- כל שזורין בו את התבואה כדי לנקותה מן המוץ. דקר- מין מעדר לחפירה בקרקע.

[3] ופירושו, שמגל יד עשוי לשבר עצמות ועצים והוא חלק, מגל קציר- עשוי שינים שינים, ומגל דמשקים- הוא מגל קציר. וא"כ הוי שינוי ולכן מותר בחוה"מ.

[4] פ"ה מ"ט, והובא לקמן הל' ז'

[5] ובדר"א (פ"ק כ"ב) ביאר, ע"פ המהר"י קורקוס ותיו"ט, אבל מזרה אין אדם זורה במזרה מעט, הילכך אסרהו.

[6] פ"ה מ"ט, והובאה בפ"ח ה"ז, וכן בפ"א הי"ג, עי"ש.

[7] הובאה לעיל ה"א

[8] כהנ"ל בפ"ד הכ"ד

שהרי אפשר שקנה בשביעית לעשות בו מלאכה לאחר השביעית.

מסקנא- אדם שאינו חשוד כעובר על השביעית, מותר למכור לו הכל דמעמידים שקונה לצורך שמינית.

הלכה ה', היוצר כלים

בשביעית (פ"ה מ"ז) תנן, היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמש עשרה כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר, ואם הביא יותר מכאן מותר, ומוכר לגוי בארץ ולישראל בחו"ל, ע"כ[9].

וכ"פ הרמב"ם, היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמש עשרה כדי יין, ומותר למכור לגוי יתר מזה ואינו חושש שמא ימכור לישראל, ומוכר כדים רבות לישראל החשוד בחו"ל, ואינו חושש שמא יביא לארץ, ע"כ.

מסקנא- מותר להביא מהשדה מעט פירות לצורך אישי, ואמדהו חכמים בחמש כדי שמן, וחמש עשרה כדי יין בלבד, וכן הוא בשא"ד כ"ד לפי ענינו שיהיה בכמות נורמלית, ובדיעבד שהביא יתר מכך מותר, דעדיין מסתבר שמשתמש בו לצורכו, ומותר למכור כלים לפי כמות זאת, וכן מותר למכור ללא הגבלה בחו"ל ואין לחשוש שמא יביא לארץ, וכן מותר למכור לגוי ללא הגבלה.

הלכה ו', למכור לחשוד פרה

בשביעית (פ"ה מ"ח) תנן, ב"ש אומרים, לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית, וב"ה מתירים. מפני שהוא יכול לשוחטה, מוכר לו פירות אפי' בשעת הזרע, ומשאיל לו סאתו אע"פ שהוא יודע שיש לו גורן, ופורט לו מעות אע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים, **וכולן בפירוש- אסור**, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, משאילו סאתו- כלי המידה הנקראת סאה, **פורט לו מעות-** שיקח דינר ויתן תמורתו[10]. **ובכולם בפירוש-** כגו' תן לי פרה לחרוש וזרע לזרוע וכו', הוי כסיוע ממש ואסור כהנ"ל.

והר"ש כתב, דאפי' **שאין הסתברות** שישחטה דהא פרה חורשת, בכ"ז בכל היכא דאיכא למיתלי תלינן, **ולא דמי לכלים** הנ"ל שאסור, משום דהם א"א לתלות דאין להם שימוש אחר המותר. **ולכן אפי' בשעת הזרע מביא לו-** שתולה שרוצה לאכול, ובזה אף ב"ש יודו דמותר, דלא דמי לפרה שיותר מופקע לשחוט. **ומשאיל סאתו**, אף שי"ל שמתכוין להשתמש לגורן, אנו נעמיד שמשתמש למדוד לטחינה, וכן הוא בפועלים, שתולה שצריך פרוטות, וכנ"ל.

וכ"פ הרמב"ם כב"ה, ומוכר לחשוד פרה חורשת שהרי אפשר לשוחטה.

ובתוספתא (פ"ג הי"ד) איתא, אין מוכרין שדה אילן לחשוד על השביעית אלא"כ פוסק עימו שאין לו באילן[11], וכו'. **וכ"פ הרמב"ם עפי"ז**, ומוכר לו שדהו שהרי אפשר שיובירה, אבל לא ימכור לו שדה האילן אלא"כ פוסק עימו ע"מ שאין לו באילן. **ועו"כ ע"פ הנ"ל**, ומשאילו סאה למדוד בה אע"פ שהוא יודע שיש לו גורן, שהרי אפשר שימדוד בה בתוך ביתו, ופורט לו מעות אע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים, **וכולן בפירוש** אסורים, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דצריך טעם אמאי השמיט הרמב"ם מלשון המשנה שמוכר פירות בשעת הזרע. **וצ"ל**, כהר"ש שהוא מילתא פשיטא דאף ב"ש יודו בזה דיכול ולוקח לאכול ואין הכרח שיזרע, אבל על השאר **כתב הרמב"ם** דהא פסקינן כב"ה, ע"כ.

מסקנא- לא משאיל כלים שיכולים לסייע לעבירה, אך אם יש אפשרת לתלות בהיתר תולה ומותר, כגון: **א'**, מוכר לחשוד פרה- שאפשר גם לשחוט. **ב'**, מוכר שדה- שאפשר להוביר. **ג'**, לא מוכר שדה אילן, אלא"כ בלי האילן- דהוא יעדור בשביל האילן. **ד'**, משאיל לו כל מדידה- שאפשר להשתמש גם בבית בהיתר. **ה'**, פורט לו מעות- דלא בהכרח דהוא לשימוש לשכר לפועלים.

והנה בכל הנ"ל ובדומה להם, אם בכ"ז כשבא להשאיל אמר בפירוש שהוא לעבודה האסורה אסור לסייע בידו ולהשאילו[12].

הלכה ז', השאלת אשה לחבירתה החשודה

בשביעית (פ"ט מ"ט) תנן, משאילה אשה לחברתה החשודה על השביעית: נפה, וכברה, וריחים, ותנור. אבל לא תבור ולא תטחון עימה. אשת חבר משאלת לאשת ע"ה נפה וכברה, ובוררת וטוחנת ומרקדת עימה, אבל משתטיל מים, לא תיגע אצלה שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה. וכולן, לא אמרו אלא מפני דרכי שלום, ומחזיקין

---

[9] וביאור משנה הובא לעיל, פ"ד הכ"ד, עי"ש דהר"ש ביאר- דבדיעבד שהביא כמות גדולה של פירות מן השדה, מעמידים אותו בחזקת כשרות שלא הביא מן המשומר אלא מן ההפקר ומותר למכור לו כדים, והרמב"ם ביאר- דמה דאיתא אם הביא, הוא על הפירות, אך כדים יכול למכור לו אחר שהביא יותר מן הכמות הזאת, ועי"ש.

[10] שיהא לו עודף לעובדים

[11] דאז אין מכריחו לעבוד כדי להשביח האילן

[12] והנה הוא יסוד לכל דני מסייע, כגו' שעוצר ושואל איך מגיע לאיזה מקום בשבת, מותר לענותו, וכששואל איך נוסעים לאיזה מקום אסור, ויש עוד לעיין בפרטי דין זה ועוד חזון למועד.

ידי גויים אבל לא ידי ישראל, ושואלים בשלומן מפני דרכי שלום, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דטעם התרת דברים אלו, לפי שאינם מיוחדים לעבירה, כי אנו אומרים אולי ביקשה נפה כדי למנות בה דברים שדרך למנותן, והריחים כדי לטחון בהן סממנין, והתנור ללבן בו הפשטן, ולפיכך אסור לה לטחון עימה דאז הוי כפרישה ממש, והוא סיוע בידי עבירה.

ובדין אשת חבר הנ"ל, הוא דין כלפי טהרות, דע"ה הוא בחזקת טומאה ולכן מותר לה להשאיל כלים המשמשים לקודם ביאת מים שהם הכשר לטומאה[13], ואז כאשר היא נותנת מים היא תיזהר שלא תיגע כי הבצק מתחייב בחלה שנטמאת בידי הע"ה, ואסור לסייע ביד עוברי עבירה שהרי מטמאה את החלה, **וזה היתר הוא רק מפני דרכי שלום**[14]. וגבי מחזיקין ידי גויים וכו' בואר לעיל[15].

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ה ה"ט) דביאר השימושים, אני אומר נפה לספור בה מעות, כברה לכבור בה חול, ריחים לטחון בהם סמנין תנור לטחון בו אונין של פשטן, ע"כ. **וכתב הר"ש**, דבתנור לא איתא בירושלמי דמשאילה היא, משום דאין לו תקנה לטהרות משא"כ שא"ד, דההחשוד על השביעית חשוד על הטהרות[16].

והביא עוד מגיטין (סא.) דאיתא ע"ד המשנה הנ"ל, והקשתה, מאי שנא רישא[17] לסיפא[18]. אמר אביי, רוב עמי הארץ מעשרין הן, רבא[19] אמר הכא בעם הארץ דר"מ וטומאה וטהרה דרבנן, דתניא איזה ע"ה כל שאינו אוכל חולין בטהרה דברי ר"מ וחכ"א כל שאינו מעשר פירותיו, והא מדקתני סיפא משתטיל את המים לא תגע בה, מכלל דרשיא לאו בטומאה וטהרה וכו', ע"כ. **וכתב הר"ש, דמהכא קשה על הא בחולין (ו:) דאיתא**, אשת חבר עם אשת ע"ה, בזמן שהיא טמאה אבל לא בזמן שהביא טהורה, ושב"א אף בזמן שהיא טמאה לא תטחון מפני שחברתה נותנת לה ואוכלת, ע"כ. **ופרש"י**[20], דהוא בתבואה של העם הארץ, ועי"ש. **וא"כ מהכא למדנו** דהוא איסור משום מסייע כאשר הוא בתבואה של ע"ה, ולא מהאי טעמא.

ועוד הב"ד הירושלמי (פ"ה ה"ט) דאיתא, ר' יוסי ב"ר חנינא בעי על כל פירקא אתמרת או על הדא הילכתא את אמרת[21]. רבנן דקיסרין בשם ר' יודה בן טיטוס מן מה דלא תנינא בגיטין אלא הדא הילכתא, הדה אמרה על הדא הילכתא אתמרת[22], ע"כ. **ותירץ הר"ש**, די"ל דבשביעית יודעת היא שיש לה פירו"ש, וא"א להתיר מפני דרכי שלום.

ועו"כ הר"ש, בעיקר הטעם מפני דרכי שלום, **דלכאורה קשה** הרי אין חילוק בין המקרים, ואם הותר בטומאה מפני דרכי שלום, אמאי לא הותר בשביעית. **וי"ל**, דהוא רק מתי שיש להסתפק, אך בודאי אין היתר מפני דרכי שלום. **אך מהא דבירושלמי**[23] **איתא**, ר' זעירא בעא קומי ר' מנא מתניתין בסתם, הא במפרש לא, אמר לו וסתמו לא כפירושו הוא, אני אומר נפה לספור בה מעות כברה לכבור בה חול, ריחים לטחון בו סממנים, תנור לטמון בו אונין של פשטן, ע"כ. **וא"כ משמע** שאף שהוא יודע שאין לו אלא שביעית בכ"ז מותר מפני דרכ"ש. **וצ"ל, דבכ"ז שונה, דבדמאי** העמידו כודאי, ואילו בשביעית הגם שאין לה כלום חוץ מפירו"ש, בכ"ז חשיב כספק ולכן מותר, ועי"ש עוד.

וכ"פ הרמב"ם, וכן משאילה אשה לחבירתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור אבל לא תבור ולא תטחון עימה, ע"כ.

מסקנא- מותר לאשה להשאיל לחשודה על השביעית נפה וכברה ריחים ותנור, דאפשר להעמיד שתשתמש רק להיתר, אך לא תבור ותטחון עימה באיסור, דהוא מסייע.

הלכה ח', מחזיקין ידי גויים

עו"כ הרמב"ם ע"פ שביעית (פ"ה מ"ט) הנ"ל, מחזיקין ידי גויים בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו, מפני שאינם מצווים על שביתת הארץ, **אבל לא יסעדנו ביד**, ע"כ[24].

ובירושלמי (פ"ד ה"ג) איתא, הורה רבי אמי לרדות עימו[25], **ועוד בשביעית (פ"י מ"ז) תנן**, כוורת דבורים, **ר"א**

---

[13] וע"ע בזה במקומו: עוקצין פ"ג מ"א, עי"ש

[14] ונפק"מ דאם אפשר להימנע, שיש לו להימנע אף מסיוע קטן לעוברי עבירה

[15] פ"ד מ"ג, והובאה לעיל בפ"א הי"ג, וכן לעיל בה"א, עי"ש.

[16] וכן איתא בבכורות (ל.) עי"ש.

[17] בשביעית שלא תבור ולא תטחון

[18] לטומאה שמותר עד המים

[19] הסיפא

[20] שם

[21] מה דאיתא וכולן לא אמרו, הוא על הכל, או רק כלפי טומאה

[22] ורק על הטומאה התירו מפני דרכי שלום ולא על השביעית

[23] שם

[24] ועי"ל בפ"א הי"ג בביאור הענין

[25] וביאר הגר"ח: שאסור, וביאורו הוא לענין נחתום העושה בטומאה הורה שאסור לרדות עימו פת מהתנור משום דמתני בע"ז (פ"ד מ"ט) ס"ל דאסור לגרום טומאה לחיטין באר"י, ועי"ש, אך בפשטות נראה מהכם"מ דהוא שמותר וכהקדמה למשנה הכא, ויש לעיין בזה.

אומר הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול, ואינה מקבלת טומאה במקומה, והרודה ממנה בשבת חייב. **וחכמים אומרים**, אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול, ומקבלת טומאה במקומה, והרודה ממנה בשבת פטור, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, שהנידון האם חשיב כקרקע, ואז: נקנית בכסף שטר וחזקה כקיניני קרקע, ומטלטלים ע"ג כשאר דיני קרקע, והרודה חייב בשבת דהוא כעין קוצר, ואינו מטמא משום דהוא מחובר, וחכמים חלקו וס"ל דאין הוא חשיב כקרקע[26], וכן הלכה כחכמים, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, ומותר לרדות עימהן הכוורת.

וכתב הרדב"ז, דהנה לפי"ז קשה, אמאי התירו רק עם גוי אך לא עם הישראל, והרי אי"ז עבודת קרקע. **ותירץ**, דהכוורת מחוברת לקרקע ואף דמותר, בכ"ז אסור משום מראית העין משא"כ עם הגוי.

ועוד ע"פ שביעית (פ"ד מ"ג) דתנן, חוכרין נירין מן הגויים בשביעית אבל לא מישראל וכו'[27], **וכן ע"פ התוספתא (פ"ג ה"ז) דאיתא**, אין חוכרין נירין מישראל החשוד על השביעית, אבל לוקחין ממנו שדה זרועה, שלא גזרו אלא על מקום שהם יכולים לזרוע, ע"כ. **פסק הרמב"ם**, וחוכרין מהן נירין לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן, ע"כ. **וכן ביאר הרדב"ז**.

מסקנא- מותר לחזק ידי גויים בדברים כגון תצליח וכו', מפני שאין עוברים עבירה דאין מצווים הם על שביתת קרקעות, אבל אסור לסייע בידים, דהא יש איסור לעבוד בשביעית. כמו"כ מותר לרדות מהכוורת לפי שאי"ז חשיב כקרקע, אך מישראל אסור משום דהוא מראית העין כאילו הוא עבודת קרקע. וכן חוכרין מהן שדות מוכנות לזריעה (בשביל מוצ"ש) דהוא קנס על ישראל, וא"א לקנוס גויים.

הלכה ט', בתלוש בסוריא

בשביעית (פ"ו מ"ב) תנן, עושין בתלוש בסוריא, אבל לא במחובר, דשין וזורעין ודורכין ומעמרין, אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין, **כלל אמר ר"ע** כל שכיוצ"ב מותר באר"י עושין אותו בסוריא, ע"כ[28].

וכ"פ הרמב"ם, מותר לעשות בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, כיצד, דשין וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקין וכל כיוצ"ב, ע"כ. **וביאר הרדב"ז**[29] **מהירושלמי**[30], דהטעם שהחמירו בסוריא הוא כדי שלא יעזבו אר"י וישתקעו שם, לכן החמירו במחובר, אך לא בתלוש דסו"ס אי"ז אר"י.

מסקנא- בסוריא, אף שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה בכ"ז שאסורה בעבודה בשביעית כדין אר"י, וזה בשביל שלא יעזבו את אר"י, אך זה רק במחובר ולא בתלוש, כדוג', לדוש, לזרות, לדרוך, לעמר. אך לא לקצור ולבצור, וכיוצ"ב.

הלכה י', אסור לסחור בפירו"ש עם הע"ה

בסוכה (לט.) איתא, אין מוסרין דמי פירו"ש לע"ה יותר ממזון שלוש סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהיו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי ובא ואוכלן בקדו"ש, **בד"א בלוקח מן המופקר**, אבל בלוקח מן המשומר, אפי' בכחצי איסר אסור, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, כשם שאסור לעשות סחורה בפירו"ש או לשמור אותן, כך אסור ליקח אותן מע"ה לפי שאין מוסרין דמ"ש לע"ה ואפי' כל שהוא, שמא לא יאכל אותן בקדו"ש, ע"כ. **וכתב הרדב"ז, דע"ע לעיל**[31] במ"ש, כי דמי שביעית קדשי בקדו"ש, ולפיכך אין מוסרין אותן לע"ה.

מסקנא- כשם שאסור לעשות סחורה בפירו"ש, כך אסור ליקח אותן מע"ה, דהכסף שמוכר לו יקדש בקדו"ש, וא"א לסמוך עליו שיאכלם בקדו"ש אחר שמוכר פירות מן השמור[32].

הלכה י"א, ליקח לולב מע"ה

עוד ע"פ הנ"ל, וכן ע"פ הא דבשביעית (פ"ט מ"א) תנן, הפגים והירבוזין וכו'[33], דכל מה שאין דרך לשמור אותם והם הפקר אין בהם קדו"ש. **פסק הרמב"ם**, הלוקח לולב מע"ה בשביעית, נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב, ע"כ. **והוא מכיון דהלולב הוא הפקר** ואין בו קדו"ש, משלם לו על הלולב ונותן לו אתרוג, ואם הוא לא נותן לו האתרוג מתנה, ישלם מחירו בצירוף למחיר הלולב וישלם כ"ז רק על הלולב ואזי לא יהיה התשלום דמ"ש דאסור להביאו לע"ה.

---

[26] **אף** דהרודה חייב מלקות

[27] והובאה במלואה עם הביאורים לעיל, פ"א הי"ג, עי"ש.

[28] ועי"ל פ"ד הכ"ז, שהבאנו ביאור המשנה באורך.

[29] הבא, והוא גם לעיל בפ"ד הכ"ז

[30] פ"ו ה"ב

[31] פ"ו ה"ו

[32] אם מן ההפקר מותר עד כדי ג' סעודות.

[33] והובאה במלואה לעיל פ"ד ה"ב

וביאר הרדב"ז, דאע"פ שהדקל עצמו בחזקת שמור, היינו דוקא פירותיו, אבל הלולבים אין נוהג בהם שביעית, **משא"כ האתרוג** דהוא פרי וקדוש בקדו"ש, ע"כ[34].

מסקנא- לולב אין בו קדו"ש ולכן יכול לקנות אותו ואין בדמיו שביעית, ויכול לקנות הלולב ולקבל האתרוג, או להבליע דמי האתרוג בלולב.

הלכה י"ב, ליקח מע"ה ירקות שאין דרך לזורען

עוד ע"פ שביעית (פ"ט מ"א) הנ"ל, וכן ע"פ הגמ' בסוכה (לט:)[35] הנ"ל, כתב הרמב"ם, בד"א בזמן שהיה מוכר פירות שכמותן בשמור כגון תאנים ורימונים וכיוצ"ב. **אבל אם היה מוכר פירות שחזקתן מן ההפקר**, כגון הפיגם, והירבוזין, והחלגלוגות, והכסבר של הרים וכיוצ"ב, **הרי"ז מותר ליקח ממנו מעט** בדמי שלוש סעודות בלבד משום כדי חייו של מוכר, ע"כ[36].

מסקנא- מיני ירקות שאין דרך לזורעם ולשומרם הרי הם מותרים מדין ספיחים ומותר לקנות מע"ה מעט, עד ג' סעודות, אך פירות חשובים ששומרים, אסור לקנות ממנו אפי' כל שהוא.

הלכה י"ג, ליקח מע"ה מה שאין חייב במעשרות

במעשרות (פ"ה מ"ז) תנן, שום בעל בכי[37], ובצל של רכפה[38], והגריסין הקליקין[39], ועדשים המצריות[40]. ר' מאיר אומר אף הקרקס, ר' יוסי אומר אף הקוטנין פטורין מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית, זרע לוף העליון, זרע כרישין, זרע בצלים, זרע לפת וצנונות, ושאר זרעוני גינה שאינן נאכלין פטורין מן המעשרות ונלקחין מכ"א בשביעית, שאע"פ שאביהן תרומה הרי אלו יאכלו[41], ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, וכן כל דבר שאינו חייב במעשרות כגון שום בעל בכי ובצל של רכפה וגריסין הקלקיות ועדשים המצריות וכן זרעוני גינה שאינן נאכלין כגון זרע לפת וצנון וכיוצ"ב **הרי אלו נלקחין מכל אדם בשביעית, ע"כ.**

והרדב"ז כתב, דהנה מהרמב"ם לא משמע שבהני יש הגבלה בכמות, **או שהוא כדלעיל** שמותר לקנות עד ג"ס בלבד. **וכתב דמסתבר**, דאין הגבלה דלא דמו מינים אלו למינים שבהלכה קודמת, דשם סומכין ע"כ שלקח מן ההפקר אף שיש בו קדו"ש, **משא"כ הכא** דמן הדין נלקחין מכ"א והן הפקר ולוקחים מהם הרבה, לכן אפשר גם יותר מג"ס[42].

---

[34] והנה עיין במהר"י קורקוס הכא שכתב וז"ל, הלוקח מחבירו לולב בשביעית, נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית, ע"כ. פי' הלוקח לולב לכל הארבעה מינין קרי לולב, נותן לו אתרוג יבקש חבר מע"ה שיתן לו האתרוג בחינם לפי שאינו יכול ליקח ממנו במעות שנמצא מוסר לו דמ"ש וכו', מאי שנא לולב שמותר לקנות ואתרוג אסור. ותירצו, דלולב בת שישית הנבנסת לשביעית היא דע"כ בט"ו יום שמר"ה ועד החג לא גדל, אבל אתרוג אזלינן בתר לקיטה. והקשו ע"ז, דתיפוק ליה דהוי עצי ועצי אין קדו"ש חלה עליהם. ותירצו, דהיינו בעצים דהסקה דלא הוי הנאתן בשעת ביעורן ולא דמי לאכילה אבל לולב שעיקרו לכבד את הבית קאי הו"ל הנאתו בשעת ביעורו והוי דומיא דלאכלה. ובזה מבואר דברי הרמב"ם ג"כ ע"פ שיטתו דלולב שייך ביה קדו"ש, עי"ש.

ובילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה ס"כ ס"א) הביא הנ"ל וכתב, ועכ"פ בזה"ז שאין רגילות לכבד את הבית בלולב, נראה דהעיקר לדינא דאין קדו"ש בלולב, וכ"כ בשו"ת מנח"ש (ח"א סי' נ"א, אות כ"ג), ועי"ש באורך.

והביא שם, דבאו נדברו (ח"י סי' מ"א) כתב, שיש בלולב קדו"ש, עי"ש בכ"ז אי"צ להחמיר בזה בשביעית בזה"ז דהא דרבנן, ובדר"א (הכא ס"ק פ"ו, ע"פ מ"ש מהחזו"א (וכן הביאו באורחות רבינו (חי"ב עמ' שכ"ו), עי"ש) כתב, מיהו בזמנינו שאין דרך לעשות ממאטא מלולב אפשר דלכו"ע אין בו קדו"ש (והנה בבוקר לומדי מענין זה, ראיתי למנקה רחובות שמטאטא עם ענף דקל, וענה לשאלתי מה זה, דכך יותר נח הוא לו, אך כמובן דאי"ז דרך, ופלא הוא שכך הזדמן לי באותו הבוקר ממש), ומ"מ אם נזרעו בשביעית להחוששים להרא"ד לעיל (פ"ד הט"ו) דאסור נעבד, יש לחוש גם בזה, ועי"ש בציה"ל (ס"ק קי"ז) שכתב מהחזו"א, דהוא החמיר ולא לקח לולב מן המשומר, ועי"ש ואכמ"ל.

[35] בסוכה (לט.) תנן, הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית. ובגמ' (שם) איתא, לא רצה ליתן לו במתנה מהו, אמר רב הונא: מבליע ליה דמי אתרוג בלולב. וליתיב ליה בהדיא, לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ. דתניא: אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות. ואם מסר, יאמר: הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדושת שביעית. במה דברים אמורים, בלוקח מן המופקר. אבל בלוקח מן המשומר, אפילו בכחצי איסר, אסור וכו' עי"ש.

[36] ובואר לעיל פ"ד ה"ב, עי"ש.

[37] חריף שאין ראוי לאכילה

[38] בצל של גלד אחד וחריף, ואם יגע בעין האדם יזלו ממנה הרבה דמעות

[39] פולים טחונים

[40] שכ"ז גדלי במדבר בלבד וכנ"ל, שחזקתן מן ההפקר

[41] דזה אין ראוי כ"כ לאכילה, וביטל שם תרומה ממנו

[42] והנה עיין בדר"א (הכא ס"ק ק"ח) כתב, ואע"פ שנאכל על ידי הדחק והפרי של אותו הזרע הוא מאכל אדם אין הזרע הוא מאכל אדם אין הזרע נחשב אוכל. ובציה"ל (שם ס"ק קנ"ג) הוסיף שהוא בחזו"א מעשרות (ס"א ס"ק כ'), וצ"ל גבי שביעית שאין נאכל אף לבהמה (והוסיפו במהדו' שיח אמונה (ה' 255) ע"פ הא דכתב בפ"ה (ס"ק א'), שאם היה ראוי למאכל בהמה, היתה חלה עליהם קדו"ש, ולכן צריך

לומר שזרעוני גינה אלו אינם ראויים אף למאכל בהמה, וכן מבואר בחזו"א מעשרות (ס"א ס"ק י"ט), עי"ש.

והנה יש לדון גבי תפוז מזן חושחש (ומצוי הרבה כאן בעיר רחובות בעצי הרחוב) שהוא חמוץ מאוד האם שייך בו קדו"ש או לא. שוב זכינו לקבל תשובה נאמנה, ממורינו ורבינו מרן הראשון לציון הגר"י יוסף שליט"א בנידו"ד. וז"ל קודשו: לכבוד הרב וכו', בש"ת סלמאן שלמה דורי שליט"א מחבר שו"ת אשר לשלמה, שלום רב, אודות מה ששאלתם בנידון העיר רחובות ששם נטועים וקיימים עצי פרי תפוז מזן חושחש ברחוב העיר לנוי, ומוציאים פירות חמוצים מאוד עד שאינם ברי אכילה כמעט (ואמנם יש כאלו שמשתמשים בהם לתיבול). מה דינם לגבי קדושת שביעית, והאם צריך לשמור בהם קדושת שביעית כאשר הם נופלים על הרצפה ברחוב ונפסדים ע"י העוברים ושבים?

תשובה: כפי שראיתי עץ החושחש הוא עץ הדר קטן (תפוז יערי), שפריו מר מאוד ואינו ראוי כלל למאכל אדם, ומשמש מקליפתו רק לבושם ולתעשיית ריבות (מרמלדה), והנה כתב הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק ה' הלכה כ"א) הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים, אא"כ ראויין לצביעה שקדושת שביעי' חלה עליו. ע"כ. ומבואר מדבריו שהמדד לקדושת שביעית בקליפות הינו מה שחייב בתרומות, מלבד קליפות שעומדים לצביעה שאף שאינם חייבות בתרומה, מ"מ נוהג בהם קדו"ש. ובהלכות תרומות (פרק י"א הלכה י') כתב הרמב"ם, עוקצי תאנים וגרוגרות והכליסים והחרובין ומיעי אבטיח "וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון" אף על פי שאין בהן אוכל, וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים, הרי אלו אסורים לזרים, וכו'. ע"כ. ויש לדון במה שכתב הרמב"ם דקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון אסורים לזרים היינו לפי שראויים לאכילת אדם, והן אמנם הרבה אוכלים מלפפונים עם קליפתם, אך לגבי קליפות האתרוג צריך עיון שלכא' אין רגילות לאכלם, וכ"ש קליפות אבטיח שהם קשות (הקליפה הירוקה), וראיתי בקובץ אור תורה (תשרי תשד"מ סימן ט') שהאריך הרב הכותב בראיות ברורות שהאבטיח הנזכר במקרא ובדברי חז"ל הוא הנקרא כיום מילון, ושמו בערבית בחוץ לארץ "בטיך" ובעודו קטן וירוק אפשר לאוכלו, ומעמו כטעם המלפפון ממש. עש"ב. [א"ה. וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת תרומות פרק ח' משנה ו', אבטיח "אלבטיך"]. וכ"כ בדרך אמונה כאן (ס"ק ק"ז) ומעי אבטיח. הוא מה שקורין היום מלו"ן. ושם הביא בציון הלכה (ס"ק קצ"ה) מקור לכך מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (הנ"ל), אבטיחין "בלע"ז מלונ"י", אבל מה שקורין היום אבטיח אין לו מעיים וגם קליפתן אין ראוי לאכילה. ע"כ. ולגבי קליפת האתרוג ראיתי מי שכתב שהרבה אוכלים אותו ביחד עם הפרי כמו פרי הלימון, ולכן דינו כמו המלפפון שנאכל בקליפתו, וקליפתו אסורה לזרים.

ולמדנו מדברי הרמב"ם שקליפות הנאכלות כמו האתרוג והמלפפון חייבים בתרו"מ, וא"כ ה"ה שיש בהם קדו"ש שהרי הרמב"ם השווה מידותיו לשביעית מדין תרומות ובנזבר, וא"כ יש לדון מה דינם של קליפות התפוז, ובאמת שהחזו"א (מעשרות סי' א' סקל"א) ביאר בדברי הרמב"ם שהטעם שקליפות האתרוג והמלפפון חייבים בתרו"מ "משום שנאכלין ג"כ אגב אביהן" אבל קליפי אגוזים ושקדים ורמון וכן כל הקליפין שאין אוכלין אותם מותרים לזרים. ולכן כתב החזו"א (שם, אות ל') שקליפי תפוחי זהב בזמנינו שרובן לאשפה אינן אוכל ופטורין ממעשר ולכן א"א לעשותן תרו"מ על הפירות. ולפי דבריו יוצא גם כן שאין בהם ג"כ דיני קדושת שביעית, וכ"כ בדרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ה' הלכה כ"א, ס"ק קנד) שלפי הרמב"ם בפי"א מתרומות ה"י קליפי תפו"ז בזמנינו שרובן לאשפה מותרין בתרומה אין בהם קדו"ש.

ובספרנו ילקוט יוסף שביעית (פרק' ט"ז ע' ק"ב) כתבנו בדין קליפות תפוזים ושאר פירות שאין דרך לאכלם שדעת החזו"א (שביעית סי' י"ד ס"ק י') שאין בהם קדושת שביעית אע"פ שראויים לבהמה הרי אין מייעדים אותם לכך, ואע"פ שרוב הקליפות מיועדות לתעשייה ולשמנים שחסים גם על הקליפות לשמנים או למאכל בהמה, מ"מ קליפות התפוזים שאוכלים מהם בני אדם שבעיר, זורקים אותם ואין דרך להאכילם לא לבהמה ולא לתעשייה ולכן אין בהם קדושת שביעית. ואה"נ אלו שלמעשה מייעדים לבהמה באמת יהיה בהם קדושת שביעית כיון שיודעים שהם לשימוש מאכל בהמה. ע"כ.

ובאמת שדעת החזו"א לא נפיק מידי פלוגתא והגאון בעל שבט הלוי בספרו שיעורי שביעית (פ"ה הלכ' י"א אות ל"ה) תמה על דברי החזו"א שביעית שמנ"ל להקל בדבר שראוי למאכל בהמה, ובהמה אוכלת אותו, דמצד זה ראוי שתחול קדושת שביעית, אף שרוב בני אדם אין חוששין להשתמש בו לצורך בהמה וזורקין אותן, עכ"פ כיון שראוי הוא מנ"ל דענין זה שאין הרוב משתמשים בו הוא הפקעה גמורה מקודשת שביעית - וגם לאלה שמשתמשים בו. ומבואר מדברי הרב שבט הלוי כיון שהקליפות ראויות למאכל בהמה אף שאין מאכילים אותם לבהמות נוהג בהם קדו"ש, אך האמת הוא שלדינא גם הרב שבט הלוי כתב (שם ע' ש"ב) שקשה לחלוק על החזו"א אפ' להחמיר ורק במקום שהרגילות ברוב הקליפות להשתמש בהם לצורך בהמה אז גם המיעוט שזורקם לאשפה צריך לנהוג בהם קדו"ש - ולכן ורוב הקליפות התפו"ז בארץ ישראל שהולך לתעשייה למאכל אדם וגם לבהמה יש לנהוג בהם קדו"ש גם למי שרגיל בכל השנים לזורקם לאשפה.

ודברי השבט הלוי נכתבו בתשובה למענה שנשאל ע"י בעל ספר משנת יוסף על שביעית (לגר"י ליברמן ח"ג ע' ק"ז והלאה), וע"ש שכתב שבימינו שבעים אחוז מהתפוזים נמכרים לחו"ל לאכילת אדם והקליפות נזרקות לאשפה ומהנשאר בארץ שלושה עשר אחוז לאכילה ושבעה עשר אחוז לתעשייה ורק קליפות אלו מן ההולך לתעשיה מנוצלות למאכל בהמה, ולפי החזון איש מעשרות (או' ל') נראה שהולכים בזה אחר רובא דעלמא וממילא אין עליהם קדושת שביעית כלל, אך לדעת הגר"ש ואזנר זצ"ל, יש ללכת בזה אחר הרוב בארץ ישראל ולנהוג בקליפות תפוזים קדושת שביעית לחומרא.

אך האמת היא שכדעת החזו"א כן נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל בפשיטות בתשובה לבעל משנת יוסף ונדפסה בשו"ת מנחת שלמה (חלק א' סימן נ"א) שדברי הרב וואזנר אינם נראים, שהרי מסתבר דבשביעית צריכים להתחשב לא רק עם בהמות שבבית, אלא גם עם עוף השמים וחיות שבשדה, וכיון שכן אמאי לא נוהג שביעית בכל מיני עלין וקליפין, אפילו בהנך דלא חזו כלל לבהמה ורגילין תמיד לזורקן, דהא מ"מ איכא ודאי חיות כאלה שהם כן אוכלין אותן, וכהההיא דחבילי זמורות שהן מאכל פילין, (כמבואר בשבת קכ"ח.), וע"כ חייבים לומר דכיון שרגילין לזורקן אין מתחשבין בכך, ולא קדשי אף אם לא חישב לעצים. גם נקטינן "דבפרחי נוי לא נוהג שביעית", ואף על פי שראויין ודאי לעופות, ואם נאמר דמה שחושב לנוי הו"ל כחישב לעצים, נראה דגם הלולבים נטיעתם לנוי או להנן על העץ והפרי [או למצוה], וא"כ גם זה צריך להחשב כמחשבה לעצים. ובעיקר הדבר נראה כיון דמקרא דוהיתה לכם לאכלה ילפינן שצריכים לאכול כדרך אכילה, ודבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל, ה"ה נמי דאית לן למימר דקרא דלאכלה לא נאמר אלא על דברים שרגילין לאוכלן, ולא על מה שרגילין לזרוק לאשפה. ולא נאמר כלל קרא דלכם לאכלה על דברים שבכל השנים הם חשובים כעפרא בעלמא. ע"כ.

והן אמנם בספרנו ילקוט יוסף (שם) העלנו שאמנם מנהג העולם להחמיר בכל הקליפות כגון תפוז וחציל ואף שאינו מיועד למאכל

מסקנא- כאשר מדובר במינים הפטורים מן המעשר ומופקרים מיסודם, כגון שום בעל בכי, בצל של רכפה וכו׳, מותר לקחת מהם אף יותר מג״ס ומכל אדם, דאין אנשים ששומרים את זה.

הלכה י״ד, ההבדל בין חשוד לע״ה

בבכורות (כט:) תנן, החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשטן ואפי׳ סרק אבל לוקחין מהם טוי וארג, ע״כ. **ועפי״ז פסק הרמב״ם,** בד״א[43] בע״ה סתם. אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירו״ש או לשמור פירותיו ולמכור מהן, אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל, ואין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעת כלל, ואין לוקחין ממנו פשטן אפי׳ סרוק, אבל לוקחין ממנו טווי ושזור, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דסיפא דברי הרמב״ם הוא ע״פ הא דבבכורות[44] תנן, החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפי׳ מים ומלח, **דברי ר׳ יהודה. רבי שמעון אומר** כל שיש בו זיקת תרומה אין לוקחין ממנו, ע״כ. **ועפי״ז פסק כר״ש.**

וכתב הכס״מ, דהנה אף שלשון המשנה לוקחין ממנו טוי ובגדים, פי׳ רבינו שם, בגדים אלו כעין בגדים כגו׳ הגדלים שהם מעשה עבות מן הפשטן עצמו לא מן הטוי לפי שהואיל והתיר לקנות הטוי כ״ש הדבר העשוי מן הטוי, ע״כ. ולכן כתב שזור במקום בגדים. **והביא מהירושלמי[45] דאיתא,** ופשטן לאו קיסמין הוא, א״ר חנינא מפני זרעה ע״כ, **ולכן הוסיף הרמב״ם,** כל שיש בו זיקת שביעית.

מסקנא- מה שאמרנו לעיל שמותר לקחת מע״ה דברים שהם הפקר סתם הו״ד בע״ה סתם, אך בחשוד על השביעית אסור לקחת ממנו אפי׳ כאלו דברים, וכל שיש בו זיקת שביעית אין ליקח ממנו.

הלכה ט״ו החשוד על השביעית אין חשוד על המעשרות ולהיפך

בבכורות (ל.) תנן, החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית, החשוד על זה ועל זה חשוד על הטהרות ויש שהוא חשוד על הטהרות, ואינו חשוד לא על זה ולא על זה, זה הכלל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו, ע״כ. **ובגמ׳ (שם) איתא,** מ״ש שביעית לא בעיא חומה מעשר כיון דבעי חומה חמיר ליה, החשוד על המעשר, מ״ש מעשר אית ליה פדיון שביעית כיון דבא מיתסרא ליה ולית ליה פדיון חמירא ליה, ועי״ש.

ועפי״ז פסק הרמב״ם, החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, והחשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית, שאע״פ שזה וזה מן התורה מעשר טעון הבאת מקום מה שאין כן בשביעית, ושביעית אין לה פדיון משא״כ במעשר, ע״כ.

בהמה כיון שראויים למאכל בהמה, וגם החזו״א כתב במקום אחד (סדר השביעית לר״ז שפירא אות ח׳) בלשון מסופקת לענין קליפות שאינן עומדות לבהמה ולכן נהגו להחמיר. וע״ע דעת כהן (סי׳ ר״מ), ובשו״ת משפט כהן (סי׳ פ״ד), ובשו״ת פאת שדך (סי׳ קל״ו), ובשו״ת דברי בניהו (חכ״ד סי׳ ע״ד), ובספר שביעית כהלכתה (ע׳ מב׳), ובספר המעשר והתרומה (פ״ג בבית האוצר אות ל״ח) ובספר ברית עולם שביעית (ע׳ מ״ו).

אך כל זה בקליפות התפו״ז וכיוצ״ב שנוף הפרי נאכל ע״י אדם שיש לומר כשם שהפרי חייב בקדו״ש כך בקליפתה מדין טפל לפרי וכמו שהוכיח בספר שביתת השדה (ע׳ רס״ח אות ל״ג), אבל במקום שגם נוף הפרי אינו נאכל ידי רוב בני אדם וגם לא לבהמה בנידון השאלה שבפנינו בפרי החושחש שאין דרך העולם לאכלו לא ע״י אדם ולא ע״י בהמה, וכמו שכתב בספר תולעת שני (ח״ג עמו׳ רכ״ז) שפרי החושחש אינו גדל מסחרי, ואינו משמש כלל לא בתעשייה הטריה ולא במעובדת, עקב טעמו המר, ועיקר השימוש בעין זה הוא בהכנה להדרים השונים, (כיון שהחושחש הוא עין חזק וחסין) ורק מיעוט שבמיעוט שנוהגים לעשות ריבה או ממתקים מפרי זה. כיון שפירות אלו גדלים בחצרות הבתים בצורה מוזנחת מאד, לכן אין מקום להחמיר בפירותיו שינהג בהם קדו״ש. וע׳ במנחת שלמה (הנ״ל) שכתב שגם אם נחוש להחמיר בקליפת תפו״ז ולימון, היינו מפני שבתחלתן הם חשובים ונטפלו להפרי, ולכן אפשר דכל זמן שראויין עדיין לבהמה לא פקעה מהם הקדושה, משא״כ דברים כאלה שמתחלת ברייתן אין רגילין כלל להחשיבם למאכל בהמה, וזורקין אותן, מסתבר דלא חל ע״ז שום קדושה. ע״כ. ודבריו בקילורין לעינים לנ״ד שבהיות ואין דרך הרוב לאכול את הפרי החושחש לא בני אדם ולא בהמה שלכל הדעות לא נוהג בהם קדושת שביעית. ובפרט שיש לדון שכל מטרת עצי החושחש שנוטעים בעירכם היא לגוי שלא נוהג בה דין שביעית וכמו שהעלנו בילקוט יוסף (פר׳ ט״ו סעי׳ מ״ג) ואף שיש חולקים גם בזה, וכמו שהרחבנו שם בדברי הפוסקים אחרוני זמנינו, מ״מ כיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן יש להקל וכמו שהרחבנו בהקדמה למבוא להלכות שביעית.

המורם מן האמור: בנדון השאלה בפירות עצי החושחש הגדלים בעירכם רחובות (המשמש כסמלה של העיר רחובות, שבראשיתה הייתה משופעת בפרדסי הדרים) יש להורות שאין בהם קדושת שביעית ולכן גם אם נפלו לארץ ונמעכו ניתן להשליכם לאשפה. אמנם מי שנוהג להשתמש במיץ היוצא ממנו לתיבול וכיו״ב ראוי להחמיר שינהג בשיירי הפרי קדו״ש [אף כי מעיקר הדין יש לומר שבטלה דעתו בשימוש זה], שישליכנו בשקית קשורה לאשפה כפי שביארנו בילקוט יוסף (שביעית פט״ו סע׳ י״א). בברכת התורה, יצחק יוסף הראשון לציון הרב הראשי לישראל. עכ״ל.

[43] שלוקחין ממנו מעט, או מן המופקר וכו׳

[44] שם

[45] פ״ה ה״ז

מסקנא- מי שחשוד על השביעית אין חשוד ג״כ על המעשרות ולהיפך, שזה דברים שונים ויכול מקפיד בזה ובזה אין מקפיד.

הלכה ט״ז, בדין החשוד על הטהרות

ועוד ע״פ הנ״ל פסק הרמב״ם, החשוד על הטהרות אינו חשוד לא על המעשר ולא על השביעית, שהאוכל הטמא הזה שמכרו בחזקת טהרה אינו מטמא אחרים אלא מדברי סופרים, והחשוד לדברי סופרים אינו חשוד לדברי תורה.

והוסיף הרדב״ז, דכתב כן ע״פ הא דבבכורות (שם) דאיתא, החשוד ע״ז וע״ז, כיון דחשיד אדאורייתא, כ״ש אדרבנן, ויש חשוד על הטהרות, מ״ט נהי אדרבנן חשיד אדאורייתא לא חשיד, ועי״ש.

מסקנא- מי שחשוד על דאורייתא חשוד ג״כ על דרבנן, ומי שחשוד אדרבנן לא בהכרח שחשוד על דאורייתא.

הלכה י״ז, החשוד על הדבר האם מעידו או דנו

עוד ע״פ הנ״ל כתב הרמב״ם, כל החשוד על דבר אע״פ שאינו נאמן על של עצמו, נאמן על של אחרים, דחזקה אין אדם חוטא לאחרים, לפיכך החשוד על הדבר דנו ומעידו.

וכתב הראב״ד, דאין לסמוך על הלכה זו[46] **דכתב, דהנה בבכורות (לה.) תנן**, כל המומין הראויין לבוא בידי אדם, רועי ישראל נאמנים רועים כהנים אינן נאמנין, **רשב״ג אומר**, נאמן הוא על של חבירו ואין נאמן על של עצמו, **ר״מ אומר**, החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו, **ומפשט לשון המשנה שהבאנו בבכורות**[47] **דתנן בפשיטות כר״מ** שאינו דנו ואינו מעידו, משמע שכן ההלכה שאינו דן. **ודלא כהרמב״ם שפסק שכן נאמן.**

וכתב הרדב״ז, דפסק הרמב״ם כרשב״ג והוא ע״פ הא דבבכורות[48] **איתא**, והאמר רבה בר בר חנה אמר ר׳ יוחנן, כל מקום ששנה רשב״ג במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וכו׳, **ולכן פסק כרשב״ג, ואף דהראב״ד פסק ע״פ פשיטות המשנה כר״מ.**

והכס״מ[49] **במעשרות כתב**, די״ל דהא סתם ואח״כ מחלוקת הוא דהא סתם בפ״ד, **ומח׳ בפ״ה**[50], וכל סתם ואח״כ מחלוקת אין הלכה כסתם[51].

מסקנא- ע״פ הרמב״ם- גם החשוד אף שאינו נאמן על שלו, יכול להעיד על של חבירו דקי״ל אין אדם חוטא ולא לו, ולכן עפי״ז גם החשוד על הדבר דנו ומעידו. **אך הראב״ד ס״ל-** דהחשוד אינו נאמן להעיד ולדונו.

הלכה י״ח, כהנים חשודים על השביעית

בסנהדרין (כו.) איתא, דתניא, סאה תרומה שנפלה למאה סאין של שביעית תעלה, פחות מיכן ירקבו והוינן ביה אמאי ירקבו, ימכרנו לכהן בדמי תרומה חוץ מדמי אותה סאה, ואמר רב חייא משמיה דעולא זאת אומרת נחשדו כהנים אשביעית, אמרו טרודא הויא דין ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, הכהנים חשודים על השביעית, לפי שהם אומרים הואיל והתרומות מותרות לנו אע״פ שהן אסורין על הזרים במיתה ק״ו פירו״ש. לפיכך סאה תרומה שנפלה למאה סאה של פירו״ש תעלה. נפלה לפחות ממאה ירקבו הכל ולא ימכרו לכהנים ככל מדומע, לפי שהם חשודין על השביעית, ע״כ.

מסקנא- הכהנים חשודים על השביעית ולכן אם נתערבב תרומה עם שביעית שא״א לבטל התרומה, ירקבו ולא ימכרו לכהנים דהם חשודים על השביעית.

הלכה י״ט, לצבעים מותר לקחת מן הע״ה

בתוספתא (פ״ה ה״ה) איתא, הצבעין והפטמין לוקחין מורסין מכל מקום, ע״כ. **ובירושלמי (פ״ט ה״ה) איתא**, סבר רבי ירמיה מימר אפי׳ מן החשוד א״ל רבי יוסי לא אמרו אלא בשאינו יודע אם חשוד הוא אם אינו חשוד, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, הצבעין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום ואינן חוששין שמא מספיחי שביעית היא, ע״כ. דאין הע״ה חשוד לעשות בזה סחורה.

מסקנא- לקחת מורסן כדי לצבוע או לפטם הבהמות מותר לקחת ג״כ מע״ה כאשר אין יודע אם חשוד או לא, דסתם ע״ה אין חשוד שיעשה בזה סחורה.

הלכה כ׳, שהגבאים לוקחים תרומות מ״מ

בתוספתא דמאי (פ״ג הכ״ג) איתא, גבאי קופה בשביעית לא יהו מדקדקים בחצרות של אוכלי שביעית, ואם נתנו להן פת מותרת ואין חוששין לה שמא מספיחי שביעית היא, שלא נחשדו ישראל להיות נותנין אלא או מעות שביעית או ביצים הנלקחות בדמי שביעית, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם.**

---

[46] וע״ע בפי״ב מהל׳ מעשר הי״ז

[47] ל.

[48] כד.

[49] ציין הכא לדבריו במעשרות

[50] הנ״ל

[51] כן קי״ל ביבמות (מב:) עי״ש.

והביאור בזה הוא, דהגבאים יכולים לקחת מכל המקומות ואין לחשוש מפירו״ש, דמאכילין ג״כ פירו״ש לעניים, ולא חוששין לקדו״ש בפת. **שנחשדו רק במעות או ביצים**, שנקנו בדמ״ש משא״כ בשא״ד.

וכתב הרדב״ז, דאם יודע שבוודאי קנה הפת או שא״ד מפירו״ש אסור. **וכ״ז איירי רק בסתם. והטעם שנחשדו בביצים ובמעות** דאין הם יודעים ששביעית תופסת דמיה.

ובע״ז (סב:) איתא, דבי רבי ינאי יזפי פירי שביעית מעניים ופרעו להו בשמינית, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם**, ומותר ללוות מן העניים פירו״ש ומחזירין להם פירות שמינית, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דהיתר זה הו״ד לעניים אבל לא לעשירים דמיחזי כסחורה בפירו״ש. **והוסיף**, ואפשר דמהאי טעמא התירו אפי׳ סאה בסאה, **והנכון אצלי**, דהכא בשיש לו, דהא גבי איסור ריבית[52] לא חילקו בין עניים לעשירים[53].

מסקנא- גבאי צדקה בשביעית לא יהיו מדקדים שלא לגבות מאנשים אוכלי שביעית, דאף דהם עושים עבירה בכך שאוכלין פירו״ש באיסור, בכ״ז לא חשודים הם לתרום ג״כ לעניים מהא.

אך לא יקבלו מהם ביצים או מעות, דאין הם מחשיבים את זה כדמי שביעית או כתמורת שביעית (והכ״נ לשא״ד, כל מקום לפי ענינו).

מותר להלוות מן העניים פירו״ש ולהחזיר פירות שמינית, בכפוף דיני ריבית, ואין בזה משום איסור סחורה בפירו״ש בכה״ג שאין כאן ריבית[54].

---

[52] פ״י מהל׳ מלוה הי״ב

[53] והטעם הוא כי בשעת פירעון לא היו פירו״ש בעין ולא החליפו אלו באלו, ולכך לא חל קדו״ש על התשלומין, ע״כ. ויש עוד להאריך בזה ואכמ״ל.

[54] והנה עיין בדר״א (ס״ק ק״נ) שכתב, מתום׳ בע״ז (סב:) דמיירי ביש לו בבית פירות, שאין בזה משום מלוה סאה בסאה [ביעויין בשו״ע יור״ד (סי׳ קס״ב ס״ב) דאיתא, אם יש לו מעט מאותו המין, אפי׳ אין המפתח בידו, לוה עליו כמה סאין לפרוע סאה בסאה, ואם אין לו כלום מאותו המין, יתן לו המלוה מעט מאותו המין או ילוה לו, ואח״כ ילוה לו כמה סאין, ועי״ש ואכמ״ל].
אך הוסיף הדר״א, עפ״ד הראב״ד והיטב״א שם, דאי נמי, ביצא השער, דהיו משלמים לפי הדמים שווי הפירות, ולא סאה בסאה, והוא כפסק השו״ע (שם ס״א), אסור ללות סאה בסאה, אפי׳ לא קצב לו זמן לפרעון, וכן כל דבר חוץ ממטבע וכו׳ דשמא יתייקרו ונמצא שנותן לו יותר ממה שהלוהו, אם לא שיעשנו דמים, שאם יתייקרו יתן לו אותם הדמים, ואם לא עשהו דמים ונתייקרו, נותן לו הדמים שהיו שווים בשעת ההלואה, ואם הוזלו נותן לו הסאה שהלווהו, ע״כ.
והנה ראיתי בספר ראש יוסף (סי׳ קס״ב ס״א) שהאריך בביאור דין זה, ובתוך הדברים (שם עמו׳ קל״ט) הביא מהדרכ״מ הל׳ פסח (ריש סי׳ ת״נ) שהביא מש״כ השלט״ג (ע״ד הרי״ף ט: מדפה״ר, אות א׳ ד״ה ואם) וז״ל, ויש מקומות שנהגו שלא ללות אשה בכר מחבירתה לפני הפסח שתשלם לה לאחר הפסח, וכמדומה אני שמשום חשש ריבית נגעו בה, דאסור ללות סאה בסאה או בכר בכבר כשקובע לו זמן הפרעון, והגיהו שם על דבריו ממש״כ בעצמו בהל׳ ריבית שאין לחוש לזה.
והוסיף שם, דכעי״ז כתב הפרמ״ג (שם, סי׳ ת״נ א״א סק״א) ע״ד השו״ע שכתב ישראל שלוה ככר מחבירו קודם הפסח צריך לפורעו לאחר הפסח, ויש בו משום גזל אם אינו פורעו, דמש״כ השו״ע לשון דיעבד הוא משום דלכתחילה יש לחוש לאיסור ריבית ואין ללות כיכר כנגד ככר.
ובהליכו״ע (פר׳ עקב ס״א) כתב לחלק, דבערב פסח החמץ זול יותר שעומדים לבערו, ולכן יש ליזהר בזה לכתחילה, דידוע הדבר שיחזיר לו בזמן היוקר, דהיינו אחר הפסח וכמ״ש החמד משה, והביאו שם המשנ״ב בשעה״צ (ס״ק ד׳), ולכן בשאר ימות השנה כיון שאין דרך להקפיד על דבר מועט כזה מישרא שרי, ולכן למעשה נקט להקל כדעת הרמ״א להקל בדבר מועט וכן המנהג. וע״ע בספר ראש יוסף הנ״ל שהאריך בזה עד כמה הוא חשיב כדבר מועט שנהגו להקל, וכתב שהוא עד כעשרים אחוז שהוא חומש ועי״ש באורך.
וא״כ עפי״ז בנידו״ד, אם ההפרש בין הפירות שביעית לפירות שמינית הינם יותר מחומש (כפי שיעור שאמור להיות דעל פירו״ש משלמים רק על ההוצאות ולא על העיקר), א״כ הוי ריבית אם לא כדלעיל, ואין בזה חילוק בין עניים לעשירים כדברי הרדב״ז הנ״ל, ופשוט.
והתעוררתי לדברים אלו אחר עליית המחירים הגדולה שנעשתה כאן באר״י בימים אלו (מצבת התשפ״ב), ולפעמים ההתיקרות נהיתה יותר מעשרים אחוז, ויש ליזהר בכל הנ״ל, והוא כעין ההתייקרות שבאה לאחר השביעית, ואכמ״ל.

פרק ט

דיני שמיטת כספים, ודיני פרוזבול

ומשולבים דברי הטוש"ע ונו"כ בהלכות פרוזבול, חו"מ סי' ס"ז

הלכה א', מקור שמיטת כספים

בדברים (פט"ו, א') נאמר: מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה', את הנכרי תיגוש ואשר יהיה לך, את אחיך תשמוט ידך, וגו'. **וכ"פ הרמב"ם**, מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנא' שמוט כל בעל משה ידו, ע"כ.

ובספרי[1] איתא, לא יגוש- ליתן עליו בלא תעשה. **וכ"פ הרמב"ם**, והתובע חוב שעברה עליו שביעית, עבר על לא תעשה שנא' לא יגוש את רעהו, ע"כ[2].

מסקנא- מצות עשה להשמיט חובות כספים בסוף שנת השמיטה, והתובע חוב ביטל עשה ועבר בלאו, ואם קיבל הכסף חייב להחזיר דהוא גזל.

הלכה ב', שמיטת כספים בזה"ז

בקידושין (לח:) איתא, דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה, שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו מנכסיו, ואף אם אח"כ מת גובין מהיורשים כדין כל גזל, וזה פשוט מאוד.

ועו"כ, ועיין באחרונים (והוסיף האביעזרי בגיליונו במנח"ח (סק"ח): כ"כ הרדב"ז (ח"א ס"ה) להשוות בזה דעת הרמב"ם, וכ"כ הב"ח (כאן אות ל"ב) עי"ש) דמחלקים, דמעות שהלוה קודם התחלת שביעית אסור ליגוש בשביעית לדעת הרא"ש, אבל אם מלוה בשביעית עצמה הרא"ש מודה דיכול ליגוש בשביעית וכו', עי"ש.

ואומנם ביראים (עמוד ב', איסור ממון סי' רע"ח) כתב, שהמלוה צריך לומר בפיו משמט אני, שאין הלוה רשאי לעכבו אולם ע"פ מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע, אלא לו הזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר ציוה היוצר, ובי"ד יחייבו למלוה לומר משמט אני כאשר ציוה חכמים, כדתנן בסוף שבת וכן הוא בגיטין (לז:), המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר משמט אני וכו', ולכן אם אינו רוצה לומר משמט אני יכפהו בי"ד כדתניא בכתובות (סו.) על פריעת בעל חוב מצוה, שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה, מאי א"ל תניא בד"א במצוות לא תעשה, אבל במצוות עשה, כעין שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו, ע"כ.

ובילקו"י (שם) כתב, ומ"מ לדינא נקטינן דאף בלא אמר משמט אני, השביעית משמטת החוב, שכן הוא דעת שאר הראשונים, וכמבואר במרדכי (גיטין סי' ש"פ) בשם רבינו אביגדור כ"צ, שאפילו עדיין לא אמר לו המלוה משמט אני, אין עליו חובת תשלום כלל, שכל חוב שעברה עליו שביעית פקע חיובו, דאפקעתא דמלכא הוא, והביא כמה ראיות לזה. וכ"כ בעל התרומות (שער מ"ה אות ה'), שמכיון ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז, ושטר חוב שביד המלוה נמחל שיעבודו, מוציאין השטר מיד המלוה ונותנים ללווה, וכן הסכים עימו הרמב"ן ז"ל, וכן השיב לי, ע"כ. וכ"כ בספר סביב לירושלים (דף קעג.), וכ"ד האו"ז (ע"ז סי' ק"ח), ופסק מהר"ם ריקאנטי (סי' שע"ח), וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' י"ד, ובח"ד סי' קכ"ז), עי"ש.

וכן הסיק בהליכותיו- ואם המלוה גבה את חובו, נוסף על מה שביטל מצות עשה עבר על לא תעשה, חייב להחזיר את המעות שהם גזל בידו, ע"כ.

---

[1] שם

[2] ועיין בספר החינוך (מצוה תע"ז) שכתב, דטעם מצוה זו: א', היא ללמד נפשינו במידות המעולות מידת הנדיבות ועין טוב. ב', ונקבע בלבבנו הבטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשיר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל בלול הברכה והרחמים. ג', וגם נמצא גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשינו לאמור, אפי' הלויתו ממוני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה להשמיט ידו המלוה, שלא לגזול ושלא לחמום משלו, לא כ"ש שראוי לו להתרחק עד הקצה האחרון.

ובילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה, פכ"ד ס"א) הביא מדברי בעל העקידה שכתב, דשמיטת כספים באה לחזק את האדם שלא העושר והעולם הזה היא המטרה והתכלית של האדם, אשר ימינו כצל נטוי, ולה' הארץ ומלואה ומטרת האדם לקיום התורה והמצוות וקרא שמיטה לה', שזה המזכיר לו מטרת בואו לעולם, וצריך להיות זריז ולהרויח עוד מצוות.

ועו"כ ע"פ המורה נבוכים, דאיתא דמצות שמיטת כספים נתקנה לתקנת עניים ותועלתם, ולכן זה נסמך עם מצות הלואה, וכמ"ש השמר לך פן יהיה דבר בליעל עם לבבך, ורעה עיניך באחיך האביון לאמור קרבה שנת השבע וגו', עי"ש.

ועיין במנח"ח (שם) שכתב, והשביעית משמטת כספים בסופה, כשתשקע חמה בליל ר"ה במוצ"ש נחלט החוב, והן אם לוה קודם שביעית, אם בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע החמה בליל ר"ה אבד החוב, ולדעת הרמב"ם והרבה ראשונים יכול לתבוע החוב כל השנה ואינו עובר בלא יגוש, ככל השנים, רק לאחר שנחלט החוב בליל מוצ"ש, היינו בליל ר"ה אז משמט ועוברים בלאו ובעשה אם נוגש החוב, אבל דעת הרא"ש (פ"ד דגיטין ס"כ) דתיכף בכניסת שמיטה אסור ליגוש החוב ועובר בלאו, רק אם נותן בעצמו אי"צ לומר משמט אני, כי עדיין אינו אפקעתא דמלכא, ובליל ר"ה של מוצ"ש אבד החוב, אבל על ידי נגישה, אסור מתחילת שנת השמיטה וכו', ופשוט דהתובע חוב לאחר שמיטה וגובה אותו, חוץ ממה שעובר על הלאוין ועשה של שביעית עובר על לאו דגזל, כי הוא אפקעתא דמלכא והחוב נחלט ואינו מגיע לו בלום, וצריך להחזיר לו המעות וגובים

בלא כסף, וזה דבר קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בשביעית אפי' בארץ, ע"כ.

מסקנא- שמיטת כספים תלויה בזמן שהיובל נוהג דאז יש השמטת קרקע, אך מתי שאין היובל נוהג אין שמיטת כספים, וכשיש הוא בין בארץ ובין בחו"ל, והו"ה כשאין, הוא בין בארץ ובין בחו"ל.

הלכה ג', שמיטת כספים מדרבנן

בגיטין (לו.) איתא, אמר אביי בשביעית בזה"ז ורבי היא דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה וכו'[3]. ותיקנו רבנן דתשמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלות וכו', ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בכל מקום, ואע"פ שאין היובל נוהג כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל, ע"כ[4].

וכתב הכס"מ[5], ונראה מהרמב"ם דליובל קרי משמט קרקע שהרי שדות חוזרות לבעלים ביובל[6], אבל שמיטת קרקע אף בזה"ז נוהגת מן התורה[7].

ובב"י הב"ד הר"ן, דהביא י"א, שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיה בי"ד והיה יובל, **ואע"ג שאין הוא נוהג** מכיון שאין כל יושביה עליה, בכ"ז היו מקדשים יובל דרבנן. **אך מתי שאין ג"כ את זה,** אין שמיטה נוהגת כלל, והילכך אין גם שמיטת כספים כלל. **ודחה הר"ן דבריהם. וכתב הרשב"א שדעת הי"א הנ"ל, הוא דעת הראב"ד,** אך דחה דבריו, שכיון שכבר **הראב"ד חזרו בו** בגמ' בע"ז[8], וכ"כ **בעל העיטור לדחות.**

ובעל התרומות מהרז"ה, העמיד המנהג דאין שמיטת כספים בחו"ל בזה"ז, **אך הרמב"ן סובר** שכן נוהגת מדאורייתא, **והוסיף דהראב"ד** חזר בו וס"ל דג"כ נוהגת עתה, **וכן כתב רש"י** בע"ז[9], ואין בדבר מיחוש וספק, ע"כ. **וכ"פ בטור**, והשמטת כספים נוהגת האידנא. **וז"ל השו"ע[10]**, אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, **ומד"ס** שתהא שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בכ"מ, ע"כ.

עו"כ הרא"ש, ששאלת שנוהגין בארץ לגבות שטרות שעברה עליהן שביעית הוי ידוע שתמהתי ע"ז מיום בואי לארץ הזאת וצווחתי ככרוכיא ולית דמשגח בי, ואמרו כי כבר נהגו כן בארץ הזאת, וא"א לשנות המנהג. **ואמרתי שמנהג לעבור ע"ד תורה אין לנהוג** כן ולא להוציא ממון, ואמרו לו כי הרבה יפוי לשון רגילין לכתוב תנאי שלא ישמיט ולא מצאתי שאפשר לעשות כן כלל, ע"כ. **והב"ד הטור.**

ובב"י תמה ע"כ שלא ביטלם ממנהגם, אך כתב שמתשובה אחרת נראה שטענו שהוא כדין מתנה שלא תשמיטינו בשביעית[11], **לפיכך** אף שלא היה נראה בעניו בכ"ז לא ביטלם כ"כ, והכ"נ. **והוסיף עוד,** דאף שלא אומרים כן מחמת שפשט המנהג הוי כאילו אומרים, **וכ"כ המהרי"ק והתרה"ד, כעי"ז.**

וברמ"א כתב, די"א דאין שמיטה נוהגת וכו', ועליהם סמכו בתחילת מנהגם[12], **ועוד כי סמכו ע"ד המהרי"ל ועוד, דסמכו להקל** מחמת שאין השמיטה הנוהגת האידנא ואין לדקדק אחריהם.

והוסיף המאירת עניים[13] את הטעם הנ"ל, דאחר שפשט המנהג הוי כאילו אמר ע"מ שלא תשמטני.

ועו"כ הרמ"א, שיש להקל בזה, **דבחשבון שנת השמיטה נפלה מחלוקת,** והעיקר[14] ששנת ש"כ ושנת שכ"ז היתה שמיטה, וא"כ יהיה שנת של"ד הבעל"ט שמיטה יה"ר שיבנה ביהמ"ק וכו'[15], עי"ש.

---

[3] והובא לעיל בה"ב כלשונו

[4] ועיין בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פכ"ד ס"ב) שהאריך אמאי אין מברכים על השמטת כספים, דהיא מצוה דאורייתא, ובזה"ז הוא מדרבנן. והביא שם כמה טעמים: א', כמש"כ הרשב"א (בשו"ת ח"א סי"ח) שאין מברכין על מצוה שאין בה מעשה עי"ש. ב', עוד י"ל- דכל מצוה שתלויה בדעת אחרים אין מברכין עליה שאין הדבר בידו לגמרי, ובפרט לדעת היראים שצריך המלוה לומר משמט אני וכו'. ג', ועוד י"ל, דהוא מצוה שיש בה צער שאין מברכין עליה, דהרי כאן המלוה מצטער שאין מחזירין לו חובו, וכ"כ הרשב"א (שם) דמהאי טעמא אין מברכין על מיתת בי"ד ומלקות, עי"ש בכ"ז שהאריך ואכמ"ל.

[5] ע"פ הא דאיתא לעיל, פ"ד הכ"מ, דהוא ס"ל ששמיטה דאורייתא ג"כ בזה"ז

[6] כדאיתא בפ"י הי"ג וט"ז, עי"ש

[7] ועין במש"כ בזה דלא נפסקה הלכה כמותו, בשו"ת אשר לשלמה שביעית, סי' ד', בדין שמיטה בזה"ז באורך, ביעוי"ש.

[8] ט:

[9] שם, ד"ה האי

[10] ס"א

[11] להלן ברמב"ם הלכה י'

[12] שהביא הרא"ש

[13] סק"ד

[14] ע"פ דעת הרמב"ם, הרא"ש האחרונים ועוד, וכ"פ ג"כ בטוש"ע

[15] ובביאור המחלוקת בקצרה: הנה הרמב"ם לקמן (פ"י מהל' משיטה ויובל ה"ד-ו') כתב, שהתחילו למנות שמיטה רק אחר כניסתן לאר"י בשנת 2503 לבריאת העולם, והשמיטה הראשונה הייתה בשנת 21 מכניסתן לאר"י, שהיא שנת 2510 לבריאת העולם, וכן מבואר בספרא (בהר), ובתוספתא מנחות (פ"ו) שנאמר, כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ, וגו'. ונאמר, שדך לא תזרע, שיהיה כ"א ואחד מכיר שדהו, כרמיך לא תזמור שיהיה כ"א ואחד מכיר את כרמו, ועפי"ז הולכים. וכסמך לדברים, ישנו חשבון מיקרי שמחלקים את שנות

מסקנא- אף דמדאורייתא שמיטת כספים נוהגת דוקא בזמן שהיובל נוהג, והאידנא שאין יובל נוהג מדאורייתא אין מצות שמיטת כספים, אך ע"פ חכמים נוהגים ג"כ האידנא, כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים[16].

הלכה ד', מתי הוא זמן ההשמטה

בספרי (ראה) איתא, מקץ שבע שנים, יכול מתחילת שנה או בסופה, הרי אתה דן, נאמר כאן קץ ונאמר להלן קץ, מה קץ האמור להלן בסופה ולא בתחילתה אף קץ האמור כאן בסופה ולא בתחילתה, **וכן איתא בערכין** (כח:), עי"ש.

וכתב הרא"ש והביאו הטור, דאין כותבין אותו אלא עד סוף שנה שישית, נכנסה שנה שביעית אע"פ שאין משמטת עדיין אלא בסופה אפ"ה אין כותבין אותו. **והטעם הוא**, שדקדק **מהתוספתא שביעית (פ"ח הי"א) דאיתא**, אימתי כותבין עליו פרוזבול ערב ר"ה של שביעית, והוא הדין קודם ולא בא למעט אלא בשנה שביעית, דאע"ג דשביעית אינה משמטת אלא בסופה, אפ"ה אין כותבין פרוזבול. **ודקדק עוד מן המקראות**, שאף שמשתמט ממש רק בר"ה של שמינת בכ"ז מר"ה שביעית אין בי"ד נזקקין לפרוע, וג"כ לא יגוש בעל חובו, ואם פרע אי"צ לומר משמט אני, ע"כ.

אך הרמב"ם פסק, אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנא' מקץ שבע שנים תעשה שמיטה וזה דבר השמיטה שמוט וכו', ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע אף השמטת כספים אחר שבע, לפיכך המלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצ"ש אבד החוב, ע"כ.

וא"כ משמע שאף יכול לדרוש חובו בשביעית עצמה ע"י בי"ד, ורק מר"ה של שמינית משמט. **וכתב בשו"ת הרמב"ן**, דלפיכך כותבין **רק לקראת מוצ"ש ולא בתחילתה, ומש"כ העיטור כהרא"ש גירסא מוטעית נזדמנה לו**, וכהגירסא שלנו **הביא הר"ש ג"כ, וכ"פ הרשב"א** שכן הוא המנהג לכתוב בסוף שביעית, **וכן נהג המהר"י בי רב. וכ"פ השו"ע**[17], אין שביעית משמטת כספים אלא בסופו, לפיכך הלוה את חבירו בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה בבי"ד, וכשתשקע חמה בליל ר"ה של מוצ"ש אבד החוב. **ועוד פסק השו"ע**[18] **ע"פ הנ"ל**, כ"ז שהוא יכול לגבות החוב כותבין פרוזבול. **והמאירת עניים**[19] **כתב, שכ"כ הדרכ"מ ג"כ. והש"ך**[20] **ציין לב"ח**, שס"ל לחלק דכו"ע ס"ל שחוב שהיה עד שישית אין נזקקין לו מתחילת שביעית, וחוב שהתחיל בשביעית נזקקין לו עד סוף שביעית, ועי"ש.

מסקנא- זמן ההשמטה הוא במוצ"ש בר"ה, ולכן המלוה עד זמן זה אף אם הלוה בשביעית עצמה משמט במוצ"ש בשקיעת החמה של ר"ה שמינית.

הלכה ה', שחט בר"ה וחילק, והתעבר החודש שמשמט החוב

בשביעית (פ"י מ"ב) תנן, השוחט את הפרה וחילקה בר"ה, אם היה החודש מעובר משמט, ואם לאו אינו משמט וכו'[21].

וביאר הרמב"ם, כאשר שחט פרה ביום הראשון של ר"ה, וחילק הפרה ע"ד שישלמו לו לאחר ר"ה וא"כ הרי הם כבעלי חובותיו, ואח"כ עיברו חודש אלול, ונמצא יום הראשון של ר"ה ל' לחודש אלול של שמיטה, וא"כ הוי חוב משנה שעברה וכבר בלילה שלאחמ"כ שהוא ליל א' תשרי משמט כל חובתיו ואין הוא יכול לגבות חובו, ע"כ.

והר"ש הביא מהירושלמי (פ"י ה"א) דאיתא, והתני השוחט את הפרה וחילקה בר"ה ואמר ר' לעזר דר"י הוא וראוי לתובעו כמי שהוא ראוי להאמינו, ומכיון שהוא ראוי להאמינו כמי שהוא ראוי ליתן לו מעות, וכאן הואיל והוא ראוי ליתן לו ולא נתן נעשית ראשונה מלוה, ע"כ[22]. **ואומנם הר"ש כתב לבאר בדברי הירושלמי**, דר"ל דהא דראוי שמכיון שנעשה חול שוב נהיה כחוב ולכן השביעית משמטת וזה דחוק, **וכעי"ז בבבלי שבת (קמח:)** תורץ בדעת רבא, ועי"ש.

ופסק הרמב"ם כפשט המשנה, שחט את הפרה וחילקה על דעת שהיום ר"ה של מוצ"ש ונתעבר אלול, ונמצא

הבריאה לשבע, כאילו מנין השביעית מתחיל משנה ראשונה לבריאת העולם, והשאריות הן מספר השנים שבשמיטה, דהיינו: אם נחלק את שנת התשפ"ב-5782 ל-7, נקבל 826 שהם הסכום השמיטות מאז בריאה"ע, אף דאי"ז נכון דהתחילו למנות רק משנת 2510, וע"ע שם בילקו"י שביעית (פ"א ה"ב) במה שהאריך בזה ואכמ"ל.

[16] ובפרט ע"פ הטעמים שהבאנו לעיל בה"א כיעוי"ש באורך.

[17] ס"ל

[18] סל"א

[19] ס"ק נ"ג

[20] ס"ק ח'

[21] המשך המשנה לקמן, הלכה י"ב, ועי"ש.

[22] והביאור הוא: דרבי יהודה (לעיל מ"א, ויובא לקמן בה"ו-ז', וי"א) ס"ל, שבהקפת החנות רק האחרון חשיב בהקפה ואין משמט, אך השאר חשיב כמלוה, משא"כ לחכמים שם"ל שהקפת החנות כולה אין חשיב כמלוה, וע"ז ענה הירושלמי, דהטעם דמשמט בסוגיין הוא משום שראוי להאמינו, דהוא מחלק בר"ה ומאמין שיפרע לאחמ"כ, ומכיון שכן הרי שהוא כראוי לתובעו, ושייך ביה לא יגוש והשביעית משמטת.

אותו היום סוף שביעית אבדו הדמים שהרי עברה שביעית על החוב, ע"כ.

וכתב הראב"ד, דהנה אשטמתיה מהרמב"ם הירושלמי הנ"ל שהעמיד המשנה כר"י, **ולעיל במ"א פסקנו דאין הלכה כר"י** ואמאי פסק כשיטת ר' יהודה בפשיטות.

והקשה הרדב"ז, והנה קושית הראב"ד קשה טובא. דהרי גם לדברי ר"י שס"ל האחרון הוא הקפה והשאר הלואה, הכא מיירי באיסורין ואמאי הוא משמט, הרי לכו"ע אין משמט גם לפי ר' יהודה. **ותירץ**, דצ"ל דהשוחט את הפרה הוא לא בגדר הקפת חנות, דלחנוני דרכו להקיף וע"ז חלקו ר"י וחכמים, אך הכא מיירי באדם פרטי דאין דרכו להקיף והוי כעין מלוה ולפיכך משמט, ולכן מה שהקשו בשם רב עמרם, מהמלוה חבירו ע"מ שלא לתובעו ששביעית משמטו, הביאו ראייה מהאי משנה דהא שייכת בהלואה ולא בהקפה. **ולר"א שהעמיד המשנה כרבי יהודה**, מיירי דבהקפה ראשונה והכ"נ הוא כמלוה, או שאפש"ל דלר"י כל הקפה חשיבי כמלוה. **והוא ע"פ התוספתא (פ"ח ה"ה) דאיתא,** הקפת החנות משמטת דברי ר' יהודה בכותב מעות, ודברי חכמים בכותב פירות ע"כ, ועי"ש.

אך פשוטה היא שיטת הרמב"ם דהמשנה איירי בהלואה ע"פ הנ"ל, ובהלואה משמטת ובהקפה אין משמט, ע"כ.

וכ"פ הכס"מ, דהאי משנה היא משנת כו"ע. **וביאר**, דבמקיף בחנות הוי לוקח ממנו כמה פעמים ולא מיקרי הקפת חנות אלא רק אחרי שהקיף כמה פעמים, ואז הוא חשיב הקפת חנות עד שיזקפם עליו במלוה[23], אבל אם לקח רק פע"א, הרי"ז כשאר חוב שצריך לשלם ומשמט, **וכן משמע מפיה"מ להרמב"ם.**

וא"כ בנידו"ד משנת השוחט הפרה, היא ג"כ כחכמים, דמאחר שלא לקח ממנו אלא פע"א משמט, ומה שאמר ר"א שהיא כרבי יהודה, הוא משום דבמשנה בסתם קתני אפי' חזר והקיף בו ביום עוד קנינים, אזי הקניינים הראשונים לשיטתם משמטים, ואילו לחכמים דיו בפע"א כדי שיחשב כחוב. **ולפיכך, מש"פ הרמב"ם הלכה כמשנה זו,** בפשטות בשלא הקיף ממנו אלא פעם זו ע"ד לשלם שוב אחר יו"ט ולכן משמט. **ועוי"ל**, שמכיון שהוא יו"ט ואין יכול לפרוע בשעת המכר אז מכיון שאין יכול לשלם לו כלל היום, הרי שהוא למעשה ויתר על התשלום בתמורה לחוב שנזקף לקונה אחר החג, ואת זה השביעית משמטת ודאי. ולא דמי להקפת חנות רגילה שיכול לשלם עכשיו, ודוחה התשלום לאח"כ, דאי"ז בגדר מלוה, ע"כ[24].

מסקנא- להרמב"ם- אדם ששחט פרה ביום ראשון של ר"ה ע"ד שהוא ר"ה וחילק הבשר לאחרים ע"ד שישלמו לו אחר החג, ולאחר שחילק התעבר החודש וא"כ אותו היום הוא יום ל' אלול, אבדו הדמים שהרי בשקיעה עבר השביעית על החוב והתבטל. והוא בין לרבנן ובין לר' יהודה. ושונה הוא מהקפת החנות, דשם מיירי בחוב מצטבר שכשהיה סכום יבוא לחייבו ויחשב כחוב, משא"כ הכא שהוא תשלום ח"פ ומכיון שאין יכול לגבות, הוי כאילו הביא מתנה ע"מ שיהיו חייבים לו לאחר החג, ולכן חשיב כחוב ומשמט בשביעית.

להראב"ד והר"ש- משנה זו מיירי לדעת ר' יהודה, שס"ל בהקפת החנות משמט חוץ מהחוב האחרון, אך לרבנן הכ"נ אין משמט, והוי כדין הקפת החנות וכל המשנה מיירי רק לשיטת ר' יהודה בלבד.

הלכה ו', שמיטה בשטר באחריות

בשביעית (פ"י מ"א) תנן, שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר, הקפת החנות אינה משמטת. ואם עשה מלוה הרי"ז משמט. **רבי יהודה אומר**, הראשון הראשון משמט. שכר שכיר אינו משמט, ואם עשאו מלוה הרי"ז משמט, **רבי יוסי אומר**, כל מלאכה שפוסקת בשביעית משמטת. ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת. ע"כ.

וביאר הרמב"ם, בין שטר שיש לו אחריות ובין שאין לו אחריות. **והקפת החנות ביאורה-** שהיא העיסקה שעושים בנ"א עם בעלי החנויות, שיספק לו צרכיו וכשיתקבץ לו סכום יפרע לו, הרי אותו שהתקבץ אינו נשמט בשנה השביעית, מפני שאינו כדרך החובות, ולא מכר בעל החנות מה שמכר ע"מ שיהיה חוב, אלא מכר בדמים

---

[23] והנה גבי מסגרת אשראי, ע"פ הא דאיתי לעיל שהיא אופציא של תשלום ולא בהקפת החנות. הכא צ"ל, דהמסגרת היא הקפת חנות של חברת האשראי כלפי הלקוח, משא"כ כלפי החנות דהוא אמצעי תשלום כדאמרן.
ולכן, בתשלום אחד אי"ז בהקפת חנות אלא בתשלום מול חברת האשראי, אך בכמה תשלומים הוא הקפת חנות ממ.
אך אם עבר זמן תאריך החיוב ולא שילם, בכה"ג שוב גם כלפי הלקוח הוא בגדר זקפן במלוה. ויש עוד להארי בזה ועוד חזון למועד.

[24] וע"ע בדר"א (הכא ס"ק ל"ח) שכתב, שהרי עברה שביעית על החוב, ואע"ג דרבנו פסק לקמן (הי"א) דהקפת החנות אינה משמטת דעת רבינו דהקפת החנות הינו היכא שמקיף ממנו הרבה פעמים עד שיתאסף סכום מרובה ואז גובה ממנו, ולכן לא קרינן ביה לא יגוש, כ"ז שלא נאסף סכום כזה, אבל כאן שהיה משלם לו מיד, ורק בשביל יו"ט אינו משלם, אי"ז נקרא הקפת חנות ומשמט. והוסיף עוד, אבל דעת הרבה ראשונים (הראב"ד הריטב"א ועוד, וכן משמע כן מהר"ש) דלמאי דקי"ל הקפת חנות אינה משמטת (רבנן) גם הכא אינו משמט, ע"כ.

מועטים עד שיתקבץ עם דמים אחרים ויקבל את כספו. **ולרבי יהודה**, הקפת החנות היא רק בקניה האחרונה אך השאר הוא כחוב רגיל הנשמט בשביעית. **ור׳ יוסי ס״ל**, שמלאכה הפוסקת בשביעית כגו׳ חרישה וזמירה וכו׳, מכיון שאין הוא יכול להמשיך לעבוד, הרי השכר שהגיע לו על העבר הרי הוא כחוב דאין המלאכה ממשיכה, משא״כ במלאכה המותרת דאי״ז חשיב כחוב, **ואין הלכה כרבי יהודה וכר׳ יוסי**, ע״כ.

והר״ש הב״ד הירושלמי (פ״י ה״א) דאיתא, ניחא שלא בשטר, בשטר ויעשה כמלוה על המשכון ולא יהא משמט, **אמר ר׳ יוחנן**, תיפתר בשטר שאין בו אחריות נסים **וכר״מ** אתא עובדא קומי ר״י, בשטר שאין בו אחריות נכסים וכר״מ. **אתא עובדא** קומי ר״י, בשטר שאין בו נכסים והורי משמט. אמר ר׳ יוחנן תיפתר בשטר אין בו אחריות נכסים וכר״מ. **אתא עובדא** קומי ר״י בשטר שאין בו אחריות נכסים והורי משמט, אמר מפני שאנו למדין מן ההלכה אנו עושין מעשה. **א״ר ירמיה** בשאין לו קרקע, הא יש לו קרקע אינו משמט, **אמר ר״י** אפי׳ יש לו קרקע משמט וכו׳.

וביאר הר״ש, דהגיע קמיה דר״י מעשה בשטר שאין בו אחריות, ואף שר״י ס״ל דהוא טעות סופר וכן צריך לחלק בין אחריות ללא, מ״מ לא רצה לעשות מעשה, והורה דמשמט, **וע״ז בא ר׳ ירמיה** ואמר, דשטר עם אחריות והקרקע, הרי שאי״ז משמט, ע״כ.

ועוד הביא דברי הגמ׳ בגיטין (לז.) דאיתא, תנן התם[25], השביעית משמטת את הלוה בין בשטר בין שלא בשטר, **רב ושמואל** דאמרי תרוייהו בשטר שטר שיש בו אחריות נכסים שלא בשטר שאין בו אחריות נכסים, כ״ש מלוה ע״פ. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוויהו בשטר. שטר, שאין בו אחריות נכסים. שלא בשטר, מלוה ע״פ, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט [**וא״כ בשטר שיש בו אחריות נכסים אין משמט**, והכונה שטר ושלא בשטר, **שטר**= בלי אחריות. **בלא שטר**= בע״פ]. תניא כוותיה דר׳ יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שטר חוב משמט, ואם יש בו אחריות נכסים אינו משמט, **תניא אידך** סיים לו שדה אחת בהלואתו אינו משמט ולא עוד אלא אפי׳ כתב כל נכסי אחראין וערבאין לך אינו משמט[26].

ועוד הביא מהירושלמי (שם) ע״ד ר׳ יהודה דאיתא, מפני שמקיף לו פעם שניה, נעשית הראשונה מלוה, הואיל וראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה, ע״כ.

ועוד ביאר בשיטת ר׳ יוסי, משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, וכשפסקה בשביעית נתחייב בשכרו, וקרינא ביה לא יגוש, **לפיכך משמטת** דשביעית משמטת בסופה, אבל כשלא פסקה בשביעית שהמלאכה נמשכת עד אחר השביעית, הרי לא נתחייב לו כלום עדין בשביעית ולא קרינא ביה לא יגוש, לפיכך אינה משמטת.

ובירושלמי (שם) בשיטת ר׳ יוסי איתא, ר׳ יוחנן אמר בגין חרישה[27], ר״ש בן לקיש אומר בגין בנין[28] על דעתיה דרבי יוחנן, כל מלאכה שהיא פוסקת בשביעית, ועל דעתיה דר״ש בן לקיש, כל מלאכה שהיא פוסקת מאליה, ע״כ.

אך הרמב״ם פסק, דלא דחינן אלא מאי דמידחי בגמ׳ מפורש, אבל סיים לו שדה כיון דלא מידחי לא דחינן ליה. וז״ל: **שביעית משמטת את המלוה** ואפי׳ מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי״ז משמיט, **ואם סיים לו שדה** בהלואתו אינו משמט [והשביעית משמטת את השבועה שנא׳ לא יגוש מ״מ לא לשלם ולא להישבע], ע״כ. **והרשב״א חלק ע״ד**, וס״ל שכל שלא יכול לסלקו ואפי׳ יום אחד, אינו משמט.

וכתב הרדב״ז, דפסק הרמב״ם כפשט מסקנת הגמ׳, שמכיון שחשש ר׳ יוחנן והורה שמשמט ג״כ בשטר שיש בו אחריות נכסים וכו׳, אלא״כ יש אחריות של נכס מוגדר שהוא השיעבוד דאז חשיב כגבוי ואין השביעית משמטת.

ובכס״מ הביא דכתב הר״ן מהרמב״ן, דבסיים לו הלואתו משמט, דהא סדר האי תנא בכל שטר שיש בו אחריות אינו משמט ודחה דבריו. **והנה בבב״מ (סז:) איתא**, אמר רבא בריה דרבא האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכייתא, וצורבא מדרבנן אי בנכייתא לא ניכל וכו׳[29], ע״כ.

---

[25] במשנתינו

[26] וע״ש בגמ׳ איתא, קריבה דרבי אסי הוה ליה ההוא שטרא דהוה כתיב ביה אחריות נכסים, אתא לקמיה דרבי אסי א״ל משמט או אינו משמט. א״ל אינו משמיט שבקיה ואתא לקמיה דרבי יוחנן, א״ל משמט. אתא רבי אסי לקמיה דרבי יוחנן א״ל משמט או אינו משמט, א״ל משמט, והא מר הוא דאמר אינו משמט, א״ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, א״ל והתניא כותיה דמר, א״ל דילמא ההיא בית שמאי היא, דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי (ועיין בסוטה (כד.) דאיתא שם דב״ש הוא דסברי שמי שמחזיק בשטר הוא למעשה מוחזק באחריות הנכסים וכו׳, ולכן חישב ר׳ יוחנן להורות ע״פ המשניות הנ״ל דילמא ההיא כב״ש דאין הלכה כמותם), ע״כ.

[27] ר׳ יוסי דיבר רק במלאכה האסורה בשביעית

[28] לאו דוקא במלאכה אסורה בשביעית, אלא אפי׳ בבנין

[29] ופרש״י, אם א״ל שינכה לו מן החוב דבר קצוב לשנה ע״ם שהביא לו את השדה לאותו השנה, דנראה כמוכרו לו ויורד לשדהו, דאפי׳ תלקה ולא יהיו בה פירות ינכה לו אותה קיצבה, הילכך כי שקיל מיניה מצפי לאו רבית הוא, ודוקא באתרא דמסלקי (שיכול לשלם לו את כל ההלואה ולסלקו מן השדה), אבל באתרא דלא מסלקי כל ימי, הזמן הוי כמכירה אצלו ובלא הנייתו נמי אכול, ומה דאיתא צורבא מדרבנן,

ולפי״ז, אם יכול לסלקו הוי כחוב, והשביעית משמטת ואם לא יכול לסלקו הוי כאילו הוא מכר לו את השדה ואין משמט בשביעית. **וא״כ**, במקום שמסלקים, וכ״ש רק כאשר סימן לו שדה ע״מ שאם ישלם חובו בטל האחריות, וא״כ לא חשיבי כמכירה אלא כחוב והשביעית תשמט. **אך הרמב״ם ס״ל**, דרק מה שדחתה הגמ׳ אנו דוחים, אך בסיים, שהגמ׳ הסכימה שהוא כגבוי אין משמט בשביעית **וע״ע בר״ן**[30] שהאריך לדחות ועי״ש. **וכ״כ בעל התרומות דהכי הוא מקורו של הרמב״ם ע״פ הברייתא בגיטין**[31], ע״כ.

בדין שותפין בעיסקה, הנה בב״מ (קד:) איתא, אמרי נהרדעי, האי עיסקא פלגה מלוה ופלגא פקדון, עבוד רבנן מילתא דניחא ליה ללוה וניחא ליה למלוה, השתא דאמרינן פלגא מלוה, אי בעי למישתי בה שכרא שפיר דמי, רבא אמר להכי קרו ליה עיסקא דאמר ליה כי יהבינא לך לא לאיעסוקי ביה ולא משתי ביה שכרא, **אמר רב אידי בר אבין**, אם מת נעשה מטלטלין אצל בניו, רבא אמר להכי קרו ליה עיסקא דאם מת לא יעשה מטלטלין אצל בניו, ע״כ[32].

וכתב ההגה״מ והמרדכי, מהמהר״ם רוטנבורג, דהלכה כנהרדעי וכרב אידי בר אבין דהוי החשיבו חכמים את העיסקה כמלוה ממש, **וכ״פ השו״ע**[33], מי שיש לו עיסקא משל חבירו שביעית משמטת פלגא שהוא מלוה, ע״כ.

והוסיף הסמ״ע[34], שכ״ז מבואר ביור״ד[35] בהל׳ ריבית, ועי״ש[36].

והנה גבי שביעית בשותפין, כתב הרא״ש הר״ן, על מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורה ובשטרות ונשאר ביד אחד מהם מהשותפות, יראה לי שאין שביעית משמטת שותפות, דמה שהיה בידו מעסק השותפות כמו פקדון הוא, **וכ״פ השו״ע**[37], דאין שביעית משמטת אלא מלוה.

ועוד גבי ערב, כתבו רי״ו, הגאונים, והרשב״א. וכ״פ השו״ע[38], ערב שפרע למלוה, וקודם שנפרע מהלוה הגיע שנת השמיטה, אינו גובה חובו, שכבר נעשה מלוה משעה שפרע, ע״כ. **וביאר הסמ״ע**[39], דמי שפרע החוב, נהיה הלוה חייב לו סכום שפרע בעבורו, ופשוט.

ובשבועות (מה.) תנן, והשביעית משמטת את השבועה, ע״כ. **ובגמ׳ (מט.) איתא**, מנה״מ אמר רב גידל אמר רב דאמר קרא וזה דבר השמיטה ואפי׳ דיבור משמטת, ע״כ. **ובתוספתא (פ״ח ה״ח) איתא**, וכשם שהשביעית משמטת מלוה כך שביעית משמטת שבועה שנאמר וזה דבר, דבר שהשביעית משמטתו משמט שבועתו, ודבר שאין השביעית משמטתו אין משמטת שבועתו וכו׳. **וכ״פ הרמב״ם**, והשביעית משמטת את השבועה שנא׳ לא יגוש, מ״מ לא לשלם ולא להישבע, ע״כ. **וכ״פ הר״ן וכ״פ בטוש״ע**[40], וכל דבר ששביעית משמטתו משמטת שבועתו, **לפיכך שבועת הדיינין** וכיוצ״ב דבר שאם יודה בו שביעית משמטתו, משמטת שבועתו, ע״כ

וכתב הרדב״ז, דהוסיף הרמב״ם שנאמ׳ לא יגוש, ללמדך שאם נגש בו עובר בלאו דלא יגוש, ע״כ. **ובכס״מ כתב**, דהנה מהגמ׳ משמע דבשביעית למדנו זה מפסוק דבר השמיטה, **וכ״כ הסמ״ע**[41] ועי״ש, **ואילו הרמב״ם** למד מלא יגוש, ע״כ[42].

שהוא צריך להחמיר ג״כ בזה, משום שצריך לישר דרכיו ולהתקדש אף דמותר לו פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין אפי׳ בנבייתא נמי לא ניכול, ועי״ש.

[30] שם, לח. מדפה״ר ד״ה אמר מר

[31] הנ״ל

[32] והביאור עיסקא הוא דכלהלן: ראובן יש לו 100 ש״ח, פנה לשמעון שישקע בשבילו, ובשכר שהוא משקיע לו, יקח לו 50 ש״ח כהלואה, ו-50 להשקעה, ואזי ברווחים או בהפסדים יתחלקו חצי בחצי, ו50 ש״ח יהיה חייב להחזיר לו בשביל הקרן שלו. דאזי חכמים החשיבו את ה-50 כהלואה לכל דיניה, והשביעית תשמטה, באם לא כתבו פרוזבול.

[33] ס״ג

[34] ס״ק י״א

[35] סי׳ קע״ז

[36] והנה הרדב״ז (הכא) ס״ל שאין משמט, שגבי שביעית לא החשיבוהו למלוה, וגבי היתר עיסקא, כתב הבית רידב״ז (על פאה״ש פ״י או׳ כ״ח) דבכה״ג משמט דהוא ממש בעין וכדרך הלואה, ולא חשיבי בעיסקא לענין שביעית, אלא רק לענין ריבית, ועי״ש.

וע״ע בדר״א (הכא ס״ק ל״ד) שכתב, מספר שמיטת כספים כהלכתה (עמוד מ״א, בשם פנים חדשות), מיהו אותן ההלואות שנערכות ע״פ שטר היתר עיסקא כנהוג, שהלוה יכול להוציאם לכל מה שירצה דינם כהלואה לגמרי, ושביעית משמטת את כולה, ועי״ש. וע״ע במהדו׳ שיח אמונה (הע׳ 131) שהביאו לענין היתר עיסקא, מספר תקנת הריבית (קיצור הלכות ח״א עמו׳ ב׳) מהוראת הגרי״ש אלישיב, והגר״נ קרליץ לבנקים, שיוסיפו בשטר ההיתר עיסקא שהנותן קונה בנגד המעות בחלק הפקדון בנכסי המקבל, וראה שכך הנוסח ברוב הבנקים, ובאופן זה נמצא שחלק הפקדון אכן עומד בעין וכמו כל עיסקא, ע״כ. ולפי״ז יבואר, שג״כ הכא אין משמט, ובכ״ז נקטינן לחומרא דסו״ם קרי ביה הלואה, ודו״ק.

[37] ס״ד

[38] ס״ה

[39] ס״ק י״ג

[40]

[41] ס״ק י״ד

[42] וביאר הדר״א (הכא ס״ק ל״ה), והשביעית משמטת הממון שכפר כמש״כ רבינו בסמוך (ה״ח), קמ״ל דמ״מ השבועה נשמטת כיון שהממון שהודה נשמט, ממילא אין כאן מודה במקצת וא״צ לישבע.

מסקנא- שביעית משמטת מלוה בין בשטר בין בע״פ, ובין אם יש לו אחריות בין אם לא.

ובמשכנתא, דהלוה לו סכום ובעבור ההלואה נכנס לשדהו עד שישתלם ההלואה, בכה״ג תליא אם יכול להביא לו הסכום שנשאר ולסלקו מן השדה, הוי כהלואה ומשמט, ואם לא יכול לפנותו ע״י שישלם הוי כשכירות ואין משמט.

בסיים לו שדה ואמר לו אם לא אשלם תגבה מכאן, הוי כגבוי ואין משמט, וי״א דהוא רק כאשר לא יכול לסלק הסכום, וביכול, הוי כהלואה באחריות הנ״ל.

הלכה ז', עוד בענין שמיטת שבועה

עוד ע״פ הנ״ל פסק הרמב״ם, בד״א בשבועת הדיינין וכל כיוצ״ב, מדברים שאם יודה בהן שביעית משמטת, אבל שבועת השומרין והשותפין **וכיוצ״ב משבועות** שאם יודה ישלם, הרי זה ישבע אחר השמיטה, ע״כ.

וכתב הראב״ד, וכמדומי לי **שמקורו הוא מהירושלמי (פ״י ה״א) דאיתא**, האונס והמפתה והמוציא שם רע וכו׳, אמר רב יהודה בשם רב, ר״מ היא דאמר במלוה הדבר תלוי וכל מעשה בי״ד אינו משמט אלו גזרי דינין, פשיטא דא מילתא מלוה שהיא נעשית כפרנית, אינה משמטת כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת, ע״כ[43].

וכתב הרדב״ז, דנראה מקור הרמב״ם ע״פ הנ״ל מהתוספתא דדבר שאין השביעית משמטתו אין משמטת שבועתו ולא שייך ביה רק אחר גזר דין אלא ג״כ קודם לגזר הדין. **ועוד**, דהדבר ידוע שהשומר והשותף אע״פ שיודו אין השביעית משמטת דהרי לא התחייבו זל״ז בהלואה. **ואפשר דלזה התכון הראב״ד שהביא דברי ר״מ** שאמר שבמלוה הדבר תלוי, כלומר כל שלא באו לידו בהלואה, עי״ש.

והכס״מ כתב, דיש לדקדק מהרמב״ם מש״כ אבל שבועת השומרים והשותפים וכיוצ״ב משבועות שאם יודה בהם ישלם הרי״ז ישבע אחר השמיטה, **דלכאורה אם יודה וישלם** אמאי שביעית תשמט. **אלא צ״ל**, שאם יודה ואח״כ יעבור עליו שביעית ישלם, ולא תהא משמטתו שביעית דסו״ס אי״ז דרך מלוה ולכן ישבע אחר השמיטה. **וכתב דמ״מ, על דברי הירושלמי[44] יש לגמגם** כי משמע **שרבנן חלקו ע״ד ר״מ, וא״כ למה נפסק כיחידאה. ואפש״ל**, משום דהתנא כתב כותיה בסתם. **ועוד י״ל**, דלית מאן דפליג ליה דדרש מפסוק מפורש, ולכן קבעו זאת בשמו ולא שחכמים חולקים עליו, ע״כ.

וכ״פ השו״ע[45] וז״ל, אבל שבועת השומרים והשותפים וכיוצ״ב, שאם היה מודה בו לא היתה שביעית משמטתו, לפי שהם פקדון ולא מלוה, אין שביעית משמטת שבועתו, ע״כ.

ובשו״ת הרמב״ן כתב, במי שנשבע לפרוע לו חבירו לזמן פלוני[46] ולא פרע, אף שכבר נשבע שיפרע, בכ״ז השביעית משמטת בין חובו ובין שבועתו. דהשביעית הוי כאילו אומר מוחל אני לך, שאז בודאי לא עבר על שבועתו דהוא אפקעתא דמלכא.

משא״כ כאשר נשבע שישלם אחר השמיטה דהוא שייך ללקמן[47], למלוה חבירו לעשר שנים ופשוט. **והוסיף**, דאף בשביעית היא דרבנן, ושבועה דאורייתא, בכ״ז עיקר השביעית דהוא הפקר בי״ד[48], **וכן הביא הרמ״א להלכה.**

ובסמ״ע[49] הביא מהע״ש[50] שכתב[51], מיירי בא׳ שעבר לו זמן פירעונו ולא פרע, וכשתבע אותו הלוה, א״ל המלוה בשבועה שיחזיר לו לאחר השמיטה, דג״כ בכה״ג משמט, דהרי הוא כבר בלא יגוש מעתה, ולא דמי להלוהו לעשר שנים וכו׳

והוסיף עוד, דבמקרה של הרמב״ן עבר על השבועה וחייב התרה, **משא״כ במקרה של הלבוש** שלא עבר על השבועה וכנ״ל, ע״כ.

מסקנא- מה שאמרנו שהשביעית משמטת את השבועה, הוא דוקא בכה״ג שהחוב של השבועה משתמט בשביעית, משא״כ שבועת השומרים והשותפין שג״כ אם יודו אין משתמט בשביעית, ג״כ השבועה שלהם אינה משתמטת.

אע״ג שכבר נתחייב שבועה על הכפירה, וי״א דהו״ה אם נתחייב לו שבועה ע״פ עד אחד והוא כפר משמט השבועה, וצ״ע אם מועיל שיכתוב פרוזבול אמלוה כפרנית, כיון שלא יועיל רק לענין השבועה, אפשר דלא תיקנו ע״כ פרוזבול, וכו׳ עי״ש, ואכמ״ל.

[43] דהכל בתר פסק הדין וכל ולא נפסק הדין שפלוני חייב לפלוני, אין השביעית משמטת, אך אחר שנפסק על האונס או המפתה שחייב הרי״ז עכשיו כחוב, וכן במלוה שהלוה כופר, באם לא העמיד המלוה את ראיותיו עד אחר השביעית, ונפסק אז שהוא הלואה יחייב, הרי אין השביעית משמטת, דבשביעית אין הוא יכל לגבות בלי פסק דין, וכן להיפך ופשוט.

[44] הנ״ל

[45] ס״ו

[46] לר״ח אלול שישית

[47] סעיף י׳

[48] ולכאורה עפי״ז יוכרע דברי הרמב״ם (ה״ט), ומח׳ הרמב״ם והראב״ד לקמן (בהט״ז), בהבנת במח׳ אביי ורבא המובאת בגמ׳ שם, ועי״ש.

[49] ס״ק ט״ו

[50] ספר עיר שושן לבעל הלבוש

[51] הכא

הלכה ח', במלוה שכפר, ושוב הודה אחר השמיטה

ע"פ הירושלמי (פ"י הי"א) הנ"ל[52]**, פסק הרמב"ם**, הלוהו ותבעו וכפר בו והגיעה שמיטה והוא בכפירתו והודה אחר שעברה שביעית או שבאו עליו עדים אחר השביעית, אין השביעית משמטת, ע"כ. **וכ"כ הר"ן, וכ"פ בטוש"ע**[53]**. והוסיפו**, אבל כפר ונשבע והודה אח"כ, או שבאו עדים קודם סוף שביעית הרי"ז משמטת, ופשוט.

והנה הראב"ד כתב, דהכ"נ ע"פ פשט הירושלמי הנ"ל, דאם חזר בו או הודה, או באו עדים חזר הדבר להיות חוב ומשמט השביעית, ורק כאשר אין פס"ד עדיין לא משמט. **אך הנה כתב**, דלא נראה שבכפירה הדבר תלוי, **אלא צ"ל בירושלמי** שמיירי רק שפטרהו בי"ד בשבועתו ונשבע קודם שביעית וחזר והודה, או באו עדים, או שמא שהוא חזר על מעשה בי"ד הסמוך לו ואמר מלוה נעשית כפרנית, וכתבו לו בי"ד שטר שיטרוף אז אין משמט, דהוא מעשה בי"ד, אך כפרנית ונעשית מלוה, אף כאשר הוא המתין עד ר"ה בכ"ז משמט דשוב חזר להיות הלואה. **והוסיף**, דחייבים לומר כן, **דאל"כ היאך בפשיטות איתא**[54]**, והשביעית משמטת את השבועה** והרי משמע שאם לא חזר בו נשבע ופטור, הרי בכך נשמט בשביעית, או מחיוב שבועה או מחיוב הלואה, וכן נראה דהוא סברא נכונה, ע"כ.

והרדב"ז הב"ד, וכתב לתרץ, דהא דתנן בפשטות והשביעת משמטת את השבועה, הו"ד כאשר כבר התחייב בשבועה, ורק התעכב השבועה בפועל דאז משמט השבועה, וזו היא מלוה כפרנית, שהרי כבר נפסק דינה ונקראת מלוה שחייב עליה שבועה, ובזה השביעית משמטה ושבועתה. **משא"כ בירושלמי מדובר, בתבעו וכפר**, ועדיין לא חייבהו שבועה, ובשעה שיצאה השמיטה אין כאן מלוה אלא כפירה בלבד, ורק כאשר הודה או שבאו עדים, אז יעשו מלוה, ולכן כאשר זה קרה אחר השביעית אין השביעית משמטת, דלא היה בשביעית כי אם כפירה בלבד. **והוסיף**, והוי ידוע שאפי' **לא היה בידינו לתרץ קושית הראב"ד**, אין על רבינו השגה, **שהרי הוא כתב אפשט לשון הירושלמי ופשוט**, ע"כ.

ובכס"מ כתב לתרץ, שע"פ מש"כ הר"ן בשבועות לא תקשה לרבינו, דהמשנה בשבועות עסקינן שתבעו קודם שביעית והודה במקצת וכפר במקצת, ואותו מקצת שכפר בו אין שביעית משמטתו **כדאמרינן בירושלמי** מלוה נעשית כפרנית אין משמטת. **וסד"א**, דכיון שתבעו קודם השביעית והוא ג"כ הודה במקצת וכפר במקצת, ותביעת המקצת שכבר עומדת במקומה, ולא נשמטה בשביעית הרי ישבע אחר השביעית, קמ"ל דבכה"ג שביעית משמט השבועה, דממ"נ או את השבועה או את המלוה השביעית משמטת[55], ופשוט. **משא"כ שלא היה כאן מלוה דלא הודה כלל**, ואחר השביעית חזר והודה, דאז אין השביעית משמטת דלא היה חוב בשביעית[56]. **וכן הביא בדבריו בב"י**.

עוד הביא מהרא"ש, שתירץ דהירושלמי איירי כאשר כבר בי"ד פסקו דינו שחייב וכתבו לו שטר, דאז אין השביעית משמטת. **וכתב הכס"מ**, דזה שונה ממש"כ כפרנית ונעשית מלוה שהשביעית משמטת, ששם מיירי בלא כתבו לו שטר, **הילכך** לא נראה גבוי והכ"נ כאשר כתבו שטר דלכו"ע אין השביעית משמטת.

וכ"פ השו"ע[57] וז"ל, תבעו וכפר והביא עדים וחייבהו בי"ד וכתבו לו פסק דין הוי כגבוי ואינו משמט, ע"כ. **ובסמ"ע**[58] **כתב**, דהנה הטעם הוא שנהיה החוב כמעשה בי"ד שאינו משמט, **משא"כ במש"כ לעיל**[59], מיירי שהודה וכו', בלי בי"ד שאז נהיה כחוב שלו בלבד, שנשמט בשביעית, **והב"ד הרא"ש הנ"ל**, דבכה"ג שפסקו בי"ד בלא שטר עדין לא הוי כגבוי[60], ע"כ.

מסקנא- להרמב"ם: הלוהו ותבעו, וכפר בו ונשאר בכפירתו כל השביעית ורק אח"כ הודה או שבאו עדים וכו', אין השביעית משמטת, דבשביעית לא היה כאן מלוה אלא תביעה ממונית מחוסרת גביה.

ולהראב"ד: דבכה"ג ג"כ הוי מלוה ומשמט, ומה דאיתא בירושלמי שלא משמט, הוא כאשר נשבע לשוא ונפטר מן התשלום, ואחר השביעית הודה או שבאו עדים וכו', בכה"ג אין השביעית משמטת דלא היה חייב מידנא כלום מכיון שכבר גזל, ועכשיו מקיים והשיב את הגזלה, משא"כ כאשר היה חוב ורק מחוסר גבייה, דהוא משתמט. ועיין בפנים במה דתירצו בדבריו הרדב"ז והכס"מ.

הלכה ט', שקבע לזמן פירעון מאוחר מהשביעית

במכות (ג:) איתא, א"ר יהודה אמר שמואל, המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואע"ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש, סוף אתי לידי לא יגוש, **איכא דאמרי**

---

[52] הובא לעיל בה"ז

[53]

[54] בשבועות הנ"ל

[55] וכנ"ל

[56] אלא תבעה ודין ודברים

[57] ס"ח

[58] ס"ק י"ז

[59] בס"ז

[60] אך הכס"מ לא הסכים עימו ביעוי"ל.

א״ר יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו ואע״ג דאתי לידי לא יגוש, השתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם.**

וכתב הרדב״ז, ומילתא פסיקתא נקט, דאין עשר שנים בלא שמיטה, והו״ה כאשר קבע לג׳ שנים בה׳ לשמיטה וכן ע״ז הדרך. **והטעם הוא** שלא הגיע זמנו אין יכול ליגוש ולכן לא משמטתו בשביעית, ע״כ. **והוסיף הכס״מ, דכ״פ ר״ת, הרא״ש, והרמב״ן, והתרומות** ע״כ.

ואומנם הרא״ש כתב, שריב״א ורבינו אליהו פסקו כלשון ראשון, שמשמטת. **בכ״ז הרא״ש ס״ל** שלא משמטת. **וכתב הטור**, וכן המלוה לזמן אפי׳ שהרחיב הזמן למאה שנה אינה משמטת, **והרמ״ה כתב שמשמטת וא״א הרא״ש ז״ל כתב שאינה משמטת**, עכ״ל. **ובבדק הבית דקדק בטור**, במש״כ אפי׳ מאה שנה, **הנה מאי אפילו**, אדרבא ככל הרחיב הזמן יותר לא הוי ריבותא כולי האי, דכ״כ זמן אינו יכול ליגושו. **ואפש״ל**, דמשמע מהטור דככל שהמרחק רב, הוי ריבותא טפי, שאע״פ שעברו כמה שמיטות בכ״ז אין משמט, ע״כ. **וכ״פ בשו״ע**[61] **וכנ״ל**, דהוא גם בפחות, כל ועבר על החוב כל השמיטה כולה, ע״כ.

ובירושלמי (פ״י ה״א) איתא, ר׳ בא בר ממל עמרם רב מתנה בשם רב, המלוה את חבירו ע״מ שלא לתובעו שביעית משמטו, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם**, התנה עימו שלא יתבענו שביעית משמטת. **וכ״פ בשו״ע**[62].

וביאר הרדב״ז, דטעמא, דאע״ג שלא יתבענו, כל שעה שהוא רואה אותו הרי הוא נוגש מעצמו. **והכס״מ הב״ד המהר״י קורקוס, טעם הדבר** דאע״פ שאינו יכול לנגוש אותו כיון שהחוב מוטל עליו והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים, גם אם יתפוס המלוה משל הלוה יכול ליקח אותו בחובו קרי ליה לא יגוש, ולא דמי לקבוע זמן שאין עליו שום חיוב בתוך הזמן, ע״כ.

מסקנא- הלואה לזמן קצוב לפרעון לאחר השמיטה, אין השביעית משמטת דבשביעית הוא מחוסר גבייה שעדיין לא הגיע זמן הפירעון. אך אם הלוה בלא להתנות זמן, הרי מכיון שיכול לתבוע בכל זמן השביעית תשמט.

הלכה י׳, התנה שהשביעית לא תשמוט

במכות (ג:) איתא, אמר רב יהודה אמר שמואל, האומר לחבירו ע״מ שלא תשמטני שביעית, שביעית משמטת, לימא קסבר שמואל מתנה ע״מ שכתוב בתורה הוא, וכל המתנה ע״מ שכתוב בתורה תנאו בטל. והא איתמר וכו׳. אמר רב ענן לדידי מפרשא ליה מינה דשמואל, ע״מ שאין לך עלי אונאה אין לו עליו אונאה. ע״מ שאין בו אונאה, הרי יש בו הונאה. ה״נ ע״מ שלא תשמטיני בשביעית אין שביעית משמטתו, ע״מ שלא תשמטני שביעית משמטתו, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם**, המלוה את חברו והתנה עימו שלא תשמטינו שביעית הרי״ז נשמט. שאינו יכול לבטל דין השביעית.

התנה עימו שלא ישמיט הוא חוב זה ואפי׳ בשביעית תנאו קיים, שכל תנאי שבממון קיים ונמצא זה חייב עצמו בממון שלא חייבה אותו תורה בו שהוא חייב, ע״כ.

וכ״כ הרא״ש, דבתנאי על הגברא יועיל, ועל השמיטה לא. **וכ״כ הריטב״א בשם הרמב״ן. ובבדק הבית הביא דבתוס׳**[63] **הקשה**, כיון שתנאי זה קיים למה הוצרך לפרוזבול. **ותירץ**, שאין כל אדם זוכר להתנות כן בשעת ההלואה, וגם אינו רוצה, שנראה כמתייאש מלגבות חובו בזמנו. **ועוד**, שנראה כמראה עין רעה לשמיטת שביעית. **ועוד**, שתשתכח תורת שביעית, משא״כ בפרוזבול, ועי״ש[64].

וכ״פ השו״ע[65]**, והוסיף הרמ״א מהמהרי״ק**, דכאשר כתב שטר בלשון פקדון, ג״כ יועיל דלכן כתב בלשון פקדון ולא בלשון הלואה.

והנה עוד הוסיף הרשב״א, דבמקום שנהגו לכתוב התנאי שלא תשמיטני[66] בשביעית בשטר, אם זה לא כתוב לא אמרינן כאילו כתוב[67]. ועיין בהערה. **והביאו הרמ״א.**

---

[61] ס״י

[62] ס״ט, וע״ע בהל׳ י׳ שהבאנו לשונו.

[63] שם, ד״ה ע״מ

[64] כדלעיל (הלכה ג׳) בדברי הרא״ש דנשתרש מנהג דאין נוהג פרוזבול, וסמכו על תנאי זה, ועי״ש.

[65] ס״ט

[66] הגברא

[67] ועי״ש בטעם לחלק בין הכא שלא אמרינן, לבין מש״פ לעיל (ס׳ מ״ב סכ״א) בדרישת לשון הדיוט.
ובמא״ע (ס״ק כ׳) הביא הטעם לחלק, דדין מצות שביעית מופקע ועומד הוא ממנו ואין בידו לתובעו ולהוציא מידו מכח מנהג הכתיבה, דהלוה יאמר, המלוה בכונה לא כתב, שכן רוצה קיים המצוה, הילכך לא אמרינן כאילו נכתב, ועי״ש.

ובכס"מ הביא דהרא"ש ביאר, דמה שהתנה שלא תשמיטנו בשביעית, הוא תנאי על האדם שאז תנאו קיים[68]. **וכן ביאר המאירת עניים[69].**

מסקנא- אם התנה שאין השביעית תשמט, הוא תנאי ע"מ שכתוב בתורה ותנאו בטל. אך אם התנה על הגברא שהוא לא ישמט בשביעית הרי זה תנאי שבממון שקיים.

הלכה י"א, הקפת החנות ושכר שכיר

עוד ע"פ שביעית (פ"י מ"א) הנ"ל[70] פסק הרמב"ם, הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשה אותה מלוה נשמט. שכר שכיר אינו נשמט, ואם זקפן עליו במלוה הרי"ז נשמט, ע"כ. **וכ"פ הרא"ש.**

וכ"פ הטוש"ע[71] וז"ל, הקפת חנות אינה משמטת ואם זקפה עליו במלוה משמטת, ע"כ. **וביאר הרמ"א ע"פ הרא"ש,** דמיקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפורעו, **והוסיף דברי המרדכי[72] בי"א,** דמיקרי זקיפה מיד, שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד, ע"כ.

ובמא"ע[73] הביא מדברי הב"י בשם הרא"ש דס"ל במוכר דבר לחבירו בפרטי, הרי"ז כהלואה, משא"כ חנווני דהוא כן דרכו, עי"ש.

וכ"פ השו"ע[74], שכר שכיר אינו משמט, ואם זקפו עליו במלוה משמט, ע"כ. **והוא מן הטעמים הנ"ל** בהקפת חנות, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דפסק כת"ק ודלא כר' יהודה שס"ל שבהקפת החנות הראשון ראשון משמט. **ומשמע[75],** דמודה ר' יהודה שהקפה האחרונה אינה משמטת. **אך הנה בתוספתא (פ"ח ה"ה) איתא,** הקפת החנות משמטת דברי ר' יהודה, וחכ"א אינה משמטת. אמר רבי נראין דברי רבי יהודה בכותב מעות ודברי חכמים בכותב פירות, ע"כ. **וא"כ משמע שר"י ס"ל** שאף בהקפה האחרונה משמטת. **ולכן צ"ל,** שמה שר"י אומר במשנה הראשון הראשון משמט, הוא אמר כלפי חכמים שלכה"פ בראשונים יודו לו שמשמט, **והוא ס"ל** שאף אחרון משמט דהכל כהלואה, דאת החנווני מעניין רק הכסף ולא המוצרים, **אך חכמים ס"ל,** דאין דעת החנוני לעשות הקפותיו מלוה אלא א"כ זקפם במלוה, ע"כ.

והכס"מ כתב בטעם הדבר, שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלוהו עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו, **וזה ג"כ טעם שכיר** שאינו נשמט מפני שהדרך לקבץ שכר שנה או שנתיים ביד השוכר אותו ואינו נוגשו לתתם לו, אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית, ולכן אין שביעית משמטתו[76].

מסקנא- הקפת חנות אין משמטת בשביעית, דהוא צורת תשלום ולא הלואה, והו"ה לשכר שכיר שעד התאריך המוסכם הוי כשכר ולא כחוב, אך אלו שכבר דרש החנוני את התשלום והשכיר את שכרו אחר זמנו הוי כחוב והשביעית משמטת.

---

[68] ולענ"ד נראה לומר, שתנאי כזה מועיל אף שא"א להתנות על מש"כ בתורה, דהתנאי אומר שאחר שהשביעית תשמט, שב הלוה להתחייב למלוה שוב בחוב חדש לאחר השביעית, ע"פ התנאים שקבעו תחילה. אך מהנ"ל נראה שאי"צ להגיע לכך, ויש עוד לעיין בזה ועוד חזון למועד.

[69] ס"ק י"ח

[70] הובא לעיל בה"ו

[71] סי"ד

[72] דס"ל כהר"ש, שאין זה התחיל כדרך מלוה ולכן לא משמט, ורק משעה שכתב הסכום כולו הוי כחוב (מעבשיו) ולכן משמט. משא"כ לפי פיה"מ להרמב"ם דהוא ס"ל, דמה שאין משמט שכר שכיר והקפת חנות הוא משום שאין דרך לתבוע כל פעם אלא ממתין עד שיתקבץ עליו סכום גדול ואז גובה הכל, ולכן כשמגיע זמן ההשמטה עדין אין לא יגוש משום שעדיין אין תובע אותו על חובו, אלא כשיתקבץ סכום הגון, לכך אין משמט, אך בודאי שכאשר זוקף את הסכום במלוה, שדורש התשלום ואין ממשיך בהקפה הוי בכלל לא יגוש ומשמט.
ועפי"ז כתב בדר"א (פ"ט ס"ק נ"ט) דלפי"ז במשכורת חודשית שהגיע זמן הפירעון, או דאין דרך להמתין עד שיאסף הרבה משמט, משא"כ ע"פ הר"ש כ"ז אין משמט שאי"ז מלוה אלא"כ זקפן במלוה (כל עוד שדורש במשכורת ולא בסכום), וע"ע שם (במהדורת שיח אמונה, הע' 227) שהביאו, שמילגת כולל המשולמת לאברכים מידי חודש, כתב מרן שה"ת זיע"א (גיבורי כח, עמו' 533), שאם ראש הכולל לא שילם בחודשים האחרונים לפני סיום השמיטה, יעשו האברכים פרוזבול, ודעת הגרי"ש אלישיב זיע"א (משנת הגרי"ש, עמו' ק"נ-קנ"א) שלכתחילה יש לחוש ולעשות פרוזבול על חובות אלו אף שלא נעשה החוב בדרך הלואה, ומ"מ אם לא עשו פרוזבול, יכולים לגבות את החוב, ואין שביעית משמטת, ועי"ש.

[73] ס"ק כ"ו

[74] סמט"ו

[75] שם

[76] והנה לענ"ד יסוד דין הקפת החנות, שנועד כדי לתת ללקוחות עוד אפשרות של תשלום בנוסף לכסף, אשראי, צ'ק, וכיוצ"ב. וצורת התשלום בהקפה הוא שמשלם פעם בכמה זמן ולכן אי"ז חשיב כהלואה כלל ועיקר.
אך כאשר החנווני דורש את התשלום בסכום, הרי דמעתה אי"ז חשיב כהקפת חנות אלא כחוב לחנות וזה חשיב הלואה שמשמט, ודומה הדבר לשכר שכיר שהדרך לשלם פעם בחודש על חודש שעבר (או על לפני חודשיים, המתקרא שוטף+60 וכו'), ולכן עד תאריך התשלום המוסכם הוי כשכר שכיר (משכורת), אך מאותו תאריך אם לא שילם הרי"ז כבר חשיב כחוב והוי כהלואה, והדבר משתנה ע"פ המנהג והסיכום ביניהם בצורת התשלום, ע"כ ופשוט).

הלכה י"ב, מעמד קנסות

עוד בשביעית (פ"י מ"ב) תנן, האונס והמפתה, והמוציא שם רע, וכל מעשה בי"ד אינן משמטין, המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד אינן משמטין, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהקנסות שחייב ה' לאונס והמפתה ומוציא שם רע, אינם כשאר החובות אלא הם חיובים שחלים על האדם ואינו נפטר מהם אלא בפריעת מה שהטיל עליו ה' לפרוע. **ועו"כ ע"פ הירושלמי,** שביאר מעשה בי"ד הם פסקי דינים, והוא שיאמר הדיין איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך, הרי אותו הממון לא נשמט, כי מעתה שציוהו הדיין לשלמו, הרי"ז כאילו כבר גבה אותו בעליו, לפי שנצטוה ע"י הדיין. **עו"כ ע"פ הגמ' בגיטין (לז.),** דהכלל בע"ח קונה משכון, לפיכך אם הלוהו על המשכון הרי הוא כאילו הקנה לו המשכון באותו הכסף לזמן, **והכ"נ אם היה החוב יתר על המשכון,** העודף הוי כהלואה רגילה ומשמטת.

ועו"כ, דמה שהמוסר שטרותיו לבי"ד לא נשמט חובו, משום שנא', ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך, וזה כבר העמיד בי"ד במקומו על אותו ממון ונסתלק הוא מלתובעו והפקידם ע"כ, נעשו בי"ד כאילו הם בעלי החוב שנמצא אצל הלוה, ע"כ.

והר"ש כתב: האונס והמפתה- הקנס שלו הוא חמישים. **והמוציא שם רע-** מאה סלע. **והוסיף הר"ש,** דבכ"ז רק כאשר עדיין לא עמד בדין, אך אחר שחייבו אותו בכסף הוי כעין חוב, **וביולשמי (פ"י ה"א) איתא,** אמר רבי יהודה בשם רב דר"מ היא דאמר במלוה הדבר תלוי, ע"כ וכל ועדיין בגדר קנס אין משמט. **ועו"ש (ה"א) איתא**[77], וכל מעשה בי"ד אלו גזרי דינים פשיטא דא מילתא עליה שהיא נעשית כפרנית, אינה משמטת, כפרנית שהיא נעשית מלוה משמטת, ע"כ.

כתב הר"ש, דהנה מהירושלמי משמע, שחוזר בו, דמשעמד בדין ונתחייב הוי כהלואה שמשמטת. **ועוד דבגיטין (יא.) איתא,** גריס ביה ואונס קנס ופיתוי, מאימתי נזקפין במלוה משעמד בדין, **וא"כ איזהו מעשה בי"ד שלא משמט. וצ"ל,** שמא האי מעשה דמתניתין הוא כתובה, **א"נ** יש חילוק בין כתבו לו פסק"ד ללא כתבו לו. ומעשה בי"ד הוא עד שכתבו לו, ע"כ.

ועו"ש בירושלמי[78] **איתא,** המלוה על המשכון, שמואל אמר אפי' על המחט, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך פרט מה שיש לאחיך תחת ידך, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, ולא המוסר שטרותיו לבי"ד, ע"כ.

והביא הר"ש משבועות (מד:) דאיתא, המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה שמיטה, אע"פ שאינו שוה אלא פלגא אינו משמט דברי רשב"ג, רבי יהודה הנשיא אומר, אם היה משכונו כנגד חובו אינו משמט, ואם לאו משמט וכו'. **והסיקה הגמ'**[79], לעולם כנגדו **ובהאי קמיפלגי ת"ק**[80] כתב כנגדו[81]. ורבי יהודה הנשיא סבר, כנגדו נמי משמט, ודקא אמרת למאי תפיס ליה משכון, לזכרון דברים בעלמא, ע"כ. **וכתב, וא"כ הו"ל דהירושלמי כדעת רשב"ג** דאפי' במחט אין משמט. **וכתב עוד, דבגיטין (לז.) מפרש טעמא דאיתא** כדר' יצחק דאמר מנין לבע"ח שקונה משכון שנאמר ולך תהיה צדקה, אם אינו קונה צדקה מנין. מכאן לבע"ח שקונה משכון. **והקשה א"כ,** צ"ל דהמשכון הוא אחרי ההלואה, **כדאיתא בב"מ (פב.)** דר' יצחק אמר, בשממשכנו דהוא בשעת הלואתו, **ועוד דג"כ לר' יהודה**[82], איירי שהמשכון הוא לזכרון דברים וזה חייב להיות בשעת הלואתו, ואם אי"ז בשעת הלואתו הרי שלקח לשם גבייה שלחלק מהסכום ולכן משמט השאר. **ועפי"ז כתב הר"ש, דצריך לדחוק בגיטין,** דשאני משכון, דקונה שלא בשעת הלואתו כדר' יצחק, **והואיל וכן,** בשעת הלואתו נמי אהני לענין דקרינן ביה של אחיך בידך, ע"כ.

ופסק הרמב"ם, קנסות של האונס והמפתה והמוציא שם רע, אינם נשמטין ואם זקפן במלוה נשמטין. ומאימתי נזקפין מלוה משעת העמדה בדין, ע"כ. **וביאר הב"י,** דשונה הוא משא"ד, דבשא"ד הוי מאימתי שמקבל ע"ע הדין, משא"כ הכא דהוא מאז שנפסק כזקיפת מלוה שחייב, **וכ"פ בשו"ע**[83].

והנה הסמ"ע[84] **ביאר,** דהוא מזמן העמדה לדין ולא מזמן שנפסק, **דאלה"כ מאי שנא ממש"כ בס"ח**[85] **תבע וכפר,** וכתבו לו פס"ד דאז הוי כגבוי, משא"כ קודם לפסק"ד שנשמט בשביעית, דכבר העמידו כמלוה, ומצד שני אין דבו לו בי"ד חובו, ע"כ.

ובכס"מ כתב, דהנה הרמב"ם ס"ל דהקנסות וכו' מה שהם לא משתמטין הוא משום שהוא קנס והוא שהתחייב אינו נפטר מהם אלא ע"י תשלום. **ולכאורה קשה,** דהנה גם

---

[77] גבי מעשה בי"ד
[78] גבי מלוה על המשכון, פ"י ה"א.
[79] שם
[80] רשב"ג
[81] אין משמט
[82] לעיל בשבועות
[83] סמ"ז
[84] ס"ק ל"א
[85] והובא בה"ח

האיש שהלוה הרי שהוא התחייב ואינו נפטר אלא ע"י תשלום, וא"כ מאי שנא. **ואפש"ל**, שהקנסות הם כתובים בתורה ולכן חשיב כגבוי או כמסורים ביד בי"ד, ושונים מסתם הלואה, אך כאשר עמד לדין ע"כ, לא הוי כחוב של התורה, אלא כמלוה לתביעה, ואת זה משמט השביעית, ע"כ[86].

מסקנא- קנסות של התורה, אין נשמטין, אך באם תבע אותם בבי"ד, או שכבר תבע אותו כמלוה משמט, ואם פסקו בי"ד (וכתבו לו) הוי כמסר לבי"ד ואין משמט.

הלכה י"ג, דין הכתובה

בגיטין (ח.) איתא, איתמר מאימתי כתובה משמטת רב אמר משתפגום ותזקוף, ושמואל אמר פגמה אע"פ שלא זקפה, זקפה אע"פ שלא פגמה. תניא כוותיה דרב תניא כוותיה דשמואל, ע"כ. **ובבכורות (מט:) איתא**, דהלכה כותיה דשמואל בדיני, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם כותיה דשמואל, המגרש את אשתו קודם השמיטה אין כתובתה נשמטת ואם פגמה אותה או זקפתה עליו במלוה נשמטת, ע"כ. **וכ"פ הטור**[87] וז"ל, ואפי' עברה עליה שמיטה אינה נשמטת מפני שהוא מעשה בי"ד, פגמה אותה שגבתה מקצת, או אפילו שלא פגמה אלא שזקפה במלוה, יצאה מכלל מעשה בי"ד ושביעית משמטה, ע"כ. **וכ"פ השו"ע**[88], ע"כ.

וכתב הרשב"א, דישראל שלקח שט"ח מגוי שיש לו על ישראל, אין שביעית משמטתו. **והטעם הוא**, משום שכל שאינו בר השמטה בתחילתו שוב אינו משמט, אלא א"כ זקיף במלוה כגזלה והקפת חנות והפקדון שכולם אין משמטים אא"כ זקף, ע"כ. **וכ"כ הרמ"א**, דהבא מכח העכו"ם אין משמט, ולכן אם היה ערב לחבירו היהודי בהלואה שלקח מן העכו"ם, והוצרך לפרוע לו, לקח ממנו שטר היהודי עדיין חשיב ככח העכו"ם, אך אם תבע אותו בעבור כך שחייב לו בגלל פריעתו, מבלי השטר של הגוי דאז אין הוא בא מכח העכו"ם, הוי כהלואה רגילה שהשביעית תשמט.

וכתב הרדב"ז דפסק כשמואל, ג"כ משום **דמסתבר טעמיה**, דכיון שזקפה מ"ש מהקפה וש"ש שכל הנך אינם משמטין, ואם זקפן נשמטין, ופשוט.

מסקנא- המגרש קודם השמיטה, תשלום הכתובה לא נשמט, אך אם עשתהו כמלוה הוי משתמט.

הלכה י"ד, המלוה על המשכון

כתב הרמב"ם ע"פ הא דתנן בשביעית (פ"י מ"ב) הנ"ל[89], **וכן ע"פ דברי הגמ' בשבועות (מד:) הנ"ל וכרשב"ג**, המלוה על המשכון אינו משמט, והוא שיהיה החוב כנגד המשכון, ואם היה יתר משמיט היתר על המשכון, ע"כ.

וכתב הכס"מ, דהנה הר"ש לעיל[90] **הב"ד הירושלמי דאיתא**, אמר שמואל אפי' על המחט וכו' פרט שיש לאחיך בידך, והיינו דרשב"ג שבשבעות[91], דאמר, אע"פ שאינו שוה אלא פליג אינו משמט עכ"ל, **וכ"כ ג"כ הרא"ש כעי"ז**[92]. **וכ"פ הטור.**

והקשה הכס"מ, דאם הכי פירושו, איך הרמב"ם פסק והוא שיהיה החוב כנגד המשכון, והרי אפי' מחט יוצא שהוא משכון ואינו משמט. **וכתב לתרץ דברי הרמב"ם, ע"פ סוף שבועות, דאיתא** שם שנח' במסקנא שלרשב"ג ס"ל שרק כשווי המשכון הוא שאינו משמט, ואילו ר' יהודה ס"ל שכל שהוא לא מקביל משמט, דהוא רק לזכרון דברים בלבד. **וא"כ קשיא על הר"ש והרא"ש**, שנקטו בפשיטות דלרשב"ג אפי' אינו שוה אלא פליג משמט כל החוב, **והרי בשבועות איתא**, לעולם כנגדו, ויש הכרח ג"כ לומר כך דהעמידו כשמואל וכו'[93], **וכן הוא דעת הר"ן**[94]**, כעין מסקנת הגמ'** בשבועות דרק מה שכנגד המשכון אינו משמט. והוא דלא כשמואל שבירושלמי, **ולכן תמוה הר"ש והרא"ש אמאי נקטו בפשיטות דרשב"ג ס"ל כשמואל וכו'**, עי"ש. **ובשו"ע**[95]**, פסק כדברי הרמב"ם**, שהמלוה על המשכון אינו משמט מה שכנגד המשכון. **והוסיף ע"פ הר"ש והירושלמי, והרא"ש הנ"ל**, ויש מי שאומר שאף היתר על המשכון אינו משמט.

---

[86] שו"ר מהרה"ג ר' יעקב ישראל יונגרמן שליט"א, שהביא מהגרעק"א (גליון שו"ע יור"ד, סי' ש"ח) שהביא משו"ת קול אליהו, דשביעית משמטת חוב של פדיון הבן, והקשה, דהנה צ"ע מהגמ' בקידושין (כט.), דאם האב לא פדה את בנו, הבן חייב לפדות את עצמו לכשיגדל, וצ"ב אמאי חייב הבן בכך, הרי בתוך י"ג שנה עבר לכה"פ שמיטה אחת והחוב נשמט, ע"כ דבריו. והנה לא קשיא ולא מידי, דהנה מש"כ שהחוב נשמט כאשר הוא החשיבו כחוב הנזקף לזכות כהן מסויים, משא"כ כאשר לא נפדה, ודאי דלא נשמט דא"א לזוקפו במלוה וחוב שלא יגוש, הילכך אחר י"ג שנה יפדה את עצמו ואי"ז נשמט, ופשוט.

[87] סי' ק"א ס"ב

[88] סי"ז

[89] והובאה בהל' י"ב

[90] הי"ב

[91] הנ"ל

[92] בגיטין

[93] ע"ש

[94] בגיטין לז, סע"א

[95] סי"ב

עוד בב"מ[96] **איתא**, אמר ר"מ וכי מאחר שממשכן למה מחזירין[97]. למה מחזירין, רחמנא אמר אהדר. אלא מאחר שמחזירין[98]. למה חוזרין וממשכנין[99], שלא תהא שביעית משמטתו ולא יעשה מטלטלין אצל בניו[100], ע"כ. **והטעם הוא**, שאם לא יהיה משכון בשעת ההשמטה בידו, הרי שהחוב נשמט, משא"כ כאשר יש לו משכון בידו, ע"כ.

ועפי"ז פסק בטוש"ע[101], משכנו שלא בשעת הלואתו ע"י בי"ד, דינו כמלוה על המשכון, ע"כ.

מסקנא- אם כאשר הלוה הכסף, הביא משכון בשווי ההלואה, הרי שאין ההלואה משמטת דהוא כגבויה דמי, אך אם המשכון פחות מסכום ההלואה, היתרה שבהלואה הוי הלואה רגילה ללא משכון ומשמטת השביעית, ע"כ.

הלכה ט"ו, המוסר שטרותיו לבי"ד

ועוד ע"פ שביעית (פ"ט ה"ב), וכן במכות (ג:) איתא, הלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבי"ד אין משמטין, ע"כ. **והנה רש"י** כתב, הוא פרוזבול, **אך בתוס'**[102] **כתבו דלא נראה** דהנה במסכת שביעית משמע דתרי מילי נינהו, ומוסר שטרותיו הינו שתופס ממש ומוסר לבי"ד שיגבו לו, דשלוחיו ליגוש בבעלי חובותיו[103], הייתי אומר מכיון שכאן הוא מסר ממש את שטרותיו[104]. **ובעל התרומה ביאר**, דהכא אין שייך לדין פרוזבול ויכול להביא ג"כ לג' הדיוטות, משא"כ בפרוזבול שצריך להיות ע"פ תנאיו כמבואר[105], ע"כ. **וכ"פ בטוש"ע**[106].

והנה הטור כתב עוד, וששאלת אם התובע הלך והראה שטר שיש לו על חבירו והיה מתרעם ממנו קודם שביעית שלא היה יכול להשיג עימו דין ונתנו לו בי"ד הזמנה שיזמין אותו לדין והלך והזמינו, ולא הגיע לדין עד שבאה השביעית אם יהיה זה כמוסר שטרותיו לבי"ד, **אין לנו אלא מה שאמרו חכמים ז"ל המוסר שטרותיו לבי"ד דוקא** משום דלא קרינן ביה ולא יגוש שאי"צ ליגוש שבי"ד נוגשין, אבל בנידו"ד נוגש ונוגש הוא, ע"כ.

ובמאירת עניים[107] **כתב**, דהכא הוא שכותב פרוזבול, ובהט"ז הוא שאומר לבי"ד, והוא תיקון הלל לפרוזבול בע"פ, עי"ש.

פסק הרמב"ם, המוסר שטרותיו לבי"ד ואמר להם אתם גבו לי חובי זה, אינו נשמט. שנא' ואשר יהיה לך את אחיך וזה בי"ד תובעין אותו.

ועו"כ הרמב"ם ע"פ הנ"ל, וכן בי"ד שחתכו את הדין, וכתבו איש פלוני אתה חייב ליתן לזה כך וכך, אינו נשמט שזה כגבוי הוא וכאילו בא לידו, ואינו כמלוה, ע"כ.

מסקנא- מי שמסר שטרותיו לבי"ד כדי שהם יגבו לו חובו, אי"ז משמט מלוה רגיל אלא מלוה של בי"ד. וכן בי"ד שפסקו הדין שחייב כסף, אין הכסף הזה כמלוה, אלא כגבוי דאין מערערין על פס"ד והוי כגבוי שאין משמט.

הלכה ט"ז, תקנת הלל פרוזבול

בשביעית (פ"ג מ"ג) תנן, פרוזבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה,

---

[96] קטו.

[97] ע"פ הפסוק (דברים כ"ד, י"ג) השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש, ושכב בשמלתו, וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה' אלוהיך וגו'.

[98] את המשכון כל פעם שהלוה צריך לו

[99] למה לשוב ולנטול את המשכון, הרי בין כך יצטרך המלוה שוב להחזיר את המשכון למחרת, וא"כ מה מועיל מה שנוטל בכלל משכון, הרי הוא מחזיר לו כל מתי שצריך לו.

[100] אם ימות

[101] סי"ג

[102] שם ד"ה מוסר

[103] והנה עיין בספר פאת השולחן (פ"ט (כ"ט) ס"ק מ"ז), ובסמ"ע (חו"מ סי' ס"ז ס"ק כ"ג) שביעזרו שבע"ח מוסר שטרותיו לבי"ד שיגבו בשבילו (כעין הוצל"פ האידנא). ובשו"ת הרא"ש (כלל ע"ז סי' ה') כתב, שהמוסר שטרותיו לבי"ד נתמעט מפסוק לא יגוש, שדוקא הוא עצמו אסור ליגוש, אבל יכול למסור את השטר לבי"ד והם נוגשים.
אך הנה, מדברי המשנה (הנ"ל) משמע, שבמסירת השטר לבי"ד החוב עצמו נקנה לבי"ד, ובזה מבואר מדוע דין זה נאמר רק במלוה בשטר ולא במלוה ע"פ, משום שבמלוה ע"פ א"א להקנותו לבי"ד.
אך עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קצ"ג אות ב') שעמד בזה, וכתב לדייק מדברי הרמב"ם שכתב, גבו לי חובי זה, שהחוב עדיין ברשות המלוה, אלא שהמלוה נתן לבי"ד את זכות הגביה של חוב זה, והם גובים אותו בעבורו, ומ"מ כיון שבי"ד הם אלו שתובעים את החוב, אין שביעית משמטת.
ולכן אילו היה מוסר שטרותיו לאחר ולא לבי"ד, היה החוב נשמט כשאר חובות, כי אין כח לאחר לתפוס אם לא מכוחו, והר"ז נוגש בשליחות המלוה, אבל כשמוסר שטרותיו לבי"ד שיש להם כח וגביה מצד עצמם, ולכן כשהמלוה מבקש מהבי"ד להשמש בכוחם כלפי הלוה, אי"ז חשיב נגישה מכחו אלא מכח הבי"ד עצמו, ובזה אין שביעית משמטת, דלא נאמר בו לא יגוש.

[104] וא"כ ההבדל בין מוסר שטרותיו לבי"ד, לבין תקנת הלל פרוזבול, היא שבמוסר שטרותיו הוא שמוסר ממש את שט"ח לבי"ד שהם יגבו לו את חובו, וכעין הוצל"פ של בי"ד וזה יועיל ג"כ בדאורייתא ממש. ובא הלל וותיקן אחר שראה שעדין נמנעים מלהלות, מכיון שעדין הווא טירחא להביא לבי"ד שיגבו ולכן נמנעים היו מלהלות,לכן תיקן פרוזבול, שהוא למסור חובות לבי"ד ודיו בזה כדי שיוכל לגבות הוא מכח מה שמסר חובותיו לבי"ד.

[105] לקמן הט"ז

[106] סי"א

[107] ס"ק כ"ב

שנאמר השמר לך פן יהיה דבר וכו', התקין הלל הזקן פרוזבול, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, פרוזבול, שם מורכב מהרבה שמות, ועינינו בלשונו, תיקון הדבר והפשרה בו, **והוסיף דבגיטין (לו.) איתא**, [108]ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית, **והתקין הלל** דלא משמטא, אמר אביי, בשביעית בזה"ז ורבי היא דתניא, רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע, ואחת שמיטת כספים, **בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים**, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים **ותיקנו רבנן** דתשמט זכר לשביעית, **ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה**, עמד והתקין פרוסבול. **ומי איכא מידי דמדאורייתא** לא משמטא שביעית ותיקנו רבנן דתשמט, **אמר אביי** שב ואל תעשה הוא, **רבא אמר** הפקר בי"ד הפקר, ע"כ.

והוסיף הרמב"ם, הרי נתבאר לך שהשמטת כספים אנו חייבים בה בזמנינו זה, ודע שזה חל בכ"מ ובכל זמן, ברם מדרבנן. **ועוד הוסיף הרמב"ם**, ובזה תבין ואל תמנע כדרש זאת הנתבע, או אם היה יורש לפי שהכלל אצלינו טוענין ליורש[109], וע"כ תדון לו בביטול החוב מבלי שיבקש הוא זאת[110].

ובר"ש ביאר בלשון פרוזבול מגיטין (לו:) דאיתא, מאי פרוסבול, אמר רב חיסדא פרוס בולי וביוטי. בולי- עשירים דכתיב שברתי את גאון עוזכם, **ותני רב יוסף** אלו בולאות שביהודה. בוטי- אלו העניים דכתיב העבט תעביטנו, אמר ליה רבא ללעוזא, מאי פרוסבול א"ל פורסא דמלתא, ע"כ. **והוא תקנה לעשירים** שיהיו מחזירים הלואתם, **ולעניים**, שיהיה מי שילוום בשעת צורכם.

ועו"כ הר"ש לבאר, אמאי תלייא שמיטת כספים ביובל, **ע"פ דברי תוס'[111], שביאר ר"ת**, דהך שמיטת קרקע לאו בעבודת קרקע, אלא בשדות החוזרות לבעלים, דומיא דשמיטת כספים, דבזמן שהיובל נוהג שמשמט את הקרקע בחזרה לבעלים, שמיטה נוהגת שמשמטת את הכספים. ובבית שני לא נהג יובל לפי שלא היו כל יושביה עליה. **ואף דר"ת ס"ל** שבבית שני חשיב כל יושביה עליה והיו נוהגין יובל דאורייתא, **בכ"ז תיקן הלל לדורות הבאים** דיודעים היו שהבית עתיד ליחרב[112], ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, כשראה הלל הזקן שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על הכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר וגו', התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב עד שילוו זה את זה, **והוסיף הרמב"ם ע"פ הנ"ל**, ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטת כספים בזה"ז שהיא מדברי סופרים, **אבל שמיטה של תורה אין הפרוזבול מועיל בה**, ע"כ.

והראב"ד כתב, דמש"כ הרמב"ם דמדאורייתא אין חל פרוזבול אינו מחוור, דהא זה דעת אביי בלבד, אך רבא חלק עליו וס"ל דהוא מטעם הפקר בי"ד הפקר, **הילכך אמור לנהוג כל הזמן ג"כ מדאורייתא**.

וביאר הרדב"ז, דפסק הרמב"ם כאביי, משום דקושטא דמילתא הוא, דקי"ל כרבי ששמיטת כספים בזה"ז הוי דרבנן. **ועוד**, דהשמטת כספים דומיא דהשמטת קרקע, וכמו שאין פרוזבול בקרקע, אף השמטת כספים אין מועיל בזמן שהוא מן התורה. **ועוד הוסיף, וע"מ דקי"ל תמיד שהלכה כרבא**[113], בכ"ז הו"ד שנח' בדנפשיהו, **אך הכא נח' בתירוץ** של המשנה אפשר **שהלכה ג"כ כאביי**, ע"כ.

ובכס"מ תירץ, שהראב"ד פירש בגמ' כרש"י שביאר- שמה שאמר רבא הוא ג"כ לרישא הקשו, ומי איכא מידי דמדאורייתא משמט. **ולכן קשיא לו** הא דפסק כאביי, **אך הרמב"ם ס"ל, כפירוש התוס'**, דלא קאי רבא אלא רק על מה דכתוב שתיקנו חז"ל שישמט, **ואז ע"כ הקשו בגמ'** היאך מוציאין שלא כדין תורה, **וע"ז ענה** הפקר בי"ד הפקר מכיון שאין הממון בידו, אך להוציא שלא כדין תורה, כלומר אילו שמיטת כספים דאורייתא היתה, לא היו מתקנים להוציא ע"י הפקר, **אך הקושיא הראשונה** דמי איכא דמדאורייתא משמט אנו גוזרין שלא, **ע"ז לא ענה רבא אלא אביי, ולכן פסק הרמב"ם כאביי**, דלא נח' בזה. **וכ"פ הטוש"ע**[114], פרוזבול אינו משמט וכו', ע"כ.

מסקנא- כאשר ראה הלל הזקן שמחמת שמיטת כספים נמנעים אנשים מלהלוות עוברים עד"ת שנא' השמר לך פן

---

[108] שהקשו

[109] **ב"ב** מא.

[110] **וראיתי** שהקשו, צ"ע ל"ל דין טענינן, הרי איזו טענה שהלוה עצמו יכול יותר לטעון מהיורש, שהכל יודעים שעברה השמיטה. ואולי, מירי בשטר חוב בלא זמן, ובזה טענינן שהוא מלפני השמיטה, ודו"ק ואכמ"ל.

[111] לו., ד"ה בזמן שאתה משמט

[112] וע"ע בגיטין שם ובערכין (לב:), במה שהאריכו בנידון זה, אי תקנת הלל היתה כבר לזמנו או רק לאחרי זה, ואכמ"ל.

[113] חוץ מיע"ל קג"ם שהלכה כאביי, ועיין במסכת בב"מ (כב:) דאיתא, והילכתא כותיה דאביי ביע"ל קג"ם, ע"כ (וז"ל רש"י שם: סימני הלכות הן: יאוש שלא מדעת דהכא (בב"מ שם). עד זומם למפרע הוא נפסל (סנהדרין כז.). לחי העומד מאילו (עירבין מז.). קידושין שלא נמסרו לביאה (קידושין נא.). גילוי דעתא בגיטא (גיטין לד.). וחומר אוכל נבלות להכעים פסול לענין עדות (סנהדרין כז.), עי"ש.

[114] סי"ח

יהיה דבר וכו', התקין פרוזבול שהוא מסירת השטרות חוב לבי"ד ומימילא לא ישמטו החובות.

והוסיף הרמב"ם, שאין זה מועיל אלא כאשר שמיטת כספים דרבנן אך בדאורייתא אין כח לעקור דבר תורה מחמת כן, והראב"ד ס"ל שהוא קיים גם כאשר היא מדאורייתא.

הלכה י"ז, פרוזבול נכתב לבי"ד חכמים וגדולים ביותר

בגיטין (לו:) איתא, כי תיקן הלל לדברי עלמא כגון בי דינא דידיה וכרב אמי ורב אסי דאילמי לאפקועי ממונא אבל לכו"ע לא וכו', ע"כ. **וכ"פ הרמב"ם**, אין כותבין פרוזבול אלא בבי"ד חכמים גדולים ביותר כבי"ד של ר' אמי ור' אסי שהן ראויין להפקיע ממון בנ"א אבל שאר בי"ד אין כותבין, ע"כ[115].

וכתב הרדב"ז עפ"ד הגמ' בר"ה (כה:) דאיתא, ירובעל בדורו כמשה בדורו, דן בדורו כאהרון בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ללמדך שאפי' קל שבקלין ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא כאביר שבאבירים, ע"כ. **ועפי"ז נהגו העולם לכתוב פרוזבול בכל בתי דינין**, דאלת"ה בטלה לה תקנת הלל, דהא לית לן בי דינא כדר' אמי ור' איסי. **ומ"מ**, בעינן שיהיה **גדול בעירו דחשיב לאפקועי ממונא**, ולא כמו שנהגו בפני ג' הדיוטות, ע"כ[116].

ובכס"מ כתב, שהר"ן[117], ותוס'[118], וכ"כ ר"ת[119], פרוזבול מהטעם הנ"ל. **וכ"כ הרא"ש, והריב"ש בשם הרשב"א, וכתב שכן נראה מדברי הרי"ף**, שכתב סתם דיני פרוזבול ולא הדגישו דרק בבי"ד של ר' אמי ור' אסי.

ועו"כ, דכן נראה **מדברי הרמב"ם עצמו שכתב**, אלא חכמים גדולים ביותר, ולא סתם אין כותבין אלא בבי"ד של ר' אמי ור' אסי. **ועוד שכתב**, שראוין להפקיע ממון, וכל בי"ד חשוב בדורו מפקיע ממון, וא"כ הוי חשיב כבי"ד של ר' אמי ור' אסי, **וכן משמע כן עפ"ד הרמב"ם לקמן**[120], גבי ת"ח שכותבין זל"ז, ועי"ש[121].

---

[115] והוא ע"פ האמור לעיל, שפסק דהוא משום הפקר בי"ד הפקר (כדברי רבא ואביי אליבא דהכס"מ דאין הם חלוקים בגמ') ועי"ש.

[116] והאידנא ע"פ חוקי הבוררות, כ"א יכול לאפקועי ממונא, ויש עוד להאריך בזה, ועוד חזון למועד.

[117] שם

[118] בגיטין שם, ד"ה אלא"כ

[119] בספר הישר

[120] הכ"ז

[121] ובדר"א (ס"ק פ"ח) כתב, לאו דוקא אלא שיהיו שלשה בקיאים בדין, ובעינן פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה והמחום רבים עליהם באותה העיר, וי"א [הריטב"א (לז.)] דכותבין פרוזבול בכל בי"ד, ואפי' בג' הדיוטות, וכתב הרמ"א דיש להקל בזה"ז, ע"כ.

ובשיח אמונה (שם, הע' 304-303) הוסיפו, ואם כתב שמסר חובותיו לשלושה דיינים חשובים שכ"א מהם דיין בבי"ד אחר, כתב רבינו (מכתבים, כת"י) שיש להסתפק אם מסירה להם נחשבת כמסירה לבי"ד, ואף בזה"ז שאין הדיינים או הרב הממונה אותם נבחרים ע"י בני העיר ממש, אלא ממונים ע"י מי שהציבור סומך עליהם, כתב רבינו (שם) שנחשב שנתמנה בי"ד ע"י רוב העיר או הקהילה שהוא קבוע בה, ולבן במקום שהרב ממונה על עניני הנהגת הקהל ברוחניות, כתיבת פרוזבול לבית דינו מועילה אף לדעת השו"ע, וכל בי"ד שקיבלו אותם הרבים באותה עיר עליהם, כתב רבינו (שם) שמועיל לכתוב פרוזבול בפניהם, ואי"צ דוקא בי"ד שבעיר של הלוה או המלוה, ודעת הגר"ג קרליץ (חוט השני ע"מ ת"מ) שלשיטה זו יש להעדיף בי"ד של העיר שהלוה בפוף אליהם, ומ"מ ביאר שאין נהגין כן, כי סומכים על דעת הרמ"א שדי בכל שלושה.

ועיין בילקו"י (פכ"ד סל"ב) שכתב, דכתב בשו"ת הרשב"צ (ח"ב סי"ה), שהסכימו האחרונים שלענין פרוזבול שתיקן הלל מטעם הפקר בי"ד הפקר, לא בעינן בי"ד כבי דינא דסורא ונהרדעא, דאלימי לאפקועי ממונא ולא כל בי דינא באתריה כותב פרוזבול ומפקיר ממון, יפתח בדורו כשמואל בדורו. עי"ל. וע"ע לבעל התרומות (שער מ"ה אות ט"ז), ובשו"ת הריב"ש (סי' שצ"ט, ד"ה ואם תאמר) עי"ש.

וכתב בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' פ"א) שלדעת הרמב"ן והרשב"א דלא בעינן דיינים מומחים ומופלגים, מ"מ מומחים קצת דבעינן, ונראה לי שאפי' לדעתם היינו כשאין גדולים מהם בעירם, אבל אם יש גדולים מהם בעירם, שהם בי"ד קבוע באותה העיר, כ"ש אם הם מופלגים בדורם, אין בי"ד אחר שבעיר רשאים לכתוב פרוזבול, וקרוב אני לומר, שאם כתבו אין החוב מופקע ושביעית משמטתו, ובב"מ שאין שם בי"ד לפחות שנים בקיאים בדיני פרוזבול ושביעית, יש להם תקנה לשלוח למקום בי"ד חשוב ע"י עדים, ודאמרינן בירושלמי אפי' נתונים ברומי, ובשנת השמיטה שעברה שנת ש"ך ליצירה, ביטלנו כמה פרוזבולין שלא נעשו בבי"ד החשוב שבעיר, וכתבנו אחרים תחתיהם בבי"ד החשוב, עי"ש.

וכתב עוד המבי"ט (שם, סי' רכ"ה), שאם בי"ד חשוב נתנו רשות לאחרים לכתוב פרוזבול שפיר דמי, ועי"ש. ורבינו ירוחם (בספר מישרים דף כ"ו ע"ג) כתב, שמדברי הרי"ף נראה שאי"צ מומחים, וכותבים אותו בכל בי"ד, עי"ש.

ומיהו בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' ק"ל) כתב, שאפי' לדעת הפוסקים דס"ל שבכל בי"ד כותבין פרוזבול והני מילי בי"ד של חכמים אע"פ שאינם כר' אמי ור' אסי, אבל בבי"ד של הדיוטות לא אמרה אדם מעולם, ואפי' פרנסים שקיבלום עליהם לעסוק בצרכי ציבור או לפשר בין אדם לחבירו, אין להם כח להפקיע ממון של בנ"א, ועכ"פ צריכים להיות חכמים, אע"ג דאיכא עדיפי מינייהו, עי"ש.

ומיהו בשו"ת הרא"ש (כלל קח סי' ט'), וכן במרדכי (גיטין סי' שע"ט) כתבו, שאם קיבל הלוה עליו בי"ד, אפי' שלושה רועי בקר הרשות בידו, ומהני, שכיון שקיבלום להפקיר ממונו, מהני. וכ"כ המהר"ם מרוטנבורג (דפום פראג סי' תק"צ), והובא בהערה שם, וכ"כ בשו"ת מהריט"צ החדשות (סי' רל"ד עמוד רנ"ד), עי"ש.

ועו"ש הוסיף, דפרוזבול שנעשה ע"י בי"ד רגיל, ולא נעשה על ידי בי"ד חשוב שבעיר, כיון שרבו הפוסקים להכשיר שיכולים לכותבו בכל בי"ד אין הלוה יכול לפסול הפרוזבול בטענת קים לי כמ"ד דבעינן בי"ד חשוב שבעיר, שכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, וכו' עי"ש.

ובטור כתב, וכותבין אותו אפי׳ בזמן הזה בכל בי״ד דלית הילכתא כשמואל דאמר אין כותבין אותו אלא בבי דינא דסורא ונהרדע, **פירוש** דוקא בי״ד הקבוע ומומחה שבדורו, אלא בכל בי״ד ובי״ד יכולין לכתובו, ע״כ. **ובשו״ע**[122] **פסק כלשון הרמב״ם**, אינו נכתב אלא בבי״ד חשוב, דהינו ג׳ בקאי בדין ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה והמחום רבים עליהם באותה העיר. **והרמ״א הביא בי״א, דעת הטור** דהוא בכל בי״ד. **והוסיף**, דנ״ל שיש להקל בזה״ז, ע״כ. **והוסיף המא״ע**[123], דהוא אף במקום שנהגו בשמיטה, גם כן יש להקל בדין פרוזבול לכותבו בכל בי״ד.

מסקנא- כותבין פרוזבול בבי״ד החשוב שבעיר כמה שאפשר, ולא רק בבי״ד חשוב כר׳ אמי וכר׳ אסי, אלא לגדול שבדור או בעיר.

הלכה י״ח, נוסח פרוזבול

בשביעית (פ״י מ״ד) תנן, זה הוא גופו של פרוזבול, מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה, והדיינים חותמין מלמטן או העדים, ע״כ.

ובאור הרמב״ם, מוסר אני לכם- אני מעיד אתכם בכך וכך. ומ״ש הדיינים או העדים, ללמדך שמותר בדבר זה, שיהיה הדיין עד והעד דיין, **דהכלל מכתובות** (כא:) שבדרבנן עד נעשה דיין, ופרוזבל הוא דרבנן, ע״כ.

והר״ש ציין לגיטין (לב:) דאיתא, בפני כמה מבטלין, **רב נחמן אמר** בפני ב׳. **רב ששת אמר** ג׳ בי״ד קתני. **ורב נחמן אמר** בפני ב׳ לבי תרי נמי בי״ד קרי להו, אמר רב נחמן, מנא אמינא לה, דתנן מוסרני לפניכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקם פלוני, ורב ששת אטו תנא כי רוכלא ליחשיב וליזיל, **אמר רב נחמן** מנא אמינא לה דתנן הדיינים חותמין למטה או העדים, מאי לאו דיינים דומיא דעדים, מה עדים שניים אף דיינים נמי שניים, ורב ששת מידי איכא הא כדאיתא והא כדאיתא, ל״ל למיתניא דיינים ל״ל למיתנא עדים, הא קמ״ל דלא שנא כתב בלשון דיינים וחתמי עדים ול״ש כתוב בלשון עדים וחתמי דיינים, ע״כ.

ועפי״ז פסק הרמב״ם, זה הוא גופו של פרוזבול, מוסר אני לכם פלוני ופלוני הדיינין, שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, ודיינין חותמין מלמטה או העדים, ע״כ[124].

והנה הדר״א בביאה״ל (שם, ד״ה שהן ראויין להפקיע ממון בנ״א) כתב, הקשה בספר מקצוע בתורה (חו״מ סי׳ ס״ז ס״א), וכן בספר גרש ירחים (של״ו בגיטין ל״ו), דהא רבינו לא פסק כמעמא דהפקר בי״ד הפקר רק כתירוצא דאביי דשביעית בזה״ז דרבנן (לעיל בתחילת הל׳ ט״ז). א״כ מה צריך להפקיע ממון כאן, הא מדאורייתא לא משמטא כלל, ורק דרבנן תיקנו דתשמט, והם אמרו בפרוזבול מהני, ונשאר בקושיא. וכתב הביאה״ל לתרץ, ונראה דרבינו בעצמו מתרץ קושיא זו, שכתב לקמן (הכ״ז) ת״ח שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעים שהשמטת כספים בזה״ז מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית, הרי מפורש שעמי הארץ אין יודעים ששמיטה בזה״ז דרבנן וסוברים שהיא מדאורייתא, ומעתה אם כ״א יוכל לכתוב פרוזבול, ואמרו שאין דין שמיטת כספים, ולכן תיקנו שא״א לכתוב רק בבי״ד דרבי אמי ורבי אסי, דאלימי לאפקועי ממונא דהפקר בי״ד הפקר, וזה יבינו גם ע״ה, אבל ת״ח שיודעים ששביעית בזה״ז מדבריהם ונדחית מדבריהם בלבד, ואי״צ בזה להפקיע בי״ד חשוב, ולכן גילהו במסירת מילי, ותירץ בזה השגת הראב״ד לקמן (הכ״ז), והרא״ש (בגיטין פ״ד סי״ג) שסותר דבריו, דכאן כתב דבעי בי״ד דרבי אמי ור׳ אסי דאלימי לאפקועא ממונא, ושם כתב דבדברים בלבד היא נדחית וזה דחקו ג״כ לפרש כתוס׳ ולא כרש״י דתירוצא דרבא דהפקר בי״ד קאי על עיקר תקנת פרוזבול, דא״כ לא הוי מהני גם לת״ח למסור מילי לתלמידים, דכיון דבעי הפקר בי״ד ואפקועי ממונא בעי בי״ד חשוב, ולכן פרש דלכו״ע קימא תירוצא דאביי דשביעית בזה״ז דרבנן, ולכן מהני לתלמידים מסירת מילי וכמו שביאר, אבל לע״ה בעי דוקא כתיבת פרוזבול בבי״ד חשוב מפני שטועין וסוברין בשביעית דאורייתא וכנ״ל, ע״כ.

והנה עיין באורחות רבינו (ח״ג עמו׳ שמ״א) שהביא, דהקה״י נהג להקל למסור בפני כל בי״ד, ובדר״א (ציה״ל ס״ק ר״ט) כתב, שמרן החזו״א היה מהדר לעשותו בבי״ד הקבוע בעיר ובשעה״ד יש להקל בזה, ע״כ (והביאו בשיח אמונה, הע׳ 310), שהפרוזבול שכתב החזו״א בשמיטת תשי״ב במעשה איש (ח״ז עמ׳ ר״ב) מובא שמסר לפני הגר״ש וואזנר שהיה לו בי״ד קבוע בזכרון מאיר, ועוד שני ת״ח אחרים שלא היו מבי״ד ולא היו דיינים קבועים ועי״ש).

והנה הגרי״ש אלישיב (הובא במשנת הגרי״ש, עמ׳ קמ״ו), דעתו לכתחילה שיש לחוש לשיטות שצריך בי״ד חשוב, וכשאין לו אפשרות למסור בפני בי״ד חשוב, יכתוב בנוסח הפרוזבול שמוסר לבי״ד החשוב שבעיר. והוסיף, שאכן אין מועיל מסירה אלא בפני בי״ד הריני מוסר לפניכם (היינו בי״ד סתם), שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. **ובאורל״צ** (פ״ז ס״ג) כתב, שלבני ע״מ הנוהגים כהשו״ע, יש למסור הפרוזבול לפני בי״ד חשוב ואם הדרים בעיר שאין בה בי״ד חשוב, ימסרו בפני עדים את חובותיהם לבי״ד חשוב שבעיר אחרת, ע״כ עי״ש.

[122] סי״ח

[123] ס״ק ל״ז

[124] ובילקו״י שביעית (מהד׳ תשע״ה פכ״ד סל״ג) כתב וז״ל, גופו של פרוזבול (כלומר עיקרו ושרשו) כך הוא, כשבא המלוה לפני בי״ד, אומר בפניהם, מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני הדיינים, שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה, וחותמים למטה הדיינים או העדים, ואי״צ לפרט שמות הלווים מעבר לדף, ולכתחילה יש לכתוב זמן (תאריך) בפרוזבול, ומיהו בדיעבד אם לא נכתב זמן, הפרוזבול כשר, ע״כ.
וזה נוסח הפרוזבול אשר הביא מרן מאור ישראל זיע״א בספרו חזו״ע פרוזבול (מהדו׳ תשס״ח, בתחילת הספר): בפנינו עדים החתומים מטה בא פלוני, ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לכבוד הדיינים, מרן הגאון רבי עובדיה יוסף (שליט״א) זיע״א, נשיא בית הדין, הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט״א הראשל״צ והרב הראשי לישראל, הגאון רבי בנימין לוי שליט״א אב״ד ירושלים, שאגבנו

ופרש״י, פלוני ופלוני, תרי משמע וקרו ליה דיינים, ורב ששת אמר וה״נ דג׳ בעינן, והא דלא תנא ג׳ פלוני, משום דתנא לאו כי רוכלא ליזיל וליתני, **ור״ז ס״ל**, מה עדים שניים אף דיינים שניים. **ור״ש ס״ל**, או דיינים ג׳ או עדים ב׳. וצריך לכתוב בלשון דיינים לדיינים, ובלשון עדות לעדים. **וכתב הב״י**, דהנה ע״פ הא דקי״ל הלכה כר״נ באיסורים, א״כ סגי אף בב׳ דיינים, אך ממה שכתבו משמע, דבכ״א דיינים הוי ג׳. **והנה הרמב״ם** סתם כלשון המשנה. **ובטוש״ע**[125] **פסקו**, וזה לשונו פלוני ופלוני ופלוני הדיינים[126], מוסרני לכם כל חוב שיש לי על פלוני שאגבנו כ״ז שארצה, וחותמי בו שלשה הדיינים או העדים. **והוסיף הרמ״א ע״פ הר״ן**, דהו״ה שיכול למסור בע״פ, ע״כ.

וביאר המא״ע[127], דהוא הנוסח שבא הלוה לפני בי״ד לאמר להם במותב תלתא, והם כותבים וחותמים שהם המותב תלתא, או שמסר בפני מותב תלתא ושתי עדים חותמים שכך הוה[128].

ועו״כ[129], שאמר מוסרני לא שמסר ממש שטרותיו דבפרוזבול התחדש דאי״צ למסור השטרות ממש אלא דברים, ולכן גם יכול למסור חובות שבע״פ ולא שכותבין בשטר, **וכעין דברי הרמ״א** ולא שחולק הוא על השו״ע, ע״כ.

ובטור כתב עוד, שיש **אופציה ראשונה**, שחותמים בו שלשת הדיינים בין שכתבו בלשון דיינים, כגון בי דינא הוינא ואתא פלוני ואמר לנא מוסרני וכו׳ וחותמים בלשון עד, כגון איש פלוני עד. **אופציה ב׳**, ובין שכתבו בלשון עדות, כגון דוכרן פתגמי דהוה באנפנא וחתמו פלוני דיין.

ויש מפרשים, ל״ש כתיבי בלשון דיני וחתמי בלשון דינים, ל״ש כתבו בלשון סהדי דמסהדי מאי דאמר לדיני וחתימי סהדי[130].

מסקנא- נוסח הפרוזבול הוא: מוסרני לכם הדיינים (ולפרט שמותיהם) שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה, והדיינין חותמין מלמטה או העדים, וצריך שיהיה כתוב מעין החתימה, או ע״פ עדים או ע״פ דיינים, ודיינים צריך ג׳, ועדים סגי בב׳.

הלכה י״ט, שכותבין ע״פ קרקע

בשביעית (פ״י מ״ו) תנן, אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין לו, מזכהו בתוך שדהו כל שהוא. היתה לו שדה ממושכנת בעיר, כותבין עליה פרוזבול, **ר׳ חוצפית אומר**, כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפטרופין, ע״כ.

וביאר הרמב״ם, כל שהוא ע״פ הירושלמי (פ״י ה״ו) דאיתא, אפי׳ קלח של כרוב הוי קרקע. **ממושכנת**- אף בממושכנת דסורא, שהוא כעין שכירות מוקדמת שהתשלום של החוב מתבצע ע״י הפירות שמוציאה השדה[131], **ונמצא שאין לו רשות בה עד תום הזמן**, בכ״ז יכול לכתוב ע״פ אותה השדה פרוזבול. **אפוטרופין**- על היתומים ואו שמינה אותם האב קודם מיתתו, או בי״ד, ויבואר במקומו[132]. **ועל ר׳ חוצפית**, איני רואה שיש חולק עליו, ע״כ.

והר״ש ביאר, דהטעם שהצריכו קרקע ללוה, דאז חשוב חוב כגבוי ביד בי״ד ולא קרינא ביה לא יגוש, וחשיב כמלוה על המשכון[133]. **ומה שעדיפא קרקע ממטלטלין**, לא משום שמטלטלין מתכלין, **דהרי בגיטין**[134] **איתא**, שעציץ נקוב המונח ע״ג יתדות ויכול ללוותו, כותבין לו פרוזבול, **אלא הטעם** משום שבקרקע **הדבר חשוב**, וחשיב כגבוי.

ואם אין לו קרקע ללוה, המלוה מזכה לו הקרקע כ״ש, וע״ז כותב פרוזבול, אפי׳ כאשר החוב **עודף על הקרקע**. משום דגובה ע״פ הקרקע, וחוזר וגובה.

וכתב הב״י, דהוא ע״פ התוס׳[135]**, וכן ס״ל הרי״ף והרמב״ם**, דאין אונאה בקרקעות. **ועוד הוסיף הרמב״ם**[136], דאף ביטול מקח נמי אין להם. **ועפי״ז למדנו**, שכאשר יש לו קרקע אפי׳ כל שהוא גובה וחוזר וגובה[137].

כל זמן שארצה, וקיבלתי עלי בקנין גנור ושלם דכשר למקניא ביה. היום ... אלול תשם״ח. נאום פלוני עד, נאום פלוני עד. והוסיף מרן זיע״א בכתי״ק: וע״י חתימת העדים, מקבל הפרוזבול תוקף, ואין צריך להודיע לביה״ד, ואין צריך לשלוח אותו אליהם, ע״כ.

[125] ס״ט

[126] ג׳ הדיינים.

[127] ס״ק ל״ח

[128] ועכ״פ צריך שיהיה במותב תלתא, אך מהשו״ע משמע דאי״צ להיות לפני המותב תלתא, כאשר כותב וחום בלשון עדים שמסר למותב תלתא אפי׳ שלא בפניהם.

[129] ס״ק ל״ט

[130] והוא כהפירוש שפירשנו בפשט, והפירוש הראשון כתבו המא״ע, והוא נפק״מ לדינא בלשונות ויש לעיין בזה עוד, ויש להאריך בזה ע״פ האחרונים, ועוד חזון למועד.

[131] והובא כבר לעיל ה״ו

[132] בגיטין פ״ה, ע״ש

[133] הנ״ל, בהי״ד

[134] לז.

[135] שם, ד״ה אלא

[136] בפי״ג מהל׳ מכירה ה״ח

[137] ולא דמיא כלל להא דאמרנו לעיל גבי חוב העודף על המשכון, דמשמט היתרה, ביעוי״ש.

ועו"כ הר"ן, דהמלוה מזכה לו זה בתנאי שלא מצוה, ע"כ. **אך באם לא צווח**, אף אם לא נמצא הוי זכין לאדם שלא בפניו ומועיל. **והביאו הרמ"א** להלכה.

וכ"פ בטוש"ע[138], אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, ואפי' קרקע כל שהוא סגי. **וביאר במא"ע**[139] דהוא מחמת **ב' טעמים: האחד כרש"י**, דסמך על הקרקע שיגבה ממנה. **והשני**, שחשיב כגבוי כבר, **ולשני הטעמים סגי בכל שהוא** ע"פ הנ"ל דאין אונאה בקרקעות, ע"כ.

אי נמי, דהרי אמרנו דאפי' משכון מחט, דהוא **לזכרון דברים**, הכ"נ ג"כ קרקע כזכרון דברים. ושדה ממושכנת, **איך שיהיה**, או שהוא משכנה לו, או שמשכן לאחרים. **ובירושלמי (פ"י ה"ו) איתא**, מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה, נשמיעינה מן הדא, וכן ליתומים על נכסי האפוטרופין, ע"כ, דגם נכסי האשה חשיבי כקרקע שלו לענין זה, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם, אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, אם אין קרקע ללוה, מזכה לו המלוה כל שהוא בתוך שדהו אפי' קלח של כרוב, ע"כ.

עוד בגיטין[140] **איתא**, וכמה כל שהוא דמתניתין, אמר רב חייא בר אשי אמר רב אפילו קלח של כרוב, ורב אשי היה מקנה לו גזע דקל קצוץ והגזע מחובר לארץ ע"כ. **וכ"פ הרשב"א**, כ"ש אפי' לנעוץ בו מחט[141], **וכ"פ הטוש"ע**[142], ואפי' אין לו אלא עציץ נקוב מונח ע"ג יתידות באויר אע"פ שאין מקום היתידות שלו סגי, ע"כ.

עוד בגיטין (לז.) איתא, אמר רבי חייא בר אשי אמר רב, אפי' קלח של כרוב, אמר רבי יהודה אפי' השאילו מקום לתנור או לכירה כותבין עליו פרוזבול. היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול. **וכ"פ הרמב"ם**, השאילו מקום לתנור או לכירה כותבין עליה פרוזבול, היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול, ע"כ. **וכ"פ העיטור והתרומות, וכ"פ בטוש"ע**[143], השאילו מקום לתנור או לכירים כותבין עליו פרוזבול, והו"ה אם השכיר לו.

והוסיף המא"ע[144], ולא"ד אם השאילו ממש שחייב באונסים, אלא אפי' בלא להתחייב חשיב שלו לענין זה, משא"כ בשכירות שצריך שכירות ממש.

ועו"כ השו"ע[145], היתה לו שדה ממושכנת כותבין עליה פרוזבול.

והעיר הכס"מ, דאע"ג דבמשנה קתני ממושכנת בעיר, נראה דאורחא דמילתא נקט ולאו"ד. **ולפיכך, השמיט הרמב"ם** תיבת עיר, ע"כ.

מסקנא- צריך לכתוב פרוזבול על קרקע, ואם אין ללוה קרקע, מזכה לו המלוה כ"ש בתוך שדהו, אפי' בגודל של קלח כרוב. וכן אם השאיל לו מקום לתנור או לכירה, וכן כאשר השדה ממושכנת יכול לכתוב ע"כ פרוזבול.

הלכה כ', עוד בדיני קרקע

ע"פ שביעית (פ"י מ"ו) הנ"ל[146] **פסק הרמב"ם**, וכותבין לאיש על נכסי אשתו, וליתומים על נכסי אפוטרופין, ע"כ.

והרא"ש וטוש"ע[147] **פסקו**, כותבין על איש שלוה אם יש קרקע לאשתו, וכן לאשה על קרקע בעלה, ע"כ.

והנה גבי יתומים: בגיטין (לז.) איתא, אמר רב יהודה אמר שמואל יתומים אינן צריכין פרוזבול, וכן תני רמי בר חמא. וטעמא משום דבי"ד אביהם של יתומים ושטרותיהם כמסורים לבי"ד, ע"כ. **ופרש"י**, שאין שביעית משמטת חוב אביהם המת. **והר"ן בשם רא"ה והרמב"ן**, דמיירי על הלואתם שלהם עצמם, דחובות שחייבים לאביהם אי"צ פרוזבול **דבספרי איתא**, כל בעל משה ידו, ולא היורש. **והו"ד יורש ולא לוקח** שהוא עדיין שייך בלא יגוש מחמת בעל החוב המקורי.

ובב"י כתב, ע"פ הא דרבי חוצפית שאמר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין, דמשמע שאם היתומים הם לווים כותבין על קרקע האפוטרופין, וכן אם הם מלווים וכו', **וא"כ משמע** שיש כזה דבר שיתומין כותבין פרוזבול, **והכי קי"ל** דהרי אין חולק על ר' חוצפית, **אך להרמב"ן הנ"ל** א"ש יתומין בפרוזבול. דאם ירשו מאביהם **הספרי ממעט אותם**, ואם הלוו הם מתמעטין **מדברי הגמ'**.

והביא מבעה"ת שביאר, מש"כ ר' חוצפית: יתומים שלוו ואין להם קרקע ולאפוטרופוס יש קרקע, כותב המלוה פרוזבול עליהם הואיל ויש קרקע לאפוטרופוס, אבל כאשר הם הלוו לאחר, אי"צ פרוזבול עפ"ד הגמ', ע"כ. **וכ"פ השו"ע**[148], וליתומים על נכסי אפוטרופוס, ע"כ.

---

138 סכ"ב
139 ס"ק מ"א
140 לז.
141 וכ"מ ג"כ מהגמ' בב"ב (כז.), עי"ש
142 סכ"ב
143 סכ"ג
144 ס"ק מ"ה
145 סכ"ד
146 הובאה לעיל בהי"ט
147 סכ"ה
148 סכ"ה

ועוד בגיטין (לז.) איתא, ת״ר אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול, לו ולערב אין להם קרקע, ולחייב לו יש לו קרקע, כותבין עליו פרוסבול מדרבי נתן, **דתניא רבי נתן אומר**, מנין לנושה בחבירו, וחבירו בחבירו, מנין שמוציאין מזה ונותנין לזה, ת״ל ונתן לאשר אשם לו, ע״כ[149].

וכ״פ הרמב״ם, אין לו קרקע ולערב יש לו קרקע, כותבין עליה פרוזבול, היה לו חוב על חבירו ויש לחבירו קרקע, הואיל והוא תחת שיעבודו כותב עליו פרוזבול, ע״כ. **והוסיף הרדב״ז**, דהו״ה שהיה קרקע לחייב של הערב, שכותבין ע״ס הקרקע הזאת דהוא בכלל שיעבודא דר״נ.

מסקנא- כותבין לאיש ע״ס קרקע אשתו, ליתומים ע״ס קרקע האפוטרופוס. כמו״כ כותבין ע״ס קרקע הערב, או ע״ס הקרקע של החייב לו או לערב, מדין שיעבודא דר״נ.

הלכה כ״א, דין אחד חייב לחמישה, וחמישה לאחד

בשביעית (פ״י מ״ה) תנן, פרוזבול המוקדם כשר, והמאוחר פסול. שטרי חוב המוקדמין פסולין והמאוחרין כשרים. אחד לוה מחמישה כותב פרוזבול לכ״א ואחד, חמישה לווין מאחד אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם, ע״כ.

וביאר הרמב״ם, מוקדם ומאוחר לפרוזבול, דצריך לכתוב הפרוזבול אחר ההלואה ולא קודם לכן, ובשטרי חוב הוא להיפך, דשטר מוקדם להלואה פסול דעל סמך השטר טורף הלקוחות משדותיו, וזה אינו כדין דמותר לו רק מאז שהלוה ולא קודם. ומכיון שהוא שטר מוקדם גורם לכך שהשטר יהיה פסול לעולם, אף דהיה מן הדין שיטרוף מן הזמן שאחר ההלואה, **בכ״ז בב״מ (עב.) איתא**, גזירה שמא יטרוף בו מזמנו המוקדם, ע״כ, לכן הוא בטל לגמרי, משא״כ בשטר חוב מאוחר, שאין הוא גורם נזק ללקוחות אלא ריוח, הרי שהוא כשר.

ועו״כ, וברור הוא שפרוזבול הוא שייך לנותן המלוה ולא למקבל[150], ולכן חמש לווין מאחד, המלוה כותב שטר פרוזבול אחד לכל בעלי חובותיו, אך המלוה בשביל שישלם צריך שיהא לכ״א ואחד שטר פרוזבול, ואם לאחד מבעלי חובותיו אין פטור הוא מלשלם חובו אליו, דכ״א בנפרד, ופשוט.

והביא הר״ש מהירושלמי (פ״י ה״ה) דאיתא כעין פירוש הרמב״ם גבי פרוזבול המוקדם והמאוחר. והנה בתוספתא (פ״ח ה״א) איתא, רשב״ג אומר כל מלוה שלאחר פרוזבול הרי״ז אינו משמט. והוא ע״פ הא **דבגיטין (לז:) איתא**, המוציא שטר חוב צריך שיהא עימו פרוזבול וחכ״א אינו צריך[151]. **וחידוש יותר גדול בכתובות (פט.) איתא**, רשב״ג אומר מן הסכנה ואילך אשה גובה כתובתה שלא בגט, ובעל חוב שלא בפרוזבול. **וא״כ לא די מתי שליכא פרוזבול כלל**, נאמן לומר היה ונאבד, אלא אפי׳ הוציא שטר חוב ופרוזבול, וזמן ההלואה אחר הפרוזבול דאמור להשתמט, אפי׳ הכי לא משמט דיכול לומר, פרוזבול אחר היה לי ואבד. ולא אמרינן מדהאי לא אבד, אחר נמי לא אבד.

ועוד הביא מהתוספתא (פ״ח הי״א) דאיתא, אימתי כותבין פרוזבול ער״ה של שביעית, כתבו ער״ה של מוצ״ש, אע״פ שחזר וקרעו לאחמ״כ גובה עליו והולך אפי׳ לזמן מרובה, **רשב״ג אומר** כל מלוה שלאחר פרוזבול הרי״ז אינו משמט, ע״כ. **וביאר לתרץ דלת״ק**, צריך שיהא הפרוזבול קיים לכה״פ בסוף שביעית, ואם נקבע לאחר שביעית לא הפסיד. **ולרשב״ג**, כל מלוה הקיימת לאחר שנקרע פרוזבול אינו משמט אפי׳ קודם שביעית, ע״כ. **ועי״ש עוד** ואכמ״ל.

ופסק הרמב״ם, אחד שלוה מחמישה צריכים פרוזבול לכ״א ואחד, וחמישה שלוו מאחד דיו פרוזבול אחד לכולם ע״כ. **והוסיף הרדב״ז דבתוספתא (פ״ח ה״י) איתא**, חמשה שלוו מאחד ויש לאחד מהם קרקע כותבין עליו פרוזבול, ע״כ, **וכ״פ הרא״ש**. ולא הוצרך לכתוב כן, דקי״ל חמשה לוו בשטר אחד נעשו ערבים זה לזה, עי״ש.

וכ״פ בטוש״ע[152], חמשה שלוו מאחד די לו בפרוזבול אחד שיכתוב מוסרני לכם כל חוב שיש לי על פלוני ופלוני, ואם לוו בשטר אחד אפילו אין קרקע אלא לאחד מהם, כותבין פרוזבול על כולם, ע״כ.

והוסיף המא״ע[153], דהטעם הוא משום דקי״ל חמשה שלוו בשטר אחד מאחד, כולם נעשים אחראין וערבאין זל״ז, **כמש״פ הטור לקמן**[154] **ועי״ש, ועפי״ז** אפי׳ יש קרקע לאחד מהן כותבין פרוזבול הכול עליו, דהקרקע הזאת מחויבת להלואה ואי״צ אפי׳ שהמלוה יזכה להם, עי״ש.

---

[149] דאם אין לראובן הלוה- ויש לשמעון הערב קרקע, וכותב ע״ם קרקע שמעון. אין לא ראובן ולא לשמעון קרקע, אך יש ללוי קרקע, והוא חייב לראובן (וע״פ הרדב״ז, או לשמעון), כותבין ע״ם קרקע לוי, מדין שיעבודא דר״נ.

[150] הלוה

[151] דנאמן לומר היה לי פרוזבול ונאבד

[152] סכ״ז

[153] ס״ק מ״ט

[154] חו״מ סי׳ ע״ז ס״א

ועו"פ הטוש"ע[155] **ע"פ הנ"ל**, חמשה שהלוו לאחד, כ"א צריך פרוזבול.

מסקנא- המלוה, דיו בשטר אחד לכל בעלי חובותיו. והלוה, בשביל שישמט צריך שלא יהיה לכולם שטר פרוזבול ומי שיש לו פרוזבול לא נשמט.

הלכה כ"ב, כתב פרוזבול ואח"כ הלוה

ועוד ע"פ המשנה (פ"י מ"ה) הנ"ל, פסק הרמב"ם, כתב הפרוזבול תחילה, ואח"כ הלוה, אינו מועיל אלא משמט עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוה, נמצאת אומר שכל מלוה המוקדמת לפרוזבול אינה נשמטת בפרוזבול זה ואם הפרוזבול קודם למלוה הרי"ז נשמטת, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דמה שבתוספתא איתא הפוך, דרשב"ג ס"ל דמה שאחר הפרוזבול אין משמט, **והר"ש דחק לתרץ** שם כיעוי"ל. **נראה לומר, שהוא מח' תנאים,** דתנא דמשנתינו ס"ל, צריך שתהיה המלוה קודמת לפרוזבול אבל אם היא מאוחרת אין הפרוזבול מועיל ונשמט. **ורשב"ג ס"ל, איפכא,** שאם היתה המלוה מוקדמת, חלה עליו שם מלוה ואין הפרוזבול מועיל, ונשמט בשביעית. אבל כל מלוה שלאחר הפרוזבול, הפרוזבול מועיל שהרי לא חל עליו שם הלואה דקיים פרוזבול. **וקי"ל כסתם משנה,** דקתני פרוזבול המוקדם כשר, ועל כרחך המוקדם בזמן קאמר, דומיא דשטרי חוב בהמשך הדברים. **ואע"פ שהרמב"ם בפיה"מ ביאר, מוקדם-** הוא שיכתוב הפרוזבול קודם ההלואה והמאוחר, הוא שהלוה ואח"כ כתב פרוזבול, **אי"ז נכון אלא כדכתבינא** וחזר בו מפירושו הכא **לפי שראה הירושלמי אשר כתבתי** ויפה עשה, ע"כ.

אך הנה הכס"מ כתב, דהתוספתא בט"ס, ושנויה הפוך משום שהטעם מהופך וקל להבין, **וכהנ"ל בפיה"מ להרמב"ם**[156]**, ועי"ש**[157].

מסקנא- אם כתב הפרוזבול ואח"כ הלוה שוב, על ההלואה החדשה אין פרוזבול דכל הפרוזבול הוא רק על הלשעבר ולא על חובות העתיד.

הלכה כ"ג, ביאור מוקדם או מאוחר

עוד ע"פ שביעית (פ"י מ"ה) הנ"ל[158]**, פסק הרמב"ם,** לפיכך פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול. **כיצד,** כתב הפרוזבול בניסן, והקדים זמנו מאדר כשר, שהרי הורע כוחו שאינו משמט אלא עד אדר, אבל אם איחר זמנו וכתבו מאייר פסול שהרי מייפה כוחו שהוא אינו משמט עד אייר שלא כדין, שאין דינו שלא ישמט אלא עד ניסן בשעת מסירת הדברים לבי"ד, ע"כ.

וכ"פ הטוש"ע[159], פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול, ע"כ. **והוסיף המא"ע**[160], דהוא שונה משט"ח, דאז המוקדם מגרע כח הלוה ופסול, והמאוחר שמגרע כח המלוה כשר, ע"כ.

מסקנא- כהנ"ל

הלכה כ"ד, שנאמן לומר היה לי פרוזבול

בכתובות (פט.) תנן, וכן בע"ח שהוציא שטר חוב ואין עימו פרזובול הרי אלו לא יפרעו, **רשב"ג אומר** מן הסכנה ואילך אשה גובה כתובתה שלא בגט ובע"ח גובה שלא בפרוזבול, ע"כ.

ובגיטין (לז:) איתא, אמר רב יהודה אמר רב נחמן, נאמן אדם לומר פרסובול היה בידי ואבד ממנו, מאי טעמא כיון דקתנו רבנן פרוסבול, לא שביק היתרא ואכיל איסורא, כי יאותו לקמיה דרב אמר ליה מידי פסרובול היה לך ואבד, כגון זה פתח פיך לאילם הוא. **תנן,** וכן בע"ח שמוצא שטר חוב ואין עימו פרוסבול הרי אלו לא יפרעו, תנאי היא דתניא המוציא שטר חוב צריך שיהיה עימו פרוסבול, וחכמים אומרים אינו צריך, ע"כ. **וביאר ר"ת**[161], דמהאי טעמא אפי' שבועה אי"צ, ע"כ. **וכ"פ הרא"ש הרשב"א והר"ן, אף דהרי"ף** לא הביא כן. ומשמע דס"ל כרב, וכן **משמע מבעל העיטור.**

וכ"פ הרמב"ם, המוציא שטר חוב אחר שביעית ואין עימו פרוזבול אבד חובו, ואם אמר היה לי ואבד, נאמן שמזמן הסכנה[162] ואילך בעל חוב גובה שלא בפרוזבול. ולא עוד,

---

[155] סכ"ז

[156] וע"ע לקמן (הכ"ה) בדין שצריך לכתוב תאריך והמסתעף.

[157] ועיין בחזו"ע פרוזבול (דיני פרוזבול ס"י) שכתב, אין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שנעשו לפני סידור הפרוזבול וכתיבתו וחתימתובפני הדיינים או העדים, אבל החובות שנעשו לאחמ"כ צריכים פרוזבול אחר כדי שלא תשמטם השביעית (כי אין השביעית משמטת אלא בסופה, וממילא כל מה שהלוה לאחר כתיבת הפרוזבול, כיון שלא נמסרו לבי"ד, כשעברה עליהם שביעית הושמטו, ולכן אמרו פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול). והוסיף, ואם עשה הפרוזבול בחודש אלול, ואח"כ הלוה עוד הלואות בסתם, ולא קבע זמן הפירעון, אינו צריך פרוזבול אחר, ע"כ. והוא ע"פ הא דקי"ל סתם הלואה שלושים יום, והוה ליה כקבע לו זמן אחר השביעית, כמש"כ האור זרוע ודעימה, וממילא אין שביעית משמטתו, כדין המלוה את חבירו לעשר שנים, ולפי"ז אי"צ לעשות את הפרוזבול דוקא בערב ר"ה, אלא למי שירצה לחוש להב"ח ודעימה, ודו"ק.

[158] הובאה לעיל בהכ"א

[159] סל"ב

[160] ס"ק נ"ד

[161] שם, ד"ה לא שביק

[162] וביאר רש"י בכתובות (פט.), בזמן הסכנה, שגזרו הגויים על המצוות ונתיראו להחזיק פרוזבוליהם, והיו מוכרחים לשרפו, ולכן גובה שלא בפרוזבול.

אלא כשיבוא בעל חוב את שטרו או כשיבוא לתבוע במלוה ע״פ אומרים לנתבע שלם לו. **ואם טען** הנתבע ואמר איה פרוזבול שלו, אומרים לתובע היה לך פרוזבול ואבד. אם אמר כן, היה נאמן, ואם הודה שלא כתב פרזובול אבד חובו, ע״כ.

ופסק השו״ע[163], נאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד, ולא עוד אלא שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך ואבד, ואם אמר כן נאמן. ע״כ.

ובטור כתב שהרמ״ה ס״ל, שנאמן לומר היה לי ואבד אך צריך שבועה, וגם בשבועה נאמן רק במקום שנהגו לכתוב פרוזבול, **אך הרא״ש לא חילק** וכנ״ל.

והביא הטור משו״ת הרא״ש וז״ל, מה ששאלת אם נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, האמת שכתבו רבותינו שנאמן אפילו בלא שבועה, **ואני לא סמכתי מעולם על זה** משום דלא שכיחי האידנא כותבי פרוזבול, וגם אין איסור לשמיטת כספים ידוע להמון העם, ולא מחזיקין ליה איסורא, ולאהדורי בתר היתרא, ולכתוב פרוזבול. **וכשהיה בא לפני אחד וטען פרוזבול היה לי ואבד**, הייתי שואלו מהו פרוזבול ולמה כתבת אותו, ומי הוא שכתבו לו, עד שהיה נתפש בשקרו. **ומעולם לא זכה לפני אדם** באשכנז בטענה זו, עכ״ל.

עו״כ הרשב״א, שאם יצא מבי״ד ולא טען פרוזבול היה לי, או תנאי היה לי שלא ישמטניו בשביעית, וגם הבי״ד לא פתחו לו בכך ופסקו הדין שמשמט והוא שתק, עם שתיקתו בשעת פסק״ד נראה כמודה, ואע״פ שחזר לבי״ד וטען, אינו נאמן שאנו אומרים שלימדו אותו לטעון שקר, **ואף דאם טוען דהתנה**[164] **נאמן**, דהוא טענה שכדאי להאמינה, דיש תקנת לא שביק היתרא ושונה הוא ממה שיצא מבי״ד להכא. ועי״ש[165]. **והביאו הרמ״א וז״ל**, ואם לא פתחו לו הבי״ד ויצא מבי״ד וחזר ואמר פרוזבל היה לי, אם הוא קודם פס״ד נאמן, אבל אם הוא לאחר פס״ד אין נאמן, ע״כ. **והוסיף המא״ע**[166], דכיון ששיך בפס״ד הוי כמודה, ע״כ.

וכתב הרדב״ז, דאין אומרים לבעל השטר[167], כלום היה לך פרוזבול, עד שיטעון הנתבע[168] איה הפרוזבול, ובסתם גובים כאילו אמר שיש לו פרוזבול.

ובכס״מ כתב, דנראה מדברי הרמב״ם הכא ומפיה״מ[169], ואע״פ שעבר הסכנה נאמן לומר פרוזבול היה לי ואבד, שלא חילקו בין זמן לזמן, ומש״כ רשב״ג שמן הסכנה ואילך הוא פירוש והלכה כמותו. **ואת״ל**, שחולק הוא על ת״ק, ות״ק ס״ל שבלי פרוזבול אין לפרוע, **הרי קי״ל בכתובות**[170], כל מקום ששנה רשב״ג במשנתינו הלכה כמותו.

ועוד בגיטין (לז.) איתא, אמר רבי יהודה אמר שמואל, יתומין אי״צ פרוזבול, וכן תני רמי בר חמא יתומין אי״צ פסרובול דר״ג ובי״ד אביהן של יתומין, ע״כ. **וכ״פ הרמב״ם**, והיתומין אינן צריכין פרוזבול, ע״כ. **והוסיף הרדב״ז**, דהו״ה לכל בי״ד שהם אביהן של היתומין לענין זה.

ועו״פ בטוש״ע[171], יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים אי״צ פרוזבול. **וביאר המא״ע**[172], דהבי״ד הוא היד שלהם, ולכן אי״צ למסור לו את חובותיהם דמסורים הם, **אך בגדולים לא**, כיעויין לקמן[173], עי״ש. **וכ״כ הנימוק״י**, דבגדולים כאנשי דעלמא, וכן בעניים שהם בני דעה, ופשוט. **ועו״כ השו״ע**[174] **ע״פ הרשב״א**, מי שחייב לקופת הצדקה אינו משמט. **וביאר המא״ע**[175], דיד העניים כיד היתומים, ומסור ליד הבי״ד.

עו״כ הרשב״א וכ״כ המישרים, שאם היו גדולים טענינן להם שמא היה לאביהם פרוזבול, או שמא התנה שלא ישמטנו בשביעית. **וכ״פ השו״ע**[176]. **והוסיף המא״ע**[177] **ע״פ הנ״ל**, דביתומים קטנים אי״צ לזה, ואפי׳ ידעו דלא היה לאביהן פרוזבול ולא התנה שום תנאי אין הלוואתם משמט. וכנ״ל דהם שייכים לסמכות בי״ד כבר, ע״כ.

מסקנא- המוציא שט״ח אחר השביעית ואין עימו פרוזבול אבד חובו, ואם אמר היה ואבד נאמן, דמזמן הסכנה תיקנו להאמין דא״א שביק היתרא ואכיל איסורא, ואפי׳ מלמדין את המלוה לומר שהיה לו פרוזבול דהוא

---

163 סל״ג
164 וע״ל בם״ט, והובא בה׳ ד׳, עי״ש.
165 וכן נראה דכך ס״ל מעוד תשובות כיעוי״ש.
166 ס״ק נ״ו
167 המלוה
168 הלוה
169 שם
170 עז.
171 סכ״ח
172 ס״ק נ׳
173 סכ״ט
174 שם
175 שם
176 סכ״ט
177 ס״ק נ״א

פתח פיך לאילם, והוא בתנאי שבאמת כתב, וליתומים אי״צ פרוזבול דבי״ד הם אביהם, ע״כ.

הלכה כ״ה, ויכוח האם הפרזובול היה מוקדם או מאוחר

עוד ע״פ הנ״ל[178] **פסק הרמב״ם**, הוציא פרוזבול וטען הנתבע ואמר מלוה זו שהוא תובע אחר פרזובול זה היתה, והתובע אומר קודם פרזובול היתה. **התובע נאמן**, שאילו אמר היה לי ואבד נאמן, ואע״פ שאין אנו יודעים זמן הפרוזבול שאבד, ע״כ. **והביאור הוא שתמיד התובע**[179] **נאמן**, דהרי יכול לומר היה לי ואבד[180]. **וכ״פ בעל התרומות, וכ״פ השו״ע**[181], ע״כ.

מסקנא- תבע המלוה כספו ע״פ פרוזבול, והנתבע הלוה טוען שההלואה נעשתה לאחר הפרוזבול, והתובע טוען שהיתה קודם, התובע נאמן, דהרי מיגו שיכול לומר היה ואבד.

הלכה כ״ו, טוען הלוה שהוא מלוה, והמלוה טוען שהוא הקפת חנות

עוד ע״פ הנ״ל פסק הרמב״ם, טען הנתבע ואמר מלוה יש לו אצלי. והתובע אומר, לא כי אלא הקפת החנות היא שאינה נשמטת שהרי לא זקפתי המלוה, **הרי זה נאמן**, שאם ירצה אמר מלוה היתה ופרוזבול היה לי ואבד, שכיון שתיקנו חכמים פרוזבול, **חזקה היא** שאין אדם מניח דבר מותר ואוכל דבר אסור, ע״כ.

וכ״כ בעל התרומות, וכ״פ בשו״ע[182], וכן אם אמר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמטני שביעית, או הקפת חנות היה או משא״ד שאין שביעית משמטן נאמן במיגו דאי בעי אמר פרובול היה לי ואבד. **וכתב המא״ע**[183], דהוא דוקא כאשר יש מיגו, **והכ״נ כאשר אין לו מיגו**[184].

מסקנא- עוד ע״פ הנ״ל, אם הנתבע טוען שהוא מלוה והתובע טוען שהוא הקפת חנות שאינה משמטת, מאמינים לתובע דמיגו יש לו, שיכול לומר פרזובול היה לי ואבד. ועוד, דאין אדם שביק היתרא ואכיל איסורא.

הלכה כ״ז, ת״ח שהלוו זה לזה

בגיטין (לז.) איתא, רבנן דבי רב אשי מסרי מילייהו להדדי, רבי יונתן מסר מילי לר׳ חייא בר אבא אמר ליה צריכנא מידי אחרינא, אמר ליה לא צריכתי, ע״כ.

וכ״פ הרמב״ם, ת״ח שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כ״ז שארצה, אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהם יודעים שהשמטת כספים בזה״ז מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית, ע״כ. **וכ״פ השו״ע**[185].

וכתב הראב״ד, דבריו **סותרין** זה את זה, ע״כ.

וביאר הרדב״ז, שהם יודעים שהשמטת כספים מדרבנן, ולכן תיקנו פרזובול רק כדי להעמיד הדבר על דין תורה שלא תשמט החוב, **הילכך נדחת בדברים בעלמא**. ולא ידעתי מקום סתירת הראב״ד. **ואפשר שכונתו** שכיון שגוף הפרזובול מוסרני לכם הדיינים **ומה החילוק** בין ת״ח לשאר העם, והרי זה גופו של פרוזבול. **ותירץ, אלא החילוק הוא**, שת״ח אי״צ למסור בע״פ לג׳ דיינים אלא די בת״ח אחד, ושאר העם צריכים בשביל למסור בע״פ ג׳ דיינים, הל״ה לא יועיל מסירתם בע״פ.

ובכס״מ ביאר, דמש״כ הראב״ד דסותר הרמב״ם, הוא **כדלעיל** בהי״ז **שכתב הרמב״ם**, אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבי״ד של רבי אמי ור׳ אסי שהם ראויים להפקיע ממונא, ועי״ש. **ואילו הכא פסק** שמוסרין זל״ז, **ובודאי** שהכי אי״ז כבי״ד הגדול שיכול להפקיע ממון. **וכתב לתרץ, דכבר כתב**[186], דבי״ד של ר׳ אמי ור׳ אסי, **הוא לא״ד** אלא כל בי״ד שגדול באותו זמן[187], **וזוהי כונתו** והכי שמדובר בת״ח גדולים וחשובים שבאותו דור **וסמך על מש״כ** לעיל שם, **ובא לחדש כאן**, שהת״ח חברי בי״ד ותלמידיהם, אי״צ לכתיבה ממש אלא סגי ג״כ בע״פ משא״כ לשאר העם, דהם יודעים דהוא דבר דרבנן

---

178 הכ״ב

179 המלוה

180 וביאר בדר״א (הבא ס״ק קמ״ג) מבעל התרומות, וכגון שהיה מלוה ע״פ ולא ידעו זמנו או שהיה שטר בלי זמן דכשר (כמש״פ בחו״מ סי׳ מ״ג ס״א), ועו״ש בציה״ל (ס״ק שמ״ה) הוסיף, דלהסוברים דפרזובול בלא זמן כשר (לעיל (בהי״ב), נח׳ הפסוקים דר״ת פסל פרוזבול בלא זמן, אך התרומה הכשיר גם בלא תאריך. ונראה שיש להקל בזה דמילתא דרבנן, ועוד חזון למועד.

181 סל״ה

182 סל״ד

183 ס״ק נ״ז

184 כדברי הרא״ש לעיל, הובא בהכ״ד

185 ס״כ

186 שם

187 ועי״ש שהארכנו בזה

וסמוכים על דבריהם שלא יכחישום[188]. **וכ"פ בשו"ע**[189], דהוא רק דין בת"ח בלבד, ולא בשאר העם שצריכים לכתוב.

והנה הטור פסק, ואפי' לא נכתב אלא אמר בלשון ע"פ לדיינים מהני, והוא משמע ג"כ בכלל אדם ולא"ד בת"ח, **וכן משמע מפירש"י והרא"ש. אך הוסיף הב"י, משום דברי הרמב"ם**, וכן ראיתי שכך נהגו במצרים כדבריו, **הו"ד בת"ח** ולא בשאר העם.

ובר"ן[190] **כתב**, דאפי' מלוה ע"פ יכול למסור לבי"ד ואין השביעית משמטתו, **וכן משמע במרדכי**, שאף יכול למסור חובותיו לבי"ד שבעיר אחת, ואומר הריני מוסר חובי לדיינים שבעיר פלוני, ועי"ש. **וכ"פ כהטור הרמ"א בי"א, והוסיף דברי המרדכי ג"כ.**

מסקנא- ת"ח שהלוו זה לזה, יכולים למסור לתלמידים או לחברי בי"ד בע"פ ואי"צ ג' אנשים, משא"כ בשאר בנ"א, וזה מכיון שהם יודעים דהוא דין דרבנן.

הלכה כ"ח, המחזיר חוב אחר השביעית

בשביעית (פ"י מ"ח) תנן, המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני, אמר לו אעפ"כ יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט, ורצו אנשי העיר לכבדו, יאמר להם רוצח אני, אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם, שנאמר וזה דבר הרוצח ע"כ. **וביאר הרמב"ם**, שהדגש הוא מכיון שנאמר דבר, וכאשר דיבר דיו בכך, ופשוט.

והר"ש ביאר, דהחזיר החוב אחר השביעית שכבר השתמט החוב כאשר לא כתב פרוזבול וכנ"ל, **והביא דבגיטין (לז:) אמרינן** דתלי ליה עד דיאמר ליה הכי. **ובירושלמי (פ"י ה"ז) אמרינן**, דאומר לו משמט אני בשפה רפה, והימין פשוטה לקבל.

ועוד הביא מהתוספתא במכות (פ"ב ה"ב) דאיתא, לא יאמר הדבר וישנה, שנא' וזה דבר הרוצח, אין לך אלא דיבור ראשון, ע"כ אי"צ לסרב יותר.

ועוד בירושלמי (פ"י ה"ח) איתא, אמר ר' יוסי הדה אמרה בר נש דתני חדא מכלה, והוא אזיל לאתי, ואינון מוקירין ליה בגין תרתי, צריך מימר לן חדא מכלה אנא חכם, ע"כ. **כלומר** שבקי במסכתא ורצו לכבדו דסוברים שבקי בשתים יאמר להם בחדא מסכתא אני חכם ולא בשתים, ע"כ.

ועוד בשביעית (פ"י מ"ט) תנן, המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, הלוה מן הגר שנתגיירו בניו עימו לא יחזיר לבניו, ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו, כל המטלטלין נקנין במשיכה, וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה הימנו, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דבניו של הגר אף שנתגייר עימו, אינם יורשים אותו שגר כקטן שנולד דמי, ולכן מכח הדין אין חייב להחזיר, ואם החזיר נהג לפנים משורת הדין, ורוח חכמים נוחה ממנו, ושבעי רצון ופועלו הגון בעיניהם, **אך זה רק כאשר נולדו אחר הגיור**, ובנולדו קודם אין רוח חכמים נוחה אם החזיר.

ובמטלטלין, נקנין במשיכה, וכל עוד ולא משכו יכול לחזור בו ואפי' אחר מתן דמים, אך מי שמקיים דבריו ולא חוזר בו שנייה לפני המקח רוח חכמים נוחה ממנו, **ואמרו**[191], והין צדק שיהא הין שלך צדק, ר"ל אם ההבטחת דבר קיימהו, והין בלשון הן, ע"כ[192].

ועוד הביא הר"ש, דמשמע שמי שאינו מקיים אין רוח חכמים נוחה הימנו, ולאו משום דאיכא איסורא, **דהא בב"מ (מט.) איתא**, אמר רב דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה[193], **וכן בקידושין (יז:)** גבי גר איתא, דאם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו ע"כ, **וליכא איסורא** אלא שאין חכמים מחזיקין לו טובה, שלא הזקיקהו לכך. **ובירושלמי (פ"י ה"ט) איתא**, אמר רב כד אנא אמר לבר

---

[188] והנה בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פכ"ד סנ"ג) כתב כן להלכה, והוסיף דאף בזה"ז יש לנו דין ת"ח ועי"ש במה שהאריך בזה, וכן במה שהאריך בגדר ת"ח.
ושם (סכ"ה) הוסיף, במי ששכח לעשות פרוזבול בשנת השמיטה, ונזכר רק בער"ה סמוך לשקיעת החמה בזמן שכבר אינו יכול לכתוב שטר פרוזבול, יאמר בפני שני עדים נוסח הפרוזבול, כדי שיכול לגבות חובותיו, וכן מי ששכח לעשות פרוזבול, ונזכר בער"ה אחר השקיעה, בזמן ביה"ש של ליל ר"ה: יאמר בפני שני עדים נוסח הפרוזבול, וימסור את כל חובותיו לבי"ד בפני שני עדים, ובכך יהיה רשאי לגבות את חובותיו לאחמ"כ (ואין אומרים שכיון שביה"ש הוא ספק לילה, אך ממונא בחזקת מריה, דהכא איכא ס"ם שמא ביה"ש יום הוא, ושמא הלכה כרבי יוסי שרק בסוף ביה"ש של ר' יהודה הוי ביה"ש כהרף עין, ונמצא שזמן ביה"ש שלנו הוא יום גמור לדעתנו, ושמא הלכה כר"ת ושמא אי"ז שנת השמיטה), כ"כ ביבי"א (ח"ה חו"מ סי' ג' או"ב), עי"ש (וע"ע בדברינו בספר אשר לשלמה (ח"א סי' י"ח) עי"ש. ועי"ל דהובאו דברי השו"ע (סל"ב) בזה בהלכה כ"א, עי"ש.
והאריך שם לבאר שאפשר בדיעבד גם בשאר אדם ולא רק בת"ח, ועוד חזון למועד.

[189] ס"כ

[190] והביאו ג"כ הדרכ"מ

[191] בב"מ (מט.)

[192] וע"ע בר"ש, דמה שהאריך בשאר נידוני המשנה ואכמ"ל.

[193] גבי מטלטלין

בייתי, ליתן מתנה לבר נש לינא חזר בי פליגא דרב, תמן למידת הדין ומה דרב נהג למידת חסידות, ע״כ.

ועפי״ז פסק הרמב״ם, כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני וכבר נפטרת ממני, אמר לו אע״פ כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו, שנא׳ לא יגוש והרי לא נגש.

ועוד בגיטין (לז:) איתא, המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני, ואם אמר לו אע״פ כן יקבל הימנו שנאמר וזה דבר השמיטה, אמר רבה ותלי ליה עד דאמר הכי, איתיביה אביי, כשהוא נותן לו אל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו הן ובמתנה אני נותן לך. **וכ״פ הרמב״ם**, שיאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך, ע״כ.

וברדב״ז כתב, דאף דבגמ׳ איתא ותלי ליה עד דאמרי הכי, **השמיט זה הרמב״ם**, משום דאין ביד כ״א לתלות עד שיאמר, **ומסתמא דמילתא** כיון שהוא רוצה לפרוע לו חובו בלא תליא ובלא כפייה יאמר כן, ופשוט.

אך הכס״מ כתב, דהנה רש״י[194] **פירש**, תלי ליה, אם היה רוצה לחזור בו יתלנו על עץ אם גברה ידו, עד דאמר ליה אעפ״כ, ע״כ. ורק במצב שמתעקש עד כדי כך לשלם מותר לו לקחת ממנו. **והרא״ש דחה דבריו, דלא נהירא**, דא״כ ביטלת תורת שמיטה. **אך הערוך ביאר**[195], פי׳ שתלה עינו בו כאילו רצה לקבל עד שיתבייש ויאמר לו כן. **וביאור הערוך**, הוא **קרוב לדברי הרמב״ם**, שהתלי ליה מדובר ע״כ שהמלוה רוצה את כספו, ולא שהלוה רוצה לשלם[196].

וכ״פ בטוש״ע[197], המחזיר חוב שעבר עליו שביעית צריך שיאמר לו המלוה משמט אני, ואם אמר לו הלוה אע״פ כן אני רוצה ליתנו לך יכול לקבלו מיד, ואי״צ לסרב יותר, ולא עוד אלא שיכול להיות עיניו תלויות בו אולי יאמר כן, אעפ״כ שיקבלו מיד. ומיהו צריך שיאמר לו לא בחובי אני נותן לך אלא במתנה אני נותן לך.

עוד מענינים אלו:

כתב בעה״ת, הרמב״ן והרא״ש, וכ״פ בטוש״ע[198], שט״ח שעברה עליו שביעית ולא נכתב עליו פרוזבול, הואיל ונמחל שיעבודו של שטר, גופו של שטר של לוה הוא, ומוצאין אותו מהמלוה להחזירו ללוה, ע״כ. **וביאר המא״ע**[199], דהא השטר שוה לצור ע״פ צלוחיתו, וכאשר מחזיר ההלואה מחזיר השטר, א״כ עתה שהשמיטה השמיטה החוב צריך הוא להחזיר את השטר, אך לא את שכר הסופר, דהוא ג״כ נשמט בשביעית כחלק מן החוב. **וכתב הש״ך**[200], דהוא ע״**פ מש״פ השו״ע לעיל**, ועי״ש[201].

ועו״פ הטוש״ע[202] **ע״פ בעל התרומות**, המוכר שט״ח לחבירו ועברה עליו שמיטה לאחר המכירה, אין הלוקח חוזר על המכר, שהרי הלוקח פשע בעצמו שלא עשה פרוזבול.

אבל אם כבר עבר עליו שמיטה כשמכרו, טענינן ללוקח שהמוכר שמכרו היה לו פרוזבול ואבד, שכל מה שיכול מוכר לטעון טוענין ללוקח.

ואם הודה המוכר שלא היה לו פרוזבול, אם אין למוכר נכסים אינו נאמן שאין אדם נאמן בהודאתו לחוב לאחרים.

ואם יש למוכר נכסים, נאמן המוכר לחוב לעצמו, ומשלם ללוקח, שהרי הטעהו שמכר לו שטר שנמחל שיעבודו, בחזקה שהוא קיים, ע״כ.

וביאר המא״ע[203], דהוא קי״ל טוענין ללוקח וליורש כל מה שיכול לטעון הבעלים, אך כאשר לקח קודם השביעית דאז אי״ש דין הפרוזבול על המוכר אלא על הלוקח, ופשוט. **ועו״כ**[204], דמה שאינו נאמן כאשר אין לו נכסים דאין אדם נאמן בהודאתו כאשר הוא מחייב אחרים וכיעוי״ל[205], עי״ש[206].

מסקנא- אף דאם לא כתב המלוה פרוזבול משתמט הכסף, בכ״ז אם הלוה מחזיר רוח חכמים נוחה הימנו[207]. וצריך המלוה לומר משמט אני וכבר נפטרת ממנו, ואם אמר לו אע״פ כן מותר לו לקחת, אך לא יאמר לו קח בחובי, אלא אומר לו שלי הוא ואני נותן לך מתנה.

---

194 שם, ד״ה ותלי ליה

195 והובא במהר״י קורקוס, מהרמב״ן והר״ן

196 דיותר מסתבר שרוצים לקבל מאשר לתת

197 סל״ז

198 סל״ז

199 ס״ק נ״ט

200 ס״ק י״ב

201 חו״מ סי׳ נ״ז ס״א, דאיתא שם, אסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו. והוסיף הרמ״א, דהו״ה שטר שנמחל שיעבודו. ועו״כ השו״ע, ואם אינו רוצה להחזיר השטר הפרוע ראוי לנדותו עד שיחזירינו, ואין לו לעכב השטר בשביל פשיטי דספרא. והוסיף הרמ״א, ובמקום שאין הלוה נותן שכר הסופר אי״צ להחזיר השטר, ובלבד שיקרענו. ועי״ש.

202 סל״ח

203 ס״ק ס׳

204 ס״ק ס״א

205 בחו״מ, סי׳ מ״ז

206 וע״ע בש״ך ס״ק י״ג וי״ד, ואכמ״ל.

207 דסו״ס הוא דרבנן ומדאורייתא אין משמט.

הלכה כ"ט, כשהחזיר בלא לומר הנ"ל

עוד ע"פ הנ"ל כתב הרמב"ם, החזיר לו חובו ולא אמר לו כן מסבב עימו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך, ואם לא אמר לא יקבל ממנו, אלא יטול מעותיו וילך לו, ע"כ. **וכ"פ בשו"ע**[208], ע"כ[209].

מסקנא- אם כבר החזיר לו חובו בלא לומר לו שהם שלו ובכ"ז נתנם לו, יסובב עימו עד שיגרום לו לומר כן, ואם לא רוצה לומר כן יחזיר לו המעות ולא יקבלם, דבקבלתם עובר ע"ד חכמים.

הלכה ל', הנמנע מלהלות

ע"פ שביעית (פ"י מ"ג) הנ"ל[210]**, וע"פ הספרי ראה, פסק הרמב"ם**, מי שנמנע מלהלות את חבירו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב אצלו וישמט עבר בלא תעשה שנא' השמר לך וגו', וחטא גדול הוא שהרי הזהירה התורה עליו בשני לאוין, שנא' השמר לך פן וגו'[211]. וכל מקום שנא' השמר, או פן, או אל, הרי"ז מצות לא תעשה, והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו וקראה אותו בליעל, **והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע, אלא יתן,** שנא' נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו', והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה שנא', כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו', ע"כ.

מסקנא- מי שנמנע מלהלות קודם השמיטה שהחושש שמא יתאחר החוב וישמט, עובר בלא תעשה, והוא חטא גדול, דהזהירה עליו התורה בשני לאוין, ועוד שהקפידה התורה על מחשבה כזאת וקראה את החושב בליעל, ועוד שהוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא להימנע מלהלות, והבטיח הקב"ה שכר למצוה זו כבר בעולם הזה שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו', ע"כ.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן, בריך רחמנא דמסייע עד כאן, ויהי רצון שנזכה בעז"ה לקיים מצות השביעית כהלכתה מן התורה בבנין בית המקדש במהרה בימינו אמן, ויקויים בנו ברכת התורה וציותי את ברכתי בשנה השביעית אכי"ר

---

[208] סל"ו

[209] וע"ע בחזו"ע פרוזבול (דין החובות אחר שביעית פ"ה) שכתב, בעלי תשובה שהודו שבזמן שהיו חילונים גבו את חובותיהם אחר עבור שנת השמיטה, ופרוזבול לא עוש מחוסר ידיעה, יש צדדים להקל על בעלי תשובה שלא יצטרכו להחזיר את החובות שגבו, אך אם זוכרים את הלווים ששילמו את חובם טוב שיגשו אליהם ויבקשו אותם שימחלו להם כל מה שגבו בחובותיהם.

[210] והובאה לעיל הט"ז

[211] וכן איתא בזבחים (קו.), ע"ש

קובץ

מתוך שו"ת

אשר לשלמה

וכו נקבצו ובאו תשובות ותקרי דינים

בהלכות שביעית

אשר חנני ה'

הצעיר באלפי ישראל

סלמאן שלמה דורי

מח"ס שו"ת אשר לשלמה ועוד

בלאאמו"ר הגאון רבי אברהם דורי שליט"א

מח"ס אדרת תפארת ז"ח ושא"ם

שנת "ובשנה השביעית שבת שבתון" [תשפ"ב] לפ"ק

מהדורה ראשונה

©
כל הזכויות שמורות למחבר

לתגובות הארות והערות ניתן לפנות:
טל' - 0583-287-280

a0583280280@gmail.com

עיצוב ועימוד: יוסף ביטון

תוכן הענינים

סימן א, קדימה בברכות לפירו"ש ..... ה
כאשר הפירות שווים, מקדימים פירות מז' מינים ..... ו
גבי להקדים אתרוג שכבר נעשה בו מצוה ..... ו
גבי ברכת האילנות ..... ז
עדיפות פירו"ש ע"פ פירות רגילים ..... ז
הדעות דאין לחוש להפסיד הקליפה באתרוג ..... ח
המורם מכל האמור: ..... ח
סימן ב, עניני סגולות בשביעית ..... ט
סגולה גבי שביעית ..... י
הכרח הדר"א לומר שכל מעשה אסור, דאיסור שביעית הוא בגברא ולא בחפצא ..... יא
היסוד שצריך תוצאה מעשית ..... יב
היאך מותר להתפלל על הגשם בשביעית ..... יב
היסוד בבקשת הגשם בשביעית ..... יג
שמתענים על הגשמים לשתיה אף דבאגב מועיל לאילנות ובפרט דהוא לאברוי ..... יג
החילוק בין מעשה כשפים למעשה ניסים ..... יג
המורם מכל האמור: ..... יג
סימן ג, נטיעת עצי סרק לגדר, וכן להתיישבות ..... יד
ביסוד דין נטיעה בשביעית האם דאורייתא או דרבנן ..... יד
ביסוד ההיתר דאורייתא לנטוע אף שאסורה זמירה ..... טו
בטעם היתר פוסק"ז במקרים מסויימים ..... טז
המורם מכל האמור: ..... יז
סימן ד, בדין שמיטה בזה"ז ..... יח
דעות הראשונים ע"פ הגמ' בגיטין ..... יח
דעת הרז"ה דאין שביעית נוהגת כלל האידנא ..... יח
הטעם לומר ששביעית בזה"ז בטלה ..... יט
דחיית דברי הרז"ה בראשונים ..... יט
דברי הרמב"ם בנידו"ד ..... כ
בביאור הרמב"ם ע"פ הכס"מ ..... כ
ביאור הרמב"ם ע"פ שיטת הרמב"ן והמהר"י קורקוס ..... כ
בביאורי האחרונים ..... כ
בדעת האור לציון בנידו"ד ..... כ
גבי להקל מהא דשביעית כדין ספ"ד לקולא ..... כא
המורם מכל האמור: ..... כב
סימן ה, אוצר בי"ד ..... כג
גבי איסור סחורה בפירו"ש ..... כג
מקור דין אוצר בי"ד ..... כד
בגדר שלוחי בי"ד ובגדר בעל השדה ..... כה
גבי איסור סחורה ..... כה
גבי מחיר הפירות ..... כה
בתשלום בהבלעה ..... כו
גבי מכירת אכסרה ..... כו
הוצאות ע"י הגידול ..... כז
הבעיות באוצר בי"ד ..... כז
המורם מכל האמור: ..... כז
סימן ו, היתר מכירה בשביעית ..... כח
הקדמה ..... כח
א. במקור ההיתר ..... כח
ב. טענת האוסרין ..... כט
בטענת הגרי"ש אלישיב ..... ל
ג. טענת המתירים ..... לא
בדעת מרן מאור ישראל זיע"א האם בני תורה צריכים להחמיר בזה ..... לה
בבירור דעתו של מרן ..... לו
המעלות בעשיית ההיתר, אף כל האמור ..... לו
אופן המכירה כיום ..... לו
המורם מכל האמור: ..... לח
סימן ז, ביסוד שיטת הב"י בפירות נכרים בשביעית .. לט
תמיה על כך מדברי הבית יוסף גופיה ..... מ
תמיהה ביסוד דיני הקדושה בפירות שביעית ..... מ
ביאור יסוד איסור סחורה ..... מא
תמיה גדולה בלשון הרמב"ם ובשיטת הב"י ..... מא
ביסוד שיטת הב"י דשביעית אפקעתא דמלכא משום חיוב גברא ..... מב
דין האיסור גורר דין הממון ..... מב
בדין לקט בשדה נכרי ובדין קדושת בכורה ..... מב
באור הדינים באופן המכירה ..... מג
ביאור דברי הרמב"ם באיסור סחורה וטעם היתר למכור מעט מעט ..... מג
ראיות להכרח הדברים ..... מד
עוד ראיות ליסוד דין זה מבכורה ומקידושין ..... מד
עוד גבי החזקת טובה על פירות שביעית ..... מה
ביסוד הפקר דשביעית, שהוא זכות אכילה לישראל ..... מו
בביאור דברי המבי"ט ע"פ הנ"ל ..... מו
ביסוד הפטור של נכרי מתרו"מ ..... מז
היסודות העולים מהנ"ל ..... מז
בביאור שיטת הב"י ע"פ יסוד דין סחורה ..... מח
ישוב דברי הרמב"ם לענין ספיחים ..... נ
ישוב קושיית החזו"א ע"ד הב"י ע"פ הנ"ל ..... נ
העולה מכל האמור: ..... נ
המורם מכל האמור: ..... נא
סימן ח, האם יש מצוה לקנות ולאכול פירו"ש והמסתעף לדיני הפסד פירו"ש בגרמא ..... נב
בדרך אכילתן ובצורת האכילה, וגבי סחיטת פירות ..... נב
לענין אי יש מצוה באכילתן ..... נג
ביאור החזו"א בדברי הרמב"ן ..... נד
ראייה לדעת הרמב"ם דאין מצוה באכילה ..... נה
גבי הפסד פירו"ש בגרמא ..... נה
גבי גרמא ישירה ..... נו
לענין גרמא עקיפה ..... נו
לתת פירו"ש לקטן ..... נז
גבי אוכל וברי לו שיקיא ..... נח
אוכל כדי להקיא ..... נח
המורם מכל האמור: ..... נט
סימן ט, דיני עלי הגאת, והמסתעף לדין שומר ונעבד, ודרך גידלו בשביעית ..... ס
גבי הנאתן וביעורן שווה ..... ס
גבי צמח תבלין, טאבק וסיגריות ..... ס
החילוק בין יו"ט לשביעית לענין סיגריות ..... סא
ההבדל בין עלי גאת למלוגמא ..... סא
הראיה מתפוז חושחש ..... סב
עוד בענין הנ"ל גבי גידול עלי הגאת ..... סד
גבי שמור ונעבד ..... סה
המורם מכל האמור: ..... סו
סימן י, שיירי מאכל בפירו"ש באירועים ובשא"מ .... סח
בגדר שיירי מאכל ..... סט
גבי הבדלה וגבי שפיכת היין בפסח ..... ע
שיירי מאכל הוי כפסולת ממש בעיני בנ"א ..... עא
שפיכת יין בליל הסדר באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב ..... עא

המורם מכל האמור: ..... עג
סימן יא, לשלוח פירות שביעית במשלוח מנות בפורים
.....עד
פירו"ש אוכלין בטובה ושלא בטובה .....עד
להחזיר משלוח מנות מפירו"ש .....עד
לצאת יד"ח מצוות שמחויב מפירו"ש ..... עה
במקור דין שושבינות ..... עו
המורם מכל האמור: ..... עו
סימן יב, פרוזבול בין אנשים עם פער זמנים..... עז
ביסוד דין פרוזבול שהוא על הגברא..... עז
לענין חמץ האם אזלינן בתר חפצא או בתר גברא ..... עז
בזמנים אזלינן בתר גברא ..... עח
הסברא לומר דבשמיטת כספים שאני והדחיה לכך..... עח
המורם מכל האמור: ..... עט
סימן יג, גבי גדר זיכוי בחנות לענין פרוזבול .....פ
ההבדל בין שטר להקפת חנות..... פ
זקיפת מלוה בהקפת חנות..... פ
הגדרת צ'ק בהלכה ..... פא
גבי הקפת חנות .....פב
בגדר זיכוי בהלכה .....פב
המורם מכל האמור:.....פג
סימן יד, בדיני פרוזבול בחיסכון לכל ילד ועוד ..... פד
בטעם מצות שמיטת כספים.....פד
גבי שמיטת כספים בזה"ז ..... פה
כאשר קבע זמן פרעון אחר ר"ה ..... פו
כאשר אין יכול לגבות את חובו..... פו
המורם מכל האמור:..... פו

הלימוד בקובץ זה מוקדש

לע"נ

תיקר באדם, מוקיר ורחים רבנן אהוב לשמים ואהוב לבריות

ה"ה מו"ז ורבי **דוד** בן תביבה **אוחיון** זצ"ל

נלב"ע ביום ט' באייר התשפ"א

ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ

ה"ת מ"ז

תרבנית מרת **בת שבע** בת טובה **ירוחם** ז"ל

בת למקובל האלוקי רבי **סלמאן מוצפי** זיע"א

נלב"ע ביום כ' באייר התש"פ

ת.נ.צ.ב.ה.

סי' א

קדימה בברכות לפירו"ש

שאלה: האם צריך להקדים ולברך על פירו"ש הקדושים בקדו"ש, ע"פ פירות של יבול חו"ל או נכרי או היתר מכירה (והאם יש מצוה באכילתן).

תשובה:

בגמ' בברכות (מ:) תנן, היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו מברך, וחכמים אומרים מברך על איזה מין שירצה. ובגמ' שם (מא.) איתא, אמר עולא: מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי: מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות, דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה וכו', ע"כ.

ופרש"י (שם, ד"ה בשברכותיהן שוות), כגון זיתים ותפוחים דתרוויהו ב"פ העץ, ובא לפטור את שתיהן בברכה אחת, ועו"ש חביב עדיף, איזה שירצה דמתניתן את החביב עליו משמע וכו', אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל אין ברכה אחת פוטרתן, ושוב אין כאן מח' אלא ע"פ קידמות בברכות, ועי"ש.

ובב"י (או"ח סי' רי"א ס"א) הב"ד תוס' (שם, ד"ה אבל), והרא"ש (סי' כ"ה) כתבו, דעפ"ד רש"י משמע דכשאין ברכותיהן שוות, על איזה מהם שירצה יברך תחילה, וכ"כ הרי"ף (נח: מדפה"ר) באיזה שירצה יקדש, ועי"ש. וכן דעת עוד מן הראשונים.

אך הרא"ש (שם) כתב, ולי נראה מדלא קאמר מברך על זה וחוזר ומברך על זה, וחביב עדיף, אלמא אפי' אחד מהם חביב יכול לברך על השני כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון, אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זל"ז כלל, ומה שתלו לר' יהודה עדיפות במין שבעה ולרבנן בחביב, היינו דוקא כששניהם נפטרים בברכה אחת, עכ"ל.

ועי"ש עוד שכתב, ואם תאמר היכי קא אמרי רבנן דחביב עדיף, הא אמרינן לקמן (שם) המוקדם בפסוק מוקדם בברכה, וכ"ש שיש להקדים האמור בפסוק למין שאינו נזכר כלל בשבח הארץ, וצ"ל דכל המוקדם דלקמן אתיא כר' יהודה וכל הנך אמוראי דסברי לקמן כל המוקדם בפסוק מוקדם בברכה כרי' יהודה ס"ל, וכ"פ בה"ג (ברכות פ"ו ח.) כר' יהודה, וכ"כ הר"ר יונה ז"ל (בברכות שם, ד"ה ולענין), והמרדכי (סי' קל"ב) כתב, דלרב האי ורש"י הלכה כרבנן, וגם הרשב"א (מא., ד"ה ולענין) כתב שדעת רבינו האי כרבנן, ומ"מ כתב שתוס' והראב"ד פסקו כר' יהודה וכן פסק הוא, וגם המרדכי הביא מהמהר"ם (ברכות מהר"ם ז:) כר' יהודה, וכ"מ דאייתו ס"ל כן, וכ"פ הסמ"ג (עשין כ"ז ק"ג ע"ג) ועי"ש.

עוד הביא הב"י (שם), מדברי הרא"ש וז"ל, וכתב עוד הרא"ש ואם תאמר מאי שנא דלרבי יהודה כשברכתן שוה שצריך להקדים שבעת המינים, וכשאין ברכתן שוה אין צריך להקדים. וי"ל, דודאי כשברכתן שוה בברכות האחד פוטר את חבירו, אז מסתבר לברך על שבעת המינים ולפטור את השני, אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל, כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון, הילכך על איזה מהם שירצה יברך תחלה. הילכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהם משבעת המינים, כגון אתרוג ותפוח, יברך על החביב תחלה לכולי עלמא, כיון שברכותיהן שוות. ואם יש ביניהם ממין שבעה קיימא לן כרבי יהודה דאמר מין שבעה עדיף ויברך עליו אף על פי שהאחר חביב לו, עד כאן לשונו. וכתב הב"י, ואף על פי שאחר כך כתב ולי נראה מדלא קאמר מברך על זה וחוזר ומברך על זה וחביב עדיף אלמא אפילו אחד מהם חביב יכול לברך על השני וכו', זהו דוקא כשאין ברכותיהם שוות וכדמפרש טעמא דכיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זה לזה כלל אבל כשברכותיהן שוות, ודאי דלכולי עלמא חביב עדיף כשאין ביניהם ממין שבעה, ואף על פי שכתב מה שתלו לרבי יהודה עדיפות במין שבעה ולרבנן בחביב היינו דוקא כששניהם נפטרים בברכה אחת דמשמע דלרבי יהודה אינו תלוי בחביב כלל, היינו דוקא כשיש ביניהם ממין שבעה אבל אם אין ביניהם ממין שבעה לא משוינן פלוגתא ביניהו ולכולי עלמא חביב קודם כן נראה לי, ע"כ לשון הב"י שם.

ובמור (שם) כתב, היו לפניו מינין הרבה, רבי יהודה אומר אם יש בהן מז' המינין מברך עליו וחכמים אומרים על איזה מהם שירצה מברך עליו, ומוקמינן לה בשברכותיהן שוין רבי יהודה אומר כיון שברכותיהן שוות ואחד נפטר בברכת חבירו מין ז' עדיף וכו'. ועו"כ, וא"א הרא"ש ז"ל כתב כסברא ראשונה והלכה כרבי יהודה, הלכך אם הביאו לפניו ב' מינין שאין בהן ממין ז' וברכותיהם שוות, כגון אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה שאם בכל פעם אחד מהם חביב עליו יותר אפילו אם חפץ עתה במין השני צריך לברך על המין החביב עליו ברוב הפעמים, ויאכל ממנו קצת ואח"כ יאכל ממין השני אם ירצה, ואם יש בהן מין ז' יברך עליו אפילו אם השני חביב עליו יותר, ע"כ.

וז"ל השו"ע (שם), היו לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהן שוות ויש ביניהם ממין שבעה מקדים מין שבעה אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר, ואם אין ביניהם ממין שבעה מקדים החביב, ואם אין ברכותיהם שוות, אפי' יש בהן ממין שבעה כגון צנון וזית, איזה מהם שירצה יקדים, ואפי' אינו חביב. וי"א (תוס' ור' יונה והרשב"א הנ"ל), שגם בזה צריך להקדים החביב ונקרא חביב המין שרגיל להיות חביב עליו ואפי' אם עתה חפץ במין השני, ע"כ.

ובט"ז (שם, ס"ק א') כתב, שהרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות הי"ג) פסק כרבנן, דהיינו בתר חביב אזלינן, וחביב הוא זה שחביב עתה, ולא ברוב הפעמים.

כאשר הפירות שווים, מקדימים פירות מז' מינים

ורק בשניהם חביבים או אינם חביבים הא' יותר מחבירו, אזלינן לכו"ע בתר מין ז' או בתר קדימה בפסוק הן בשוות מצד הלכה, די"ל כרבנן הן באינם שוות מצד ההלכה דכו"ע ס"ל הכי, ולענין הלכה אין כאן שום חשש, דבכל הדרכים יש לו ע"מ לסמוך, דאם ברכות שוות ויש מין ז', מי שרוצה ליקח המין ז' ולפטור השני מברכה שפיר עביד כר"י וכפסק הרא"ש, ואם ירצה ליקח השני מברכה שפיר עביד כר"י וכפסק הרא"ש, ואם ירצה ליקח השני החביב עליו ולפטור המין ז' שפיר עביד כרבנן וכפסק הרמב"ם, ואם אין ביניהם ממין ז', פשיטא דשפיר יעשה ליקח החביב וכו', כן נ"ל שאין לפנינו הכרע הלכתא כמאן עכת"ד. ועי"ש עוד במג"א (סק"ב) במש"כ ואכמ"ל.

ובכה"ח (שם, ס"ק ז') כתב, ממה שכתב השו"ע סברא זו באחרונה וסברא האחת בראשונה וסתמא, משמע דדעתו לפסוק כסברא ראשונה משום דרבים נינהו, כמש"כ בב"י דכ"פ בה"ג וה"ר יונה והתוספות והראב"ד והרשב"א והמרדכי והסמ"ג והרא"ש והטור ועי"ש. וכ"כ הבא"ח (ש"ר פר' מטות אות ב'), וכן הוא מנהג העולם כשיש לפניהם מיני פירות ובהם מין שבעה מקדימין מין שבעה ולא החביב, ורק כשאין בהם מין שבעה אז מקדימין החביב אם ברכותיהן שוות, אבל אם אין ברכותיהם שוות מקדימים פרי העץ כמש"כ (באות קודם). ונראה לי עוד, כשברכותיהם שוות ואין בהם מין שבעה, אם יש בהם ממין שנשתבחו בהם ישראל, כגון אגוזים ותפוחים כמו שנאמר אל גינת אגוז ירדתי, כתפוח בעצי היער וכו', יש להקדימה, ואם יש לפנינו פירות שנשתבחו בהם ישראל וחביב, נראה דבזה הדבר שקול, ואיזה שירצה יקדים, עכ"ל.

ובקובץ מבית לוי (חט"ו עמו' ע"ד סק"ד) כתב הגר"ש וואזנר, שאין מעלה לפירות שנשתבחו בהם ישראל. ועוד, שלא מצינו שיש דין קדימה בין אר"י אף שמברכים עליו על הארץ ועל פרי גפנה.

גבי להקדים אתרוג שכבר נעשה בו מצוה

ובמשנ"ב דרשו (שם הע' 7) הביאו דעת הגר"ש וואזנר מספר מלבושי כבוד (סי' ה' סי"ט) שכתב גבי אתרוג שקיימו בו מצות ד' מינים שיש מקום להקדימו, מפני שיש לו מעלה שכבר נעשתה בו מצוה אחת, ואומנם פרי שיש לו מעלה אחרת, כגון מין שבעה או שלם או חביב הרי הוא קודם לו, עי"ש.

שו"ר בפסקי תשובות (שם) שכתב, דאם כל המינים שלפניו אינם ממין שבעה, וכולם נפטרים בברכה אחת, וכ"ש שכולם מין אחד הוא, יש לו להקדים, ולברך לפי הסדר זה: א', שלם. ב', חביב. ג', משובח בטעמו או במראיתו. ד', פירות שנמשלו ישראל. ה', פירות מאר"י לעומת מחו"ל. וכתב כן ע"פ הכה"ח שם, ועי"ש.

שו"ר בחזו"ע ט"ו בשבט ברכות (דיני קדימה בברכות עמו' ער"ה) וז"ל, הביאו לפניו פירות עץ ודבר שברכתו שהכל ברכת בורא פרי העץ קודמת, שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא כפרי עץ, וכן אם הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי האדמה ושהכל, ברכת בורא פרי האדמה קודמת, ואם הביאו לפניו פרי עץ ופרי אדמה, אפי' אם פרי העץ הוא משבעת המינים, איזה מהם שירצה יקדים, ע"כ.

וכתב שם עוד (הע' א') מספר תיקון ישששכר (שהיה בזמנו של מרן, בדף לא:) כתב, נוהגים האשכנזים בליל ט"ו בשבת לעטר את השולחן בפרי חדש (סי' קל"א ס"ו), ובספר אדני פז (דף י"א ע"ד) נתן טעם לזה, כדי שיזכרו ע"י זה שהוא ראש השנה לאילנות ויתפללו עליהם שיתברכו בזמן חניטתם וכו'. ועי"ש כתב, ובהיות שיש לפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם אר"י משפט הקדימה, ואמרו חז"ל בברכות (מא.) כל המוקדם בפסוק הזה, מוקדם לברכה, שכן נאמר, ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש, אם יש שם פת הבאה בכסנין יש להקדימו ולברך עליו בורא מיני מזונות, ואח"כ יברך על הפירות, ותמרים קודמים לענבים תאנים ורימונים, כדאיתא בברכות (מא:) רב חיסדא ורב המנונא סעדו יחדיו, והביאו לפניהם תמרים ורימונים, פשט ידו רב המנונא וברך על התמרים בראשונה אמר לו רב חיסדא והרי הילכתא רווחת כל המוקדם בפסוק קודם לברכה, והפסוק הקדים רמונים לפני דבש, שהם התמרים, אמרו לו זה (התמרים) שני לארץ, זית שמן ודבש, וזה (הרימונים) חמישי לארץ, חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, א"ל רב חיסדא מי יתן לנו רגלים של ברזל לרוץ אחריך תמיד לשמשך, ועי"ש עוד.

ועו"כ שם, ואם יש לפניו פירות ממין שבעה ופרי חדש שאינו ממין שבעה, עדיף להקדים הפרי חדש שמברך עליו גם ברכת שהחיינו, וכן העלה בשו"ת לב אברהם וינפלד (סי' ל'), ויקדים לברך ברכת הפרי תחילה ואח"כ שהחיינו ועי"ש. וא"כ דעתו הוא שאין להקדים פירות שנשתבחה בהם אר"י, אלא"כ שווים הם בהכל, ואין לו עדיפות האחד על משנהו, למעט שזה ממין שבעה והשני לא, שאז יש להקדים.

והנה בהלכה ברורה (ח"ו, סי' ר"א ס"ג) נטה קו ופסק, הביאו לפניו שני מיני פירות שברכתם בורא פרי העץ, והאחד מהם הוא מפירות שבעת המינים, צריך להקדים ולברך על הפרי שהוא משבעת המינים, ואפי' אם היה הפרי השני חביב בעיניו יותר מהפרי שהוא משבעת המינים, צריך להקדים ולברך על הפרי שהוא משבעת המינים ויפטור בברכתו את הפרי השני, ואפילו אם הפרי שאינו משבעת המינים הוא פרי חדש שיש לברך עליו שהחיינו, יש להקדים לפניו ברכת הפרי שהוא משבעת המינים. ואפילו היה לפניו פרי משבעת המינים שאינו שלם, ופרי שאינו משבעת המינים שהוא שלם, יש להקדים לברך על הפרי שהוא משבעת המינים, ע"כ.

והביא שם (בשער הציון סק"ח) את דברי מרן מאור ישראל זיע"א וכתב, אולם בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו, סי"ד או"ב) כתב בפשיטות שיש להקדים מין שבעה, ושלא מצינו בפוסקים שיש דין קדימה לפרי חדש על פרי שהוא משבעת המינים, ואפי' אם

תמצא לומר שנחשב לחביב יותר, הרי לדעת השו"ע מין שבעה קודם לחביב ועי"ש, וכן נלע"ד. ועי"ש עוד בבירור הלכה (ס"ק ב') במש"כ ואכמ"ל, עכת"ד.

אך הנה כ"ז לענין קדימות פירות שנשתבחה בהם אר"י לשאר פירות, אך בנידו"ד בקדימת פירות שביעית לשא"פ, הנה ע"פ מה שהסקנו במקו"א שאין מצוה באכילתן, ובכה"ג לענ"ד אין דין קדימה כלל לכו"ע, ורק בשוים איכא מעלה בהם ע"פ אחרים, אך באם יש עדיפות על פניו ודאי שאין להעדיפם משום קדושת שביעית שעליהם.

והנה בודאי גם שיש חשיבות בדבר שנעשה בו מצוה שיעשה בו שוב מצוה ויברך עליו תחילה, ולכן הו"ה כנ"ל באתרוג, וכן בשאר פירות שנשתבחו ישראל וכו', אך ודאי שחביב קודם, וגם לפ"ד ההלכ"ב הנ"ל התחדש בפירות שבעת המינים, אך לא בשאר פירות כגון בנידו"ד.

שו"ר בקובץ גם אני אודך (שביעית ח"ג) במדור גנוזות (עמו' ז') שהביא הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א ממה ששאל למרן שה"ת זיע"א, אם יש דין קדימה לברך קודם על פירו"ש מפירות שאינם של שביעית, שהשיבו מרן זיע"א שמסתבר שיש דין קדימה, והביא שם דבתשובות מו"ר הגר"ד פוברסקי להגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א שחקר בשאלה זו, והובא בקובץ יתד המאיר (אלול תשע"ה סי' ק"מ) השיב ע"ז, דאם חביבין עליו אבילת פירו"ש מחמת קדושתן הרי יש דין קדימה בברכות לחביב ועי"ש, וע"ע במה שהשיבו בזה להגאון רבי גמליאל בשו"ת שואלין ודורשין (ח"ח סי' פ"ו או"ב), ובשו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' ש"ב או"ב) ובספר כרם אליעזר שביעית (סי' ל"ג) ובג"א אודך תשובות הגרמ"ר שעיו (ח"א סי' נ"ח), ובשו"ת תשובות ישראל (ח"ב סי' י"א) ועוד כיעוי"ש, והוא כעין דברינו וב"ה שכיוונו.

גבי ברכת האילנות

והנה גבי ברכת האילנות יש לעיין טובא, האם יש ענין לברך על אילן ששומרים בו קדו"ש או שלא שנא, ועיין בזה בספר גם אני אודך מתשובותי (ח"א סי"ח או"א) במש"כ גבי נידון אי שרי לברך על אילן שנעבד בשבת רח"ל ברכת האילנות, דלכאורה ע"פ דברי הביאור הלכה (בסי' שי"ח ס"א, ד"ה אחת) שכתב, כתב בח"א (כלל ט') דוקא בדבר שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיו"ב, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה אם בשוגג מותר אפילו לו ואפילו בו ביום, ואם במזיד אסור אפילו לאחרים עד מוצ"ש מיד, ומ"מ יש להחמיר בכל איסורי תורה כמו מבשל עכ"ל. ודע דלדעת השו"ע דפסק כר"י דבשוגג מותר ליהנות במוצ"ש זהו בכל מלאכות דמנבר הקנם שקנסו חז"ל שלא ליהנות בו ביום עד מוצ"ש, אבל בנוטע בשבת וה"ה בזורע דבלא"ה אין יכול ליהנות לאלתר, שוגג שוה למזיד דבשניהם צריך לעקור הנטיעה וכו' עי"ש, דאין לברך עליו ברכת האילנות כיון שנעשה בעבירה, וגם צריך לעקור אותו וכו'.

וראיתי בילקוט יוסף מועדים (פסח א', מהדורת תשע"ה, עמ' קמ"ד) שכתב לחלק אם ניטע בשבת בשוגג או במזיד, שהרי הנוטע בשבת בשוגג יכול להשאיר את הנטיעה לאחר השבת, ולהינות ממעשה הנטיעה, אבל אם נטע במזיד צריך לעקור את הנטיעה, כדי שלא ירוויח מחילול שבת, אך גם הנוטע בשוגג י"ל, דאף על פי שעתה א"צ לעוקרו, ואין קיומו בעת הזאת נגד רצון השי"ת, מ"מ תחילת עשיתו ג"כ היה נגד רצון השי"ת וצ"ע.

וביאר שם, דהוא באילנות הנטעים שביעית גרע טפי, משום דבין נטעו בשוגג ובין במזיד חייב לעוקרם, כיוון שבשביעית קנסהו שוגג אמו מזיד (כמבואר ברמב"ם, פ"א מהל' שמיטה ויובל הי"ב), והביא דהאור לציון וכן בהליכות שלמה (מועדים פסח, פכ"ג או"ל ול"א) פסקו, שמותר לברך על ברכת האילנות על אילן שנעבד או ניטע בשביעית, וכו' עי"ש. וממילא השלך לנידו"ד, דגם פה יוכל לברך על האילן שיש חשש שניטע בשבת רח"ל, אך אם ידע בודאות שניטע בשבת נלע"ד דכדאי שיחזר במצווה נדירה זאת שיעשנה ע"י עץ שמתקיים בו ברכת שמים ולא ניטע בניגוד לרצון ה' וכבודו תוך כדי חילול שבת, ובמקום הדחק כגון שלא נשאר לו זמן ואין לו עץ אחר זולתו שאפשר להקל ולברך בזה, כנלע"ד. ע"כ, והקש לנידו"ד ג"כ, דכדאי להעדיף לברך ברכת האילנות על אילנות שעל ידם מתקדש ש"ש ולא להיפך רח"ל, ופשוט.

עדיפות פירו"ש ע"פ פירות רגילים

אך עדין לענין עדיפות פירו"ש ע"פ פירות רגילים, כתב בספר הלכות שביעית (להגר"ב זילבר, קונט' ד' מינים ג' א') בשם הרידב"ז, דיש להעדיף אתרוג הקדוש בקדו"ש מב' מעמים, האחד כיון דאיתעביד ביה מצוה חדא, איתעביד ביה מצוה אחריתי. והשני, משום ישוב אר"י, ועי"ש.

ואומנם, הגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל (הל' שביעית להגרימ"ט, פ"ו הע' י"ג) פסק, שעדיף לקחת אתרוג של חו"ל, וטעמו שבסוכה (לה:) איתא, שלכן אסור לכתחילה ליטול אתרוג של תרומה טהורה (למד"א) מפני שמפסידה. ופרש"י (שם) שמפסידה, שמפסיד הקליפה החיצונה שנמאסת במשמוש הידיים ואסור להפסיד תרומה, וא"כ גם אתרוג של שביעית אסור להפסיד ע"י משמוש הידיים.

ומה שלא אמרה הגמ' שלכתחילה לא יקח אתרוג של שביעית מפני שמפסידה, משום שבמקום מצוה לא שייך הפסד, ולכן בשביעית שע"פ רוב אין לו אתרוג אחר, והוי בלקיחתו צורך מצוה ולא הפסד, משא"כ אתרוג של תרומה שבקל יוכל לקחת אתרוג של חולין, אין זה צורך מצוה והוי הפסד.

ועפי"ז הסיק (שם), דלכן אם יש לפניו אתרוג של חו"ל יטול של חו"ל, כיון שאפשר לקיים המצוה בלא הפסד שביעית, הוי הפסד (והוסיף שם, דלכן בתרומה חששו להפסד, ובשביעית לא חששו להפסד, מפני שמה שמפסידה ע"י משמוש, אין זה ודאי אלא רק חשש שמא יפסידו, ולפי"ז אין לחוש רק גבי תרומה, דכתיב משמרת תרומותי וצריך שישמור גם מחשש ספק הפסד, משא"כ גבי שביעית שאי"צ שימור), **ועי"ש.**

וע"ע בציין קודש (ח"א סי' י"ד או"ג) שכתב, שלכן בשביעית לא חששו להפסד משום משמוש, משום דבתרומה צריך שימור, דכתיב משמר וגם שאפשר בחולין, משא"כ בשביעית שאם נאסור לו של שביעית, יהיה אסור בכל אתרוגי אר"י, ע"כ. וא"כ לשיטתו משמע שיתכן שאין עדיפות לקחת אתרוג חו"ל, כי סברתו שלא יתכן שהתורה תאסור את כל אתרוגי אר"י ותעדיף אתרוגי חו"ל.

אך עיין בספר תורת הארץ (פ"ח אות ל"ט) שכתב להביא ראייה לצאת יד"ח באתרוג של שביעית לכתחילה, ואין לחוש בנטילת אתרוג שביעית משום הפסד הקליפה, דהנה בסוכה (לט.) תנן, הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה. ובגמ' (שם מ.) איתא, שמשנה זו היא לשיטת שבאתרוג אזלינן בתר לקיטה, ולכאורה עפי"ז למ"ד שאזלינן בתר לקיטה אין ליטול כלל אתרוג שביעית, דהרי בנקל אפשר למצוא אתרוג שאינו של שביעית. שבתחילת שנת שביעית יקטוף קודם ר"ה ואז לא יחול עליו קדו"ש, ובמוצ"ש יקטוף לאחר ר"ה וכיון דאזלינן בתר לקיטה אין עליו קדו"ש, ג"כ משמע דלכתחילה אפשר ליטול אתרוג של שביעית ולצאת בו יד"ח, ע"כ.

הדעות דאין לחוש להפסיד הקליפה באתרוג

ועיין בשו"ת הר צבי (זרעים ח"ב סי' נ"ד) שדן בזה, והעלה, כיון שנוטע את האתרוג למצוה, הרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת, ומה לי אם חושב לאבד את כל הפרי או מקצתו, כל שלא חושב לאוכלו אין אני קורא בו לאוכלה ולא להפסד, וסתם אתרוג למצותו ניטע, והביא ראיה משו"ת המהרי"ט (ח"א סי' פ"ג), שכתב שמותר לתלוש העלין מעצי התות אע"פ שעיד"ז הפירות נפסדין, מטעם שהאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל, אלא לצורך תולעי המשי ולא קרינן ביה לאוכלה ולא להפסד, וע"ע שם.

ובילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פ"ב ה"י) האריך בזה והסיק, מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידיים אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור של לאוכלה ולא להפסד (וע"ע שם שכתב שאף אם ניזוק הוא הקליפה הדקה, וזאת אין דרך לאוכלה אף כאשר עושין מן האתרוג מרקחת, ועי"ש שפלפל בזה ע"פ הליכו"ע ח"ב ואכמ"ל).

ועו"ש (סי"ז) **הביא משו"ת משנה הלכות** (מהדו' תנינא, ח"ב סי' רמ"ז) שכתב, דבאתרוגים מאוצר בי"ד (הקדושים בקדו"ש) אין בהם חשש, והלוקח אתרוג כזה מרויח בזה גם מצות השמיטה שנעשתה באתרוג זה ועי"ש. וכן הסיק בהלכותיו וז"ל, אתרוגים הבאים מאוצר בי"ד אין בהם שום חשש ופקפוק, והלוקח אתרוג כזה מרויח גם מצות שמיטה שנעשתה באתרוג זה, ועל דרך שאמרו כן בכמה מצוות, שכיון שנעשה בו מצוה אחת ייעשה בו מצוה אחרת, עכ"ל.

וא"כ כאשר שוים הפירות לכל מעלתם, בודאי דיש עדיפות להקדים ולברך על פירו"ש דאיתעביד ביה מצוה, ופשוט.

המורם מכל האמור:

הנה גבי מה ששאל אם יש מצוה לאכול פירו"ש, דעת רוב הפוסקים דאין מצוה מיוחדת באכילת הפירות, אלא שדיני הקדושה נוהגין מתי שאוכל מן פירו"ש, ואולי י"ל מדין הכשר מצוה.

אך הנה גבי קדימה בברכות, אין דין להקדים פירו"ש ואזלינן בתר שלם חביב וכו', ובשוים במעלתם בברכתן ובחביבותן ודאי שיש ענין לברך על מה שכבר נעשה בו מצוה, אך דין קדימה לא שייך בהא. והנלע"ד כתבתי.

סימן ב

עניני סגולות בשביעית

שאלה: האם מותר ללחוש סגולות וכו', או לעשות מיני פעולות סגולה בשביל שיגדל העיץ וכיוצ"ב, ובכלל יש לדון בגדר פעולות סגוליות האם חשיבי למעשה של האדם הלוחש?

תשובה:

ביומא (פג.) תנן, מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ור' מתיא בן חרש מתיר, וכתב הרמב"ם בפיה"מ (שם), ואין הלכה כר"מ בן חרש בזה, כי זה אינו מועיל אלא בדרך סגולה, וחכמים סוברים דאסור, כי אין עוברים על המצוות אלא ברפואה בלבד, ור"ל בדברים המרפאים בטבע, והוא דבר הוציאו הדעת והניסיון הקרוב לאמת ע"כ. וא"כ הו"ל שאין לסמוך על רפואות שאינם בדרך הטבע כדי לעבור על המצוות וכו'

והנה הרדב"ז בלשונות הרמב"ם (ח"ב סי' קנ"ג) כתב, שנשאל על מש"כ הרמב"ם בפיה"מ (הנ"ל) שאין לעבור על המצוות אלא ברפואה שהיא דרך הטבע, והרי שנינו בשבת (סז.), יוצאים בביצת החרגול, ובשן של שועל, ובמסמר מן הצלוב, וכתב הרמב"ם בפיה"מ (שם), ביצת החרגול תועיל בסגולה לחולשת עצבי הירכים, ושן של שועל מת יעשה להיפך, וכן יזמו בעלי הסגולות שאם יוקח מסמר מעיץ הצלוב ויתלה אותו על גרגרת מי שיש לו קדחת שלישית יועיל לו. הרי שהתירו לצאת באלו לרה"ר, ואפי' לחולה שאין בו סכנה וכדאיתא בגמ' שם. והשיב הרדב"ז, דשאני הני שהוא מוציא אותם שלא כדרך המוציאים, אלא דרך המלבוש שאין איסורו אלא מדרבנן, ולכן התיר גם רפואה כזאת שהיא סגולה, ולא רצו לגזור דילמא נפל, ואתי לאתויי כיון שהוא במקום חולי, ועוד, שכיון שהוא תכשיט שלו משום רפואה לא אתי לאתויי בידו ברה"ר, משא"כ אכילת דבר טמא ביוה"כ דהוי תרתי דאורייתא לכן לא התירו אלא ברפואה טבעית, עכת"ד.

והביא הנ"ל ביבי"א (ח"ח חאו"ח סי' ל"ז או"ג) והעיר, ע"ד הא דנפסק בשבת (בשו"ע סי' ש"א סכ"ה), להחמיר ולא לצאת בקמיע שאינו של מומחה מכאן שהיא רק ריפוי דרך סגולה, וקשה דע"פ הנ"ל היה מקום להקל כאשר הוא לובשו בדרך מלבוש, ועי"ש במ"ש, ואכמ"ל.

עוד הביא משו"ת אדמת קודש (ח"א חיו"ד סי' ו') שנשאל, אודות אדם שנשטתה והשגעון תוקפו באופן חריף ביותר, עד שנאלצים לכבול אותו בידו וברגליו בכבלי ברזל חדר בחדר דלתיים ובריח, ואחר מספר ימים חוזר ומשתפה לגמרי כאילו לא נשטתה כלל, ושוב חוזר חלילה, באופן שהוא עתים חלים עתים שוטה, ואמר אדם אחד שרפואתו שיאכל תרנגולת שמתה בידי שמים, ואז לא יחזור לחוליו לעולם, והעיד שכן ראה במו עיניו שאירע כן לאדם אחד בעירו, ונתרפא על ידי כך, וכן העידו כמה נשים מבנות ישראל שגם הן ראו לכמה בנ"א שנשתטו וע"י אכילה זו נתרפאו, האם יש לסמוך ע"ז להתיר לאיש הנ"ל לאכול נבלה כנ"ל. והגאון המחבר בתשובתו העלה תחילה שהדבר פשוט, שאולי השגעון הוי חולי שיש בו סכנה, ואע"פ שאינו מסוכן למות מחולי זה, מכל מקום הרי הוא עלול להמית עצמו מחמת טירוף דעתו, כגון שיפיל את עצמו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, או שיחזיק את עצמו וכיו"ב, וכמו שאירע כן כמה פעמים, ואפי' את"ל שאינו נחשב חולי מסוכן מצד עצמו, מ"מ כיון שנמשכת ממנו סכנה מותר להאכילו דבר איסור בידיים כדי שלא יבוא לידי סכנה, ועי"ש עוד.

והב"ד החיד"א בברכי יוסף (סי' ש"א סק"ו) שכתב, מעשה באיש אחד שמצא בספר כתיבת יד מאדם גדול מהראשונים, סגולה אחת, למי ששתה סם המוות, לכתוב לו קמיע בפי שכתוב שם, ובנתינת הקמיע עליו תיכף הוא מקיא ושב לבריאותו. וכמה פעמים אירע שאיזה נער או מר נפש שתו סם המוות, והאיש הנ"ל כתב קמיע זה ועשה והצליח ע"י שהקיאו את הסם ונתרפאו. ויהי היום, ליל שבת קודש אירע שנערה יהודיה שתתה בכעסה סם המוות והתחילו לה דבקי מיתה, והוריה באו אל האיש הנ"ל בליל שבת, וקם וכתב הקמיע הנ"ל לנערה, ותיכף ומיד הקיאה ועמדה על בוריה, וביום השבת נודע בעיר כל אשר נעשה, ולעזה עליו כל המדינה על שחילל שבת בשאט בנפש וכתב ונתן בידה, והוא השיב שפקוח נפש דוחה שבת, והם היו מגמגמים בדבר. ושאול שאל האיש אם חמצא בזה. ולפום ריהטא נראה דלאו שפיר עבד, שאע"פ שפיקוח נפש דוחה שבת, זהו דוקא בדברים המרפאים בדרך הטבע, אבל לא בדבר שהוא סגולה, וכמ"ש הרמב"ם בפיה"מ (הנ"ל), ומשמע מדבריו שם, שאפילו סגולה שאין ספק בתועלת רפואתה, שכבר הוחזקה שבודאי מועילה, מ"מ כל שאינה רפואה טבעית אסור לעבור על דת משום רפואה כזאת שהיא דרך סגולה, ומאי דקי"ל לצאת לרה"ר בקמיע מומחה, ובביצת החרגול וכיו"ב, זהו משום שדרך מלבוש הם, ואין איסור הוצאתם לרה"ר אלא מדרבנן, ע"כ.

ואבן מצאנו בשו"ת אדמת קודש (הנ"ל), וכן בשו"ת פרי הארץ (ח"ג בכת"י), שכתבו להתיר בנידו"ד להאכיל תרנגולת מתה לשוטה וכו', והאדמת קודש הוכיח שהרמב"ן והרשב"א חולקים על הרמב"ם בזה, ולא שאני להו בין רפואה סגולית לרפואה טבעית, וכתב שהלכה כמותם נגד הרמב"ם. והפרי הארץ העד

העיד בנו, שרבני סאלוניקי עשו מעשה והורו להתיר. וכו' עי"ש עוד שהאריך בזה מאוד.

ופסק היבי"א שם וז"ל, ולענין רפואה שהיא בגדר סגולה, כגון כתיבת קמיע בשבת במקום סכנה, והזמן בהול, אם אתמחי גברא על ידי ניסיון של כמה פעמים, שהועיל בהצלת נפשות מישראל, יש לסמוך על דעת הרשב"א והרא"ה ורבינו פרץ שחולקים על הרמב"ם שאוסר בכיו"ב משום שהוא דרך סגולה בלבד, ואינהו ס"ל להקל במקום פקוח נפש, ורבינו פרץ עשה מעשה וכתב קמיע בשבת ליושבת על המשבר. וקי"ל מעשה רב. וכן סמכו ע"ז הנרות המזרחיים בשו"ת אדמת קודש, ובשו"ת פרי הארץ, והעידו שכן הורו רבני סאלוניקי. והלכה רווחת ספק נפשות להקל. אבל במקום שאפשר להמתין בודאי שאין להקל, וכמ"ש בש"ע (סימן שכ"ח ס"ד). ובאיסור דרבנן כגון לצאת עם הקמיע לרה"ר דרך מלבוש, כל שהוא קמיע מן המומחה, בין אתמחי גברא בין אתמחי קמיעא, בין קמיע של כתב בין קמיע של עשבים, מותר גם לחולה שאין בו סכנה, ואפילו אם עדיין לא אחזו החולי, אלא שתולהו עליו מפני שהוא ממשפחת נכפין ומתיירא פן יחלה, מותר. וכמבואר בשבת (סא.), ובשו"ע (סי' ש"א סעי' כ"ה). וכן נפסק שם (בסעי' כ"ד) שמותר לצאת לרה"ר במיני עשבים שקושרים אותם ותולים אותם לרפואה. עכת"ד.

וא"כ הו"ל שם"ל דרק בידוע ממש, ובפיקו"נ,ג יש לסמוך על הפוסקים דם"ל דסגולה היא כעין רפואה מעשית וטבעית, אך בלאו הכי הוי סגולה בעלמא וניתן להקל רק בדרבנן כאשר יש בו הסתברות של מעשה ע"י שאתמחי גברא או קמיע יש להקל לכתחילה, אך כאשר אי"ז מומחה הוי בגדר סגולה בעלמא ואין בכוחה להוזיז שום איסור וכו', עי"ש.

סגולה גבי שביעית

ובתוספתא (פ"א ה"י) איתא, סוקרין את האילן בסיקרא, וטוענין אותו באבנים ואין חוששין לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי וכו', וכן בירושלמי (פ"ד ה"ד) איתא, אין תולין תוכין בתאנה, כיצד הוא עושה מייתי יחור מתאנה שטר ותולה בה, ואמר לה הדא עבדת ואת ליית את עבדת, ולא כן תנא, אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסקרא וממעינן אותו אבנים ומבהתין ליה דיעבוד אמר תמן דלא יתן פירותיו והכא דיעבוד לכתחילה, וכו'. ואומנם בבבלי שבת (סז.) איתא, אביי ורבא דאמרי תרוייהו: כל דבר שיש בו משום רפואה, אין בו משום דרכי האמורי. הא אין בו משום רפואה, יש בו משום דרכי האמורי, והתניא, אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים. בשלמא טוענו באבנים, כי היכי דליכחוש חיליה, אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד, כי היכי דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי. כדתניא, וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים. וכו'. ומכיון שאין בזה עבודה אלא רק תפילה הילכך התירו לכתחילה לעשות כן בשביעית, אך לתלות תוכין בתאנה שהוא מעשה אסור.

וא"כ הו"ל שג"כ מלאכה בעי"ז של דיבור, ואף שאין הוא בגדר עבודה מסתכלים על התוצאה, ואם התוצאה היא לאברוי הרי"ז מותר, ואם זה לאקומי הרי שזה אסור ופשוט.

אך הנה א"כ, להתפלל שירד גשם בשבת שזו מלאכה של זורע יהיה אסור לפי"ז, דהא מסתכלים על התוצאה, והו"ה לגבי שביעית שאסור להתפלל בשמיטה שירדו גשמים, שהוא מלאכת השקאה האסורה בשביעית, וזה אינו דהא בתענית (יט:) מבואר, שיש להתענות על הגשמים אפי' בשביעית כיעוי"ש. וכן הוא בתוספתא תענית (פ"ב ה"ט), ובירושלמי שביעית (פ"ג ה"א) תני, כשם שמתענין עליהן בשאר ימי השבוע, כך מתרעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים, מהו מפני אחרים, חבריא אמרי מפני פרנסת העכו"ם [ואומנם במראה פנים (שם) כתב, הרמב"ם לא הביא לזה, ונראה דגרסינן בתענית (שם), מתרעין על האילנות בשאר שני השבוע וכו', רשב"ג אומר אף על האילנות מתרעין, על הספיחין בשביעית, מפני שיש בהם פרנסה לעניים, וא"כ איכא למימר בהדא תוספתא דתני כשם וכו', לא אתיא אלא ביחידאה ולא קימ"ל כותיה ע"כ. וא"כ היוצא מדבריו דאין לגזור תענית בשמיטה על הגשמים דהא אסור להשקות בשמיטה במלאכה לאברוי.

אך הנה בשא"פ לא ס"ל כותיהו, והביאם הילקו"י שביעית (מהד' תשע"ה פ"א הט"ז) וז"ל, אולם בספר חוקי חיים (גאגאין, ס"ד) כתב, דהגם דבירושלמי אין נוהגין להתענות על גשמי בורות, מ"מ מתענים על הגשמים בעבור התבואה והאילנות, ע"פ מ"ש בחסדי דוד (על התוספתא תענית, פ"ב ה"ט) עי"ש, ועי"ש עוד שהאריך וכן בעוד מקומות שם ואכמ"ל].

ועיין בחזו"א (סי' י"ט או"כ) שכבר עמד בזה וכתב, שאסרו חכמים כל השתדלות במעשה שלא יבאו לידי עבודה, אבל להציל מהפסד מותר ג"כ במעשה, ולכן טומנו באבנים דליכחושין חילה, וכתב עוד (סי' י"ז או"כ), דאסור לעשות סגולות והשתדלויות שונות כדי שהאילן יעשה פירות, וכמו שהיו נוהגים בזמנים קדמוניים לכתוב שטר ולהשים בעץ, והוא ע"פ ביאור הרדב"ז בירושלמי (פ"ד הי"ד) שכתב, אין תולין תוכין בתאנה, פי' דזהו לחש וסגולה שיתעבד האילן פירות ואסור הוא בשביעית למיעבד כן, ופריך, ולא כן תני אילן שמשיר פירותיו וכו' שעושין סגולה וכו', אלא חילק הרדב"ז, דלא דמי, דתמן הסגולה היא דלא יתן פירותיו, פי' דלא ישייר פירותיו, והכא דהסגולה הוא דיצמח כל עיקר, וזהו אסור בשביעית ואפי' סגוליות.

ובילקו"י (שם, הי"ז), הב"ד ספר שבת הארץ שכתב, שאסור לעשות פעולות אפי' בדרך סגולה כדי שהאילן יעשה פירות, וכגון לתת בו פתקי סגולות, ואע"פ שאין הסגולה מועילה בדרך הטבע כלל, מ"מ מכיון שעושה כן לתכלית הפירות אסור, עי"ש.

והוסיף (שם) הילקו"י, ואומנם פעולה שהיא בדרך סגולה מותרת בשינוי כדי לאברוי, וכמ"ש בפי' רש"ם (שם, ד"ה אין) וכו',

ע"ש. וכ"פ בהלכותיו, אין לעשות פעולות דרך סגולה כדי שהארץ תוציא פירות בשנה השביעית, ואומנם פעולה כדי לאברוי בדרך סגולה מותרת בשינוי.

וא"כ הו"ל היסוד להתייחם לסגולות בעץ ע"י מעשה, הוא בעין כל מעשה, והתירו לאברוי ולא לאקומי אך בלא מעשה, אין שום מקום לחלק, ותמיד מותר לעשות לחשים וסגולות ע"י אמירה לעץ, ואי"ז בכלל מלאכה כלל.

והנה בדר"א (פ"א ס"ק ס"ב) כתב, דסוקרין את האילן בסיקרא, פירוש צובעו בצבע אדום וכו', ודוקא שלא ישיר פירותיו דהוי הצלת הפסד, אבל לעשות סגולה שיעשה פירות כגו' לתלות עליו שטר לסגולה אסור, ע"כ. והוא ע"פ החזו"א שביעית (פי"ט ס"ק כ').

והנה הוא ע"פ הירושלמי הנ"ל שהובא לעיל, שמעשה כזה הוא אסור, אך לצבוע או לתלות עליו אבנים שהם לאברויי מותר, אך ללחוש הוא לאקומי ואסור.

הכרח הדר"א לומר שכל מעשה אסור, דאיסור שביעית הוא בגברא ולא בחפצא

והנה בדר"א (שם) בביאוה"ל (ד"ה סוקרין) הביא כמה וכמה דוגמאות למעשים ופעולות שנעשו ע"י סגולה:

א', גבי צידה, בסנהדרין (קא.) איתא, ת"ר סכין וממשמשין בבני מעים בשבת ולחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת וכו', ופרש"י ואין בכך משום צידה.

וכן הוא במשנ"ב (סי' שכ"ח ס"ק קמ"ג) פסק גבי נחשים בשבת לצודם ע"י לחש, דאע"ג דע"י לחישה אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתופסו, מ"מ אי"ז צידה טבעית ע"כ, והקשה הדר"א, יל"ע לפי נידו"ד מאי שנא שבת שהתירו משביעית שאסרו.

והוסיף, וראיתי לאאמו"ר זלה"ה בקה"י בב"ק (סי' מ"ה) שעמד בזה וכתב, דשאני שבת שפטור כלאחר יד, וזה לא עדיף מכלאחר יד. והקשה, מ"מ צ"ע דהא לאחר יד חייב מדרבנן, וכאן התירו לכתחילה, על כורחך שאי"ז כלל מלאכה, וכן שא"כ הוא הדרך אי"ז נחשב כלאחר יד. ותירץ, דשאני שבת שעיקר הקפידא שהקפידה תורה היא שינוח ממלאכה (הגברא), ולחישה אינה מלאכה, אבל בשביעית התורה רוצה שהארץ תשבות (חפצא), והוא כמ"ש בע"ז (טו:) ע"ש, ודעת כמה ראשונים שגם ע"י גוי יש בזה חיוב דאורייתא (דעדיין החפצא פועלת), ואפי' להחולקים עכ"פ האיסור הוא שהארץ לא תיעבד (חפצא), ולכן גם ע"י סגולה הרי שהארץ נעבדת על ידו, וא"כ אסור לפעול ע"י סגולה. והנה עוד י"ל, דבאמת אין חילוק בין שבת לשביעית, אלא החילוק הוא אם עושה איזה מעשה או שאין עושה כלום אלא לוחש, דכשעושה מעשה גם בשבת יהא אסור, אבל בלחישה בעלמא גם בשביעית יהא מותר, והוסיף הדר"א, ותדע, דהא מטעם טוענו בסיקרא הוא כדי שיבקשו עליו רחמים, כמ"ש בשבת (סז.), וא"כ וכי תגיד שאסור להתפלל בשביעית על עץ שיתן פירותיו.

ב', והביא עוד מדברי בנו הגרי"ש קניבסקי שליט"א, שהב"ד הגמ' בתענית (יט:, הנ"ל) דאיתא, דמתריעין בשביעית על הגשמים מפני פירות האילן, ומבואר א"כ דמותר להתפלל שיצמחו הפירות ואי"ז עבודה האסורה בשביעית, וכדלעיל שהארכנו בזה, ע"ש.

ע"כ כתב, כל ואינו עושה מעשה כמו לכתוב שטר ולתלות, או סוקרו בסיקרא, אי"ז עבודה כלל, והו"ה דמותר ללחוש על עץ שיעשה פירות בשביעית, ולתלות שטר אסור גם בשבת דמיחזי כעובד בשבת.

ג', עו"ש הביא דברי ספר מושב זקנים (מבעלי התוס' פ' בהעלותך) שהקשה, ע"פ הא דאיתא בפסוק את אשר תאפו אפו, למה צריך לאפות הרי יכול לחשוב שרוצה טעם אפוי, והמן מתהפך לכל טעם שרצו. ותירץ, דבשבת אסור לחשוב שיתהפך טעמו דהו"ל כמתקן, ועי"ש. ובדר"א כתב, וי"ל איזה מתקן זה, והרי אי"ז מעשה בידיים, ואולי צ"ל, כיון שמעשה האבילה גורמת שיתהפך טבעו הוי כעושה מעשה ולא דמי ללחישה הנ"ל.

ד', ועו"כ מהגמ' בעירובין (מג.) דאיתא (בבעיא אם יש תחומין למעלה מעשרה), תא שמא הני שב שמעתתא דאיתמרן בצהרא בשבתא קמיה דרב חיסדא בסורא, בהדי פניא דשבתא קמיה דרבא בפומבדיתא, מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו, אלמא אין תחומין למעלה מעשרה וכו', ומובא מהחת"ם שהקשה, איך אליהו בא לכל הבריתות בשבת. ותירץ, דכשבא בתורת מלאך אין קפידא, שאינו חייב במצוות, אבל כשבא בתורת בנ"א אזי הוא מצווה במצוות, ע"כ. והוסיף הדר"א, ובזכרוני ששאלתי למרן החזו"א זצ"ל, א"כ מה ראיית הגמ' מאליהו, דילמא אחר שאמר ההלכות בסורא נהפך למלאך והלך לפומבדיתא, ואח"כ נהפך שוב לאדם ואמר ההלכות שם. והשיב בבדיחותא, שאם היה בנ"א היה אסור לו שיהפך למלאך דהוי נטילת נשמה, ונראה שלא אמר כן אלא לבדיחותא בעלמא, דרחוק לומר דזה שנהפך למלאך מקרי מעשה, וא"כ אין בזה איסור שאין זה נטילת נשמה טבעי וכנ"ל.

והוסיף שם עוד, ועיין בקה"י (שם) שהביא בשם השל"ה, שמה שכתב משה רבינו י"ג ס"ת ביום פטירתו אע"ג שהיה שבת משום שכתבו ע"י שם המפורש, ומוכח שזה מותר לכתחילה, ועי"ש בקה"י במ"ש בזה לענין מזיק ע"י לחש או תפילה אם חייב או לא, עכת"ד עי"ש.

הילכך הו"ל מהדר"א דהיסוד הוא שבדברים סגוליים ע"י מעשה אסור וכאשר אין בזה מעשה מותר ולא אכפ"ל שנעשה בקרקע עבודה מחמת כן, וא"כ הוי איסור שביעית על הגברא ולא על החפצא.

היסוד שצריך תוצאה מעשית

והנה נזדמן לידי מגיליון הנפלא תנובת שדה (גיליון 158-157, תשרי חשון תשפ"ב), שם פורסם מאמרו של הראשל"צ והרה"ר לירושלים הגרש"מ עמאר שליט"א, והביא הדר"א וכתב לדחות שיטתו דמדובר באיסור גברא, אלא שהוא איסור חפצא, ומ"ש הדר"א מאליהו הנביא, הנה הוא פשוט דניצוצות ממנו משתתפים בכל ברית ובריות, ובזה בודאי לא קשיא מידי.

ומה שהקשה מצידה לשביעית, דצידה מותרת ע"י לחש משא"כ שביעית, כתב הגרש"מ וז"ל, הנה יש לחלק בין שתי הפעולות הנ"ל, דבלחש של הנחשים אינו משנה בהם כלום בפועל, ורק מתעכבים ולא יוכלו לזוז עד שאפשר לתופסם, והטעם שאין בזה צידה, דאין זו דרך צידה כלל ועיקר, ולא כמו שהבין הגאון דאין בזה צידה היא שהחיה בורחת, ועדיין יש לה כח לברוח, וסוגרים עליה את הדרך שלא תוכל לברוח עוד, או בידיים או על ידי מצודה, שיש מצודה של עופות ויש מצודה של דגים ויש של חיות, זו היא צידה האסורה, אבל אלה שע"י אותו לקח מהם כח הבריחה, שוב לא שייך בהם צידה, ועצם נטילת כוחו מלברוח לא מיקרי צידה, שאי"ז דרך צידה כלל, אלא זו פעולה אחרת, וגם נטילת נשמה אין כאן, שהרי הוא חי כאשר היה ובודאי שעדיין הוא נושם כתמול שלשום.

אבל הסגולה המגדלת פירות, הנה ע"י אותה סגולה בפועל גדלים פירות, ולענין זה הוא כמו כל מעשה של עבודת קרקע או אילן, שבא לשבח האילן ולתת לו תוספת כח, שמבחינת התוצאה משיג את אותה תוצאה, אלא ששם עושה ע"י מעשה מצעי לגמרי, וכאן ע"י סגולה, מ"מ שייך בזה לגזור הא אמו הא, אבל בצידה אין שייכת בין הלחש לבין הצידה אף שמשיג עיכוב הניצוד, ודומה למי שחובל וכו' בחיה עד שלא תוכל לזוז מחמת פצעיה, שיהיה חייב מחובל וכו', אך לא מדין צידה, והכ"נ הכא אין צידה, ואין ג"כ איסור נוסף של חובל וכו' דהא לחש, וללחוש מותר בשבת ואי"ז מלאכה.

אך הנה בפירות השביעית, הרי הם גדלו מכח הסגולה, א"כ התוצאה היא שבפועל מהסגולה יצאו פירות וזה אסור בשביעית, ולכן אף שהוא גרמא בכ"ז אסרו גזירה אמו הא, ושייך לגזור, משום שהוא עשה פעולה ומחמת הפעולה גדלו העצים, ומאי שנא פעולה סגולית או פעולה טבעית, ולכן שונה הוא מצידה בשבת.

ולפי"ז יבואר ההסבר על תחומין, שבמעשה הגמ' הנ"ל מירי במעשה הניכר בפועל דבבוקר בסורא שמע שמעתתא, ובא אליהו ומסר אותה בפומבדיתא בבין הערבים, א"כ ניכר המעשה והוקשה להם מדין תחומין, והכריחו לומר דאין תחומין למעלה מעשרה, דהנה חשיב מעשה כאשר רואים את התוצאה של העברת המידע ע"י מעשה נימים, חשיב אף שהוא נעשה בדרך סגולית וניסית. והוסיף הגרש"מ, והכ"נ מכאן למדנו דאין איסור תחומין למעלה מעשרה גם אם ילך בדרך טבעית (כדוג' ממוס), ואין מקום לגזור [ואומנם יש לדון משאר איסורים ואכמ"ל].

ועו"כ, דמזה גופא יש להוכיח היסוד הנ"ל גבי לחישה בנחש ועקרב דלא חשיבא כלל בצידה ולכן מותר, והוא כמו בתחומין למעלה מעשרה, דלא שייך בזה איסור תחומין, אבל בגידול ע"י סגולה, בזה אסרו משום שהתוצאה דומה לגידול הטבעי הרגיל (אך עדיין צ"ב אף שמצד התחומין אין איסור, סו"ס עדיין שמלמדם תורה בפומבדיתא הרי זה שינוי מהותי ועפי"ז הו"ל שאסור, ויש לעיין בזה).

ועי"ש עוד שביאר, שלכן היה צריך לדחוק גבי האפיה במן, שהוא מחשבה בעין מעשה הניכר, ולא רק במעם, ועוד דאפשר דע"י המחשבה המן משתנה, לאפוי או מבושל וכו', ומ"מ עצם שינוי המעם הוא שינוי ניכר שהוא ע"פ הא דק"ל מעם כעיקר.

היאך מותר להתפלל על הגשם בשביעית

אך הנה ע"פ היסוד הנ"ל, דשייך עבודה במה שתוצאתו היא תוצאה מבעית הניכרת, א"כ צריך לומר שאסור להתפלל בשביעית על הגשם, שהתוצאה של תפילה זו, היא השקאה ממש של העצים האסורה בשביעית בשביל אברוי אילנא.

אך הנה בתענית (יט:) איתא, ת"ר מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע על הבורות ועל השיחין ועל המערות, אפי' בשביעית, רשב"ג אומר אף על האילנות מתריעין על הספיחין בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים ע"כ, וכעי"ז בירושלמי (פ"ג ה"א) איתא ועי"ש.

והוא דבר פשוט שמותר להתפלל בשביעית על הגשמים, ולכאורה ע"פ האמור צריך לומר דאסור, דהוא פעולה סגולית שמחילה תוצאה מבעית, והכ"נ במראה פנים (שם, ד"ה תני) כתב, הרמב"ם ז"ל לא הביא לזה, והוא משום דגרסינן בבבלי דבשביעית מתריעין רק ע"פ דעת רשב"ג, וא"כ איכא למימר בהאי תוספתא דתני כשם וכו' בירושלמי, לא אתיא אלא כיחידאה ולא דקי"ל כוותיה, ע"כ.

אך הנה המראה פנים הנ"ל הוא דעה יחידאה, דהא איתא בתוספתא (פ"ה ה"ט), וכן בבלי ובירושלמי (הנ"ל) במפורש שכן מתענים ולא חילקו בין השנים, וכ"כ המאירי (תענית שם), וכן דייקו באחרונים [בס' חוקי חיים והובא בארץ חיים סיתהון, אור"ח סי' תקע"ה ס"ח], והובא בכה"ח ג"כ (שם, ס"ק מ"א), וכן הוא בשו"ת מנח"י (ח"ח סי' נ"ב) ועוד עי"ש דמתפללין ומתענין על הגשמים בשביעית.

והגרש"מ עמאר שליט"א הוסיף וכתב, ואחר המחי"ר מהרב מראה הפנים, אין שום ראיה לזה מדברי הרמב"ם ז"ל, ואדרבא מזה שהרמב"ם ז"ל כתב בסתם שם (פ"ב מהל' תענית הט"ז) וז"ל, תבואה שצמחה ונמנע המטר וכו', וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו באר"י, שהוא זמן פריחת האילנות הרי אלו

מתענין וזועקין, עד שירדו גשמים הראויים לאילנות או עד שיעבור זמנם, והוא אף דבתוספתא משמע שנח' רשב"ג וחכמים בזה הביאום הרמב"ם בסתם משמע שרשב"ג בא להוסיף ולא לחלוק וכן עיקר עכת"ד.

ועיין בספר ג"א אודך מתשובותי (ח"ב ס"ד) גבי האם מותר לבקש ולהתפלל בקשות פרטיות בשבת וכו', שהארכנו בטעמים אמאי אסור לבקש בקשות פרטיות בשבת ביעוי"ש, והטעם העיקרי הוא משום איסור ודבר דבר, אך גבי בקשות שהם של פיקו"נ התירו לבקש ג"כ בשבת שדוחה פיקו"נ שבת, וגם בבקשות, וכ"פ בשו"ע (או"ח סי' רפ"ח ס"ט-י') שכאשר אדם חולה מסוכן, עד כדי סכנת חיים באותו היום אומרים עליו פרק תהילים אפי' בשבת, אך אם אין סכנה מידית אין לעשות כן, ועי"ש, ומשם דייקנו ג"כ גבי תפילות ר"ה ויוה"כ, או שאר ימים מסוגלים, דאם לא עכשיו אימתי, שמותר לבקש ולהתפלל ג"כ בשבת כזאת וכו', ועי"ש באורך.

היסוד בבקשת הגשם בשביעית

ולפי"ז אפש"ל הכא בבקשת הגשמים, שאין היא תוצאה מעשית בפועל מיד, ששיך לגזור אטו מעשה ואי"ז שייך למעשה גידול ממש, דאין הוא מגיע דוקא לשדה שלו ודוקא למקומו, ואין הוא עושה בזה שום מעשה אלא מתפלל שהיא פעולה כללית ולא ספציפית לשדה שלו או לאילן שלו, משא"כ כשמתפלל בצורה מדויקת על שדהו שתצמיח ותגדל פירות יש מקום לאסור, וזה מש"כ המראה פנים לאסור להתפלל על שדה שלו, דמא"ש משאר סגולות שעושה, דשביעית היא דין בחפצא ולא בגברא, אך בודאי כשמתפלל ומשתתף עם הציבור כולו אף שמועיל הדבר גם לשדהו עדיין אי"ז שייך לדין סגולה שאסרנו, ועוד דאין גוזרין גזירה לגזירה.

ומש"כ הגרש"מ עמאר מדברי הרמב"ם, משם מוכח כדברינו ביותר, דהוא איירי על סימני בצורת וסימני גשמים, שיש גשמים שמועילים לאילנות ויש שמועילין לאדמה, אך לא שיבקשו על אילנות מסוימים או על אדמה ותבואה מסוימת דהעולם עצמו זקוק לגשם.

ולכן בשבת כאשר מדובר בבקשה כללית שתועיל לשאר צרכים, אסור לבקש בשבת דהוא משום ודבר דבר שלא יהיה דיבורך בחול כדיבורך בשבת, אך כאשר יש בקשה ספציפית על אדם מסוים או על זמן מסוים שהוא בבחינת פיקו"נ כלפי אותו הדבר והתפילה היא פעולה ישירה כלפיו, בכה"ג יהא מותר ונדחה איסור ודבר דבר מפני פיקו"נ.

שמתענים על הגשמים לשתיה אף דבאגב מועיל לאילנות ובפרט דהוא לאברוי

והנה עוד י"ל שהגשמים נצרכים ולאו דוקא בשביל האילנות, כמש"כ בספר חוקי חיים (נאגין, ס"ד) והובא בספר ארץ חיים (סיתהון, או"ח סי' תקע"ה ס"ח), להתענות על גשמי בורות, מ"מ מתענים בשמיטה על הגשמים בעבור התבואה ואילנות, עפמ"ש בחסדי דוד על התוספתא (הנ"ל), עי"ש.

ובספר גט פשוט (סי' קכ"ח ס"ק נ"ג) כתב, דמיעוט בני ירושלים מסתפקין ממי מעיינות, ורובם מסתפקין ממי בורות המכונסים מגשמים, וכתב בם' פרי האדמה (ח"א דף מ"ב, ובח"ד דף ו'), וכן כתב בספרו מזבח אדמה (אור"ח סי' תקע"ה) שאין נוהגין בירושלים לגזור תענית ציבור על גשמי בורות ביחוד, כיון דמי השילוח הוא מספיק לכל השנה, הגם דאיכא הוצאת ממון בעבור הבאת המים מן המעיין שהוא רחוק קצת מן העיר, כי תענית גשמי בורות הוא בדאיכא סכ"נ ח"ו, כדמוכח מהר"ן (ריש פ"ג תענית) אך אם יש איזה סיבה אחרת ח"ו שמסופקים לגזור עליה תענית, או בהצטרף צרת גשמי בורות גוזרים תענית, עי"ש.

והנה ברש"י בתענית (שם, ד"ה אפי' בשביעית) כתב, כל שעה צריכין לשתיה, ואע"פ שהגשמים מועילים לקרקע בשביעית ע"כ, ובילקו"י (שביעית מהד' תשע"ה פ"א סט"ז) כתב, שיש שרצו לדייק מרש"י שאם לא שהיתה כונתו לצורך שתיה, היה אסור להתריע על הגשמים בשביעית, משום שהם מועילים לקרקע עי"ש. וכתב הילקו"י, דלא שמענו שדייקו כן, וגם בדר"א הב"ד הגמ' הנ"ל ולא הביא דיוק זה מרש"י, ופשוט שמותר להתפלל על הגשמים אף בשבת אפי' שירדו גשמים בו ביום, ואי"ז בגדר משקה והו"ה לשביעית, וכ"פ, מותר להתענות או להתפלל שירדו גשמים בשביעית, ע"כ.

החילוק בין מעשה כשפים למעשה ניסים

שו"ר בדר"א (בציה"ל ס"ק ב') שציין לדברי הגמ' בע"ז (לח:) שהיו שורים זרע כרפס, זרע פשתן וזרע תיליתן יחדיו (במים פושרים) וכשהתחילו לצמוח הדביקו אותם באדמה ששרו אותה במים שהונחו בכלים חדשים, והם היו ממהרים ללבלב ע"י כשפים, דאיכא ביה קדו"ש, ועי"ש.

אך הנה פירות הגדלים בגם כגון החרוב של רשב"י (שבת לג:) ועוד, כתב בדר"א (בציה"ל פ"ו ממע"ש ה"ו, ד"ה העולה) שמסתמא לא חל עליהם קדו"ש, וביאר במכתבים (הובא בשיח אמונה פ"ה הע' 4) ששונה הדבר לגבי מה שגדל ע"י כשפים, שהוא ענין של מציאות ושייך ביה, בניסים לא שייך ביה ולכן אין בהם קדו"ש, ועי"ש.

המורם מכל האמור:

הנה בדין שביעית יש לייסד שהאיסור בשביעית הוא בחפצא ולא בגברא, וכל פעולה שהיא מעשית לשדה אסורה בשביעית בין ע"י פעולה מצבעית ובין ע"י פעולה סגולית, אך צריך בשביל לאסור שהפעולה תהיה לשדה או לאילן באופן ספציפי, אך לא פעולה או ברכה כללית, שזה אינו חשיב כפעולה האסורה בשביעית.

ולכן מותר לבקש ולהתענות בשביעית על הגשם דהוא מועיל לכל בשווה, ועוד דהוא לאקומי שהוא מותר ועוד טעמים (וכן מותר לעשות סגולה מעשית כדי לאברוי ולא לאקומי, כדין כל מלאכה בשביעית). והנלע"ד כתבתי.

סימן ג

נטיעת עצי סרק לגדר, וכן להתיישבות

שאלה: האם מותר לנטוע עצי סרק לגידור השדה, או להעמיק את ההתיישבות בארץ, כמו שהתפרסם בשנת השמיטה השתא (התשפ"ב) שרצו לנטוע בנגב עצי סרק כדי להעמיק התיישבות והאחיזה בנגב, או שג"כ בכל זה אסור בשנת השמיטה.

תשובה:

בירושלמי שביעית (פ"ד ה"ד) איתא, וכן היה רשב"ג אומר, נוטעין אילן סרק בשביעית ועי"ש, דלא אסרה התורה אלא נטיעת אילן מאכל, אבל אילן סרק שאינו עושה פירות אינו אסור מן התורה, וכן ביאר רש"ם (שם), דס"ל לרשב"ג דכיון דאילן סרק הוי לעצים או לבנין לא אסיר נטיעתו, דלא אסרה תורה אלא באילן למאכל, כדכתיב, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, ותזרע לא שייך באוכל, ועוד דומיא דלא תזמור כרמך, ע"כ.

א"כ הו"ל דמן התורה כל האיסור לנטוע בשביעית הוא על אילנות מאכל ולא על אילנות סרק, אך עי"ש בפני משה שביאר, דאילן שאינו עושה פירות אין לנוטעו בשביעית אפילו לרשב"ג, ורק אם נוטע האילן סרק לסייג שרי.

ובתוספתא (פ"ג הי"א) איתא, רשב"ג אומר מותר ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג, ע"כ. ומשמע דלת"ק אסור אפילו לסייג.

ועיין בחזו"א (סי"ט או"כ בהוספות) שכתב, דטעמו של רשב"ג מפני שצריך שמירת השדה, וא"א לו להמתין לאחר השמיטה, או מפני שאין בו רצון הצמיחה כ"כ ועיקר ההיתר משום סרק, ומדרבנן אסור ג"כ לקורות, אבל עץ פרי לסייג אסור מן התורה, שלא חילקה התורה בזריעה ונטיעה בשביעית אם הוא לאכילה או לשאר חפצים, אולם לרבנן אסור לנטוע אילן סרק אף לסייג, ע"כ. וכ"פ בספר השמיטה להגרי"מ טיקוצינסקי (ה"א, פ"ג ע' י"ח ס"ב) דיש לאסור בהחלט לנטוע שיחי צבר אר"י, לשם סייג, ע"כ. ועי"ש.

והנה עיין בדר"א (פ"א ס"ק ל"ב) שכתב, דאסור לנטוע אילן סרק אפילו ע"י גוי, ואפילו נטעו לסייג והוא אסור מן התורה, ואף אם נועצו בארץ ולא אכפ"ל בהשרשתו אסור, כיון שעושה דרך ההשרשה, והוסיף, וכ"ש בסאברם שאסור לנוטען אפילו לשם גדר, מפני שמוציאין פירות ראויין, וכמש"כ בשו"ת המהרי"ל דיסקין (סי' כ"ז אות כ"ג ועי"ש).

אך הנה עי"ש בדברי המהרי"ל דיסקין (הנ"ל) שכתב לענין נטיעת עצי אקליפטוס שהוא אילן סרק במקום שיש בו מחלות, ואילן זה מועיל למעט התפשטות המחלה, וכתב שם להתיר ע"י נכרי מחמת שהיא שעת הדחק גדולה, והניח בצ"ע ביעוי"ש.שכתב, דלכאורה אין איסור נטיעת עצי סרק מפורש כ"כ, וע"ע בערוך השולחן (סי' י"ט ס"ה) שכתב שאיסור נטיעתם הוא גזירה דרבנן.

אך בחזו"א (סי' י"ט או"כ, ד"ה ובתוס') כתב שאסור נטיעה גם אם של עץ סרק הוי מהתורה, ולא חילקו בין עץ פרי לעץ סרק, וכן בנוטע ע"מ למיקרי ולהשתמש בעצים, אוסר מן התורה וכנ"ל.

וע"ע בחוט השני (שביעית עמו' צ"ה-צ"ו) שהכ"נ, גם גדר חי, ואילנות לנוי או דשא, ואף כדי להשתמש בצומח לרפואה אסור מדאורייתא ואין חילוק מהי כונת הנוטע, וכ"כ בשיעורי שבה"ל שביעית (עמו' נ"ב), ועי"ש.

ביסוד דין נטיעה בשביעית האם דאורייתא או דרבנן

וצ"ב, דהנה הרמב"ם (פ"א ה"ד) פסק וז"ל, כיצד, החופר או החורש לצורך הקרקע, או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצ"ב מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן, עכ"ל. א"כ משמע לן דנטיעה הוי איסור דרבנן ולא דאורייתא.

ודבריו ע"פ הא דבמו"ק (ב:, ג.) איתא, רבא אמר, אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב והשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו', מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הילכתא כתבניהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרניתא לא מיחייב. ולא, והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ועידור ולכיסוח, ת"ל שדך לא, כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך וכו', לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם, אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (שם, ה"ג) וז"ל, וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא שחייב, ועל שאר תולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בעניין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות, ע"כ.

וביאר הרדב"ז (שם), אף שגבי שבת (עג.) איתא, דזמירה תולדה דזריעה, שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע, ובצירה תולדה דקוצר, וא"כ הוי אב מלאכה זורע וקוצר, ותולדה זמירה

ובצירה, בכ"ז הכא גבי שביעית דוקא הני תולדות ושאר הדברים שלא התפרשו אף שכלולים בזורע וקוצר, בכ"ז אין לוקה עליהם בשביעית, ע"כ ועי"ש.

והנה בדר"א (בביאור הלכה שם, ד"ה או הנוטע) **כתב** וז"ל, **כתב הר"ש** (בפרק ב' בשביעית משנה ו') **בשם ר"ת דאיסור נטיעה בשביעית אינו אלא מדרבנן כשאר תולדות, כדאמר רבא במו"ק** (הנ"ל), **ובתוספת שביעית לא גזרו כלל ע"ז, וכן נראה כונת הר"ש** (בפ"א מ"א) **וכו', והנה הר"ש הקשה על ר"ת מה שאמרו בשביעית** (הנ"ל) דזומר תולדה דנוטע הוא, וא"כ איך יתכן כאן דזמירה אסורה ונטיעה מותרת, ולכאורה אין זו קושיא, דגבי שבת דנטיעה היתה במשכן הוי נטיעה אב, וזמירה דלא מצינו במשכן הוא התולדה, אבל כאן דבתורה כתוב זמירה ולא נטיעה הוא להיפך, דזמירה דכתיבא הוי האב ונטיעה הוי תולדה, וכיון דקי"ל כרבא דתולדות בשביעית מותרת מדאורייתא אין לאסור נטיעה, ועי"ש שהאריך. ואומנם הסיק שם, שכל שיש לו עיקר מדאורייתא הוי חשיב כדאורייתא ועי"ש. וכן כתב במפורש שם בדר"א (ס"ק כ"ט) וז"ל, ומ"מ נוטע אסור מדאורייתא ק"ו מזמירה, אבל אין לוקין על זה מן התורה ואפילו נוטע גרעין, שאין עונשין מן הדין וכו', ויש **ראשונים** (דעת ר"ת הנ"ל, אף שהר"ש ס"ל דהוא דאורייתא, והמהר"י קורקוס ס"ל כהרמב"ם דהוא דרבנן) **סבירא להו דנטיעה אינה איסור אלא מדרבנן, ועי"ש.**

ועיין במנח"ח (מצוה שכ"ו) **שכתב**, דדוקא בזמן שביהמ"ק היה קיים, היה מדאורייתא ואילו עתה איסורם מדרבנן.

ביסוד ההיתר דאורייתא לנטוע אף שאסורה זמירה

והנה בשו"ת מהריט"ץ (סי' קע"ז) ביאר טעמא דמילתא, מאי שנא מדין זמירה, דזומר את הגפן עובר בלאו, וא"ת אמאי נוטע גפן יהיה פטור מן התורה, היה לנו לומר שחייב מן התורה מק"ו דזומר דתרוויהו באילן הוי, וכתב, דזריעה הוא דבר שנהנה ממנה בשנת השמיטה, וכן זומר את הגפנים או האילנות נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, ולכן עובר, אומנם נוטע אין נהנה ממעשיו בשנת השמיטה, עד אשר יגדל נטיעתו ולכן לא גזרה תורה, אומנם מדברי סופרים גזרו גם על הנטיעה, ע"כ ועי"ש.

ובילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פ"ד הי"ד) הסיק ע"פ האמור, דאסור לנטוע אילנות בשביעית בין אילני מאכל בין אילני סרק או כל מיני זרעים וירקות, או שושנים ופרחי גוי, דשאים, ושאר זרעוני סרק, וי"א נטיעות עצי פרי וירקות אסורה בשביעית מן התורה, אלא שאין לוקין על נטיעה בשביעית מאחר שאיסור זה לא נכתב בפירוש בתורה, וי"א שנטיעה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן, וכן נטיעה שלצמחי סרק אסורה רק מדרבנן, וכן נראה עיקר לדינא, ע"כ.

והנה גבי לגדור השדה ע"י נטיעת עצי סרק וכו', החזו"א (הנ"ל) עפ"ד התוספתא כתב, ע"פ הא דמשמע דת"ק אסר בזה אף לסייג, וכ"פ עוד מן האחרונים. והוסיף החזו"א (שם), ואף דלענין כלאיים נסתפקנו בענין נטיעה לסייג, מ"מ לענין שביעית דאף אם זרע דבר שאין רוב בנ"א מקיימין, חייב עליו, אין חילוק בין נוטע לשמש גדר או לסייג, ואפשר דהאי לסייג היינו שנועדו בארץ לסייג, ולא אכפ"ל אם יושרש בארץ, דאם רצונו בהשרשה מאי אכפ"ל אם רצונו לקורות או לסייג, ולדינא נראה דלעולם אסור וכו', ועי"ש.

אך הנה עיין באגלי טל (מלאכת זורע סק"ב ס"ה) **שכתב**, שגם אליבא דחכמים אין דין זריעת גידולי סרק שאין בהם קדו"ש, כדי זריעת גידולים לאכילה שיש בהם קדו"ש, ונוטע הוי תולדה, ויש לומר כיון דעצים אין בהם קדו"ש רק האיסור משום הפרי, והפרי אינו גדל על הארץ, שפיר הוי רק תולדה וזה נראה לי טעמא דרשב"ג בירושלמי דמתיר ליטע אילן סרק בשביעית, משום דעצים אין בהם קדו"ש, ואף דרבנן אסרי, מ"מ ודאי מודים לרשב"ג דאינו דומה ממש לזורע מטעם זה וכו', וע"כ הוי רק תולדה ופטור, ומשום הפרי לא הוי אב, כיון שאינו גדל על הארץ רק על האילן שגידולו מן הארץ, ע"כ.

והביאו הילקו"י (הנ"ל) **וכתב**, והיוצא מדבריו, שגם חכמים מודים שאין איסור דאורייתא בנטיעה, שהרי תמיד נוטעים דבר שאין בו קדו"ש, כיון שקדו"ש הינה רק בפירות ולא בעץ עצמו, ונטיעה כזו אינה אלא תולדה האסורה מדרבנן (ולפי"ז כתב חכ"א, די"ל שמאותו טעם יודו חכמים שכל זריעה של דבר שאינו קדוש בקדו"ש לא תהיה אלא תולדה האסורה רק מדרבנן, ואכמ"ל).

ועיין בערוך השולחן (פי"ט ה"ה) **שכתב**, אפילו אילן סרק שאינו עושה פירות אסור לנטוע בשביעית, ונראה לי, שזהו מדרבנן כדי שלא יבואו ליטע אילן העושה פירות, ועוד דהא רשב"ג מתיר בירושלמי, ונהי שהרמב"ם שם לא פסק כמותו, מ"מ ודאי דאפילו לרבנן דפליגי עליה לא הוי איסורו רק מדרבנן, ע"כ. והוסיף (שם), ולפי"ז חכמים מסכימים עם רשב"ג שנטיעת אילן סרק קלה יותר מנטיעה רגילה, ואיסורה רק מדרבנן.

ועו"כ, ועיין בחזון יחזקאל (הוספות לחידושים, עמ' קנ"ד) דמבואר מדבריו, דמותר לטעת אילן סרק בשביעית כל שמטרתו אך ורק לשם גדר וסייג, וכ"כ בספר התורה והמדינה (סי' קפ"ד), וכן מבואר מדברי הרב שבת הארץ (פ"א ה"ה, עמ' 195 תשנ"ג), גם מרן אאמו"ר זיע"א אמר לי, דכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, וגם לדעת הערוך השולחן והאגלי טל (הנ"ל) הויא מלאכה מדרבנן, אזלינן להקל בזה לטעת שיחי צבר שלא מוציאים פירות לצורך גדר וסייג, וכן בכל אילן סרק, ובצירוף הסברא דנטיעה דרבנן, ומ"מ עדיף לעשות כן ע"י גוי ודו"ק. וכ"פ בספר תורת השמיטה (עמוד י'), ועי"ש עוד.

והוסיף, ואומנם בעץ סאברם תרבותי שנוטעים אותו לשם הפירות, דינו כמו כל עץ מאכל שאסור לנוטעו בשביעית, עכת"ד.

הנה ע"פ זה, יש להתיר לנטוע אילנות סרק (או אפילו עצי תפוז חושחש ע"פ הא דאמרינן דאין הם חשיבי פירות, והארכנו בזה במקו"א, וע"ע לקמן (סי' י') ואכמ"ל) בכדי לקבוע עובדות בשטח לשם ישוב אר"י וכפי המציאות, דבלעדי זה, הערבים ישתלטו על שטחים

אלו או שהמדינה תמסרם לערבים, דנטיעה עצמה דרבנן ונטיעת סרק קל מינה, ומ"מ עדיף לעשות כן ע"י גוי ולא ע"י ישראל, דאז הוי תרי דרבנן, וע"י גוי.

ואומנם ע"פ החזו"א וסייעתו, דס"ל דנטיעה דאורייתא, ולא פלוג בין נטיעת סרק לעושה פרי, דבכה"ג אין להתיר ג"כ ע"י גוי ופשוט.

שו"ר בשו"ת בית נאמן (ח"א סי' כ"ז) שכתב, נשאלתי בזקן אחד בירושלים שאבות אבותיו נטעו בשכונה אחת 120 אילנות, ובמשך השנים עקרו הבריטים 80 אילנות, ושאר אילני דארעא אזלי ומדלדלי, ונשאר אילן אחד נטוע סמוך לבית הכנסת, וגם הוא נעקר, וכל האילנות הנ"ל הם אילנות סרק (אקליפטוס) שאינם עושים פירות, והוא בצער גדול מזה, ועקב זה הפסיק לתרום למוסדות של תורה וצדקה וכו' כפי שנהג עד כה, ושנה זו היא שנת השמיטה, והזקן הוא בן 85 שנה לאורך ימים טובים, אם יש דרך להתיר לו ליטוע אילן סרק עם גוש עפר שסביב שורשיו, באופן שיוכלו להתקיים עימו י"ד יום.

והשיב להתיר, משום דברי רשב"ג והוסיף, דהנה הב"ח (או"ח סי' קל"ג), והש"ך (חו"מ סי' קע"א סק"ט), וכן מרן בכס"מ (פ"ט מהל' טוען ונטען ה"ה) ס"ל דהלכה כרשב"ג גם בבריתא ולא רק במשנה, וע"ע בזה באריכות, למרן החיד"א בספרו עין זוכר (ריש מערכה כ') שהאריך בזה לחקור, האם הכלל שכל מקום ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו, האם הו"ד במשנה או גם בבריתא ואכמ"ל. ועוד, אף להתוספתא (פ"ג הי"א) שס"ל דדוקא לסייג ולגדר התיר רשב"ג ולא לשא"ד, הכ"נ כשאין המטרה לשם נטיעה, אלא רק לשמור על מזכרת אבותיו דהוא בכלל נטיעה לגדר וסייג.

ועו"ש כתב, דגם להרמב"ם (הנ"ל) שפסק דלא כרשב"ג ואסר לנטוע אף באילן סרק, מ"מ מדבריו (ה"ד) דס"ל דאיסור נטיעה הוא מדרבנן, וידוע דהאידנא שביעית דרבנן (וע"ע במש"כ בזה במקו"א באריכות וע"ע לקמן (סי' ד'), ואכמ"ל), הוי תרתי דרבנן.

הילכך, במעביר עם העפר, ויוכל לחיות בעפרו י"ד יום שהוא מח' באחרונים, ודעת הגרי"מ טיקונצקי והחזו"א להקל, וכ"כ בילקו"י (פ"ב הי"ח) והסיק להלכה, וכ"ש באילן סרק ולשמור על מזכרת אבותיו כשיש עוד כמה צדדים להקל וכאמור, ועי"ש עוד באורך, וחזי לאיצטרופי.

וא"כ לפי"ז הו"ל, דלכתחילה כדאי שיעבירו לשם עץ שיכול להתקיים בעפרו י"ד יום, וע"י גוי אף לכתחילה בשביל מצות ישוב אר"י ע"י יהודים, ושלא יפסידו משום כך חלקים באר"י. אך ואפילו ע"י יהודי יהיה מותר באופן הזה של העברה, או ע"י גוי באופן של נטיעה ממש.

במעם היתר פוסק"ז במקרים מסויימים

אך הנה מצאתי בספר פאר הדור (ח"ג, עמו' רמ"ה) שהביא מעשה שהיה עם אנשי קיבוץ מחנה ישראל (שהיו חרדים לדבר ה' ומפורסמים ששמרו שמיטה לחומרא וכו') ששאלו את רבי חיים עוזר גרודזנסקי בוילנא, בשאלה: האם מותר להם לעבוד בשביעית, מפני מצוקתם, אך הוא השיב בשלילה, וז"ל מכתבו אליהם: ע"ד בקשתם ושאלתם להתיר להם חרישה באר"י, בידוע שהרבנים וכו' הסכימו לשבות בשנה זו כהלכתה, רק לבקש עזרה מן החוץ, עכ"ל. וכאשר חזר הרב קלמן כהנא, שעדיין התגורר אז בגרמניה, ותיאר במכתב מיוחד את מצבם הקשה, שהוא קרוב לפיקוח נפשות, ואם לא יעבדו בשנה זו ייהרם המשק כליל וכל החברים ינטשו את המקום, המשיך רבי חיים עוזר להשיבם דבריו: עתה כאשר שלח אלי העתק המכתב של החבר יודא לייב יעקובי אכתוב אודות זה להחזון איש, ואבוא אתו בחליפת מכתבים אודות זה. ובהיותו שם סמוך ונראה, ויודע את המצב אשמע מה בדעתו ואז אראה, ע"כ ממה שהשיבם.

וע"פ הוראתו הביאו שאלתם אל החזו"א, ותיארו בפניו את מצבם החמור של חברי הקיבוץ ואת דרכם בהתיישבות, שבלאו הכי אינה סוגה בשושנים, והשבתת הקרקע בשנת השמיטה תהוה מכת מות לקיבוץ. הם הזכירו גם כי יש חשש, שהערבים בסביבה יצאו לחרוש ולזרוע את השטחים המוברים. ולמשמע דבריהם, הזכיר החזון איש את מעשה דרב ינאי (הנ"ל), אך התחבט בדעתו מה להשיב להם, כמי שאומר: נוח לשאול, אבל קשה לענות ומה אעשה וכו', כיעוי"ש.

ולבסוף, חקר ושאל החזו"א מפי השליח פרטים שונים, שהביאוהו לידי מתיחות נפשית עצומה. דהיה עליו, התובע עלבונה של שמיטה, להתיר חרישה בשביעית, וכי זוטרתא. אך בתקיפות של פוסק בר סמכא, רב אחריות, הורה במפורש להתיר את החרישה בתנאים מסויימים, ורק אם ימולאו התנאים הללו. עכשיו חזר איש הקיבוץ וביקש ממנו, כי יעלה את פסק דינו בכתב, וימסרהו לידיו לצורך הוכחה. אחרת, אמר, יעלילו עלינו שאנו מחללים שביעית, ואיש לא יאמין שעשינו על פי דעת תורה. וכתב שם, דהמשאלה הזאת הוציאה אותו משלוות נפשו. אמנם פסק והורה, אבל לאשר בכתב, שאני. הוא החל פוסע בחדרו אנה ואנה, מחוסר מנוחה, פניו להבים וכולו אומר מתח כביר בלתי שביח. לבסוף נעתר לבקשת השואל, התיישב ליד השולחן, הוציא שתי פיסות נייר צרות מן המגירה, וכה כתב אז: פתק א', השטחים הגובלים עם הא"י, ושכבר ניסו השכנים להשיג גבולם, ושהדבר מביא לידי פגישות מסוכנות, ושאפשר למנוע הדבר בחרישה לחוד, ושהחרישה הזאת לא תועיל לזריעה במוצאי שביעית, קרוב הדבר שמצב זה חשיב כאונס ארנונא, ע"כ ממש"כ בראשונה, ע"כ. ושוב כתב פתק ב', וז"ל שם, אחרי שהמצב שבמניעת החרישה לעקור הקוצים יושללה האפשרות של הזריעה בשמינית, ר"ל במוצאי שביעית, ואז יוכרחו לעזוב את המושבה כולה ויבואו עליה זרים ח"ו, והחרישה לא תועיל לזריעה כלום, שעד זמן הזריעה תוחזר השדה לאיתנה, א', להוריד את יתדות המחרשה בקרקע שאינה עומדת לזריעה, וכן בסיבוב משורה לשורה לצאת חוץ ממקום השדה העומד לחרישה. ב', להחזיק את יתדות המחרישה מורם מעומק

29 סנט'ים, ואם אי אפשר על כל פנים מורם משיעור הרגיל של חרישה לזריעה ככל האפשר. ג', כל החרישה לא תעשה בכח אדם, רק בכח האוטומטי של המכונה, עכל"ק, והביא שם מצילום מכתי"ק.

הרי לן, דגם החזו"א עצמו ס"ל להתיר בכה"ג של מצות ישוב אר"י ע"פ הנ"ל, וכיעוי"ש באורך בביאור ופירוט כל המעשה אשר נעשה.

וע"ע בשו"ת בנין אב (חלק ג' סי' מ"א) הביא, דנשאל ע"י גבורי כח עושי דברו באחד מישובי השומרון, אם מותר להם לנטוע עצים בט"ו בשבט בשביעית, כשכל מטרת הנטיעות היא להחזיק הקרקעות שלא יפלו לידי נכרים, בכדי לדעת המעשה אשר יעשון הבהירו את הצורך בנטיעות. בסמוך לישוב הנמצא בלב השומרון הוחזקו שטחים ע"י שלטונות צה"ל, השטחים נעזבו, ואם לא יוחזקו באופן מעשי בידי ישראל, יש חשש גדול שיכנסו בהם זרים. כדי לתפוס את הקרקע בבעלות גמורה, לא מספיקה חזקה של נעל גדרו, ומלבד גידור השטח, יש צורך בנטיעות. אנשי המקום תכננו לקיים מבצע נטיעות בט"ו בשבט, בכדי להעזר באוהדים מכל הארץ, ונשאלה השאלה האם מותר לעשות את מבצע הנטיעות בשביעית, שהרי נטיעה היא אחת מהמלאכות האסורות בשבת הארץ. וכתב וז"ל: כשנשאלה השאלה נזכרתי במעשה שהיה בצוק העיתים הדומה לנידון דידן, שהותר איסור שבות בשבת משום ישוב ארץ ישראל. לפני כשנתיים כשהחלו הדיונים במשא ומתן המדיני, התחייבה ממשלת ישראל כלפי ממשלת ארצות הברית, על הקפאת הבניה בשטחים. סוכם שיאפשרו רק בניה שהחלה, ויקפיאו כל בניה חדשה, לצורך זה הוחלט על צילום מצב, ע"י צילומי אויר שיאפשרו את המשך הבניה הקיימת, וימנעו בניה חדשה. בהסכם נקבע שכל בנין שיסודותיו הוקבעו, והוצקה בו הקרקע יגמר. הצילומים נקבעו לראשון לחודש, שהיה יום ראשון בשבוע, הגזירה נודעה בשטחים בעוד מועד, והחל מבצע מזורז להתחיל ככל האפשר בבניית יסודות ויציקת קרקע, בטרם תחל ההקפאה, כדי להאחז ולבנות יותר בנינים בישובים, ושלא נעזבנה ח"ו לזולתנו מן האומות. ונשאלה השאלה האם מותר להתיר העבודה בשבת שלפני הגזירה ע"י נכרים, כשהעבודה נעשית בתוך ישוב ארץ ישראל, ואכן הורו הרבנים הלכה למעשה להתיר העבודה בשבת ע"י קבלנים נכרים בתוך הישובים, כיעוי"ש.

והוסיף: לאור ההיתר שנטיעה לסיוג מותרת, יש להתיר גם נטיעה שעיקרה לצורך שמירת קרקע כנטיעה לסיוג. שהרי כל עיקר הנטיעות המבוקשות, הם לצורך החזקת הקרקעות מידי נכרים. והנה שאלות מעין אלה כבר נשאלו ונדונו, הגרא"י קוק זצ"ל בשבת הארץ נשאל אם מותר לחרוש בשביעית כשכל עיקר החרישה על מנת למנוע מנכרים להשיג גבול, והתיר הדבר כשההפסד ברור, וסיבת הדבר שאין כאן חרישה חקלאית, והוי כזומר וצריך לעצים, ואע"פ שעם הזמירה הרי הוא מגדל ועושה תולדת זורע, כיון שכוונתו לעצים, מותר בשביעית, וה"ה חרישה שכולה לצורך בטחוני, וא"כ ה"ה בנטיעה וכו', אולם למרות שעצם ההיתר נראה ברור, ויש בו משום ישוב ארץ ישראל, נראה שאין להתיר הנטיעות בט"ו בשבט, ובפרט לא במבצע נטיעות שנקרא ליום זה, לפי שכל מהותם של הנטיעות בט"ו בשבט, בראש השנה לאילן, הוא נטיעה חקלאית האסורה בשביעית, ועל נטיעה בפהרסיא ביום זה, במבצע נטיעות, יש בו להזכיר את הנטיעות כעבודת הארץ ונטיעה לשמה, ולא נטיעה לצורך סיוג על מנת להחזיק את הארץ. ומה יועילו כל השינויים כשנראה הדבר שנוטע לצורך עבודת הארץ, ויש ללמוד עד כמה החמירו חכמים, ואסרו מלאכות סיקול וזיבול וכדומה שלא יהא נראה כחורש שדהו לצורך שביעית. כיעוי"ש.

וע"ע במש"כ בזה בספר שביתת הארץ (פ"ה ה"ה) באורך, ובביאור פרטי הדין בזה, ואכמ"ל, דדין זה הוא דין שצריך להורות בכל מקום לפי ענינו ומקומו, ואף בכה"ג שיש את כל התנאים בוודאי דאין לעשות כן בפרסום ובגאוה ובודאי לא ע"י יהודים רח"ל כפי שנעשה, וברוך שמסר עולמו לשומרים שבכל דור לעמוד בפרץ לגדור גדר לסייג ולמחות כאשר צריך, ולשומעים ינעם וכו'.

המורם מכל האמור:

הנה במקרים שע"י הנטיעה או שאר עבודות הארץ דרבנן יצילו הפקעת הארץ, ומסירתה לנכרין ח"ו, קי"ל שנדחה איסור שבות לצורך קיום מצות ישוב אר"י.

אך עכ"ז, בודאי דאין נדחה איסורי דרבנן בכל דבר, ולתלות כל פעולה בפעולה למען ישוב אר"י, ובפרט דהאידנא אפשר להעמיד שומרים ודי בזה כדי להציל. ונטיעות לבדן אינן שומרות דהא אפשר לעקור, ובכה"ג פשוט שאין להקל.

ובפרט דעושין כן בגאווה ובפירסום וע"י יהודים רח"ל, ואין לך חילול ה' גדול מזה. והנלע"ד כתבתי.

סימן ד

בדין שמיטה בזה"ז

במו"ק (ב.) תנן, משקין בית השלחין במועד ובשביעית וכו'. ובגמ' (ב:) איתא, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי, אמר אביי, בשביעית בזמן הזה, ורבי היא, דתניא, רבי אומר וזה דבר השמטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע, אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע, אי אתה משמט כספים. רבא אמר, אפילו תימא רבנן, אבות אסר רחמנא, תולדות לא אסר רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו'. מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב, אאחרנייתא לא מיחייב, וכו' ע"כ. וכן איתא בגיטין (לו.) עי"ש.

ופרש"י (שם, ד"ה אפילו תימא רבנן) דפליגי רבנן עליה דרבי ואמרי בשביעית בזמן הזה דאורייתא, ע"כ. וא"כ הו"ל מח' בין רבנן דס"ל דשביעית דאורייתא, לבין רבנן ששביעית דרבנן, עי"ש.

דעות הראשונים ע"פ הגמ' בגיטין

הנה בגמ' בגיטין (לו.) איתא, תניא, רבי אומר זה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ע"כ.

והנה במח' רבנן ורבי בגמ', הכריעו הראשונים כרבי ששביעית בזה"ז דרבנן, דכן עולה מהכרעת הגמ' (גבי פרוזבול) שהכריעה כרבי ולא כרבנן, וכן איתא בשו"ת הרשב"א (ח"א, סי' תשע"ה), ובסמ"ג (עשין קמ"ח), ובסמ"ק (סי' רנ"ח), וביראים (סי' קם"ד), ובחינוך (מצוה פ"ד), וכ"פ הטור (בסי' של"א), ועי"ש.

ויסוד מחלוקתם הוא בביאור דברי הגמ' בגיטין (לו.) דאיתא, ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי, בשביעית בזה"ז ורבי היא דתניא, רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט, בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע, ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ותיקנו רבנן דתשמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלות זה את זה, עמד והתקין פרוסבול. ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית ותיקנו רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר בי"ד הפקר, ע"כ. ופרש"י (שם) שמה שאמר רבא הפקר בי"ד, הוא ג"כ על הרישא שהקשנו ומי איכא מידי דמדאורייתא וכו', דס"ל כרבנן שהוא מילתא דאורייתא ובכ"ז מטעם הפקר בי"ד משמטינן ליה, וכן ביאר הכס"מ בדעת הראב"ד גבי פרוזבול (בפ"ט מהל' שמיטה ויובל הט"ו). אך תוס' (שם) ביארו, שרבא לא דיבר גבי ענין דאורייתא ברישא, אלא רק על הסיפא שכבר הכרענו שהוא דרבנן ולכן הפקר בי"ד הפקר, אך לא שעוקרין דבר מן התורה, דס"ל כרבי ששביעית בזה"ז דרבנן, ולכן איכא תקנת הלל (ואה"נ מדאורייתא אין תקנת הלל חלה), ועי"ש.

דעת הרז"ה דאין שביעית נוהגת כלל האידנא

והנה ביאר הרז"ה (הו"ד מספר התרומות שער מ"ה או"ד) דמה דאיתא שביעית בזה"ז, אין הכונה לזמנינו אלא לזמן בית שני לתקופת הלל הזקן ורבי, והוא ע"פ הטעם של רבי דשמיטה תלויה ביובל, ובזמן שהיובל נוהג דאורייתא ג"כ שביעית נוהגת דאורייתא, ובזמן שאין היובל נוהג גם שמיטה אינה נוהגת, ואומנם בזמן הלל אחר חורבן הבית, נהג היובל דרבנן שאז היו בי"ד קבועים באר"י, ולכן אז נהגה שמיטה דרבנן, כדין היובל שהוא דרבנן, אך אחר החורבן, וחורבן היישוב וביטול בי"ד, בטל תקנת היובל, וממילא בטל תקנת שמיטה דתליא ביובל.

ואפי' אי תימא שתיקנו שמיטה זכר לשמיטה, אמאי לא תיקנו זכר ליובל, ע"כ דאירי בזה"ז, דוקא על הזמן שהיה יובל נוהג, לכל הפחות דרבנן.

וכעי"ז כתב המאירי (מגן אבות סי' ט"ו), וע"ע בדברי הרשב"ש (סי' רנ"ח) שהביא עוד מן הראשונים דס"ל הכי דהאידנא אין כלל דין שביעית, וכל מה שאמרנו ששביעית בזה"ז נוהגת מדרבנן, הו"ד לזמן שהיה יובל נוהג דרבנן, ושמיטה תליא תמיד ובהכרח ביובל, וכשבטל יובל בטלה שביעית, וז"ל ספר התרומות הנ"ל, גם הר"ר זרחיה בתשובתו פסק שאינו נוהג עכשיו, וזה טופס דבריו שהשיב וכו', לדברי רבי, כשבטלו אלו בטלו אלו, וכשחזרו אלו חזרו אלו, בין מדברי תורה בין מדבריהם, בין בארץ בין בחו"ל, ובלבד בחובת הגוף, ואי אתה יכול לומר חזרו שמיטין ולא חזרו יובלות, שאם אתה אומר עקרת ובטלת קשר של קיימא שקשר הכתוב שני שמטות ותלאן זו בזו, דכתיב וזה דבר השמטה שמוט [בשני שמטות] הכתוב מדבר, וכל דתקון רבנן בעין דאוריתא תקון, ותמה על עצמך למה יתקינו זכר לשמטה ולא יתקינו זכר ליובל, והלא בכל אחת מהן יש חובת קרקע וחובת הגוף. נמצאת אתה אומר לדברי רבי כשם שעשו מדבריהם זכר לשמטין עשו זכר ליובלות, וכו'. כללו של דבר, לדברי רבי השמטין והיובלות חבילה שאינה מתפרדת וקשר שאין לו היתר. וכל המעשים שמצינו בתלמוד בתורת שביעית ובהשמטת כספים אין להקשות מהם על מה שכתבנו, שהדבר ידוע שבימי רבותינו חכמי המשנה והתלמוד היו בתי דינין גדולים קבועים בארץ שהיו מקדשין את החדש, ואפשר כמו כן שהיו

מקדשין את השנה זכר ליובל, עכשיו שאין בית דין יכול לקדש שנה ולא חודש, בידוע שבטלו היובלות בטלה גמורה ובטלו אף השמטות עמהם, לדברי רבי, לפי ששתיהן מצות קשורות ותלויות זו בזו. והדעות והלבבות מכריעים ומטים לדברי רבי, וכל שכן עם המנהג שהעולם נוהג. ואף על פי ששנו בתלמוד נהוג עלמא כתלתא סבי, יש לך להוסיף רביעי כגון זה. זה מצאה ידינו להעמיד דברי הגאונים ז"ל והמנהגים הנכונים מסורים לבנים מאבות הראשונים ומזקנים הקדמונים. והדן אותנו לזכות המקום ידינו לזכות, עכ"ל, ומה שנהגו בכ"ז שמיטה הוי ממידת חסידות ולא בתורת חיוב, ופשוט.

הטעם לומר ששביעית בזה"ז בטלה

ובטעם לומר דשביעית בזה"ז בטלה, הנה נראה עפ"ד הרמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"ב) שכתב, ארץ ישראל האמורה בכל מקום, היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו נקרא כיבוש רבים, ובטעם הדבר שלא נשארה הקדושה כתב הרמב"ם (בפ"ו מהל' בית הבחירה הט"ז), שחיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש, ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן אר"י, ע"כ. ונראה דיסוד מח' רבי ורבנן הוא האם כמו שקדושה ראשונה בטלה כך קדושה שניה בטלה, או שקדושה שניה לא בטלה אף פעם, דקידשהו ג"כ כאשר אין יושביה עליה.

וע"ע דהתרומה (בהל' אר"י), **וריא"ז** (והובא בשלט"ג קידושין טו. מדפה"ר), **ובתשב"ץ** (ח"ג סי' קצ"ט) שכאשר חרב הבית בטלה ג"כ קדושה שניה, **והביאם המזור** (בסי' של"א, גבי מעשרות) בשם איכא מאן דאמר. אך הנה, הרמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"ה), והיראים (סי' שמ"ה), ס"ל שקדושה ראשונה בטלה, אך קדושה שניה לא בטלה, ולפי"ז חיוב תרו"מ ושביעית וכו' הם מן התורה.

אך הנה עפי"ז א"א לבאר ע"פ הרמב"ם וסייעתו, שס"ל שקדושה שניה לא בטלה, דשביעית דרבנן דבטלה קדושת הארץ כהנ"ל, וקשיא ע"ד הרמב"ם הנ"ל שס"ל שבטלה קדושתה, וצ"ב.

אך הנה אפשל"ל עפ"ד הרמב"ם הכא (פ"י מהל' שמו"י ה"ט), דס"ל שאולינן בתר היובל וז"ל, ובזמן שהיובל נוהג נוהג דין עבד עברי, ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ודין שדה אחוזה, ומקבלין גר תושב, ונוהגת שביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל נוהג, אינו נוהג אחד מכל אלו חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם כמו שביארנו, עכ"ל. וכ"כ הראים (סי' שמ"ה) עי"ש.

ומעם הדבר עפ"ד הגמ' בערכין (לב:) דאיתא, דתניא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן, יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יהיה יובל נוהג, ת"ל לכל יושביה בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין, וכו', ע"כ.

וכעי"ז בירושלמי גיטין (פ"ד ה"ג) איתא, וזה דבר השמיטה שמוט, רבי אומר שני שמיטין, שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה, פסקו היובלות נוהגות שמיטה מדבריהן, ע"כ.

ואומנם לפי"ז איכא, שבטלה מצות יובלות ושמיטין כבר באמצע בית ראשון בעת שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה כהנ"ל, **וכעי"ז** כתב רש"י (גיטין לו., ד"ה בשביעית) דהכ"נ מאז אין השמיטה נוהגת אלא מדבריהם, אך התום' (שם, ד"ה בזמן) ס"ל, דג"כ בזמן ביהמ"ק היה נוהג דאורייתא, כיון שהיו מקצתן מכל שבט, ואכמ"ל.

והנה ראיתי שביארו עוד בדעת הרמב"ם, דהנה הרמב"ם (בפ"א מהל' תרומות ה"ה) ס"ל לענין קדושת הארץ שקדושה ראשונה בטלה אך השניה לא כהנ"ל, אך אעפ"כ (שם, בהכ"ו) פסק, שתרומה ומעשר בזה"ז דרבנן, והטעם הוא משום דצריך ביאת כולכם, שכולם יבאו ביחד לארי', וג"כ בעליה שניה של עזרא לא היה זה, ולכן אף שקדושה שניה קיימת ג"כ בזה"ז, בכ"ז אין חיוב תרו"מ מאז, לפי שהיה חסר ביאת כולכם, ע"כ.

וכעי"ז ביאר בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' ס"ד) והמהרי"ט (ח"ב יו"ד סי' נ"ב), **ובשו"ת בית הלוי** (ח"ג ס"א ענף ד' או"ד) **ועוד**, **דעפי"ז** יש לדון ששביעית בזה"ז דרבנן דבעינן ביאת כולכם ולא רק לתרו"מ, אך בשמן המור (סי' ד' ד"ה קשה לענ"ד) ס"ל, דהטעם של ביאת כולכם נאמר רק לענין הלכות תרומה ולא לענין שביעית, וכן השיג הראב"ד (שם) עפ"ד הגמ' בכתובות (נה.), דהוא רק גבי חלה ואף לא גבי תרומה, ועיין במה שתירצו שם ואכמ"ל.

דחיית דברי הרז"ה בראשונים

אך הנה הרמב"ן (מכות ג:, וכן הביאו בשו"ת הרשב"ש סי' ק"מ), **וכ"כ בשו"ת הרשב"א** (ח"א סי' תשע"ה), **ובשו"ת הרא"ש** (כלל ע"ז ס"ב), **ועוד מן הראשונים**, **וכן פסק בב"י** (יור"ד סי' של"א) **בשם הסמ"ג** (עשה קמ"ז), דמה דאיתא בזמן הזה, הכונה היא ג"כ לזמנינו ודלא כהרז"ה וסייעתו, הילכך ג"כ האידנא נוהגת שביעית דרבנן, ולא מדין מצות חסידות.

והרמב"ן בספר הזכות (על הרי"ף גיטין, יח. מדפה"ר) **כתב**, שכיון שדעת רבי היא דעה יחידאה, אין הלכה כמותו, ובפרט שכן מעלין מדברי רבא (שם) שחולק על אביי ואומר שדין פרוזבול נאמר גם לחכמים דס"ל דהוא דין דאורייתא, דהוא מטעם הפקר בי"ד, ועפי"ז יוכרע דברי הגמ' ביבמות (פב:) דאיתא, דתניא בסדר עולם, אשר ירשו אבותיך וירשתה, ירושה ראשונה ושניה יש להן וכו' עי"ש, וכן הלכה שקדושה שניה לא בטלה אף מדאורייתא, והכ"נ האידנא שביעית דאורייתא.

ובאור זרוע (ע"ז סי' ק"ח) הביא מרבינו לאונטין ורבינו גרשום, שכתבו בסתם דשביעית נוהגת האידנא, אך לא כתבו האם היא מדאורייתא או מדרבנן, **וכעי"ז** איתא ברש"י גיטין (טו:, ד"ה האי) **וכ"כ הראב"ד**, **והביאו הרמב"ן** (ספר הזכות גיטין יח: מדפה"ר), **ועוד**.

דברי הרמב"ם בנידו"ד

הנה הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"ב) וז"ל, אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמיט קרקע אתה משמיט כספים בכל מקום בין בארץ בין בחוצה לארץ, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ עכ"ל, ומשמע שהוא ס"ל דשמיטה נוהגת דרבנן.

ועוד כתב הרמב"ם (פ"י מהל' שמיטה ה"ח-ט') וז"ל, משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות וכו', ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין ע"ע וכו', ונוהגת שביעית בארץ והשמטת כספים וכו' מן התורה, ובזמן שאין היובל נוהג וכו', חוץ משביעית בארץ והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, ע"כ.

ועו"כ (בפי"א מהל' מלכים ה"א) וז"ל, המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקרבין קורבנות, ועושין שמיטין ויובלות, ככל מצותה האמורה בתורה, עכ"ל.

ומכל הנ"ל מבואר בפשטות דדעת הרמב"ם דהאידנא אין נוהגת שביעית אלא דרבנן, ופשוט.

אך הנה איהו גופא כתב (בפ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ה) וז"ל, אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד וכו', ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, עכ"ל.

בביאור הרמב"ם ע"פ הכס"מ

וביאר (שם) הכס"מ, דמכאן משמע דדעת הרמב"ם ששמיטה האידנא ג"כ דאורייתא אף לאחר חורבן הבית, וכ"כ כעי"ז הכס"מ בדעת הרמב"ם בכמה מקומות (פ"ט ה"ב, ופ"י ה"ט), **וכעי"ז** כתבו בדעת הרמב"ם בשו"ת מהריט"ץ (סי' צ"ח), **ובשו"ת שאגת אריה** (חדשות סי' ט"ו), **ובחי"א** (שערי צדק פט"ו ס"א), **ועוד**.

וכדי ליישב דברי הרמב"ם דלעיל שאיתא שהוא סובר דשמיטה האידנא דרבנן, כתב הכס"מ לתרץ, דלהרמב"ם יש חילוק בין שמיטת קרקע לשמיטת כספים, ודוקא שמיטת כספים היא דרבנן ולא שמיטת קרקע, דהא מדאורייתא (ועיין עוד בדברי הכס"מ (בפ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ט) גבי נידון של יבול נכרי, **וע"ע בשו"ת** אבקת רוכל (סי' כ"ד), במש"כ בזה בדעת הרמב"ם וצ"ע, ואכמ"ל).

ביאור הרמב"ם ע"פ שיטת הרמב"ן והמהר"י קורקוס

אך הנה הרמב"ן (מכות ג:) **וכן** ביאר המהר"י קורקוס (פ"ט ה"ב) ועוד ביארו בדעת הרמב"ם דס"ל דהאידנא נוהגת השביעית מדרבנן ע"פ הלשונות (הנ"ל) שכתב הרמב"ם, ומש"כ ששביעית נוהגת אף שלא בפני הבית, הכונה לומר דגם האידנא נוהגת שביעית, ולאפוקי משיטת הרז"ה שהיא נוהגת ממידת חסידות בלבד, אך נוהגת היא מדרבנן, והוסיף המהר"י קורקוס (שם), שמצא בכת"י לשון הרמב"ם שממנו נלמד בבירור דעתו, ששביעית בזה"ז דרבנן.

וכ"פ בפאת השולחן (סי' כ"ג ס"ק כ"ג), **ובאוצרות יוסף** (שביעית בזה"ז עמ' 51), **וכן בחזו"א** (שביעית סי' ג' סק"ח), **דהאידנא נוהגים** שביעית רק מדרבנן אף לפי שיטת הרמב"ם, ע"פ ביאורם של הרמב"ן והמהר"י קורקוס.

בביאורי האחרונים

וביאר עוד החזו"א (שם), דיש להביא ראייה לכך שהיא דעת הרמב"ם, מהא דלענין תרומות (פ"א מהל' תרומות ה"א) **כתב**, שנוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, אף שכתב בפירוש (שם הכ"ו) שנוהגת בזה"ז דרבנן וע"ש, וע"כ צ"ל ג"כ הכא שמש"כ נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית כונתו שנוהגת, אך רק מדרבנן.

וכעי"ז כתב ביבי"א (קונטי' השמיטה, יבי"א ח"י חיור"ד סי' מ"ג) וז"ל, והנה הרמב"ם (פ"ד מהל' שמיטה ויובל הל' כ"ה) **כתב: שביעית** נוהגת בין בפני הבית, ובין שלא בפני הבית. לשון זה גרם קצת מבוכה לחשוב שאולי הרמב"ם סובר דשביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה. ועיין בכסף משנה (שם), שנתקשה בזה, שלכאורה זה סותר למ"ש רבינו (בפ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"א), דאין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג. ומוכח שפוסק כרבי. וע"ש. אולם האמת ניתנה להאמר, שאין כאן סתירה כלל, צא ולמד ממ"ש רבינו (פ"א מהל' תרומות ה"א): התרומות והמעשרות נוהגות בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. ושם (בהל' כ"ו) **כתב**: התרומה בזמן הזה ואפילו בימי עזרא אינה נוהגת מן התורה, אלא מדבריהם, שנאמר כי תבאו ביאת כולכם, כמו שהיו בירושה הראשונה. והראב"ד השיג עליו וכו'.

והכ"נ לגבי שביעית, שבזמן שכל יושביה עליה, שאז גם היובל נוהג, השביעית נוהגת מהתורה, אפילו שלא בפני הבית, כמו בימי יהושע, עד שנבנה בית המקדש. ולאחר שגלו ממנה היו פטורים אף בזמן שעדיין היה בהמ"ק בנוי. וא"כ אין מכאן שום סתירה למה שפסק רבינו (בפ"ט ה"ח). וכ"כ הגאון שפת אמת בחידושיו למועד קטן (ב:) ד"ה אמר אביי. וזה ברור. וע"ע בשו"ת שאילת דוד בקונטרס השביעית (דף יח רע"ב), **ובשו"ת** בית הלוי (ח"ג סי' א' ס"ה), **ובשו"ת** ציץ הקודש (ח"א סו"ס יג), **ובשו"ת** קול מבשר (סי' ס' דף קמ"ב ע"ד). ודו"ק, **עכ"ד**.

בדעת האור לציון בנידו"ד

ועיין בזה באורל"צ שביעית (מבוא ענף א', או"ב) **שכתב** לבאר דעת הרמב"ם בענין שמיטה בזה"ז, והביא דגירסת הכס"מ ברמב"ם היתה: ובזמן שאין היובל נוהג, אינו נוהג אחד מכל אלו, חוץ משביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מדבריהם, ועי"ש שפלפל בדעתו.

והוסיף וכתב, והנה האחרונים תמהו ע"ד הכס"מ, שלא משמע כן מדברי הרמב"ם (פ"י ה"ז) דמשמע מדבריו דמש"כ

מדבריהם קאי גם על שמיטת קרקע, וראה בזה בספר פאת השולחן (סי' כ"ג אות כ"ג), ובשו"ת פרי הארץ (ח"ג חיו"ד סי' ד'), ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א' או"ה), ובספר ארץ חיים (יו"ד סי' של"א סי"ט), ובחזו"א (סי' ג' ס"ק י"ח), ועוד באחרונים. וראה בזה בספר נבחר מכסף (יו"ד סי' כ"ג) עי"ש. ועו"כ, וגם בעיקר דקדוקו של הכס"מ מדברי הרמב"ם דשביעית נוהגת גם שלא בפני הבית, דמשמע דאף בזה"ז שביעית נוהגת מן התורה, נראה שאין זו ראייה גמורה, דאפשר דמש"כ הרמב"ם שלא בפני הבית, אין כונתו אחר החורבן, אלא לפני שנבנה הבית, והיינו מזמן שנכנסו ישראל לארץ בימי יהושע וכבשו וחילקו עד שבנו וקדשו את הבית (והוא כארבע מאות ושלושים וחמש שנה), וכמו שמצינו לענין תרו"מ שכתב הרמב"ם (פ"א מהל' תרו"מ ה"א), שנוהגים בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ושם (הל' כ"ו) כתב, שאין חיוב תרו"מ בזה"ז אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארי' ובזמן שיהיו כל ישראל שם, על כרחך דאף דכתב הרמב"ם דנוהג אף שלא בפני הבית, אין הכונה דנוהג בזה"ז מדאורייתא, אלא יש לפרש כונתו דהיינו לפני שנבנה הבית, וכו'.

והכריע האורל"צ בדעת הרמב"ם, שבאמת שביעית נוהגת מן התורה בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, וכמש"כ הרמב"ם הכא, ואף לאחר החורבן היו שמיטות שנהגו מן התורה כמש"כ לעיל, ומה שכתב הרמב"ם בפ"י (ה"ט) שבזמן שאין היובל נוהג אין שביעית נוהגת בארץ אלא מדבריהם, לעולם איירי בין בשמיטת קרקעות ובין בשמיטת כספים וכמשמעות הלשון שם, והיינו דכשלא מונין יובלות אין השמיטה נוהגת אלא מדבריהם, ודברי הרמב"ם בפ"ט הם על שמיטת כספים, ובודאי שאינה אלא מדבריהם וכמש"נ, ואפשר שבזה מיושבים ג"כ הסתירות שבדברי הראב"ד והרמב"ן, וכו' עי"ש שהאריך בביאור הענין באורך ורוחב. והסיק (באו"ב), העולה מן האמור, שלשיטת הרמב"ם בזמן בית ראשון גם שמיטת קרקעות וגם שמיטת כספים נהגו מדאורייתא, כיון שמנו יובל וגם נהגו היובל, שהרי היו כל יושביה עליה, ובזמן בית שני שמיטת קרקעות נהגה מן התורה כיון שמנו יובלות, ושמיטת כספים מדרבנן כיון שלא נהגו דיני יובל, שהרי לא היו כל יושביה עליה, ובזה"ז אף שמיטת קרקעות מדרבנן, כיון שלא מונים יובלות.

ולמעשה כתבו האחרונים, דקי"ל כדברי רוב הראשונים דשביעית בזה"ז אינה מן התורה ואינה מידת חסידות בעלמא, אלא נוהגת מדרבנן, וכמש"כ המהרשד"ם (חיו"ד סי' קצ"ב), והמבי"ט (ח"ב סי' ס"ד), ובשו"ת אדמת קודש (ח"ב חיו"ד ס"ט), וכן מבואר בדברי מרן בב"י (יור"ד סי' של"א), והוכיח כן מהגמ' בגיטין ומהירושלמי, ועי"ש עוד באורך. וע"ע בדר"א (הבא) שכתב כן בפשיטות.

[והנה אף המהרשד"ם בנוי ביסודו ע"ד המהרלב"ח, והנה בשו"ת מהרלב"ח (שם, סי' קנ"ג, קונט' השמיטה), כתב שלא מצא לאף פוסק ששביעית בזה"ז דאורייתא, אך הנה צ"ב דהרי הרמב"ן ובעל העיטור ועוד ס"ל שהשמיטה דאורייתא, א"כ צ"ב דבריו].

הנה בשו"ת מהרלב"ח (סי' קמ"ג ד"ה הנדר השלישי), ובשו"ת מהרשד"ם (יור"ד סי' קצ"ב), ובשו"ת מהרי"ט (יור"ד סי' נ"ב) ובפאת השולחן (סי' כ"ג ס"ק כ"ג), ובחזו"א (הנ"ל, שביעית סי' ג' סק"ח) ועוד, הכריעו דשביעית נוהגת האידנא מדרבנן, ואין לחוש לשיטות הפוסקים דס"ל שהיא נוהגת מדאורייתא.

[אך הנה עיין בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א' סק"ז או"א) שכתב, שאף אם שביעית בזה"ז דרבנן, הרי שרק החיוב הוא מדרבנן, והמצוה היא מן התורה, ולכן מי ששומר שביעית מקיים מצוה דאורייתא, וזה רק לפי מ"ד שקדושה שניה לא בטלה, והטעם שאין שביעית נוהגת הוא כהנ"ל כיון שאין היובל נוהג, ולפי"ז עדין הקדושה קיימת, ושייך רצון התורה של ושבתה הארץ. אך לפי מ"ד דס"ל שמה ששביעית דרבנן הוא משום שקדושת הארץ בטלה, א"כ אי"ש זה, אלא המקיים מקיים מצות דרבנן בלבד, וע"ש].

וכ"פ מרן מאור ישראל זיע"א בכמה מקומות, ועפי"ז כתב בספיקות מצות שמיטה להקל, דספק דרבנן לקולא.

וע"ע שאף הביא במאמרו בענין ההיתר מכירת הקרקעות **בשביעית** (ספר הזכרון מנחת אהרון אותיות ג-ד, וכן ביבי"א ח"י חיו"ד סי' מ"ג, והובא בחזו"ע פרוזבול שביעית מהדו' תשע"ה עמ' קכ"א והלאה), **את** דעת הרז"ה וסייעתו דאין שמיטה נוהגת אף מדרבנן כסניף להקל בהלכות שביעית בכ"מ, אך החזו"א (שביעית סי' כ"ג סק"ד) כתב שאין להסתמך על דעה זו אף בתור סניף, כיון שנדחתה היא וכדעת יחיד. ועיין בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, עמו' צ"ג), שהביא עוד לשיטת הרז"ה ראיות רבות לך נא שם וראה, ואכמ"ל.

גבי להקל מהא דשביעית כדין ספ"ד לקולא

והנה בפאת השולחן (סי' כ"ג ס"ק נ"ב) כתב, דספיקא דדינא בשמיטה בזה"ז להקל, ואומנם החזו"א (שביעית סי' כ"ב סק"א) כתב וז"ל, ועיקר היסוד של פאת השולחן ז"ל להקל בספיקא דלדידן אינו מוכרע, די"ל כיון דעיקר הספק מדאורייתא ואזלינן לחומרא, ממילא גם לדידן אזלינן לחומרא עכ"ל, וא"כ אין להקל בספיקא דרבנן של שביעית, דהוא ספק בדיני דאורייתא, שספיקא לחומרא, דכל דרבנן כעין דאורייתא תקון.

והנה ראיתי שהקשו ע"ד החזו"א הנ"ל, מדברי הגמ' במכות (ג:) דאיתא, אמר רב יהודה אמר שמואל, המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, איכא דאמרי א"ר יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, ע"כ. וכתב הרמב"ן (שם), דשביעית בזה"ז דרבנן והלך אחר המיקל (כלישנא בתרא), וכ"כ הרא"ש כעי"ז (שם) וז"ל, ומיהו נראה דהלכה כלישנ"ב דפשטא דמתניתין מסייע ללישנא בתרא ותיובתא דלישנ"ק, אלא דרבא דחי ליה, ועוד דשביעית בזה"ז דרבנן ואזלינן דרבי, ועי"ש באורך, ואומנם זה צ"ב, דבכ"מ החזו"א בעצמו צירף דעת הפאת השולחן להקל ואכמ"ל, ודו"ק. לקולא, וכ"כ הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, עכ"ל. וא"כ הו"ל דהגם שעיקרו דאורייתא כיון שעתה הוא דרבנן ספיקא לקולא כדין ספק דרבנן לקולא, וכדברי

הפאת השולחן ועוד, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קצ"ז) שכתב לתרץ וז"ל, נלע"ד לעיקר דשיטת הש"ס שלנו, דאע"ג דשביעית בזה"ז דרבנן כרבי, חמור להו כדאורייתא, אם לא במקומות שאמרו הם בפירוש להקל מכח דהאי

ואומנם עיין ביבי"א בקונט' השיטה (הנ"ל) שהביא שכ"כ הסב"ק מהרש"א אלפנדרי, ועי"ש שכתב, ואני אומר שכיון שמסקנת מרן הב"י דשביעית בזה"ז מדרבנן, אין לעשות ס"ס כנגד מרן. דדוקא כשמרן מחמיר ויש פוסקים שמקילים, אמרינן דמרן החמיר מספק, לכן עושים ס"ס נגד מרן להקל. דאמרינן שבספק נוסף אף מרן יודה להקל, וכמ"ש בשו"ת נדיב לב ח"ב (סי' ס"ג), ובספר טהרת המים (בשיורי טהרה מע' ס' או"ז), ובשו"ת שערי עזרה טראב (חיו"ד סי"ב דף לא:). ע"ש. אבל כשמרן מחליט להקל, כמו בנידו"ד דשביעית בזמן הזה מדרבנן, דנפקא מינה שספקא לקולא, אין לנו לעשות ספק נגד דעת מרן. וכ"כ בשו"ת ישיב משה ח"א (סי' ק"ב), שאין לעשות ס"ס להחמיר נגד דעת מרן. ע"ש. וכ"כ בספר כסא שלמה מאזוז (עמו' רכ"א או' כ"ב), ושכן מתבאר בספר שלחנו של אברהם (יור"ד סי' מ"ב). וכ"כ בספר הלכה למשה בכללי הוראה (מע' ס' אוי"ג) בשם הרמ"ה. ע"ש. (וע"ע במש"כ בספר טהרת הבית, במשמרת הטהרה עמו' רצ"ו). ועוד, שמכיון שרוב הפוסקים רוב מנין ורוב בנין ס"ל דשביעית בזה"ז מדרבנן, לא עבדינן ספק ספיקא להחמיר בדרבנן, מכיון שהספק אינו שקול, והרוב נוטה לצד ההיתר. וכמ"ש הגאון חקרי לב (מהדור"ב חאה"ע סי' כ"ז, דף קלה ע"ד). ע"ש. ועוד דמ"ש שעיקר תרומה ושביעית הוו מן התורה, וספקם להחמיר, אין הדין כן. חדא דתרומה ושביעית בזמן הזה לא חשיבי עיקרם מן התורה וכו', ועיש"ב.

האם ברכת וציותי את ברכתי נוהגת גם בדרבנן

הנה גבי הבטחת התורה (ויקרא כה, כ'-כא) דנאמר: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו' וציותי את ברכתי לכם וגו', כתבו הסמ"ע (חו"מ סי' ס"ז סק"ב) ועוד, דברכת התורה נאמרה רק לזמן שהשמיטה מדאורייתא, הילכך האידנא דשביעית דרבנן (ע"פ הנ"ל) אין שייך ברכת התורה לשומרי השביעית.

ועיין עוד ביבי"א (שם, ח"י חיור"ד סי' ל"ט אות ד') שהביא ראייה לדבריו מתוס' בסוכה (ב. ד"ה כי עביד) שכתבו שאם סכך קבוע כשר מן התורה, אי אפשר לומר את הכלל גשמים סימן קללה בחג, וזאת אף אם הסכך הקבוע פסול מדרבנן, וא"כ מבואר שדין דרבנן אינו מביא קללה באופן שמן התורה הדבר מותר, ומכלל זה יש ללמוד גם להיפך, לענין ברכה, שגם הברכה באה רק לפי הדין מדאורייתא ולא מדרבנן.

וע"ע בשבתות השנים (פ"ב הע' 32) שהביא מדברי הריב"ש (סי' ש"ה) שכתב לענין ריבית, שהבטחת הנביאים עושה אלה לא ימוט, ואם עובר נכסיו מתמוטטין, לא נאמרה אלא רק על ריבית דאורייתא, ועי"ש.

ואומנם בחידושי הרי"ם (גיטין לו:, על תוס' ד"ה ותיקון) וכן הוא בחזו"א (שביעית סי' י"ח סק"ד ד"ה ובסמ"ע) כתבו שברכת התורה שייכת ג"כ האידנא דנהגה שביעית מדרבנן.

וע"ע במש"כ בזה בשו"ת אשר לשלמה שביעית (סי' ו'), גבי דין היתר המכירה, במה ששאלו היאך יש להתיר את ההיתר המכירה מחמת הדוחק, כאשר התורה הבטיחה במפורש, וציותי את ברכתי לשלוש השנים, ושלא יהיה דוחק מחמת שמירת השמיטה, ועי"ש באורך.

המורם מכל האמור:

רוה"פ ס"ל דשביעית האדינא נוהגת מדרבנן, וכן ס"ל בדעת הרמב"ם דגם הוא ס"ל דרבנן, ועפי"ז יש לדון בכל דיני ספיקא דשביעית דהיא דרבנן לקולא. והנלע"ד כתבתי.

סימן ה
אוצר בי"ד

בשביעית (פ"ח מ"ו) תנן, תאנים של שביעית, אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותה בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בערבה, ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכנים לבודידה. רבי שמעון אומר, אף טוחן הוא בבית הבד ומכנים לבודידה, ע"כ.

וכן בתורת כהנים (פ"ב ה"ג) איתא, ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר. לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו אף טוחן הוא בבית הבד ומכנים לבודידה, ע"כ.

וביאר הר"ש (סילראו) ע"פ התום', דהכלל בזה שאסור קצירה ע"פ הדרך או בצורה רגילה, דצריך שינוי בכל עבודת האילן, ולכן ג"כ שעושה הענבים, לא ידרוך בגת כי אורחיה הוא, אלא בערבה שהיא הקערה של הלישה ומשום דצריך שינוי, וכן ביאר הרמב"ם ג"כ כעי"ז.

וכן בירושלמי (פ"ח מ"ו) איתא, את ספיח קציריך לא תקצור, הא קצירה בנגד הקוצרים, לא אמר רבי לא אם אינו ענין לספיחי איסור תיהו ענין לספיחי היתר, אמר רבי מנא לכך נצרכה כשעלו מאליהן שלא תאמר הואיל ועלו מאליהן יהו מותרין, לפום כן צריך מימר אסור את ספיח קציריך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל בוצר את מן המופקר, לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצרין אותן במוקצה אבל קוצר הוא בחרבה, אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה וכו'. וביאר הר"ש את דבריו, דבדברי הפקר ממש אי"צ שינוי כלל, אך במה שהוא לא גידולי הפקר חשיב שינוי.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ד מהל' שמו"י הכ"ב), הפירות שיוציא האילן בשביעית, לא יאסוף אותן כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר את ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים, לוקה, ע"כ.

גבי איסור סחורה בפירו"ש

בשביעית (פ"ז מ"ג) תנן, קליפי רימון והנץ שלו, קלפי אגוזים והגלעינין יש להן שביעית ולדמיהן שביעית, הצבע צובע לעצמו, ולא יצבע בשכר, שאין עושין סחורה בפירו"ש ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים, ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק, אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו, לקח לעצמו והותיר, מותר למוכרן, ע"כ.

וכתב הרמב"ן בפיהמ"ש (שם), ואף שאם מכרן דמ"ש ג"כ קדושים בקדו"ש, מ"מ אסור לאדם לעשות בהם סחורה אלא"כ במקרה, ובנו מותר לקחת ממנו אך לא מן השדה לשם מכירה, ואותן המעות ג"כ קדושים בקדו"ש.

ועו"כ הר"ש (שם), לא יהיה לוקח ירקות ומוכר בשוק, הינו לוקט ובחינם, וכן בתוספתא (פ"ה ה"ז) איתא, לא יהיה לוקט וכשמוכר בשוק הוא בעצמו אסור, דללקוט לאוכלה אמר רחמנא ולא לסחורה, אך לבנו שלא ליקטם מותר, וכמו"כ מותר כאשר ליקט לאוכלה ונשאר לו, אף שהוא הלוקט, מ"מ לקט בהיתר, ע"כ.

ובירושלמי (פ"ז ה"א) איתא, ותני לא יהיו חמשה לוקטין ירק ואחד מוכר, אבל מוכר הוא שלו ושל חבירו. חמשה אחין מלקטין ואחד מוכר על ידיהן, אמר ר' יוסי בר בון ובלבד שלא יעשו פלטר, מהו ובלבד שלא יעשו פלטר, דלא יהא מזבין בההוא אתרא בכל שעה ואית דבעי מימר דלא יהא מזבן בכל שעה, ע"כ. וביאר הר"ש, דאירי בחמשה שותפין שאוספים יחד ואחד מהם מוכר. הכל אסור, אך אם כ"א ליקט לעצמו, ואחד מכר לכולם הוי כהבלעה ומותר, והו"ה לחמשה אחים אף שאין שותפים דמיחזי כשותפים, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ו ה"א), אין עושין סחורה בפירו"ש, ואם רצה למכור מעט מפירו"ש מוכר, ואותן הדמים הרי הן כפירו"ש, ולוקח בהם מאכל ויאכל בקדו"ש ואותו הפרי הנמכר, הרי הוא בקדושתו כשהיה, ע"כ.

ועוד פסק הרמב"ם (פ"ו ה"ב), לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, ולא יצבע מקליפי שביעית בשכר, מפני שזה עושה סחורה בפירו"ש, לקח ירקות לאכול והותיר מותר למכור המותר והדמים שביעית, וכן אם לקט ירקות לעצמו, ולקח מהן בנו או בן בתו ומכר, הרי"ז מותר והדמים דמי שביעית, ע"כ. וביאר הרדב"ז (שם), דמזה שנקט בתחילה לשון לוקח ואח"כ לשון לוקט, משמע שהוא בין לוקח ובין לוקט, ע"כ.

ועוד בשביעית (פ"ח מ"ג) תנן, אין מוכרין פירו"ש לא במדה, ולא במשקל, ולא במנין, ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל, ב"ש אומרים, אף לא אגודות. וב"ה אומרים, את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק, כגון הכרישין ונץ החלב ע"כ. וכן ביאר שם הרמב"ם (בפיה"מ), דהטעם שאין מוכרין ע"פ משקל או מידה, הוא משום דהגם שהתירו לו בתנאים מסוימים כמובא לעיל, עדין צריך לגלות כל שהוא מענין ההפקר שבפירו"ש ע"י כך, והדמים קדושים בקדו"ש, ע"כ.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ג) דאיתא, למה, כדי שימכרו בזול וישקלו בליטרא, אם אמר את כן, אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה, תני פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ לא יהו

נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא כפירות הארץ ואם היו נמכרים מותר. ועו"ש איתא, ר' חזקיה בשם ר' בא בר ממל, זה שהוא מודד בכפישה ונסתימה לו שנים שלוש פעמים אסור למוד בה, ע"כ. והוסיף בפירוש אגודות, הוא שאין לאורזו בצורה מסחרית, אך בצורה שאורז לבית מותר.

וכן פסק הרמב"ם (פ"ז מהל' שמו"י ה"ג), כשמוכרים פירו"ש, אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין כדי שלא יהיה כסוחר בפירו"ש, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה, להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר, ע"כ. וברדב"ז הביא טעם הר"ש, שהוא כדי שימכרו בזול, וכתב, דהוא בכלל טעם הרמב"ם להודיע שהוא הפקר, דהזוכה מן ההפקר מוכר בזול, ע"כ.

מקור דין אוצר בי"ד

בתוספתא שביעית (פ"ח ה"א) איתא, בראשונה היו שלוחי בי"ד מחזרין על פתחי עיירות כל מי שהוא מביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלוש סעודות, והשאר מכניסין לאוצר שבעיר, הגיע זמן תאנים שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ועודרין אותן, ועושין אותן דבלה, וכונסין אותן בחביות, ומכניסים אותן לאוצר שבעיר, הגיע זמן זיתים, שלוחי בי"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותו בבית הבד, וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלק מהן ערבי שבתות כ"א ואחד לפי ביתו וכו', ע"כ.

והנה הרמב"ן (בהר כ"ה, ז') ביאר שדברי התוספתא איירי בפירו"ש, וחז"ל עשו תקנה זו בשביל שחששו מאנשים שילקטו כמות גדולה של פירות ולא יבערום בזמן הביעור, או שיבאו לעבור עליהם באיסור סחורה, וא"כ נמצא שהתירו חז"ל לבי"ד לקצור ולבצור אף בכמות גדולה אף הנ"ל.

אך הנה בר"ש (פ"ט מ"ו) הב"ד הרמב"ן הנ"ל, ותמה עליו היאך התיר איסור דאוריתא של לא תבצור כדרך הבוצרים. ולכן הסיק, שתקנת חז"ל היא שבי"ד אוספים פירות שישית, וזה כדי שכאשר יכלו פירות שביעית יוכלו לחלק את הפירות שישית לכ"א כפי צורכו (והנה אי"ז מובן מסברא אמאי יקחו פירות שישית המותרים ויחרימום לטובת הציבור ודו"ק, שו"ר שכן תמה החזו"א (סי' י"א סק"ז), **ועי"ש**).

והנה החזו"א (שביעית סי' י"א סק"ז) עמד על תמיהת הר"ש בדברי הרמב"ן, וביאר דלהרמב"ן הא דנאמר קצירה ובצירה כדרך הבוצרים, אינו אלא לגדר ואסמכתא מדרבנן, וגזרו זאת כדי שלא יבואו בנ"א לאסוף פירות רבים ויגזלו אותם מן העניים, ולפי"ז אין קשה אמאי התירו לבי"ד קצירה ובצירה, דהם עושין לטובת הציבור, וזה עיקר הטעם שנאמר הקצירה ובצירה, ומיסוד זה בנוי היתר אוצר בי"ד, דהוא לטובת הציבור להביא לו הסחורה לביתו, שלא ילקט הוא מן השדות.

ועוד יש שרצו לומר בדברי הרמב"ן, דכאשר הפירות ביד בי"ד, עדיין הם בגדר מופקרים, משום שהם שייכים לכל הציבור כולו.

והנה הרמב"ם לא הביא כלל דין התוספתא באוצר בי"ד כלל. וברדב"ז (פ"ז ה"ג) כתב, והשמיט הך תוספתא (רפ"ח), דהא שלוחי בי"ד יוצאין וכו' לפי שאינה הלכה, א"כ שאינה אלא בראשונה שהיו שם בי"ד אוצרין ומחלקין וכו'.

והנה עיין באור לציון (שביעית פ"ד אות ו', ד"ה ואולם) דכתב וז"ל, ואולם בעיקר תקנה זו יש לפקפק, דהנה הרמב"ם השמיט תוספתא זו ולא הביאה בהלכותיו. וכבר עמד ע"ז הרדב"ז (בפ"ז מהל' שמו"י ה"ג), וכתב שהרמב"ם השמיט תוספתא זו מפני שאינה הלכה. א"נ, שאינה אלא בראשונה שהיו שם בי"ד אוצרין ומחלקין וכו' עכ"ד, הרי שהבין מדברי הרמב"ם דליתא לתקנה זו בימינו. ועי"ש.

אומנם עיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' שי"ט, ד"ה ומי שהסתמך) שכתב, דהרדב"ז איירי על דין ביעור שבתוספתא הוא בהפקר ואילו הרמב"ם ס"ל דהוא ע"י כילוי כיעו"ש ואכמ"ל. ולכן כתב שהרמב"ם לא שנה דאינה הלכה, אך באמת כלפי דין אוצר בי"ד בודאי דהוי הלכה גם להרמב"ם והרדב"ז.

ועיין בדר"א (פ"ו ה"ב, ציה"ל ס"ק מ"א, ובביאה"ל ד"ה לא) **שביאר**, שמש"כ הרדב"ז דזו אינה הלכה, הכונה דאי"ז הלכה אלא עצה טובה, ולכן לא הביאה הרמב"ם אך לא הכונה שהוא לא מסכים שהוא מועיל.

והנה צ"ב, דטעם ההיתר בתוספתא אף שאסור מן התורה לשמור פירו"ש, וכל הנועל כרמו או אוסף פירותיו לתוך ביתו עובר בעשה של והשביעית תשמטנה ונטשתה (ע"פ הרמב"ם פ"ד הכ"ד), וא"כ היאך בי"ד מכניסין את הפירות לאוצר שבעיר, ועוברים על איסור דאורייתא.

ועוד צ"ב, דהנה יש מן הראשונים (רמב"ן (ויקרא כ"ה, א'), ודעת ר"ת ביבמות (קכא.), ועוד) דס"ל שפירו"ש השמורים, הרי הם נאסרים באכילה (וע"ע במש"כ בזה במקומו בדין שמור ונעבד גבי עלי הגאת ואכמ"ל), וא"כ כשמכניסים אותם לאוצר נאסרים באכילה, והיאך לשיטתו מחלקים אח"כ לציבור לאוכלה.

וא"ת דסו"ם הוא תקנת הציבור ולכן שרי, דסו"ם אי"ז מעשה בעלות, זה אינו, דהא בבב"מ (נח.) איתא, לשמור על הזרעים, של העומר ונוטלין את שכרן מתרומת הלשכה, ועי"ש.

והקשה בתום' (שם ד"ה לשמור), הא כתיב ממשקה ישראל מן המותר לישראל, ואיך מותר להביא מן המשומר והא אסורים באכילה. ותירצו, דלא שמרו את התבואה שלא היו מונעים מבנ"א ליקח, רק שהיו מודיעין להם שיחדום לעומר, ומעצמם היו נמנעין מליקח, וא"כ משמע שאף לצורך ציבור אסור לשמור, וא"כ צ"ב היאך התירו באוצר בי"ד לשמור.

והנה אפש"ל ע"פ הא דבדר"א (פ"ו ה"ג ס"ק י"ט) כתב, שאף שהתירו לבי"ד לבצור ולקצור כדרך הרגילה, בכ"ז אסרו עליהם לשמור על השדה ולמנוע כניסת אנשים, ואם עשו כן הוי דין שמור, אך עיין בספר משנת יוסף (ח"ד ס"ב) שכתב, דסו"ס אם עושים לטובת הציבור מותר, דלא שנא זה מקצירה ובצירה וכו'.

ואומנם הנה, עיין בשו"ת הרשב"ש (סי' רנ"ח), שכתב להתיר כאשר יש חשש שיכנסו גוים ללקוט מן ההפקר, כמו דבתוספתא (פ"ד ה"ד) איתא, עיירות אר"י הסמוכות לספר, מושיבין עליהן שומר, כדי שלא יפרצו נכרים ויבוזו פירו"ש, וכ"פ הרמב"ם (בפ"ד ה"ל), ועי"ש.

ועי"ש הרדב"ז שכתב, דאע"ג שבשאר עיירות אין מושיבין שומרים לפי שהכל הפקר, מ"מ העיירות שהם בסוף גבול אר"י מושיבין שומרים, ואיכא לסיפוקי אם באו גוים בכלל ישראל לזכות בפירו"ש אם מונעין אותו או אין מונעין מפני דרכי שלום, כדאמרינן בגיטין (נט:) גבי מתנות עניים. וכתב, דמסתבר שמונעים אותם, דפירו"ש לא דומים למתנות עניים משום דצריכים לשמור על קדושתם משא"כ במתנ"ע.

והוסיף, ואין להביא ראייה ממה שהיו שומרים רק בספר ולא בשאר הערים, דשם אפי' שכן יבואו הגוים ויבוזו כל הפירות, אבל מפני המיעוט הבאים בכלל ישראל לא היו חוששים, אבל הבעלים של השדה היו מונחין אותם גם בתוך העיירות אך לא כל אחד, ע"כ.

וע"ע בקונט' ושבתה הארץ (עמו' רמ"ט, נדפס בשו"ת משנת יוסף ח"א), דגם אם רואים שבאים אנשים ולוקחים כמות גדולה לסחורה מותר להם למנוע כניסתן (דהם והגויים לא שומרים ומקיימים על קדו"ש, לכן חייבים למנוע ביזיון לשביעית וזה לכ"א ולא רק לבי"ד).

והנה עפי"ז יש לדון גבי שנכנסים אנשים, ומזיקים לעצים ורוצה בעל השדה למנוע כניסתן, דסו"ס אין הוא מתכוין למנוע בשביל לשומרם למישהו ספיציפי, אלא לשומרם לכלל האנשים, ורק שלא יזיקו לעצים, ע"פ הנ"ל יובן שיהיה מותר, ועפי"ז יבואר החילוק בין העומר שאין לשומרו אלא לגרום לאנשים שלא יקחו מן ההפקר, דסו"ס הוא בשביל הקורבן ולא לצורך הציבור באופן ישיר, אך כאשר אוצר בי"ד בא לטובת הציבור ממש ומסייע לציבור לאכול מפירו"ש מותר לו לצורך מטרה זו אף לשמור, דאי"ז שמירה למנוע מאחרים, משא"כ בעומר שהוא שמירה למנוע מאחרים לצורך דבר ספיציפי, ויש עוד להאריך בזה. ועיין באור לציון (שביעית פ"ד עמו' שפ"ט-שצ"ח) שכתב לאסור בזה, דסו"ס הוא דרך שימור וצ"ב מה יענה ע"פ הנ"ל ואכמ"ל.

בגדר שלוחי בי"ד ובגדר בעל השדה

הנה מהתוספתא למדנו, דשלוחי בי"ד הם אלו שהיו מטפלים בשדה וביבול, ולא בע"ב, אך הנה ביסוד דין אוצר בי"ד בזמנינו, ראיתי במהדורת הרמב"ם היומי (קובץ לחודש תשרי התשפ"ב, נספחים להלכות שמו"י) שהביאו, שהתחיל כ"ז בשנת תר"ע, כאשר בא לפני הבד"ץ של ירושלים (העד"ח) בעל כרם בשם ר' צבי הירש קאהן, וביקש לנהוג בכרמו באופן של אוצר בי"ד וחברי הבד"ץ קיבלו את ההצעה וכתבו שטר התחייבות על הסכמה זו, בה מבוארים פרטי ותנאי הקבלה [וצילום כת"י של השטר מופיע בספר מרא דארעא דישראל (ח"א עמו' קפ"ח), וחתומים עליו הגר"ח ברלין, הגרי"ח זוננפלד, הגרצ"פ פראנק, ועוד מרבני ירושלים. ונכתב ג"כ ע"י הרדב"ז, ונדפס בספר בית רידב"ז (מהדו' תרע"ב, דף לד:) בתוך מודעא רבא, שבה מודיעים חכמי ירושלים שהתקנה היתה רק על שדות שלא נמכרו בהיתר מכירה], ולאחר כארבעים שנה, החל משנת התשי"ב ואילך, התחילו להשתמש בתקנה זו בצורה רחבה ומאורגנת.

ובתיקון התקנה החדשה, כיון שאם בי"ד לא ייעזרו כלל בבעל השדה, אלא רק בשלוחי בי"ד ההוצאות יהיו יקרות יותר, ובפרט דבע"ב מכיר את מקומו והוא לעזר רב לבי"ד, תיקנו שהוא יהיה שליח בי"ד ומחסניו יהיו מחסני בי"ד ופשוט.

עוד תיקנו תשלום (שלא היה בזמן התוספתא), והוא משום המציאות האידנא, שיש הוצאות גדולות באחזקת השדה (שבאוצר בי"ד של חז"ל לא היו קיימות) כגון, ההשקעות של החקלאי לטווח הארוך בהסתמך על הרווחים של כמה שנים (מערכות השקיה, חממות, מצלמות, כלים וכו'), ולכן לא יתכן לחשב רק את ההוצאות של השנה הנוכחית, לכך צריך בי"ד לשקלל כל הנתונים ולהכריע על הסכום שיכסה כל ההוצאות הקיימות.

גבי איסור סחורה

הנה עיין במשנת יוסף (ח"ד סי' י' או"ג) שכתב, נכון שלא נזכר בתוספתא וברמב"ן, מנין לקחו בי"ד כסף לממן ההוצאות, ועיין לעיל שכן פירשו גדולי ישראל את התוספתא, שאת ההוצאות גבו ממקבלי הפירות, שהרי עינינו הרואות שכן הסכימו גדולי אר"י בשמיטת שנת תר"ע, ה"ה מרנן הרידב"ז והג"ר חיים ברלין והגרי"ח זוננפלד ז"ל, כמפורש בשטר אוצר בי"ד שסידרו אז להרב צבי קאהן מרחובות. וכו'. שסידרו אוצר בי"ד ממש כשלנו, שמינו את בעל הפרדם הרב צבי קאהן לשליח בי"ד, לשבור פועלים ולבצור ולדרוך בגת ולקבל הוא עצמו משכורת עבור הניהול ובדלהלן וכו', ובא אחריהם מרן החזו"א ז"ל והנהיג כן לרבים, ועפי"ז נוהגים כל גיבורי הכח שומרי השמיטה, וגם בעיה"ק ירושלים ת"ו, הנהיג הראב"ד הג"ר פנחס עפשטיין ז"ל כן באתרוגים ככתוב בכת"י הנמצא בצילום אצלי שסומך עצמו על הגאונים הרידב"ז ר' חיים ברלין והחזו"א ז"ל וכו', הנהיג כן ע"פ התוספתא והרמב"ן וכו', א"כ ז"א שזהו הפשט בתוספתא והרמב"ן, ובאשר קיימו וקיבלו עליהם היהודים לפסוק איסור והיתר כהט"ז והש"ך והמג"א והפרמ"ג וכו', שזהו כפסק הטור והשו"ע, כן בהלכות התלויות בארץ הגאונים הנ"ל היו לנו האחרונים הפוסקים עכ"ל.

גבי מחיר הפירות

והנה הגרי"ש אלישיב (הו"ד בקובץ מפרי הארץ, גליון ו' עמו' י"ב), וכן בם' שמיטה כהלכתה (מהדו' תשס"ז עמו' ס"ח), ובספר חוט

השני (מהדו' תשע"ה עמו' שצ"ב ד"ה חישוב), שהתירו וזירזו על תקנת אוצר בי"ד, כתבו שיש להקפיד שמחיר הפירות יהיה נמוך יותר מהמחיר הרגיל בשוק, שאל"כ יש בזה זלזול בכך בתקנה. משום שכיון שהתשלום הוא רק עבור ההוצאות והטירחה, ולא דמי הפירות עצמם, וצריך לודא שהמחיר זול משמעותית מהמחיר הרגיל שבכל שנה (דסו"ם יש הוצאות השנחה, שאי"ז כלול במחיר שבשוק הרגיל, ולכן המדד הוא ע"פ הסכום של שנה שעברה, שהוא כלול בסכום ההוצאות של ההשנחה).

אך עיין במשנת יוסף (ח"ג סי' מ', ד"ה ע"י וד"ה ובזה) **שכתב**, שאין לחשוש כלל למחיר השוק, רק לבחון בצורה ברורה כמה הם ההוצאות, ואם העלה החשבון שההוצאות הם יותר ממחיר השוק, יש לגבותם, אך כמובן שאם ההוצאות נמוכות בהרבה ממחיר השוק, גם אז יש לגבות רק את ההוצאות בלבד, ע"כ.

אך כמובן ע"פ הנ"ל, נראה שכאשר מדובר במחיר המופקע מהשוק בעשרת מונים שאין היצר אוצר בי"ד תקף בכך, דסו"ם מדובר בתקנה לטובת הציבור, והנה עתה קניית פירות אוצר בי"ד, אינם לתועלת הציבור אלא לתועלת שלוחי בי"ד (ואולי יש לדון בזה עד שליש חשיב בגדר תקנה לציבור, וביותר משליש מפירות השוק, הרי זה כבר לא בכלל אוצר בי"ד בתקנת הציבור), ודו"ק וע"ע לקמן.

בתשלום בהבלעה

בסוכה (לט.) תנן, הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית. ובגמ' איתא, לא רצה ליתן לו במתנה מהו, אמר רב הונא מבליע ליה דמי אתרוג בלולב, וליתיב ליה בהדיא, לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה יותר ממזון ג' ס, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהיו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדו"ש, בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי' בכחצי איסר אסור וכו', ועי"ש.

ופסק הרמב"ם (פ"ח הי"א) וז"ל, הלוקח לולב מע"ה בשביעית, נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב, עכ"ל. והוא מכיון דהלולב הוא הפקר ואין בו קדו"ש, משלם לו על הלולב ונותן לו אתרוג, ואם הוא לא נותן לו האתרוג מתנה, ישלם מחירו בצירוף למחיר הלולב וישלם כ"ז רק על הלולב, ואזי לא יהיה התשלום דמ"ש דאסור להביאו לע"ה.

ועיין בר"ש (פ"ז מ"ג, ד"ה ירושלמי) **שכתב**, שהיתר זה אינו רק עצה לענין דמ"ש כמבואר מדברי הגמ', אלא הוא מועיל גם לענין איסור סחורה, והו"ה לנידו"ד.

והנה באחרונים נח' בזה, ועיין בחוט השני (מהדו' תשע"ה, פ"ו ה"א עמו' שט"ז) שהאריך בזה, והביא מקונטו' הלכות שביעית (שנת תע"ר, פ"ו ה"א ד"ה ולשיטת) **שכתב** להתיר למכור פירו"ש, והתשלום יהיה מובלע בדמי הטירחא וההוצאה דהם מותרים בגביה, ולפי"ז אפשר לגבות תשלום מלא כבשאר שנים, ולא רק דמי ההוצאות, וכפשט דברי הגמ'.

ומאידך, הרידב"ז (והובא במנחת ירושלים פ"ט אות י"ח, עמו' קס"ז) חלק עליו בזה וס"ל לאסור ג"כ בכה"ג שמבליע, דסו"ם לטובת הציבור בעינן והכא אין טובת הציבור, וממילא כל תקנת האוצר בי"ד אינה מתקיימת בכה"ג.

גבי מכירת אכסרה

הנה ע"פ הנ"ל דפסק הרמב"ם בהמשנה שאסור למכור פירו"ש במידה ובמשקל אלא אכסרה, והטעם הוא משום דהגם שהתירו בתנאים מסוימים (כמ"ש במשנה (פ"ט מ"א), והובא ברמב"ם (פ"ד ה"ב) ועי"ש), עדיין צריך לגלות כל שהוא מענין ההפקר שבפירו"ש ע"י כך, והדמים קדושים בקדו"ש.

והר"ש והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ג) דאיתא, למה, כדי שימכרו בזול וישקלו בליטרא, אם אמר את כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה, תני פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ לא יהו נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא כפירות הארץ ואם היו נמכרים מותר. ועו"ש איתא, ר' חזקיה בשם ר' בא בר ממל זה שהוא מודד בכפישה ונסתימה לו שנים שלוש פעמים אסור למוד בה, ע"כ. והוסיף בפירוש אגודות, הוא שאין לאורזו בצורה מסחרית, אך בצורה שאורז לבית מותר.

ופסק הרמב"ם (פ"ו ה"ג), כשמוכרים פירו"ש, אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין כדי שלא יהיה כסוחר בפירו"ש, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה, להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר, ע"כ. וברדב"ז הביא טעם הר"ש, שהוא כדי שימכרו בזול, וכתב, דהוא בכלל טעם הרמב"ם להודיע שהוא הפקר, דהזוכה מן ההפקר מוכר בזול, ע"כ.

וא"כ ע"פ טעם הרמב"ם דהוא כדי להודיע שהוא של שביעית לכן צריך למכור אכסרה, ולא יבואו לידי סחורה וכו', השתא דהוא בהיתר ואין איסור סחורה, והתשלום הוא על הפירות יהיה מותר אף למכור במשקל וכו', וכ"פ בדר"א (פ"ו ה"ב ס"ק י"ט), **ובחוט השני** (מהדו' תשע"ה עמו' ש"צ) בשם החזו"א, עי"ש.

אך עיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' תנ"א) שכתב לאסור, וכתב וז"ל, ולפי זה אם מעמיד איזה רבנים ומכנה אותם בית דין ודורשים תשלום, אין כחם לחייב הציבור ממון ולכן לא מועיל, דרק בית דין של העיר יכולים לחייב את בני העיר, ובית דין מפורסם ומקובל מחייבין בארץ ישראל כולה, אבל אי אפשר לכל שלשה להיות אוצר בית דין ולחייב תשלום אלא לבני עירם שמקובל להם בסמכות, ואז מחייבין בגדר מם ולא כתשלום לפירות וירקות שאסור לסחור בהם.

ואין דעתי נוחה ממה שנוהגים שבהתחלת שנת השמיטה בעל השדה מוסר פירותיו לבית דין, כדי שיתנו לו הוצאות מתחלת שנת השמיטה, ולע"ד רק בהתחלת החנטה שחל קדושת שביעית, ויש קדושה וחייב להפקיר יכול למסרו לבית דין, ולפני זה אין באוצר בית דין שום תועלת, ורק לאחר שהפקיר כדין

ויש קדושה, דואגים ב"ד שלא ירקבו הפירות ותהיה אספקה לתושבי העיירות ומוציאים ע"ז כסף לצרכי העיר, ושוב גובין וכמו ארנונא מפירות שביעית שלוקחים, ומיהו יש נוהגין להקל גם בזה, שהוא לצורך קיום מצות שמיטה, שבלאו הכי לא יקיימו מצות שמיטה כלל ויהא משומר.

ונראה דמה שבעה"ב היה צריך להוציא בלא"ה לקיים האילן כהשקאתו וכדומה בית דין לא משלמין, רק בהפקיר הבעה"ב ועוזב שדה והפרי לא מתקיים, בזה הוא דמשלמין בית דין מה שנוגע להצלת הפירות עצמן ומקבלין כמסים, וכל זה לטובת העיר שזהו סמכותם ולא לטובת בעלי השדה כמו שיש שהקילו היום.

ואף שידעתי שבזכות שתי הקולות הנ"ל באוצר ב"ד זכינו שרבו שומרי שביעית, והמחמיר בזה מיקל לאחרים שלא ישמרו שביעית בעלי הפרדסים, מ"מ לדעתי ראוי להחמיר לעצמו שלא להשתמש בהיתרים הנ"ל ולמדקדקין ימצאו מבעלי פרדסים המדקדקין במצוות, וכן יארזו בחבילות בלי מדה ומשקל, וירשמו שם, הפירות הם בחנם כהפקר רק בית דין דורשים הוצאותיהם כמם בסכום פלוני, ומ"מ אין לסמוך ע"ז והתשלום יהיה בשיק ורק לאחר שזוכה בפירות (וע"ע בדברינו ב"שמיטה כהלכתה" פ"ג דין ט"ז ובמקורות שם). **עכת"ד ועי"ש. וכ"כ בס' משמרת השביעית** (להרב קראפ, פי"ב ס"ד) **ושכן הוא מנהג ירושלים, עי"ש.**

הוצאות ע"י הגידול

ועיין בחזו"א והביאו בדר"א (פ"ו ה"ג ס"ק י"ט), **ובמשנת יוסף** (ח"ד עמ' ט"ז), **ובמשמרת השביעית** (קראפ, פי"ב הע' 12), **וכן בשו"ת** מנח"ש (תנינא (ב'-ג'), סי' קכ"ג אות י"א), שכתבו להסתפק גבי מלאכות שאינם אסורות בשביעית כי אם דרבנן, והתירו לאברויי כגו' השקייה זיבול וכו' ע"פ המותר, שבתוספתא לא הוזכר התשלום של זה על מי, וסו"ס המלאכות אלו עושה החקלאי למען הציבור כדי שיגדל היטב ולאברויי, ואלמלא היו קונים ממנו הני פירות ע"פ אוצר בי"ד, לא היה משקיע ג"כ את זה, ועיש"ב.

והכריע הגרי"ש אלישיב (במשפטי ארץ עמ' 292), **ובמשנת יוסף** (ח"ד עמ' ט"ז), **ובחוט השני** (מהדו' תשע"ה עמ' שצ"א-שצ"ב), שמותר לגבות גם את הוצאות אלו, אלא שהתנו שכל זה רק כאשר עשה הדבר ע"פ בי"ד, והינו שיבואו לבית דין לפני שמוציא הוצאותיו, ויאמרו להם כך וכך אני צריך להוציא לצורך גידול הפירות וכו'. וכ"כ בדר"א (פ"ו ה"ב ס"ק י"ט) שכן המנהג, והוא משום שנהיה שליח שלהם להביא תוצרת לטובת הציבור, ולכן משלמים לו כל הוצאותיו שצריך בשביל זה.

הבעיות באוצר בי"ד

במהלך השנים נוצרו בעיות קשות בעת ביצוע התהליך של האוצר בי"ד, והדברים באו לתקלות ממש. כדלהלן:

הנה בפירות המשווקים באוצר בי"ד חייבים הקונים לשומרן ולאוכלן בקדו"ש ולא להביאו לידי הפסד כמתבאר בשביעית (פ"ח מ"ב) דתנן, שביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן, וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שניתנה להדלקת הנר, ע"כ.

וביאר הרמב"ם בפיה"מ (שם) שהוא ע"פ הפסוק: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול (ויקרא כ"ה, ז'). ובירושלמי (פ"ח ה"ב) איתא, כיצד לוכל, דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל לא פת שעפשה ולא קנובת הירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדין חין או לכום חיטין חיות אין שומעין לו, כיצד לשתות דבר שדרכו לשתות אין מחייבין אותו לשתות אינגורין ולא אכסיגרון ולא יין ושמרים, החושש בשיניו לא יהא מגמא חומץ ופולט, אבל מגמא הוא ומבליע ומטבל כ"צ ואינו חושש, החושש גרונו, לא יערערנו בשמן אבל נותן הוא שמן לתוך אינגר וגומיא, לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן, החושש ראשו או שעלו בו חטטין, סך שמן אבל לא יסוך יין וחומץ, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"ב), פירו"ש ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מפי השמועה למדנו, תהיה אף להדלקת הנר ולצבוע בה צבע. ועו"פ (ה"ב) לאכילה ולשתיה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעשר שני. ועו"פ (ה"ג), ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו להאכל חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה, אינו מיטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעיפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר.

ועו"ש בירושלמי שביעית (פ"ח הי"ב) ע"ד המשנה (פ"ח מ"ד) ואין מבשלין את שאין דרכן ליבשל, ואין לאכול חי דברים שדרכן ליבשל, וכן ע"פ התוספתא (פ"ה ה"ג), אין להאכיל הראוי לאדם לבהמה, ואין לגרום להם לפיסול (ע"פ משנה שביעית (פ"ח מ"ז) עי"ש), וכן שאין לסוך הראוי לאכלה למעט שמן (משנה פ"ח מ"ב), וכן שלא ישתמש בשימוש בזוי בפירו"ש או בשמן שביעית (תוספתא פ"ו ה"ז) וירושלמי (פ"ח ה"ז), ועוד ביעויין בפ"ה בהל' שביעית ברמב"ם.

המורם מכל האמור:

אוצר בי"ד התחדש ע"פ דברי התוספתא שהיו בי"ד דואגים לתועלת הציבור, וכשלוחי ציבור שרי לן לעשות פעולות של שימור ושיווק אף בכמות מסחרית.

לפיכך תיקנו תקנת אוצר בי"ד דבע"ב יהיה כשליח בי"ד לגדל ולתחזק השדה, ומקבל הוא שכרו מבי"ד, ע"י שבי"ד מקבל סכום ההוצאות מהלקוחות, והנלע"ד כתבתי.

סימן ו

היתר מכירה בשביעית

הקדמה

הנה נידון זה, הוא בכלל הנידונים שנדושו ודשו ביה רבים, ואין מנהגי לכתוב בנידון שרבו הדעות בו, וכ"א עושה כמנהגו ומצדיק מנהגו, ופוסל מנהג השונה, ואינו מוכן לשמוע צד שני בבחינת איסור לשמוע דברי אפיקרוס רח"ל.

אך הנה, כשלעצמי בלומדי מדיני השמיטה, רציתי להשיב אל עצמי אחת ולתמיד בסוגיא זו מה טוען כ"א מן הצדדים ולדעת מתורה זו, ואגב אורחיה כתבתי בזה ראשי פרקים. ואין בכונתי להכריע בנידון גדול זה כלל.

הנה המעיין בהשתלשלות היתר המכירה יראה, דאף דיש לו יסודות ושורשים עמוקים, ואף שיש היתרים דחוקים יותר שנוהגים בהם כולם ואין מי שפיקפק בזה וינהל ע"כ מלחמות ומאבקים גדולים, הנה בנידון זה מלחמות עולם, ויד איש באחיו.

ובילקו"י (פכ"ה ה"א עמ' תתי"ח) ראיתי שכתב בזה, שהויכוח הוא על דרכי הוראה המסורים לנו דור דור, והוסיף דמרן זיע"א בכל שנת שמיטה בעשרות השנים אחרונות, היה טורח לבאר בשיעוריו במקומות שונים וגם במוצ"ש בשיעור בלוין בשנת השמיטה, את יסודות ההיתר, ע"פ דרך ההוראה של רבותינו הפוסקים בפרט גדולי ספרד, ענקי הדורות, וברור כי יש לנו מסורת ברורה בפסיקת ההלכה מהרי"ף והרמב"ם, ועד מרן הב"י, וגדולי ישראל דור אחר דור כמו מהר"ם אלשיך ומהר"ם גלאנטי ומהר"ם בן חביב, והחיד"א והחקרי לב ועוד ענקי עולם, שהוכיחו ע"פ כללי ההוראה המסורים בידינו, ובדרך של הכרעת ההלכה אחר שראו היטב את כל דברי הפוסקים שקדמו להם, ועיש"ב.

אך הנה בנידו"ד התחדש, להתעלם מן כל דעות המתירים וללכת רק אחר דעת האוסרים, ואף להתעלם לגמרי ולומר דאין מי שמיקל בזה, ומרן מאור ישראל זיע"א הוא דעה יחידאה וא"א לסמוך עליו. ואף שהוא דבר תמוה להתעלם מן כל הפוסקים המתירים בכ"ז בשם העמדת דת על תילה נהגו כן. וכתב בילקו"י (שם) עוד, דהנה דברים אלו תלויים בדעת תורה של כל גדול, דור דור ודורשיו, ומהי הדרך הנכונה אשר בחר השי"ת לחזק את בדקי התורה והדת אצל כל העם כולו וכו'. וכתב, ומ"מ בענין השביעית גדולים ס"ל שיש לעשות תקנה להציל רבים מעון, ולהציל את הרבים ששוק הירקות לא יוצף בפירות של שמור ונעבד אלמלא עשו היתר מכירה, ע"כ.

ולענ"ד המלחמה הזאת היא מלחמה של דרך הקיצונית, אף דהאידנא כל אדם אשר רוצה שלא לקנות מן היתר המכירה יכול בנקל, וההפרש ב"ה האידנא הוא פעוט, וכן גם ההבדל באיכות הפירות והירקות המהודרים לפירות ההיתר מיזערי, אך ההיתר לא נועד אל ציבור הצרכנים בני התורה, אלא להמון העם, וכמו שאמר לי אדם אחד שכועס בזעם, מה שונה שנה שעברה מהשנה, ששנה שעברה נתנו כשרות בד"ץ לירקות האלו והשנה לא, הכל פוליטיקה..., ואני קונה מהזול. וכמה שניסיתי להסביר ולבאר ההבדל העצום ששנה שעברה לא היתה שנת השמיטה והשנה יש, לא הצליח להבין, ולענ"ד כמהו יש הרבה שלא מצליחים להבין.

וגם מה שטוענים שאם לא היה היתר, היה יותר באלו חקלאים שישמרו שמיטה לחומרא בדת וכדין, אף אם נימא שהיא טענה נכונה, ויהיו בחקלאים במעט יותר שישמרו לחומרא ממה שישנם האידנא, עדיין הוא כמות מזערית, והמונים המונים לא ישמרו כלום ואף היתר מכירה לא יהיה להם רח"ל.

ודברים ושיקולים אלו ניתנים לגדולי ישראל אשר יהיו באותו הדור, לראות ולהבין שלפעמים עדיף להקל ועיד"כ להציל רבים מן עוון, או להחמיר אף שחלקים גדולים מעם ישראל לא ישמרו מחמת כן כלום (ובעוונותינו הרבים האידנא מובדר הדבר איך שחומרא אתי לידי קולא, וחומרא עם בסים קל בהלכה או אף מבלי בסים מביא לחורבן גדול ביהדות, ורואים כן הן בכך שישנם הרבה הכשרים המחמירים לבדוק וליתן הכשר למוצרי נקיון וכו' שאינם ראויים אף לאכילת כלב, והאידנא משמשים חותמות הכשרות על מוצרים אלו להסביר כמה מחמירים ביהדות החרדית, ולמנוע מלהקפיד על כשרות אף מינימלית של הרבנות הראשית ג"כ בממעדות ואולמות, על שלל הבעיות דאורייתא ודרבנן שיכולים ונמצאים שם, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם. והו"ה לשא"ד ואכמ"ל, הקש והבן, ודברים אלו הם פשוטים וברורים לכל בר דעת. וע"ז בגמ' בגיטין (נו.) **איתא**, **אמר רבי יוחנן**, **ענותנותו של רבי זכריה בן אבקולום החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו** וכו' עי"ש, ודו"ק להכא).

ועתה אמרתי אשנה פרק זה בקיצור אמרים בם"ד, והבוחר יבחר:

א. במקור ההיתר

הנה מקור היתר מכירה, נעשה ע"י גדולי האחרונים, בהם הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנא, והראש"ל הישא"ברכה, והסכים עימו הראש"ל המרפ"א. וכ"כ הישועות מלכו (סי' נ"ג) מענין היתר מכירה שהוא פשוט. ובענין המכירות לענין חמץ, ולענין בכורות וכן לאלו אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה. והוסיף שם, והאמת שע"י פחזותם של האשכנזים יצאה מכשלה גדולה שיעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם אף בלי היתר המכירה, ומעולם לא עלה ע"ד שיהיה מי שחושש בזה ולהחמיר, ועי"ש.

וענין זה התחיל בשנת התרמ"ט, כאשר עוררו חלק מהמתיישבים החדשים את בעיית קיום המושבות ועמידתו בפני שביתה מוחלטת בעבודת האדמה בשדות ובכרם, בשנה זו

פקידי הברון רוטשילד פנו אז לגדולי הרבנים בארץ ובחו"ל בדבר העבודה החקלאית והיתר שיווק התוצרת בשנת השמיטה היות שלדעתם נשקפת סכנה לעצם קיומן של המושבות בראשית דרכן מקיום השמיטה כהלכתה, ובחודש שבט תרמ"ח נועדו בעיר ורשה הרבנים רבי שמואל מהליבר, רבי ישראל יהושע טרוניק (בעל הישועות יעקב), ורבי שמואל קלפפיש זצ"ל, ומצאו היתר לשנת תרמ"ט, למכור את השדות והכרמים שבאר"י לנכרים, וההיתר היה מחמת הצלת נפשות ובתנאים מסויימים, והגאון רבי יצחק אלחנן מקובנא הסכים להיתר זה בתנאים מסויימים, ואחד התנאים היה כי שטר המכירה יערך ע"י בי"ד בירושלים ובהסכמתו, מכיון שראשי בי"ד של האשכנזים בירושלים התנגדו להיתר זה, פנו בני המושבות אל גדולי חכמי הספרדים בירושלים אשר הם התירו את המכירה וערכו את חוזי המכירה לבעלי המשקים. ובאותה תקופה, הגאון ר' יהושע דיסקין והגר"ש סלאנט פירסמו גילו"ד שלדעתם אין שום היתר לחרוש ולזרוע וכו', מלבד עבודות האילן לאקומי אילנא, וכן פירסמו כרוז זה בתחילת שנת תרמ"ט, בצירוף חתימתם של כעשרים רבנים חכמי הישיבה בירושלים נגד היתר זה.

ולקראת שנת תרנ"ו, כאשר הישוב היהודי התרחב, שיערו שרוב החקלאים לא יעמדו בניסיון וימשיכו אף מבלי היתר, הילכך ג"כ חלק מהמתנגדים למכירה הסכימו לערוך חוזה לשנה זו תוך כדי שהכניסו שינויים ע"פ הגאון רבי נפתלי הרץ הלוי רבה של יפו, ואף הגרי"ל דיסקין והגר"ש סלאנט הסכימו לכך כהוראת שעה.

לקראת שנת תרס"ג, פנה הגרנ"ה הלוי אל גדולי ירושלים לחדש שוב את ההיתר, כיון שלא נשתנה המצב לטובה, וכן הסכים רבה של ירושלים בפועל דאז, הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים (בעל האדר"ת) ע"ד הגר"ש סלאנט, דראוי לסמוך ג"כ אז, דהוא אותו המצב.

לקראת שנת תר"ע פירסמו התנגדות להיתר זה הגאון הרדב"ז, המהרש"ם, רבי מאיר אריך (בעל האמרי יושר) **ובעל** הערוך השלחן. ולעומתם הגראי"ה קוק זצ"ל, וביסס היתר זה באורך ורוחב בספרו שבת הארץ, ובשנות השמיטה תרע"ז תרפ"ד תרצ"א, היה זה הוא שערך את חוזי המכירה.

ובאותה תקופה הגר"י ענגיל הוציא ספר בשם אוצרות יוסף בו ביסס היתר מכירה. וכתב שם, דהוא שעת הדחק ג"כ עתה דנוגע לפרנסת אלפי משפחות, ועפי"ז יש לסמוך ע"ד הרז"ה שהובא בס' התרומות (שער מ"ה) דאין שביעית נוהגת אף דרבנן, דצריך לה קידוש בי"ד ע"פ תרגום יונתן בן עוזיאל (דברים ט"ו, ב') דאיתא, כי קרא שמיטה לה' ארום קרא בית דינא שמיטתא קדם ה' ע"כ. וגם ע"ם הפוסקים דס"ל שלכה"פ שביעית נוהגת רק מדרבנן.

ב. טענת האוסרין

והנה ביסוד טענת האוסרים להיתר זה, הובא בספר שמיטה כהלכה להגר"מ שטרנבוך שליט"א מאמר בענין ההיתר המכירה משנת תשל"ט מבנו הגר"ש, ועיקרי טענתו לאסור הם כדלהלן:

א: סמיכות דעת: א', אין סמכות למכור אדמות מדינה. ב', אף חקלאי לא מוכן למכור את החלקה שלו לגוי, דהוא מנוגד להתיישבות. ג', מוכרין בלא ידיעת הבעלים מדין זכין לאדם שלא בפניו. ד', הוי הערמה ניכרת כאשר מוכרים כל אר"י לגוי, ושונה הוא מפסח דאין הערמה ניכרת, הכ"נ כאשר מוכר בתוך הפסח שהוא הערמה הניכרת.

ב: דינא דמלכותא: א', כאשר אין המכירה נרשמת בטאב"ו אין לה סמכות חוקית. ג', אין אפשרות חוקית לאזרח למכור אדמת מדינה שבבעלותו. ג', אף המדינה עצמה תסרב למכור לגוי, וא"כ אין קנין בדבר, אחר שאינו יכול בפועל לזכות בו.

ג: איסור לא תחונם: א', אסור לתת חניה אף לישמעאלי, כי אין להם עיקרי הדת והאמונה בעמ"י, לכן אסור לתת גם להם חניה שדינם לזה כעובדי ע"ז. ב', אין שליח לדבר עבירה, ולכן גם לא יצוייר דאיכא מכירה סו"ם השליחות של החקלאי לרבנות לא חלה, דשלחם לעבור על איסור לא תחונם, ואין שליח לדבר עבירה.

ד: שביעית דאורייתא: א', הדבר לא הוכרע במפורש, ויש לחוש שמא הלכה כמ"ד ששביעית אף בזה"ז דאורייתא. ב', ובפרט דיש שהחשיבו אר"י כרוב הישוב היהודי, והוי דאורייתא.

ה: אף רכוש עכו"ם שייך לשלטונות ישראל בתשלום המיסים וכו'.

ו: בכלל נח' האם יש קנין לגוי באר"י או שלא, ואז הקנין לא חל כלל (וע"ע בזה באורך במש"כ בזה בספרי מערכת שלמה שביעית פ"ד הכ"ט, שהבאנו בזה דעת הכפתור ופרח והרדב"ז והכס"מ בביאור שיטת הרמב"ם בזה, ואכמ"ל).

ז: י"א שאף הפירות מהנכרי הוי בקדו"ש, אף דברי החרם שנעשה בזמן הב"י והמבי"ט, דהוא נעשה רק בצפת (וע"ע במש"כ במערכת שלמה (שם) באורך).

ח: אסור לישראל לעבור על איסורי דאורייתא, אף בקנין גוי.

ט: ובפרט, דעל הכל עולה דין וציותי את ברכתי, לשומרי שביעית כהלכתה, וכבר הבטיחה התורה, וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו, וציותי את ברכתי לשלוש השנים, ואין להקל מחמת הדחק, דלהיפך מחמת הדוחק צריך להחמיר בזה.

י: עוד מצאן הגרב"צ אבא שאול זיע"א בספרו אור לציון שביעית (מבוא, ענף ב'), שיש שרצו לומר אף דקי"ל שביעית בזה"ז דרבנן ע"פ הפוסקים, מ"מ כיון שדעת הרז"ה (בתשובה) ועוד ראשונים,

דבזמן הזה אין דין שביעית אף ממידת חסידות, אפשר לסמוך עליהם בשעת הדחק ולהתיר השביעית ע"פ היתר המכירה (וכדאיתא בגדה (סז:), שעשה רבי כרבי אלעזר אע"פ שרבים פליגי עליה, ואמר כדאי הוא ר"א לסמוך עליו בשעה"ד, וכ"כ הרשב"ץ (בפסקי נדה, שם) שביחיד ורבים שנחלקו, ולא נפסק בתלמוד כאחד מהם, עושים כדברי היחיד בשעה"ד במחלוקת גאונים ופוסקים ובמילתא דרבנן, עי"ש וכו'), כיון שיש בשמירת שביעית כיום קושי גדול, וחשיבי שעת הדחק (וכ"כ בספר שבת הארץ (דף מ"ב) עי"ש).

וכתב הגרב"צ זיע"א (שם) לדחות דבריו: דבאמת נראה שאין מצבנו היום נחשב כשעה"ד, דהנה כשבאים אנו לבדוק ענין שעה"ד, יש לנו להתבונן על שלוש חלוקות: א', הצרכנים הצורכים הפירות והירקות לאכילתם. ב', בעלי השדות המשווקים את הפירות והירקות. ג', קיום ההתישבות באר"י.

והוסיף, דהנה: א', גבי הצרכנים ודאי שאין לבוא עם היתר של שעה"ד, ומצינו שלא חששו כלל חכמים לשעה"ד בשביעית, ובפרט בזמן חז"ל שהוא היה מאכלם, ובהיעדר פירות וירקות הוי באמת שעה"ד. ועי"ש עוד שהאריך בראיות, שאף שהיה שעה"ד גדולה, בכ"ז לא היקלו בדיני שביעית כלל. ב', וכן לענין בעלי השדות ראינו, שלא הקפידה התורה על הפסדיהם, שהרי התורה הצריכה להפקיר שדותיהם, ולא חילקו אם תלויה פרנסתם בכך, או לא.

ועי"ש שטען ג"כ לענין סמיכות דעת, וכן שאין שליח לדבר עבירה מדין לא תחונם, והאריך שם (ענף ה') שאף לגוי ישמעאלי אין להקל דהעיקר הוא מש"כ הרמב"ם ביד החזקה (כמבואר כלל זה בספר יד מלאכי, כללי הרמב"ם אות כ"ג) שכתב (בפי"ד מהל' איסו"ב ה"ז-ח') איזה הוא גר תושב זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד ע"ז עם שאר המצוות שנצטוו בני נח, לא מל ולא טבל הרי"ז מקבלין אותו, והרי הוא מחסידי אומות העולם, ולמה נקרא שמו תושב, לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל כמו שביארנו בהל' ע"ז, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל בזה"ז אפילו קיבל כל התורה כולה חוץ מדקדוק אחד, אין מקבלין אותו עכ"ל, וכ"כ להלכה (בפ"י מהל' עכו"ם ה"ו), ועי"ש.

ועפי"ז אף ישמעאלי שאינו עע"ז הרי הוא בכלל האיסור עד שיהיה גר תושב, והו"ה לענין לא תחונם וכו', עי"ש. והנה עיין בילקו"י (שם עמו' תשצ"ד-תת"א במש"כ באורך בזה) ועי"ל שלא הוצרכנו כ"כ לכך אלא לרוחא דמילתא. ועו"כ בענין אין קנין לגוי באר"י וכו' כהנ"ל.

בטענת הגרי"ש אלישיב

והנה ז"ל מכתב הגרי"ש אלישיב זיע"א בענין ההיתר מכירה: "והנה כידוע כי לפני כמאה שנה בעת דוחק גדול של פיקוח נפש, היו אשר התירו בהוראת שעה לסמוך על היתר מכירת הקרקע, אולם ברור כי בזמנינו הדבר פשוט וברור שגם המתירים לא נתכונו להתיר לעת כזאת, ואין שום גמירות דעת במכירה זו, והנותן יד לעשות "היתר מכירה" נותן יד לעקור המצוה, ודעתנו דעת תורה שאסור להסתמך על "היתר" זה, ואין הדבר נתון לחילוקי דעות, עדות, וקהילות, וכל בר ישראל חייב בשמירת שמיטה כהלכה. וכל הנותן יד להורות לרבים לעקור שמיטה ע"י "ההיתר" גורם חילול ד' שמראה לעין כל שניתן לעשות חוכא ואיטלולא ממצוה יקרה וקדושה זו". עכ"ל, ועל מכתב זה חתם מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ועמו חלק מגדולי ישראל זצוק"ל ולהבחל"ח.

הנה א"כ טעמו של הגרי"ש זצוק"ל היה, כי מכירה כזו, של רוב קרקעות בארץ ישראל אינה תקפה, הואיל והכל יודעים (בלבו ובלב כל אדם) כי אין כאן מכירה.

וכעין טענה זו טען הרידב"ז כנגד המכירה בזמנו, וכמ"ש הרידב"ז בהקדמה לחיבורו בית הרידב"ז, וז"ל, והנה מלבד שאסור למכור קרקע באר"י ומלבד עוד האיסורים התלוים בזה, עצם גוף המכירה הלכה פשוטה שבקרקעות לא מועיל המכירה אם לא נעשה בערכאות של הממשלה, וע"כ הגע בעצמך, אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף, שכל אר"י שביד היהודים שייך לו, האם בזה קנה הערבי ונפקעה אר"י מן קדושתה, והנייר הזה אינו ראוי אלא לצור ע"פ צלוחית, ובאמת חפצנו לעשות זה ע"י קופצע קרעפישץ כמו ברוסיא, או טאבא [טאבו] כמו בכאן, והגידו לנו האדוויקאטין החשבון שתעלה ההוצאה על סך מיליאן וחצי מיליאן פראנק, וכיון שזה א"א, ממילא לא יצאה הקרקע מרשות ישראל והוי בקדושתה. עכ"ל.

ועיין בחזו"א (סימן כז אות ז ד"ה הנלקטים) שכתב לסיכום הענין, וז"ל, הנלקטים בשביעית פטורים מן המעשר אף אם נמכרו וכו', מפני שלא נמסר להם במאבו ואם היה הערבי תובע לקיים המקח היו אומרים לו כך דינכם דבלא רשימת המאבו לא קנה עכת"ד עי"ש. נמצא א"כ דגם החזו"א טען לאי חלות המכירה מחמת המאבו, וכעין מה שכותב הרידב"ז.

אלא שהמתבונן בדברים יראה שחלוקים הם בגדר חיסרון הרישום במאבו, דלדעת הרידב"ז אין בכלל מעשה מכר בקרקעות בלא מאבו, וכאילו דומה הדבר למי שמתכון למכור ואינו עושה קנין הראוי, כי החוק והנוהג במדינה שאין מכירת קרקעות בלא מאבו. ואילו לדעת החזו"א היעדר הרישום במאבו הוא המונע את הגמירות דעת שאנו נזקקים לה בכל מעשה מכר. וכן דעת הגרי"ש אלישיב שאין מעשה היתר המכירה ולא כלום, הואיל ובליבו ובלב כל אדם, הן של המוכר והן של הקונה, דאינו מכירה.

שוב מצאתי מהגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל שכתב כעי"ז לת"ח שפלפל בענין המכירה, וז"ל, כת"ר מפלפל בחכמה ע"ד המכירה הנוהגת בזמנינו כאילו יש כאן מכירה וכו', לענ"ד אין כאן מכירה כלל, וכל זה הערמה ניכרת שאין לה כל תוקף בדורינו, גם הראשונים שהתירו זה היה בזמן שהמוכרים היו

דתיים ובכל ליבם הסכימו למכירה כדי להנצל מאיסור, משא"כ עתה שכל זה נעשה רק כדי שיקנו מהם פירות וכל בר בי רב יודע שמכר כזה לא חשיב מכר, עכ"ל.

וא"כ עיקר טענותם הם כהנ"ל, דאיכא חיסרון בגמירות דעת ואין מתכונים למכור כלל ועיקר, ושונה הדבר ממכירת חמץ ששם יש ביחד עם הרצון להינצל מן האיסור ג"כ מציאות של מכירה, דלו יצוייר שיבוא הגוי לממש קנייתו בפועל, משא"כ הכא שיסבירו לו דאין זה מכירה ממשית כלל, והעובדא לכך היא זו שאין לה רישום טאבו כפי הדרך שבה עושים קנין קרקעות האידנא, וברור הדבר לכל בר דעת, ולכן אף כשחותם החקלאי על המכירה אין הוא מעלה ע"ד בגמירות דעתו שהוא מכירה, וסומך דעתו ע"כ שאין חותם לו לשנות הטאבו, והוא בחתימתו בסה"כ מכשיר פירותיו, וכעין עוד פרוצדורה של הכשרות בלבד, אך בודאי שיעמידו אותו על טעותו שהיא מכירה ממש של הקרקעות יסרב לגמרי למכור קרקעו לגוי.

ועוד ראיתי שכתבו, דהנה במכירת חמץ אמרינן כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ולכן גם אם לא גמר דעתו למכור בכ"ז ברצון היהודי שלא לעבור על איסור יועיל ג"כ הכא, ואי"צ לגמירות דעתו בודאי, הכא אם אמרינן הכי, עדיין יעבור הוא על איסור לא תחונם, וא"כ בודאי דאין אומרם שרצונו הוא לעבור על איסור. ופשוט.

ג. טענת המתירים

והנה בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פכ"ה) השיב על טענות הנ"ל (ועוד ע"ש שדחה עוד ממעטות האוסרים דאכמ"ל) באורך ורוחב, ואציין מעיקרי הדברים, ותורף דבריו ע"פ חלוקות טענות האוסרים (הנ"ל):

א': סמיכות דעת: א', במש"כ דאיכא חיסרון בסמיכות הדעת, ושאין סמכות למכור אדמות מדינה, הנה גם המדינה חותמת (באמצעות מורשה חתימה ממעמה) על שטר מכירה ודי בכך שחותם, ומה שבליבו הוי דברים שבלב שאינם דברים.

ב', ועוד במש"כ שהוא מנוגד לכללי ההתיישבות ואף אחד לא באמת רוצה למכור אדמתו, ושונה הוא ממכירת חמץ שנועדו להימכר, הנה בילקו"י (שם עמו' תשע"ה) השיב ע"כ, כי הנה באמת אם מסתכלים על כל הקרקעות ביחד, אה"נ בודאי שלא ירצו למכור הכל, אבל אם מתייחסים לכ"א בפנ"ע, איה"נ אם יבוא גוי ויתן לו יותר מהמחיר, וירויח מהמכירה, כ"א ואחד בפנ"ע יסכים למכור, וממילא דמי שפיר למכירת חמץ (ראם יבוא לקנות, אדרבא ימכרו לו דהוא נועד לכך), ויש לנו להסתכל על מכירה של כל חקלאי בפנ"ע, ולא על כל מכלול המכירה, וכו', ועי"ש במקורותיו. ובפרט דהוא מכירה לזמן ולא לצמיתות, דיש יותר מקום להסכים למכור בעבור מחיר מפולפל.

ג', ובמש"כ דהיאך יתכן למכור בלא ידיעת הבעלים קרקעות מדין זכין, הנה עיין בספר חישוקי חמד (פסחים עמו' קכ"ה), דדימה דין אחד שמכר את חמצו לגוי בפסח רק בשביל התעודה, למה שדנו באחרונים אי מהני למכור חמצו של חבירו בלא ידיעתו, מדין זכין לאדם שלא בפניו, ולהסוברים דמסתמא ניחא ליה ומהני, גם בנידון דידן הרי מכר הישראל החמץ כנהוג עי"ש, וא"כ מכיון שמכר לא אכפ"ל דעתו שוב, ועוד עפי"ד הרמב"ם (בפ"ב מהל' גירושין פ"כ) גבי מכין אותו עד שיאמר רוצה אני, דכל יהודי בליבו פנימה ניחא ליה בקיום המצוות, ועי"ש. והוסיף, שכל היכא דמהני הערמה, כגון במכירת חמץ, רצון חכמים שיעשה מעשה הקנין, ובזה די להיפטר מאיסור דרבנן של חמץ אחר הביטול, וכן בשביעית בזה"ז דהיא דרבנן, מהני הערמה אף דאיה"נ אין כאן גמירות דעת למכור, שדי במעשה הקנין, שאם מצינו בכמה מקומות דמהני הערמה, זה גופא קמ"ל (וקצת דומה להיתר עיסקא), **ועי"ש**.

ד', ובמש"כ דהוי הערמה הניכרת כאשר מוכרים כל אר"י לגוי, כתב לבאר דכיון שהוא מכירה לזמן מהני אף באומדנא דמוכח, וכן במכירת חמץ סומכין ע"כ, ומוכרין אף כמות גדולה שהוא הערמה הגלויה לכל, דאזלינן בתר מעשה המכירה ודרכי הקנינים כדאיתא בשו"ע (הו"מ סי' תמ"ח ס"ג), **עי"ש**.

וכ"כ בתוס' ע"ז (עא.) גבי שיתוף עכו"ם בבהמה לפטור מן הבכורה, שאין צריך שיתן מעות שווי הראש והריאה, אלא סגי שיקנם בפרוטה, דאנן סהדי שהישראל גמר ומקני לעכו"ם כדי להיפטר מן הבכורה, והובאה בש"ך (יור"ד סי' ש"כ סק"ז), **עי"ש**.

וא"כ אחר שקיבלה הרבנות יפוי כח למכור, יכולה למכור ע"פ כל החוקים ודי בזה.

ועוד דיש הפקר בי"ד הפקר, כאשר עושה ע"ד גדולי הדור.

והנה אומנם, אף דכל הני עונים על הקושיות, מ"מ יש להעיר גם גבי מכירת חמץ, שעמא דבר, שאם יש לו תעודה שמכר חמצו, קונים ממנו אחר הפסח ואין מדקדקין אם הבין את ענין המכירה, ואם יש בו קצת יראי"ש וכונה או רצון שתחול המכירה, וכ"פ בשו"ת מנחת שי (מ') ופרי שדה (ח"ג קכ"ה), שאם מכר בפסח חמץ, המכירה התבטלה (ולאחרונה פירסמו על חלק מחנויות דיוטי פרי בשדה התעופה, דאף דמוכרים הם חמצם, בכ"ז מוכרים הם חמץ בעיצומם של ימי הפסח רח"ל). ועוד דנו באחרונים, מה דין החמץ אחר הפסח בכה"ג, ובמחצה"ש (סי' תמ"ח סק"ד), כבר העיר שבזמנו רבים עמי הארץ שגם בעיניהם הדבר רק מצות אנשים מלומדה ומנהג אבותיהם בידיהם, וגם אין דעת הגוי לקנות כלל. ולדינא נקטינן שחנוני שמכר חמצו לגוי באמצעות הרבנות, והצהיר בפני חבירו שעושה כן רק בשביל לקבל תעודה כדי שיקנו ממנו יראי ה' המכירה תופסת כיון שהיה מעשה קנין, עי"ש.

והוסיף בילקו"י, ואומנם בזה"ז קיימת אפשרות לציבור הקונים החרדים לדבר ה', לנהוג כל דיני השמיטה באר"י, בדקדוק ובהידור, ולא להזדקק להיתר המכירה, אך עושים את היתר המכירה עבור החקלאים שלא יכשלו באיסורים חמורים וכו', עי"ש.

ב: גבי מענת דינא דמלכותא דינא: א', במש"כ דאין המכירה בטאב"ו ולכן אין לה סמכות חוקית ולא תקפה בדיניהם, הנה עיין בילקו"י (שם, עמו' תת"ב) גבי רישום בטאב"ו, ואף כשאין המכירה רשומה במשרד הממשלה בטאב"ו, ולכאורה בעניינים כיוצ"ב שפיר אמרינן דינא דמלכותא דינא, הנה מלבד דסו"ם עושים חוזים ושטרות שיש להם תוקף גם מצד הממשלה, והממשלה מתחשבת בכל חוזה ומחייבת את הצדדים לקיים הנאמר בו גם אם אין שם בעלים. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סי' נ"ו). **זאת ועוד**, שכבר כתב החזו"א דנקטינן כדברי רוב הראשונים הסוברים שכל הקפידא בדינא דמלכותא דינא הוא כשהשלטון מקפיד ע"כ ומעניש למי שאני נוהג לפי קביעת השלטון, אך בעינן הטאב"ו אין השלטון מקפיד ע"כ, והוא נעשה לפי רצונם של בעלי דבר. ועוד י"ל דהוא דוקא כאשר יש למלכות הנאה מכך.

עו"כ שם מהרב נחום רקובר, שיזם הצעת חוק הקובעת כי המכירה המתבצעת ע"י הרבנות הראשית בערב השמיטה תופסת גם לפי החוק, ודינה כדין מכירה המתבצעות בטאבו, ואכן בזמנו החוק התקבל והוא קיים עד היום, וממילא מענת דינא דמלכותא דינא נופלת בזה, אף דאי"צ לפי חוק בזה כהנ"ל. ועי"ש.

וכששאלתי בזה לידידי עו"ד ר' יצחק גאגולה הי"ו, הביא לי מלשונו של חוק השמיטה הנמצא בספר החוקים של המדינה. וזהו נוסח החוק: חוק עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה), תשל"ט-1979 (שהתקבל בועדת חוקה ומשפט של הכנסת ביום כ"ה בסיון תשל"ט (20 ביוני 1979), 1. (א) שר המשפטים ושר הדתות רשאים, באישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת, להתקין תקנות לענין עסקאות במקרקעין לשם קיום מצות שמיטה, שיחולו על אף האמור בחוק המקרקעין תשכ"ט-1969, או בכל דין אחר. (ב) תקנות לפי חוק זה הנוגעות למיסים יותקנו בהסכמת שר האוצר [וחתומים ע"כ: מ.ב. ראה"מ, ש.ת. שר המשפטים, א.א. שר הדתות].

ועוד שלח לי, מנוסח שהוסיפו לחוק ע"פ הנ"ל, בספר החוקים: תקנות עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה), תשל"ט-1979: בתוקף סמכותינו לפי סעיף 1 לחוק עסקאות במקרקעין (קיום מצות שמיטה), תשל"ט-1979, בהסכמת שר האוצר ובאישור ועדת החוקה חוק ומשפט של הכנסת לפי סעיף 1 לחוק האמור, אנו מתקינים תקנות אלה: 1. עסקה במקרקעין לצורך קיום מצות השמיטה, שנעשתה באישור מועצת הרבנות הראשית (להלן- המועצה), או באישור מי שהמועצה הסמיכה לכך תהיה תקפה על אף האמור בחוק המקרקעין תשכ"ט-1969, או בכל דין אחר ואף אם היא לזמן ותהיה נגמרת אף בלא רישום. 2. עסקה כאמור בתקנה 1 תהיה פטורה מכל האגרות, המיסים, הארנונות ויתר תשלומי החובה שתשלומם הוא תנאי לרישום עסקה במקרקעין. 3. הסכם לעשות עסקה כאמור בתקנה 1 יהיה פטור ממם בולים לפי חוק מם הבולים על מסמכים, תשכ"א-1961. התקבל ב: ו' באלול תשל"ט (29 באוגסט 1979). על החתומים: מ.נ. שר מ"מ שר המשפטים. א.א. שר הדתות, ע"כ. ולפי"ז דו"ק דלא אכפ"ל מגמירות דעת המוכר, כל שחתם על המכירה, לא יהני לו שום מענה שלא התכון וכו' ע"פ החוק, וכן הוא ע"פ חוקי התורה, ופשוט.

ואף דלא מפיהם אנו חיים, אך עיקר הטענה היא כיון דאין מכירה זו תקפה כלל בחוקיהם, אין להתייחס לכך כמכירה כל שהיא, ובטלה היא מעיקרא, דאין סמיכות וגמירות דעת למכור או לקנות, הא מוכח מהנ"ל דמכירה זו תקפה ע"פ חוקיהם (ובתנאי שנעשתה מכירה זו ע"י הרבנות הראשית לישראל בלבד) ככל דין מכירת מקרקעין גם בלא רישום בטאבו.

והנה אף שאין אנו צריכים לכך, וגם אם ע"פ דינם אי"ז חשיב מכירה, דדי בגמירות דעת שיש בין המוכר לבין הקונה. כמו שהאריך בטובו ידידי הגאון ר' נועם זוארץ שליט"א בספרו נועם המשפט (סי' א'), גבי קנין של דירה, האם הוא דוקא ע"י טאבו או שמתקיים ג"כ בלא טאבו, וכתב דאי נימא שהקנין הוא ברישום בטאבו, אמאי לא עושים מכירה וקניה של הקרקעות אצל משרד הרישום ומשנים את שם בעל הנכס במקום, אלא נפגשים בפני עצמם אצל עו"ד ועושים שטר המכונה "חוזה מכירה" אלא ודאי מוכח שדעתם דבזה יקנה המקח אלא שרצונם להעביר אח"כ גם בטאבו ליתר ביטחון.

ועוד, שיש מקומות שעושים מכירה של קרקע בלא רישום בטאבו ויש אנשים המצויים בדירותיהם שנים ארוכות ללא רישום בטאבו ורק כשברצונם למכור מתברר להם שאינם רשומים כלל (ואין זה דבר של מה בכך להוציאם מביתם שמוחזקים בו הרבה שנים עם שטרי מכירה וכדומה, ואפי' מסתבר שאין זה אפשרי להוציאם בפועל).

וא"כ מאן לימא לן דמנהג הסוחרים לקנות רק ברישום בטאבו, דאדרבא מנהג הסוחרים לקיים מילי דקנין והעברת הכסף במילואו וכל זה קודם ההעברה בטאבו ומסתמכים בבדיקה פשוטה של עו"ד שאכן אין בעיה הידועה לרשויות על בעלות המוכר בקרקע זו וכן בפתחי חושן (פב' הל' י"א) סתם דהרבה פוס' ס"ל שאין זה מעכב ולא חשיב "אתרא דכתבי", וא"כ כל הקנינים שעושים קודם לכן מקיימים את המכירה מדין תורה.

ועוד כתב שם, שאף מצד המדינה אין חובה לעשות רישום בטאבו, אלא דמצד המדינה מי שרשום שם הוא בעל הקרקע כאשר רוצים לגבות מיסים וכו', ואף שיש שחלקו על הבנה זו והכריעו שהקנין מסתיים רק ברישום בטאבו ולא לפני"כ, בכ"ז הסברא נוטה דהוא נועד בעיקר לטובת המחזיק שיהיה אצלו בבעלותו הנכס ולא שיפתח פתח לתובעים וכו' ולמען הסדר הטוב בלבד. ולכן אם החליטו ב' הצדדים שעושים העיסקה ללא רישום בטאבו מי מונע בעדם, וא"כ אין כ"כ נפק"מ שכל העברה תרשם, דבעת הצורך יבואו הדברים על מקומם תוך כדי ההליך לגבות תשלום מבעל הנכס או המחזיק בו, וכעין זה כתב בם' מעדני ארץ שביעית (סי' י"ח) דאין דין לרישום בטאבו אלא שאין הרשות מכירה בעסק מקרקעין אלא ע"פ מה שרשום

אצלהם, וא"כ אם נתרצו מוכר וקונה לעשות המקח בלא להודיעם, ודאי שאינו מעכב את המכירה. והביא שכן דעת רוב הפוסקים, ובפרט היכא שמתנים בפירוש, וכן כתב בפתחי חושן ע"פ רוזה"פ. ועי"ש. וכ"כ במנחת יצחק (ח"ו סי' ק"ע או' כ"ה) דאין הרישום מעכב ואפי' אם כתבו שהעברת הבעלות תעשה ע"י הרישום בטאבו ובאותה שעה לא יכלו לעשות כן, הרי מוכח שלא הקפידו שזה יעכב הקנין, אלא שקיבל עליו המוכר שבעת שיתאפשר לרשום מוטל עליו לעשות כן. עכת"ד ועי"ש באורך.

וא"כ הו"ל שאין הטאבו מוכרח לקיום הקנין אלא העיקר הוא הסכמת שני הצדדים למכירה, ודו"ק גבי נידו"ד דאי"צ בכלל לטאבו או לחוקי המכר כאשר מתבצעת המכירה בהסכמת ב' הצדדים.

ב', ובמש"כ שאין אפשרות למכור אדמות מדינה, ע"פ הא דעבר כן חוק במדינה, יש סמכות למכור גבי מכירת היתר מכירה גם בקרקע בבעלות המדינה, בפרט דגם המורשה חתימה מטעם המדינה חותם ע"כ.

ג', ובמש"כ שהמדינה איננה מוכנה למכור לגוי, וע"כ א"א למכור דאין הקונה זוכה בו, הנה הוא בנ"ל, דהמדינה עצמה כן מעונינת למכור בשביעית לטובת האוזרח וע"פ החוק.

ג': הנה גבי מצנת איסור לא תחונם: א', במש"כ שאין לתת חניית קרקע לגוי אפי' ישמעאלי, הנה אף דבע"ז (יט:) תנן, שאסור למכור קרקע באר"י לגוי משום לא תחונם, הנה זה אירי בגוי עע"ז ולא בישמעאלי, כן מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"א ס"ח) ע"מ שאמרו במשנה בחולין (צג.) שולח אדם ירק לנכרי, והא אסור ליתן להם מתנות חינם, ועי"ש ברשב"א שתירץ בשולח ירק לנכרי אירי בגוי שאינו עובד ע"ז.

ועוד, דהא המכירה נועדה לתועלת הישוב באר"י ולכן לא שייך איסור זה, כ"פ בעל האדר"ת בספר שבת הארץ (עמו' קכ"ח) ועוד [והנה יש להעיר בזה, דאף גבי איסור לא תשחית את עצה, באשר יש תועלת מן העץ יותר מן הפירות שמוציא, אין איסור בל תשחית ומותר להשתמש בעצים, אף שעיד"כ מפסיד עץ מאכל, כיעויין במש"כ בזה בם"ד בספרי מערכת שלמה (שביעית פ"ה הי"ז), ומכאן אפשר ללמוד, דכל איסור יישוב ארי"י הו"ד כדי לקיים את היישוב בארץ בשביל היהודים, וא"כ היכא עצם קיום היישוב הוא ע"י המכירה, והקש והבן, כנלע"ד].

ועוד, יש לצרף סברת האומרים שדוקא אם המכירה נעשית לצורך הגוי איכא לא תחונם, משא"כ כאשר נעשה לצורך הישראל, ועי"ש.

ועוד, יש לצרף ממש"כ בספר פתח הדביר (או"ח סי' רמ"ו ס"ג) שלא אסרה תורה בלא תחונם במתנה ע"מ להחזיר, דחניה בקרקע משמע לצמיתות, והוא ג"כ לפי מש"כ הרמב"ם בטעם איסור זה. שאם לא יהיה להם קרקע תהיה ישיבתם ישיבת עראי, עי"ש.

ועוד, דהסמ"ג (לאוין מ"ח) ס"ל דלא תחונם הו"ד בד' אומות, וכ"כ המנח"ח (מצוה צ"ד), עי"ש.

ועוד, דיש לצרף גם כן סברת שו"ת משפט כהן (ס"ם ס"ח) דכל שיש לגוי קרקע באר"י אין איסור לא תחונם.

ועוד, דאם לא כן, יעבדו החקלאים באיסור, וי"א שאומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך (ועיין בזה במש"כ בספר גם אני אודך מתשובותי (ח"א ס"י) עי"ש).

ועוד, יש לצרף משמן המור (יור"ד סי' צ') שמכירה לזמן מותרת, ואף עדיף משכירות (כן הביאו ר' יצחק אלחנן במכתביו, אך עיין בחזו"א (שביעית פכ"ד או"ד) ובמעדני ארץ (ס"א) שדחו דעה זו מן ההלכה, ועכ"פ חזי לאיצטרופי).

ועוד, דכתב בנשמת כל חי (סי נ"ה) שאין איסור למכור לגוי באופן שלא ידור באר"י, ועי'ש.

ב', ועפי"ז יבואר ג"כ דמה שטענו דאין שליח לדבר עבירה אינו מהטעם הנ"ל דאי"ז עבירה, ובפרט דהוא מח', ועיין במ"ש והאריך בזה הילקו"י (שם, עמו' תשצ"ד), עש"ב.

ד: ובמש"כ דהדבר לא הוכרע דשביעית דרבנן ואולי יש לחוש אי שביעית דאורייתא: א', הנה ע"פ הנ"ל שהארכנו בזה במקומו (מערכת שלמה שביעית, פ"ד הכ"ה, וכן בכתובים), דהוכרע דגם לפי הכס"מ דעתו כרוב הראשונים דס"ל דשביעית דרבנן. ב', ובמש"כ שרוב היישוב היהודי באר"י ושוב שביעית מדאורייתא, הנה דבר טענה זו מכנית אינה נכונה, דעדיין בעוה"ר אין רוב תושביה עליה, וכן זה שיש שלטון יהודי אינו עושה את אר"י כרוב ישראל עליה, ויש עוד להאריך בזה ואכמ"ל.

ה: ובמש"כ דאף רכוש עכו"ם שייך לשלטונות, גם זה אינו, דהוא מוכח שהמדינה עצמה מוכרת אדמותיה לענין שביעית.

ו: ובמש"כ גבי מח' אם יש קנין לגוי באר"י או לא, עיין בזה במקומו (מערכת שלמה שביעית, פ"ד הכ"ט) שהוא מחלוקת הפוסקים, והברעת רוהפ"ם ובראשם הרדב"ז שיש קנין לגוי באר"י לפי דעת הרמב"ם, ורק הכפתור ופרח שם הכריע דאין קנין לגוי והוא דעה יחידאה, וע"ש.

ז: ובמש"כ במח' המבי"ט, אי יש קדו"ש בפירות נכרי, עיין בזה במקומו (מערכת שלמה שביעית, שם) שהארכנו בזה, ועי"ש.

ח: ובמש"כ על שאין לישראל לעבוד בקרקע של נכרי באר"י ובפרט במלאכות דאורייתא, עיין בזה במערכת שלמה שביעית (שם), במש"כ בזה, ועי"ש, ובילקו"י (מהדו' תשע"ה, עמו' תתכ"ד, פכ"ה ה"ג), הביא הנ"ל וכתב שהכ"נ ראוי להחמיר במלאכות דאורייתא לכה"פ, באם יכול.

ט: ובמש"כ שסו"ס יש ברכת וציותי את ברכתי, ואמאי עוזבים ברכה זו משום הדחק, הנה על טענה זו של עזיבת ברכת וציותי את ברכתי, ענו ע"פ דברי הסמ"ע (חו"מ סי' ס"ז סק"א) שכתב,

שדוקא בזמן שהשמיטה נוהגת מן התורה, היתה הברכה מתקיימת בהם, משא"כ כשנוהגין רק מדרבנן ועי"ש. והביאו בילקו"י (עמו' תש"צ) דע"כ יש לומר כן, דהנה בתום' בגיטין (לו:) איתא, דהינו טעמא שלא תיקנו בזה"ז לנהוג יובל, משום שאין רוב הציבור יכול לעמוד בזה, ואי איתא שיש ברכת וציותי את ברכתי גם בזה"ז, למה לא תיקנו לנהוג יובל ותהיה הברכה שורה בשדותיהם, ועל כרחך כהנ"ל.

והסבר הדברים, דהנה בראשית ברא אלוקים, ראשית בריאת העולם היתה עבור התורה שנקראת ראשית, והקב"ה הסתכל באוריתא וברא עלמא, וחוקי הטבע מבורכים ע"י הש"ת כנאמר בתורה, וביום מסויים נקבע שהים יגזר לחרבה וכך היה, וכן בכל שש שנים יבול האדמה מתברך ע"פ גזרת התורה, ומאחר ושביעית בזה"ז מדרבנן, ממילא אין כאן את גזירת הבורא וציותי את ברכתי, כי ברכה זו המשנה את חוקי הטבע, נאמרה רק ע"מ שכתוב בתורה ובזה נגזר על חוקי הטבע להשתנות, משא"כ בזה"ז.

ובעי"ז כתב החזו"א (סי' י"ח או"ד) ע"ד הרמב"ם במש"כ (בפ"א ה"י), ומפני מה התירו כל אלה וכו', ומשמע דמשום הפסד פרטי לא התירו, ואינו כחול המועד דאם היה מותר במקום הפסד, לא שייך לשאול מפי מה התירו הכל, כדאמרן בסנהדרין (כו:), התם אנסי טפי ע"י המלכות וקרוב הדבר לפיקו"נ ע"י עניות וגבית ארנוניות, והוסיף וז"ל, והא דכתיב וכ"ת מה נאכל וגו' וציותי את ברכתי, אין הכונה הבטחה שלא תבוא לידי פיקו"נ ע"י חיסרון תבואות שנה שביעית, אלא הבטחת הברכה בשביל שמירת שביעית ומה נאכל כתיב, ר"ל לא כמו שתחשוב בדרך הטבע, שבשביתתך תביא לך הפסד ותתחייב בחיי צער, אלא אצוה לך את הברכה, והבטחה זו אפשר שיגרום החטא לקפחה, וגם הברכה אינה אלא לכל ישראל, אבל היחיד יוכל ללקות בשביל חבירו, ומצות שביתת שביעית נדחית מפני פיקו"נ ככל מצוות התורה בשעת מצור ומלחמה, ואין להם לחם לאכול, ובזה ניחא שהניחו כרכים מלקדש (גבול עולי מצרים שאינם בכלל גבול עולי בבל), כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ולא סמכו על הבטחת ברכה בשישית דודאי גם עניים בכלל הברכה, אלא שראו שגברה העניות ולא אמרה תורה לסמוך על הברכה להימנע מהשתדלות המחייבת בדרכי הטבע, עכ"ל. ועי"ש שהביא דברי הסמ"ע הנ"ל ועי"ש.

והנה ראיתי עוד בילקו"י (שם עמו' תשס"ו) במש"כ (בהקדמה לפכ"ה) בתחילת דבריו בענין היתר המכירה, וכתב, ואומנם רבים מעמך ישראל הפזורים ברחבי הארץ, הם בגדר שומרי מסורת אך לא מקפידים על קלה כבחומרה, ואילו לא נעשה את היתר המכירה, יכשלו ח"ו באיסור שביעית.

ועו"כ, ועוד שיש כיום אלפי חקלאים שכל פרנסתם תתמוטט אם לא ינהגו ע"פ היתר המכירה, ויכשלו בעבודות האסורות בשמיטה, וישראל ערבין זה לזה. ויש חקלאים ירא"ש שבתמימותם טועים שמאחר ואבותיהם לא נהגו כן במרוקו ובתונים וכו', גם הם אינם נוהגים בדיני שמיטה, וטענה זו מחוסר ידיעה ששביעית אינה נוהגת אלא באר"י, וממילא חסר להם את הגירסא דינקותא של שמירת השמיטה, ולכן אפי' ירא"ש ממשיכים לעבוד בשביעית כרגיל, לפיכך הנהיגו גם בשנים האחרונות את היתר המכירה. ומעשה היה בשנת תש"ם ביקשו אלפי חקלאים להצטרף להיתר המכירה, ואם לא יעשו את המכירה לא יהיה להם ממה להתפרנס, ורובם ככולם ימשיכו לעבוד בשביעית כרגיל, ויעברו על איסור שביעית (שרובם אינם שומת"מ אלא מסורתיים בלבד), וכך כאלף וחמש מאות חקלאים מצאו סידור ללמוד בשנת השמיטה ולקבל תמיכה קטנה, וכל היותר הוי בשבילם שעה"ד. ונהי שהציבור הרחב יכול להחמיר כיום בנקל ולא לסמוך על היתר המכירה אבל בשביל החקלאים אכאתי הוי שעה"ד, ובפרט שההיתר נעשה כדי להציל עם רב מאיסורי שביעית, באשר רוב היצור הינו ליצוא, ובלי היתר המכירה החקלאי לא יוכל לייצא.

ולכן, גם חקלאי ירא"ש היודע שאינו יכול למצוא פתרון אחר זולת מכירת הקרקעות לגוי, כגון שאם ישבית את שדהו, ואת היבול שלה, אותם הסיטונאים הקונים ממנו, יתרגלו לקחת סחורה מחקלאים אחרים או מחו"ל ויבוא לידי הפסד גדול גם בשנים הבאות, ויגרם לו מכך נזק גדול בפרנסתו, ורוצה להזדקק להיתר המכירה, יש להורות לו שיסמוך באיסור דרבנן על היתר המכירה, כפי שהיתה דעתם של כמה וכמה גדולי הדורות ועד אחרון מרן האמו"ר זיע"א, עכת"ד.

וע"ע באורל"צ (שביעית מבוא ענף ב') שכתב, דאין להביא ראיה (שהיקלו בשעה"ד) שהתורה לא הקפידה על הפסד בעלי השדות, שהרי כתוב בפסוק וציותי את ברכתי לכם בשנה השישית ועשת את התבואה לשלוש השנים (ויקרא כ"ה, כ"א). הרי שיש הבטחת התורה שתהיה ברכה בשדות, וא"כ לא היו צריכים לדאוג על הפסדים שהרי יש סוברים דלא נאמרה הברכה אלא על התבואה וכמפורש בפסוק. אבל על שאר פירות לא היתה הבטחה (וראה בזה ברש"י עה"ת (שם פסוק כ'), ומאידך הרמב"ן ובעלי התום' ועוד מפרשים סרסו את המקרא ודלא כרש"י, עי"ש). ועכ"פ בזה"ז דשביעית אינה אלא מדרבנן, אין הבטחת וציותי את ברכתי, וכמו שמשמע מדברי התום' בגיטין (לו:, ד"ה ותקון) שכתבו, שאף שתקנו שביעית זכר לשביעית לא תיקנו יובל זכר ליובל, משום שאין רוב ציבור יכולים לעמוד ביה ליאסר בעבודת קרקע שתי שנים רצופות, ואם היתה הבטחת הברכה, לא היו צריכים לחוש שלא יעמדו במניעת עבודת הארץ, ומשמע שאין ההבטחה אלא בזמן ששביעית נוהגת מן התורה, וכ"כ הסמ"ע (חו"מ בסי' י"ח סק"ה), עי"ש.

ולכן הסיק, דע"כ כל מה ששיך שעה"ד, והוא גם הטעם של גדולי הדורות הוא משום הסכנה להתישבות באר"י, והיתה סכנה לעצם קיום ההתישבות שמספרם היה קטן, ואם לא היו מתירים להם לא היו יכולים אותם ישובים חקלאיים להתקיים שם. וכן שחששו משום שיפקיעו שדותיהם השלטונות באם לא

יעבדו, וא"כ הוי זורעים משום אתונא (עפ"ד הגמ' בסנהדרין (כו.), וע"ע שהארכנו בזה במערכת שלמה שביעית (פ"א הי"א), ועי"ש). וא"כ הכא בזמנינו דזה א"ש, שוב אין כאן היתר שעה"ד ואין להקל בזה.

בדעת מרן מאור ישראל זיע"א האם בני תורה צריכים להחמיר בזה

והנה ידועה דעת מרן מאור ישראל זיע"א בענין זה להקל, וכפי שהתבטא כמה וכמה פעמים באופן פומבי וגלוי.

וז"ל קודשו במכתב (שהתפרסם בילקו"י שביעית מהדו' תשע"ה בתחילתו):

"באמת שיש לסמוך על היתר המכירה דהוא מבוסס וברור ע"פ ההלכה, ואין לי שום ספק בדבר. ורק המהדרים יכולים להחמיר ע"ע, ובלבד שלא יפגעו בני ביתם בחוסר הפירות והירקות בראוי" חתימת י"ק.

ועוד, דבע"פ התבטא בצורה יותר מוחלטת, שמי שקונה היתר מכירה עושה כהוגן, ומי שלא הרי שמבזבז כספו וכך הורה לנכדו שליט"א כפי שהתפרסם, ואביא כאן מתוך דבריו שם, והדברים גלויים לעין כל, וז"ל: היתר מכירה היתר גמור, אמיתי, משה כועס עלי שאני אומר כך, בני משה אומר שההפרש חצי שקל, תעשה כמו שאני אומר לך, היתר מכירה היתר אמיתי, מי שרוצה להפסיד כסף שיפסיד, תגיד ג"כ לאמא שלך, למלכה, תגיד לה שאני אמרתי שהיתר הזה היתר אמיתי, ומי שרוצה לזרוק את הכסף שלו, שיקנה אוצר בי"ד.

תגיד להם: כך שנינו בגמ', מי שיש לו מעות הרבה ורוצה לאבדם יקנה כלי זכוכית, זה ג"כ כך, יקנה אוצר בי"ד, במקום כלי זכוכית, יקנה אוצר בי"ד, יש לו הרבה כסף, רוצה לאבדם שיקנה אוצר בי"ד.

ושוב חזר: יש לנו היתר מכירה גמרנו, בשביל מה לשבור את הראש מאיפה לוקחים, מדוע לוקחים, למה, תאמר לחברים שלך ג"כ, רחמנות.

היה אחד רצה להחמיר, לא רצה לאבול היתר מכירה, נתנו לו מאסר עשרים ושמונה יום, אסרו אותו, אמרו לו, אם הרבנים אוכלים, גם אתה תאכל (א"ה, כנראה אסרו אותו ע"ד אחר, ושם ביקש שיביאו לו אוכל שאינו מההיתר מכירה, ופשוט), אתה רוצה חומרות יקחו אותו לכלא (א"ה, וכנ"ל). כן, ההיתר היתר גמור, אפילו למחמירים, היתר גמור לאמיתה של תורה, אין לי ספק בזה, זה הידור, הידור בעלמא, רוצה להדר להדר, כמו שאמרתי, יש לו הרבה כסף רוצה להדר, יהדר. מי שהוא מקטני אמונה יקבל את חלקו בעולם הזה ויפסיד כסף, ע"כ מדבריו של מרן מאור ישראל זיע"א שם.

ועוד, שהתפרסם ששאלו הגאון רבי יוסף חיים סיטרוק שליט"א, ואביא ג"כ מתוך הדברים וז"ל: כבוד הרב, אני לא רוצה להעמים, רק שאלות קטנות, אבל אני רוצה לשמוע מפיו הקדוש של הרב את התשובות, קודם כל ראיתי שמבאים דעתו של הרב בענין היתר השמיטה, רציתי לדעת איזה הגבלות הרב נותן להיתר זה?

והשיבו מרן: זה מותר, אבל מי שרוצה לעשות חסידות, יעשה חסידות לעצמו אבל לא להגיד לאחרים, להורות לאחרים, יעשה חסידות לעצמו כמה שירצה אבל להורות לאחרים על פי ההיתר, זה היתר אמיתי, נכון.

מי הוציא את ההיתר הזה, זה רבי יעקב שאול אלישר, היה לפני מאה שנה היה ראשון לציון, היה חסידא קדישא גאון עולם היה, הוא כתב את ההיתר, רק אנחנו הרחבנו אותו כדי שלא יעשו עליו קושיות, אנחנו הרחבנו אותו, אבל ההיתר הוא שלו, הוא המקורי, הוא שכתב את ההיתר, היה חסידא קדישא הרב רפאל מאיר פניג'אל, צדיק וקדוש, שהוא הסכים איתו, נתן לו הסכמה על זה.

הוא היה בתונים הרב פניג'אל, הוא נסע לתונים לשליחות, האריה פרץ את הסוגר שלו ויצא לרחובות, וכולם היו פוחדים ובורחים ממנו, והוא קרב אל האריה לא פחד משום דבר, קרב אליו וגירש אותו כמו שמגרשים כלב. שאלו אותו, איך כבודו לא פחד, אמר, מי ששומר בריתו והוא צדיק, לא צריך לפחד מחיות. היו צדיקים יסודי עולם, והם כתבו את ההיתר, הם ראו בעוניים של החקלאים שאין להם פרנסה, ורחמו עליהם. יש הרבה דברים באלה, כמו מכירת חמץ, מי יותר חמור, חמץ או שביעית, חמץ זה כרת, בל יראה ובל ימצא, ועושים את ההיתר הזה, מוכרים את זה לגוי, אפילו שכולם יודעים שאחרי פסח יחזור עוד פעם, כולם יודעים, ולא אמרו שזה הערמה ולא אמרו שום דבר. ומי כתב את ההיתר הזה, הב"י באור"ח סי' תמ"ח, אין פריץ ואין מי שמצפצף על זה, אבל כאן כל שבע שנים עושים צרות, עושים ככה, עושים שלא כדין. עכ"ד, ומפורסמים הם ברבים.

וא"כ משמע מהנ"ל, דדעתו דעה רמה היא, שכמעט ואין מקום להחמיר שלא לקנות ולאבול מן תוצרת ההיתר, אלא רק בגדר חסידות בעלמא ממש, וגם היא נדחית בקל, אם בחיסרון כל שהוא וכו', עד שליש כמבואר.

אך הנה, בילקו"י (שם) הביא עוד ממש"כ בשבט תשמ"ו שכתב: "...אומנם ידוע שיש המקלים וסומכים על היתר המכירה בשנת השמיטה, ויש להם ע"מ שיסמוכו בשעה"ד, אך ודאי במקום שיש בני תורה ואברכי ישיבות ומשפחותיהם החרדים לדבר ה', ראוי מאוד להחמיר ולעשות מאמצים לשמור כל דיני השמיטה בדקדוק רב ובהידור, ולקנות מוצרים שאין בהם חשש כלל.

לפיכך, כל החרד לדבר ה' ויש בידו אפשרות לשמור דיני שמיטה כהלכתה, וכנ"ל נכון מאוד שיעשה כן ויתברך בכל הברכות שבתורה", עכ"ד.

וכ"כ בהסכמתו לילקו"י (אלול תש"ם) וז"ל, ולא אכחד שאע"פ שהמיקלים ע"פ היתר המכירה יש להם ע"מ שיסמוכו, מ"מ המחמירים להוביר שדותיהם, ולהקדיש את שנת השמיטה

ללימוד תורה ובפרט ללימוד ההלכות התלויות בארץ. ובשמיטה הקודמת בשנת תשנ"ד עודדנו למעלה מאלפיים חקלאים לעשות כן, וישבו ולמדו תורה בכל ההלכות התלויות בארץ, במשך כל השנה, וסידרנו להם תמיכה כספית שיוכלו להחזיק מעמד, וקראנו עליהם גיבורי כח עושי דבריו וכו', עי"ש.

וא"כ צ"ב מהי דעתו והוראתו של מרן לבני התורה והאברכים, בענין זה, האם להחמיר או להקל. האם היא חומרא רחוקה וחסידות בעלמא וא"כ להחמיר אף לבני התורה, או שההיתר נועד לשעת הדחק והנכון שיש להחמיר בזה למי שיכול, ועל כל אחד להשתדל ולהחמיר בזה, וצ"ב.

בבירור דעתו של מרן

והנה ראיתי במש"כ ביביע אומר (ח"י חיו"ד סי' נ"ח) במה שהאריך לבאר ענין זה וכתב, אומנם ידוע שיש חקלאים המיקלים וסומכים על היתר המכירה בשנת השמיטה, ויש להם ע"מ שיסמוכו בשעה"ד, והפירות אשר בשדותיהם אין עליהם קדו"ש. אולם חקלאים החרדים לדבר ה', שיש ביכולתם לשמור דיני השמיטה כהלכתה, טוב יעשו אם יפקירו שדותיהם בשנה השביעית, ויקדישו את עצמם ללימוד התורה, ועליהם נאמר גיבורי כח עושי דבריו ויזכו לברכת ה', כמו שנאמר וציותי את ברכתי לכם וכו', ומצוה להחזיק בידם לתומכם ולסועדם, שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה, ויתברכו בכל הברכות וכו'.

והביא כ"ז בילקו"י (שביעית עמו' תת"ח) והוסיף, וזה אמור בעיקר לענין המכירה עצמה, שלכתחילה אין נכון לעשות כן, ורק מי שיש לו בזה שעה"ד יעשה כן. ולכתחילה יש לקיים את המצוה כהלכתה ולהקדיש את שנת השמיטה ללימוד התורה הק' כפי רצון התורה, אבל לא לגבי היבול שיגדל באותם השדות וההיתר מכירה הוא היתר ברור בלי שום ספק, כמו שאמר מרן אאמו"ר זיע"א כמה פעמים, אלא שגם זה טוב ונכון הדבר להדר ולהחמיר לקחת מפירות של חו"ל או יבול אחר שאין בו כל חשש ובפרט בני תורה, בלבד שאין הפרש גדול כ"כ במחירים. וברור שיש מקום מתורת חומרא לחוש היכא דאפשר להמחמירים בזה, לאחר שסו"ס מצינו לכמה גדולי עולם שחלקו על היתר המכירה, ומהם הסבא קדישא מהר"י ידיד הלוי, הגאון החזו"א, הגרי"ש אלישיב. ובודאי שכל הרוצה לחוש לדבריהם תבוא עליו ברכה.

וא"כ מבואר מהנ"ל שאף שהוא היתר, והיתר גמור, בכ"ז מכיון שרוב ההיתר נועד בשביל שעה"ד של החקלאים ולהצילם מעוון, וכן לרווחת בנ"י שלא יעמדו במחירים הגבוהים ויבאו להיכשל באיסורי ספיחין, מ"מ בני ישיבות ואברכים הרוצים להדר, יכולים הם להדר בכך ולהחמיר כדעת האוסרים, דאין בזה הפסד כ"כ מרובה, ובתנאי שאי"ז פוגע בפירות וירקות של ב"ב דא"א להחמיר ולמנוע מהם הצריך להם, אך ודאי שמי שמצבו דחוק וקשה, ודאי שיש לו ע"מ להקל דלזה עיקר ההיתר, ע"כ.

המעלות בעשיית ההיתר, אף כל האמור

והנה אף שיש מקום להחמיר בזה, בכ"ז כדי למנוע מכשלה החקלאים שאם לא יעשו היתר המכירה, יעבדו בלא היתר והוא יגיע למכשלה גם כאשר תוצרתם תזלוג לשוק בארץ, בנוסף שלא ימצא ח"ו הפירצה שישווקו בארץ בשוק בלא תעודת כשרות, דיתרגלו לעשות כן גם בשאר שנים ונפסיד הפיקוח של תרו"מ וכו'.

ועוד, דיש להצילם מן איסור חמור של השביעית, ובנקל ע"י המכירה מצילים מהם את חומרת האיסור אף האמור לעיל. וכעי"ז כתב מרן מאור ישראל זיע"א, דאף שהוא היתר אלים ומבוסס, בכ"ז ההיתר עושה שאנו נמנעים מלעבור על איסור שביעית, אבל עדיין לא מקיימים שמיטה כהלכתה, ואומנם רבים מעמך ישראל הפזורים ברחבי הארץ הם בגדר שומרי מסורת, אך לא מקפידים על קלה כבחמורה, ואילו לא נעשה את היתר המכירה יכשלו ח"ו באיסור שביעית.

וע"ע בשו"ת בנין אב (ח"ד עמו' רע"ו) שכתב, שהגרש"ז אוירבאך זצ"ל, ביקש ממנו ומעמיתו, הגאון רבי ישראל מאיר לאו שליט"א שיקפידו לערוך את מכירת הקרקעות שע"י הרבנות בנהוג, שגם לדעת הסוברים שאין להקל במכירת הקרקעות כך צריך לנהוג למעשה, שאף שיש לשמור שמיטה כהלכתה, מ"מ כיון שהא קמן רוב הציבור בארץ אינו יכול לעמוד בדבר, על הרבנות לקיים את היתר המכירה וכו', ועל הרבנות לדאוג לכלל הציבור, ולהנהיג היתר המכירה להציל החקלאים מעוון, וגם הרבנים שעסקו בהלכות השמיטה מטעם הרבנות קיבלו הדרכה עצה ותושייה מהגרש"ז זצ"ל בשאלות על שטרי המכר וכד', עכת"ד.

וע"פ כל הנ"ל פסק הילקו"י (פכ"ה ס"ב) וז"ל, בעלי שדות וכרמים הנזקקים להיתר המכירה שע"י הרבנות הראשית טוב ונכון שישאירו חלקת אדמה קטנה שאותם לא ימכרו, ולא יעבדו בה כלל בשנת השמיטה, כדי לקיים לכה"פ בחלקה מסויימת מצוה דרבנן של שביתת הארץ. והוסיף, דלפיכך לא תיקנו היתר מכירה גבי גינות ודשא דאין בזה שעת הדחק וקושי כמו שדה חקלאית. וכ"כ (שם ס"ג) שיש מקום להחמיר עדיין, אף ההיתר שלא יעשה עבודות דאורייתא (אף דהאידנא שביעית דרבנן, בכ"ז יש לחוש לכך).

אופן המכירה כיום

שוב הגיע לידי ממש"כ הגאון רבי זאב ויטמן שליט"א בענין מכירת הקרקעות משנת שמיטה תשם"ח, ע"פ בקשת גדולי הדור דאז, וז"ל, בשמיטת תשם"ח, כשעמדתי בראש ועדת השמיטה של הרבנות הראשית לישראל, התייעצנו עם עורכי דין המומחים בתחום המקרקעין ועם גדולי הפוסקים בתחום חושן משפט. בליווי של הפוסקים והמומחים הללו ניסחנו את הסכם המכר מחדש וגם את ההרשאות שעליהן חתמו בעלי הזכויות, באופן ששיפר מאוד הן את גמירות הדעת מצד החותמים והן את

המכירה עצמה, וצמצם מאוד את האפשרות לערער על תוקפה של המכירה מבחינה הלכתית ומשפטית.

שטר המכירה נוסח בדומה לחוזה מכירה משפטי, כאשר מצד אחד הוא לא הרתיע את בעלי האדמות והיה מקובל ומוסכם גם עליהם, ומצד שני הוא הביא לכך שהמוכרים והקונה קראו והבינו כל פרט, דבר שהגביר מאוד את גמירות הדעת של המוכרים והקונה, וצמצם את האפשרות של המוכר למעון ובלב כל אדם שאין כל כונה למכירה ולקניין, והללו נעשים רק מחמת אונם ומתוך הבנה שאין במכירה ובקניין כל ממש.

הגשת מסמכים המנוסחים באופן משפטי לחקלאים גררה ממילא צורך לשבת עם כל אחד ואחד ולהסביר לו את משמעות הדברים, מכיוון שהחקלאים לא הסכימו לחתום על מסמכים כאלו מבלי להבין את משמעותם.

הדיונים הארוכים והמתישים ביותר נעשו מול מִנהל מקרקעי ישראל, שבעבר נציגיו חתמו על הרשאות הרבנות מבלי לקרוא אותן ומבלי להבין את משמעותן, מכיון שהם לא התייחסו אליהן ברצינות וכבעלי תוקף מחייב. לא כן היה בתשם"ח. עד לרגע האחרון התנהלו דיונים על כל פסיק ועל כל מילה ונעשו שינויים עד הרגע האחרון, כך ששוב אין כל אפשרות למעון בנגד המכירה שנעשתה בתשם"ח לא מטענת חוכא ואטלולא ולא מטענת חוסר גמירות דעת.

אחד השינויים המשמעותיים היה בכך שהמכירה נעשתה ישירות ממִנהל מקרקעי ישראל לקונה הלא יהודי, וכפי שמתבצעת כל מכירת קרקע אמיתית ורצינית, ולא באמצעות ייפוי כוח של המוכרים לרבנות על מנת שזו תבצע את המכירה בשמם, דבר הנוהג רק במכירות הלכתיות.

בה בעת נעשתה עבודה רבה לאתר את בעלי הקרקעות ולהחתים אותם ואת כל בעלי הזכויות על הקרקעות, ולא להסתפק בהחתמת המגדלים, שאומנם הם בעלי האינטרס לקבל את אישורי המכירה מהרבנות, כדי שיוכלו לשווק את תוצרתם, אך במקרים רבים, הם אינם בעלי הזכויות ובעלי הסמכות למכירת הקרקעות.

המכירה לא הייתה כללית על כל אדמות המדינה, אלא צורף נספח המפרט את הקרקעות שנמכרו, וצורפו מפות המסמנות את כל השטחים שנמכרו. בסה"כ נמכרו כ-1,750,000 דונם (כשבעה אחוזים בלבד משטח המדינה) במאות יישובים במחיר של 70 מיליארד ₪.

כאמור, רצינות המכירה הוכחה גם בכך שהיועצים המשפטיים של מִנהל מקרקעי ישראל ניהלו עימנו דיונים ארוכים, מתישים ורצופי משברים לגבי סעיפי החוזה ונוסח השטרות שייחתמו על ידם. דיונים ארוכים נערכו גם על עצם העובדה שהם נדרשו לחתום על הסכם המכר, משום שלא הסתפקנו בחתימתם על הרשאה לביצוע המכר באמצעות הרבנות הראשית.

כדי להבין עד כמה המכירה בשנת תשם"ח לא הייתה בגדר חוכא ואטלולא, אלא מכירה רצינית ומשמעותית לא פחות מאשר מכירות החמץ או מכירות אחרות הנעשות למטרות הלכתיות שונות, נציין שמִנהל מקרקעי ישראל דרש כתנאי לחתימתו על הסכם המכר מממך מרשות המיסים שיאשר שהעסקה פטורה ממיסים (בהתאם לחוק השמיטה שנתקבל ב-1979). דרישה נוספת של המִנהל, שאף היא מעידה על רצינות המכירה, הייתה לקבל התחייבות כתובה של הקונה שתוכנם לחוזה, שהוא לא ירשום הערת אזהרה בטאבו על ממך ההסכם שייחתם עימו.

כמו"כ ביקש מִנהל מקרקעי ישראל להיות מעורב בבחירת הקונה הגוי, מתוך רצון להבטיח כי הקרקעות תימכרנה לגוי אמין ונאמן למדינת ישראל, כדי שמדינת ישראל לא תחשוש להפקיד בידיו את קרקעותיה למשך שנת השמיטה. ואכן, בהתאם לבקשת מִנהל מקרקעי ישראל ושר הבינוי והשיכון הממונה על מִנהל מקרקעי ישראל, הקונה היה דרוזי ששירת בצבא כמח"ט וכסגן מפקד אוגדת עזה, ולאחר מכן שימש כנספח צבאי של ישראל באחת ממדינות מזרח אירופה.

אע"פ שהמכירה של רוב הקרקעות נעשתה ע"י מִנהל מקרקעי ישראל, שהוא בעל הקרקעות ובעל הסמכות למוכרן, הרי כאמור למכירה זו קדמה מכירה של כל הזכויות של חוכרי הקרקע, בעלי הרשות והמגדלים למִנהל מקרקעי ישראל, באמצעות ייפויי כוח שנחתמו ע"י כל בעלי הזכויות. זאת כדי שבעת המכירה תהיה למִנהל הסמכות המלאה למכור את הקרקעות ושהזכויות המלאות עליהן תהיינה בידיו. יש לציין שגם לגבי חתימה על הרשאות אלו נתקלנו בחששות מצד חלק מבעלי הזכויות, והיה צריך לנהל דיונים ולהבהיר הבהרות לעורכי דינם.

אף שמטרת כל השינויים הללו הייתה שהמכירה תתבצע באופן חוקי-משפטי, וכפי שמתבצעות מכירות רגילות במדינה, הרי שהיה לכך גם יתרון נוסף: המכירה לא נעשתה בשליחות אלא ישירות, באופן שלא ניתן לערער על המכירה מטעמו של החזו"א, שסבר שמכירת קרקעות לגוי הינה עבירה, ומכיון שאין שליח לדבר עבירה, מכירה שאינה ישירה אינה חלה לדעתו.

אומנם מכירת הזכויות של כל בעלי הזכויות למִנהל מקרקעי ישראל נעשתה באמצעות הרשאה שניתנה לשלוחי הרבנות הראשית, אבל במכירה זו לא הייתה כל עבירה, מכיוון שמכירת כל הזכויות הייתה למִנהל מקרקעי ישראל, ובמכירה כזו ברור שאין כל עבירה. והמכירה לגוי ע"י מִנהל מקרקעי ישראל נעשתה באופן ישיר, ולכן אף למי שיטען שיש במכירה כזו עבירה, הרי שאי אפשר לפקפק בחלותה מהטעם שאין שליח לדבר עבירה, כי היא נעשתה באופן ישיר שגם לדעת החזון איש מועיל.

שינוי נוסף שנעשה באופן המכירה היה שבמקום מכירה לזמן נעשתה מכירה גמורה בתנאי שהקונה ימכור חזרה את הקרקעות שקנה לאחר כשנה וחצי. שינוי זה אִפשר לוותר בנוסח המכירה על הרשות המפורשת לקלקול הקרקעות ולעקירת

האילנות, רשות שבלב כל אדם פשוט ידוע וברור שאין לגביה כל גמירות דעת. במכירה לזמן יש צורך להדגיש שהיא כוללת רשות לחפירת בורות, שיחין ומערות, כדי שלא יתעורר ספק שמא מדובר בשכירות ולא במכירה, מה שאין כן במכירה גמורה שבה אפשר לוותר על הכנסת סעיף בעייתי זה להרשאה. שינוי זה הביא לכך שהמכירה נעשתה בנוסח, בתנאים ובאופן שאין כל סיבה לומר שאין לגביה גמירות דעת מצד המוכרים או בעלי הזכויות.

כדי לתת תוקף נוסף לחתימת כל בעלי הזכויות על מסמכי המכר, נדרשו האגודות לכנס אספה כללית של חברי האגודה, על מנת לאשר את העברת הזכויות למִנהל מקרקעי ישראל לצורך מכירת הקרקעות לגוי לצורך השמיטה.

כדי להדר גם בשאלת המחלוקת לגבי איסור לא תחנם, נבחר לצורך המכירה קונה גוי שהצהיר על שמירת שבע מצוות בני נח, ושיש לו קרקע בארץ, באופן שלא המכירה גורמת לחנייתו בארץ. ואף שאין מקבלים בזמן הזה גר תושב, הרי שגם בימינו מסתבר שאין איסור להושיב גוי כזה בינינו.

כחמישה אחוזים מהיקף המכירה היו של קרקעות פרטיות שאינן שייכות למדינת ישראל. מלכתחילה הכונה הייתה שכל בעלי הקרקעות הפרטיות ימכרו אף הם את קרקעותיהם ואת כל הזכויות שיש להם בקרקעות אלו למִנהל מקרקעי ישראל, וקרקעות אלו יהיו אף הן חלק מהמכירה שתתבצע בין מִנהל מקרקעי ישראל לקונה הגוי. מכיוון שמִנהל מקרקעי ישראל הביע התנגדות מוחלטת להיות מעורב במכירת קרקעות פרטיות שאינן שייכות למדינת ישראל, נמכרו הקרקעות הללו באמצעות משרד עורכי דין, לאחר שזה קיבל ייפוי כוח מכל בעלי הקרקעות הפרטיות לבצע מכירה כזו מטעמם ובשליחותם. מכירה זו כן נעשתה בדרך שליחות, אף שהמוכרים היו בעלי הקרקעות עצמם שמכרו את קרקעותיהם באמצעות עורכי דינם, כנהוג בהרבה מאוד מכירות מקרקעין במדינה.

ועו"כ שם, דעדיפא מכירה זו ע"פ התנאים הנ"ל, מאשר להעביר את הקרקעות לשליטת אוצר בי"ד, שאף שהוא לכאורה היתר יותר ברור מהנ"ל, בכ"ז המציאות ברורה ומוכחת לכל שאין בזה פיתרון הרצוי, כיון שישנם הרבה בעיות במכירה של אוצר בי"ד והפסדים רבים לחקלאים, ובכך ענין אוצר בי"ד שנועד לטובת הציבור לא עונה לטובתם, וממילא רבו הבעיות בכך, ועי"ש באורך, וע"ע במש"כ בענין אוצר בי"ד ובתנאיו ודו"ק לכאן שאין לזה היתכנות מציאותית.

המורם מכל האמור:

היתר המכירה, הוא מן הענינים שעליהם נאמר כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לאמר דבר שלא נשמע.

והנה עיקר טענת האוסרים ענין זה, הוא משום חיסרון סמיכות הדעת של המוכרים, וכן מצד דינא דמלכותא דינא, שאין דרך למכור כך, ועוד מדין איסור לא תחונם, וכן דיש לחוש למ"ד שם"ל דשביעית דאוריתא ג"כ בזה"ז, ואף שרכוש עכו"ם באר"י שייך לשלטונות, וכן דיש לחוש למ"ד אין קנין לגוי באר"י, או לדברי המהרי"ט דם"ל שאיכא קדו"ש בפירות נכרי ג"כ, וכן דאסור ליהודי לעבוד בשדה הגוי במלאכה דאורייתא, ובפרט דאיכא מן התורה ברכת וציותי את ברכתי לשומרים במצותה.

והנה רוב ככל טענות אלו נדחות כיעוין בפנים, והנה בני התורה והצרכנים, שיש באפשרותם להחמיר בשמיטה לחומרא (יבול חו"ל, או נכרי, או אוצר בי"ד) ואין מוציאין ע"כ סכום מרובה, כדאי וראוי להחמיר בזה, דכל ההיתר נוצר משום שאיכא שעת הדחק, ובכה"ג שיש שעת הדחק, כגון שיש הפרש מרובה בין הפירות והירקות, או מי שמצבו דחוק, בין אם הוא חקלאי, ובין אם הוא צרכן יש לו ע"מ שיסמוך, דגדולים וטובים התירו אותו, כיעויין בפנים. והנלע"ד כתבתי.

סימן ז

ביסוד שיטת הב"י בפירות נכרים בשביעית

הנה זכיתי ושלח לי מו"ר הגאון הגדול מורינו רה"י רבי **מנשה מזופיק אביעזרי** שליט"א ממש"כ ביסוד דין שביעית, והוא יסוד נפלא.

ואציין שביקשתי רשותו להביא מן הדברים כאן, וכן לערוך אותם לדפוס, והסכים ובתנאי קודם למעשה שאציין שאין עבר על הדברים אח"כ, והם לא הוגהו על ידו (וערכתי אותם כפי הבנתי ביד כהה, והשתדלתי לשמור על עיקר הדברים), ואקוה שיעלה לרצון בפני הלומדים בתורתו, ומיגו דזכי אנפשיה זכי וכו'.

וזה ממש"כ לי בם"ד:

נחלקו גדולי האחרונים, בדין פירות נכרים בשנה השביעית, אם יש בהם קדושת שביעית או לאו, ושורש פלוגתתם בביאור דברי הרמב"ם (בפ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ט): עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם, ע"כ. ובשו"ת אבקת רוכל (סי' כ"ב-כ"ד) כתב, דפירות עכו"ם לית בהו קדושת שביעית כלל, ובפשטות היינו דיש קנין לנכרי להפקיע קדושת שביעית, וביאר לפי"ז את לשון הרמב"ם הנ"ל, גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרין, היינו שאין בהם קדושת שביעית כלל, כיון שכשבעודה ביד נכרי מופקעת היא מקדושה.

אך בשו"ת המבי"ט (ח"א סי' א') וכן בנו בשו"ת המהרי"ט (סי' מ"ב מ"ג), חלקו על מרן, וביארו דודאי יש קדושת שביעית בפירות גוי, אלא דכונת הרמב"ם שאין בפירות הגוי רק איסור ספיחים, ולא לענין קדושת שביעית, וכדברי הרמב"ם שכתב, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם. וביארו דרק לענין ספיחין הקילו בפירות גוי, אך ודאי שיש בהם קדושת שביעית.

אולם לדעת הבית יוסף (שם), כלל הרמב"ם כאן ב' ענינים. א', דפירות נכרי בשביעית מותרין והיינו שאין בהם קדושת שביעית כלל. ב', אך מ"מ היה לנו לאסור אותם משום ספיחים, ולזה חזר הרמב"ם וביאר דגם משום ספיחים ליכא לאוסרם דאין לגזור על הגוי (ויש קצת סימוכין להבנת הב"י שכתב דפירותיו מותרין, היינו דליכא בהו קדושת שביעית כלל, ולא דאין בהם איסור ספיחים אך יש קדושת שביעית, מדברי הרמב"ם גופיה, דעיין שם בדבריו (פ"ד מהל' שמו"ש ה"י) וז"ל, התבואה והקטניות אסורין באכילה משום ספיחים, ופירות האילן אוכלין אותן בקדושת שביעית, ע"כ. והכא לא כתב דאוכלין אותן בקדושת שביעית אלא נקט לשון מותרין סתם, והמעיין היטב בדברי הרמב"ם בכל הפרק הנ"ל ימצא דכשקאי על פירות שביעית נקט לשון מותרין באכילה דוקא, ואילו כשקאי על פירות שאינם קדושים בקדושת שביעית נקט לשון מותרין, וכמו שכתב לענין פירות גוי), ונמצא לשיטת הב"י דהרמב"ם פסק דפירות נכרים ליכא בהו קדושת שביעית כלל. וכן הכריע הפאת השולחן כשיטת מרן הב"י. וכידוע כן נהגו בירושלים גם בני אשכנז, על פי הוראת הפאת השולחן (והשתא חמותי ראיתי בשם הגאון הגדול הגרמ"ד סולבייצ'ק שהעיד (בשיחה עם הגר"מ שטרנבוך) שאביו מרן הגרי"ז זצלה"ה ולמעלה בקודש בבית בריסק, הרי נהגו לקבל אתרוגים בשמיטה מגידול נכרים, ואמר שם דכן נקטו להלכה דאין בזה קדושת שביעית, ואמר דכן פסקו ונקטו גדולי עולם בירושלים, ואמר בבירור דכן היתה גם דעתו להלכה של הגריל"ד דיסקין (אף שעל עצמו נהג להחמיר ככל השיטות), והוסיף שם לדינא, שצריך כן לפסוק. ודו"ק עוד בדברי הגר"ח על הרמב"ם הל' ביכורים (פ"ב הל' ט"ו), שהביא בהרחבה את דברי הכסף משנה וביאר היטב את שיטתו.

אולם עיקר שיטת מרן הכם"מ ופירושו בדברי הרמב"ם, תמוה מאוד מכמה אנפי (ולכן דהאם החזון איש באופן מוהלט), וכדלקמן:

א', אם נימא דהדברים כפשוטם ופקעה קדושת הארץ כשהיא ביד נכרי, הדברים נסתרים מדברי הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א ה"י) דנכרי שקנה קרקע מישראל לא הפקיעוה מן המצות, ולכן אם ישראל יקח פירותיו וימרחם חייבים בתרו"מ מדאורייתא, א"כ נמצא דלא פקעה קדושת הארץ.

ובעיקר קושיא זו, כבר תמה הכפתור ופרח, והנה מה שכתב הכם"מ לישב קושיא זו דהא בעינן שימרחם הישראל (וכונתו דלעולם פקעה הקדושה, אלא דמירוח הישראל מחייב) תמוה מאוד, דאם פקעה קדושת הארץ, מה יהני שימרחם הישראל לחייבם מדאורייתא, וצריכים להיות כפירות חו"ל, שדינם שאף אם ימרחם הישראל באר"י חיובם רק מדרבנן (וכדאיתא ברמב"ם פ"א הל' כב), וע"ע לקמן.

ומכח הכרח זה (וכן ממה שהרמב"ם הוצרך לבאר דאין בפירות נכרי איסור ספיחים) כתב באור לציון (שביעית), דהעיקר ברמב"ם דם"ל דאין קנין להפקיע מקדושת אר"י, והוא בפשטות דלא כמרן הב"י, וצ"ע.

ב', וכן קשה מהא דאם ישראל יחזור ויקנה הקרקע, תתחייב בשביעית ותרו"מ ואינה כביבוש יחיד (ומה שכתב הכם"מ דרק לענין זה אין קנין לנכרי דהיינו להפקיע לעולם, אינו מובן כלל דאם פקע קדושתה ביצד חזרה קדושתה ע"י קנין ישראל, הא זה שיטת הרמב"ם דאם יש קנין פקע קדושתה, וישראל הלוקחה מנכרי הוי כיבוש יחיד. וע"ע לקמן), ומוכח דגם ביד נכרי לא פקעה קדושת הארץ, ובאמת הכם"מ עצמו לא נקט דיש קנין להפקיע, אבן אם כן תמוה מאוד ביצד הפירות פקע מהם

הקדושה (יעוי"ש ברמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"י), **שעולה** מדבריו להדיא, דאם יש קנין לנכרי להפקיע, הרי גם אם הישראל יחזור ויקנה אותה ממנו, הרי הוי כיבוש יחיד).

וכן בעיקר הדין, דעצם הקרקע לא פקע ממנה הקדושה כלל, מבואר כן גם בדברי רמב"ם הלכות ביכורים (פ"ב הל' ט"ז) דאיתא, המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו, הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם **כמו שביארנו** (ועיי"ש בדברי הגר"ח על הרמב"ם מה שביאר בזה).

ג', ועוד קשה, דאם נימא דפקע קדושת הארץ כשהיא ביד נכרי, היה לן להתיר לעובדה בשביעית, וכשיטת ספר התרומה (בהל' אר"י) **והובאה בביאור הגר"א** (יו"ד סי' של"א סקכ"ח), דבזה"ז יש קנין לנכרי להפקיע קדושת א"י, ומותר אפילו לעובדה בשביעית, וע"ע **ביביע אומר** (קונט' השמיטה, ח"י חיור"ד סי' מ"ג), **שהביא** בפירוט את דברי ספר התרומה (בהל' א"י דפ"א ע"ב) **שאפי'** למ"ד אין קנין לעכו"ם להפקיע מידי מעשר, מ"מ כיון שבסוריא יש קנין להפקיע (כמ"ש בגיטין מז.) בזה"ז דקדושת אר"י מדרבנן, הו"ל כסוריא, ולכן בשביעית בזה"ז מותר לחרוש ולזרוע בקרקע הגוי שבאר"י אפילו מדרבנן, והיא דתנן אין עודרין עם העכו"ם בשביעית, היינו למ"ד קדשה לעתיד לבוא. ע"ש. והובא בכפתור ופרח (פמ"ז), **ובפי'** מהר"ש סיריליאו (שביעית פ"ו דף ר:), **ע"ש**.

אך בדברי הב"י גופיה מבואר, דאסור לישראל לעבוד הקרקע אף אם היא של נכרי, וכמו שכתב החזו"א (שביעית ס"ס כ') וז"ל, הא דנחלקו חכמי צפת היינו רק לענין קדושת הפירות אבל חרישה וזריעה ושאר עבודות לכו"ע אין חילוק בין עובד בקרקע ישראל לעובד בקרקע נכרי בין עושה מלאכה דאוריתא או דרבנן, דקדושת הארץ לכו"ע לא פקע וכמש"כ לעיל, עכ"ל. ואם עבד בה אפשר שנאסרו הפירות מדין ספיחים, וכן מוכח מדברי הכס"מ, ומבואר דאף כשהיא ביד נכרי לא פקעה קדושת הקרקע, ונחשבת לארץ ישראל, וכ"כ הגר"ח חידושי ר' חיים הלוי (הלכות ביכורים, פ"ב הל' ט"ז), וז"ל, ומפרש הכסף משנה דדעת הרמב"ם היא, דהא דאין קנין לנכרי בארץ ישראל, הוא רק להפקיע עצם הקרקע מקדושתה, אבל הפירות לכו"ע יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיען מתרומות ומעשרות, וביותר כתב באורל"צ (שביעית, מבוא ענף ו' אות ג') דמהכס"מ והאבקת רוכל הנ"ל מוכח, דאפי' בקרקע נכרי אם עבדה ישראל נאסרין הירקות משום ספיחין. וא"כ תמוה טובא כנ"ל ביצד פקעה קדושת הפירות (ועיין בזה בדברינו בענין היתר המכירה, שהארכנו בטעמים להקל אף בזה, ואכמ"ל).

ד', ולפי"ז תמוה לענין מה דאמרינן דיש קנין לנכרי להפקיע הקרקע מקדושת אר"י, מאחר שמכל הני שלעיל מוכח דלא פקעה קדושת הקרקע עצמה, אלא דרק פירותיה מותרין, ואם נימא דלא פקע קדושתה, אמאי פירותיה מותרים (וכנ"ל), וצ"ע.

ה', ועוד תמוה החזו"א תמיה רבתי, מדברי הרמב"ם גופיה בתשובתו בשו"ת פאר הדור (סי' קכ"ח), דמוכח התם דאם ספיחי שביעית היו אסורים מדאורייתא (וכשיטת ר"ע בדאיתא בפסחים נ"ג. ומנחות ה:, ובתו"כ, ובר"ש בשביעית פ"ט), הרי גם ספיחי נכרי היו אסורים, ומה שהתרנו ספיחי נכרים, הוא רק משום דאיסור הספיחים הוא מדרבנן, ומוכח שכל דברי הרמב"ם דפירות נכרי מותרין, הם רק לענין איסור ספיחים, דאם נימא שהרמב"ם התיר פירות נכרי משום דיש קנין לנכרי להפקיע קדושת אר"י לענין הפירות, א"כ גם אם איסור הספיחים דאוריתא, הוי לן להתירם, והוסיף החזו"א וכתב, שזו ראיה מכרעת נגד שיטת הבית יוסף, וכתב דאילו היו רואים תשובה זו רבותינו והפאת השולחן (שהוא זה שהכריע בשיטת הבית יוסף, למנהג בני אשכנז בירושלים), **ודאי** שהיה מכריעים כן.

תמיה על כך מדברי הבית יוסף גופיה

אך באמת המעיין היטב בדברי הכסף משנה (שם) ימצא, דהוא גופיה כתב דאם הספיחים אסורם מדאורייתא, יאסרו גם ספיחי שביעית של נכרי, ונמצא דמרן הב"י גופיה ידע להאי הלכתא, אלא שסבר דאי"ז סתירה לשיטתו הנ"ל, דבשעה שהקרקע ביד הגוי מופקעת מחיוב שביעית, אך בפשטות הדבר תמוה מאוד, דאם נימא דיש קנין לנכרי להפקיע מקדושת אר"י, א"כ הספיחים ודאי מותרים גם אם איסורם דאורייתא, וכמשנ"ת מהחזו"א הנ"ל, וצע"ג.

ועיין בדרך אמונה (בביאה"ל בפ"ד מהל' שמו"י הכ"ט, ד"ה גוי שקנה), שהביא בשם החזון איש, שמכח קושיות אלו דחה לגמרי את שיטת מרן הבית יוסף, ונקט שהנוהגים כדבריו, אין להם על מה לסמוך. וצ"ב.

ויש שכתבו, דמה שהתירו בזה"ז פירות נכרי, הוא משום דסמכו על כך דיש קנין לעכו"ם להפקיע, רק בשביעית בזה"ז, דהוי דרבנן (וע"ע באול"צ שם), ותמוה דהא כל דתקון רבנן בעין דאורייתא תקון (ולבד ממה שא"כ הו"ל להתיר גם עבודה בקרקע נכרי, וכשיטת ספר התרומה הנ"ל, וזה מבואר להדיא בשיטת הב"י דאסור), **וצ"ע**.

ובאמת כמה מגדולי האחרונים כתבו, דודאי העיקר כשיטת המבי"ט והחזו"א ודעימיה, אלא שנהגו להקל משום דשמיטה דרבנן, ועיין באור לציון (שם) שנראה מדבריו, שמכח כמה מן הקושיות הנ"ל נקט לעיקר בשיטת הרמב"ם, כשיטת המבי"ט ודלא כשיטת מרן הב"י, אלא שהקילו כי שמיטה דרבנן (וגם ע"ז קשה כנ"ל דכל דתקון וכו'). **וצע"ג דעת מרן הב"י**.

תמיהה ביסוד דיני הקדושה בפירות שביעית

ונראה לבאר וליישב, בהקדים ביאור ביסוד דיני הקדושה בפירות שביעית, דהנה מצינו בהם דינים רבים, שצריך להבין מה שורשם, וידועים דברי התוספות במסכת סוכה (לט. ד"ה אין מוסרין), ואין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית, וכגון איסור סחורה, ודין ביעור, ואיסור להפסידם, והשביעית תופסת דמיה, ואסור לקנות בדמי שביעית בהמה טמאה וחלוק, ואסור לפרוע בהן חובו, ולכאורה הם דינים חלוקים זה מזה,

אפילו שיסודם מדין הקדושה דפירות שביעית, וצ"ב מה שורש כל הני דינים.

וגם בכל דין ודין איכא כמה וכמה דינים ופרטים, שלכאורה הם דינים חלוקים זמ"ז, וכגון בדין סחורה בפירות השביעית, דהנה הותר למכור מעט, אך גם באופן שמותר למכור מצינו דינים רבים: א', חייב למכרם דוקא באומד ולא במדידה ומשקל, ונפסק להלכה בדברי הרמב"ם (פ"ו מהל' שמו"י, ה"ג). ב', איסור למכור בשוק (וע"ע בחזו"א סי' כ"ו סדר השביעית (אות ו' ד"ה ירקות), ומקורו מהר"ש (פ"ז מ"ג) ועי"ש). ג', הדמים קדשי ותפסי קדושת שביעית (פ"ו הל' א'). ד', בדמים הללו אסור לקנות בהם בהמה טמאה וחלוק (שם הל' י'). ועוד ועוד.

ויש להבין מה שורש כל דינים אלו, ומה טעמם ומקורם, וצ"ב. והנראה להסביר בזה ע"פ יסוד איסור הסחורה, וכדלהלן.

ביאור יסוד איסור סחורה

והנה תחילה יש לבאר את גדר איסור סחורה בפירות שביעית אם הוי דין איסור בלבד, וכן בגדר ההיתר למכור מעט מעט, דהנה יסוד האיסור לסחור בפירות שביעית, מצינו אותו בכמה דוכתי (ע"ז, ס"ב:, ובבכורות יב:, ועוד), ומקורו מן הכתוב, והביאו בהשגות הרמב"ן לספר המצוות (שכחת העשין מצוה שלישית), וז"ל: שאמרה תורה בפירות שביעית (ר"פ בהר): והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו לאכלה ולא לסחורה וגו', וזה דבר תורה הוא, כמו שאמרו באחרון של ע"ז (סב.), נמצא פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה. ולמדים אנו דאסור לסחור בפירות שביעית, ויעויין בדברי הרמב"ם (פ"ו מהלכות שמיטה ויובל, ה"א) דמ"מ אם רצה למכור מעט מוכר.

ויש לעיין בגדר איסור זה, אם הוא איסור בעלמא לעשות סחורה בפירות שביעית (שלא יזלזל בפירות שביעית וכדומה), או שהוא מעיקר ויסוד דין פירות שביעית, דאין לעשות בהם סחורה (ויבואר לקמן), ועוד יש לעיין אם נאסר לעשות סחורה, אמאי הותר למכור מעט, הא מ"מ עושה סחורה ולא אוכלם, ומה גדר היתר זה דסחורה במקצת.

והנה יש לדון אמאי ליכא בזה דין חצי שיעור דאסור מן התורה (דהא לא ק"ל כדברי הח"צ (סי' פ"ו), דרק באיסורי אכילה שייך חצי שיעור, אלא דבכל דוכתי אמרינן כן, וכמו שהוכיחו מדברי רש"י בשבת (ע"ד.) ועי"ש), ולכאורה צ"ל דמעט מעט לא נחשב סחורה כלל אך צ"ע אמאי.

תמיה גדולה בלשון הרמב"ם ובשיטת הב"י

עוד כתב הרמב"ם (בפ"ו מהל' שמו"י ה"ג) וז"ל, כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר (וענין האכסרה, הוא שמכרם מבלי מידה, בלי משקל, ובלי מספר אלא באומד, כיעוין בפירוש המשניות להרמב"ם (דמאי פ"ב מ"ה), ועי"ש).

ולשון זה, להודיע שהוא הפקר, קשה טובא. הא השתא זכה בפירות ואינם הפקר, וכיצד יודיע דבר שהוא הפקר, ועוד קשה מה הטעם שצריך להודיע שהוא הפקר, ומה ענין יש בזה, וצ"ע.

וראיתי למרן הגרח"ק (בביאה"ל, שם) שביאר, דהכונה להודיע דהפירות יש בהם קדושת שביעית, ומש"כ הרמב"ם שהוא הפקר, המכוון בזה שבאו מן ההפקר ולכן הוא קדוש. ע"כ תו"ד. וצ"ב שאין משמעות לשון הרמב"ם כן, ועוד דהו"ל להודיע שהוא קדוש, ומאי שייך לשון הפקר כאן, וצע"ג.

ועוד יש להבין בהמשך דברי הרמב"ם, שכתב שם, ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר, והוא דין נפרד דאסור ליקח בדמי שביעית בהמה טמאה וחלוק וכדו', אלא רק אוכל, ומה זה שכלל הרמב"ם דין זה יחד עם עצם איסור הסחורה, ואיסור המדידה, וצ"ע.

והנה הזכרנו לעיל את מחלוקת המבי"ט (שהובא בשו"ת מהרי"ט סי' מ"ג), והב"י (כיעויין בשו"ת אבקת רוכל סי' כ"ג-כ"ו) אם יש קדושת שביעית בפירות נכרים, ובשיטת הבית יוסף.

ובעיקר הענין עיין במנחת חינוך (מצוה פד) שדן בספק זה, האם מצות שביעית אקרקפתא דגברא הוא, דרחמנא ציוהו להפקיר פירותיו בשביעית ומחויב לעמוד ולהפקיר, ואם מפקיר הרי זה הפקר, אבל אם אינו מפקיר אינו מופקר, ונהי דעובר על עשה, מכל מקום אינו הפקר רק עובר על גזירת השי"ת, ואחר אינו רשאי ליטלו, והרי הוא גזל ביד אחרים כל זמן שלא הפקיר, או דילמא הפקר זה אין צריכים הבעלים להפקיר, רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר, רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גוזל הרבים, אבל ממילא הוי הפקר, א"כ פטור ממעשר בכל ענין, וכן אם אחר זכה בעל כרחו דבעלים, הרי הוא שלו, דזוכה מן הפקר אף דלא הפקירו הבעלים. והביא שם את דעת רבינו הבית יוסף דהוי אפקעתא דגברא.

ואכן המהרי"ט (ח"א סי' מ"ג), האריך וחלק בזה על הבית יוסף, לענין פירות שביעית בקרקע גוים, דכאמור דעת הבית יוסף דאינו אפקעתא דמלכא רק מצוה עליו, ודעת המהרי"ט דהוא אפקעתא דמלכא, והביא ראיה מנדרים (מב:), דמבואר שם דרחמנא אפקריה, וכן מלשון הגמרא ב"מ (ל"ט.), נמושין בעל כרחו דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא, אכן בפאת השולחן האריך לפלפל, וחלק על המהרי"ט ודחה ראיותיו, ודעתו שהוא רק מצות עשה להפקיר, ומוכיח כן מכמה דוכתי. אכן החזון איש בכמה דוכתי חזר והעמיד את שיטת המבי"ט לעיקר גמור, ודחה מכל וכל את שיטת הבית יוסף, וכנזכר למעלה.

ובמנחת חינוך (שם) מוכיח מלשון החינוך, שכתב דנוהג בזכרים ובנקבות, ואי אמרינן דהמצות עשה הוא אקרקפתא דמחויב להפקיר דכן גזר הכתוב, א"כ למה הנשים חייבות במצוה זו, הא מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. אמנם יש להעיר

דלא הוי זמן גרמא, דפירות שביעית לעולם הם בקדושתן, ואפילו בשאר שנים כיון שגדלו בשביעית, לא הוי זמן גרמא.

והנה כתב עוד במנחת חינוך (מ"ע קי"ב, וע"ע בהנ"ל), דמוכח מדבריו דס"ל דהפקר השביעית היא אפקעתא דגברא, והוא מצוה על האדם להפקיר, ולפי"ז אם לא הפקיר בשביעית הרי אינו הפקר.

אכן תמהו ע"ז כבר גדולי האחרונים, דהא מבואר להדיא בגמ' נדרים (מב:), וכן בגמ' ב"מ (ל"ט.) וכנ"ל, דשביעית הוי אפקעתא דמלכא, דרחמנא אפקריה, וכיצד נקט הבית יוסף דהוי אפקעתא דגברא ואם לא הפקיר אינו הפקר, וצע"ג.

ביסוד שיטת הב"י דשביעית אפקעתא דמלכא משום חיוב גברא

אכן, הנראה ביסוד שיטת הבית יוסף דאף שבודאי יש לומר שבשביעית איכא משום אפקעתא דמלכא, אך יסודו משום חיוב הגברא, וכל שחייב מן התורה להפקירו, זה גופא קבע בו הפקר, כיון דאין לו זכות בדבר זה (ובאמת כן ביארו כמה מן האחרונים, ויש שכתבו כן אף לשיטת המבי"ט, ואכמ"ל).

וכן מדויק מדברי הבית יוסף עצמו שכתב בתשובה באבקת רוכל (סי' כ"ג) וז"ל, יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו, דאיכא למימר בהא אה"נ שהיא חיבת אף על גב דרחמנא אפקריה כיון דאיהו לא אפקריה וכו', ואפילו אם תמצי לומר שהיא פטורה (דהיינו פירות שביעית שלא הפקירם), דשאני התם דרחמנא אפקריה משא"כ בשל גוי. ע"כ.

והנה דעת מרן מבוארת, וכמשנ"ת לעיל, מדברי הכס"מ (וכן כתב להדיא הגר"ח בהל' ביכורים (פ"ב הט"ו) בשם הכס"מ), דגם בשל גוי לא פקעה קדושת הקרקע, ולכן אסור לישראל לעובדה, אלא דקדושת הפירות ודין הפקר אינו בשל גוי, וזה היה צ"ע, אך להנ"ל יש לבאר היטב, דמרן הב"י צידד דאף אם נימא דבשביעית גופא הפירות מופקרים גם אם הבעלים לא הפקירם, דין זה מסתעף ונובע מחיוב ההפקר דהגברא, ואף כשאינו מפקיר חל ביה דין הפקר, אולם גוי שאינו מחויב בזאת, פשוט שלא חל בפירותיו דין הפקר.

דין האיסור גורר דין הממון

ויסוד זה דמדין איסור התורה, פקע גם דין הממון, נראה בכמה דוכתי (וכן נראה מדברי האבנ"מ (סי' כ"ח) לענין איסור הנאה יעוי"ש, ובס"ק נ"ה), וכגון באיסור לקיחת ריבית, דהנה מה שאסרה תורה ריבית, יסודו דין איסור ליקח רבית, ואינו דין ממון. שכן לגבי דיני הממון, הרי הוסכם ביניהם דההלואה תהיה תמורת הריבית, ולפי"ז היה מקום לדון דהלווה חייב לשלם הריבית (ושיך קציצה לשלם ריבית על ההלואה, וכן הדין בגוי שמהני הקציצה, וכמש"כ בברכת שמואל קידושין (ס"ד או' ד'), ושם בשם הגר"ח), אלא דיש איסור על המלוה לקחתה ממנו.

אולם בחזון איש (יו"ד סי' ע"ח) כתב, אלא בשביל שאסרה תורה ריבית פקע חיוב הלוה, עכ"ל. ומבואר שאף שמדין הממון שפיר היה מתחייב ליתן הריבית, אולם דין האיסור מפקיע גם את חיוב הממון.

ולפי"ז ה"ה בשביעית, חיוב התורה להפקירו, הפקיע את זכות הבעלים על פירותיו, ומזה ינבע ההפקר. אך לפי זה חלוק ביסודו פירות ישראל, דשפיר שייך שיחול בהם דין הפקר, ומשא"כ בפירות גוי, דאינו מחויב כלל, לא שייך שיחול בהם דין הפקר וקדושה כלל, ומבואר היטב דברי הב"י לענין פירות נכרים (ובאמת לענין חיוב הפקר, גם המבי"ט מודה דפירות גוי אין בהם חיוב הפקר, וכמשי"ת לקמן, אלא דאנן קיימינן לפרש דברי מרן השו"ע).

בדין לקט בשדה נכרי ובדין קדושת בכורה

ויסוד נוסף לזה, מבואר לענין לקט, דבגיטין (מז.) איתא, דאף למ"ד אין קנין לנכרי, מ"מ ודאי דהלקט אינו של עניים, וביאר רש"י (שם), דהא הגוי אינו מוזהר על המצוות, והא בלקט לכו"ע הוא דין דממילא, דחל דין הפקר לעניים בלקט אף שאין הבעלים מפקירו, ואמאי לא חל מאליו בשדה הנכרי (ובפרט למ"ד אין קנין לנכרי), אלא כנ"ל, דכיון שאין לו חובת גברא כלל, לא חל על הלקט דין הפקר כלל, והוא ממש כנידון דידן, ובאמת מצאתי כן באבני נזר (תנ"ח או' כ' בסוגרים) שדימה ענין ההפקר בשביעית אצל גוי לדין זה דלקט, ודבריו שם הם קילורין לעיניים כיעוי"ש.

וכבר הבאנו דוגמא לזה מדברי הרמב"ם לענין בכור (פ"א מהלכות בכורות ה"ד) שכתב, מצוה להקדיש בכור בהמה מהורה ויאמר הרי זה קדש שנאמר תקדיש לה' אלהיך, ואם לא הקדישו הרי זה מתקדש מאליו וקדושתו מרחם היא, ע"כ ועי"ש.

ולשונו, ואם לא הקדישו הרי זה מתקדש מאליו הוא תימא, דמשמע שאם הקדישו אינו קדוש מאליו, וזה צע"ג וכבר עמד בזה הגרש"ר בנדרים (שם) וביאר דהוא לאו דוקא, וצ"ע טובא בלשון הרמב"ם.

אכן נראה דכונת הרמב"ם לבאר דיסוד הדין שקדש מאליו, הוא מכח האי סברא שצריך להקדישו, והוא דין גברא, אלא דחל ממילא (ויש לבאר לפי זה סוגית תקפו כהן, דסלק"ד שם דתלוי דין הקדושה בדין הבעלות, ודו"ק), **והוא במשנ"ת.**

וע"ע במהרי"ט אלגאזי (הלכות בכורות פ"א דף א:, אות ראשונה [ו]) שחידש בזה חידוש נפלא, בהא דאיכא בתוספתא (בפ"ב דבכורות ה"ב), דבהמת הפקר אין בה קדושת בכור, ובהמשך תמה בזה, וז"ל, כיון דקי"ל דאפילו למ"ד דמצוה להקדישו אם לא הקדישו קדוש מאליו, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (בפ"א מהל' בכורות דין ד'), א"כ קדושתו בפטר רחם תלוי, וא"כ אפילו נולד ברשות הפקר למה לא חל קדושת בכור עליו בלא בעלים, ע"כ. ואכן בתחלת דבריו ביאר וז"ל, וה"ט דאע"ג דבכור בפטר רחם קדוש מאליו אף שלא הקדישו בפה (ערכין כט.), מ"מ בעינן שיהיה לו בעלים וראוי להקדישו, דבהכי אף דלא הקדישו בפה קדוש מאליו, דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, ומה גם דכשהבעלים

מאשרים ומקיימים קדושתו ע"י מעשה שנותנו לבהן להקריבו, חשיב כמקדישו בפה, אבל כשאין בעלים עליו שראויים להקדישו בין בפה ובין במעשה לא חל עליו מאליו, ע"כ.

וע"ע במנחת שלמה (סי' מ"ג), דכונת המהרי"ט שכל מה שחל בכורה זה מצד כאילו הקדיש, ויעוי"ש שכתב לפי זה וז"ל, ועל פי דברי הרי"ט אלגזי הנ"ל נלענ"ד, דאפשר שאם היתה פרתו של ישראל גזולה בידי גוי בשעת הלידה אין הולד קדוש בבכורה, משום דכיון שאין הבעלים יכולים להקדישו מפני שאינו ברשותו (ב"ק סמ.), לכן י"ל דכל שאינו ראוי לקדושת פה לא חלה גם הקדושה דמילא, ואף מסופק אני גם בהיתה הפרה גזולה ברשות ישראל כיון דשניהם אינם יכולים להקדישו, וכדאיתא בבב"ק (שם), ע"כ.

וא"כ לפי"ז התחדש, דבהמה שהיתה גזולה ביד גוי בעת שילדה, כיון שאינו יכול להקדישה דאינה ברשותו לא יחול עליה בכורה, וזה חידוש נפלא, והוא ממש כעין הגדר המתבאר כאן.

ולפי"ז נראה לחדש, דדין לאכלה ולא לסחורה, אית ביה גם דין ממון, והינו דפירות השביעית שהם הפקר יכול לזכות בהן רק לאכלה ולא לסחורה, ולא זכה בהם לענין זכות סחורה. ואינו רק דין איסורא בעלמא (והדברים ק"ו, ומה הבעלים שהפירות שלו, אמרינן דמכח חיוב התורה להפקיר, נקבע ממילא גם דין ממון בפירות, ואינם שלו, ק"ו שהלוקח מן ההפקר, אינו יכול לזכות בו במה שלא זיכתה אותו התורה), **ויש** להוסיף בזה סברא וגדר, דגם כשזוכה מן ההפקר, הוא רק לאכלה, דזכותו כאורח שקיבל דבר רק לאכילה, ואף אורח יכול להחליף מנתו בשל חבירו, אך ודאי לא יעשה כן במדידה ומשקל, ולפי"ז אפשר דל"ש לזכות כלל לסחורה, ורק אם לוקח לאכול זוכה ויכול להחליף פירותיו, ולפי"ז י"ל דאינו יכול לדרוש ממון משום זכות מכירה אלא רק בחילופי הדבר, ולכן ודאי דתופס דמיו (אף דלמעשה יכול לומר בעין תנאי), ולפי"ז אפשר דאין לו בעלות על כך למנוע מכירה בהבלעה, ורק יכול להחליף באוכל, וע"ע ברמ"א (אבה"ע סי' כ"ח סעי' י"ז) כתב וז"ל, אורח שיושב אצל בעה"ב ונוטל חלקו וקידש בו הוי מקודשת ע"כ. מבואר כי האורח עכ"פ משהגיע חלקו לידו זוכה בו בבית בעה"ב. ועי' בט"ז (שם ס"ק ל"ד) שמתמה ע"ז, ועי"ש. וא"כ מבואר דכל הני דינים ששורש אחד להם.

ויסוד לזה (דדין איסור הסחורה אינו דין איסור גרידא), עולה מדברי רש"י בסוכה (למ., ד"ה אין), שביאר את איסור הסחורה והביעור, וז"ל, דהתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית, הן ודמיהן ולא שיעשה בהם סחורתו להצניע לאחר השביעית ולהעשיר וכו', ע"כ. נמצא דאינו דין איסור גרידא לעשות סחורה, אלא דין שלא להעשיר מפירות שביעית, ולפי"ז הו"ל דדין זה הוי הגבלה בזכות הממון, וממש כמו חיוב הפקר הפירות שקובע דין ממון.

ויסוד זה מבואר עוד בדברי רש"י על פרשת בהר (כ"ה, א'-ז'), והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו', וכתב רש"י וז"ל, אע"ג שאסרתים לך לא אסרתי בהנאה ובאכילה, אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית. ומבואר דדין הלאכלה (דמזה נלמד איסור הסחורה), אינו דין איסור בעלמא, אלא יסודו, שלא תנהוג בהם כבעל הבית, והוא מאותו יסוד של חיוב הפקר בפירות שביעית.

ולפי"ז נראה, דהאיסור ליקח מדמי שביעית דברים שאינם אוכל (וכגון חלוק ובהמה טמאה, וכמשנ"ת), יסודו מכך דאין לו זכות לסחורה, אלא רק לאכילה. ורק כשלוקח בהם דברי מאכל אחרים הוי המשך הזכות דלאכלה, ואינו מעשה סחורה, ולכן אסור לקחת דברים שאינם לאכילה.

ולפי זה מתבאר עוד, דהדין דשביעית תופסת דמיה, אינו רק דין איסור וקדושה גרידא, אלא דזכותו בחפץ הוא רק לאכלה ולכן גם מה שלוקח תמורתו הוא רק לאכלה.

באור הדינים באופן המכירה

נמצא דלענין זכות סחורה וכדו' הפירות אינם קנוים לו, ולענין זה הם עדיין כהפקר ממש, ויש איסור לנהוג בהם מנהג בעלות גמורה וזה גם מגביל את זכותו בפירות, ועיין בחזו"א (שביעית, סי' י"ב, או' ט', ד"ה שם מ"ז שכן), שצידד דאפשר דאם בעל הבית אסף כל התבואה לעצמו באופן האסור, הרי הן עדיין הפקר. אך מ"מ הותר למכור מעט לא בתורת סחורה, אלא רק לשם המשך לאכלה, ולפי"ז דרך המכירה צריכה להיות שלא בצורת סחורה ומעשה בעלים, ולפי"ז מבואר היטב הדין המבואר בתוספתא שאסור למכור פירות שביעית בשוק כדרך שמוכר פירות אחרים. ועוד דלפי"ז מבואר היטב איסור המדידה והמשקל, הוא משום דנראה כעושה סחורה בפירות השביעית ומפקיע שם הפקר מהם.

וזהו שכתב הרמב"ם הנ"ל (פ"ו ה"ג), דאף כאשר מוכר באופן המותר, צריך להודיע שהוא הפקר, דמאחר שמכירה זו הוי כסחורה, וזה אסור, לכן יש דין להודיע דאינו מוכרו בתורת זכות סחורה, אלא רק כהמשך זכותו לאכלה.

ולהנ"ל מבואר היטב, מה שכלל הרמב"ם (שם) את הדין דלוקח בהם אוכל, יחד עם איסור מדידה ואיסור סחורה, דחידש לן הרמב"ם, דההיתר למכור מעט מעט, אינו משום דהותר איסור סחורה במעט, אלא משום דהוא ע"מ לקנות דבר אוכל, והוי המשך הלאכלה, ודלא כמו שהיה אפשר לסבור שהם ב' דינים חלוקים זמ"ז. א', דפירות שביעית מותר למכור רק מעט ולא בדרך סחורה. ב', שבדמי שביעית יש דין נוסף דצריך דוקא לקנות בהם דבר מאכל, אלא דיסוד אחד לב' הדינים לאכלה, וכמשנ"ת.

ביאור דברי הרמב"ם באיסור סחורה וטעם היתר למכור מעט מעט

וכן מדויק מתחלת דברי הרמב"ם (פ"ו ה"א), שכתב דאסור לעשות סחורה, ואם רצה למכור מעט מוכר וכו', וילקח בהם מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ומדויק דלקיחת אוכל

בדמים אלו, אינו עוד דין, אלא שהינו דין ותנאי בהיתר למכור מעט.

ויסוד דבריו מבוארים יותר בפיהמ"ש להרמב"ם בשביעית (פ"ט מ"א) וז"ל, נבאר כללי משנה זו ואח"כ נבאר מליה, הנה ממה שאתה צריך לדעת שפירות שביעית אסור לאצרם ולא לסחור בהן כמו שביארנו, ואם מכר מהן משהו הרי אותם המעות דמי שביעית, ואסור להצניעם אלא קונה בהם אוכל ונאכל בקדושת שביעית, עכ"ל. ומדויק מדבריו דמוכר מעט והדין דהם דמי שביעית שחייב לקנות בהם אוכל, אינו סחורה כלל, והכל הוא חד דינא, והוא ממש כמו שנתבאר.

והנה בחזו"א הסתפק, אם מה דאסור לפרוע חובו מפירות שביעית, ומה דצריך ליקח בפירות אלו דוקא דבר הנאכל, שמא הוא דרבנן, אך בחידושי הרמב"ן (ע"ז סב.) מבואר להדיא דהוא דאורייתא, וז"ל שם, נמצא זה פורע חובו בפירות שביעית ורחמנא אמר לאכלה. פי' רחמנא אמר בפירות שביעית דלאכילה ניתנו ולא לדבר אחר, לפיכך אסור ליקח בפירות שביעית מן התורה כל דבר שאינו נאכל, כדתנן בפ' שביעית (פ"ח), אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, אם לקח יאכל כנגדן. וכ"ש בפירות שביעית עצמן דאין לוקחין בהם עבדים וקרקעות, וה"ה לחלוק וטלית וכל דבר שאינו ראוי לאכילה, עכ"ל.

ומבואר להדיא דכל הני דיני דאיסור הסחורה, וכן האיסור ליקח דבר שאינו נאכל, ואיסור פריעת חובו מדמי שביעית, שורש אחד להם משום דפירות שביעית לאכילה ניתנו.

ונמצא דסחורה לא הותרה אפילו מעט. ולפי"ז מיושב מה שהקשינו לעיל, אמאי כשמוכר מעט מעט ליכא איסור חצי שיעור, ולהנ"ל מיושב דמעט לא מקרי סחורה כלל אלא רק המשך הלאכלה, ובמשנ"ת (והוי כחצי מלאכה), ולפי"ז מבוארים היטב כל דברי הרמב"ם בענין זה. ולפי יסוד זה יתבארו עוד כמה דינים תמוהים ומחודשים, וכדלהלן.

ראיות להכרח הדברים

והנה איתא בשביעית (פ"ט מ"ט), עיסת שביעית חייבת בחלה. ועי"ש בפיה"מ להרמב"ם (שם) שכתב, עיסת שביעית כדין שאר עיסות אף על פי שהיא מן ההפקר, ע"כ. וע"ע בפיה"מ להרמב"ם מסכת תרומות (פרק ו) דמבואר התם שהאוכל קישואי תרומה בשביעית שחייב להפריש תשלומי שביעית, ימתין לקישואין של מוצאי שביעית, לפי שאינו יכול לשלם מפירות שביעית מפני שהן הפקר לכל. וכבר נתבאר לך שאין משלמין מן ההפקר (ואפשר דכונת הרמב"ם כיון דההפקר אינו חייב בתרו"מ, לכן אין נותנין מפירות שביעית, אך לשון הרמב"ם מוכיח דהוא מצד הפקר דידהו, ואומנם נראה להעיר, דלשיטת המבי"ט שפירות שביעית שגדלו בשדה נכרים קדשי, אך אינם הפקר, ואם כן אמאי סתים לן התנא דפירות שביעית אין משלמין מהן, הא בפירות נכרי דלא הוי הפקר שפיר משלמין, אך אם כונת הרמב"ם דהעיקר שפטורין מן המעשר, א"כ לחידוש המבי"ט דפירות שביעית פטורים מן המעשר אף אם אינם הפקר, נמצא דגם הכא פטורין, וא"כ תמוה אמאי לא כתב הרמב"ם הטעם דפירות שביעית פטורין מן המעשר, והיה נכלל בזה גם פירות עכו"ם, וצע"ג. ובע"כ לומר דזה שפטורין מן המעשר, אין בזה טעם שא"א לשלם אלא שזה שנחשב הפקר, וא"כ דקשיא לן הא כבר זכה בהו ובע"כ כמו שנתבאר למעלה, היוצא מן הדברים דאם נימא שכונת הרמב"ם דנפטרו מן המעשר, א"כ או דנימא דגם פירות גוי הוי הפקר וזה אינו מסתבר וכן דלא כסברת המבי"ט, ואם נימא דפירות שביעית פטורים מן המעשר וגם אין בהם הפקר, וכשיטת המבי"ט, א"כ מוכרח באורינו ברמב"ם, ואם נימא דפירות שביעית חייבים במעשר, שפיר י"ל דהפקר היינו שפטור מן המעשר ולא שהוא השתא הפקר, וצ"ע). **ובפשוטו תמוה הא איירי בפירות שזכה בהן, ואם כן הם שלו גמור, ואמאי לא ישלם מהן** (והרמב"ם לא כתב כאן מדין איסור לפרוע חובו מדמי שביעית, אלא דהוי חסרון בפרעון), ולהנ"ל א"ש, דעדיין חשיבי הפקר לענין תשלומין וכו'. ומוכח כיסוד הנ"ל.

ולהנ"ל נראה לבאר את יסוד מצות ביעור של פירות שביעית, לפי המבואר בדברי רש"י הנ"ל, היינו משום דפירות אלו שם הפקר להם, ולמשנ"ת גם אחר שזכה בהם, אין זה דפקע שם הפקר מיניהו, וכל מה שהותר לו לאכול הוא בתורת חלוקה, ולא בתורת בעל הבית, ולכן כשכלה לכולם מן השדה, חייבתו תורה להוציאו ולא לנהוג בו מנהג בעלות פרטית, ולפי"ז יבואר היטב אמאי מותר להשאיר לעצמו כדי שיעור ג' סעודות (כיעויין ברמב"ם פ"ז ה"ג), דהוא דרך אכילה, ולא דרך אוצר והתעשר, ולכן זה מותר, ולפי"ז חיוב הביעור יסודו ג"כ מדין הממון, ולא מבעיא לדעת הרמב"ן וסיעתו דדין הביעור הוא חלוקה לכולם והפקר, אלא גם לדעת הרמב"ם י"ל, דעיקר חיוב הביעור הוא משום שדין ההפקר מחייב שרק כשיש לכולם לאכול הותרו הפירות, ואין לו להצניע לאחר מכן, ואם הצניע גזרה תורה דנאסר, והוא מסתעף מדין ההפקר. ועיין בזה בדברי המנח"ש דכל מצות השביעית מסתעפות מההפקר, ודו"ק בזה.

עוד ראיות ליסוד דין זה מבכורה ומקידושין

ובבכורות (יב.) איתא, בהמת שביעית בכורה פטורה מן הבכורה דלאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה (והיינו דאימורי הבכור מוקטרים והוי לשריפה), ע"כ. והקשה בזה המהרי"ט אלגאזי (שם) קושיה עצומה, כיצד יתכן שאיסור זה דלאכלה ולא לשריפה, דהוי לאו הבא מכלל עשה, ידחה לאוי דבכורה לא תעבוד וגו', לא תגוז וגו', והעשה לפני ה' אלקיך תאכלנו, ואיסור כרת שחוטי חוץ, וצע"ג.

וביאר בטורי אבן (קו"א ר"ה דף ל:, והוב"ד בקוב"ש ח"ב, סי' ט"ז), דהבא שאני, כיון דלשריפה לא זכי ליה רחמנא, הוי בהפקר לענין זה, והפקר פטור מן הבכורה, וכן הכא הוי כיד הפקר באמצע, וכן ביאר הנצי"ב (במרומי שדה), וכ"כ באבנ"ז (יור"ד סי' תמ"ה), דהזכות בפירות השביעית הוא רק היתר אכילה.

ונמצא מדבריהם דיסוד דינא דלאכלה הוא הגבלה בזכות הממון, ולא רק דין איסור, ולפי"ז ה"ה לסחורה לא זכה בהם כלל לענין זה, ומקרי עדיין הפקר, והוא במשנ"ת.

והנה הקשו גדולי האחרונים (כיעויין במהרי"ט אלגאזי, שם) **מאי שנא בהמת שביעית, מבהמת מעשר שני, דפסק הרמב"ם** (פ"ה

מהל' בכורות ה"ט), שחייבת בבכורה, אלא שאין מקריבין אמוריה, וה"ה הכא, אף אם נימא דבהמת שביעית לא לשריפה, לא נקריב אמוריה, ואמאי אינה קדושה כלל, ולהנ"ל מבואר החילוק, דבשביעית לא זכה בהם כלל רק לענין לאכלה, ולכן מקרי יד הפקר באמצע ופטור, ומשא"כ בבהמת מעשר שני.

וע"ע בדברי הרמב"ם (בהל' שמו"י פר' ה'-ח'), שאסור ליקח בדמי שביעית שמן להדלקת הנר, שאין מדליקין בדמי שביעית. ותמוה מאוד הא שימוש הדלקה הותר בשביעית, ועיין בדברי האו"ש (שם), שביאר דיסוד דברי הרמב"ם דאם ידליק הוי דין סחורה למפרע, וז"ל, נראה מעמו דבשביעית אסור בסחורה, רק כשמוכר מעט ולוקח בהן מאכל לא מיקרי סחורה, וכאן שמכר פירות שביעית היינו השמן, ובדמיו לקח שמן להדליק הנר הוי סחורה, כיון שלא ניקח לאכול, אף דאצל הבעלים השמן ניתן להדליק, בכ"ז כיון שיצא מרשות בעלים ודרך מכר במחיר, תו אם ידליקו בו הוי סחורה, כן סברתו ואמאי מקרי סחורה עכ"ל, אך להנ"ל דרק המשך אכילה הותר, א"ש ואין לומר דהדלקה הוי כאכילה, דלדעת הרמב"ם הוא ריבוי מיוחד להדלקה, ולפי"ז יש לדון דאפשר דמהני לכו"ע הבלעה ע"י פועל, דגם הבעה"ב אין לו בזה זכות סחורה, ועי"ש.

וע"ע בקידושין (נ"ב) דאיתא, המקדש בפירות שביעית מקודשת, ע"כ. ועי"ש ברש"י, שהחידוש הוא דסלק"ד דאי"ז ממונו ואינה מקודשת, ולכאורה צ"ב אמאי נימא כן, ולהנ"ל מבואר היטב דסלק"ד דרק שימוש אכילה הותר ולא מקרי כלל ממונו. אך יש לעיין לפי המסקנא אם באמת מקרי ממונו ממש, ונראה דלענין השימושים המותרים מקרי ממונו ממש ולכן מקודשת ואפשר שמותר אך לכתחילה, משום דקידושין אינם מעשה סחורה ממש (ויעו"ש בדברי התוס' ב' תירוצים, ותוס' ע"ז (סב.), ד"ה נמצא), וכיון דיש לו בהם זכות לאכלה יכול ליתן לה זכות זו ומתקדשת.

והנה ראיתי בחוט שני (ח"ב) דכתב, דברור הוא דפירות שביעית הוי לגמרי שלו דהא יכול ליטול אתרוג מהם, אך נראה דזה אינו ראיה כלל דהא מותר ליטול אתרוג מע"ש אף שהוי ממון גבוה כיון דמ"מ יש לו היתר אכילה (ועיין בשבות יצחק, בענין לכם למצה), ומבואר דסגי שימוש אכילה ולכל צרכיכם.

עוד גבי החזקת טובה על פירות שביעית

וע"ע בפיה"מ להרמב"ם בשביעית (פ"ט מ"ט), דאוכלין פירות שביעית בטובה, והיינו דמותר להכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה, וכן שפירות שביעית שקיבל מותר ליתנם במתנה אף שיחזיק לו טובה.

וכ"כ בפסקיו (פ"ו מהל' שמו"י הל' ט"ז) וז"ל, אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה, בטובה, כיצד שיתן לו פירות שביעית כמו שעשה עמו טובה שנתן לו, או שיכניסו לגינתו לאכול כמי שעשה לו טובה. ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה, או שנפלו לו בירושה, הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף אותן הוא בעצמו מן השדה, ע"כ.

ולכאורה הדין השני, כשמכניסו לגינתו לאכול, הוא החידוש, שאף שהפירות הפקר, מ"מ מותר להחזיק לו טובה על כך, אך הדין הראשון (שרשאי להחזיק טובה על פירות שזכה בהם כבר) הוא פשוט, ומה סלק"ד דאינו רשאי להחזיק לו טובה כשנותן לו משלו, ומחויב המקבל בהכרת טובה, ומה חידוש בזה, וכבר תמה ע"ז הרש"ש (שם פ"ט, מ"ט) וז"ל, עיין במפרשים ע"פ הירושלמי, ואנכי תמה, דהא דאין אוכלין פירות שביעית בטובה (היינו לשיטת בית שמאי לעיל פ"ד מ"ב), היינו להחזיק טובה לבעל השדה מפני דהפקרא דמלכא הם, אבל מי שזכה בהן אפילו למכרן רשאי, כדמוכח בכ"מ במכילתין, וכש"כ שמותר להחזיק טובה (והוסיף שם, ועיין בר"ש לעיל (פ"ח מ"ד) והבאתי לשונו שם, ובסוכה (לט.) במשנה, ונותן לו אתרוג במתנה, ומוכח בגמרא שם דאפילו אינו מבליע לו דמיו בלולב שרי), וחזר וא"ל הרי הפירות הללו נתונים לך במתנה עי"ש), ולכאורה הוא תמיה גדולה.

וליסוד הנ"ל דבפירות השביעית אין קנינו מוחלט, אלא שיש לו בהם זכות אכילה, והיתר המכירה הוא משום המשך האכילה, ולכן מה שהותר ליתן פירות שביעית, תמורת החזקת טובה, הוי חידוש טפי (ומה שמותר למכור, י"ל משום דהתם ממשיך את הלאכלה, אך לקבל טובה לא שייך ללאכלה, ודו"ק), וכן מיושב מה שכלל הרמב"ם דין זה דמחזיק טובה על פירות שזכה בהם, עם ההיתר להכניסם לגינתו ולאכול פירות ההפקר בטובה, דבשניהם נחשב שמקבל טובה עבור ההפקר.

ועיין ברש"ש (בסוגרים שם) שכתב וז"ל, וי"ל דלמכרן עדיף טפי משום דהדמים נתפסין בקדושת שביעית ויוציאם לאכילה ושתיה וסיכה משא"כ בהחזקת טובה, עכ"ל. ונראה שכונתו למשנ"ת (ומה שתופס את דמיו, עיין בגר"ח בעיקר דין זה, דשייך תפיסת דמים גם בלי חילול הדבר).

וע"ע במ"א, דגם דין הביעור והפסד הוא משום דמקרי אורח דאינו מקלקל, וכמו דסברו כמה מגדולי האחרונים דאורח דאין האוכל קנוי לו כדין לוקח, אלא רק לשימוש אכילה, (מהרי"ט ח"א סי' ק"נ, והביאו הכנה"ג או"ח סי ק"ע).

ולפי מה שנתבאר נמצא, דאף שהפירות הפקר לכל, מ"מ אינו זכאי בהם לכל שימוש ובעלות גמורה, ונמצא שאינו ככל הפקר שהוא לכל מה שירצה, אלא דעתה יש לעיין אם הוא דין במעשה ההפקר של הבעלים דאינו מעשה הפקר גמור (דלכו"ע צריך לנהוג בפירות מנהג הפקר, וכש"כ לסוברים דחייב להפקיר בפועל), או שהוא דין בחלות ההפקר, דדין התורה שהפקירא דשביעית יוגבל זכויות הלוקט, ונראה ברור כצד זה (דהא גם הבעלים גופיה אף כשלוקח רק מעט אינו רשאי לקחתם לעצמו ככבעלים גמור, ואסור בסחורה ובכל הדינים), וכמו שיתבאר דיסוד דין ההפקר בשביעית יש בזה ב' דינים א' דחיוב הבעלים להפקירו ולא לנהוג בו בעלות כלל, אכן עצם חלות הפקירא דשביעית דינה חלוק מסתם הפקר שאין לאף אחד עליו שום דין וזכות, אולם בשביעית ההפקר מיועד לאכילת כלל

ישראל, והוא דין בעצם הפירות וההפקר, וכמש"כ בקרא, שבת הארץ לכם לאכלה.

ביסוד הפקר דשביעית, שהוא זכות אכילה לישראל

ויסוד זה שנוי בדברי המהרי"ל דיסקין, דהפקר דשביעית אינו רק הפקעת בעלות, אלא דיש זכות לאביוני עמך, וכמש"כ הקרא והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך (משפטים כ"ג, י"א), ואין זה רק אביוני עמך אלא העיקר עמך וכדאיתא בתורת כהנים (פרשת בהר), וברש"י (במדבר כ"ה, ו'). וביסוד זה ביאר אמאי מתירים מלאכות משום פסידא דפירות שביעית, אף שהם הפקר וליכא בזה ענין פסידא, ולהנ"ל א"ש.

ובזה מבואר עוד ענין אוצר ב"ד שפקפק בזה המהרש"ם (בשביעית פ"ט ה"ז), דכיצד נתיר לב"ד לנהוג בפירות מה שאסור לכולם, אבן החזו"א (סי' י"ב סק"ז) הוכיח כן להדיא מהתוספתא דהוי התר גמור, וכן ביאר עוד החזו"א להוכיח דלא כהרש"ם (בסי' י"א או' ז'), אלא שצ"ע כיצד הותר לב"ד מה שאסור לשאר אינשי.

ולהנ"ל יתבאר, כיון דיסוד דיני הניהוג בפירות שביעית, הם מצד שלא יהיה דרך בעלים ולהתעשר, הרי הבי"ד דהם שלוחים של כלל ישראל ואביוני עמך, ולכן שייך שיש להם זכות לקצור באופן רגיל (שאין זה קצירת בעלים דהוא יסוד האיסור לקצור כדרכו), ולכן שייך להם זכות לחלק לרבים, ואין זה נחשב קצירה מרובה, וכן שאר דיניהם שונים. אך אם היינו אומרים דדין הקצירה שלא כדרכו ושאר הדינים, הם דיני איסור וקדושה גרידה, הרי לא היה מקום לחלק בזה בין בי"ד לשאר ישראל.

ויסוד גדול לזה (דשביעית אינו הפקר בעלמא, אלא עיקרו זכות לכלל ישראל לאכלה), הוא מדברי הרמב"ם בענין איסור קציצת האילנות בשביעית (בפיה"מ שביעית, פ"ד מ"ז), וז"ל, אסור לקצוץ האילנות בשנה שביעית אם התחילו להוציא פירותיהן, מפני שהוא גוזל בני אדם, לפי שה' נתן פירותיהם לכל אדם, ע"כ, וכן מבואר בלשון הכפתור ופרח (פרק מ"ז), פירות שביעית התורה זכתה אותם לכל אדם שנאמר (ויקרא כ"ה, ו') והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ולזה אין קוצצין את האילנות לעצים בשביעית מפני שגוזל את הרבים, וברור שיסודו מדברי הרמב"ם הנ"ל. ומבואר דאף שאין אחד שזכה בהם, מ"מ המזיקם בעודם הפקר מקרי גוזל בני אדם, וזה לכאורה תימא דלא מצינו כן בכל הפקר דהמזיקו יחשב גוזל בני אדם.

ומוכח שהפקירא דשביעית שאני, שאינו הפקר בעלמא אלא זכות לישראל, וכן נראה בדברי הלקט יושר (יור"ד ח"ב עמו' מ"ד ענין א') וז"ל, נראה בשביעית גופיה גלי לן קרא דעיקר לעניים, דכתיב תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. אלא דמ"מ גם לעשירים מופקר, ע"כ. ומבואר דאינו רק סילוק בעלות בעלמא אלא זכות של ישראל (דאם הוי הפקר בעלמא מה שייך לומר עיקר לעניים).

הנה מצינו דאין להאכיל פירות שביעית לגוים אף דהוי הפקר, וביותר מבואר ברמב"ם (פ"ד ה"ל) דמותר לשמור השדות מפני גוים ואי"ז סתירה להפקר השביעית, וביותר מבואר שם דכן עושים לכתחילה להעמיד שומר לזה, וביאר בדרך אמונה (ביאור ההלכה, הלכות שמיטה ויובל פרק ד), אבל גוי שלמדנו מקרא לכם ולא לאחרים, ואין הטעם משום הפסד, אלא שהתורה הפקירה פירות שביעית כדי שיהא לכולם לאכלה, וכמ"ש ואכלו אביוני עמך ולא בשביל גוים (ונהי דההפקר הפקר לכולם, כדמשמע לשון ונטשתה שלא יהא לך שום בעלות, מ"מ יש איסור שגוי יאכלנה), ולכן יש למנוע הגוי מלאכלה כיון שהתורה אמרה בהדיא לכם ולא לגוים וכנ"ל (אמנם בפ"ה ס"ק צ"ט הבאנו, שגם בגוי האיסור משום הפסד) **עכ"ל, ועי"ש.**

וכיסוד זה וביתר חידוש, **כתב באביעזרי** (פ"ד הכ"ד מהלכות שמיטה) דפירות שביעית אינם הפקר אלא שנתונים לכל ישראל (ולכאורה להנ"ל הוי ממון השבט דכלל ישראל ולפי"ז הוי בעלות ציבור וכמו שותפין, וע"ע במעדני ארץ (סי' ז' סק"ב) **בעי"ז).**

נמצא דב' דינים איכא בשביעית. חדא, על הבעלים דהוא לא ינהג בהם בעלות אלא יפקירם, ומדין זה אסור לבעלים למנוע אפי' נכרים. ב', דיעוד הפירות הוא לכלל ישראל לאכלה וכמש"כ המהריל"ד.

והנה מצינו דיני קדושה מסוימים במתנות שהתורה ציותה ליתן (כגון במעשר ותרומה וכדו'), ונראה שדיני הקדושה שיש בכל המתנות, הוא מצד חשיבות יעודם, וכמו קדושה בתרומה שמיועדת לכהנים, ולפי הנ"ל דפירות שמיטה מיועדים לאכילת כלל ישראל, ולא לבעלות פרטית והתעשרות וכמש"כ רש"י. זה קובע דין קדושה על הפירות. ולפי"ז א"ש טובא דלא שייך לזכות בפירות שביעית באופן מוחלט, דאינם הפקר רגיל, וכמשנ"ת.

ולולי דמסתפינא, ה"א דהם פירות שבט ישראל, ומ"מ ודאי דיש בהם גם דיני הנהגה מסוימים ולא רק דיני ממון וכמו בתרומה, דהוי ממון שבט הכהנים אך חל בזה דיני קדושה מסוימים וה"ה הכא.

בביאור דברי המבי"ט ע"פ הנ"ל

ולפי יסוד זה, יש לבאר את דין סחורה בפירות נכרים גם לפי המבי"ט, וכדלהלן.

הנה לשיטת המבי"ט הנ"ל, שפירות נכרים קדושים בקדושת שביעית (דאין קנין להפקיע), ולפי"ז היינו צריכים לחייב פירות אלו בביעור ולאוסרם בסחורה (וכן נקט החזו"א לדינא), אך הביא המבי"ט את שיטת ר"ש הזקן, שפירות נכרים פטורים מן הביעור אע"פ שיש בהם קדושת שביעית, משום דקאתינא מכח גברא דלא מצית משתעי דינא בהדיה, וכמו דאיתא בבכורות (יא:) דהלוקח טבלים מן הנכרי מעשרן והן שלו, כיון דאתא מכח נכרי שא"א לחייבו במתנות, וה"ה הכא לענין שביעית, והוסיף וחידש המבי"ט שלשיטה זו אין בהם גם איסור סחורה ביעוי"ש.

והענין צ"ב טובא, כיצד נתיר פירות אלו לאחר הביעור, הא יש בהם (לשיטת המבי"ט הנ"ל) קדושת שביעית גמורה. ומה שיך דין ביעור פירות שביעית דהוא חיוב גברא ודין איסור, לחיוב

נתינת מעשרות שהוא זכות ממון של הלוים, והתם התחדש דכשקנה פירות מן הגוי, ליכא ללוי האי זכות ולכן פטור מנתינתם, משא"כ איסור ביעור, וכן איסור סחורה כיצד נתירו, כיון דבפירות יש קדושת שביעית (לשיטת המבי"ט), וצ"ע.

ואכן, למשנ"ת דביסוד דין פירות שביעית הוא דין דלא לנהוג בהם בעלות, ויסוד איסור סחורה הוא משום דהפקר הפירות הוא רק ע"מ לאכלה, ואין לנהוג בהם בעלות מוחלטת, ודין הסחורה מסתעף מדין ההפקר, נמצא דחד דינא להו, ומאחר שדין ההפקר תלוי בבעלים וכמו שצידד בחזו"א (סי' כ'), ובבעלים גוי ליכא דין הפקר כלל, אף אם נימא שיש בהם קדושה, ולכן איסור הסחורה ג"כ אינו קיים, ולפי זה מבואר היטב חידושו הנוסף של המבי"ט, דאם לוקחו מגוי אין בו איסור סחורה שכן בזכויות ממון שייך דינא דאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעוי דינא בהדי.

אך גם אם נחלוק על דין המבי"ט הנ"ל ונימא דאסור בסחורה (וכמו שנקט החזו"א), שפיר י"ל כחידושינו הנ"ל, דבאיסור סחורה איכא ג"כ הגבלה בזכות הממון, דאף שלוקחם מגוי לא זיכתה לו תורה אלא רק זכות לאכלה, דו"ק בזה. ונראה דשורש פלוגתתם תלוי ביסוד פטור נכרי מדין ההפקר, אם נימא דהוא פטור בפירות נכרי, ולפי"ז שייך בזה סברת אתינא מכח גברא דלא מצית אשתעוי דינא בהדיה, א"כ פירות נכרי אין בהם משום איסור סחורה, או דהוא דין בגברא הנכרי דלא שייך לחייבו בהפקר, ולפי"ז כשאתו לרשות ישראל, דינם כשאר פירות שביעית, ושיטת ר"ש הזקן כצד א', ולפי החזו"א הוא כצד ב'.

ולפי יסוד הגר"ח המבואר למעלה, נראה דלענין שביעית לשיטת המבי"ט דההפקר הוא אפקעתא דמלכא, ומ"מ פירות נכרי אין בהם דין הפקר, א"כ הוא דין בחפצא דפירות נכרי שמופקעים מן ההפקר, ולכן סבר דה"ה איסור הסחורה והביעור, ולפי"ז צ"ב דעת החזו"א, וצ"ל דסבר דהנכרי גופיה פטור מההפקר, ואפקעתא דמלכא מסתעף מחיוב הגברא, ולכן בשהישראל קנאם הדר דינא דאסור בסחורה, וממש כמש"כ הגר"ח דלולי הפסוק במעשרות ה"א דאף בשקנה מן הנכרי חייב בנתינת המעשר.

וכן נראה מדברי החזו"א דס"ל דאיסור סחורה וביעור הוא דין בקדושה ואינו מדיני הממון. אך נראה דגם החזו"א מודה דאיכא בזה משום דיני הממון אלא דס"ל דהוא גם מדיני הקדושה, ולכן ס"ל דשייך שיהיה קדושת שביעית גם אם אין דין הפקר כלל.

ביסוד הפטור של נכרי מתרו"מ

ויסוד להבנה זו (דדין הגברא של הנכרי, קובע דין בהחפצא של הפירות) מצינו בדברי הגר"ח (פרק י"א מהל' תרומות הל' י"א), וז"ל דביאר (לענין פטור נתינה במעשרות של פירות נכרים), והנה בעיקר הדבר דנכרי עצמו לאו בר נתינה דתרומות ומעשרות הוא, צ"ע, אם הוא זה משום דנכרי ליתיה במצות, ומשום הכי הוא דליתיה גם בהך חיובא דנתינה לכהן, או דנימא דהוי דין מסויים בדין נתינה, דבשל נכרי פקע חובת נתינה דתרומת מעשר.

ונראה דנפקא מינה לענין ישראל הבא מכחו, דאם נימא דכל פטור הנכרי הוא רק משום דלאו בר מצות הוא, א"כ ממילא דכל פטורו שייך רק לגבי הנכרי בעצמו, אבל להישראל הבא מכחו לא שייך זאת, והישראל שפיר מתחייב בזה, ולא שייך לומר דקאתי מכח פטור, כיון דגם בשעה שהם בעיקר פטורן בשעה שהם אצל נכרי ג"כ לא חלה עלייהו שום פטורא רק לגבי נכרי ולא לגבי ישראל, א"כ ממילא דישראל הבא מכחו צריך להיות חייב בנתינתן, משא"כ אם נימא דבנכרי איכא דין פטור והפקעה מסויימת מדין נתינה לכהן, א"כ ממילא דשייך לפטור על ידי זה גם הישראל שבא מכחו, מדין דקאתי מכח פטור, כיון דמקודם אצל הנכרי פקע כל דין נתינה לגמרי. ונראה להוסיף עוד בזה, דאם נימא דהוי דין פטור מסויים והפקעה גבי נכרי מדין נתינה, א"כ ממילא דעצם הפירות כל זמן שהן ביד הנכרי הרי הן מופקעים מדין נתינה, ועל כן שפיר שייך זאת גם לגבי הישראל שלקחן הימנו דקאתי מכח הפקעה זו כיון דהוי חלות דין הפקעה על הפירות.

אשר ע"כ נראה, דהא דילפינן מקרא דכי תקחו מאת בני ישראל וגו' דמבלים של נכרי אינן בדין נתינה, עיקר הדין לא נאמר על ישראל הלוקחן ממנו, כי אם דעיקר המיעוט בזה על של נכרי עצמו, ובשעה שהוא של הנכרי, דלית ביה דין נתינה, ונלמד מזה דין פטור והפקעה בשל נכרי מדין נתינה, ואילולי הך קרא היה כל פטורו של הנכרי רק משום דלאו בר מצות הוא, אבל לא דין הפקעה בשל נכרי, וממילא דהישראל שבא מכחו שהוא בר מצות היה מתחייב בזה, וזהו דמייתי הגמ' הך קרא דכי תקחו וגו' דיש פטור מסויים והפקעה בשל נכרי, וחייל מיניה הך דינא דקאתינא וכו' לפטור גם ישראל הבא מכחו. ע"כ דברי הגר"ח.

והעולה מדבריו הנפלאים, דפטור נכרי מנתינה שייך לבאר בב' אופנים. א', דין בגברא הנכרי מכח שפטור מן המצות, ולצד זה פשוט דישראל הלוקחם ממנו חייב. ב', או דהוי דין מסוים בחפצא דמופקע פירות הנכרי, ובזה שייך דינא דאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעוי דינא בהדיה, ולהנ"ל בפירות נכרים שביעית, גם לפי המבי"ט דאית בהם קדושה, מ"מ דין ההפקר מופקע מפירות גוי, וכיון דדין הביעור והסחורה הוא נמשך מדין ההפקר, ולכן שייך בזה הך דינא דאתינא מכח גברא דלא מצית וכו'.

היסודות העולים מהנ"ל

ועתה לפני שניישב מה שהקשינו על הבית יוסף, נקדים את מה שעלה בידינו עד עתה, דבפשוטו לדעת המבי"ט הוה לן למימר דפירות נכרי מופקרין מאליהן בשמיטה, שכן שיטתו מבוססת על ב' יסודות: א', דאין קנין לנכרי להפקיע קדושת אר"י גם לענין שמיטה. ב', דההפקר שביעית הוא אפקעתא דמלכא, ואף אם הבעלים לא הפקיר, מ"מ הפירות מופקרין מאליהן, ובצירוף ב' היסודות הנ"ל, לכאורה אף פירות נכרי מופקרין מאליהן בשנת

השמיטה, אך כתב החזו"א (סי' כ' הנ"ל, ד"ה ואומנם הב"י והמבי"ט), שיש לומר דדוקא בישראל שמחויב במצוות וניתן לו תורת שביעית, פירותיו מופקרין, משא"כ גוי שלא חייב במצוות כיעוי"ש, וכן מוכח מדברי המבי"ט עצמו שצידד כן, דאין פירות הגוי מופקרין, ועי"ש.

ונמצא, דאף אם נימא דשביעית אפקעתא דמלכא, אפשר דהדבר תלוי בגברא, ובגוי ליכא הך אפקעתא ואינו הפקר כלל. ונתבאר דיסוד הדברים מבוארים כבר בדברי הב"י בתשובה, שכתב דאפשר שבישראל הופקר ממילא, אך זה רק לישראל שאזהר רחמנא אפקריה לפירותיו, משא"כ נכרי.

נמצא, דלענין ההפקר גם לדעת המבי"ט והחזו"א (הנ"ל, דאין קנין ושביעית אפקעתא דמלכא) יש לומר, שחלוק דין פירות נכרים שלא חל בהם דין ההפקר מפירות ישראל, ולמבואר לעיל שיטת הר"ש הזקן דה"ה לענין ביעור, ליכא בפירות גוי, ונתבאר דמ"ל שדין ביעור מסתעף מדין ההפקר, ולכן בגוי שלא שיך הפקר, אין דין ביעור, ובדברי המבי"ט מבואר עוד, שגם איסור סחורה אינו בפירות נכרי, והתבאר הטעם לעיל, דאיסור סחורה הוא משום דכל מה שרחמנא זכי לן הפירות מההפקר הם רק לאכלה, וא"כ גם דין סחורה מסתעף מדין ההפקר, ואם ליכא בפירות נכרי דין הפקר ה"ה דליכא בהו איסור סחורה (והחזו"א חלק בזה על המבי"ט והחמיר בסחורה וביעור, למרות שהמבי"ט הוא מרא דשמעתתא דיש קדושת שביעית בפירות נכרי, אכן מ"מ שיטת המבי"ט מבוארת היטב).

והוספנו בזה ביאור למשנ"ת ע"פ יסוד הגר"ח, דאם ההפקר הוא אפקעתא דמלכא (וכשיטת המבי"ט), ומ"מ פירות נכרי אין בהם דין הפקר, בע"כ שהוא דין בחפצא דפירות נכרי שמופקעים מן ההפקר, דאם נימא דרק הנכרי אינו מחויב במצוות, ולכן אינו מצוה בניהוג שביעית, אך עצם פירות נכרי הוי ממש פירות שביעית לכל דבר, אלא א"כ אמאי אסור ליקח פירותיו בע"כ, הא הוי אפקעתא דמלכא וכיצד הנכרי יפקיע דין זה, ולכן סבר המבי"ט דיש לומר דה"ה איסור הסחורה והביעור, משא"כ להבנת החזו"א צ"ל דסבר דרק הנכרי גופיה פטור מההפקר, אך מ"מ מודה שאפקעתא דמלכא מסתעף מחיוב הגברא.

בביאור שיטת הב"י ע"פ יסוד דין סחורה

עתה נתנה ראש ונשובה למה שפתחנו בו בבאור שיטת הב"י בענין פירות נכרים, ומעתה נראה ברור דזהו יסוד שיטת הבית יוסף, דודאי דעצם הקדושה לא פקעה כלל מהקרקע של אר"י, וכמו דחזינן בדברי הרמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"י, הנ"ל), אך מ"מ ליכא כלל קדושת שביעית בפירות גוי, וכמו שאין בהם דין הפקר, שכן כל קדושת שביעית ושאר דיני האיסור הנלמדים מן הפסוק לאכלה, כולם נובעים מדיני ההפקר, וממילא פירות גוי שהופקעו בחפצא מדין ההפקר, ל"ש בהו גם קדושת שביעית כלל.

וזהו גם ביאור דברי הבית יוסף הנ"ל, דלענין פירות נכרים יש לו קנין להפקיע משביעית, דהא באמת דין ההפקר של פירות השביעית נובעים מקדושת אר"י, אלא דמ"מ אמרינן דלגוי לא חייב רחמנא להפקירו, ולכן גם בחפצא של הפירות לא חל בהו דין הפקר, ולכן עבדינן פלגינן, דלענין זכות אביוני עמך בפירות השביעית, וזכות והיתה לכם שבת הארץ (שזה שורש דין הפקר בשביעית וכמשנ"ת בשם המהריל"ד), ליכא האי דינא בפירות גוי, ולכן פירותיו אין בהם קדושת שביעית כלל, ומיושב ג"כ שיטת היש סוברים לחלק אם שביעית הוי דאורייתא או דרבנן, דהמכוון בזה דאם שביעית הוי דאורייתא, יש לומר דבאמת גם פירות גוי חל בהם דין ההפקר, וזכות הלאכלה לכל ישראל, ורק אם שביעית דרבנן דהוא דין גברא, פשוט דלא הטילו דין בחפצא של פירות הנכרי שיהיו מופקרים, ולכן ל"ש בהם כלל דין קדושת שביעית.

אכן לפי מה שנתבאר, לבד ממה שיש לומר שכן הוא מסברא, דבפירות גוי ליכא קדושה, וכהנ"ל, לבד מזאת יש לנו מקור דגם מדאורייתא ליכא קדושת שביעית בפירות נכרי, דהנה ביאר המלבי"ם (ויקרא פרשת בהר) על הפסוק: והיה שבת הארץ לכם לאכלה, וכתב וז"ל, כבר התבאר (באה"ש כלל תקצג) שכ"מ שאמר לכם ממעט עכו"ם. וכמ"ש בתוספתא (פ"ה דשביעית) שאסור להאכילם לעכו"ם, גם יל"פ שבא למעט עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד מהל' שמו"י הכ"ט), ובזה נמצא מקור לדברי הרמב"ם אלה אשר הרעיש עליהם בעל כו"פ, ואחריו המבי"ט ומהרימ"ט, והרמב"ם לא רצה לפרש שאוסר להאכילם לעכו"ם דיסתור מ"ש אח"ז (משנה ז') ולתושבך מן העכו"ם, עכ"ל. ונמצא מדבריו דמה שאין דין הפקר וקדושה בפירות שביעית כאשר הם ברשות נכרי, הרי זה נעוץ בדברי הקרא.

ובאמת כיון המלבי"ם מדעתו הגדולה לדברי מרן הב"י בשו"ת אבקת רוכל (סי' כ"ד) וז"ל, ואם באנו לדון יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם לכם ולא לגוי, ומקור לימוד זה איתא בתורת כהנים שם על פסוק זה דאיתא התם עה"פ והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לכם ולא לאחרים והיינו לא לעכו"ם, וזהו הפקעה רק לענין הדין דשבת הארץ לכם לאכלה וגו', ולכל הגרים עמך, ע"כ. והיינו לגבי דין זה דפירות שביעית הוי הפקר, ואין זה הפקעה כלל בעיקר קדושת הארץ.

הנמצא מכל הנ"ל, דאית לן מקור מיוחד דכלפי נכרי ליכא לדין דשבת הארץ לכם לאכלה, וא"כ הוי מיעוטא בחפצא של פירות נכרי, דאין בהם דין להפקירם למען ישראל, ולכן גם ישראל הקונה ממנו אינו חייב בסחורה ובביעור, דכ"ז מסתעף מדיני ההפקר ולפי משנ"ת דדין הקדושה מסתעף מדין ההפקר, ה"ה שלא שיך דתחול עליהם קדושה (וכבר הביא מקור זה מהפסוק בפאת השולחן (סי' כ"ג).

וזהו שביאר הכם"מ (פ"ד הכ"ט) דבאמת פקעה קדושת הארץ גם לענין תרו"מ, וראיה לזה מפירות נכרי כשלא מירחם ישראל שפטורים מן המעשר, וכונתו להוכיח דאינו רק פטור לגבי הגברא הנכרי (דאינו מחויב במצוות), אלא דההפקעה בעצם הפירות, דלא שיך בהם קדושה, כל שבזמן חלות חיוב הפירות במעשר לא חל

ביה חיוב נתינה, וזהו שיש קנין לנכרי להפקיע, דהא חזינן דמכח קנינו חל דין בחפצא של הפירות הנ"ל, ולפי מה שנתבאר לעיל הוא דין בחפצא של הפירות הנ"ל מכח פטור הגברא הנכרי, ויש לו קנין גוף לפירות לענין הפקעת הקדושה, אך אם מירח ישראל חייבים, דפטור הפירות הוא מצד דבזמן החיוב לגבי הנכרי לא חל כלל חיוב בחפצא, ולכן כל שמירח ישראל חייבים, אולם לגבי זכות הממון בפירות אלו, בכל ענין איכא זכות דאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעוי. ולכן הוי שלו.

אך הנה ע"ע בחזו"א (שביעית ס"כ או' ז', ד"ה והנה יצא בפיה"ש) שדחה את מקור זה, אך בכ"ז להנ"ל הוא מבואר בדברי הב"י והמלבי"ם, ועי"ש.

ולפי"ז נראה דגדר קנין הנכרי להפקעת הקדושה, הוא גוף לפירות ואינו בעצם הקרקע, ולכן, פשוט דאסור לעבוד קרקע נכרי בשביעית, דהא עצם הקרקע לא פקע קדושתה, אלא רק דלגבי הנכרי ליכא כלל קדושה בפירות, ודין הזריעה והעבודה בקרקע, תליא בעצם הקדושה בקרקע. ולכן גם לא קשה כלל מה דאם ישראל חוזר וקונה הקרקע מן הנכרי, דשפיר הדר דינא, כיון דהקרקע ביד ישראל.

ועוד היה נראה לבאר, דהנה בעיקר הענין דלא פקעה הקדושה מארץ ישראל למ"ד אין קנין, אף שגוף הקנין הוא מוחלט כדאיתא בדברי הגמ' גיטין (מז.), י"ל דהנה יש לדון בגדר השביעית דהא מבואר בדברי הגמ' נדרים (מב.), דגם בעצם הקרקע יש הפקעת הקנין בשמיטה (דרחמנא אפקריה לארעא יעוי"ש), ובפשטות היינו דגוף הזכות דאיכא בכל קרקע לפירותיה, בזה גופא מוגבל האדם בשביעית, ובאמת כל מלאכות השדה האסורים בשביעית ענינם רק באותם שהם בענין שימוש לפירות, וכמו חרישה זריעה וכו' שהם שיבוח הקרקע לזריעתה וכן שימוש בפירותיה, ולהנ"ל הוא הגבלה בזכות האדם לענין שנת השביעית, וזה הבאור בפסוק שש שנים כו' והשביעית כו', והיינו שהוא דין מסוים כבר בעצם קנין הקרקע.

ועיין במשך חכמה (בהר שם) שחידש לפי"ז, דגם הקדש אינו מפקיע דין השביעית, כיון דקנין האדם מוגבל עד שביעית, וזה חידוש עצום, משום דקדם הבקר להקדש, ומ"מ חזינא דהוי הגבלה בזכות הקנין, והנה חקר בספר אורח חיים על התורה (בהר שם), אם נתינת ה' את הארץ ושישמרו שביעית היא בגדר תנאי בנתינה או בגדר שיור, וכתב להוכיח דהוא שיור בקנין וז"ל אור החיים (על ויקרא, כ"ה, ב'), אבן נתכוון ה' לומר סמוך לזכרון הנתינה להם שיור לה' בארץ, והוא אומרו אני נותן ולא מתנה חלוטה אלא ושבתה וגו' לה', וחזר ופירש שיעור שבת זה, אם חודש, אם שנה בכמה שנים, ואמר שש שנים ובשנה השביעית שבת וגו', ומעתה אם לא היה אומר הכתוב ושבתה וגו', אלא מה שאמר אחר כך ובשנה השביעית לא הייתי יודע ששייר ה' לעצמו שנה זו, אלא שנתן מתנה חלוטה לצמיתות ולא כן הוא: והוסיף שזה מטובת הקל שלכן אף שלא שמרו שביעית ושלחו יד הרי לא בטל הקנין ועי"ש.

והנה להנ"ל י"ל, דלכן אין כח ביד ישראל למכור מה שאין בידו, ולכן עצם הזכות שיש לכל אדם שפירות שדהו יהיו שלו, זה לא שייך בשביעית, וא"כ לכאורה לפי"ז זה הבאור בסברת הסוברים דאין קנין לנכרי (אכן זה סברא מסוימת בשביעית ואכמ"ל), אלא דלפי זה צ"ע סברת הסוברים דבפירות נכרי ליכא קדושה (ובאמת גם לפי החזו"א קשה דהא הוא מודה דאין הוא צריך להפקיר שדהו, ונראה ממנו דגם אסור ליקח מפירות שדה הגוי בשביעית, וזה תמוה להנ"ל, דהא מה מכר), ועוד יש להעיר לפי"ז, מה טעם שיפקיר האדם את פירותיו, והרי ההפקר הוא דבר שהיה צריך להיות שלו, ולפי זה יש טעם להפקיר, אך להנ"ל הא באמת אין לו כלל זכות בזה, ומה צריך לדין זה דמצות ההפקר.

אולם באמת הא, אף אם אין לבעלים זכות מכח דהוא פירות קרקעו, הא יש לו זכות בפירות מכח הזכות דעצם הזריעה, וכמש"כ הגר"ח ביסודו הידוע מדברי הירושלמי (פכ"א מהל' מלוה ה"א), ותורף דבריו הנפלאים, דיש ב' זכויות בפירות שצמחו בקרקע שלהם. א', זכות הבעלים על הקרקע מכח ארעאי אשבח. ב', אך יש ג"כ זכות לזורע משום דהוא גידל את הפרי (אלא דזכות הבעלים דארעאי אשבח, מפקיע זכות היצירה וזה שורש דין יורד, ויש לבאר לפי החומר והצורה, ודו"ק), ובאמת בשדה הפקר שאין בעלים מפקיע, הוי של הזורע וכ"כ גם בחלקת יואב ועי"ש).

ולפי זה מבואר, אמאי צריך הגברא להפקיר בשמיטה, אף להצד דבשמיטה הקרקע כלל אינו שלו לענין פירותיה ואין לו בלא"ה דין ארעאי אשבח, אכן להנ"ל א"ש דהא יש לו הזכות דזורע וקנין יצירה, והכא בשהקרקע אין לה בעלים אחר, הרי שפיר היה צריך לזכות בפירות מדין זה (אף שחל הפקר זה לדעת המבי"ט ג"כ, ממילא אין זה מכח החיוב דידיה להפקיר) ואפשר דזה גם הדין דונטשתה, וזכות זו ודאי קיים לכל גוי הזורע בשדהו, ולגביו ליכא צווי דונטשתה, ולגבי דין זה השני כיון דהגוי אינו מצווה כלל על ההפקר לכן לא שייך שזה יחול, ולכן ליכא בזה דין הפקר, וכיון שהכא ליכא בעלים המפקיע את זכותו מכח הזריעה נמצא דהוי שלו ממש, אכן אפשר להנ"ל דאמנם הקדושה עצמה לא פקעה כלל.

והנה להנ"ל, יש להסתפק בגוי הזורע בקרקע ישראל בשמיטה, דאפשר שיש לו קנין גמור בפירות, כיון דלישראל גופיה ליכא בשמיטה זכות דארעאי אשבח דהוי כהפקר, ונמצא שאין מה שיפקיע את זכותו כזורע, וזה חידוש גדול (אכן י"ל, דבקרקע ישראל כיון שיש דין שיעמוד לשם הפקר לישראל הוי כלל ישראל כבעלים, ולפי"ז יש כן משמעות לקנין הנכרי אף לפי החזו"א ודו"ק), ועיין בדברי החזון איש, דהמוכרים שדותיהם לגוי בזמן שיש בזה פירות הרי ליכא כאן כוח מכירה כלל כיון שהפירות אינם שלהם.

אכן אם נימא דיש זכות דארעאי אשבח לכלל ישראל והוי כפירות ישראל (ולצד זה גם דין זה דהפירות קדושים ושייכים לכולם, הוא נובע מחובת הגברא ודלא כמו שהתבאר לעיל), **אז אפשר** דיהיו הפקר וקדושים.

ולפי זה עיקר שיטת הבית יוסף היא שאין קנין לנכרי להפקיע את עצם הקדושה, אלא דמ"מ אין קדושת שביעית על הפירות כיון דהגברא הגוי פטור, אלא דהנפק"מ בזה הוא לענין אם חזר ומכר השדה לישראל, כיון דהשתא כשהיא ביד הגוי הרי היא פטורה כיון דהגברא פטור.

ישוב דברי הרמב"ם לענין ספיחים

עתה נתנה ראש, ונשובה לבאר מה שהוצרך הרמב"ם לכתוב דלא גזרו בפירות נכרי משום ספיחים (דלכאורה אם אין דיני שביעית בפירות ק"ו שלא יאסר מצד ספיחים לפי ההבנה דיש קנין לנכרי), הנה למשנ"ת, פשוט דכל מה שהופקעה קרקע של גוים מחיוב שביעית ומדין הפקר, הוא רק לענין הפירות, והיינו דבקרקע ישראל איכא זכות לכלל ישראל דפירות שנת השביעית יופקרו לאכילת כלל ישראל, ובקרקע גוי ליכא זכות זו, וזה הפירוש שהופקע קרקע גוי מן מצות השביעית, ויש לו קנין לענין זה דפירותיה שייכים לו לחלוטין, ובכה"ג חזינן דהלוקח ממנו פירותיו, כיון דבזמן החיוב דשביעית לא היה בהם קדושה כלל, אינו חוזר וניעור ביד הישראל.

ונראה דגם בדין תרו"מ, אף שעיקר חיוב ההפרשה הוא לאחר שנתמרחו, אך יסוד חיוב הנתינה של תרו"מ ומעשרות, הוא זכות ממון שיש לשבט לוי לקבל המעשרות, ודין זה הוא בקרקע אר"י, ואפשר שהוא מעיקר דין חילוק, שהקרקע שלא נתחלקה לשבט לוי, מ"מ יש להם זכות מעשרות מפירותיה, ולכן פירות שצמחו בקרקע גוי אף שנתמרחו ביד ישראל וחייב בהפרשה מן התורה מ"מ ליכא בהם חיוב נתינה, דחיוב זה הוא דין ממון, ובזה גילה לן הקרא דאתינא מכח גברא דלא מצית אשתעוי דינא בהדיה, והוא דין ממון.

מ"מ זה חיוב על הבעלים, אך דין הזריעה ומלאכות בקרקע לא הותרו כלל, שכן עצם הקרקע ודאי דהוי בה קדושת אר"י, וזה לא שייך כלל לענין הפקר הפירות, ולכן אם ספיחים הוי אסירי מדאורייתא, והיינו שגידולי קרקע השביעית, אסורים לכל ישראל מדאורייתא, לא היה מקום להתיר גם פירות גוי מאיסור זה, דזה אינו דין ממון כלל, שכן כולם אסורים בפירות אלו (אלא דהגוי גופיה פטור ממצוות, ולכן מותר לו לאכול ספיחים וכמו פירות ערלה, אך זה לא שייך לישראל שקונה ממנו).

וכן מיושב היטב לשון הרמב"ם הנ"ל (פ"ד הכ"ט), שאחר שכתב דקרקע שקנה הגוי הרי פירותיה מותרין, הוסיף דאין בזה **איסור ספיחין** (והקשו מה סלק"ד דספיחים שגדלו בשדה גוי אסורים, הא יש קנין להפקיע לפי הב"י), דהא באמת אין קנין להפקיע את עצם הקדושה אלא רק לגבי הדינים הנובעים מדין הגברא וכמשנ"ת וא"כ הו"א כיון דחכמים אסרו כל ירקות שגדלו בשביעית, שמא יזרע בהם, נימא דאיסור זה שייך גם בירקות נכרים, דהא גם בקרקע נכרי אסור לעובדה, ולכן ביאר הרמב"ם דאפי' איסור ספיחים ליכא, מאחר שאיסור הספיחים הוא משום גזירה, ובנכרי ליכא גזירה.

ישוב קושיית החזו"א ע"ד הב"י ע"פ הנ"ל

ובדרך זו ממש מיושב היטב גם קושית החזו"א על הבית יוסף מתשובת הרמב"ם הנ"ל (פאר הדור, סי' קכ"ח), דמבואר שם דאם ספיחים הוי אסירי מדאורייתא, גם ספיחי גוי בכלל, ומוכח דאין לנכרי קנין להפקיע, וכתב החזו"א דהיא ראיה מכרעת), אך ליסוד שנתבאר דודאי עצם הקרקע קדושה גם לדעת הבית יוסף אף כשהיא ביד נכרי, ורק לענין פירות שביעית דיסוד קדושתם נובע מדיני ההפקר, וזה לא שייך בנכרי, ולכן ליכא בהם דין זה כלל, אך לענין גוף הקרקע ודאי דאסור לעובדה אף שהיא ביד נכרי וזה ברור, וזהו שקאמר הרמב"ם דאם נימא דאיסור העבודה בקרקע גורר אחריו איסור ספיחים, אף בצמח מאליו, ודאי דהספיחים היו אסורין גם כאשר צמחו בקרקע של גוי (אלא דרבנן לא גזרו בזה וכמשנ"ת), ואם איסור ספיחים הוי דאורייתא, הרי היה זה דין בעצם ירקות שצמחו בקרקע של שביעית שנאסרים, ולא מצד דין ההפקר כמובן, ולכן היו נאסרין גם בקרקע גוי, וזה שקאמר הרמב"ם בתשובה, דאם הוי דאורייתא היה אסור, והנה גם השתא דהוי רק דרבנן סלק"ד דנאסור ספיחיה, דהוא מדין גזירת עבודה שאסורה כאמור גם בקרקע גוי, ולזה קמ"ל הרמב"ם בספרו דלא אוסרים ספיחי גוי כלל, כיון דהוי דרבנן ובזה לא גזרו. ומבואר היטב לשון הרמב"ם בין בספרו, ובין בתשובה, לשיטת מרן הבית יוסף. וכמשנ"ת ולהנ"ל מיושבת היטב כל שיטת הבית יוסף.

העולה מכל האמור:

בחקירת דין שביעית אם הוא בחפצא או בגברא, מיוסד שמדובר בחיוב חפצא על הגברא, לפי שיטת הב"י, ולפי"ז יבואר דין פירות נכרי, דבפירות הישראל מחויב הגברא היהודי להפקיר פירות החפצא שהוציאה אדמתו.

אך בגוי כיון שאין מחויב הוא במצוות, עיקר פירות החפצא שלו לא שייבי במצות שביעית כלל, ולכן לא חלה קדו"ש על פירותיו, ואומנם המבי"ט לא ס"ל הכי, דס"ל דעיקר שביעית היא בחפצא, ולכן כאשר החפצא מגיע לגברא בר חיובא, שוב חזר בו דין קדו"ש, כיעויין לעיל.

אך הנה, ע"פ יסוד שיטת הב"י יראה לבאר כמה וכמה מפרטי הדינים של הלכות שביעית וכדלהלן:

א', הנה גבי מירוח היהודי שמחייב בתרו"מ אף בפירות נכרי, יבואר, דכיון דשוב איכא ביה מעשה של גברא בר חיובא, שוב חזר לן כל דיני מצוות הארץ לכל דיניה, משא"כ כאשר גמר גידולם היה ביד הנכרי דלא חל ביה חיוב, דאין גברא המחויב.

ב', ובכה"ג ששוב יחזור ויקנה היהודי קרקע הנכרי, שוב יחזרו כל דיני שביעית לקדושתה, ובואר דאין הפקעת קדושה, אלא שכאשר אין חיוב גברא על הקדושת חפצא, לא חלה הקדושה, משא"כ כאשר שוב חזר גברא בר חיובא.

ג', ומה דאף שאין קדושה בחפצא כאשר אין חיוב גברא, מ"מ כלפי דין גברא העובד בקרקע איכא ביה איסור מדין חיוב גברא שלא לעשות מלאכות בשביעית, ולכן אף בקרקע הגוי אין לעשות מלאכה (ואומנם עיין בזה בדברינו בדין היתר מכירה, דחזי לאיצטרופי שביעית דרבנן למלאכת דרבנן בשעה"ד להקל, ואף במלאכות דאורייתא כאשר איכא ביה הפסד מרובה, דשוב חזי לאיצטרופי היתר המכירה ביחד עם בעלות הגוי, ואכמ"ל).

ד', ופשוט, דאיכא קנין לגוי להפקיע הקדושה, דכיון דאין חיוב גברא, ממילא אין חיוב חפצא.

ה', ומש"כ החזו"א בענין הראיה המכרעת דהרמב"ם ס"ל דרק הותרו ספיחי הנכרי ולא שפקעה קדושתן, כגון דספיחין דרבנן, משא"כ בספיחי דאורייתא, הנה יש לומר דכיון דקדושת החפצא נשארת גם בקנין הנכרי, וספיחין אסורין מדאורייתא, שאסורין לכלל ישראל מדאורייתא, א"כ אין היתר אף בפירות הנכרי דהוא איסור חפצא ולא רק דין ממון, ולכן הוכרח הרמב"ם להתיר ספיחי נכרי רק משום שהוא הדין דרבנן, וזה שונה מההיתר של פירות שביעית, דהם ג"כ דין בגברא ולא רק בחפצא ובלעדי הגברא גם חפצא לא שייכת.

ו', והנה בכל דיני איסור סחורה שאמרנו, דאסור למכור בדרך סחורה, אך באומד וכו' שרי, וכן להחליף וכן לתת בטובה. ועוד, דהעיקר דין סחורה הוא דין בחפצא של פירו"ש, שא"א למוכרם כדרך סחורה, ועכ"ז איכא ביה נקנה של שמירה של קדו"ש על הגברא, דהוא דין של אפקעתא דמלכא, וע"כ גם אם היהודי לא הפקרם, בכ"ז מופקרין הם מן שמים. דמחייב הוא לדיני התורה, משא"כ בגוי דאין מחויב לדיני התורה, שוב אין כאן הפקעה ואין מחויב להפיקרם.

אך בכ"ז גם אם היהודי לא הפקרם, אף שכלפי דיני רבית קי"ל דאסר לשלם הרבית כיון דהוא אפקעתא דמלכא, אף שהיה תנאי שבממון שההלואה תמורת הריבית, התחדש הכא שהוא ג"כ חיוב גברא ובשביל להחיל חלויות על החפצא, צריך הגברא להפקרם ג"כ, ולא סגי רק בהפקעתא דמלכא, ולכן הגוי אינו מחויב להפקירו ואין דין הפקר על פירות הנכרי כלל וממילא אין דין סחורה על פירות הנכרי.

אך התחדש שבנוסף לדין הפקר איכ"ב דין ממון, והופקר רק לטובת מטרת אכילה, ולא לשאר מטרות כדין אורח ממש, ולכן רק לאכילה שרי ליקח מפירו"ש, או להחליף באוכל באומד וכו' אך לא במכירה, דאורח יכול להחליף מנותו אך לא למכור ולעשות סחורה באותן הפירות. דאין לאף גברא יהודי, בעלות על הפירות כמנהג בע"ב ולכן ג"כ אסור להצניען וכו', ולכן שביעית תופסת דמיה, דכל המכירה היא ע"פ אותו תנאי שבממון שפירות אלו נועדו לאכילה, וגם תמורתה נכנם לדין זה, ולכן ג"כ שמוכר מעט מעט צריך להודיע שהוא הפקר שאין מוכר בתורת סחורה, אלא רק בתורת היתר אכילה, דכיון שכל הזכות שיש לו הוא כלפי דין האכילה, בכה"ג שאין אוכלם, צריך להחזירם לציבור שיאכלו הם, ואין בידו לעכבם בביתו.

ולפיכך, המקדש בפירו"ש מקודשת, דמקודשת בעצם הזכות האכילה שהעביר לה, אם שו"פ וכנ"ל. ולכן גם יכול לעכב בעד אנשים אשר יזיקו או מזיקים את שדהו, דכל ההפקר הוא רק כלפי דין האכילה ולא כלפי שא"ד.

והפקר זה הוא רק כלפי גברא המחויב בדיני שמיטה, משא"כ גוי וכו', שחייב בע"ב למנוע בעדו כדרך מנהג בע"ב, משא"כ שאר אנשים שאינם בע"ב ואין בסמכותם לעכב הגוי מלאכול, דלהם איכא רק זכות אכילה ותו לא מידי.

ומכל דיני סחורה למדנו שאיכא תרתי, יסוד הגברא שלא ינהג מנהג בעלים ויפקירם. ומצד שני, דין בחפצא של הפירות שנותנים לאכילה לכל גברא המחייב בדיני שביעית.

ועפי"ז נדון כלפי דין פירות נכרי, דאף דלא פקעה הקדושה מהקרקע (החפצא), מ"מ ליכא קדו"ש בפירותיו דאין חל עליו דיני גברא, וממילא אין קדושה על הפירות דבעינן תרתי.

המורם מכל האמור:

אשר ע"כ נראה לומר דיסוד דין שביעית הוא דין חפצא המוטל על הגברא, וכאשר ליכא גברא בר חיובא, לית לן דין קדו"ש ג"כ בחפצא.

ולכן בפירות נכרי אין קדו"ש ושאר דיני שביעית, אף כאשר גוף הקרקע נשארת בקדושתו, דהקנין לנכרי מפקיע רק את דין הפירות והחפצא, משא"כ בדין ספיחין שהוא דין גברא בלבד, בכה"ג היקלנו בספיחי נכרי רק משום דהוא דין דרבנן, והנלע"ד כתבתי בדעת גדולים כתלמיד דין בקרקע.

ואמיים בדברי ברכה לכבוד מורי ורבי מרן רה"י שליט"א, ואודה לו בקידה עמוקה, על הזכות ששדר לן מתורתו, עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו אמן.

סימן ח

האם יש מצוה לקנות ולאכול פירו״ש והמסתעף לדיני הפסד פירו״ש בגרמא

לכבוד

מע"כ הגאון המופלא ראש ממלכת התורה גם אני אודך

הגאון הצדיק רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

לאחדהש"ט

במ"ש: האם יש ענין לאכול בדוקא פירו"ש לשמור עליהם קדו"ש, או שאי"ז מצוה רק מתחייב באם אוכל לשמור על קדושתה. ועוד בדיני גרמא בהפסד פירו"ש, ובנתינת פירו"ש לקטן, וכן באוכל אף שיודע שמקיא, וכן בשותה ואוכל אכילה גסה בשביל צורך או בסתם.

תשובה:

בשביעית (פ"ח מ"ב) תנן, שביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לאכול, ולסוך דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן, וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שנתינה להדלקת הנר, ע"כ.

וביאר הרמב"ם (שם), שהוא ע"פ הפסוק (ויקרא כ"ה, ז'), ולבהמתך ולחיה אשר תהיה בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ובספרא ויקרא (שם) נאמר, תהיה אף להדלקת הנר, אף לצבוע בהן צבע ע"כ.

ובר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"ב) דאיתא, כיצד לוכל, דבר שדרכו לוכל, אין מחייבין אותו לוכל לא פת שעפשה ולא קנובת הירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכום חיטין חיות אין שומעין לו, כיצד לשתות דבר שדרכו לשתות אין מחייבין אותו לשתות אינגורין ולא אכסיגרון ולא יין ושמרים, החושש בשיניו לא יהא מגמא חומץ ופולט, אבל מגמא הוא ומבליע ומטבל כ"צ ואינו חושש, החושש גרונו, לא יערערנו בשמן אבל נותן הוא שמן לתוך אינגר וגומיא, לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן, החושש ראשו או שעלו בו חטטין, סך שמן אבל לא יסוך יין וחומץ, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"ב) וז"ל, פירו"ש ניתנו לאכילה ולשתיה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה וכו', ועי"ש.

בדרך אכילתן ובצורת האכילה, וגבי סחיטת פירות

וע"ע בירושלמי שביעית (פ"ח ה"ב) דאיתא ע"ד המשנה (פ"ח מ"ב) הנ"ל, כיצד לוכל דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל, לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכום חיטין חיות אין שומעין לו, וכו'. וכ"פ הרמב"ם (שם, ה"ג), ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה, אינו מיטפל לאכול תבשיל שנפסד ופת שעיפשה כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר, ע"כ.

וא"כ אין לשנות כלל מדרך אכילתן, כל דבר ע"פ דרכו, והנה גבי סחיטת פירות עיין בדר"א (שם ס"ק ה') שכתב עפ"ד הרמב"ם (פי"א מהל' תרומות ה"ב, וכן בפ"ג מהל' מע"ש הי"א), אבל לא יהפוך את האוכל למשקה, כגון לסחוט את הפירות העומדים לסחיטה כגון תפוז אשכולית ולימון מותר לסוחטן (אך בשר הפרי הנסחט אסור להשליכו, אלא מניחו בפח מיוחד עד שירקב), ואי"צ שרוב העולם ינהג כן, דמספיק שבמקום שלו נוהגין לסוחטו, אם הוא באופן שאם היה כל העולם נמצא בתנאי מקום זה היו ג"כ סוחטין, ואפשר שא"צ רוב תשמישו אלא אם רוב בנ"א ניחא להו במשקה כמו בפרי, מקרי עומד לסחיטה, וצ"ע אבל פירות שאין עומדין לסחיטה אסור לסוחטן ואין לסחוט מיץ מגזר מרוסק אף שאוכלין את הרסק הנשאר, ופרי שעומד לצביעה מותר לסוחטו לצביעה, ע"כ.

ובילקו"י שביעית (מהד' תשע"ה פט"ז סעיפים א'-ד') האריך בפרטי דינים אלו ועי"ש. והוסיף (בסע' ה'), נהגו כיום להקל לעשות גם מיץ גזר, אחר שכך הדרך כיום, ויש שכתבו להחמיר בזה, ואומנם יש להחמיר שלא לעשות מיץ אבטיח בשביעית, כי רוב העולם אינם סוחטין אבטיח לעשות ממנו מיץ (והוסיף, דאף דלענין שבת אסור לסחוט אבטיח, משום דהוא דין סוחט, ומכין שיש איזה מקום שרק עושין, שיך ביה שם סוחט, אך גבי שביעית, צריכים שיהיה דרך כך בעולם, וליבא). וכתב הילקו"י, דהמעם הוא דהיום פשט שעושים מיץ מגזר, וכמו שעושין מיץ מתפוחים וכו', והכל לפי הענין ע"פ הדרך הנורמלית, עי"ש. וכ"כ בספר פירות שביעית (תשס"ח, עמ' של"ב בהערה) בשם הגרי"ש אלישיב, וז"ל: הקובע אם הדרך לסוחטם או לא, הוא לפי הרגילות בכל דור ודור, ואם בזמנינו מקובל לסחוט פרי מסויים, אי"ז נחשב הפסד הפרי, אע"פ שבדור הקודם לא היה מקובל לסוחטו, ועי"ש.

והנה באורל"צ שביעית (פ"ב ת"ב) כתב, האם מותר לסחוט או לרסק פירות שיש בהם קדו"ש. תשובה, אין לסחוט פירות

הקדושים בקדו"ש אלא זיתים וענבים בלבד, ואף לימונים ותפוזים ושאר פרי הדר אסור לסוחטו, ומותר לרסק פירות שדרך לרסקם כגון בננות ואבוקדו וכדומה, ופירות שאין דרך לרסקם אסור לרסק, ואם אינו מרסק לגמרי והצורה עדיין קיימת מותר לרסק בב"א, ע"כ. ויש עוד להאריך בזה, ואכמ"ל. וע"ע בספרי ג"א אודך (ח"א, סי' כ') במש"כ בענין השפעת דרך העולם כמנהג רוב העולם, גבי לא ילבש גבר שמלת אשה וכו'. ועי"ש.

בשביעית (פ"ח מ"א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם, אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ואי"צ לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חשב עליו לעצים, הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית, ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דהוא נלמד בפשיטות מן הפסוק והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, כלומר למאכל אדם בלבד, לא יהא אלא לאוכלה ולא למלוגמא. ופירוש מלוגמא, היא מילה מורכבת מ- מלא לוגמא, מלא צד אחד בתוך פי האדם האוכל, ללמדך שיש שלועסים חיטים או תאנים וכו', ואח"כ שמים על מקום נפוח וכו' לרפואה. וזה אסור דאי"ז אכילה, לכן אין לעשות מפירו"ש לא תחבושות ולא רטיות וכו', כאשר הוא מיחד למאכל אדם, שנאמר לכם לאוכלה, אך דבר שראוי לא רק למאכל אדם, אפשר להשתמש בו לשא"ד. ואם מדובר באוכל שראוי לאדם ולבהמה, ולא חשב לא' מהם, נותנין לו חומרי אדם שאסור לעשות מלוגמא, וחומרי בהמה שאסור לשולקם, כמו"כ אם דרך להשתמש במה שאסף ג"כ לעצים להסקה כגו' סיאה אזוב וקורונית, ואף שאפשר להשתמש בהם למאכל או תבלין, מכיון שבד"כ משתמשים להסקה אם חשב להסקה, שאספם אין בהם קדו"ש, ע"כ.

ובר"ש הב"ד הירושלמי (פ"ח ה"א) דאיתא, רבי בון בר חייא בעי קומי ר"ז, אוכלי אדם ואוכלי בהמה היו בפרשה מה חמית מימר אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא ואוכלי בהמה עושין מהן מלוגמא, א"ל והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מיעט, מה מיעט אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא ומיעט אוכלי בהמה, אמר רבי בון בר חייא כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש ראשון אי"ז מדרש. רב יוסי לא אמר כן, אלא והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, מיעוט לך ולעבדך ולאמך, מיעוט אחר מיעוט לרבות אוכלי אדם שאין עושין מלוגמא, וריבה אוכלי בהמה. כי דרבי בון בר חייא כל מדרש שאתה דורש ושובר מדרש ראשון אי"ז מדרש, אמר רבי מתניה כשמיעטה אוכלי אדם מיעטה, ושריבתה אוכלי בהמה ריבתה אוכלי בהמה, ע"כ. וא"כ בתחילה שמיעט אוכלי אדם שאין עושין מהם מלוגמא הרי שמאוכלי בהמה עושין מלוגמא לאדם, וע"ז פריך שמיעט אוכלי בהמה ג"כ וכו', דמסקנת הירושלמי היא, שמאוכלי אדם לא עושין מלוגמא כלל, ומאוכלי בהמה עושין מלוגמא או צבע לאדם דעדין נשארים בקדו"ש, אבל לא מלוגמא וצבע לבהמה דבכך א"א לשמור קדו"ש.

וכ"פ הרמב"ם, כלל גדול אמרו בפירו"ש, כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים ותאנים וענבים וכיוצ"ב, אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצ"ב ואפי' לאדם, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאוכלה ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצין ודרדרין הרכים עושין מהן מלוגמא אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא לאדם ולא לבהמה, כגון הסיאה והאזוב והקורנית הרי הוא תלוי במחשבתו חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, חשב עליו לאכילה הרי הוא כפירות, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן ע"כ.

והנה ראיתי במי שהסתפק, האם שרי להכין מאוכל אדם כדורי ויטמין או תוספי תזונה וכו' דכך הוא הדרך באכילתן ואין בזה משום שינוי באכילתן, וחקירתו האם בכה"ג שייך לדין מלוגמא ואסור, או דילמא שייך לדיני אוכל דכך הוא דרכו באכילה, וראיתי שכתב דכיון דאי"ז ראוי לכל נפש הדרך לאכול כך, אף שראוי לכל נפש גבי יו"ט וכיוצ"ב, שכן הוא מאכל בריאים וכך הוא הדרך, אך סו"ס פירו"ש נועדו לאכילה רגילה ונורמלית, שראויה הדרך לכל נפש ממש, ובזה ליכא בכדורי הויטמנים ותוספי התזונה, וכתב לדייק כן מדברי החזו"א (סי' י"ג ס"ז) שכתב, שנראה דצביעת אדם כמאכל אדם, דלכאורה כונתו דאסור לעשות מלוגמא ממין הצובעין וממיני תבלינים הניתנים באוכל לצבע, אף שהם עצמם אינם אוכל, ועי"ש ואכמ"ל. וע"ע בשו"ת אבני דרך (ח"א סי' קי"א) שג"כ העלה לאסור, דאין זה דרך השוה לכל נפש לאוכלם כך, ועי"ש.

וע"ע בקובץ גם אני אודך (שביעית ח"ג) שעמד בזה הגאון רבי בניהו דיין שליט"א מח"ס דברי בניהו (עמו' ש"ה), שהסיק דאין לעשות מפירו"ש תרופות וכן לא ויטמינים מכיון שאינו שוה לכל נפש והוי בכלל לאוכלה ולא למלוגמא, ועי"ש באורך במש"כ בזה ואכמ"ל.

לענין אי יש מצוה באכילתן

הנה הרמב"ן בהשגותיו (לספר המצוות שכחת העשין, ד"ה מצוה שלישית) כתב, מצוה שלישית שאמרה תורה בפירו"ש (ר"פ בהר) והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה ודרשו לאוכלה ולא לסחורה, וזה דבר תורה הוא וכו', ונכפלה זאת המצוה באומרו יתברך (משפטים כ"ג) ואכלו אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כמו שאמר (בר"פ קדושים) לעני ולגר תעזוב אותם בלקט ושכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום (שם ופ' בהר ב"פ) והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה, עכ"ל.

וע"ע ברשב"ץ (זוהר הרקיע מצוה ל"ו) שהב"ד הרמב"ן הנ"ל. והוסיף, כפל הכתוב מצוה זו ואכלו אביוני עמך, כלומר מצווים הם לאכול פירות אלו ולא לעוזבם להפקר, וסעד לזה מהגמ' יומא

(פו.) דאיתא, אכלה פגי שביעית והיתה לוקה שלא אכלה אותם כדרך אכילה, ועברה ע"מ שכתוב לאוכלה וכו' עכ"ל. וכ"כ בספר חרדים (מצוות התלויות בארץ פ"א י"ט) דהרמב"ם מנה זאת במצות עשה לאכול מפירו"ש, ועי"ש. וא"כ לפי"ז הו"ל דלדעת הרמב"ן איכא מצוה באכילת פירו"ש מדין לאוכלה, ע"כ.

אך עי"ש בפי' מגילת אסתר (על הרמב"ן הנ"ל) שכתב, מה שלא מנאה הרב (הרמב"ם) הוא לפי שמה שדרשו חכמים לאוכלה ולא לסחורה אין פירושו שיהא מצוה באכילתם, רק לאכילה הותר לכם ולא לעשות בהם סחורה, וראיה שאין באכילתם מצוה מדברי המשנה בשביעית (פ"ח מ"ב), שביעית ניתנת לאכילה ושתיה וסיכה וכו', ולא קאמר שביעית מצוה באכילה ושתיה וכו'. ועו"כ לדחות, ומה שהוכיח בגמרא (יומא הנ"ל), אכלה פגי שביעית והיתה לוקה, שלא אכלה כדרך אכילה ועברה על מה שכתוב לאכלה, נ"ל שאינה ראייה דהיכן מצינו מלקות בעובר על מצות עשה, והלא אין לוקין אלא על הלאוים, אלא הכי פירושו, ועברה על מה שכתוב בתורה לאוכלה, שפירושו שהותר לו לאוכלה ולא להפסד עכ"ל. וא"כ איהו ס"ל דאף דהרמב"ן ס"ל שאיכא מצוה באכילתן, מ"מ הרמב"ם ס"ל דאין איכא מצוה באכילתן.

ביאור החזו"א בדברי הרמב"ן

והנה החזו"א (שביעית סי' י"ד ס"ק י') כתב וז"ל, לכאורה אין חיוב לעולם לאכול פירו"ש שאינן בשלמים שיהא מצוה באכילתן וכו'. ראיתי בספר מגילת אסתר שפי' דעת רמב"ן היפוך מזה, אבל אין עשה באכילתן, ואילו צריך ראיות שיש מצוה באכילתן לא היה מספק מה דמצינו איסור סחורה, דסחורה אינה מבטלת אכילתן שהרי הלוקח יאכלם, אלא מפני שאין מצוה באכילתן ולא שייך למיחשיבה לעשה, העמיד הרמב"ן את איסור סחורה במנין העשין וכו' עכ"ל. והוסיף בסו"ד במפורש וז"ל, שביעית שאין בהם כלל מצוה באכילתן אלא איסור הפסד דאין איסור להניחן שירקבו לעצמן, ע"כ. וא"כ הוא ס"ל דאף להרמב"ן אין בזה מצוה.

אך ע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' רל"ב) שכתב, דודאי לא מסתבר דרק הסוברים בשיטת הרמב"ן, דאיכא מצות עשה באכילה ממש בקום ועשה כשאר מצוות אכילה שבתורה, וכלשון מרן החזו"א וכו'. אומנם לאידך גיסא אין לבטל הבנה זו בדעת הרמב"ן דאין כאן מצוה חיובית כלל וכו', והדגשתו של הרמב"ן שהכתוב מזכיר בלשון אכילה מורה דיש ענין אכילה בחיוב לא רק השלילי של ולא לסחורה, ומבאר שם שזה דומה לאכילת קדשים שיש מצוה לאוכלן שלא יבאו לידי נותר, וז"ל: וכמו"כ הכא בשביעית אף שאין חיוב אכילה בקום ועשה בכזית, אבל יש חיוב לאכול ולבער בזמנו, והעושה סחורה מבטל ממילא מצות עשה עכ"ל. וא"כ איהו ס"ל דכל המצוה באכילה ע"פ שיטת הרמב"ן הוא בכדי שלא יגיע לידי חיוב ביעור.

והנה ע"ע במגילת אסתר (שם), וכ"כ בתורת זרעים (שביעית פ"ח מ"ב, ד"ה בירושלמי כאן), ועוד מן האחרונים כתבו, דבדברי הירושלמי **באו** (ע"פ שיטת הרמב"ם וע"פ החזו"א בדעת הרמב"ן דאין מצוה באכילתן), לומר כי אף אם אין מצוה לאכול פירו"ש, מ"מ היה מקום לחייב לאכול מאכלים נפסדים כדי שלא יפסדו לגמרי, שהרי התורה אמרה לאכילה ולא להפסד, וע"כ הוצרכו לחדש כי אין חיוב לדאוג שלא יפסדו, כיון שכבר אינם ראויים לאכילה. וכעי"ז כתב בביאור הרא"ש למשניות (שביעית פ"ח מ"ב), **אע"ג** דאמרינן לאוכלה ולא להפסד, אין מחייבין אותו לאכול דבר שאין דרך בנ"א לאוכלו, ולא חישינן אם הולך לאיבוד, ע"כ.

ובתורת זרעים (שם) הוכיח כן, כי לא יתכן לפרש את הירושלמי והתוספתא כפשוטו שיש מצוה לאכול פירו"ש, שהרי גם אם יש מצוה לאכול פירו"ש אי"ז מצוה חיובית אלא מצוה קיומית, כלומר, אין חובה לאכול פירו"ש אלא שאם אכל מקיים מצוה, וא"כ בהברח ההו"א לאכול פירו"ש שהתקלקלו אינה משום מצות אכילת פירו"ש אלא כדי שלא יפסדו, וכפי שנתבאר.

והנה עי"ש במקדש דוד (שם) שהעיר, כי לפי"ז נראה שאסור להפסיד פירו"ש בדרך גרמא, כי אם נאמר שמותר להפסיד בדרך גרמא אין כלל הו"א לומר שיש חיוב לאכול פירו"ש כדי שלא יפסדו, וראה עוד במגילת אסתר (שם) כי במאכלים הראויים לאכילה אין חיוב לאוכלם כדי שלא יפסדו, כי מאחר שהם טובים וראויים לאכילה, אין חשש שיפסדו, ומשמע מדבריו כי מאכל שניכר שעומד להיפסד חובה לאוכלו כדי שלא יפסד, ע"כ דבריו.

והנה עיין בדברי האחרונים פוסק"ז שהכריעו, שאין חובה לאכול כדי למנוע הפסד כלל, והנה אף לענין ביעור שבספרא (תו"כ בהר ה"ח) איתא, ולבהמתך ולחיה, מה ת"ל ומה אם חיה שאינה ברשותך הרי הם אוכלת, בהמה שהיא ברשותך אינו דין שתאכל, אילו כן ההיתי אומר יכנס לבהמה ותהא אוכלת והולכת לעולם, מה אני מקיים ביעור פירו"ש בפירות אדם, אבל בהמה תהיה אוכלת לעולם וכשהוא אומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית, ע"כ.

ועוד בשביעית (פ"ט מ"ב) תנן, שלוש ארצות לביעור, יהודה ועבר הירדן והגליל, ושלוש שלוש ארצות לכל אחת ואחת, גליל העליון וגליל התחתון והעמק, מכפר חנניה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמים גליל העליון, ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמים גליל התחתון, ותחום טבריה העמק, וביהודה ההר והשפלה והעמק, ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך, ומבית חורון ועד הים מדינה אחת. ע"כ.

וביאר הרמב"ם, דע"פ הספרא, נתברר שאם אסף מין ממיני הפירות או הזרעונים והביאו אל ביתו, רשאי לאכול מאותו המין כל זמן שהוא מצוי באילן או בארץ, וכשפסק אותו המין מן השדה, הוא חייב לכלות מה שמצוי אצלו ממנו בבית, וזהו ביעור שביעית, שאם אסף תאנים למשל, ושטחן ויבשן והוא אוכל מהן, אסור לו להמשיך לאוכלם עד שנגמר מן האילן, אך

כאשר נגמר באילן, צריך לכלות ולבער כל מה שבביתו או ע"י אכילה, או ע"י שריפה, או שיזרקם לים, והו"ה לדמי שביעית מהן, ע"כ.

ועפי"ז פסק הרמב"ם, פירו"ש אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חיב לבער אותו המין מן הבית, וזה הוא ביעור של פירו"ש. ועו"כ הרמב"ם ע"פ הנ"ל (שם, ה"ב), כיצד, הרי שהיו לו גרגורות של שביעית בתוך ביתו אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מן הגורגרת שבבית, ולכן צריך לבער אותן.

ואף שבדרך הביעור פסק הרמב"ם (שם ה"ג) וז"ל, היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלוש סעודות לכ"א ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים, או מאבד בכל דבר שמאבד (ואף שהראב"ד חלק עליו וכו'), בכ"ז לא נקטו דאיכא חיוב שלא לצבור בדרך המותרת מפירו"ש, ושיש להימנע ככל האפשר מהביעור, אלא פשיטות הענין שכאשר נשאר צריך לבער, ולא שצריך להימנע מלהשאיר ביעוי"ש, וע"ע בסו"ד גבי הפסד בגרמא, ועי"ש.

וע"ע בערוך השולחן (סי' כ"ד ס"ו) שכתב, כי זה גופא כונת הירושלמי והתוספתא הנ"ל לומר, והיינו שלא נאמר שיש מצוה לאכול פירו"ש, וא"כ חייב לאוכלם גם אם אינם ערבים לחיך, אך אין הדבר כן, אלא אין כלל מצוה לאכול פירו"ש, ולכן אם אינם ערבים לחיך אין עניין לאוכלם, ועי"ש.

ובאמונת יוסף (על הירושלמי שם, עמו' קכ"ד) ביאר באופ"א, דכונת הירושלמי והתוספתא שאמרו שאין חובה לאוכלם כדרך שאוכלים פירו"ש, דהיינו לאוכלם כדרך שאוכלים פירו"ש, היינו לאוכלם בדרך אכילתם ולא להאכילם לבהמה או לעשות בהם סחורה, אלא מאחר שנפסדו מאכילה, פקעה מהם קדו"ש ואי"צ לשמור על קדושתם (ולפי"ז מדובר על תבשיל שנפסד לגמרי, ולא רק שאין ערב לחיך) ועי"ש, **וע"ע בחזו"א** (שם, סי' י"ד סק"ו ד"ה ירושלמי) שכתב כעי"ז, וע"ע שם בהמשך דבריו ואכמ"ל.

ראייה לדעת הרמב"ם דאין מצוה באכילה

ועיין עוד במשאת משה (מעשר שני, סי' ל"ד ד"ה ולפי"ז) **שהביא** דהרמב"ם (הכא בהל' שמו"י) שינה מלשון הירושלמי שכתב ואינו מיטפל, ולא ואין מחיבין כהירושלמי, ואילו במע"ש (פ"ג מהל' מע"ש הי"א) כתב כלשון הירושלמי, ואין מחייבין אותו לכול פת שעיפשה וכו', והביאור הוא דהרמב"ם ס"ל שבמעשר שני שיש מצוה באכילתו כתב, שבמאכלים שנפסלו מאכילה אין חיוב לאוכלם, אך בשביעית שאין מצות אכילה א"ש לכתוב לשון חיוב, ולכן כתב אינו מיטפל, עי"ש.

ע"כ עלה בידינו, שדעת הרמב"ם וכן בביאור האחרונים בפשטות שאין מצוה בפנ"ע לאכול מפירו"ש, אלא המצוה של לאוכלה, היא ולא להפסד שלא יפסיד הפירות כלל.

ועוד, דאין אפי' מצוה למנוע הפסד פירו"ש דאי"ז מצוה בחפצא אלא בגברא שהוא לא יפסיד, **וכעי"ז** פסק בארל"צ שביעית (פ"ב ס"א) שאלה, האם יש מצוה באכילת פירות הקדושים בקדו"ש. תשובה, אין מצוה באכילת פירו"ש אלא שיש לנהוג בהם קדו"ש שלא להפסידם ולא לסחור בהם, ולנהוג בהם שאר דיני שביעית, ע"כ.

גבי הפסד פירו"ש בגרמא

בירושלמי (פ"ז ה"א) איתא, והדא קניבתא דירקא מסקין ליה לאיגרא והיא יבשה מן גרמה, ע"כ. ופירוש הדברים, שפסולת הירק הקרוי קניבתא דירקא שאינה ראויה למאכל אדם, כשהגיע זמן ביעורה אסור להאכילה לבהמה, אלא מעלם לראש הגג ומתיבשת מעצמה, וכך הוא ביעורה, ע"כ.

והנה בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) פסק עפי"ז, תותין שמאכילים העלים שלהן לתולעי המשי אם מותר לעשות כן בשביעית, הואיל ומאכל אדם הם מפסידים אותו וכו', ואע"פ שמשתכר כפליים וכו', נראה לי שיש להורות היתר מטעם שאילנות הללו משעת נטיעתן אינם מיוחדים למאכל ולא לעשות פירות ולא קרינן ביה לאוכלה ולא להפסד, וכו'. ועו"כ שם (בסו"ד), ואף אחר יציאת הפרי מותר לקרטם בעלין, ואע"פ שע"י כן הפירות מתיבשות ונושרות, אין בזה משום לאוכלה ולא להפסד, הואיל וגרמא הוא ואינם מפסידן ביד, עכת"ד.

והנה בחזו"א (שביעית סי' י"ד סק"י) כתב, שאין איסור להניחן שירקבו מאילהן (ואם יש עניים שאפשר לפרנסן בהם חייב מדין צדקה), וכדאמר בירושלמי (הנ"ל) והדא קניבתא וכו', נראה דהא דמסקי לאיגרא לא מיקרי מפסיד בידיים דאם לא ייבשן יירקבו והייבוש מעלה להו, ומ"מ אין חייב לאוכלן עכ"ד.

והנה המעיין בדברי הרמב"ם (פ"ה מהל' שמו"י ה"ה) יראה שפסק ע"פ תוספתא שביעית (פ"ה הי"ג) וז"ל, הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה, אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול ע"כ, ומשמע כי לולי הלימוד של לבהמתך איכא חובה למנוע הבהמה מאכילת פירות הראויים למאכל אדם.

[וע"ע במש"כ בדר"א (הכא ס"ק ל'), מהחזו"א (סי' י"ד סק"ד) ע"ד הרמב"ם שאין מחייבים אותו להחזירה, וגם אסור להחזירה, ומ"מ מותר לנעול שדהו בפני בהמה וחיה אפי' בדבר שהוא מאכל בהמה, אבל אם באה לאכול אסור להחזירה כדילף מקרא ולבהמתך וכו', אבל גוי אם בא לאכול מעכבין אותו וכו', עי"ש.

והנה צ"ב, לפי"ז אמאי התירו להסיר התועלת (בפ"א ה"ח), והרי היא אוכלת מן האילן, והרי אסור להחזירה, ובשיח אמונה

(הער' 139) כתבו לבאר מכת"י של מרן שה"ת זיע"א שכתב לבאר בתולעים מותר להסיר, דאינה אוכלת אלא מזיקה, והכ"נ בשאר חיות שאוכלת אסור כיעוי"ש].

והנה צ"ב, והרי ע"פ האמור מדוע צריכים את הלימוד של ובהמתך להתיר לבהמה לאכול מאכל אדם ואי"צ למנוע ממנה, והרי הוא הפסד בגרמא דשרי.

והנה בדר"א (ביאור הלכה, ד"ה אין) כתב לחלק בין הפסד הנגרם ע"י מעשה לבין הפסד הנגרם מאליו, כאשר מניח את הירק בעליית הגג כדי שיתייבש, הרי הפסד הירק לא נעשה ע"י מעשה אלא מאליו, היינו ע"י חום השמש, ולכן אין בכך איסור, ואילו בנידו"ד הפסד הפרי בא ע"י מעשה, שבהבהמה אוכלת את הפירות, ולכן לולי הלימוד של ולבהמתך היה חובה למנוע מהבהמה לאכול את הפירות כדי לא לגרום לפירו"ש הפסד ע"י מעשה, ולפי"ז כתב, כי הרואה פירו"ש במקום שעלולים להידרס ברגלי אדם, חייב למנוע הפסד פירו"ש ע"י מעשה (ומהלימוד של ולבהמתך, ממעטים רק אכילת בהמה דשרי, ולא הפסד ממש כדריסה ברגלים וכו'), **ועי"ש**.

ואומנם בתורת הארץ (פ"ח אות מ"ג) כתב, כי פשוט שאין שום חיוב למנוע מבהמה לאכול פירו"ש, כי אפילו אם נאמר שיש איסור להפסיד פירו"ש בדרך גרמא, היינו רק כאשר עושה מעשה הגורם להפסד פירו"ש, אך במקרה זה שאינו עושה שום מעשה, אלא הבהמה אוכלת מאליה, פשוט שאין חובה למונעה מכך.

ועו"כ (שם) לבאר ע"פ פאת השולחן (ס"ק כ"ה), שהדרשה של ולבהמתך לא באה ללמד שמותר להניח לבהמה לאכול את הפירות, אלא ללמד שרק באופן שאוכלת מאליה מותר, ולא כשמאכיל אותה בידיים, והביא שכן מבואר מהחסדי דוד (על התוספתא שביעית, פ"ה הי"א), שמבארצך למדנו כי ההיתר של אכילת בהמה הוא רק בארצך, כאשר הבהמה מסתובבת בארץ ואוכלת מאליה, ולא כאשר מאכילים אותה בידיים, ע"כ ועי"ש עוד במש"כ ואכמ"ל.

גבי גרמא ישירה

הנה בסנהדרין (עז.) איתא, אמר רבא כפתו ומת ברעב פטור ואמר רבא, כפתו בחמה ומת, בצינה ומת חייב, סוף חמה לבוא סוף צינה לבוא פטור (ע"ד מת ברעב), ואמר רבא כפתו לפני ארי פטור לפני יתושין חייב וכו', עי"ש. ופרש"י (ד"ה כפתו ומת ברעב) דבשעה שכפתו אין כאן דבר הריגה והרעב בא מאליו והולך וחזק לאח"ז כל שעה, ולא דמי לצמצם במים ובאור דההורג מזומן ע"כ. והוסיף תוס' (שם ד"ה כפתו ומת ברעב) דאפי' אם היה רעב כבר בשעה שכפתו, כיון דאם לא היה מתחזק עליו הרעב לא היה מת, הוי ליה לסוף הרעב לבוא, דלא דמי לכפתו בחמה שכבר נפלה עליו חמה שראוי למות בה, עי"ש. וע"ע בתוס' (ד"ה סוף חמה לבוא) שהקשה מכופף קמתו ברוח מצוייה (בב"ק נו.) דחייב משום אש, והכ"נ נימא דהוי גרמא כיון שהאש סופה לבוא. ותירצו, שתלוי אם האדם כבר בחוץ וכופתו למנוע ממנו לנוע מהמקום, ע"כ בסוף החמה לבוא דהוי תרתי לקולא שלא הביאו לשם וגם החמה לא היתה שם, לכן הוי גרמא, משא"כ בכופף קמתו שהרי שמביא את הדבר למקום שסוף האש לבוא ע"כ חייב, ועי"ש עוד שתירצו דשאני נזיקין מרוצה, דבנזיקין חייב משום אש דממונו, ע"כ.

ועפי"ז יש לדון בדברי המהרי"ט שמה שהתיר להעלות לגג פירו"ש אף שסוף חמה לבוא, עדיין מותר דהוי גרמא ושרי גרמא בפירו"ש, אך הנה כשהחמה כבר נמצאת שם נמצא מזיק בידיים וליכא מאן דשרי.

וע"ע בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס') שכתב מסוגיין (הנ"ל), דאם היה החץ סמוך ממש להתרים, אם הסיר התרים זהו גירי דיליה, דהוא תוצאה מידית וחשיב כמעשה ממש, והוכיחו מכך פוסק"ז דהמניח פירו"ש באשפה, מכיון שיש שם דברים מקולקלים ומעופשים שמיד יגרמו לפירו"ש להתקלקל, הרי"ז חשיב כמפסיד בידיים ולא גרמא בעלמא, ואסור.

לענין גרמא עקיפה

והנה בארל"צ (שביעית פ"ב ס"ג) כתב, ומ"מ אסור להפסיד פירו"ש בידיים, כמבואר בדברי הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמו"י), ואם ישליכם כמות שהם באשפה, הרי ימאסו ויפסלו מאכילה וע"כ יתן אותן בנייר או שקית באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה, ואין לאסור לזרוק את השקית שבתוכה הקליפות לאשפה משום ביזוי פירו"ש, דאף דאיתא בירושלמי שביעית (פ"ח סוף ה"ב) שאין לסוך בשמן של שביעית במרחץ, אלא רק סך מבחוץ ונכנם, וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"ו), ופירשו הפני משה והר"ש סירליאו בירושלמי שם, שהטעם הוא משום ביזוי פירו"ש, דסיכה במרחץ דרך ביזיון הוא, מ"מ נראה, דשאני הכא שזורק לאשפה בשהם בתוך שקית, ועי"ז חשוב דרך ביזיון, וגם בתרומה וחלה ובפירורי לחם המנהג לזרוק לאשפה בשהם בתוך שקית, משא"כ סיכה במרחץ דחשיב ביזיון טפי וכו', עי"ש.

וכן הסיק בתשובה שלמעלה, קליפות הראויות לאכילת אדם או לאכילת בהמה, אף שאינו חייב לאוכלן או להאכילן לבהמה, ורשאי להשהותן עד שיתעפשו ויפסלו מאכילת בהמה, מ"מ אין לזורקן לאשפה כמות שהן, אלא יעטוף אותן בנייר או בשקית נילון וכדומה באופן שלא יימאסו בזריקתן לאשפה, ויניחם כך באשפה, ע"כ.

שו"ר בספר עין ידיד (להגר"ש זעפרני שביעית, קדו"ש ס"ט) שכתב, דבהפרשת תרומה המנהג ליתן בתוך שקית ולהשליך לאשפה ואף בשביעית יש להתיר זאת, דחשיב כגרמא דשרי, והביא מספר משפטי ארץ שכתב, שאף שבתרומה מותר ליתן בשקית ואח"ז להשליך לאשפה, אבל בשיירי פירות שביעית אין הדין כן, דתרומה הוי חשש תקלה ולכן התירו בזה"ז לקוברה (דבעלמא יש ליתן את התרומה לכהן), וכיון שהתרומה אינה ראויה להאכל והיא אסורה להאכל לכן התירו, ואמנם לשרוף תרומה

לא התירו כיון שיש בזה ביזיון והוי מעשה בידיים, ולענין שיירי פירו"ש כיון דבשורשו הוא עומד למאכל, ורק נהפך לשיירי מאכל, להמהרי"ט (הנ"ל) דמותר להפסיד בגרמא, אבן ג"כ יהא מותר ליתנו בשקית ולהשליכו באשפה, וכ"פ באורל"צ (הנ"ל) וכו', אול דעת החזו"א שאין להתיר להפסיד פירו"ש בגרמא (וצ"ב במש"כ, דהא לעיל הבאנו דעת החזו"א להתיר), ולשיטתו יש ליתן את שיירי המאכל בפח שמיטה שיתעפשו שם מאיליהם, ואח"כ ישליכם. וכתב במשפטי ארץ, שכן דעת הגריש"א להתיר גרמא וכדעת המהרי"ט, ושע"כ מותר ליתנן בשקית ניילון ובאשפה, ואומנם כיון שיש מציאות של כיליון בידיים בהשלכה לאשפה ואינו גרמא, וכן מחמת שיש אוסרים אף בגרמא, לכן התקינו פח שמיטה, עכת"ד.

שו"ר במש"כ הגאון רבי אברהם צבי ישראלזון שליט"א מהגריש"א, ששאל את הגריש"א קליפות של מלפפון וחצילים וכד' של שביעית, האם מותר להניחם בתוך ניילון ולהכניסם לפח האשפה, מפני שהרי זה מאכל בהמה, ובהמה יכולה לאכול גם דברים הנמצאים בפח האשפה, והשיבו, אם יודע שהאשפה שיש בפח לא יקלקל את זה לפני שזה ירקב מעצמו, או שלא יפנו את האשפה על ידי משאית האשפה לפני שזה ירקב מעצמו מותר לעשות כן, ע"כ. ועו"ש ראיתי שהביא שאל את הגריש"א, האם מותר לתת שיירים של פירו"ש בשקית, כיון שעי"ז נרקב מהר יותר. והשיב, שמותר אך אם יש בשקית פירות שכבר התחילו להירקב אין לתת שם. ועו"ש שאין חיוב להכנים למקרר.

ובילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פט"ו הי"ב) פסק וז"ל, פירות וירקות שגדלו בקרקע ישראל שיש בהם קדו"ש, אסור לאבדם כ"ז שהם ראויים למאכל אדם או אפילו למאכל בהמה שנאמר (ויקרא כ"ה, ו'-ז') לכם תהיה לאוכלה וגו', ודרשו חז"ל לאוכלה ולא להפסד, ולכן אם נשארו בצלחת או בקדירה פירות וירקות בשיעור ניכר, כמו תפו"א וגזר ובצל וכדומה, אסור לזורקם לאשפה כמות שהם, שבכך מפסיד פירו"ש בידיים אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון ויניחן בתוך פח האשפה, שאז אינו מפסדין בידיים אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא (ובפרט בפחות משיעור כזית) ויש שמחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית אחר שכרך אותם, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה ותע"ב.

והנה עי"ש בהערותיו שכתב, דאומנם יש מחמירים ומייחדים פח מיוחד לצורך שיירי פירו"ש, מפני שפירו"ש קודש הם ואין לזלזל בהם בשקדושתן עלייהו ועדיין הם ראויים לאכילה, וכיוצ"ב מצינו בירושלמי (פ"ח דשביעית ה"ב), דאין סכין בשמן שביעית בבית המרחץ אלא סך בחוץ ונכנם, שזהו זלזול לסוך בשמן הקדוש בקדו"ש בבית המרחץ, וכן מפרש הגר"א בשנות אליהו (פ"ח ה"ג), ועי"ש.

ולכן רבים נוהגים שבשנת השמיטה מחזיקים ב' פחי אשפה, ובאשר נשאר לו מאכל שאסור לו לאבדו מכניסו לשקית ניילון ומניחו בפח הראשון, ובאשר נשאר לו פעם שנייה, שוב מניח אותו בשקית ניילון אחרת ומניח אותו בפח הראשון וכן הלאה, עד שהפח הראשון מתמלא, ואז כאשר נשאר לו שוב מתחיל לתת בפח השני עד שמתמלא, ובאשר הפח הראשון מתמלא ממתין יום או יומיים, ואח"כ זורק את כל מה שבתוכו לפח אשפה רגיל, כך שכאשר הפח השני יתמלא, יש לו את הפח הראשון פנוי למלאות אותו שוב וכך הלאה, כאשר הפח השני מתמלא מחכה יום או יומיים ומרוקן אותו כדי שיהיה מוכן לשימוש כאשר הראשון יתמלא.

וכ"כ בספר השמיטה כהלכתה (פ"ג ס"ג עמו' מ"ח) שראוי שלא להשליך פירו"ש לפח האשפה הרגיל המיועד ללכלוך, ואפי' אם שיירי הפירות והירקות כרוכים בנייר, שהרי הוא דרך ביזיון, וכן אסור להניח אפי' בפח האשפה המיוחד לפירו"ש, פירו"ש גדולים, וכשמתמלא אחד מתחילים למלאות השני, ורק כשמתמלא השני מרוקן את הראשון, שאז ודאי כבר מתרקב הכל, ובדרך זו מקיימים מצות שביעית בהידור ועי"ש. ועי"ש עוד שהביא מספר משפטי ארץ (פכ"ג ס"א) דכתב, דנוהג הוא להכנים את השיירים בשקיות ניילון נפרדות, ומניחים את השקיות נפרדות כדי שהשיירים שהתחילו להירקב לא יגרמו לזירוז הרקבון של השיירים החדשים, וגם שהשיירים החדשים, לא ימאסו מיד ועי"ש. והוסיף שם, ודע דבשבת אסור להפריד פסולת רגילה מפסולת של פירו"ש שצריך להשימם בפח השמיטה וכו', עי"ש.

עוד ראיתי ששאל הגר"ר אברהם צבי ישראלזון שליט"א את הגריש"א, האם מותר להשים פירות שביעית במקום שקשה לאדם להגיע לשם, וממילא זה ירקב שם, כיון שלא מפסידו בידיים, או שזה עצמו כמו הפסד שא"א להגיע לשם, והשיב שיש לאסור את זה משום דהו"ל כמפסיד ודו"ק.

לתת פירו"ש לקטן

והנה ע"פ הנ"ל יש לדון, האם מותר לתת לקטנים אוכל של קדו"ש שגורם בכך להפסד, הנה בפאת השולחן (שביעית פ"ה ה"ה) כתב, ומ"מ מותר ליתן לתינוק פירו"ש אע"פ שהתינוק יפורר וילכלך וימאים האוכל מ"מ מותר ע"כ. וביאר הרדב"ז (בפירושו שם), שמותר משום דהוי גרם הפסד, שמותר בשביעית, ועפי"ז למ"ד שאין להתיר גרם הפסד בשביעית יהיה אסור ליתן לתינוק מפירו"ש.

אך בשדות יצחק (שביעית פ"ג סק"ד), וכ"כ בחוט השני (שביעית עמו' רס"ח) שמותר ליתן לקטן לאכול פירו"ש אף ע"פ שיודע שיפסידו בדרך אכילתו, ואי"ז כמאבד בידיים כיון שזו דרך אכילתו, משא"כ באשר משחק עם האוכל ומפסידו שאי"ז דרך אכילתו שצריך למונעו ע"כ. ובמשפטי ארץ (פכ"א ס"ב) כתב שמותר לתת פירו"ש לקטן היודע לאכול את רוב הפרי, אע"פ שעלול לקלקל מקצתו, ואומנם אם רואהו שמקלקל יש למונעו.

אך עיין בבית רידב"ז (פ"ה או' א') שכתב, דעל האב לחנך ג"כ את בניו הקטנים שלא יבזבזו את האוכל שיש בו קדו"ש משום

חינוך, שגם בדרבנן אין לאב להרגיל את בניו לעבור באיסר דרבנן ועי"ש. וע"ע בילקו"י (פט"ו הכ"ד) שהאריך בזה לבאר דכשנותן לו האב הפרי אין בזה משום איסור לספות לקטן איסור דרבנן, ועי"ש באורך ואכמ"ל.

ועי"ש (פט"ו הכ"ה) שהביא עפ"ד הדרך אמונה (פ"ה, ס"ק י"ג), שצריך למנוע את הילדים שלא יבזבזו את האוכל, והוא מדין חינוך, וז"ל בהלכותיו, מותר ליתן פירו"ש לתינוק אע"פ שהתינוק באכילתו יפורר וילכלך הנשאר כדרך התינוקות ויפסיד האוכל הנשאר, משום דהוי גרם הפסד ומותר. וכן מותר ליתן לתינוק בננה שלימה (שגדלה בתחילת השביעית ויש בה קדו"ש) אף שיודע שהנשאר ימאס, ומה שישאר בשיעור הראוי ולא נמאס יכרכנו ויזרקנו לפח, ואם אפשר ליתן לתינוק רק חלק מהפרי בלי לגרום להפסד עדיף, ע"כ, ועי"ש באורך.

ואגב אורחיה כתב במשפטי ארץ (פ"כ ס"כ) שמותר לקלקל פירות וירקות של שמיטה שאינם יכולים הילדים לאוכלם עם קליפתם, אע"פ שאין זה דרך לקלף בגדולים, כיון שהוא דרך אכילתם (והוסיף שם, הע' 35 בשם הגריש"א, שאין בכך לקבוע שכן הוא דרך אכילה ג"כ לגדולים, וע"ע בדברי בספר גם אני אודך מתשובותי (ח"א סי כ'), במש"כ גבי מנהג העולם בדיני לא ילבש גבר שמלת אשה, ודו"ק).

עוד ראיתי בספר ישועת דניאל (פ"ז ס"ם עמ' קס"ט) שכתב, שתינוק שאינו רוצה לאכול, ומכריחו לאכול, אם הוא צריך לאכול לבריאותו אלא שאינו רוצה לאכול מותר להאכיל פירו"ש, אך אם אינו צריך לאכול והאכילה היא נגד רצון התינוק, יש לזה דין אכילה גסה והפסד פירו"ש, וכ"ש שאין להכריח חולים או זקנים או חלושים שיאכלו יותר מכדי יכולתם, שהוא הפסד פירו"ש ע"כ ועי"ש. שו"ר מהגרא"צ ישראזולן שליט"א שהבא מהגריש"א שנשאל, האם מותר לקלף עגבניה הקדושה בקדו"ש. והשיב אם כך הדרך מותר, ואם מקלפים לילדים וזקנים נחשב שכך הדרך (וצ"ב בעגבניה דהיא בכלל איסור ספיחין, ואכמ"ל). וסיפר לי אחי ידידי ר' יהודה דורי שליט"א מחשובי תלמידי הכהן הגאון חכם שלום כהן זיע"א ראש ישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה ונשיא מועצת חכמי התורה, שפעם תמה במהלך השיעור היאך לא כל העולם מקלף עגבניה, והוא פשוט וברור שכך הוא הדרך, וצ"ל דכיון שיש רבים שעושים כן הוי דרך, ועי"ש בספרי הנ"ל שהארכנו בזה ואכמ"ל.

גבי אוכל וברי לו שיקיא

עוד ראיתי לדון באחד שאוכל לתאוה, והוא יודע שבודאות יקיא כל מה שיאכל, האם שרי לו לאכול בכה"ג פירו"ש. הנה הרדב"ז (פ"ה מהל' שמו"י ה"א) כתב, ע"פ הא דבשביעית (פ"ז מ"א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור, ע"כ. וא"כ למדנו שכאשר ראוי לאכילה אמור רק לאוכלה ואין להפסידה בשימושי אחרים, אך באם ראוי בעיקר לשימושים אחרים, הרי"ז מותר בכך הוא דרך שימושו, ע"כ.

והנה ראיתי בגליון שיח אמונה (גליון 7 אד"ב תשפ"ב) שהביאו ממה שנשאל מרן שה"ת זיע"א, האם מותר לשתות יין של שביעית, כשאינו נהנה בשתייתו רק שרוצה להשתכר, והשיב שמותר, וכתבו שם (בהערה 1), ששואל א' שאל לרבינו מהו אכילה גסה, האם כששבע מאוד או כשקץ במזונו, והשיבו שניהם. ודכאן ס"ל לרבינו שמתכוין לשתיה אף שמטרת השתיה כדי להשתכר, מ"מ מאחר שרוצה בזה לא חשיב אכילה גסה. ועו"ש, שואל אחד שאל לרבינו באופן הנזכר במי שכל מטרתו בשתייה בשביל להשתכר ואין נהנה מהיין ששתה, אם מותר לענות אמן על ברכתו דלכאורה כיון שאינו ברכתו לבטלה, והשיבו רבינו אינו לבטלה, עכ"ד (וצ"ב דהא מצינו רק במים שמי ששותה שלא לצמאו אין מברך, אך בשא"ד כיון שמזון הגוף צריך לברך, ואכמ"ל, ואולי זה מה שדחאהו מרן שה"ת זיע"א שאין ברכתו לבטלה, גם שאוכל או שותה אכילה גסה).

ועו"ש הביאו מספר חוט השני שביעית (עמו' רס"ד) שכתב וז"ל, בפורים מותר לשתות יין של שביעית עד דלא ידע, אף אם ישתכר מן היין, וכ"ז שמרגיש מעם של יין ונהנה מן היין מותר לשתותו, אבל אם כבר לא מרגיש את מעם היין מחמת שכרותו הוי אכילה גסה ואסור לשתותו, עכ"ד (והבאנו כ"ז בספרי מערכת שלמה פ"ה ה"א, בהערות), וע"ע בשו"ת אבני דרך (ח"א סי' ק"ז) שעמד בזה והסיק, שמותר לשתות מיין של שביעית, ואף להתבסם מכך, אך אדם היודע שהוא מקיא מיד את היין או שהוא כבר בשלב בו הוא אינו נהנה מהיין, אזי ראוי שלא ישתמש ביין של שביעית, ועי"ש.

אוכל כדי להקיא

והנה בספרא תו"כ (פ"א הי"ב) איתא, לאכול ולא לעשות ממנה זלפין, ולא לעשות מלוגמא, ולא לעשות ממנה אימפלונית, ולא לעשות ממנה אפיקטפים ע"כ, שכל אלו אינם שווים בכ"א ולכן אסור להשתמש בהם ע"כ, וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמו"י ה"י), אבל אין מכבסין בפירו"ש ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא וכו'.

וביאר מרן שה"ת זיע"א בדרך אמונה (שם, ס"ק ע'), שאוכל יותר מדי כדי שיקיא, דהוי ג"כ בעין רואה, ועי"ש. ובשיח אמונה (שם הע' 240) כתבו, ולאכול פירו"ש באופן שבודאי יקיאם, אבל אכילתו הוא שלא לצורך הקאה, וכגון לשתות בפורים יין של שביעית במידה מרובה, דעת רבינו (אשיחה עמו' שנ"א, קיצור הלכות על הרמב"ם שמו"י, עמו' ס"א) שיתכן שמותר, כיון שעושה זאת דרך אכילה והנאה ועי"ש. וכן השיב בגיליון שיח אמונה (הנ"ל), שכאן שמתכוין לשתייה אפשר דמותר ולא דמי לאפקטיפים ע"כ (ודו"ק מינה למי שעבר ניתוח בריאטרי (להורדה במשקל) הנקרא ניתוח מבעת, דאז אם אוכל יותר מדי מיד מקיא, ומה שאוכל עתה הוא משום הנאתו עתה דשרי, אף דיודע בודאי דלאח"ז יקיא הכל), ועי"ש.

שו"ר בקובץ גם אני אודך (שביעית ח"ג) שהביא במדור גנוזות הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מתשובות מרן שה"ת זיע"א (עמ' ו') ע"ד השאלה, אם מותר ליתן לשיכור בפורים יין שביעית אחר שכבר השתכר, או שהוי הפסד פירו"ש. והשיב שאסור. ובהערות (שם) הוסיף הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א דבס' חוט השני (יו"ט וחוה"מ עמ' שם"ה) ס"ל למרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל , שאם נהנה מהיין מותר, ואם הוא שיכור ביותר אסור שהוי כשתיה גסה ועי"ש עוד, וכעי"ז השיב למ"ש אם מותר לקיים מ"ע לבסומי ביין של שביעית אם מיד מקיא היין, שהשיב: לא. וכנ"ל, עי"ש.

וע"ע בספר חישוקי חמד (נדרים מב.) שכתב שאין איסור להקיא פירו"ש שהרי אחרי שאכל אותם, פקע מהם שם של פירו"ש, והוכיח דבריו מדברי הגמ' בסוכה (מ:) דהאיסור לעשות אפקטיזין מפירו"ש (סם להקיא) זה מצד איסור עשיית רפואה בפירות אלו, ולא מצד הפסד פירו"ש, ועי"ש. וע"ע במש"כ בזה בם"ד בספרי שו"ת אשר לשלמה (ח"א סי' ז'), בענין דין בל תשחית, והקש לנידו"ד.

המורם מכל האמור:

הנה מרוהפ"ם משמע, דאין מצוה לאכול פירו"ש, אך ענין מדין חביבות המצוה איכא.

כמו"כ דרך אכילת פירו"ש, הוא ע"פ הדרך הנורמלית המקובלת באותו המקום. ובכלל זה לסחוט פירות שנהגו לסוחטן ולרסקן וכו', וכן לפי האוכל, באם הוא זקן וחלוש או תינוק שמנהגם לאכול אוכל מרוסק, דשרי לן לרסק אף פירו"ש דכך הוא דרכם. ואין לחוש בזה לביזיון פירו"ש.

כמו"כ כל שאוכל בדרך אכילה, לא אכפ"ל שגם נפסד חלק מן הפירות דכן הוא צורת האכילה.

ובכלל זה או אוכל כדרך ומקיא מה שאוכל או ששותה ע"מ להשתכר וכו', כל וזה בדרך האכילה שרי. והנלע"ד כתבתי.

ואמיים בדברי ברכה אל כת"ר, ימשיך בפועלו, יזכה להגדיל תורה ולהאדירה, לזכות את הרבים בתורתו ובתורת אחרים, מתוך בריאות ושמחה, אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך בטוב ובנעימים אמן כן יהי רצון.

בברכת התורה

סלמאן שלמה דורי

סימן ט

דיני עלי הגאת, והמסתעף לדין שומר ונעבד, ודרך גידלו בשביעית

לכבוד

ידידי הגאון רבי נועם זוארץ שליט"א

מח"ס בנועם המשפט

בדבר שאלתו, האם יש קדו"ש בעלי הגאת, בעבור מה שנשאל בא' שקיבל מאחד שעבד בשדהו רח"ל בשנת השמיטה, ועתה חזר בתשובה, אך שואל על הגידולים של הגאת שכבר גדלו, האם יש בהם קדו"ש או לא, ומה דינם, דהא נעבדו בשביעית?

הנני להשיבו:

הנה במשנה בשביעית (פ"ח מ"א) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית, כל המיוחד למאכל אדם, אין עשין ממנו מלוגמא לאדם, ואי"צ לומר לבהמה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין לו חומרי אדם וחומרי בהמה, חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית, ע"כ.

וביאר הרמב"ם (בפיה"מ שם), דהוא נלמד בפשטות מן הפסוק והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, כלומר למאכל אדם בלבד, לא יהא אלא לאוכלה ולא למלוגמא. ופירוש מלוגמא היא מילה מורכבת מלא לוגמא, מלא צד אחד בתוך פי האדם האוכל, ללמדך שיש שלועסים חיטים או תאנים וכו', ואח"כ שמים על מקום נפוח וכו' לרפואה, וזה אסור דאי"ז אכילה, לכן אין לעשות מפירו"ש לא תחבושות ולא רטיות וכו', כאשר הוא מיוחד למאכל אדם, שנאמר לכם לאוכלה, אך דבר שראוי לא רק למאכל אדם, אפשר להשתמש בו לשא"ד וכו', ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' שמו"י הי"א), כלל גדול אמרו בפירו"ש כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים ותאנים וענבים וביוצ"ב, אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וביוצ"ב, ואפי' לאדם שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצים ודרדרין הרכין עושין מהן מלוגמא אבל לא לבהמה וכו', חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליהן חומרי מאכל אדם שאין עושין מהם מלוגמא, וחומרי מאכל בהמה שאין שולקין אותן, ע"כ.

גבי הנאתן וביעורן שווה

בסוכה (מ.) איתא, דתניא, עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחובה ע"פ השדה, לקטן לאכילה יש בהן משום קדו"ש, לקטן לעצים אין בהם משום קדו"ש, שאני התם דאמר קרא לכם לאוכלה, לכם דומיא דלאוכלה, מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן, והאיכא עצים דמשחן דהנאתן וביעורן שוה, אמר רבא סתם עצים להסקה הן עומדין. ע"כ.

והרמב"ם (בפ"ה מהל' שמו"י ה"י) פסק, מיני כבסים כגון בורית ואהל קדו"ש חלה עליהן ומכבסין בהם, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם, לכם לכל צרכיכם. אבל אין מכבסין בפירו"ש ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה, ע"כ.

הנה הקשה הכס"מ (שם), דהנה הרמב"ם פסק כרבנן שנאמר לכם רק בפירות שראויים למאכל, וא"ת, עפ"ד הגמ' שלמדנו מלכם הנאתו וביעורו שוה. צ"ל דלא אמרו כן אלא בפירות דשייך לאוכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאוכלה שפיר מתרבו מלכם, אע"פ שהנאתם וביעורם אינו שוה, ע"כ. וא"כ באינו ראוי לאכילה, הוי קדו"ש ג"כ באין הנאתן וביעורן שוה ועי"ש. והנה בילקו"י (פט"ו ס"ב) שכתב לבאר עפי"ז דכלל הנאן וביעורן שוה הו"ד בעצים, אך בדברים ששייך ביה תועלת לאדם הוי שייך ביה קדו"ש הגם שאין הנאתן וביעורן שוה, ועי"ש.

והנה גבי כמהין ופטריות בע"ז (יד.) תנן, זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית, ע"כ. ופירש המאירי (שם) יש לו עיקר, הפרי גדל מהשורש. אין לו עיקר, שאין להם שורש כגון כמהין ופטריות ועי"ש. וכ"פ באחרונים שבכמהין ופטריות אין קדו"ש, ובילקו"י (פט"ו ס"ג) כתב, דאף שהם ראויים למאכל אדם אין בהם קדו"ש דאין להם שורשים, ואף כאשר הם נזרעים ע"י אדם וחשובים סו"ס אין להם שורשים, ולכן אין בהם קדו"ש, ועי"ש שהאריך גבי ברכתם ועוד.

גבי צמח תבלין, טאבק וסיגריות

והנה בתוספתא שביעית (פ"ו ה"ד) איתא, צורר את התבלין ונותנין לתוך התבשיל, אם בטל טעמן מותרים ואם לאו אסורים ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה הכ"ב), דאם אחר שהשתמשו בהם כדרכם ונגמר טעמם הרי הם כחולין ומבוערין, הל"ה עדיין קדושים בקדו"ש, ועי"ש ברדב"ז (שם) שביאר, שאחר שיצא טעמו הרי הוא כעץ בעלמא, ועי"ש.

ובילקו"י (פט"ו סי' מ"ב) פסק, צמחי תבלין, אף שאינם נאכלים בפנ"ע אלא מיועדים לתיבול בלבד, אפי' הכי יש בהם קדו"ש. והוסיף, אולם צמחי מרפא שאינם עומדים למאכל של תענוג, אלא לרפואה לחולים, אין בהם קדו"ש, אחר שאין הנאתן שוה בכ"א, וצמחים שנועדים גם למאכל בריאים, ובאים לחיזוק האדם יש בהם קדו"ש.

והנה עפי"ז הביא מספר ארץ חיים סתהן (יור"ד סי' של"א סי"ט ד"ה גם), שהביא מש"כ הר"ם גלאנטי, שנוהג בטבק עישון דין שביעית.

והנה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ג, ובחי"א סי' ס"ט) יסד, דבטבק נוהג בו דין שביעית היות והנאתו וביעורו שוה, ומקורו משו"ת גדולת מרדכי (והובא בספר ארץ חיים יור"ד סי' של"א סי"ט), והביאם בילקו"י (שם סע' מ"ח) וכתב, אך הרבה מגדולי הפוסקים סוברים דלא קובע מה שהנאתו וביעורו שוה, אלא העיקר קובע אם הוא דבר הראוי לאכילה ואם הוא דבר השוה לכולם (וע"פ האמור לעיל דרק בעצים התחדש הנאתו וביעורו שוה צ"ב. אך הנה צ"ל, דאיכא חילוק בין מיני כבסים שהם לכם לכל צרכיכם, דתליא בהנאתו וביעורו שוה, משא"כ בעצים שרבנן ס"ל שאין שייכי ביה קדו"ש כלל אף שהנאתו וביעורן שוה, וכמש"פ הרמב"ם גבי לולב (פ"ח הי"א), שאין נוהג ביה קדו"ש אע"ג בהנאתו וביעורו שוה, כיון שהוא עצים, ובפרט דבירושלמי דרשינן לכם לצרכיכם, ולא שהנאתן וביעורן שוה).

והנה גבי עישון שהוא אינו ראוי לאכילה, וג"כ אי"ז שוה לכולם, דסו"ם העישון מזיק לבריאות וחישינן לדעה שכל שכשמזיק לבריאות אי"ז שוה לכל נפש (וע"ע במש"כ בזה גבי עישון ביו"ט בספרי שו"ת אשר לשלמה (ח"א ס"ג) ודו"ק, וע"ע לקמן), ובפרט דבהרחה איבעיא דלא איפשיטיה שם בירושלמי.

ובחזו"א (שביעית, סי' י"ד או"ט) כתב, דבהנאות ותשמישין רק לתענוג, ומגומר לא חשיב שוה לכל נפש לענין יו"ט, הכא לענין שביעית נמי בעיא שוה לכל אדם, ומה שהרמב"ם לא הזכיר מזה כלל, וכנראה שהוא מפני שהיה פשוט לו דלגמ' דידן היה פשוט דלא נהגו בהו קדו"ש, ומהאי טעמא מפני דלא הוי שוה לכל נפש ואינו מעיקרו סוג מאכל.

וע"ע בשו"ת חת"ס (חיור"ד סי' רפ"ז), דמשמע דס"ל דבגידול להרחה הוי כסרק. ובשו"ת צי"א (הנ"ל) כתב, דלענין קדו"ש בטבק יש להחמיר, אך גבי ספיחים יש להקל.

עוד הביא משו"ת משנת יוסף (קא:) שכתבו, בעצים לא מיקרי אין הנאתן וביעורן שוה, רק מפני שדרך לאפות לאחר שנעשה גחלת, אבל לבשל או להתחמם כנגד השלהבת עצמה מיקרי הנאתו וביעורו שוה, אף שהשלהבת באה מהעצים שכבר נשרפו, מ"מ לענין שביעית מיקרי הנאתו וביעורו שוה, לולי שהולכין אחר רוב עצים שאין הנאתן וביעורן שוה, ועי"ש בתום' מה שחילקו מדין איסור הנאה, דמבואר בפסחים דלא מיקרי נהנה מן האיסור אפילו בעשוי רק להאיר או להתחמם כנגדה, וא"כ למה שאנו מחמירין בעצי בשמים שהם יוצאים מכלל שאר העצים כיון דהגוף נהנה זה, ממילא אין הבדל בין טבק להרחה או לעישון, ועי"ש.

החילוק בין יו"ט לשביעית לענין סיגריות

וכתב דלענין דינא, בשו"ת יבי"א (ח"הה סי' ל"ט) היקל גבי עישון ביו"ט, הן ממטעם שזו הנאה השוה לכל נפש, שרבים המעשנים. וכן צירף טעם הפנ"י והדרכי נועם שסיגריה נקראת אוכל נפש ממש, דלהנאה עביד, וממילא אי"צ שוה לכל נפש ממש.

ועפי"ז כתב, דברי המג"א והכנה"ג דסיגריה אינה שוה לכל נפש, בכ"ז גבי שבשביעית דהיא דרבנן, ספד"ר לקולא, ואף המיקלים ביו"ט לעשן, אינו מטעם דשוה לכל נפש אלא בצירוף הטעם דלרפואה הוא, וברפואה אי"צ לכל נפש, ולכן יש להקל בזה ג"כ בשביעית. ע"כ, והוא אף מש"כ בספרי שו"ת אשר לשלמה (שם) גבי עישון ביו"ט, שהוא שוה לכל נפש ופשוט.

ההבדל בין עלי גאת למלוגמא

והנה גבי נידו"ד דנו האחרונים בזה מצד מלוגמא דשייכי ביה קדו"ש, והוא ע"פ המשנה (פ"ה מ"א) הנ"ל בכלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם, אין עושין מלוגמא לאדם, ואי"צ לומר לבהמה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה וכו', וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"א), עי"ש.

ובתפארת ישראל (שם) ביאר, דטעמא דאסיר לעשות מלוגמא לאדם ממאכל אדם הוא משום דהוא הפסד של אוכל הראוי לכל אחד, ועתה ראוי רק לאדם שלוקחו לרפואה, **ולכן אסור** (והנה צ"ב דלפי"ז יהיה אסור לעשות הבדלה על היין, דסו"ם ממעט בזה את שתיית הנשים, וע"ע במש"כ שליכא חששא דסו"ם שותה הוא את כל הכום, וא"כ אמאי הכא איסרי, סו"ם אותו שעושה ממאכל האדם מלוגמא הוא אוכלו ולו זה ראוי, וכל הוא דרך אכילתו (וע"ע במש"כ בזה במקומו לענין שיירי מאכל ואכמ"ל).

שו"ר בדר"א (פ"ה הי"א ס"ק ע"ז) שכתב ע"ד הרמב"ם, אין עושין ממנו מלוגמא או רטיה וכיוצ"ב וז"ל, כל מיני רפואות (ובשיח אמונה (שם הע' 251) הוסיפו, דאף בלחש הוי רפואה ואסור מדין מלוגמא), דכיון שאינו דבר השוה לכל נפש הוי הפסד, אבל מותר לכבוש מיני בשמים שכובשים לריח, אע"ג שאין דרך לעשותן אלא העשירים, מ"מ מיקרי שוה לכל נפש, אלא שאין להם, אבל מלוגמא אין ראוי אלא לחולה, עכ"ל.

ובמהדורת שיח אמונה (שם הע' 252) הביאו וז"ל, ואולם כתב רבינו על הגליון, שהעירו ממש"כ הראב"ד (בבב"ק קב.) שלפיכך אסור לזלף (כמש"כ הרמב"ם לעיל (פ"ה ה"י), שכיון שאינו אלא לאנשים חשובים ומעונגים, נחשב הדבר כאין שוה לכל נפש, ע"כ מדבריהם.

ולפי"ז יובן, דהנה אף שראוי הוא לאדם מסוים, בכ"ז אם הוא מופקע ושייך רק לאנשים מסוימים במיוחד, אי"ז חשיב כשוה לכל נפש.

וא"כ עתה יובן דבנידו"ד ובעלי הגאת וכו' שאף שראויים הם לבנ"א לשימוש, בכ"ז אי"ז אלא מנהג רגילים בזה והם מעט, ובכה"ג לשאר האנשים חשיב כעצים ולפיכך לא שייכי ביה קדו"ש.

הראיה מתפוז חושחש

והנה בעת לימודינו בהל' שביעית, התקשינו בדבר עצי החושחש המצויים הכא בעיר רחובות (והוא עץ פרי המגדל תפוזים מזן חושחש והם חמוצים מאוד ובלתי ניתנים לאכילה, והם ניטעים כאן במדרכות לסמלה של העיר, ונופלים הפירות ונמאסים, והעירייה קוטפת הכל ומשליכה לאשפה), מה גדר הפרי לענין קדו"ש, דמצד אחד אמרו לי שיש זקנות שמשתמשות בזה לריבה וכו', אך הרוב המוחלט סברו דאין מה להשתמש בהם.

ושאלתי בזה קמיה דמו"ר מרן הראשל"צ שליט"א, והשיבני וז"ל: לכבוד הרב כש"ת סלמאן שלמה דורי שליט"א מחבר שו"ת אשר לשלמה שלום רב.

אודות מה ששאלתם בנידון העיר רחובות ששם נטועים וקיימים עצי פרי תפוז מזן חושחש ברחוב העיר לנוי, ומוציאים פירות חמוצים מאוד עד שאינם ברי אכילה כמעט (ואמנם יש כאלו שמשתמשים בהם לתיבול). מה דינם לגבי קדושת שביעית, והאם צריך לשמור בהם קדושת שביעית כאשר הם נופלים על הרצפה ברחוב ונפסדים ע"י העוברים ושבים.

תשובה: כפי שראיתי עץ החושחש הוא עץ הדר קטן (תפוז יערי), שפריו מר מאוד ואינו ראוי כלל למאכל אדם, ומשמש מקליפתו רק לבושם ולתעשיית ריבות (מרמלדה), והנה כתב הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק ה' הלכה כ"א), הקליפין והגרעינין שמותרין בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הן כעצים, אא"כ ראויין לצביעה שקדושת שביעית חלה עליו. ע"כ. ומבואר מדבריו שהמדד לקדושת שביעית בקליפות הינו מה שחייב בתרומות, מלבד קליפות שעומדים לצביעה שאף שאינם חייבות בתרומה, מ"מ נוהג בהם קדו"ש. ובהלכות תרומות (פרק י"א הלכה י') כתב הרמב"ם, עוקצי תאנים וגרוגרות והכליסים והחרובין ומיעי אבטיח "וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון", אף על פי שאין בהן אוכל, וקניבת ירק שמשליכין בעלי בתים, הרי אלו אסורים לזרים, וכו'. ע"כ. ויש לדון במה שכתב הרמב"ם דקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפון אסורים לזרים היינו לפי שראויים לאכילת אדם, והן אמנם הרבה אוכלים מלפפונים עם קליפתם, אך לגבי קליפות האתרוג צריך עיון שלכאורה אין רגילות לאכלם, וכ"ש קליפות אבטיח שהם קשות (הקליפה הירוקה), וראיתי בקובץ אור תורה (תשרי תשד"מ סימן ט') שהאריך הרב הכותב בראיות ברורות שהאבטיח הנזכר במקרא ובדברי חז"ל הוא הנקרא כיום מילון, ושמו בערבית בחוץ לארץ "בטיך" ובעודו קטן וירוק אפשר לאוכלו, ומעמו כטעם המלפפון ממש. עש"ב [א"ה. וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה למסכת תרומות (פרק ח' משנה ו'), אבטיח "אלבטיך"]. וכ"כ בדרך אמונה כאן (ס"ק ק"ז) ומעי אבטיח. הוא מה שקורין היום מלו"ן. ושם הביא בציון הלכה (ס"ק קצ"ה) מקור לכך מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (הנ"ל), אבטיחין "בלע"ז מלונ"י", אבל מה שקורין היום אבטיח אין לו מעיים וגם קליפתן אין ראוי לאכילה. ע"כ. ולגבי קליפת האתרוג ראיתי מי שכתב שהרבה אוכלים אותו ביחד עם הפרי כמו פרי הלימון, ולכן דינו כמו המלפפון שנאכל בקליפתו, וקליפתו אסורה לזרים.

ולמדנו מדברי הרמב"ם שקליפות הנאכלות כמו האתרוג והמלפפון חייבים בתרו"מ, וא"כ ה"ה שיש בהם קדו"ש שהרי הרמב"ם השווה מידותיו לשביעית מדין תרומות וכנזכר, וא"כ יש לדון מה דינם של קליפות התפוז, ובאמת שהחזו"א (מעשרות סי' א' סקל"א) ביאר בדברי הרמב"ם שהטעם שקליפות האתרוג והמלפפון חייבים בתרו"מ, משום שנאכלין ג"כ אגב אביהן. אבל קליפי אגוזים ושקדים ורמון וכן כל הקליפין שאין אוכלין אותם מותרים לזרים. ולכן כתב החזו"א (שם, אות ל') שקליפי תפוחי זהב בזמנינו שרובן לאשפה אינן אוכל ופטורין ממעשר, ולכן א"א לעשותן תרו"מ על הפירות. ולפי דבריו יוצא גם כן שאין בהם ג"כ דיני קדושת שביעית, וכ"כ בדרך אמונה (שמיטה ויובל פרק ה' הלכה כ"א, ס"ק קנד) שלפי הרמב"ם (בפי"א מתרומות ה"י) קליפי תפו"ז בזמנינו שרובן לאשפה מותרין בתרומה אין בהם קדו"ש. ובספרנו ילקוט יוסף שביעית (פט"ז ע' ק"ב) כתבנו בדין קליפות תפוזים ושאר פירות שאין דרך לאכלם שדעת החזו"א (שביעית סי' י"ד ס"ק י') שאין בהם קדושת שביעית אע"פ שראויים לבהמה הרי אין מייעדים אותם לכך, ואע"פ שרוב הקליפות מיועדות לתעשייה, ולשמנים שחסים גם על הקליפות לשמנים או למאכל בהמה, מ"מ קליפות התפוזים שאוכלים מהם בני אדם שבעיר, זורקים אותם ואין דרך להאכילם לא לבהמה ולא לתעשייה ולכן אין בהם קדושת שביעית. ואה"נ אלו שלמעשה מייעדים לבהמה באמת יהיה בהם קדושת שביעית כיון שיודעים שהם לשימוש מאכל בהמה. ע"כ.

ובאמת שדעת החזו"א לא נפיק מידי פלוגתא, והגאון בעל שבט הלוי בספרו שיעורי שביעית (פ"ה הלכ' י"א אות ל"ה) תמה על דברי החזו"א שביעית, שמנ"ל להקל בדבר שראוי למאכל בהמה, ובהמה אוכלת אותו, דמצד זה ראוי שתחול קדושת שביעית, אף שרוב בני אדם אין חוששין להשתמש בו לצורך בהמה וזורקין אותן, עכ"פ כיון שראוי הוא, מנ"ל דענין זה שאין הרוב משתמשים בו הוא הפקעה גמורה מקודשת שביעית, וגם לאלה שמשתמשים בו. ומבואר מדברי הרב שבט הלוי כיון שהקליפות ראויות למאכל בהמה אף שאין מאכילים אותם לבהמות נוהג בהם קדו"ש, אך האמת הוא שלדינא גם הרב שבט הלוי כתב (שם עמו' ש"ב) שקשה לחלוק על החזו"א אפי' להחמיר, ורק במקום שהרגילות ברוב הקליפות להשתמש בהם לצורך בהמה אז גם המיעוט שזורקם לאשפה צריך לנהוג בהם קדו"ש, ולכן ורוב הקליפות התפו"ז בארץ ישראל שהולך לתעשייה

למאכל אדם וגם לבהמה יש לנהוג בהם קדו"ש גם למי שרגיל בכל השנים לזורקם לאשפה.

ודברי השבט הלוי נכתבו בתשובה למענה שנשאל ע"י בעל ספר משנת יוסף על שביעית (להגר"י ליברמן ח"ג ע' ק"ז והלאה), וע"ש שכתב, שבימינו שבעים אחוז מהתפוזים נמכרים לחו"ל לאכילת אדם והקליפות נזרקות לאשפה ומהנשאר בארץ שלושה עשר אחוז לאכילה, ושבעה עשר אחוז לתעשייה ורק קליפות אלו מן ההולך לתעשיה מנוצלות למאכל בהמה, ולפי החזון איש מעשרות (או' ל') נראה שהולכים בזה אחר רובא דעלמא, וממילא אין עליהם קדושת שביעית כלל, אך לדעת הגר"ש וואזנר זצ"ל, יש ללכת בזה אחר הרוב בארץ ישראל ולנהוג בקליפות תפוזים קדושת שביעית לחומרא.

אך האמת היא, שכדעת החזו"א כן נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל בפשיטות בתשובה לבעל משנת יוסף ונדפסה בשו"ת מנחת שלמה (חלק א' סימן נ"א) שדברי הרב וואזנר אינם נראים, שהרי מסתבר דבשביעית צריכים להתחשב לא רק עם בהמות שבבית, אלא גם עם עוף השמים וחיות שבשדה, וכיון שכן אמאי לא נוהג שביעית בכל מיני עלין וקליפין, אפילו בהנך דלא חזו כלל לבהמה ורגילין תמיד לזורקן, דהא מ"מ איכא ודאי חיות כאלה שהם כן אוכלין אותן, וכההיא דחבילי זמורות שהן מאכל פילין (כמבואר בשבת קכ"ח), וע"כ חייבים לומר דכיון שרגילין לזורקן אין מתחשבין בכך, ולא קדשי אף אם לא חישב לעצים. גם נקטינן דבפרחי נוי לא נוהג שביעית, ואף על פי שראויין ודאי לעופות, ואם נאמר דמה שחושב לנוי הו"ל כחישב לעצים, נראה דגם הלולבים נטיעתם לנוי או להגן על העץ והפרי (או למצוה), וא"כ גם זה צריך להחשב כמחשבה לעצים. ובעיקר הדבר נראה כיון דמקרא דוהיתה לכם לאכלה ילפינן שצריכים לאכול כדרך אכילה, ודבר שדרכו לאכול חי לא יאכלנו מבושל, ה"ה נמי דאית לן למימר דקרא דלאכלה לא נאמר אלא על דברים שרגילין לאוכלן, ולא על מה שרגילין לזרוק לאשפה. ולא נאמר כלל קרא דלכם לאכלה על דברים שבכל השנים הם חשובים כעפרא בעלמא. ע"כ.

והן אמנם בספרנו ילקוט יוסף (שם) העלנו, שאמנם מנהג העולם להחמיר בכל הקליפות כגון תפוז וחציל ואף שאינו מיועד למאכל בהמה כיון שראויים למאכל בהמה, וגם החזו"א כתב במקום אחד (סדר השביעית לר"ז שפירא אות ח') בלשון מסופקת לענין קליפות שאינן עומדות לבהמה ולכן נהגו להחמיר. וע"ע דעת כהן (סי' ר"מ), ובשו"ת משפט כהן (סי' פ"ד), ובשו"ת פאת שדך (סי' קל"ו), ובשו"ת דברי בניהו (חכ"ד סי' ע"ד), ובספר שביעית כהלכתה (עמו' מ"ב), ובספר המעשר והתרומה (פ"ג בבית האוצר אות ל"ח), ובספר ברית עולם שביעית (עמו' מ"ו).

אך כל זה בקליפות התפו"ז וכיוצ"ב שגוף הפרי נאכל ע"י אדם, שיש לומר כשם שהפרי חייב בקדו"ש כך בקליפתה מדין טפל לפרי, וכמו שהוכיח בספר שביעית השדה (ע' רס"ח אות ל"ג), אבל במקום שגם גוף הפרי אינו נאכל ידי רוב בני אדם וגם לא לבהמה כנידון השאלה שבפנינו בפרי החושחש שאין דרך העולם לאכלו לא ע"י אדם ולא ע"י בהמה, וכמו שכתב בספר תולעת שני (ח"ג עמו' רכ"ז), שפרי החושחש אינו גדל מסחרי, ואינו משמש כלל לא בתעשייה הטריה ולא במעובדת, עקב טעמו המר, ועיקר השימוש בעין זה הוא בהכנה להדרים השונים (כיון שהחושחש הוא עין חזק וחסין), ורק מיעוט שבמיעוט שנוהגים לעשות ריבה או ממתקים מפרי זה. כיון שפירות אלו גדלים בחצרות הבתים בצורה מוזנחת מאד, לכן אין מקום להחמיר בפירותיו שינהג בהם קדו"ש. ועיין במנחת שלמה (הנ"ל) שכתב שגם אם נחוש להחמיר בקליפת תפו"ז ולימון, היינו מפני שבתחלתן הם חשובים ונטפלו להפרי, ולכן אפשר דכל זמן שראויין עדיין לבהמה לא פקעה מהם הקדושה, משא"כ דברים כאלה שמתחלת ברייתן אין רגילין כלל להחשיבם למאכל בהמה, וזורקין אותן, מסתבר דלא חל ע"ז שום קדושה. ע"כ. ודבריו בקילורין לעינים לנידו"ד שבהיות ואין דרך הרוב לאכול את הפרי החושחש לא בני אדם ולא בהמה שלכל הדעות לא נוהג בהם קדושת שביעית. ובפרט שיש לדון שכל מטרת עצי החושחש שנוטעים בעירכם היא לנוי שלא נוהג בה דין שביעית וכמו שהעלנו בילקוט יוסף (פר' ט"ז סעי' מ"ג) ואף שיש חולקים גם בזה, וכמו שהרחבנו שם בדברי הפוסקים אחרוני זמנינו, מ"מ כיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן יש להקל וכמו שהרחבנו בהקדמה למבוא להלכות שביעית [א"ה, ועיין בנידון זה במש"כ באורך במקו"א].

המורם מן האמור: בנדון השאלה בפירות עצי החושחש הגדלים בעירכם רחובות (המשמש כסמלה של העיר רחובות, שבראשיתה הייתה משופעת בפרדסי הדרים) יש להורות שאין בהם קדושת שביעית ולכן גם אם נפלו לארץ ונמעכו ניתן להשליכם לאשפה. אמנם מי שנוהג להשתמש במיץ היוצא ממנו לתיבול וכיו"ב ראוי להחמיר שינהג בשירי הפרי קדו"ש (אף כי מעיקר הדין יש לומר שבטלה דעתו בשימוש זה), שישליכנו בשקית קשורה לאשפה כפי שביארנו בילקוט יוסף (שביעית פט"ו סע' י"א). בברכת התורה,

יצחק יוסף הראשון לציון הרב הראשי לישראל, עכ"ל.

וא"כ לפ"ד הו"ל דהגם שיש שמחשיבים הענין לפרי, ומטענים הם שראוי לאכילה, בכ"ז כיון שהרוב אינו סבור כן ואין משתמשים ביה כלל, א"א לומר דראוי לכל אדם ולכן אין בהם קדו"ש, ודו"ק מינה לנידו"ד גבי עלי הגאת, שלסתם אנשים אי"ז ראוי כלל ועיקר.

ואומנם עפ"ד שיש שמשתמשים, אותם שראוי להם ראוי שישמרו בזה קדו"ש מצד חומרא ביעו"ל, הנה ג"כ לנידו"ד נימר הכי שאותם שלועסים הגאת ישמרו עליו בקדו"ש.

א"כ מעמד עלי הגאת, שהם אינם קדושים בקדו"ש דאין הם ראויים לכל אדם, ואינם עשויים לשימושים אחרים זולת אותו שימוש של לעיסה לאותם יחידים שוהגים ביה כן, ואומנם עפ"ד הראשל"צ שליט"א יש מקום לאותם שלועסים שישמרו ביה קדו"ש, אם כי אחר הלעיסה שוב אי"ז ראוי והרי"ז כמבוער (כיוויין בזה במקומו במקו"א גבי שיירי מאכל (ע"ע לקמן סי' י') שהארכנו בזה, ועי"ש).

שו"ר משו"ת שדה יחזקאל (סי' ל"ח), מהגאון הגדול הראשל"צ רבי שלמה משה עמאר שליט"א והביאו כעי"ז בשו"ת כרם שלמה (זרעים ח"ב סי' ט') **שכתב** לחלק בין מלוגמא לעלי הגאת, שבמלוגמא הוא ראוי לאכילה ועושה מלוגמא ממנו ולכן איכא קדו"ש, משא"כ בגאת דאינו בר אכילה, ויש מעמיס שרק לועסים אותו, אזי גם אי נימא שהוא כמלוגמא שאין ראוי לכ"א ואפ"ה יש בו קדו"ש, הכא דרק לועסים אותו ומעיקרא אין הוא ראוי לאכילה שאין בו קדו"ש, ועי"ש.

אך הנה בשו"ת מאמר מרדכי (שביעית סי' י"ב) כתב, שבעלי הגאת יש קדו"ש, וז"ל, כמו"כ רבים שואלים בענין עלי הגת שרגילים כמה אנשים לועסים ואחרי כן לזורקם, האם יש בהם קדו"ש או לא, והאם מותר לעשות כן בשביעית. והשיב, דלמעשה אם עלי הגת גדלו בארץ יש בהם קדו"ש ויש לנהוג בהם בקדו"ש ולדאוג שלא יגיעו לידי ביזיון, ואם נוהגים לזרוע אותם על השנה יש בהם גם איסור ספיחין, ואם שיח עלי הגת גדל כל השנה אין בהם איסור ספיחין אבל יש בהם קדו"ש, והנפק"מ בזה הוא שאסור לקנות אותם כמו שאסור לקנות שאר פירו"ש, אלא יש לקנות אותם בהבלעה ע"י שיקנה דבר אחר ויבליע אז מחיר עלי הגאת בתוך אותו דבר או שיקח את העלים במתנה ויתנה עם המוכר שיתן לו את דמי עלי הגאת במתנה כנגדם (כפי שנהגו לעשות כן בשא"פ שביעית) עכ"ל, וצ"ב במעמו ע"פ האמור לעיל ודו"ק.

שו"ר מהגרא"צ ישראלזון שליט"א שהביא ששאל את מרן הגריש"א זיע"א האם יש קדו"ש בעלי הגאת. והשיבו, אם יש לעלים האלו טעם שנהנים מזה יש לנהוג בזה קדו"ש גם לענין שמור ונעבד, ואם אלו שמוכרים את זה עושים מלאכה גמורה בעצים וכיו"ב אסור לקנות מהם, משום איסור נעבד וגם איסור סחורה יש בזה ועי"ש.

שו"ר שכתב (שם) מהגריש"א שנשאל, יש שעושים מקליפות של תפוזים מיני מתיקה, האם זה מחשיב במאכל אדם, והשיב שזה תלוי בכמות האשנים שעושים מזה אוכל, וכיון דזה מיעוטא דממיעוטא ואי"ז דבר רגיל, אי"ז נקרא עומד למאכל אדם, וצ"ב אמאי בגאת החשיבו כראוי לכל אדם לפי"ז, ודו"ק.

אך עדיין ע"פ הנ"ל, לענ"ד נראה דאין בזה קדו"ש ואולי לחומרא יזהרו בזה רק אותם שמשתמשים בזה, והנלע"ד בזה כתבתי.

עוד בענין הנ"ל גבי גידול עלי הגאת

ע"כ כתבנו גבי קדו"ש בעלי הגאת, אך הנה גבי גידול, בשביעית (פ"ב מ"ג) תנן, מסקלין עד ר"ה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ר"ה, רבי יהושע אומר בזורודה וכפיסולה של חמישית כך של שישית, ר"ש אומר, כ"ז שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו. ע"כ.

ובביאור המשנה ביאר הרמב"ם (בפיה"מ שם), מקרסמין רמב"ם, מכרסמים הענפים היבשים, כדי להניח בהם תבן וכו'. ר"ש, כמו בזימור בכרם, שמוריד חלק מן הענפים לתועלת האילן (והנה באורל"צ (שביעית פיה"מ הכא) הקשה דצ"ב, מאי שנא מזימור שאסור מן התורה, אלא צ"ל ששונה הוא מזימור, דזימור הוא בענפים לחים שיונקין מן האילן, והרי הם לוקחים מכוחו, וכשמזמרין את האילן נוסף כח בענפים שנשארו, משא"כ בקירסום שהוא ביבשים ממש, שלא מזיקים לעץ אלא ליופי שלו, שבזה מותר מדאוריתא ואסור דרבנן).

ועו"ש ביאר הרמב"ם מזרדין, הוא קציצת הענפים המתפשטים, ומה שקוצצין הוא זרדין. והר"ש ביאר, ענפים לחים אך יותר מדאי, חותך קצת ומניח קצת והוא זירוד.

ובאורל"צ (שם) כתב, דהנה ע"פ הנ"ל שביארנו החילוק בין זימור לכירסום, הכא צ"ב דלפי"ז מאי שנא הכא מזימור כאשר מדובר בלח.

שו"ר שכן הקשה האגלי טל (זורע, ס"ק ד'), ותירץ שם, דכיון דשם הפעולה שונה באילנות ובגפן, דרק בגפן נקרא זימור, לא חשיב אב אלא בגפן, דכתיב בקרא, אבל בשאר אילנות הוי תולדה, ותולדות מדרבנן, אך כתב שם דלדעת הרמב"ם יוקשה דהא כתב (בפ"א ה"ב) שהכל דאוריתא. ותירץ, דהרמב"ם ס"ל דזימור אינו הסרת הענפים היבשים אלא חיתוך ענפים לחים באמצעם להשבחת הגידול, והוכיח כן ממש"כ הרמב"ם בפיה"מ (פ"ד מ"ה, והובא לקמן בה"כ ועי"ש).

והביא האורל"צ, דכבר עמד בזה החזו"א (סי' י"ז ס"ק כ'), ותירץ, שבזירוד מקציץ כל הענפים לגודל מסויים להקל מהאילן, משא"כ בזימור שמקציץ רק במקומות ידועים כדי להשביח האילן, ולכן אסור מן התורה, ועי"ש.

וע"ע בילקו"י (שביעית מהד' תשע"ה, פ"ז סכ"ז), גבי צמח הגת שחותכין כדי שיגדל עוד, וז"ל, שיח הגאת שהובא לארץ מתימן, ויש המשתמשים בעלים שלו ללעיסה, וגוזזים את העלים בצורה מסויימת, ועיד"ז הם חוזרים וגדלים לאחר שבועיים, י"א שאסור בשנת השמיטה לגזוז את העלים בדרך שעתיד להיגדל שנית, והעיקר לדינא להקל בזה, ולכתחילה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה, שאם רגיל לקטוף בשליש העליון, יחתוך מהאמצע וכדומה. ולענין קדו"ש י"א שהעיקר להקל שאין בזה קדו"ש אחר שאינה שווה לכל נפש, ויש חולקים, ע"כ.

והביא שם משו"ת להורות נתן (ח"ו סי' צ"ח) שהעלה להחמיר בזה, עי"ש, וכתב, אך נראה שהחמיר יתר על המידה, והעיקר להקל בזה ע"פ המהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) שכתב להתיר ללקוט בשביעית עלי תותים כדי להאכילן לתולעי משי, ואין לפקפק מטעם שכשחותכין עלין הללו גדלים אחרים תחתיהם ואיכא משום זומר, ואותם העלים האחרים אע"פ שאינם ראויים למשי, ראויים למאכל בהמה שמאכילים אותם לבהמה ליתא, דהואיל וכשגוזז עלין הללו אין כונתו אלא לצורך עלין אלו שהוא נוטל, אע"ג דמימילא גדלי אחרינא שרי, והוא ע"פ הא דאיתא בסנהדרין (כו.), לענין עובדא דרשב"ל וכו' שמתיחסים למטרת

פעולתו עתה בלא לחוש לתוצאות נוספות, ועי"ש דבתום' הקשו מהא דאיתא בשבת (עג:), הזומר וצריך לעצים חייב שתים, משום קוצץ ומשום נוטע וכו', ע"ש דמסקנתו היא דבמילתא דמוכח שאין כונתם אלא לצורך מה שקוצץ, ולא חייש אמאי דגדלי אח"כ דודאי שרי, ועי"ש.

וא"כ לפי"ז הו"ל יסוד בשביעית, שכאשר רוצה ביחד עם הקטיפה לעודד הגידול יהיה אסור, וכל מה שהתירו זה רק כשקוטף לשם השימוש, ולא אכפ"ל אם עוזר לגידול או מזיק.

והנה, עיין בם' שביתת השדה (פ"ה ס"י, מהדו' תש"ם) וז"ל, סוגי צמחים שאופן השימוש הוא בעלים, ודרך גיזומם בשאר שנים הוא גיזום הענף עם העלים (כדוג' בעלי הקאת, ענפי בשמים), ולאחר הורדת הענפים מקבל הצמח עידוד לצמוח מחדש, בשנת השמיטה מותר לגזום לצורך השימוש בהם, ולכתחילה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה, אולם פשוט שאסור לקטוף את הענפים לחיזוק העץ, ולצימוחו מחדש, ע"כ. והוסיף שם (בהע' 16), הנה גיזום להרבות הצמחים פשוט שאסור וכמבואר, אך באופן שזה דרך קטיפתו, א"כ הוא קוטף כדרכו, ומה שצומח מחדש, זה מאליו, ולכן זה מותר כל שזה לא למטרת צימוח וכו', והב"ד שו"ת להורות נתן (הנ"ל), והוסיף, ולענ"ד החמיר יתר על המידה שאל"כ א"א לקטוף ענפי בושם בשמיטה, ומ"מ כל שקוטף באופן שונה מותר, ועי"ש.

והנה בששאלתי בזה (לידידי ר' שילת כהן הי"ו) בדרך גידול עלים אלו וקטיפתם, הסביר לי שקטיף עלי הגאת בשנה רגילה, קוטף עם הרבה מהענף, והוא כדי להשיג ב' השגים, הראשון הוא כדי להשתמש בעלי הגאת, והשני כדי שיצמח שוב בצורה מיטבית. והנה אם קוטף רק את העלים הסופיים שבהם למעשה משתמש, הרי שהורם את העץ ממש ומזיק אותו, והעלים הללו אין מחזיקים יותר מכמה שעות בודדות. אך בשביל לקטוף ויחזיק כמה ימים, קוטף עם מעט מן הגבעול, ובכך הוא ג"כ מזיק לעץ אך ברמה מועטת. וכ"ש שאין עוזר לגידולו, וזהו הקטיף שהתירו, ובשינוי מדרכו בשנה רגילה.

וא"כ גם הלהורות נתן שהעלה להחמיר, ס"ל כן משום שעדין שקוטף מן העץ הרי שהוא מועיל, ואם לא מזיק בהכרח שהוא מועיל, ולכן נקט להחמיר, אך הנה ע"פ האמור שיש ג"כ שלב אמצעי שבו הוא מזיק במעט לעץ, בכה"ג ג"כ הוא יודה להקל ופשוט, כנלע"ד,

ודו"ק מינה גבי ערבות שרוצה שיפרחו הרבה לקראת חג סוכות (שהוא בכלל מפסלין) וכ"פ בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה פ"ז סכ"ד) וז"ל, מה שנהגו בגידול הערבות שגוזמים את האילן וכו', שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, אף שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי"ז עבודת האילן.

והנה ע"פ היסוד הנ"ל פשו"ב שאסור, מכיון שעושה כן ממש לצורך הגידול, דהא אי"צ כלל בערבות בט"ו באב ע"כ. והוסיף הילקו"י, מ"מ בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. וביאר שם, דאף דע"פ הנ"ל מובן שעשה כן לצורך גידול, ולכאורה אמור להיות אסור לגמרי דהוא עבודת הארץ, בדיעבד יש להקל. ע"פ הגאון חזו"א (סי' י"ט או"כ) כתב, אין מצתין את האור באישות של קנים וכו', ורשב"ג מתיר, וכן היה רשב"ג אומר, נוטעין אילן סרק. נראה דמציתין האור באישות אין כאן כונה אחרת רק לתועלת הצמיחה, והא דשרי רשב"ג משום דסבירא ליה דכל דבר שאינו נוהג בו קדו"ש גם עבודה מותר בו, וכיון דקנים ואילני סרק אין קדושת שביעית נוהג בהן כדין עצים להסקה, כדאמר בב"ק (קב.), הכ"נ מותר לנוטען, ורבנן סבירא להו דבזריעה ונטעה כולן אסורין, ודוקא לענין קדושת הפירות, בעינן לכם דומיא דלאכילה, ומ"מ דבדיעבד מותר וכמבואר, וכ"פ באורל"צ (שביעית עמו' ל"ו), ומ"מ טוב שלא להשתמש בהם לצורך ד' המינים שבלולב (דלענין זה, אי"ז חשיב כסרק כנלע"ד), ומדברי החזו"א הנ"ל משמע דשרי אף למצות ד' מינים, עי"ש. עכת"ד.

גבי שמור ונעבד

הנה בשביעית (פ"ד מ"ב) תנן, שדה שנתקווצה (שהסירו הקוצים ממנה) תזרע במוצ"ש, שנטייבה (חרשו והפכו אותה היטב), או שנדיירה (טופלה וזובלה, ע"י בניית דיר בשדהו) לא תיזרע במוצ"ש. שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית, וב"ה אומרין אוכלין. ב"ש אומרין אין אוכלין פירות שביעית בטובה, וב"ה אומרין בטובה ושלא בטובה ר' יהודה אומר חילוף הדברים, זו מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, ע"כ. והוסיף הרמב"ם (בפיה"מ שם), דאין הלכה כר"י בדעת ב"ה, ואוכלין בין בטובה ובין שלא בטובה, וכן אוכלין בשדה שנטייבה מפירותיה, ע"כ ועי"ש.

וכ"פ הרמב"ם (בפ"ד מהל' שמו"י ה"א) וז"ל, אפילו שדה שנטייבה בשביעית וצמחה, פירותיה מותרין באכילה, וזה שנא' את ספיח קציריך לא תקצור, שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה. כיצד, כגו' שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמ"ש, אלא קוצר מעט מעט וחובל ואוכל, ע"כ.

וכתב הרדב"ז (שם), דכל מח' ב"ש וב"ה הוא רק גבי דינא דאורייתא קודם שגזרו על ספיחין, וא"נ, מח' היא בפירות האילן והעשבים שאין זורעין אותם רוב בנ"א, עליהם לא גזרו. והקשה, מ"ש רישא שהחמרנו לקונסו שלא לזרוע במוצ"ש, לסיפא שהיקלנו לאכול מפירותיה. ותירץ, די"ל ע"פ הגמ' בגטין (נד:), דבנטייבה שדהו הרי"ז קנסא, ולכן לא יזרע במוצ"ש, אך פירותיה הפקר הם וא"ש לקנום עליהן. ועו"כ, וחיישנן לביאור הפסוק שהוא בשביל שלא יקצרו כדרך הקצירה דאיתא והיתה שבת הארץ לכם לאוכלה, הילכך הותר לקצור ולזמור רק בשינוי בשביל לאוכלה בלבד, ועי"ש עוד גבי דין ספיחין בירקות (בה"ג) ואכמ"ל.

והנה בסוכה (לט.) איתא, אין מוסרין דמי פירו"ש לע"ה יותר ממזון שלוש סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהיו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי ובא ואוכלן בקדו"ש, בד"א בלוקח מן המופקר, אבל בלוקח מן המשומר, אפי' בכחצי איסר אסור, ע"כ.

ופרש"י (שם ד"ה בד"א) דההיתר הוא לתת לע"ה ממון עד סכום של ג"ם ולא יותר, דאין מוסרין דמ"ש לע"ה. ועו"ש (ד"ה אבל בלוקח מן המשומר) כתב, שמה שאסרנו בכחצי איסר הוא למסור לו דמ"ש, אך בהערמה שמוכרן על יד על יד יהיה מותר, דסו"ם אי"ז דמ"ש ואין הפירות עצמן אסורות בהנאה, ועי"ש.

ועוד, דביבמות (קכב.) איתא, עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק, ואמר פירות הללו של ערלה הן, של עזיקה הן, של נטע רבעי הן, לא אמר כלום, לא נתכון אלא להשביח מקחו. וכו' ע"כ. ופרש"י (שם ד"ה של עזיקה), מפרדם מעוזק וגדר סביב לו לשומרו והיא שנת שביעית, וקשיא לי דמאי איסור יש כאן אם עבר זמן הביעור לא נשא מן המשומר ול"ש מן המופקר אסורים, וקודם הזמן אלו ואלו מותרים, עכ"ל ועי"ש.

וא"כ משמע ליה לרש"י דאף שהיא שמור ונעבד בכ"ז מותר לאכול מהם בשביעית, וכפשט המשנה והרמב"ם הנ"ל.

אך הנה בתום' (שם ד"ה של עזיקה) כתבו, ואין נראה לר"ת, דהא בהדיא תניא בתו"כ (בהר פ"א ה"ג) ואת ענבי נזירך לא תבצור, מן המשומר אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר וכו', וכ"פ הרש"ם (פ"ח דשביעית) בר"ת, והוסיף שגם דעת הרמב"ם כן כיעוי"ש.

ועיין בשו"ת שבה"ל (חאו"ח ח"א סי' קע"ד) שתמה ע"ז דהא בהדיא מוכח בדעת הרמב"ם להתיר כיעוי"ל ועי"ש, וכן ביאר המהר"י קורקוס (פ"ד הכ"ז) בדעת הרמב"ם, שהפירות מותרים וצריכים לשומרם בקדו"ש.

וכ"כ באורל"צ (ח"א חיור"ד סי' כ"ז או"ג) וז"ל, והנה כל דברינו רק לענין ירקות (שאין להתיר משום ספיחים ואכמ"ל), אבל לענין פירות האילן נלע"ד דבמקום שאין מצוי פירות של עכו"ם או למי שמצבו דחוק, נלע"ד שיכול לסמוך להקל לאכול את הפירות בקדושת שביעית עד זמן הביעור, ולקנות באכסרא ובהקפה, להלכה קי"ל שאין הפירות נאסרים לא הנעבדים ולא המשומרים, אלא יש איסור מדרבנן משום מסייע בידי עוברי עבירה, וכיון שהם שוגגין וזה איסור מדרבנן, בשעה"ד יש לסמוך על הפוסקים שסוברים שאין עבירה באיסור דרבנן בשוגג, ולא יהיה חמור מהרבה איסורים, דאפילו באיסור תורה אנו מתירין בשעה"ד במקום הפסד מרובה, וברור שהמחמיר תע"ב, עכ"ל.

והנה בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פי"ד ה"ה) כתב, שם"ל כדעת רש"י שאין הפירות נאסרו ג"כ: הר"ש, החינוך, המאירי, הריטב"א ועוד.

ועו"ש הביא מספר ערוך השולחן (הל' שמו"י סי' כ"א אות ה') שפסק, דמי שרוצה לסמוך על דעה ראשונה דשמור מותר, אין מוחין בידו, והביא משו"ת ישועת משה (ח"א סי"ג) שהאריך בזה, להוכיח בדעת ראשונים רבים שאסור בהחלט, ובמילואים להלכות שביעית כתב שמעיקר הדין שלא במקום הדחק נקטינן דנעבד ומשומר ע"י ישראל אסור מן התורה (והקשה שם, אלא דאם הוא איסור תורה מה שייך לחלק בין שעה"ד לשלא במקום שעה"ד), **ובספר** משנת ר"ע (ס"ד) כתב, שהעולם נוהגים לסמוך על המיקלין, וכן החזו"א (סי' י' או"ו) כתב להתיר שמור, אלא שחכמים אסרו ליקח ממנו בדמים.

וע"ע באגרת חזו"א (ח"ב סי' קס"ב) כתב, בדין משומר אפשר להקל באכילה, אבל לא לקנות אף בזמן שאין בו משום סחורה, ובקונטרס מצות שביעית כהלכה כתב, שהגרי"ל דיסקין הורה לאסור, אבל דעת החזו"א שיש להקל בזה"ז לסמוך על הפוסקים המתירים, וא"כ נראה דלאדם חלש וכדומה או לקטנים, שצריכים פירות, אין להחמיר, ולקנות רק בשעה"ד ובהבלעה, ועי"ש עוד.

ובילקו"י (מהדו' תשע"ה פי"ד ה"ה) פסק וז"ל, המשמר פירותיו, דהיינו שלא הפקיר את שדהו ומנע את הכניסה החופשית אליהם (בלא היתר), יש אומרים שהפירות אסורים באכילתה, ויש מתירים את הפירות באכילה, והעולם נוהגים לסמוך על המיקלין, ויש לנהוג קדו"ש בפירות אלו, והמחמירים שלא לאכול פירות אלה תע"ב, ועכ"פ אסור לקנות פירות אלה מצד אין מוסרים דמ"ש לע"ה, ע"כ.

ובשו"ת מאמר מרדכי (ושבתה הארץ, בחלק השו"ת סי' ח') הביא, דהנה לרש"י על התורה בויקרא (כ"ה, ו') כתב ע"פ התום', מן השבות אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמוור, ע"כ. וא"כ משמע דם"ל דאסור באכילה מן המשומר ודלא כרש"י בתלמוד בבלי הנ"ל. וכתב שם, שביארו הפסוקים דאין סתירה בדבריו, וכונת רש"י בתורה היא, שאי אתה אוכל מן השמור כדרך שאתה אוכל כל השנה וכו', עי"ש.

ועו"כ משארית יוסף (קונט' השמיטה עמו' קי"ז-קכ"ה) שכתב, שכיון ששביעית בזה"ז מדרבנן יש להקל, אלא שכתב שם: ואני בעצמי ג"כ נזהרתי שלא לאכול, וראוי להחמיר בזה משום מיגדר מילתא, שלא לתת כח לעוברי עבירה ותו לא מידי בזה עכ"ל. וכתב, הנה כי כן, לדעת רוב הפוסקים מותר לאכול מן השמור בשביעית, אלא שצריך לשמור בפירות הללו קדו"ש, ע"כ.

א"כ הו"ל מצד שמור ונעבד בנידו"ד, דיהיה מותר להשתמש בעלי הגאת הללו אף שנעבדו בשביעית רח"ל, ובתנאי שהוא בחינם, ואין בזה מדין מסייע לדבר עבירה ועי"ש.

המורם מכל האמור:

הנה נח' הפוסקים גבי אי שייכי בעלי הגאת קדו"ש או לא, כיון דאין זה ראוי לכל אדם ואין כל אדם משתמש בהם, ואומנם

אף הפוסקים דס"ל דאין בו קדו"ש, ס"ל דגבי אדם שכן ראוי לו ומשתמש בו דלגביו איכא קדו"ש לכה"פ בתורת חומרא.

וגבי קיצוץ עלי הגאת בשביעית, יש אופן שקוצץ והא קציצה מיוחדת ע"מ שיגדל, ולזה אין מתירים ואסור מדין עבודה בשביעית דכך הוא דרך גידולו, אך ישנם אופנים שאין מועילים כ"כ לגידול, ובכה"ג יהיה מותר.

וגבי דין שמור ונעבד, להלכה נפסק שאפשר להקל ולאכול מהם דלאוכלה אמרי, ואף שנעבדו בשביעית, בכ"ז עדיין אינן אסורים בהנאה, אך המחמיר בזה תע"ב.

א"כ למעשה במה ששאל, הדין שאין קדו"ש בעלים אלו, אך המשתמשים בהם ראוי שיחמירו לנהוג בהם קדו"ש (ואחר הלעיסה חשיבי כמבוערים), וגבי דין שמור ונעבד שרי והמחמיר תע"ב. והנלע"ד כתבתי.

ואמיים בדברי ברכה אל כבוד הרב השואל, ואל כת"ר, יזכו ויפוצו מעיינותיו חוצה מתוך שמחה ובריאות, אורך ימים ושנות חיים יוספיו לך בטוב ובנעימים אמן כן יהי רצון.

בברכת התורה

סלמאן שלמה דורי

סימן י
שיירי מאכל בפירו"ש באירועים ובשא"מ

שאלוני בהא דמצוי הדבר מאוד, שמוזגים אוכל לאורח יותר מכפי צורכו, ובשפע רב כדי שלא יתבייש ויאכל כ"צ, ואף שאין מסיים כל אשר שמו לו בצלחתו, בכ"ז כך הוא הדרך הנימוס. ועוד, דבאירועים וגם כאשר מארחים אנשים שאינן מב"ב הקובעים, מה שמשייר האורח בצלחתו אין מחזירים, אלא משליכים לאשפה דמאים בעבורם, ועתה במאכלים הקדושים בקדו"ש, מה דין שיירי מאכל אלו ובכל כיוצ"ב.

תשובה:

בירושלמי שביעית (פ"ח ה"ב) איתא [ע"ד המשנה בשביעית (פ"ח מ"ב) דתנן, שביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, לאכול דבר שדרכו לסוך, לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן, וכן בתרומה ובמעשר שני, קל מהם שביעית שניתנה להדלקת הנר], כיצד לוכל, דבר שדרכו לוכל אין מחייבין אותו לוכל לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק, ולא תבשיל שנתקלקל צורתו, וכן הוא שביקש לוכל תרדין חיין או לכום חיטין חיות אין שומעין לו וכו'.

וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמיטה ויובל הי"ג), ולא ישנה פירות מבריית כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי, לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה. ועו"ש פסק, אינו מיטפל לאכול תבשיל שנפסד, והפת שעיפשה, כדרך שאינו אוכל בתרומה ובמעשר, ע"כ.

והנה הר"ש מפירוש המשניות (שם) ביאר נתקלקלה צורתו, ע"פ התוספתא (פ"ד ה"ד) דהוא כל ושינה צורתו (לקילקול). ועי"ש שהביא דבפסחים (מד:) איתא, ע"פ מח' רבנן ור"ע האם כשעובר מעת לעת הוי נותן טעם לפגם, שר"ע ס"ל דרק אחרי מעל"ע שיהיה טעם לפגם, אך רבנן ס"ל שמיד אחר שנבלע ונפלט הוא כבר פגום, אך עד מעל"ע אנן אמרי טעם כעיקר, ואוסר ההיתר, משא"כ אחר מעל"ע שכבר אין טעם כעיקר. אך בהכרח בב' המקרים תמיד שנבלע מאכל הוא נפגם ופשוט. ולכן הגם שהוא אמר שעדיין יכול הוא לאכול מזה ואי"ז פגום בשבילו כ"כ, בכ"ז נפסל לענין שמיטה מאכילה ועי"ש.

והנה ראיתי להביא ראייה לנידו"ד להתיר, מהתוספתא שביעית (פ"ד ה"ד) דאיתא, צורר את התבלין ונותנין לתוך התבשיל, אם בטל מעמן מותרים, ואם לאו אסורים, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמיטה ויובל הכ"ב) דאחר שהשתמשו כדרכם ויצא מעמם, הרי הם כחולין, ואם לא יצא מעמם עדיין קדושים בקדו"ש, דסו"ם אפשר להשתמש בהם עוד, וכן ביאר הרדב"ז (שם), דאחר שיצא מעמו לתבשיל הרי הוא כעין בעלמא, וא"כ הו"ה לשאר אוכלין אחר שימושם, הנותר הוי כפסולת ואף שהם עדיין ראויים הם למאכל בהמה, בכ"ז נגמר שימושם והוי כעין שאין בו קדו"ש.

ואומנם עיין בחזו"א (סי' ט' סק"ד) שכתב בזה, דכל הנ"ל נאמר בכל פירו"ש שלאחר שנפסלו מאכילה פקעה מהם קדושתם, אלא"כ ראויים הם למאכל בשעה"ד, או שראויים למאכל בהמה, ע"כ. וא"כ אי"ש כ"ז בנידו"ד, דעדיין שייכי ביה גדר מאכל אדם וכ"ש שראויים הם למאכל בהמה, וצ"ב.

ועוד יש להביא ראייה מהירושלמי שביעית (פ"ט ה"ד) דאיתא, חזקיה אמר, מכיון שהתחיל באוצר, כמבוער הוא, אתא עובדא קמי ר' ייסא והורי כחזקיה, אמר לא דאנא סבר כוותיה, אלא מן מה דאנן חמין רבינון עבדין כוותיה ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (בפ"ז ה"ו) דאם התחיל בה הרי הכל כמבוער, ומדבריו משמע שהרי"ז כמבוער, דאין דרך לשומרם אחר שכבר פתח החבית.

ואומנם הרדב"ז הב"ד הירושלמי הנ"ל, והקשה, ואמאי בשביל שהתחילו לאכול מן האוצר חשיב כמבוער, והרי א"כ כל אדם יתחיל באוצרו ויניח השאר, וכתב שם, הילכך אני אומר הכי פירושו, אם התחיל בחבית, הרי הכל כמבוער וכאילו הגיע זמן הביעור לכל מה שבחבית וחייב לבער הכל, אע"ג שיש בה מינין שעדיין לא כלה לחיה מן השדה, ועי"ש.

אך הנה עיין בפירוש הר"ש סירילאו (בירושלמי שם) שכתב, הטעם הוא, כי מאחר שהתחילו ב"ב לאכול מן החבית בודאי יאכלהו במהרה כדי שלא יתקלקל, והרי"ז כמבוער כבר. וע"ע בדר"א (בציה"ל כאן, ס"ק ס"א) שכתב, דהרמב"ם בפיה"מ למעשר שני (פ"ה מ"ו), כתב כעין דין זה, גבי תבשיל שנתבשל בו כמה מינים שהרי הוא כמבוער, מפני שאם נשאר הוא מתקלקל, ועי"ש.

והנה ע"פ דברי הירושלמי הנ"ל (פ"ח ה"ד), ואחר ביאור הר"ש למשניות שאף תבשיל שאינו בן יומו ועבר עליו הלילה הוי נתקלקלה צורתו וחשיב כמבוער, קשה ע"פ הרדב"ז דהתקשה אמאי חשיב כמבוער מתי שכבר התחיל, דהכ"נ ואפי' נתקלקלה צורתו בשהיית הלילה כבר חשיב כמבוער.

וגם מה שביאר הרש"ם בביאור בירושלמי הנ"ל, שממהרים לאוכלו, ג"כ צ"ב מדברי המשנה והירושלמי הנ"ל, דאף אם אין ממהרים לאוכלו ברגע שהתחיל אכילתו הוי חשיב כמבוער ממש, וצ"ב.

והנה בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה פט"ו הי"ב) כתב, פירות וירקות שגדלו בשביעית בקרקע ישראל שיש בהם קדו"ש, אסור לאבדם כל זמן שהם ראויים עדיין למאכל אדם, או אפילו למאכל בהמה, שנאמר לכם תהיה לאוכלה וגו', ודרשו חז"ל לאוכלה ולא להפסד, ולכן אם נשארו בצלחות או בקדירה פירות וירקות בשיעור ניכר, כמו תפו"א גזר ובצל וכדומה, אסור לזורקם לאשפה כמות שהם, שבכך מפסיד פירו"ש בידיים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון ויניחן בתוך פח האשפה, שאז אינו מפסידם בידיים אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא (ובפרט בפחות משיעור כזית), ויש שמחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית אחר שכרך אותם, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה, ותע"ב, ע"ש.

ועו"ש (בהכ"ג) כתב, מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד ונמצא שגורם ע"י החיתוך לזירוז הקילקול של החצי הנשאר, דכל גרם הפסד פירו"ש מותר, ובפרט גרם שבא מכח אכילת פירו"ש שמותר, ואף אם אינו חותך הפרי לפני אכילתו אלא אוכלו כך כשהוא שלם, אלא דמראש מקדם מידע ידע שלא יאכלנו כולו, ושיריה ניכרים אף זה שרי, וכו'.

וכן האוכל במסעדה יכול להשאיר את השאריות על השולחן אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום פעולה לאיבוד הפירות, ואין חיוב שמירה על פירו"ש וכו', ומ"מ אסור להשים פירו"ש במקום חם או במקום דריסת בנ"א עכ"ל. וכ"כ בספר אשרי האיש (יור"ד ח"ב עמוד ר"ה) בשם הגריש"א זיע"א, שמותר לחתוך פרי אע"פ שדעתו לאכול רק חציו, ואע"פ שע"י החיתוך גורם לזירוז הקלקול של החצי הנשאר, שגרם הפסד שבא ע"י אכילת פירו"ש מותר.

והוסיף, דמ"מ יש להחמיר שלא להניח פירו"ש ליד פחי אשפה, כיון שאוספי האשפה יקחו אותם יחד עם האשפה ויפסידו אותם בידיים.

ועו"ש (עמו' ר"ד) כתב, שהאוכל במסעדה יכול להשאיר את השאריות על השולחן אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום פעולה לאיבוד הפירות, ואין חיוב שמירה על פירו"ש. והוסיף, ומ"מ גבי ישיבות על הנהלת הישיבה לדאוג לכך, וגם ע"י גוי שעובד בישיבה צריך לדאוג שלא יזרוק פירו"ש, ועי"ש.

ועי"ש עוד (עמו' ר"ד) שכתב, גבי עודפי פירות שברור שלא יאכלו, שכתב החזו"א (סי' י"ד סק"י) שאסור לקלקלם, אלא מניחם עד שירקבו מעצמם, וכן אסור להאכילם לבע"ח כל זמן שראויים לאדם. שאם הוא גורם קלקול מותר, וכן מותר לגרום למאכל אדם שברור שלא יאכל יותר, שיהפוך למאכל בהמה כדי להאכילו לבע"ח, שיתכן שגרם הפסד אסור רק בדבר העומד להאכל ולא בדבר העומד ליפסד, שאין זה איסור מצד עצם המעשה, אלא מצד הפסד התכלית שלמענו הוא עומד, ועי"ש.

בגדר שיירי מאכל

וע"ע ביקלו"י (שם, הל' ל"א) שפסק מהשמיטה כהלכתה (פ"ג ס"ד וס"ו ובהערות שם), פירות וירקות של שביעית אוכל בדרכו, וכאשר גומר לאכול, המעט שרגיל להשאיר בצלחת ובקדירה אינו חושש עליו, ומותר לו לזורקו לפח אשפה, וגם לא צריך למרק את הסיר או הצלחת, אלא רוחצם בדרכו. אולם, אם נשאר שיעור ניכר שרגילים לשמור לעצמו או לבהמתו, או להחזיר לקדירה, ועבשיו רוצה לזרוק אותו, אינו זורק לפח האשפה, אלא נוהג כנזכר לעיל (להשים בתוך שקית או בפח השמיטה), ועי"ש.

ובדר"א (פ"ה ה"ג, ס"ק י"ג) כתב, דאסור להפסיד שיירי פירו"ש אפי' שיירי מאכל, כל שדרך אנשים החסים על ממונם לשיירם, ע"כ.

עו"כ שם מהמשפטי ארץ (פכ"ג ס"י), שמותר לשטוף סירים וצלחות שיש בהם שיירי מאכל הקדושים בקדו"ש, אע"פ ששיירי המאכל הולכים לאיבוד, כל שהכמות קטנה, שלא רגילים בכל השנים לטרוח ולאסוף כמות זו, ועי"ש.

ובספר שביעית כהלכתה (פ"ג ס"ד ובהערות) כתב, שאף השאריות שרגילים להשאירן בצלחות או בסירים ואין שומרים אותם, אי"צ לשומרן בקדו"ש כלל דחשיבי כעצים.

וע"ע בדר"א (שם) במהדורת שיח אמונה (הע' 24) שכתבו, ומ"מ פירורים שדבוקים לכלי, וכן אם נשארו פירורים שאין רגילות לאוכלם כלל, דעת רבינו (הגרח"ק זיע"א, שיח השמיטה פ"ג ס"ב) שאי"צ לשומרם, ומותר לשטוף את הכלי כרגיל, והוסיף בעוטה עור (שביעית סי' י' ס"ו הע' 49, שכן נהגו בבית החזו"א, ובשיעורי שבה"ל (עמו' עד"ר) כתב, שכלל הדבר שכל שהשיריים ראויים לעני בשעת דוחקו נשאר עליהן קדו"ש, משא"כ אם נשאר מעט שיריים ממש או פירורים שמאוסים ואין אחר אוכלם, אין איסור לאבדם, ודעת הגר"נ קרליץ (עמודי ארץ, פי"ג סי' ט') שכלים שדבוק בהם שיירי אוכל כפי הרגילות שנשאר לאחר אכילה רגילה, מותר להדיחם אע"פ שמאבדם ע"י כן (וראה עוד בחוט השני, עמו' רצ"ט, ד"ה ויש לעיין).

ועו"ש, לגבי שיירי משקה שהשאיר אורח וכד', דעת הגרנ"ק (דף הוראות אוצר בי"ד, חוט השני עמו' תפ"ח אות א' 1) כתב, שאסור לשופכם לכיור אלא ישאירם עד שיתקלקלו (ובאופן של אחר שנתקלקלו הם ראויים עדיין לבהמה, אלא שאינם עומדים לבהמה, הנה יש לנהוג קדו"ש (וע"ע בציה"ל (שם ס"ק כ"ז) גבי אם אין מצוי בהמות, האם הוא זבל באשר נפסל מאוכלי אדם.

והנה בנידון זה כתב הגאון רבי אברהם צבי ישראלזון שליט"א מהגרי"ש אלישיב זיע"א שנשאל, האם קליפות של פירות שאין הדרך לאוכלם יש לשמור בקדו"ש או אפשר לזורקם בגלל שאי"ז עומד לבהמה. והשיב, מעיקר הדין אם ראוי למאכל בהמה יש לנהוג בזה קדו"ש ואסור להפסיד, אלא דמכיון שבזמננו אינו עומד כלל למאכל בהמה דאין מצוי בבהמות, ואין דרך לשמור את הקליפות עבור בהמות, א"כ אפשר להקל מן הדין, אלא דראוי להחמיר ולנהוג קדו"ש, כיון שבמקום שיש בהמות הדרך

להאכילם קליפות. ואומנם, יכול לעוטפם היטב ולהשליכם כך לאשפה, דגרם הפסד מותר בדבר שאינו עומד לאכילה.

[ועו"ש הביא שנשאל הגריש"א זיע"א, שיש שעושים מקליפות של תפוזים מיני משקה, האם זה מחשיב כמאכל אדם, והשיב, שזה תלוי בכמות האנשים שעושים מזה אוכל, וכיון דזה מיעוטא דמיעוטא, ואי"ז דבר רגיל אי"ז נקרא עומד למאכל אדם, ודו"ק לענין עלי הגאת, ועיין בזה במקומו לעיל (סי' ט') שהארכנו בזה ואכמ"ל].

ואומנם הגר"ש וואזנר (בתורת הלוי שם, סי"ג, וכן בשבה"ל שם) **כתב**, שלגבי שיירי משקה, יתכן שיש להקל יותר, כיון שהם נמאסים, ובפרט בזמנינו שכולם מקפידים שלא לשתותם ועי"ש, וע"ע לקמן ביסוד גדר שיירי מאכל ודו"ק.

עוד ראיתי שהביא הגר"ר אברהם צבי ישראלזון שליט"א מהגריש"א שנשאל, המתארח במקום שאין שומרים קדו"ש בפירות נברים מה יעשה עם שאריות מאכלו. והשיב, יכול להשאיר את השאריות על השולחן, אע"פ שהמנקים יזרקו את הכל לאשפה, כיון שאינו עושה שום דבר, ואין חיוב שמירה על פירו"ש. ועו"ש כתב, שנשאל היאך מותר לשטוף צלחות וכד' שנשארו בהם שיירי מאכל הקדושים בקדו"ש. והשיב, אם הכמות קטנה ביותר שגם אנשים החסים על ממונם אינם רגילים בכל השנים לטרוח ולאסוף כמות כזו, אין צריך לטרוח יותר, ולאסוף את מה שדבוק אלא יכול לשוטף כרגיל, ועי"ש.

גבי הבדלה וגבי שפיכת היין בפסח

הנה בתרומות (פ"א מ"א) תנן, אין מבשלין יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו, ובירושלמי (שם) איתא, מפני שהוא ממעיטו ר"א ור' יוחנן, חד אמר מפני שממעט מידתו, וחד אמר מפני שממעיטו משוויו שאין כל אדם שותה יין מבושל כיין חי, ועי"ש.

והנה לפי"ז צ"ב, היאך מותר לעשות הבדלה ביין של קדו"ש, הרי ממעטי משוויתו, שכן נשים אינן שותות מיין של הבדלה (כיעוין במשנ"ב או"ח סי' רצ"ו ס"ק ל"ה), והרי"ז לכאורה כמו שאין כל אדם שותה יין מבושל, וצ"ב.

ובאורל"צ (פ"ה או' ו') עמד בזה וכתב, שאלה, המבדיל על יין שיש בו קדו"ש, האם רשאי למזוג יין לכוס עד שיעלה על גדותיו וישפך, וכן לכבות בשאריות היין את נר ההבדלה וליקח מן היין ולהשים ע"ג עיניו כנהוג. תשובה, מותר לעשות דברים אלו ביין של שביעית, וכדרך שרגילים לעשות כן כל השנים.

וכתב שם (בהערות), שיש שרצו לאסור למזוג יין שיש בו קדו"ש לכוס באופן שיעלה על גדותיו וישפך, אף שנהגו כן תמיד לסימן ברכה ולסימן טוב (כמובאר ברמ"א (אור"ח סי' רצ"ו ס"א) **עי"ש**), כיון שאסור להפסיד יין שיש בו קדו"ש וכפי שמתבאר וכו'. ובששופך שלא לשם שתיה יש כאן הפסד, וכן לענין מש"כ הרמ"א (שם), שנהגו לכבות בין הבדלה את הנר ולרחוץ בו את העינים לחיבוב מצוה, שג"כ אין לעשות כן ביין שיש בו קדו"ש, משום לאוכלה ולא להפסד.

וכתב, ואולם נראה שיש להתיר בכ"ז, שהרי ודאי שכל האוכל מפירו"ש רשאי לנהוג באכילתם כדרכו, ואם נשתייר מעט בצלחת או בכום או בקדירה, אינו חייב לדקדק ולאכול ולשתות הכל לגמרי, וכמש"כ הרמב"ם (פ"ה ה"ב) שדין פירו"ש כדין תרומה.

והרמב"ם (בפי"א מהל' תרומה ה"ה) **כתב**, כדרך שמרקדין את הקמח בחולין כך נוהג הכהן בתרומה, מרקד לאכול ומשליך את המורסן, ועי"ש. הרי שהכלל הוא שכפי שרגיל לנהוג באכילתו תמיד כך נוהג בתרומה, ולכן דבר שדרך לשייר, מותר לשייר ולהשליך, ורק דבר שאין דרך לשיירו, וכגון להוציא קב או קביים מן הסאה כדי לעשות סולת מנופה הרבה, אין לעשות וכמבואר ברמב"ם שם.

וע"כ נראה שהו"ה לענין יין הבדלה, דכיון ששופך כן כל השנים, רשאי לשפוך כן גם בשנה השביעית, ואת הנשפך אינו צריך לשמור (כמו שאי"צ לשמור שאריות מזון שבצלחות או בסיר, ולכן ג"כ רשאי לכבות הנר וכו' כדרך כל השנים), **עכת"ד**.

וע"ע בילקו"י (פט"ו הל' ל"ח) **שכתב**, תבשיל שיש בו ירקות שיש בהם קדו"ש, והתבשיל נפסד והתקלקל, וכן פת שעיפשה, אין חיוב לדחוק את עצמו ולאוכלם, אחר שנפסלו מאכילה, ואף בעיבור צורה מהיום למחר, אינו חייב לדחוק את עצמו ולאוכלו, ואפילו רק אינו מצעים לו, אינו צריך לדחוק עצמו ולאוכלו, וכן אם אינו יכול לאכול מחמת שהוא שבע אינו חייב לדחוק את עצמו, אלא מניח בפח של שביעית ודיו, ומ"מ אם רוצה בכ"ז לאוכלם באופן שראויים לאכילה ע"י הדחק, אין בזה איסור, ע"כ.

והחזו"א (סי' י"ד סק"י) **כתב**, דבפירות וירקות של שביעית שאינן ראויים למאכל אדם, אין מחייבין אותו לחושבו למאכל אדם, אלא רשאי להאכיל לבהמתו, ובפת שעיפשה כיון שראוי לבהמה אסור לו לאוכלה, כיון שראוי לבהמה דחשיב הפסד ועי"ש.

ובילקו"י (שם) האריך לדון בדבריו, האם בתבשיל שנתעפש וכו', רק אינו חייב לאכול, אבל אם ירצה לאוכלו יכול, או דילמא דאף אסור לאכול כדברי החזו"א, דסו"ס אי"ז דרך אכילה וחשיב הפסד פירו"ש, שעושה בפירות דבר כפי רצונו, וכתב שם לדייק מלשון התוספתא (הנ"ל) דאיתא, אין מחייבין אותו, משמע דרק אינו חייב לאכול מאכל זה, אבל אם ירצה, יכול לאכול מאכל זה. וכן אפשר לדייק ממש"כ כעין זה הרמב"ם בהל' תרו"מ (הנ"ל) עי"ש, ודלא כסברת החזו"א הנ"ל.

ובאור לציון (פ"ב בהע' א') הביא ג"כ את הספק הנ"ל, וכתב לדייק כהאמור בדברי הירושלמי והתוספתא הנ"ל שרק אין מחייבין אותו, ובכ"ז אם רוצה יכול.

ועיין בספר משנת יוסף (ח"ג עמו' ק"ז), שכתב לחלק בזה בין מעשרות לבין שביעית, דהנה במעשרות, אין שייך שום קדושה למאכל בהמה, ולכן רשאי לאוכלו האדם אף דאי"ז ראוי לו אלא לבהמה. אך בשביעית דקי"ל ג"כ קדושה במאכל בהמה ומשנה מיועדו שאסור, וכדברי החזו"א.

אך הנה לענ"ד הדברים צ"ב, דהרי כבר פסק הרמב"ם (בפ"ה מהל' שמו"י הי"א) דבמאכל אדם אוכלו כדרכו, ובמאכל בהמה אוכלם כדרכם, ואין שולקין דאין דרך לשלוק מאכל בהמה, ובכ"ז אם ירצה האדם לאכול בלא שליקה, מאי גרע מבהמה האוכלת.

ובפרט, דלשון המשנה (שם) תנן, כלל גדול אמרו בשביעית, כל המיוחד למאכל אדם, אין עושין ממנו מלוגמא לאדם, ואי"צ לומר לבהמה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, עושין ממנו מלוגמא לאדם, אבל לא לבהמה, וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה, נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה וכו', עי"ש. וכן בירושלמי (פ"ח ה"א) הסיקו, שמאוכלי אדם לא עושין מלוגמא כלל, ומאוכלי בהמה עושין מלוגמא או צבע לאדם דעדיין נשארים בקדו"ש, אבל לא מלוגמא וצבע לבהמה דבכך א"א לשמור קדו"ש, ועי"ש. וכ"פ הרמב"ם (בפ"ה הי"א) ועי"ש, וא"כ אף מאכל בהמה קל הוא, ואפשר להשתמש בו לצורך האדם דהוא עדיף, ע"פ מאכל הבהמה ופשוט.

וא"כ לכאורה צ"ל, דהגם שהוא ראוי למאכל בהמה, א"ש לאסור לאדם לאכול, וזהו מוכח מלשון הירושלמי והתוספתא, ועוד דאין מחייבין לאכול, ולא בלשון אסור לאכול, כנלע"ד.

ובילקו"י (שם) כתב, ולדינא נראה, דכיון שהוא מילתא דרבנן דשביעית בזה"ז דרבנן, י"ל בזה ספיקא דרבנן לקולא כיעוי"ש, ולפ"ד א"צ לכ"ז דפשוט דא"א לאסור מאכל בהמה על האדם, דעדיף טפי.

שיירי מאכל הוי כפסולת ממש בעיני בנ"א

נהדור אנפי לנידו"ד, דהנה שיירי המאכל שנשארו בצלחות, ובאירועים המוניים ג"כ בצלחות המרכזיות ובכ"מ לפי המציאות והרגילות, שהשיריים הללו חשיבי כלפי האדם הרגיל כפסולת, ואף יכעס אם יגישו לו מאוכל זה (ובפרט האידנא שנמצאו במחקרים חידקים רבים על האוכל בכל שהוא בחוץ, ויכול ויגיע לידי סכנה בדברים מסויימים, ומשום כך לא לוקחים שום סיכון ומשליכים הכל, וגם דברים הראויים לאכילה עוד זמן רב), וגם לבע"ב או בעל האולם או המסעדה, אין שום חשיבות לאוכלים אלו והוי כפסולת בעלמא.

ואומנם, אף שישנם ארגוני צדקה וחסד, האוספים אחרי האירועים בערבים מן האולמות כל שיירי המאכל, ומגישים אותם לעניים למחרת, בודאי דגם אלו אין אוספים משיירי המאכל בצלחות שאין מושג מי אכל ובמה נגע, אלא כולי האי ואולי רק בשיריים הנשארים במטבח ולא הוגשו בסופו של דבר לציבור.

והאידנא, האחריות החוקית לנזקים אם ישנם מאוכל היוצא מן האולם, אף שנתרם הוא לארגון חסד במצב מזוב, ויכול והתקלקל בזמן העברה מהאולם לעניים, הינה על האולם, וע"כ נמנעים בעלי האולמות ג"כ מזה, דאין באפשרות להבטיח שהשינוע יהיה כראוי, ואף אמר לי ידיד א' בעל מטבח לאוכל מוכן, שעדיף לו לשלם לאותם ארגונים כסף ושיקנו אוכל, מאשר להביא להם משיירי המאכל דמסתבן הוא, ובפרט דהאידנא אכשר דרא ואין נותנים לעניים שיירי מאכל, אלא מאכלים מוכנים במיוחד, כיאה וכראוי לעם ישראל רחמנים בני רחמנים, פוק חזי בבתי תמחוי ברחבי הארץ, שמוגש שם מידי יום, ובצורה מכובדת וראוייה.

וא"כ, כמעט ואין מי שיראה את שיירי המאכל (אף אותם שבצלחות מרכזיות) באירועים כאוכל הראוי לאכילה בדרך רגילה, ואולי בשעה"ד גדולה יסכים לטעום מזה, ואי"ז הדרך הנורמלית כלל ועיקר, ובטל הוא בדעת הרוב.

א"כ הו"ל דבנידו"ד אין שייך כלל קדו"ש בשיירי המאכל הללו, והוי כפסולת שאין ראוייה לאכילה, אף שבעשה"ד יכול להיות ראוי למאכל אדם וכ"ש למאכל בהמה.

ואף לא דמי זה למש"כ במשפטי ארץ (פכ"א סט"ז) לענין עודפי פירות שביעית, שאסור לקלקלם אף שאין אוכלין אותם, ואסור אף להאכילם לבע"ח כ"ז שראויים לאדם, אלא ישאירם שירקבו מאליהם, דסו"ם הני פירות ראויים הם למאכל, ורק חשיבי כעודפים שהיא סיבה שאינה קשורה לפירות עצמם, לכן א"א להפסידם, אך הכא שיירי המאכל מופסדים ומבוערים הם מצד עצמם וא"ש בהם ג"כ קדו"ש.

שפיכת יין בליל הסדר באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב

והנה לראיה לחילוק זה, שכאשר הפירות קדו"ש אינם נאכלים מצד עצמם דאי"ש בקדו"ש לבין שמסיבה צדדית אין נאכלים שעדיין שייכי בקדו"ש.

הנה דנו הפסוקים גבי אי שרי לשפוך מיין של שביעית כפי המנהג באמירת דצ"ך עד"ש באח"ב בליל הסדר, דהנה בספר השמיטה (להרי"מ טיקוצינסקי, צד ל"ג פ"ז ג' בהערה) בשם הגרא"י קוק זצ"ל, וכן בשבת הארץ (קונט"א סכ"ב) ועוד לאסור, וכ"פ בילקו"י (פט"ו סנ"ז), דסו"ם אין פגם בעצם היין, עוד דהמנהג הזה אינו דרך, ולכן יש לאסור לכתחילה.

ואומנם, עיין באור לציון (שביעית פ"ב או' ו') שכתב להתיר לעשות קידוש והבדלה מיין של קדו"ש, ואף לשפוך ולכבות מן היין את הנר, ועוד. וטעמו, כיון דרכו לשפוך כל השנים רשאי לשפוך כן גם בשביעית, ואת הנשפך אי"צ לשמור וכמו שאי"צ לשמור שאריות מזון שבצלחת או בקדרה, ופסק עפי"ז וז"ל, המבדיל על יין שיש בו קדו"ש רשאי למזוג מיין זה לכוס עד שיעלה על גדותיו וישפך, וכן לכבות בו נר הבדלה, וכן ליקח מן היין ולתת ע"ג עיניו כנהוג, ועי"ש.

ולפי"ד, אף המנהג של דצ"ך עד"ש באח"ב דעושה כן כל שנה, יהיה ג"כ מותר, אך עיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ל"ג) שכתב שבשפיכות אלו, הוי הפסד בידיים ומפסיד יותר מרביעית יין שיהיה אסור, ועי"ש עוד גבי הבדלה דג"כ אסר, ואכמ"ל.

אך הנה בילקו"י (פט"ו סעי' כ"ח) כתב שיש לעיין בזה, דדרכו בכך שייך לומר על אכילה ושתיה, אבל אין דרך יין לשופכו וליתן ע"ג עיניו, דמשום סגולות בעלמא לא יהיה כדרכו של היין בכך, ופשוט דאי"ז דומה לנתינה לקטן, דשם כך הוא דרך אכילתו, משא"כ הבא שהוא דרך סגולתו. ועי"ש שכתב, שיתכן שכונת האור לציון שכל שדרך העולם להשתמש באופן מסויים שרי. וכן הוא בדעת החזו"ע (בכמה דוכתי) דס"ל לאסור לשפוך בדצ"ך עד"ש באח"ב ולא התחשב בסברת האור לציון שדרכו בכך כל שנה, כיעוי"ש.

ולענ"ד הו"ל, דיש חילוק בין דרך שתיה לדרך שפיכה, דבדרך שתייה בהבדלה, נהוג שישפוך קצת לסימן ברכה, ובנשפך מכבים הנר ושמים על העינים, דבכה"ג חשיב עדיין כדרכו בכך, משא"כ בדצ"ך עד"ש באח"ב, דאין זה אלא שפיכה, ואף אחד אינו שותה מן היין הזה, הוי ממש כדרך הפסד, ואז לא אכפ"ל הא דבכל שנה עושה הפסד של היין (לתועלת של דבר אחר, דסו"ם שרי מדין בל תשחית, ועיין עוד במש"כ בזה בספרי שו"ת אשר לשלמה (ח"א סי' ז') **באורך**, **ועי"ש**).

ובילקו"י (פט"ו סעי' נ"ח) כתב בלשון עמומה וז"ל, י"א דלכתחילה אין להבדיל על יין של שביעית, מכמה חששות, שהרי רגילים למלאות את הכוס יותר ממידתו לסימן ברכה, ונמצא שמאבד יין שיש בו קדו"ש. ועוד, שהרי הנשים נהגו שלא לשתות מכוס ההבדלה, וא"כ נחשב כמעט באכילתו. ועוד, שהרי אין המבדיל שותה את כל הכוס, וגם שהנותנים מהיין על עיניהם, ומכבים בו את הנר, ונמצא כ"ז גורם להפסד פירו"ש. וי"א שאין לחוש לכ"ז מכמה טעמים. והעיקר לדינא, שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל ישתה את כל הכוס, עכ"ל.

ובהערותיו (שם) כתב, ודרך יין היא לשתותו ולא לשפוך ממנו, ולכן כתבנו בסתם שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל ישתה את כל הכוס, והיינו דלכתחילה עדיף שלא ישפכו מהיין לכבות את הנר ולא יתנו ממנו ע"ג עיניו וכמבואר, והסומך על האחרונים הנזכרים שהיקלו בזה בודאי שיש לו ע"מ לסמוך, בפרט בשביעית בזה"ז דרבנן, ועי"ש.

ונראה מדברי מרן הראשל"צ שליט"א, שנטה לסברת אביו מרן מאור ישראל בדצ"ך עד"ש באח"ב, שמכיון שהוא דרך הפסד אין לעשות כן שכן הוא דרכו בכל זמן, ודקדק כן לכתחילה ג"כ בהבדלה.

אך אנן כתלמיד דן בקרקע לענ"ד, יש לחלק בין הדברים וכדברינו לעיל, שבדצ"ך עד"ש באח"ב הוי ממש כדרך הפסד ופוסלו מאכילה, ונזהרים שלא לשתות מן היין ולא להשהותו אלא משליכים אותו מיד ומפסידין אותו, שדרך בזאת אין היתר אף שהוא כדרכו לדעת שו"ת חזו"ע הנ"ל, אף שהאורל"צ היקל בזה.

אך הנה גבי הבדלה, שהוא דרך שתייה, וממלא כוסו כדי להראות סימן ברכה, ובשיירי הכום שהוא כשיירים של אוכל שאין נוהגים לשתות אף פעם, בכה"ג כבר נסתלקה קדושת שביעית ממנו, ולכן שרי לכבות בו הנר כדרכו, משא"כ אם דרכו שלא לכבות אלא במעט, ועתה מכבה בהרבה, והכל כפי מנהגו כנלע"ד.

ואומנם הראשל"צ שת ליבו לדבר זה, אך בכ"ז כתב להחמיר שישתה כל הכום ולא ישאיר שיריים בכונה לכתחילה, ובדיעבד אזלינן להקל דסו"ם הוא ספק דרבנן ולקולא.

ומזה ששותה את כל הכום, פותר הוא את טענת האחרונים דמוריד מדרגתו שנשים אינם שותות ממנו ועוד, כהנ"ל. אך אי"ז עיקר לדינא ופשוט.

והנה כשהצעתי את הדברים קמיה דמו"ר מרן הראשון לציון שליט"א, נטה אלי חסד והשיבני במכתבו אלי וז"ל: לכבוד הרב החשוב והנעלה, כש"ת כה"ר סלמאן שלמה דורי נר"ו וכו', החילוק פשוט, כפי שביארנו בילקו"י (שם), דכל גרם הפסד פירות שביעית מותר, וכמבואר שם (בסעיף י"ב) שהאיסור הוא דוקא שמפסיד פירות שביעית בידים, אבל בגרמא מותר, וכן כתב בספר אשרי האיש (יו"ד ח"ב עמק ר"ה) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שגרם הפסד מותר, ועל כן בשעה שמשאיר את שיירי המזון על השלחן, ואח"כ בא המנקה וזורק הכל לאשפה הוא לא עשה כלום להפסיד, והמנקה בא אח"כ וזורק השאריות לאשפה, ובידו של המנקה לא להשליך לפח, והמנקה עושה האיסור, משא"כ להניח פירות שביעית במקום חם, או במקום דריסת בני אדם, הרי תיכף מכה החום על הפירות ומתחיל לקלקלן, וכן כשהוא מניח במקום דריסת בני אדם, ובני אדם לא שמים לב ודורכים על השאריות, הרי הוא עושה בידים, להניח הפירות במקום שמתקלקלין, ודו"ק.

ועו"כ גבי בעל המסעדה עצמה, שהוא יאסוף אותם בנפרד בשקית נפרדת ויקשור את השקית, ויכול להניח אח"כ בפח האשפה שיתקלקלו שם מאליהן, והמחמיר שישליך את השקית אחר שיתחיל להתקלקל תע"ב. בברכת התורה, יצחק יוסף הראשון לציון הרב הראשי לישראל, עכ"ל.

ונראה שהסכים לסברתינו לחלק בין דרך הפסד, לדרך אכילה שהשיריים שמשיר אי"ז בגדר הפסד כנראה לכל מעיין בעצם חילוקו בין האורח במסעדה שמשייר האוכל על השולחן שזה מותר, אף שגורם לכך שישליכו את זה לאשפה, ביון שאי"ז בדרך השלכה והפסד, לבין בעל המסעדה, שנבון שיחמיר בהשלכת השיריים לפח השמיטה דסו"ם הוא דרך השלכה. וב"ה שזכינו לכוון לסברת גדולים.

והנה עתה יצא לאור עולם הקובץ הנפלא גם אני אודך (שביעית ח"ג) ושם במדור גנוזות (עמו' ב') הביא ממרן שה"ת זיע"א שנשאל וז"ל, בירושלמי (פ"י מפסחים ה"א) מיבע"ל מהו לצאת ארבע כוסות ביין שביעית, ויש שביארו כיון שאסור לאכול פירו"ש אכילה גסה, ארבע כוסות ששותה בזה אחר זה ואין נהנה הוי כהפסד פירו"ש והשיב מרן שה"ת, למה אין נהנה, בדאי נהנה ועי"ש. ועו"ש נשאל, דבשו"ע או"ח סי' תע"ב ס"י במי ששונא היין צריך לדחוק בעצמו, אם זהו גם ביין שביעית, די"ל שהוי הפסד פירו"ש וכאכילה גסה דאסור בפירו"ש. והשיב, דהוא ג"כ בשביעית. והוסיף שם הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א, דהנה בדרך אמונה (פ"ה משמו"י סק"ב) כתב דאסור לאכול אכילה גסה בפירו"ש ביעוי"ש, וכ"כ בס' תורת הארץ (פ"ח אות מ"ז) וע"כ עפי"ז דשונא היין ל"ה כאכילה גסה שאסור, ע"כ מדבריו. אך הנה ע"פ החילוק שכתבנו הענין ברור, שכל עוד וזה אכילה או שתיה כדרך הנורמלית לא הוי בגדר הפסד, והאכילה הגסה האסורה, מירי בגסה שברי לכל שא"ש להינות כלל ועיקר מן האכילה דאז הוי כדרך הפסד.

ועו"ש ראיתי להביא ממה שנשאל (שם עמו' ג) האם מותר להטיף יין של שביעית לתוך מים בזמן שאומר עשר המכות, שמפסיד היין. והשיב, שישתה את זה אח"כ, ועו"ש הוסיף לשאול וז"ל, כתב לי מרן שיכול לשתות יין ששפך באמירת עשר המכות בשביעית, וצ"ע ממש"כ בהגדש"פ קה"י (עמוד 559), שהקה"י בשביעית לא שפך היין שלא רצה להפסידם, ומ"ט לא שתה. והשיב, משקים אותו לגוי ע"כ. ונראה שמה שהקה"י לא שפך הוא כיון שנהג להשקות לגוי וכו' אך אם מוכן לשתות מן היין הזה, שוב אי"ז בגדר הפסד ושרי אף לשפוך.

ושו"ר (שם עמו' ח') ממה ששאל הנ"ל למרן וז"ל, האם מותר לעשות תענית הראב"ד בפירו"ש, ועיד"ז אין אוכל הפירו"ש. שהשיבו, כן. ועי"ש שכתב, דהכ"נ ע"פ האור לציון הנ"ל מובן דשרי, אך הנה הדר"א (פ"ה משמו"י ציה"ל ס"ק י"ט) כתב, דאם מבדיל ביין שביעית יזהר שלא ישפוך מהם לאיבוד ולא יתן בעינים ובכיסים, וכ"כ בחוט השני (שביעית עמו' רמ"ח) ועי"ש. וא"כ הרי אסור להפסיד אף כשעושה כן בכל השנה. וכתב, אולם י"ל דשאני תענית הראב"ד שאין מפסיד בידיים אלא אין אוכל בשוא"ת, ומש"ה שרי, וכיו"ב השיב מרן בס' הליכות חיים (ח"ב עמו' קפ"ז) בעיקר תענית הראב"ד, מ"ט אי"ז בל תשחית, והשיב, יזהר שלא יקלקל בידיים ועי"ש. הרי כיון שאין מפסיד בידיים אי"ז בל תשחית, והכ"נ י"ל לענין תענית הראב"ד בפירו"ש ועי"ש עוד. וע"ע במש"כ בזה באורך שכל ויש לו תועלת מההשחתה אין שיך לדין בל תשחית, דהוא איסור באשר עושה בסתם בספרי שו"ת אשר לשלמה (ח"א סי' ז') ואכמ"ל.

המורם מכל האמור:

שיירי מאכל הפסולים הם בעיני בנ"א הרגילים וכהגדרת הדר"א בעיני בנ"א החסים על ממונם, א"ש בהם קדו"ש והוי כעצים.

ושיירי מאכל שהדרך לשומרם, שייך ביה עדיין קדו"ש, וגם אם מאוסים הם בעיניו אסור לו לאבדם, ומותר להפסידם בגרמא.

ובדרך שמוזג הרבה מן היין לכום בהבדלה עד שנשפך מעט, אם הוא בכמות מועטת, רק בשביל המנהג וכך הוא מנהגו לשפוך מן היין כשאמר את עשרת המכות ודצ"ך עד"ש באח"ב, כיון שהוא כדרך הפסד ולא כדרך שתיה, ובפרט ששופכו לכום שבור ע"מ להשליכו, והאורל"צ היקל ג"כ בזה.

ומהיות מוב שישליך השיריים בתוך שקית וכך יש לך בפח בדרך של כבוד, ובכך הוי גרמא דשרי, אך גם בלא זה המיקל יש לו ע"מ שיסמוך. והנלע"ד כתבתי.

סימן יא

לשלוח פירות שביעית במשלוח מנות בפורים

נשאלתי, האם מותר לשלוח משלוח מנות מפירו"ש או מדמי שביעית, ולצאת יד"ח מצות משלוח מנות.

והנני להשיב:

בתוספתא (פ"ז ה"ז) איתא, אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהן מלוה וחוב, אין משלמין מהן גמולין ואין פודין בהן שבויין ואין עושין בהן שושבינות, ואין פוסקין מהן צדקה, אבל משלמין מהן דבר של גמ"ח, וצריכין להודיע ונותנין אותן לחבר עיר בטובה, ע"כ.

וכ"פ הרמב"ם (בפ"ו מהל' שמיטה ויובל ה"י) וז"ל, דמי שביעית אין פורעין מהם את החוב, ואין עושין בהן שושבינות, ואין משלמין מהן תגמולין, ואין פוסקין מהן צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחין מהן דברים של גמילות חסדים וצריך להודיע וכו'.

והוסיף הרדב"ז (שם), דאף בתוספתא (הנ"ל) איתא ונותנין לחבר עיר בטובה, שהוא מעביר לקופה של צדקה לעניים ואין לו הנאה ישירה מדמ"ש, יהיה מותר לתת מפירו"ש השמיט הרמב"ם משום דנצמד ללשון הירושלמי בדמאי (פ"ג ה"א) ע"כ (והנה לענ"ד דס"ל להרמב"ם דג"כ בזה הוי הנאה, וצ"ע).

פירו"ש אוכלין בטובה ושלא בטובה

ובמשנה שביעית (פ"ד מ"ב) תנן, בש"א אין אוכלין פירו"ש בטובה, ובה"א אוכלין בטובה ושלא בטובה וכו'. ועפי"ז בירושלמי שביעית (פ"ח ה"ז) איתא, מי שיש לו סלע מדמ"ש והוא רוצה ליקח לו חלוק, הולך אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי בזו פירות, והוא נותן לו, והוא אומר לו הרי סלע נתונה לך במתנה וחזור ולוקח לו החלוק. וכ"פ הרמב"ם (שם), אוכלין פירו"ש בטובה ושלא בטובה, כיצד בטובה שיתן לו פירו"ש כמי שעשה עימו טובה שנתן לו, או שיכניסנו לגינתו לאכול כמי שעשה עימו בטובה, ולכן מותר לקבל או לתת פירו"ש ממי שיחזיק לו טובה וכו'.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קפ"ג) כתב לחלק גבי דין משלוח מנות מפירו"ש לג' חלקים, האחד, הוא המשלוח מנות הראשון שבו מחויבים מעיקר הדין והרי"ז חשיב כפריעת חוב, שהוא מחויב מדין תקנת חז"ל, וא"כ הוי כתגמולין בפירו"ש שאסור. והשני, הוא תוספת משלוח מנות שדרך העולם לשלוח, דזה אינו בגדר החיוב ולא אכפ"ל שמקבל משום כן משלוח מהמקבל, דהוא חשיב אוכלין בטובה ושלא בטובה. והשלישי, באשר המקבל משלוח מנות רוצה לשלוח פירו"ש בתמורה למה שקיבל ואסור לשלם תגמולים, עכת"ד עי"ש.

והנה ראיתי שהעירו דלשון הרמב"ם (הכא) הוא: אבל משלחין מהם דברים של גמילות חסדים. וא"כ ההיתר הוא רק כאשר שולח מעצמו, אבל אם חבירו גומל עימו חסד (וכגון נידו"ד שכבר שלח לו המשלוח מנות והוא רוצה להחזירו) אסור לו להשיב לו גמ"ח ממעות שביעית, כי הדבר נחשב כפורע חובו ממע"ש והוא לשון הרמב"ם (הכא) ואין משלמין מהן תגמולין. אך בהרמב"ם בהל' מתנ"ע (פ"ו ה"ז) כתב גבי מעשר שני, ואין משלמין ממנו את התגמולין, אבל משלמין ממנו דבר של גמילות חסדים ע"כ. וא"כ מבואר מהל' מתנ"ע שמותר אף לשלם בהם תגמולין, והיינו להשיב גמול למי שגמל כבר עימו חסד.

והנה עי"ש בב"י (יור"ד סי' של"א סע' קמ"ו, ד"ה אין פורעין), **וכן ביאר הב"ח** (שם, או"ט ד"ה מעשר) שביארו שהכונה שמה שמותר לגמול חסד למי שגמלו במתנ"ע הוא לדבר מצוה כגו' סעודת אבלים, דלצורך כך מותר להשיב, ומה שאסור לשלם תגמולין הוא לדבר הרשות [ואומנם יש גירסא ברמב"ם דאיתא אין משלחין, ולפי"ז אין להתיר כלל להחזיר תגמול אף לדבר מצוה, ואכמ"ל].

והנה עיין בפאת השולחן (פ"ז ס"י) שסתם כלשון הרמב"ם (הכא) שמתירים בדבר מצוה להחזיר, והוסיף שי"א שמשלמים ממנו דבר של גמ"ח ועי"ש. וא"כ לפ"ד יש מקום להחמיר אף שלא להחזיר משלוח מנות גם שהוא מצוה ולא חובה.

להחזיר משלוח מנות מפירו"ש

וע"ע בחוט השני (ס"ק ט"ז ד"ה ולפי"ז), שהתיר להחזיר משלוח מנות מפירו"ש, כי אי"ז מוגדר כפירעון חוב, אך אם מרגיש בעין הרגשת חיוב מחמת שקיבל ממנו משלוח מנות, יתכן וזה נחשב כפירעון חוב. ועי"ש עוד שהסתפק גבי משלוח מנות לחבירו כאשר מרגיש כלפיו הרגשת חיוב, וע"ע בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כ"ז).

וע"ע בילקו"י (שביעית מהד' תשע"ה, פי"ז ס"ט) שפסק וז"ל, אין לקיים מצות משלוח מנות ביום פורים מפירו"ש. אבל אם כבר קיים מצות משלוח מנות, ומוסיף ושולח לעוד ידידים שום אחווה ורעות, יכול לשלוח גם מפירו"ש, כיון שאין זה חוב עליו, ובלבד שיודיע לו שאלו פירות שביעית, כדי שישמור בהם קדו"ש. ועו"ש (ס"י) פסק, מי שקיבל מחביר משלוח מנות, אין המקבל רשאי להשיב לו בחזרה מפירו"ש או מדמיהן, שמכיון שהוא חייב להשיב לו כפי המנהג והנימום המקובל, הרי זה תשלום תגמולין

שאסור בפירו"ש, מפני שנראה כאילו פורע חובו. ועו"ש (סי' א') כתב, וכמו"כ אסור לשלוח מדמ"ש מתנה לחתן ולכלה לאחר שהם שלחו לו כשהיה חתן, כיון שהוא מוכרח לשלוח עתה כפי המנהג והנימום, ונראה כאילו פורע חובו מדמ"ש. עכ"ל, ועי"ש.

ובחוט השני (שביעית עמו' שלד) הסתפק, האם דבר שהוא דרך חובה בגון מה שנוהגין לשלוח למלמד ולמורה ובד' דיש להימנע מלשלוח בפירו"ש דהוי כפורע חובו בפירו"ש ולמעשה נשאר בצ"ע בזה, ובתורת הלוי (פי"ד אות מ"ב) כתב, דאם יש מספיק מינים בלי הפירו"ש, והפירו"ש הם רק תוספת דשרי. ואכמ"ל.

והנה גבי דמי שירות (טיפ) הנהוג לתת במקומות מסויימים, אף שההרגשה אצל רובא דעלמא שהוא חובה, בכ"ז כיון שאין הוא חובה גמורה, וא"א לתובעו ע"כ לא הוי כחוב ויכול לתת זאת גם מפירו"ש או מדמ"ש ובתנאי שיודיעו, ודו"ק גבי נידו"ד דסו"ם המלמד או המורה לא יתבעו ע"כ, דשרי, ואומנם יש להימנע ג"כ בכה"ג, דסו"ם עדיין יש דם"ל שהוא כחובה, והכ"נ הדבר משתנה ממקום למקום ומאדם לאדם ואכמ"ל.

שו"ר כעי"ז בחוט השני (שביעית ס"ק ט"ו) שכתב לענין טיפים לנותני שירות מדמ"ש, מה שמשלמים לפועלים תוספת תשלום על עבודתם (הנקרא טיפ) הכל לפי הענין, כי לפעמים הוא חייב לתת לו טיפ והדבר נחשב כפרעון חוב, אך לפעמים אין הדבר נחשב כחוב, והרי"ז כנתינת מתנה סתם, ועי"ש.

ובחזו"ע פורים (דיני משלוח מנות סכ"א, עמו' קנ"ד) כתב, השולח מנות לרעהו, ויצא יד"ח, ורוצה לשלוח לרעהו אחר מפירו"ש רשאי, ובלבד שיודיע לו שהוא מפירו"ש, ומי ששלחו לו מעות ורוצה לחזור ולשלוח מפירו"ש למשלח, שאינו אלא כגומל חסד לחבירו, ע"כ.

והנה ראיתי מהגאון רבי אברהם צבי ישראלזון שליט"א שהביא ממ"ש למרן הגרי"ש אלישיב זיע"א בנידו"ד, והשיבו, משלוח מנות הראשון אין לשלוח מפירו"ש דהוי כפורע חוב המצוה, והשאר יכול גם מפירו"ש, אבל להחזיר משלוח מנות למי שכבר שלח לו א"א מפירו"ש דהוי כפורע חוב מפירו"ש, ע"כ.

לצאת יד"ח מצוות שמחויב מפירו"ש

והביא (שם) מספר עמודי אש (קונט' עמודי ירושלים על הירושלמי פ"ח דשבת) על הא דבירושלמי (ר"פ ערבי פסחים) איתא, מהו לצאת ביין של שביעית, תני רבי הושעיא יוצאים ידי ארבע כוסות ביין של שביעית ע"כ, וכתב לבאר, שהספק של הירושלמי היה, האם מותר מפני שהוא כפורע חובו בפירו"ש שאסור (ע"פ הרמב"ם הנ"ל). וכתב שם, והכ"נ שהוא מחויב במצוה של ד' כוסות הו"ל כפורע חובו מפירו"ש ופשוט שיצא יד"ח, כיון שהוא מצוה דרבנן ולא חשיב כפורע חובו ועי"ש, וא"כ לפ"ד ג"כ יכול לקיים בפירו"ש משלוח מנות דהוא דרבנן, והוסיף בחזו"ע, דאין פירושו מוכרח ולכאורה חוב דרבנן ג"כ הוי חובו, ועי"ש.

עו"כ שם ע"ד הפאת השולחן (הנ"ל), שמש"כ בשם י"א, הוא מבואר מפורש בירושלמי דמאי (פ"ג ה"א) דאיתא, אחד שביעית ואחד מעשר שני אין נפרעים מהם מלוה וחוב, ואין עושין מהם שושבינות, ואין משלמים מהם תשלומים אבל משלמים מהם דבר של גמילות חסדים ע"כ (וכן הוא בתוספת (הנ"ל) מפורש, והוא בלי חולק וכן הלכה).

שו"ר בהוראות הגרשז"א זצ"ל בדיני שביעית (פי"ז ס"ט) וכן הוא במשפטי ארץ (פ"כ ס"ה) שם"ל דמותר לקיים מצות משלוח מנות בפורים, ואין בקיום מצוה זו משום פריעת חוב, משום שהוא חוב מחמת המצוה, ולא חוב כספי שניתן ע"י אחר, ואין בו משום סחורה, ובלבד שהמקבל יהא זהיר לשומרם בקדו"ש. ועיין בספר משנת הגרי"ש (עמו' קל"ו) שם"ל הגריש"א דמותר לשלוח מנות מפירו"ש, ואמר שעל המשלוח הראשון אולי יש להימנע מלקיים כיון שזה חוב המוטל עליו ועי"ש, אך להחזיר אמר שיש להימנע, והוא ע"פ ספר תורה לשמה (לקמן). וע"ע באורחות רבינו (מהוד"ח ח"ג עמ' ש"ב) שהביא מהסטייפלר שהתיר להחזיר אף מפירו"ש ובשו"ת מנח"י (ח"י סי' נ"ז) נשאר בצ"ע בזה, וראיתי עוד שכתבו בזה דאינו דומה דין משלוח מנות ליין של שביעית שמותר להשתמש לקידוש והבדלה (דאופן שאינו מפסיד את היין, וע"ע במש"כ בזה במקומו, לעיל סי' י') דאע"ג שקידוש זה חוב כלפי הקב"ה אינו נראה בעינו בנ"א כפריעת חוב, ועוד דרגלים לצאת יד"ח מאחר, אבל משלוח מנות נראה כחוב ממוני כלפי חברו, ואם למשל בבוקר יום פורים, מבקש לחסוך מכספו ובמקום לקנות משלוח מנות עבור חבירו, הולך לשדה חבירו וקוטף מהאילן פירו"ש ובזה יוצא יד"ח בזה נראה יותר כפריעת חוב מדמ"ש, ועי"ל.

ועו"ש הביא מספר תורה לשמה (סי' קצ"ג) שנשאל, ראובן ששלח מנות לרעהו שמעון, האם יוכל שמעון להחזיר לו מפירו"ש, והב"ד התוספתא והרמב"ם הנ"ל. וכתב, וא"כ בנידו"ד ודאי שאסור לשלוח לו חזרה מפירו"ש, כי דרך העולם הוא שהשולח מנות לחבירו, מוכרח שחבירו יחזור וישלח לו, ונמצא שמשלם לו תגמולו, וא"כ מדמי פירו"ש אסור, ע"כ.

אך הנה בחזו"ע (שם) כתב ע"ד, דלכאורה כיון שהמקבל מקיים מצות משלוח מנות לאחר, הו"ל כמשלח לו דבר של גמ"ח, דשפיר דמי, ובפרט שרבים שולחים מנות לרעיהם, ואין רעיהם מחזירים להם כלל. וכמ"ש הגאון מהר"א הכהן ספר יוקח נא (סי' תרצ"ה סק"ל), שנ"ל פשוט שאין חיוב על המקבל מנות, לחזור ולשלוח מנות למי שנשלח לו, אלא המקבל מנות יכול לשלוח לאיש אחר מחבירו, עי"ש.

משא"כ בשושבינות, שהוא חובה להחזיר וכמו דפסק הרמב"ם (פ"ו מהל' זכיה ומתנה ה"א) וז"ל, מנהג פשוט ברוב המדינות שבזמן שישא אדם אשה משלחין לו רעיו ומיודעיו מעות כדי שיתחזק בהן על ההוצאה שמוציא באשתו, ובאים אותן הרעים והמיודעים ששלחו לו, ואוכלין ושותין עם החתן בשבעת ימי המשתה או במקצתן, הכל כמנהג המדינה ואלו המעות שמשלחין נקראין שושבינות, ואותם ששלחו המעות ואוכלין

ושותין עם החתן נקראים שושבינין. ועו"ש (ה"ב) כתב, השושבינות אינה מתנה גמורה, הדברים ידועים שלא שלח זה עשרה דינרין בשביל שיאכל וישתה בזה, ולא שלח אלא מפני שבדעתו היה שאם ישא הוא אשה יחזור וישלח לו כמו ששלח לו, לפיכך אם נשא זה אשה ולא החזיר לו השושבינות הרי זה תובעו בדין ומוציא ממנו. עכ"ל.

ועיין בדר"א (הבא בהל' שמיטה ויובל שם, ס"ק ע"א), וכ"כ בחוט השני (שביעית פ"ק י"ד) שממשמעות דברי הרמב"ם אין עושין בהן שושבינות (ולא כתב אין פורעין שושבינות) הוא ג"כ לראשונה ולאו"ד למי שמחמיר ופורע, וכדברי הרמב"ם בהל' זכיה ומתנה (הנ"ל) וכן ביאר המאירי (עדויות פ"ה ד"ה ר' יהודה), **והביא** המהר"י קורקוס, דאין חילוק בין הראשונה לשניה וכנ"ל.

ואומנם החסדי דוד (התוספתא פאה פ"ד הט"ז), וכן הוא בשו"ת מנחת יצחק (על התוספתא שביעית, פ"ז ה"ז) פירשו, דהאיסור הוא רק מהשושבין השנייה מפני שהוא כפריעת חוב ממש אך הראשונה מותר לתת מפירו"ש.

וא"כ הו"ל עפ"ד החזו"ע הנ"ל, דשונה שושבינות ממשלוח מנות, דבשושבינות חלה חובה להחזיר ולכן הוי כפריעת חוב בין בראשונה ובין בשניה וכו', משא"כ במשלוח מנות דכאשר הוא נותן רק כדי להרבות אהבה ואחוה הוי כגמ"ח בלבד ויכול לעשות כן בפירו"ש, ואי"ז בכלל פריעת חוב.

אך את המנות שבהם יוצא יד"ח של מצות משלוח מנות אין לשלוח אותה מפירו"ש דבכך הוא פורע חוב שרבנן הטילו עליו.

ולענין להחזיר, מותר אף להחזיר מפירו"ש כאשר כבר יצא יד"ח, משום דאי"ז חובה גמורה להחזיר הוי עדיין כגמ"ח ומותר (משא"כ כאשר ישנה מוסכמה שחייב להחזיר, והכל לפי הענין).

והנה גבי שושבינות במקום דאין דרך לדקדק בהחזרה, או שידוע שנותנים לו לשם מטרה אחרת כגו' לצדקה או לעזרה בהוצאות וכיו"ב.

במקור דין שושבינות

הנה בב"ב (קמד:) תנן, האחין וכו', שהשושבינות נגבית בבית דין, אבל השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן אין נגבין בב"ד, מפני שהן גמילות חסדים (כאשר אי"ז בזמן החופה או שאין אוכל שם וכו', הוי כדין מתנה בעלמא), וכ"פ הרמב"ם (שם הט"ו), וכן השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן ופירות בעת הנישואין, אינן נגבין בבי"ד מפני שהן גמ"ח ולא נאמרו דיני השושבינות אלא במעות בלבד, ועו"ש (קמה:) **איתא**, ת"ר, חמשה דברים נאמרו בשושבינות: נגבית בבית דין, וחוזרת בעונתה, ואין בה משום רבית, ואין השביעית משמיטתה, ואין הבכור נוטל בה פי שנים, ע"כ.

והנה ממשמעות הסוגיא משמע שכ"ז הו"ד במקום שכן הוא המנהג, והכ"נ במקום דאין דרך, או שנותנים לו יותר מחמת איזה סיבה, ולכן אין מצפין שיחזיר, אין חובה עליו להחזיר.

וא"כ דו"ק גבן, שכאשר משלם לו על המנה הוא כעין נותן כדי יין וכדי שמן וכו' שהוא גמ"ח ואינו דומה לדיני שושבינים ואין חובה להחזיר וכו', דדין השושבינים נאמר כאשר נותן לו כסף לחתונה עצמה שזה מחויב להחזיר כאשר הנותן יגיע למצב כזה, אף ששוב אוכל בסעודה עצמה ג"כ, וכדברי הרמב"ם (בה"ב), שיוצא שכאשר שילם כדי אוכלו זו אחד, הוי תשלום ואינו מחויב שוב כלום, ואכמ"ל עתה.

אך במשלוח מנות, גם במקום שנוהגים להחזיר אי"ז חשיב כשושבינות אלא כמתנות, ואם לא יחזיר אין יכול לתובעו וכו' ולכן יכול להחזיר מפירו"ש, והכ"נ במקום שיש כעין חובה להחזיר או במקום שמרגיש חובה לתת דאין לפרוע חובותיו בפירו"ש.

המורם מכל האמור:

אסור לצאת יד"ח משלוח מנות מפירו"ש, כשאר דיני פריעת חוב ותגמולים שאסורים מפירו"ש, אך לגמול חסדים אחר שכבר יצא יד"ח (במשלוח הראשון) יכול לשלוח שוב, וזה משום שנהנים מפירו"ש במצוה ושלא במצוה.

ולהחזיר פירו"ש במשלוח מנות למי שנתן לו, מכיון שאין שום חובה להחזיר משלוח מנות למי שנתן, יכול להחזיר אף פירו"ש וכנ"ל דהוא גמ"ח, והכ"נ כאשר יש חובה להחזיר, או כאשר מחויב לתת וכו' דהוי כשושבינות שהוא כעין פריעת חוב ואסור, והנלע"ד כתבתי.

סימן יב

פרוזובול בין אנשים עם פער זמנים

לכבוד

ידידי ורעי הגאון ר' יצחק פריץ הי"ו

במ"ש גבי שמיטת כספים אימתי יכתוב פרוזבול באם יש לו לוה או מלוה באר"י, והוא איתן מושבו במכסיקו אשר שם הזמנים יותר מוקדמים, וכגון שבאר"י עוד צהרים אצלם כבר לילה, וא"כ המלוה אין כתב פרוזבול רק אחר שנכנס ר"ה אצלם במכסיקו, האם אזלינן בתר הלוה או בתר המלוה וכו'.

הנני להשיבו בזה:

ביסוד דין פרוזבול שהוא על הגברא

הנה בשביעית (פ"י מ"ד) תנן, זה הוא גופו של פרוזבול, מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה, והדיינים חותמין מלמטן או העדים, ע"כ.

וביאר הרמב"ם (שם), מוסר אני לכם, מעיד אתכם בכך וכך וכו'. וא"כ נראה ביסוד דין פרוזבול שהעיקר תלוי במלוה שהוא המוסר חובותיו, וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל הי"ח) וכן בטוש"ע (חו"מ סי' ס"ז ס"ט).

והנה ביסוד השמטת כספים הוא בלא יגוש כדאיתא בדברים ובספרי פ"ט ה"א, ועוד דשמיטת כספים לכו"ע דרבנן, וע"ע במש"כ בזה בארוכה בדין שמיטה בזה"ז, ואכמ"ל.

והנה בנידו"ד כבר עמד בזה מרן מאור ישראל זיע"א בספרו חזו"ע פרוזבול (דיני פרוזבול הי"ג) וז"ל, המלוה שהוא תושב ארצות הברית שהלוה לכמה מתושבי אר"י, ובסוף השנה השביעית באר"י, ליל ר"ה חל בשעות הצהריים של ארצות הברית, ונמצא שבאר"י חל אז האיסור דלא יגוש, לכתחילה יש למלוה להקדים עשיית הפרוזבול בשעת הבוקר של ארה"ב, בעוד שבאר"י עודנו יום, ובדיעבד שלא עשה כן, רשאי לכתוב הפרוזבול בערב ר"ה אחר חצות היום, ורשאי לגבות את חובו.

והוסיף שם, והטעם לזה, מפני שאיסור לא יגוש שחל על המלוה הוא רק בסוף השביעית של ארה"ב, ולכן אם עשה הפרוזבול בשעה שעדיין הוא יום במקומו, יצא ידי חובותו, וכיוצ"ב איתא בשו"ת חסד לאברהם (תאומים קמא, חאו"ח סי' ל"ח) שנשאל ג"כ בזה וכתב, לדידי פשיטא לי דאנן אזלינן בתר עמידת בעל החמץ, משום דאיסורא רמיא אקרקפתא דגברי, שהתורה אמרה לא יראה לך חמץ, ואם במקומו לא הגיע זמן איסורו לא עבר בבל יראה, אפילו החמץ מונח במקום שחל האיסור וכו', ע"ש.

לענין חמץ האם אזלינן בתר חפצא או בתר גברא

ובשו"ת משנת יעבץ (להגאון רבי יעקב בצלאל זולטי זצ"ל, חאו"ח סי' י"ג) פלפל ג"כ בענין זה, וכתב לבאר דעת הרמב"ם שאיסור הנאה מן החמץ הוא איסור גברא, כיון שמן התורה מותר אחר הפסח, ולכן באיסור חמץ בתר בעל החמץ אזלינן, ולא בתר חמצו ע"ש. וכ"כ בשערים המצויינים בהלכה (הל' פסח עמוד פ') בשם הגאון בעל הערוגות הבושם, ועו"כ שם ממש"כ הגאון רבי יצחק אייזיק ליעבעם בעל שו"ת בית אבי, במאמרו בקובץ נועם (חי"ב עמו' רמ"ט והלאה) שכתב, נשאלתי במי שעלה לבקר באר"י בתקופה של חג הפסח, והשאיר חמץ ברשותו בארה"ב, למכור חמצו לנכרי, וידוע שבזמן שהגיע זמן איסור החמץ באר"י עדיין הוא שעות הבוקר בארה"ב, ובשעה שהרב המקומי באמריקה מכר את החמץ לגוי בערב פסח קודם חצות, כבר נאסר החמץ בהנאה על בעליו באר"י, והספק הוא אי אזלינן בתר מקום החמץ, או בתר מקום הבעלים, והעלה במסקנתו, שבנידו"ד שאיסור חמץ שעבר עליו הפסח הוא רק מדרבנן יש להקל ועי"ש.

ועיין עוד בטה"ב (ח"ב סי"ג ס"ב) שהאריך לבאר דין אשה שהפסיקה בטהרה באמריקה, ונסעה לאר"י, האם צריכה להמתין מלטבול בליל שמיני לספירתה עד שיהיה ודאי לילה באמריקה, וכתב לבאר ע"פ הא דאמרינן במגילה (ה.) עד חודש ימים, ימים אתה מחשב לחודשים ואי אתה מחשב שעות לחודשים, ועיין ברש"י (שם) שכתב, והכ"נ דכתיב וספרה לה שבעת ימים אמרינן ימים היא סופרת, ולא שעות, וע"ע בשו"ת חבצלת השרון (חיור"ד סי' מ"ז) שהביא בדין אותו ואת בנו, שנשאל אודות העגלים שהובאו ממדינה למדינה אחרת כגו' מאמריקה לאר"י, והאם נשחטה באמריקה לפנות בוקר, והעגל שלה הובא לאר"י בתחילת הלילה שבאופק אר"י, ועדיין הוא יום באמריקה, האם יש לאסור לשוחטו בתחילת הלילה משום אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, או שמא יש ללכת אחר מקום שחיטת העגל, ושם כבר הוא לילה, והעלה שמכיון שבמקום שאנו דנים בו כבר נעשה לילה, אין לנו אלא מקומו ושעתו, ומעשים בכל יום שהנולד באמריקה ונעשה בר מצוה באר"י, אנו חושבים אותו כגדול לכל דבר בתחילת הלילה שנכנם לשנתו הארבע עשרה,

אף על פי שבמקום שנולד עדיין הוא יום, ואילו היה שם במקום הולדתו לא היה נחשב כגדול לצרפו לכל דבר שבקדוש ושאר ענינים, שעדיין לא שלמו לו י"ג שנה ויו"א, וכן הדין לענין המבואר ביור"ד (סי' ט"ו ס"ב) שעגל שנולד צריך שיעברו עליו שבעה ימים ואסור לשוחטו עד ליל שמיני, שאנו מתירים לשוחטו מיד בתחילת ליל שמיני, ואין אנו שואלים אולי הובא ממקום שעדיין הוא יום שם, וכן הלכה רווחת בענין שבת, שאין הולכים אלא אחר המקום שמצאים שם, ואם שם הוא ליל שבת, אע"פ שבמקום אחר עדיין יום הוא, יש לו דין שבת לכל דבר, וכן להיפך במוצ"ש וכו' (וכמו שכתב בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' ע"ו) והו"ה לכל הענינים שיש לנו להורות, שאין לנו אלא מקומו ושעתו של הנידון, עכת"ד.

וע"ע בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' ע"ו) בענין השבת, כי יש חילוק גדול בכמה שעות בין השוכנים במזרח לשוכנים במערב, ונמצא שמה שלאלו שבת לאלו חול. והשיב, דע, כי השבת נמסרה לכ"א מישראל כפי מקומו אשר דר בו, שאל"כ הרי גם באר"י עצמה יש חילוק קצת, שהרי יש שיעור מהלך קרוב לארבעה ימים באר"י מן המזרח למערב, ואפי' בעירות הסמוכות באר"י יש חילוק בזה בין טבריה לציפורי, כדאיתא בשבת (קיח:), אמר רבי יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריה ועם מוציאי שבת בציפורי, ועיין בפרש"י שם ועי"ש.

בזמנים אזלינן בתר גברא

ועי"ש שדן ע"פ החסד לאברהם (הנ"ל) שאזלינן בתר האדם בין לקולא ובין לחומרא, ואומנם בשו"ת עונג יו"ט (סי' ל"ו) בדין החמץ כתב, כגו' שהיה לו חמץ בי"ד ניסן באמירקה בשעה שעדין הוא מותר באכילה שם, ובעל החמץ נמצא באותה שעה באר"י שאז כבר נאסר החמץ, והעלה שיש ללכת אחר מקום החמץ, ורשאי בעל החמץ למכור חמצו, והו"ה להיפך שהכל תלוי במקום שהחמץ שם ע"כ, ודו"ק גבי נידו"ד. ולכאורה הדבר תלוי האם האיסור הוא בחפצא או בגברא, באיסור חמץ, ובאיסור נדה, ובפרוזבול, ולכן הסיק המחה"ב גבי איסור נדה להקל דהוא על הגברא, ואזלינן איפה שהגברא נמצא לכל דיניה, ולכן בהרויחה או הפסידה שעות לפי הענין דאזלינן בתר השקיעה באותו מקום, והו"ה גבי איסור חמץ, דתליא במח' הנ"ל האם הוא איסור על הגברא שלא יראה חמץ או על החפצא שלא יהיה חמץ ועי"ש ואכמ"ל.

והנה גבי שמיטת כספים, לכאורה הו"ל למימר דהוא ג"כ תליא במח' האם שמיטה היא דין בחפצא או דין בגברא. והנה עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רצ"א או"ב), שחידש לומר מסברא דבשמיטה כיון שעיקרה באר"י, ובכל העולם אזלינן בתר ישראל הילכך יש לומר בזה דאזלינן בתר ישראל משא"כ בשאר דינים שהולכים כ"א לפי מקומו, וז"ל שם: נסתפק כת"ר אם המלוה נמצא בחו"ל והלוה נמצא באר"י אם אזלינן בתר הלוה או בתר המלוה לענין זמן השמיטה, דהיינו אם המלוה יכול לכתוב פרוזבול לאחר שכבר שקעה חמה באר"י ורצה כבודו לחלק בזה בין לאו דנגישה דחייל אקרקפתא דלוה, שאסור לנגשו, דכבר הגיע אצלו קץ השמיטה, לדין הפקעת החוב דאזלינן בתר המלוה, והניח בצ"ע, וחילוקו צל"ע. איברא, מה דפשיטא ליה למר דלענין שמיטת כספים הו"ל כשבת ויו"ט ושאר דברים שזמני המקום קובעים, לא אר"י וכאשר ביאר זה לנכון בשו"ע הגר"ז (או"ח סי' א'). איברא לדידי צ"ע, היות ששמיטת כספים דחו"ל תלוי בשמיטת קרקע דאר"י מהתורה כמבואר בגיטין (ל"ו.) וריש מו"ק וקידושין (ל"ח:), וגם בזמן שהוא מה"ת מרבינן שמיטת כספים בחו"ל מקרא כי קרא שמיטה לה', ועיקר קדושת השמיטה הלא הוא באר"י, יראה לכאורה דגם השמטת כספים בחו"ל לענין זמן חלות שלה תלוי אם יש עדין שמיטה באר"י, וכיון שבאר"י אחרי צאת הכוכבים דשביעית הפונה לשמינית חלפה ועברה קדושת השמיטה והגיע שמינית, א"כ אין כאן כי קרא שמיטה לה', וגם בחו"ל כבר נפקעו החובות, אף שעדין לא שקעה שם החמה, אמנם היות כי לא מצאתי עדין מקור לסברתי הנ"ל מסתפינא למימר כן, וצ"ע. עכ"ל.

הסברא לומר דבשמיטת כספים שאני והדחיה לכך

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מ"ז או"ב) נסתפק בזה, וכתב שאין הדבר פשוט לומר דאזלינן בתר המלוה (איסור גברא) כיון שיש איסור דלא יגוש, דהיינו שאסור ליגוש את הלוה (איסור חפצא) והוא נמצא באר"י והשביעית משמטתו וכו', ועי"ש. וז"ל שם, יש להסתפק במלוה שנסע מא"י לחו"ל וכגון שנסע לארה"ב אשר שם מתאחר היום ביחם לא"י בז' או ח' שעות, ובשעה שאצל הלוה שהוא בא"י כבר שקעה חמה והתקדש חג, עדיין אצל המלוה חצות היום של ערב שביעית, ויש לדון לפי"ז אם יכול אז המלוה לכתוב פרוזבול או לא, מי אזלינן בתר מלוה שאצלו עדיין ערב שביעית או אזלינן בתר לוה שכבר קידש היום וכבר נשמט החוב [כידוע הסתפקו בעי"ז לענין בל יראה וביטול חמץ לאחר זמן איסורו, וכן נו"נ בזה במק"א לענין שביתת בהמתו בשבת, ואין זה ענין לכאן]. וכמו כן יש להסתפק להסוברים שאין שמטת כספים נוהגת בחו"ל איך הדין אם המלוה בחו"ל והלוה בא"י, ולענ"ד אין זה כ"כ פשוט שצריכים לילך בזה דוקא אחר המלוה כי יש גם מקום לומר שאסור לנגוש לוה שבא"י ושביעית משמטת אף אם המלוה הוא בחו"ל, גם צ"ע אם הולכים אחר שעת ההלואה או תלוי רק בסוף שנה שביעית אם הם בארץ או בחו"ל, ואף על גב דעכו"ם שהלוה לישראל ואח"כ נתגייר או קטן והגדיל אין שביעית משמטת משום דכל דליתא בכלל שמיטה בתחלתו תו לא משמט גם בסופו, אפשר דשאני הכא כיון ששניהם ישראלים וחייבים במצוות, אמרינן שגם בתחלת ההלואה נקבע הדין ששביעית תשמט אם יהיו בסוף שביעית בא"י, גם מהרה יבנה המקדש ויש להסתפק אם שביעית תשמט מה"ת גם בהלואות שקדמו לכך, וגם אפשר דבמקום שנוהג שביעית מה"ת תו לא תיקנו כלל חכמים ולא תשמט אפילו מדרבנן. עכ"ל ועי"ש.

והנה עיין בספר משנת כסף (ח"ב עמו' קס"ה) שהב"ד הגרש"ז אוירבך, והסיק דהדעת נוטה שהכל תלוי במלוה דעליה

מצוה רמיא שנאמר שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו וכו'.

וכן ג"כ משמע מהרמב"ם (פ"ט מהל' שמיטה ויובל ה"א) שכתב, מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר שמוט כל בעל משה ידו ועי"ש, וכ"כ הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע סי' קמ"א), שכל זמן שעדיין הוא יום אצלו יכול לכתוב פרוזבול, דבתר בעל החוב אזלינן ועי"ש.

ועפי"ז מבואר דברי מרן מאור ישראל זיע"א דלכתחילה יש להקדים כזמן המלוה והלוה, ובדיעבד אזלינן בתר גברא, ולכן המלוה היכן שנמצא אזלינן בתר זמנו ויכתוב קודם השקיעה במקומו.

שוב שלח לי הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א בענין מכירת חמץ בכה"ג דנידו"ד והעלה להקל גם כאשר החמץ במקומו נאסר, אך הבעלים נמצא במקום שעדיין החמץ לא נאסר שיכול הוא לערוך מכירת חמץ במקומו שעדיין לא הגיע זמן איסורו אף שאיפה שהחמץ נמצא כבר הגיע זמן איסורו, וכן בסוף הפסח, והאריך שם לבאר ואכמ"ל.

המורם מכל האמור:

הנה כאשר ישנו פער זמנים בין המדינות, רבו בזה הנידונים, ולענין פרוזבול, הנה אף שיש שרצו לומר דאזלינן בתר אר"י דסו"ס חיוב שמיטת כספים מגיע מדין שמיטת הארץ, בכ"ז זהו לענין לכתחילה, ובדיעבד אזלינן בזה ע"פ הא דקי"ל ספק דרבנן לקולא ויכול לכתוב המלוה בתר מקומו, והנלע"ד כתבתי.

ואמיים בדברי ברכה אל כת"ר יזכה ויפוצו מעיינותיך חוצה מתוך בריאות ושמחה ואורך ימים טובים, תעלה מעלה מעלה בתורה ובירא"ש אמן ואמן.

בברכת התורה

סלמאן שלמה דורי

סימן יג

גבי גדר זיכוי בחנות לענין פרוזבול

לכבוד הגאון הגדול מעוז ומגדול

הרה"צ רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

לאחדהש"ט

במ"ש האם כרטיס זיכוי לחנות ע"ס סכום כסף חשיב כהלואה של בעל החנות ללקוח, ואם לא יכתוב פרוזבול שביעית תשמט חוב זה ויהיה אסור לו להשתמש בכרטיס זה אחרי ר"ה של שמינית?

הנני להשיבו:

בשביעית (פ"י מ"א) תנן, שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר, הקפת החנות אינה משמטת. ואם עשה מלוה הרי"ז משמט. רבי יהודה אומר, הראשון הראשון משמט. שכר שכיר אינו משמט, ואם עשאו מלוה הרי"ז משמט, רבי יוסי אומר, כל מלאכה שפוסקת בשביעית משמטת. ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת. ע"כ.

ההבדל בין שטר להקפת חנות

וביאר הרמב"ם (שם), בין שטר שיש לו אחריות ובין שאין לו אחריות. והקפת החנות ביאורה, שהיא העיסקה שעושים בנ"א עם בעלי החנויות, שיספק לו צרכיו וכשיתקבץ לו סכום יפרע לו, הרי אותו שהתקבץ אינו נשמט בשנה השביעית, מפני שאינו כדרך החובות, ולא מכר בעל החנות מה שמכר ע"מ שיהיה חוב, אלא מכר בדמים מועטים עד שיתקבץ עם דמים אחרים ויקבל את כספו. ולרבי יהודה, הקפת החנות היא רק בקניה האחרונה אך השאר הוא כחוב רגיל הנשמט בשביעית. ור' יוסי ס"ל, שמלאכה הפוסקת בשביעית כגו' חרישה וזמירה וכו', מכיון שאין הוא יכול להמשיך לעבוד, הרי השכר שהגיע לו על העבר הרי הוא כחוב דאין המלאכה ממשיכה, משא"כ במלאכה המותרת דאי"ז חשיב כחוב, ואין הלכה כרבי יהודה וכר' יוסי, ע"כ.

והר"ש הב"ד הירושלמי (פ"י ה"א) דאיתא, ניחא שלא בשטר, בשטר ויעשה כמלוה על המשכון ולא יהא משמט, אמר ר' יוחנן, תיפתר בשטר שאין בו אחריות נסים וכר"מ אתא עובדא קומי ר"י, בשטר שאין בו אחריות נכסים וכר"מ. אתא עובדא קומי ר"י, בשטר שאין בו נכסים והורי משמט. אמר ר' יוחנן תיפתר בשטר אין בו אחריות נכסים וכר"מ. אתא עובדא קומי ר"י בשטר שאין בו אחריות נכסים והורי משמט, אמר מפני שאנו למדין מן ההלכה אנו עושין מעשה. א"ר ירמיה בשאין לו קרקע, הא יש לו קרקע אינו משמט, אמר ר"י אפי' יש לו קרקע משמט וכו'.

וביאר הר"ש, דהגיע קמיה דר"י מעשה בשטר שאין בו אחריות, ואף שר"י ס"ל דהוא מטעות סופר וכן צריך לחלק בין אחריות ללא, מ"מ לא רצה לעשות מעשה, והורה דמשמט, וע"ז בא ר' ירמיה ואמר, דשטר עם אחריות והקרקע, הרי שאי"ז משמט, ע"כ.

ועוד הביא דברי הגמ' בגיטין (לז.) דאיתא, תנן התם, השביעית משמטת את הלוה בין בשטר בין שלא בשטר, רב ושמואל דאמרי תרוייהו בשטר שטר שיש בו אחריות נכסים שלא בשטר שאין בו אחריות נכסים, כ"ש מלוה ע"פ. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוויהו בשטר. שטר, שאין בו אחריות נכסים. שלא בשטר, מלוה ע"פ, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט [וא"כ בשטר שיש בו אחריות נכסים אין משמט, והכונה שטר ושלא בשטר: שטר, בלי אחריות. בלא שטר, בע"פ]. תניא כוותיה דר' יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שטר חוב משמט, ואם יש בו אחריות נכסים אינו משמט, תניא אידך סיים לו שדה אחת בהלואתו אינו משמט ולא עוד אלא אפי' כתב כל נכסי אחראין וערבאין לך אינו משמט, ועו"ש בגמ' איתא, קריבה דרבי אסי הוה ליה ההוא שטרא דהוה כתיב ביה אחריות נכסים, אתא לקמיה דרבי אסי א"ל משמט או אינו משמט. א"ל אינו משמיט שבקיה ואתא לקמיה דרבי יוחנן, א"ל משמט. אתא רבי אסי לקמיה דרבי יוחנן א"ל משמט או אינו משמט, א"ל משמט, והא מר הוא דאמר אינו משמט, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, א"ל והתניא כותיה דמר, א"ל דילמא ההיא בית שמאי היא, דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי (ועיין בסוטה (כד.) דאיתא שם דב"ש הוא דסברי שמי שמחזיק בשטר הוא למעשה מוחזק באחריות הנכסים וכו', ולכן חישב ר' יוחנן להורות ע"פ המשניות הנ"ל דילמא ההיא כב"ש דאין הלכה כמותם), ע"כ.

זקיפת מלוה בהקפת חנות

ועוד הביא מהירושלמי (שם) ע"ד ר' יהודה דאיתא, מפני שמקיף לו פעם שניה, נעשית הראשונה מלוה, הואיל וראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית ראשונה מלוה, ע"כ.

ועוד ביאר בשיטת ר' יוסי, משום דשבירות אינה משתלמת אלא לבסוף, וכשפסקה בשביעית נתחייב בשברו, וקרינא ביה

לא יגוש, לפיכך משמטת דשביעית משמטת בסופה, אבל כשלא פסקה בשביעית שהמלאכה נמשכת עד אחר השביעית, הרי לא נתחייב לו כלום עדין בשביעית ולא קרינא ביה לא יגוש, לפיכך אינה משמטת.

ובירושלמי (שם) בשיטת ר' יוסי איתא, ר' יוחנן אמר בגין חרישה, ר"ש בן לקיש אומר בגין בנין על דעתיה דרבי יוחנן, כל מלאכה שהיא פוסקת בשביעית, ועל דעתיה דר"ש בן לקיש, כל מלאכה שהיא פוסקת מאליה, ע"כ.

אך הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"ו) פסק, דלא דחינן אלא מאי דמידחי בגמ' מפורש, אבל סיים לו שדה כיון דלא מידחי לא דחינן ליה. וז"ל: שביעית משמטת את המלוה ואפי' מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי"ז משמיט, ואם סיים לו שדה בהלואתו אינו משמט [והשביעית משמטת את השבועה שנא' לא יגוש מ"מ לא לשלם ולא להישבע], ע"כ. והרשב"א חלק ע"ד, וס"ל שכל שלא יכול לסלקו ואפי' יום אחד, אינו משמט.

וכתב הרדב"ז, דפסק הרמב"ם כפשט מסקנת הגמ', שמכיון שחשש ר' יוחנן והורה שמשמט ג"כ בשטר שיש בו אחריות נכסים וכו', אלא"כ יש אחריות של נכס מוגדר שהוא השיעבוד דאז חשיב כגבוי ואין השביעית משמטת.

ובכס"מ הביא דכתב הר"ן מהרמב"ן, דבסיים לו הלואתו משמט, דהא סדר האי תנא בכל שטר שיש בו אחריות אינו משמט ודחה דבריו. והנה בבב"מ (סז:) איתא, אמר רבא בריה דרבא האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכייתא, וצורבא מדרבנן אי בנכייתא לא ניכל וכו' (ופרש"י, אם א"ל שינכה לו מן החוב דבר קצוב לשנה ע"ם שהביא לו את השדה לאותו השנה, דנראה כמוכרו לו ויורד לשדהו, דאפי' תלקה ולא יהיו בה פירות ינכה לו אותה קיצבה, הילכך כי שקיל מיניה טפי לאו רבית הוא, ודוקא באתרא דמסלקי (שיכול לשלם לו את כל ההלואה ולסלקו מן השדה), אבל באתרא דלא מסלקי כל ימי, הזמן הוי כמכירה אצלו ובלא הנייתו נמי אכול. ומה דאיתא צורבא מדרבנן, שהוא צריך להחמיר ג"כ בזה, משום שצריך לישר דרכיו ולהתקדש אף דמותר לו פן למדו ממנו לזלזל באיסורין אפי' בנכייתא נמי לא ניכול, ועי"ש), ע"כ.

ולפי"ז, אם יכול לסלקו הוי כחוב, והשביעית משמטת ואם לא יכול לסלקו הוי כאילו הוא מכר לו את השדה ואין משמט בשביעית. וא"כ, במקום שמסלקים, וכ"ש רק כאשר סימן לו שדה ע"מ שאם ישלם חובו בטל האחריות, וא"כ לא חשיבי כמכירה אלא כחוב והשביעית תשמט. אך הרמב"ם ס"ל, דרק מה שדחתה הגמ' אנו דוחים, אך בסיים, שהגמ' הסכימה שהוא כגבוי אין משמט בשביעית וע"ע בר"ן (שם, לח. מדפה"ר ד"ה אמר מר) שהאריך לדחות ועי"ש. וכ"כ בעל התרומות דהכי הוא מקורו של הרמב"ם ע"פ הברייתא בגיטין (הנ"ל), ע"כ.

נמצא א"כ כל והחוב מוגדר כחוב בספי, אזי ג"כ אם הוא בשטר עם אחריות הרי זה משמט, אך כאשר אי"ז בגדר כסף אלא כחוב מוצר וכיוצ"ב, או כאשר הוא כגבוי, כגון כאשר סיים לו נכסים שיוכל לגבות מהם החוב, הרי"ז חוב גבוי ובכה"ג אין השביעית משמטת.

הגדרת צ'ק בהלכה

והנה גבי צ'ק כבר כתב מרן מאור ישראל זיע"א בחזו"ע (פרוזבול מהדו' תשע"ה, עמו' ט') וז"ל, שביעית משמטת את המלוה, בין מלוה שבעל פה בין במלוה שבשטר, ואפילו מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים השביעית משמטתו, ואם עברה שביעית אינו יכול לתבוע חובו משום לא יגוש את רעהו, ואפילו אם נתן הלוה למלוה לפרעון חובו שיק על החשבון שיש לו בבנק, כל שמחוסר גובינא (כלומר, שעדיין לא נפרע על ידי הבנק למלוה), הרי זה משמט, ע"כ.

והוסיף שם בהערות, דנראה שאפילו אם נתן הלוה שיק על הסכום שלוה, כיון דמחוסר גובינא משמט, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. ואע"פ שבשו"ת שבט הלוי (ח"ט ס"ס רצ"א) כתב שאינו משמט, דחשיב כשו"כ בידו, שיכול למוכרו או ליתנו לאחר כשו"כ, ועי"ש. לפעד"נ דהוי כשטר חוב שיש בו אחריות, שאע"פ שיכול למוכרו כיון שמחוסר גובינא משמט, דשטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי. וכמש"פ מרן בשו"ע (סי' ס"ז ס"ב), הכ"נ שיק שביד המלוה, מחוסר גובינא (ועיין בשו"ת אגרמ"ש (ח"ב סי' ט"ו) ודו"ק). ועו"כ שם, וכן מצאתי בספר שמיטת כספים בהלכה, בקונטרס שביבי אש (סי' י"ב עמוד קצ"ט או"ג) בשם הגרי"ש אלישיב, שכתב כדברינו. דלא עדיף שיק משטר שביד המלוה שמאפשר לו גביית חובו מהלווה. וכ"כ בספר תשובות והנהגות (ח"ג סי' תמ"ז ס"ב) וכו'.

ועי"ש עוד שכתב, ואומנם ראיתי להרה"ג משה רוזינטל בברם ציון הלכות שביעית (עמוד פ"ח) שפסק דנתינת שיק למלוה חשיב כגבוי ואינו משמט, ובתוך דבריו הביא מ"ש השואל ומשיב (חמישאה סי' ע"א) בנידון שטרי מרנייש שהם שיק למוכ"ז מבלי לפרש שם המלוה, שכ' דחשיב כגבוי ואינו נשמט, ע"כ. ובאמת שנידון השואל ומשיב עצמו שנוי במחלוקת, כי הגאון נחל יצחק אלחנן (סי' י"ב ענף ד', ד"ה ועכשיו) הביא דברי הבי"ש (סי' נ"ג ס"ק י"ג) בשם המ"ז, שאם נתן השיק שאין שם המלוה מופיע בו, אלא שהוא חייב לשלם לכל מי שמוציאו, דחשיב כגבוי. וסיים, אמנם מסתימות כל הפוסקים מבואר שאין לחלק בין שטר זה לשאר שטרות דלא חשיב כגבוי, וחזר על זה (שם ענף ה', בד"ה אך), שגם בשטר כזה הדין פשוט דלאו כגבוי דמי ועי"ש. ועי"ש עוד שהאריך בזה ואכמ"ל. ובגליונות שם (הע' 10) הוסיפו במש"כ בגליונותיו וז"ל, ודלא כמ"ש בספר משנה כסף (ח"ב עמוד צ"ג בפנים חדשות או"ג), שיש להשיב ע"ד אפילו בהגיע זמנו, ומ"ש שם דהוי כנגוש ועומד ליתא, שהרבה פעמים שהשיק חוזר כשאין כיסוי, וכו' עי"ש. ע"כ.

ועי"ע בילקו"י (שביעית מהדו' תשע"ה, פכ"ד ס"ו) הביא כ"ז והוסיף דעפי"ז נראה, שאפילו צ'ק בנקאי כיון שמחוסר גובינא הרי"ז משמט, ע"כ.

נמצא א"כ דהחיסרון בשטרות הוא חיסרון הגביה שיש בו, אף ששוה השטר את כספו, ואף שיש עליו אחריות מוחלטת כשיק בנקאי, מ"מ כיון שהוא מחוסר גבייה אי"ז חשיב ככסף אלא כחוב אשר נשמט בשביעית.

ודו"ק לפי"ז גבי שטר זיכוי שחשיב לכאורה בפשיטות כשיק לכל דבר וענין, דהוא כחוסר גביה שנשמט בשביעית.

אך הנה ראיתי בקובץ הנפלא גם אני אודך שביעית (ח"ג) **שהביא מבעל שו"ת אבני ישפה** (הגאון רבי ישראל פסח פיינהדלר זצ"ל שכתב בנידו"ד) וז"ל, בידוע אין זיכוי בחנות פירושו שהחנות חייב לו כסף, אלא הזיכוי הוא שהוא יכול לקבל סחורה בלי לשלם דבר, או לקבל סחורה בהנחה לפי הזיכוי שהוא קיבל, וא"כ אין כאן כלל חיוב לשלם ממון אלא יש כאן חיוב לשלם ממון, אלא יש כאן חיוב לתת סחורה, וממילא לא שייך על זה לומר שהשמיטה משמטת, כי שמיטה רק משמטת כספים ולא סחורה, לכן נראה שאין מקום לומר ששמיטה משמטת זכוי שיש לאדם בחנות. עכת"ד.

ולפי"ז אין כאן שיכות לנידון של שטר עם אחריות או לא, דאי"ז בכלל בגדר חוב, אלא הוא כסוג של הקפת חנות הפוכה של הלקוח למוכר.

דהנה הוא אינו ככסף, כיון שלא יכול לבקש תמורתו בקופה, ואין שווה הוא את הסכום הרשום עליו בכסף, אלא רק יכול לממש את שוויו במוצרים. ואינו בגדר שטר חוב, כיון דהסכום הרשום עליו אינו שווה באמת כך.

וצ"ל דעיקר יסוד המושג זיכוי בחנות, הוא כשטר המחייב את הלקוח לקנות דוקא בחנות שלו ולא בחנות של אחרים, ועל התחייבות זאת של הלקוח נותן לו בע"ב את השטר זיכוי בהנחה או בחינם וכו', והוא בעין התחייבות למוכ"ז שזכאי בעבור זה לקבל מוצרים בחינם או בהנחה.

גבי הקפת חנות

ע"פ שביעית (פ"ו מ"א, הנ"ל) **פסק הרמב"ם** (שם הי"א) **וז"ל**, הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשה אותה מלוה נשמט. שכר שכיר אינו נשמט, ואם זקפן עליו במלוה הרי"ז נשמט, ע"כ. וכ"פ הרא"ש.

וכ"פ הטוש"ע (שם ס"ד) וז"ל, הקפת חנות אינה משמטת ואם זקפה עליו במלוה משמטת, ע"כ. וביאר הרמ"א ע"פ הרא"ש, דמיקרי זקיפה משעה שקבע לו זמן לפורעו, והוסיף דברי **המרדכי** (דס"ל כהר"ש, שאין זה התחיל בדרך מלוה ולכן לא משמט, ורק משעה שכתב הסכום כולו הוי כחוב (מעכשיו) ולכן משמט. משא"כ לפי פיה"מ להרמב"ם דהוא ס"ל, דמה שאין משמט שכר שכיר והקפת חנות הוא משום שאין דרך לתבוע כל פעם אלא ממתין עד שיתקבץ עליו סכום גדול ואז גובה הכל, ולכן כשמגיע זמן ההשמטה עדין אין לא יגוש משום שעדיין אין תובע אותו על חובו, אלא כשיתקבץ סכום הגון, לכך אין משמט, אך בודאי שכאשר זוקף את הסכום כמלוה, שדורש התשלום ואין ממשיך בהקפה הוי בכלל לא יגוש ומשמט) בי"א, דמיקרי זקיפה מיד, שכתב בפנקסו כל החשבון ביחד, ע"כ.

ובסמ"ע (ס"ק כ"ו) הביא מדברי הב"י בשם הרא"ש דס"ל במוכר דבר לחבירו בפרטי, הרי"ז כהלואה, משא"כ חנווני דהוא כן דרכו, עי"ש.

ועו"פ השו"ע (סמ"ו), שכר שכיר אינו משמט, ואם זקפו עליו במלוה משמט, ע"כ. והוא מן הטעמים הנ"ל בהקפת חנות, ע"כ.

וכתב הרדב"ז, דפסק כת"ק ודלא כר' יהודה שם"ל שבהקפת החנות הראשון ראשון משמט. ומשמע, דמודה ר' יהודה שהקפה האחרונה אינה משמטת. אך הנה בתוספתא (פ"ח ה"ה) איתא, הקפת החנות משמטת דברי ר' יהודה, וחכ"א אינה משמטת. אמר רבי נראין דברי רבי יהודה בכותב מעות ודברי חכמים בכותב פירות, ע"כ. וא"כ משמע שר"י ס"ל שאף בהקפה האחרונה משמטת. ולכן צ"ל, שמה שר"י אומר במשנה הראשון הראשון משמט, הוא אמר כלפי חכמים שלכה"פ בראשונים יודו לו שמשמט, והוא ס"ל שאף אחרון משמט דהכל כהלואה, דאת החנווני מעניין רק הכסף ולא המוצרים, אך חכמים ס"ל, דאין דעת החנווני לעשות הקפותיו מלוה אלא א"כ זקפם במלוה, ע"כ.

והכם"מ כתב בטעם הדבר, שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלוהו עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו, וזה ג"כ טעם שכיר שאינו נשמט מפני שהדרך לקבץ שכר שנה או שנתיים ביד השוכר אותו ואינו נוגשו לתתם לו, אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית, ולכן אין שביעית משמטתו (והנה לענ"ד יסוד דין הקפת החנות, שנועד כדי לתת ללקוחות עוד אפשרות של תשלום בנוסף לכסף, אשראי, צ'ק, וכיוצ"ב. וצורת התשלום בהקפה הוא שמשלם פעם בכמה זמן ולכן אי"ז חשיב כהלואה כלל ועיקר.

אך כאשר החנווני דורש את התשלום בסכום, הרי דמעתה אי"ז חשיב בהקפת חנות אלא כחוב לחנות וזה חשיב הלואה שמשמט, ודומה הדבר לשכר שכיר שהדרך לשלם פעם בחודש על חודש שעבר (או על לפני חודשיים, המתקרא שוטף+60 וכו'), ולכן עד תאריך התשלום המוסכם הוי כשכר שכיר (משכורת), אך מאותו תאריך אם לא שילם הרי"ז כבר חשיב כחוב והוי כהלואה, והדבר משתנה ע"פ המנהג והסיכום ביניהם בצורת התשלום, ע"כ ופשוט) ודו"ק).

וא"כ הוי לן, שכאשר איכא צורת תשלום בהקפת חנות אי"ז חשיב כהלואה אלא כצורת תשלום, דשוב אין נוגשו, ובכה"ג אין נשמט, ולא דמי כלל לשטר חוב או לשיק.

בגדר זיכוי בהלכה

שו"ר בקובץ הנפלא גם אני אודך שביעית (ח"ג עמו' קנ"ח) **שעמד** בזה הגאון רבי אליעזר דוד שפירא שליט"א (רב ואב"ד קהילת צאנז ב"ב), והאריך בביאור הענין ודייק דלהב"י ודעימה (הנ"ל) כל מה שהשביעית משמטת הוא רק כאשר הוי בדרך מלוה, הל"ה אין משמט, ועי"ש, ולפי"ז דייק לנידו"ד דכיון שאין זה בגדר מלוה שוב אין משמט ועי"ש. אך הנה לענ"ד אין נראה חילוק זה, דהנה אף כאשר מדובר בחוב שאינו מתחיל כדרך מלוה כגו' קנסות והקדשות וכיוצ"ב, אף שאי"ז בגדר מלוה מ"מ כיון שזקף עליו הסכום שוב חשיב למלוה ושביעית משמטתו כיעויין ברמב"ם ובשו"ע (שם) ופשוט הדבר, וא"כ ג"כ בנידו"ד דעתה השובר מוגדר כזקיפת מלוה דעתה זכאי הוא לסכום מסויים של כסף

בחנות שוב חשיב לידי זקיפת מלוה, אלא"כ צ"ל כדברנו הנ"ל שבבה"ג עדיין חשיבי כהקפת חנות, ועי"ש בדבריו ודו"ק ואכמ"ל.

ועי"ש עוד (עמו' קע"ג) שכתב הגאון רבי ישראל רוט שליט"א בנידו"ד, **והביא שם משו"ת מנח"ש** (תנינא סי' קכ"ג סק"ד) **גבי** צ'ק בשמיטה וז"ל, חושבני דהמחאה (צ'ק) חשיב קצת כגבוי, שהרי המלוה יכול מיד להעבירו לאחר לפרוע בו חוב או לקנות בו צרכיו, וגם אפשר דחשיב עכ"פ כמשכון דאין שביעית משמטת. והנה שני הטעמים שכ' לגבי צ'ק קים נמי לגבי תלושים, טעם השני דהוי כמשכון, שיך נמי בתלוש, ועיין כדבריו גם בביאור הגר"א (יור"ד סי' קם"ח-קסט סק"פ) שכתב וז"ל, דשטר שוה למשכון עכ"ל. מעתה הה"נ לענין תלושים, וגם טעמו הראשון שכ' דהוי כגבוי שהרי המלוה יכול מיד להעבירו לאחר לפרוע בו חוב או לקנות בו צרכיו, שיך נמי לגבי תלושים. עכת"ד ועי"ש.

וזה גם כן איננו ע"פ דברי החזו"ע (הנ"ל) שכתב דכיון שסו"ם מחוסר גבייה שוב אי"ז חשיב יותר משטר חוב שנשמט בשביעית. וא"א ג"כ לומר דהוי כמשכון, כיון שאפשר להעביר לאחר בצורת תשלום, דהנה ג"כ שטר חוב אפשר להעביר ושו"כ, אך מ"מ עדיין אי"ז חשיב כגבוי כעין משכון שהחוב משתלם ממנו, ופשוט. וע"ע בילקו"י (הנ"ל) שהוסיף, דאף בצ'ק בנקאי שהוא לכאורה יותר מחויב להיגבות ויש לו ערב כהבנק, מ"מ עדיין אי"ז חשיב כגבוי, משא"כ משכון ופשוט.

אך הנה הוסיף שם כדברינו וז"ל, עוד נראה לומר, דהנה מהות תוי זיכוי או תלושים הרי"ז בעצם צורת מכירה, אי"ז כהלואה. דהיינו אי"ז כאילו הקונה מלוה לחנות כסף וכל פעם פורע, אלא הוא בעצם שילם סכום מסויים אשר במקום לקבל כעת את המוצרים, הוא מקבל מממך השוה את הסכום, וכל פעם שקונה משהו הרי דיורד מזה הסכום, באופן שלא היה פה הלואה כלל, אלא צורת קניה במקח וממכר, כשם שמשלמים במזומן או בצ'ק או בכרטיס אשראי, כך יש צורה של קניה ע"י תוי זיכוי, ואי"ז כלל דרך הלואה, ושפיר אינו נשמט. כמו"כ יש לומר דהוי כדרך פקדון, דהוי ליה כאילו הוא מפקיד את הכסף בחנות עד שיבוא ויקנה הדברים.

ועו"ש הוסיף, וגם נראה לומר, כיון דבדרך כלל תוי זיכוי ותלושים עושים זאת רשתות של סופרמרקטים, והרי לכל רשת כזו יש כמה בעלים, הרי זה נחשב לשותפין, ומה שהוא שילם בעד התוי זיכוי הוי כפיקדון בעלמא, והרי פסק השולחן ערוך חו"מ (ס"ז ס"ד) וז"ל, מי שהיה שותף עם חבירו, והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפין, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. וביאר הבית יוסף שם וז"ל, והרא"ש כתב בתשובה (כלל ע"ז סי' ג') על מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורה ובשטרות ונשאר ביד אחד מהם מהשותפים יראה לי שאין שביעית משמטת שותפות דמה שהיה בידו מעסק השותפות כמו פקדון הוא ולא קריה ביה כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו עכ"ל, עכת"ד.

המורם מכל האמור:

הנה נראה דיסוד הגדר של תוי קניה וזיכוי בכפי בחנות, שהוא בגדר הקפת חנות ולא בגדר הלואה, לפיכך צ"ל דאין שביעית תשמט התוים דאי"ז חשיב כהלואה. והנלע"ד כתבתי.

ואמיים בדברי ברכה אל כת"ר יפוצו מעיינותיו חוצה מתוך בריאות ושמחה ואורך ימים, הן ועושר בביתו וצדקתו תעמוד לעד אמן כן יהי רצון.

בברכת התורה

סלמאן שלמה דורי

סימן יד

בדיני פרוזבול בחיסכון לכל ילד ועוד

שאלה: האם צריכים לכתוב פרוזבול בעבור כל ילד, על פקדון חיסכון לכל ילד (שהמדינה מפקידה סך 50 ש"ח בכל חודש, ויכול להשתמש בכסף זה רק בגיל 18, ועד אז אין יכול למשוך הכסף)?

ועוד, גבי גדר קרנות פנסיה, שהאדם מפקיד לשם כל חודש סכום מסויים, וסכום זה נצבר לזכותו, כאשר בהגיעו לגיל פנסיה מקבל הוא משכורת חודשית ע"פ ההפקדות שלו, (ובזה יכול למשוך הכסף כל זמן שירצה), האם צריך לכתוב ע"כ פרוזבול או לא?

תשובה:

בדברים (פט"ו, א') נאמר: מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה', את הנכרי תיגוש ואשר יהיה לך, את אחיך תשמוט ידך, וגו'. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"א), מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנא' שמוט כל בעל משה ידו, ע"כ.

ובספרי (שם) איתא, לא יגוש, ליתן עליו בלא תעשה. וכ"פ הרמב"ם, והתובע חוב שעברה עליו שביעית, עבר על לא תעשה שנא' לא יגוש את רעהו, ע"כ.

בטעם מצות שמיטת כספים

ועיין בספר החינוך (מצוה תע"ז) שכתב, דטעם מצוה זו: א', היא ללמד נפשינו במידות המעולות מידת הנדיבות ועין טוב. ב', ונקבע בלבבנו הבטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשיר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים. ג', וגם נמצא גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרעינו, כי נשא קל וחומר בנפשינו לאמור, אפי' הלויתו ממוני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה להשמיט ידו המלוה, שלא לגזול ושלא לחמום משלו, לא כ"ש שראוי לו להתרחק עד הקצה האחרון.

ובילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ה, פכ"ד ס"א) הביא מדברי בעל העקידה שכתב, דשמיטת כספים באה לחזק את האדם שלא העושר והעולם הזה היא המטרה והתכלית של האדם, אשר ימינו כצל נמוז, ולה' הארץ ומלואה ומטרת האדם לקיום התורה והמצוות וקרא שמיטה לה', שזה המזכיר לו מטרת בואו לעולם, וצריך להיות זריז ולהרויה עוד מצוות.

ועו"כ ע"פ המורה נבוכים, דאיתא דמצות שמיטת כספים נתקנה לתקנת עניים ותועלתם, ולכן זה נסמך עם מצות הלואה, וכמ"ש השמר לך פן יהיה דבר בליעל עם לבבך, ורעה עיניך באחיך האביון לאמור קרבה שנת השבע וגו', עי"ש.

ועיין במנח"ח (שם) שכתב, והשביעית משמטת כספים בסופה, כשתשקע חמה בליל ר"ה במוצ"ש נחלט החוב, והן אם לוה קודם שביעית, אם בשביעית עצמה גובה חובו כל השנה, וכשתשקע החמה בליל ר"ה אבד החוב, ולדעת הרמב"ם והרבה ראשונים יכול לתבוע החוב כל השנה ואינו עובר בלא יגוש, ככל השנים, רק לאחר שנחלט החוב בליל מוצ"ש, היינו בליל ר"ה אז משמט ועוברים בלאו ובעשה אם נוגש החוב, אבל דעת הרא"ש (פ"ד דגיטין ס"כ) דתיכף בכניסת שמיטה אסור ליגוש החוב ועובר בלאו, רק אם נותן בעצמו אי"צ לומר משמט אני, כי עדיין אינו אפקעתא דמלכא, ובליל ר"ה של מוצ"ש אבד החוב, אבל על ידי נגישה, אסור מתחילת שנת השמיטה וכו', ופשוט דהתובע חוב לאחר שמיטה וגובה אותו, חוץ ממה שעובר על הלאוין ועשה של שביעית עובר על לאו דגזל, כי הוא אפקעתא דמלכא והחוב נחלט ואינו מגיע לו כלום, וצריך להחזיר לו המעות וגובים מנכסיו, ואף אם אח"כ מת גובין מהיורשים כדין כל גזל, וזה פשוט מאוד.

ועו"כ, ועיין באחרונים (והוסיף האביעזרי בגיליונו במנח"ח (סק"ח): כ"כ הרדב"ז (ח"א ס"ה) להשוות בזה דעת הרמב"ם, וכ"כ הב"ח (כאן אות ל"ב) עי"ש) דמחלקים, דמעות שהלוה קודם התחלת שביעית אסור ליגוש בשביעית לדעת הרא"ש, אבל אם מלוה בשביעית עצמה הרא"ש מודה דיכול ליגוש בשביעית וכו', עי"ש.

ואומנם ביראים (עמוד ב', איסור ממון סי' רע"ח) כתב, שהמלוה צריך לומר בפיו משמט אני, שאין הלוה רשאי לעכבו אולם ע"פ מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע, אלא לו הזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר ציוה היוצר, ובי"ד יחייבו למלוה לומר משמט אני כאשר ציוה חכמים, כדתנן בסוף שבת וכן הוא בגיטין (לז:), המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר משמט אני וכו', ולכן אם אינו רוצה לומר משמט אני יכפהו בי"ד כדתניא בכתובות (סו.) על פריעת בעל חוב מצוה, שהיא אי לא בעי למיעבד מצוה, מאי א"ל תניא בד"א במצוות לא תעשה, אבל במצוות עשה, כעין שאמרו לו עשה סוכה ולולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו, ע"כ.

ובילקו"י (שם) כתב, ומ"מ לדינא נקטינן דאף בלא אמר משמט אני, השביעית משמטת החוב, שכן הוא דעת שאר הראשונים, וכמבואר במרדכי (גיטין סי' ש"פ) בשם רבינו אביגדור כ"צ, שאפילו עדיין לא אמר לו המלוה משמט אני, אין עליו חובת

תשלום כלל, שכל חוב שעברה עליו שביעית פקע חיובו, דאפקעתא דמלכא הוא, והביא כמה ראיות לזה. וכ"כ בעל התרומות (שער מ"ה אות ה'), שמכיון ששמיטת כספים נוהגת בזה"ז, ושטר חוב שביד המלוה נמחל שיעבודו, מוציאין השטר מיד המלוה ונותנים ללוה, וכן הסכים עימו הרמב"ן ז"ל, וכן השיב לי, ע"כ. וכ"כ בספר סביב ליראיו (דף קעג.), וכ"ד האו"ז (ע"ז סי' ק"ח), ופסק מהר"ם ריקאנטי (סי' שע"ח), וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' י"ד, ובח"ד סי' קכ"ז), עי"ש.

וכן הסיק בהליכותיו, ואם המלוה גבה את חובו, נוסף על מה שביטל מצות עשה עבר על לא תעשה, חייב להחזיר את המעות שהם גזל בידו, ע"כ.

גבי שמיטת כספים בזה"ז

בקידושין (לח:) איתא, דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה, שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"ב), אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה בשביעית אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, וזה דבר קבלה הוא, אמרו חכמים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בכל מקום בין בארץ בין בחו"ל, ובזמן שאין שם שמיטת קרקע אין אתה משמט כספים בשביעית אפי' בארץ, ע"כ.

ובגיטין (לו.) איתא, אמר אביי בשביעית בזה"ז ורבי היא דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה וכו'. ותיקנו רבנן דתשמט זכר לשביעית, ראה הלל שנמנעו העם מלהלות וכו', ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"ג), ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בכל מקום, ואע"פ שאין היובל נוהג כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל, ע"כ (ועיין בילקו"י שביעית (מהדו' תשע"ח פכ"ד ס"ב) שהאריך אמאי אין מברכים על השמטת כספים, דהיא מצוה דאורייתא, ובזה"ז הוא מדרבנן. והביא שם כמה טעמים: א'. כמש"כ הרשב"א (בשו"ת ח"א סי"ח) שאין מברכין על מצוה שאין בה מעשה עי"ש. ב'. עוד י"ל, דכל מצוה שתלויה בדעת אחרים אין מברכין עליה, שאין הדבר בידו לגמרי, ובפרט לדעת היראים שצריך המלוה לומר משמט אני וכו'. ג'. ועוד י"ל, דהוא מצוה שיש בה צער שאין מברכין עליה, דהרי כאן המלוה מצטער שאין מחזירין לו חובו, וכ"כ הרשב"א (שם) דמהאי טעמא אין מברכין על מיתת בי"ד ומלקות, עי"ש בכ"ז שהאריך ואכמ"ל).

וכתב הכס"מ, ונראה מהרמב"ם דליובל קרי משמט קרקע שהרי שדות חוזרות לבעלים ביובל (וע"ע בפ"י מהל' שמו"י הי"ג והט"ז, ועי"ש), אבל שמיטת קרקע אף בזה"ז נוהגת מן התורה (ועין במש"כ בזה דלא נפסקה הלכה כמותו, לעיל (סי' ד') בדין שמיטה בזה"ז באורך, כיעוי"ש).

ובב"י (חו"מ סי' ס"ז) הב"ד הר"ן, דהביא י"א, שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיה בי"ד והיה יובל, ואע"ג שאין הוא נוהג מכיון שאין כל יושביה עליה, בכ"ז היו מקדשים יובל דרבנן. אך מתי שאין ג"כ את זה, אין שמיטה נוהגת כלל, והילכך אין גם שמיטת כספים כלל. ודחה הר"ן דבריהם. וכתב הרשב"א שדעת הי"א הנ"ל, הוא דעת הראב"ד, אך דחה דבריו, שכיון שכבר הראב"ד חזרו בו בגמ' בע"ז (מ:), וכ"כ בעל העיטור לדחות.

ובעל התרומות מהרז"ה, העמיד המנהג דאין שמיטת כספים בחו"ל בזה"ז, אך הרמב"ן סובר שכן נוהגת מדאורייתא, והוסיף דהראב"ד חזר בו ום"ל דג"כ נוהגת עתה, וכן כתב רש"י בע"ז (שם, ד"ה האי), ואין בדבר מיחוש וספק, ע"כ. וכ"פ בטור, והשמטת כספים נוהגת האידנא. וז"ל השו"ע (חו"מ סי' ס"ז א"א), אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, ומד"ם שתהא שמיטת כספים נוהגת בזה"ז בכ"מ, ע"כ.

עו"כ הרא"ש, ששאלת שנוהגין בארץ לגבות שטרות שעברה עליהן שביעית הוי ידוע שתמהתי ע"ז מיום בואי לארץ הזאת וצווחתי בכרוכיא ולית דמשגח בי, ואמרו כי כבר נהגו כן בארץ הזאת, וא"א לשנות המנהג. ואמרתי שמנהג לעבור ע"ד תורה אין לנהוג כן ולא להוציא ממון, ואמרו לו כי הרבה יפוי לשון רגילין לכתוב תנאי שלא ישמיט ולא מצאתי שאפשר לעשות כן כלל, ע"כ. והב"ד הטור.

ובב"י תמה ע"כ שלא ביטלם ממנהגם, אך כתב שמתשובה אחרת נראה שטענו שהוא כדין מתנה שלא תשמיטינו בשביעית (וכ"פ הרמב"ם פ"ט מהל' שמו"י ה"י, ועי"ש), לפיכך אף שלא היה נראה בעיניו בכ"ז לא ביטלם כ"כ, והכ"נ. והוסיף עוד, דאף שלא אומרים כן מחמת שפשט המנהג הוי כאילו אומרים, וכ"כ המהרי"ק והתרה"ד, כעי"ז.

וברמ"א כתב, די"א דאין שמיטה נוהגת וכו', ועליהם סמכו בתחילת מנהגם (שהביא הרא"ש הנ"ל), ועוד כי סמכו ע"ד המהרי"ל ועוד, דסמכו להקל מחמת שאין השמיטה הנוהגת האידנא ואין לדקדק אחריהם. והוסיף הסמ"ע (סק"ד) את הטעם הנ"ל, דאחר שפשט המנהג הוי כאילו אמר ע"מ שלא תשמטני.

ועו"כ הרמ"א, שיש להקל בזה, דבחשבון שנת השמיטה נפלה מחלוקת, והעיקר (ע"פ דעת הרמב"ם, הרא"ש האחרונים ועוד, וכ"פ ג"כ בטוש"ע) ששנת ש"כ ושנת שכ"ז היתה שמיטה, וא"כ יהיה שנת של"ד הבעל"ט שמיטה יה"ר שיבנה ביהמ"ק וכו' (ובביאור המחלוקת בקצרה: הנה הרמב"ם לקמן (פ"י מהל' משיטה ויובל ה"ד-ו') כתב, שהתחילו למנות שמיטה רק אחר כניסתן לאר"י בשנת 2503 לבריאת העולם, והשמיטה הראשונה הייתה בשנת 21 מכניסתן לאר"י, שהיא שנת 2510 לבריאת העולם, וכן מבואר בספרא (בהר), ובתוספתא מנחות (פ"ו) שנאמר, כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ, וגו'. ונאמר, שדך לא תזרע, שיהיה כ"א ואחד מכיר שדהו, כרמיך לא תזמור שיהיה כ"א ואחד מכיר את כרמו, ועפי"ז הולכים. וכסמך לדברים, ישנו חשבון מקרי שמחלקים את שנות הבריאה לשבע, כאילו מנין השביעית מתחיל משנה ראשונה לבריאת העולם, והשאריות הן מספר השנים שבשמיטה, דהיינו: אם נחלק את שנת התשפ"ב-5782 ל-7,

נקבל 826 שהם הסכום השמיטות מאז בריאה"ע, אף דאי"ז נכון דהתחילו למנות רק משנת 2510, וע"ע שם בילקו"י שביעית (פ"א ה"ב) במה שהאריך בזה ואכמ"ל), עי"ש.

כאשר קבע זמן פרעון אחר ר"ה

והנה בנידו"ד זמן פירעון הפקדון הוא רק אחר שמלאו לילד 18 שנה, ולא לפני"כ, וא"א לו להוציא החיסכון קודם לזמן זה כלל, והוא בכלל הא דבמכות (ג:) איתא, א"ר יהודה אמר שמואל, המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו, ואע"ג דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש, סוף אתי לידי לא יגוש, איכא דאמרי א"ר יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו ואע"ג דאתי לידי לא יגוש, השתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם (פ"ט מהל' שמו"י ה"ט).

וכתב הרדב"ז, ומילתא פסיקתא נקט, דאין עשר שנים בלא שמיטה, והו"ה כאשר קבע לג' שנים בה' לשמיטה וכן ע"ז הדרך. והטעם הוא שלא הגיע זמנו אין יכול ליגוש ולכן לא משמטתו בשביעית, ע"כ. והוסיף הכס"מ, דכ"פ ר"ת, הרא"ש, והרמב"ן, והתרומות ע"כ.

ואומנם הרא"ש כתב, שריב"א ורבינו אליהו פסקו כלשון ראשון, שמשמטת. בכ"ז הרא"ש ס"ל שלא משמטת. וכתב הטור, וכן המלוה לזמן אפי' שהרחיב הזמן למאה שנה אינה משמטת, והרמ"ה כתב שמשמטת וא"א הרא"ש ז"ל כתב שאינה משמטת, עכ"ל. ובבדק הבית דקדק בטור, במש"כ אפי' מאה שנה, הנה מאי אפילו, אדרבא ככל הרחיב הזמן יותר לא הוי ריבותא כולי האי, דכ"כ זמן אינו יכול ליגושו. ואפש"ל, דמשמע מהטור דכל שהמרחק רב, הוי ריבותא טפי, שאע"פ שעברו כמה שמיטות בכ"ז אין משמט, ע"כ. וכ"פ בשו"ע (חו"מ סי' ס"ז ס"י) וכנ"ל, דהוא גם בפחות, כל ועבר על החוב כל השמיטה כולה, ע"כ.

ובירושלמי (פ"י ה"א) איתא, ר' בא בר ממל עמרם רב מתנה בשם רב, המלוה את חבירו ע"מ שלא לתובעו שביעית משמטו, ע"כ. וכ"פ הרמב"ם, התנה עימו שלא יתבענו שביעית משמטת. וכ"פ בשו"ע (שם ס"ט).

וביאר הרדב"ז, דטעמא, דאע"ג שלא יתבענו, כל שעה שהוא רואה אותו הרי הוא נוגש מעצמו. והכס"מ הב"ד המהר"י קורקוס, טעם הדבר דאע"פ שאינו יכול לנגוש אותו כיון שהחוב מוטל עליו והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים, גם אם יתפום המלוה משל הלוה יכול ליקח אותו בחובו קרי ליה לא יגוש, ולא דמי לקובע זמן שאין עליו שום חיוב בתוך הזמן, ע"כ.

כאשר אין יכול לגבות את חובו

וא"כ הו"ל כל ואינו יכול לגבות את חובו, שוב אין שביעית משמטת החוב ואי"צ לכתוב ע"כ פרוזבול.

והנה מאחרי גיל 18 שנה, יכול למשוך הכסף כל זמן שירצה, ורק אומרים לו שאם לא ימשוך הכסף עד לגיל 21 יהנה מעוד 500 ש"ח, וא"כ בכה"ג חשיב כמלוה לחברת הביטוח וכו', ובכה"ג אי"ז מחוסר גבייה וצריך הוא לכתוב ע"כ פרוזבול.

והו"ה בכל חסכונות פנסיה וכיוצ"ב, דהחילוק הוא פשוט באם יכול למשוך הכסף, אף שכאשר מושך הכסף הרי שהוא מפסיד עמלות וכו', מ"מ הרי"ז כמלוה ושביעית תשמט חובו.

ומ"מ כדאי מדין חינוך שג"כ ילד, ובפרט אחרי גיל י"ג שנה שיכתוב שטר פרוזבול ג"כ ע"ע, גבי כל שאר חובות אם יש לו, דאי"צ לכתוב השטר על חוב מסויים או לפרט החובות, ומהיות טוב וכו'. אך אי"ז חיוב גבי החיסכון לכל ילד דאי"ז בגדר חוב שהשביעית תשמט וכנ"ל.

שו"ר עתה (שלהי שנת התשפ"ב) שפירסמו שטר פרוזבול שע"י הרה"ר לישראל, ועמדו בנידו"ד והוסיפו בנוסח הפרוזבול לבעל משפחה: לי, לאשתי, לבניי, לבנותיי וכו', ועי"ש. אך הנה ע"פ האמור לעיל אי"צ בכ"ז דסו"ס אין יכול לגבות ואינו עומד להיגבות וכמלוה לעשר שנים, ודו"ק.

המורם מכל האמור:

הנה גבי לכתוב פרוזבול לכל ילד על הכסף המופקד לו ע"י הביטוח לאומי בתוכנית הנקראת חיסכון לכל ילד, אין פקדון זה מוגדר כחוב כיון שאינו יכול לגבותו, והוא כמלוה חבירו לעשר שנים שאין שביעית משמטתו, ומ"מ מאז שיכול לגבות בספו (והו"ה לפקדונות פנסיה וכיוצ"ב) צריך הוא לכתוב ע"כ פרוזבול, ומהיות מטוב כלפי שאר חובות שג"כ ילד שהגיע לגיל חינוך יכתוב פרוזבול, אך מ"מ חובותיו נכללים בשטר פרוזבול של אביו. והנלע"ד כתבתי.